

ЗАПИСКИ З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Випуск 30
Збірник наукових праць

OPERA IN LINGUISTICA UKRAINIANA

Fascicullum 30

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Universitas nationalis Odessae

ЗАПИСКИ
З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Збірник наукових праць

ВИПУСК 30

• • •

Opera
in linguistica ukrainiana

FASCICULLUM 30

Одеса
2023

УДК 81.161.2(051)
ББК 81.031.4я5
3-324

Головний редактор: Т. Ю. Ковалевська
Заступник головного редактора: А. П. Романченко
Відповідальний секретар: С. С. Поліщук

Editor-in-chief: T. Yu. Kovalevska
Vice-editors: A. P. Romanchenko
Secretary: S. S. Polishchuk

Редакційна колегія: д-р ф. н. З. К. Адамія (Грузія), д-р ф. н. І. П. Бондаренко (Україна), д-р ф. н. З. О. Валюх (Україна), к.ф.н. А. М. Варинська (Україна), д-р ф. н. О. А. Войцева (Україна), д-р ф. н. Н. Вульф (ФРГ), д-р ф. н. М. Л. Дружинець (Україна), д-р ф. н. А. П. Загнітко (Україна), д-р ф. н. А. К. Ішанова (Казахстан), д-р ф. н. О. Ю. Карпенко (Україна), д-р ф. н. А. В. Ковалевська-Славова (Україна), д-р ф. н. Н. В. Кондратенко (Україна), д-р філософії Й. Коростенські (Чеська Республіка), д-р ф. н. М. Р. Кондубаєва (Казахстан), д-р ф. н. Т. А. Космеда (Україна), д-р ф. н. Н. В. Кутуза (Україна), д-р філософії А. Т. Онгарбаєва (Казахстан), д-р ф. н. М. Рак (Польща), д-р ф. н. Ш. І. Рамазанова (Туреччина), д-р ф. н. Є. М. Степанов (Україна), д-р філософії У. Холодова (Чеська Республіка), д-р ф. н. Я. П. Целлер (ФРГ), д-р ф. н. Цзян Яньхун (КНР), д-р ф. н. Л. І. Шевченко (Україна), д-р ф. н. О. В. Яковлева (Україна).

The editorial board: Z. Adamia, I. Bondarenko, Z. Valyukh, A. Varynska, O. Voytseva, N. Wulff, M. Druzhynets, A. Zagitko, A. Ishanova, O. Karpenko, A. Kovalevska-Slavova, N. Kondratenko, J. Korostensky, M. Kondubaeva, T. Kosmeda, N. Kutuza, A. Ongarbayeva, M. Rak, Sh. Ramazanova, Y. Stepanov, U. Cholodova, J. Zeller, Jiang Yanhong, L. Shevchenko, O. Yakovleva.

Рецензенти:

Мосенкіс Ю. Л., доктор філологічних наук, професор Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Олексенко В. П., доктор філологічних наук, професор Херсонського державного університету;

Шабат-Савка С. Т., доктор філологічних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Рекомендовано до друку
Вченою радою філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол № 7 від 29.05.2023 р.

У збірнику вміщено наукові праці з актуальних теоретичних і прикладних проблем мовознавства. Адресовано широкому колу філологів: науковцям, учителям, методистам, студентам.

Свідectво про реєстрацію в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України KB № 8931 від 05.07.2004 р.

Фаховий наукометричний збірник «**Записки з українського мовознавства**» включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. Збірник наукових праць також акредитовано в базах Index Copernicus, Slavic Humanities Index, Ulrich's periodicals, Worldcat, Google Scholar, USJ [Ukrainian Scientific Journals] та внесено до наукової періодики НБУ імені В. І. Вернадського, Загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» й Українського реферативного журналу «Джерело».

Адреса редакції/Address: Одеса, Україна 65058, Французький бульвар, 24/26, кімн. 85, 86.
Телефон/Phone: +38 (048) 776-14-80; Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14.
E-mail: kafukrmovaonu@ukr.net

ISSN 2414-0627 (Print); ISSN 2415-7562 (Online)

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023

ФОНЕТИКА ЛЕКСИКОЛОГІЯ ДІАЛЕКТОЛОГІЯ ЛЕКСИКОГРАФІЯ

УДК 811.161.2'282

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283828>

Т. В. Громко,

д-р філол. наук, доц.,

*Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,
доцент кафедри української філології та журналістики*

МЕТОДОЛОГІЯ ЛІНГВОГРАФІЇ МОВНОЇ СИСТЕМИ ГОВІРКИ: СИНТЕЗ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ ТА МІЖПАРАДИГМАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню реалізації важливих властивостей міждисциплінарності та міжпарадигмальності в методології лінгвографування мовної системи окремого ідіому. Визначено методологічне підґрунтя досліджуваного лінгварію як інтегративну парадигму говірки, а дескрибування кваліфікується виявом міждисциплінарності та поліфункціональності у багатогранному науковому аналізі говіркового дискурсу. Позиціонуючи теоретичне обґрунтування, методологічне й технологічне увиразнення аналізу, доводиться, що лінгвографія мовної системи говірки є поєднанням наукової міждисциплінарності та лінгвістичної міжпарадигмальності. Методологія дескрипції говірки як фрагмент ідіомологічного дослідження має відмінний від діалектологічних досліджень лінгвосистемний підхід із визначенням основних методів теоретичного та експериментального мовознавства, його концептуальних технологій тощо. Об'єктом дослідження є лінгварій, тобто мовна система окремої говірки (ідіому). Предметом дослідження є методологія лінгвістичного опису мовлення в плані реалізації міждисциплінарності та поліфункціональності у вербалізації реалій-репрезентантів ідіомного дискурсу. Фактичним матеріалом дослідження є результати методологічного аналізу говірки як мовної системи, у якому мовний контекст моделюється на основі ідей поліпарадигмальності, поліаплікативності, що є інтеграцією комунікативного, соціального, семантичного, суб'єктивного, мотиваційного, виробничого та інших контекстів. Методологічною концепцією ідіомологічного дослідження є мовно-системний підхід – лінгвографічний, який визначено нами, виходячи з пріоритетних ідей нової галузі наукового знання, а за лінгвістичним тлу-

маченням – говірки як мовної системи, зокрема її теоретичної сфери. Об'єктом лінгвістичної методології як опису ідіому є лінгвістика ідіоми, а тому реалізація дослідницького завдання відображає макропроцес формування нової мовної парадигми. Методологія опису моноідиомного лінгварію пропонує широкий міждисциплінарний підхід до лінгвістичних засобів утілення феномену говірки та багатоаспектну характеристику елементів системи – ідіомам. Методологічно обґрунтована мовна повнота ідіому є високим рівнем доказовості лінгвістичного дослідження. Перспективу лінгвістичного опису системи ідіом вбачаємо в інтеграції дослідницьких методів, технік, процесів і процедур у міждисциплінарній площині.

Ключові слова: ідіом, говірка, лінгварій, методологія, методи, міждисциплінарність, міжпарадигмальність, мовна система, лінгвографія.

T. V. Hromko,
ScD, Associate Professor,
Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University,
Ukrainian Philology and Journalistics Department Associate Professor

METHODOLOGY OF THE LINGUOGRAPHY OF THE IDIOM LANGUAGE SYSTEM: SYNTHESIS OF INTERDISCIPLINARITY AND INTERPARADIGMATILITY

The article is devoted to the study of the implementation of important properties of interdisciplinarity and interparadigmality in the methodology of linguography of the language system of a separate idiom. The methodological basis of the researched lingual as an integrative paradigm of the idiom is determined, and the description is qualified by the manifestation of interdisciplinary and multifunctionality in the multifaceted scientific analysis of the idiom discourse. Positioning the theoretical justification, methodological and technological expression of the analysis, it is proved that the linguography of the idiom system is a combination of scientific interdisciplinarity and linguistic interparadigmality

The purpose of our research is an attempt to determine interdisciplinarity and interparadigmality in the methodology of linguography of the idiom system. The methodology of lingual description as a fragment of idiomological research has a linguistic system approach, different from dialectological studies, with the definition of the main methods of theoretical and experimental linguography, conceptual technologies of linguography, etc.

The object of research is linguarium, that is, the language system of a separate speech (idiom). **The subject of the study** is the methodology of the linguistic description of speech in the plan of realizing interdisciplinarity and polyfunctionality in the verbalization of realities-representatives of the idiom discourse.

The actual material of the research is the results of the methodological analysis of the lingual as a language system, in which the linguistic context is modeled on the basis of the ideas of polyparadigmality, polyapplicability, which is the integration of communicative, social, semantic, subjective, motivational, production and other contexts. The methodological concept of idiomological research is the language-systemic approach – the linguographic one, which is defined by us, based on the priority ideas of the new field of scientific knowledge, and in the lens of linguistic interpretation is the idiom as a phenomenon, in particular, its theoretical sphere. The object of linguistic methodology as an idiom description is the lingual of the idiom, and therefore the implementation of the research task reflects the macro process of the formation of a new linguistic paradigm. The methodology of description of monoidiomic lingual offers a wide interdisciplinary approach to the linguistic means of embodying the phenomenon of lingual and a multifaceted characterization of the elements of the idiom system. Methodologically justified linguistic completeness of an idiom represents a high level of proof of linguistic research. We see the **perspective of the linguistic description of the idiom system** in the integration of research methods, techniques, processes and procedures in an interdisciplinary plane.

Key words: idiom, subdialect, lingual, methodology, methods, interdisciplinarity, interparadigmality, language system, linguography.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Визначення та характеристика міждисциплінарності та поліпарадигмальності належать до найбільш актуальних наукових проблем, оскільки ці феномени стосуються не лише окремих галузей, а й науки загалом. Сучасний технологічний прогрес надає різним предметним галузям загальний інструментарій для вивчення об'єктів дослідження – як відомих, так і тих, що досі не ставали об'єктом наукового осмислення, у тому числі й мовознавчих. Дослідження окремих мовних систем, зокрема й ідіому (говірки), передбачає, з одного боку, міждисциплінарні лінгвістичні засади, а з іншого – міжпарадигмальні, що сумарно синтезуються в методології їх лінгвального опису.

Методологія завжди гарантує прогрес у науковому пізнанні. У наш час методологія будь-якої наукової галузі є своєрідним кейсом системи міждисциплінарних і поліпарадигмальних підходів. Особливо це є показовим для вирішення різноманітних завдань у системі сучасних гуманітарних знань. Сучасна лінгвістична парадигма складає систему методологічних принципів і методичних прийомів наукових досліджень, орієнтованих на основний метод сучасної науки, – конструювання моделей мовної організації й мовленнєвої діяльності.

Аналіз досліджень із проблеми. Міждисциплінарний контекст та науково-філософська міжпарадигмальність завжди залишалися важливими чинниками у процесі визначення предмета лінгвістики (мови) на всіх етапах її розвитку мови: від логіко-філософського (Б. Рассела, Р. Карнапа, Л. Вітгенштейна) до психологічного (В. Вунта, І. О. Бодуена де Куртене, О. О. Потебні). Реакцію на широту мовознавчої проблематики, визначену Ф. де Соссюром, можна кваліфікувати спробою вийти за

межі міждисциплінарності. А відтак і вихід за межі структуралістської парадигми та формування антропоцентричного підходу до вивчення мови свого часу формували т. зв. «міждисциплінарні лінгвістики» – соціолінгвістику (А. Мейє, Е. Бенвеніст), психолінгвістику (Л. В. Щерба, Л. С. Виготський, Ч. Осгуд), етнолінгвістику (Ф. Боас, Е. Сепір, Б. Ли Уорф), когнітивну лінгвістику (Н. Хомський, Ч. Філлмор) тощо. Проблема міждисциплінарності в мовознавчих дослідженнях частково постає в методологічних розвідках видатного українського мовознавця професора В. А. Глуценка [1; 2].

Метою нашого дослідження є спроба визначення міждисциплінарності та міжпарадигмальності в методології лінгвографування мовної системи говірки. Методологія дескрипції лінгварію як фрагменту ідіомологічного дослідження має мовносистемний підхід, відмінний від діалектологічних студій. При цьому визначаються основні методи теоретичної та експериментальної лінгвографії, концептуальні технології лінгвографування тощо.

Об'єктом дослідження є лінгварій, тобто мовна система окремої говірки (ідіом).

Предмет дослідження – методологія лінгвографічного опису говірки в плані реалізації міждисциплінарності та поліфункціональності у вербалізації реалій-репрезентантів говіркового дискурсу.

Теоретична цінність розвідки полягає в тому, що дослідження синтезу міждисциплінарності та міжпарадигмальності в методології описування моноговіркового лінгвопростору розкриває нові аспекти його лінгварію. Вивчення проблеми міждисциплінарності тісно пов'язане з питанням поліпарадигмальності – синтезу, або інтегративності, різних дослідницьких парадигм.

Наукова новизна дослідження полягає в репрезентації лінгвографії міждисциплінарною галуззю мовознавства, яка має теоретичне обґрунтування, методологію та технології екстраполяції. Лінгварій ідіому як її об'єкт слугує практиці створення словників, мовних довідників, інших електронних баз, що своєю повнотою спроможний забезпечувати високий рівень доказовості лінгвістичного дослідження. Методологія лінгвографічного опису говірки трактується інтеграцією методів, методик, прийомів і процедур дослідження в міждисциплінарній площині.

Виклад основного матеріалу. Міждисциплінарність як метафілософська категорія вказує на відкритість кордонів, взаємопроникність елементів, розширення поля досліджень і відносну невизначеність об'єкта науки. Розвиток широкого спектру інформаційних технологій, що розширює сферу практичної діяльності лінгвістів, розгалужує трансфер лінгвістичних та екстралінгвістичних методів, а також надає можливості науковій візуалізації, сприяє поступу досліджень до науково інтеграційної площини картини світу.

Міждисциплінарність у широкому сенсі дає підстави для множинних інтерпретацій отриманих даних, інтерполяції певних міжсистемних взаємодій, що можуть бути окреслені в різних галузях наукового знання – історії, етнографії тощо. Актуалізований нами, міждисциплінарний характер сучасних філологічних досліджень представлений у незначній кількості праць вітчизняних мовознавців [4; 15; 16].

Проблема міждисциплінарності тісно пов'язана з питанням поліпарадигмальності – синтезу, або інтегративності, різних дослідницьких парадигм у певній предметній галузі [18]. Як «модель постановки проблеми та їх вирішення» [21, с. 11] поліпарадигмальність властива й усій сучасній лінгвістиці, й окремому дослідженню зокрема. Звідси випливає: міждисциплінарність ставить проблему зовнішніх кордонів мовознавства, а поліпарадигмальність – внутрішніх. Теоретико-методологічні засади, прикладні бази не лише суміжних, а й неспоріднених наук знаходяться в певній структурній організації та взаємозв'язку [23, с. 105].

Важливим атрибутом будь-якої лінгвістичної підгалузі є її метамовна система, що ґрунтується на поліпарадигмальному підході, який передбачає реалізацію концептуальних положень парадигм інших наук. Так, цілі дослідження мовної системи трансформуються низкою суперечностей, зумовлених також зміною лінгвістичної парадигми, нерозробленістю теоретичних та технологічних засад з урахуванням поліпарадигмальних і міжпарадигмальних підходів.

Методологія практично відноситься до наукової діяльності як одного з різноманітних видів діяльності людини [8, с. 56]. У методології науки виділяється два типи: *дескриптивна* (описова) методологія – про структуру наукового знання, закономірності наукового пізнання, а також *прескриптивна* (нормативна) – прямо спрямована на регуляцію мовної діяльності і така, що є рекомендацією та правилами здійснення наукової діяльності. Удокладнена нами методологія дескрипції лінгварію говірки [7] являє собою окремий мовноописовий аспект методології і спирається на положення сучасної лінгвометодології, а також теорії та практики опису мовних систем.

Методологічним концептом ідіомологічного [5, с. 20] (говіркознавчого) дослідження є мовносистемний підхід – лінгвографічний, що визначається нами на пріоритетних ідеях нової галузі наукового знання і в об'єктиві лінгвістичної інтерпретації знаходиться ідіом як феномен, зокрема теоретична його сфера. Об'єктом лінгвографічної методології як ідіомоопису є лінгварій говірки, тобто її мовна система.

Основний метод *теоретичної* лінгвографії – конструювання моделей мовної організації лінгварію говірки та мовленнєвої діяльності говірконосіїв. Основний метод *експериментальної* лінгвографії й основна ідея, з якої розвинулася ідіомологія, полягає в тому, щоб, експериментуючи з лінгвістичним матеріалом, який розглядається як своєрідна проєкція ідіому, одержати певне синтетичне уявлення про колектив мовців, який розглядається через призму його мовно-мовленнєвої здатності.

На цій основі складається фундаментальна антиномія ідіомології як самостійної науки: *цілісність* об'єкта науки (лінгварію говірки) і *фрагментарність* лінгвістичних свідчень про об'єкт, які вдається одержати в ході експериментальних досліджень окремого лінгварію. В основі такого підходу закладене методичне піддавання науковому абстрагуванню й ізоляції мовних даних і залучення до експериментальних студій нових фрагментів реальності. Послідовне застосування методів дослідження дозволить добитися прогресу як в окремій мовній системі, так і в певному фрагменті системи мови.

Лінгварій говірки як мовна система, у якій на засадах ідей поліпарадигмальності, поліпідхідності моделюється лінгвістичний контекст, що становить інтеграцію комунікативного, соціального, смислового, суб'єктивного, мотиваційного, виробничого та інших контекстів. Окрім визначення теоретико-методологічних засад дослідження лінгвографії (в ідіомології), розроблено її концепцію, що ґрунтується на загальнолінгвістичній парадигмі (вивчення системи мови [3]) як поліпарадигмальній та поліпідхідній цілісності. Останні належать до домінуючих тенденцій аналізу мовної системи загалом. Реалізація дослідницького завдання опису лінгварію відбиває макропроцес становлення нової лінгвістичної парадигми. Його складність і суперечливість полягає в тому, що в сучасному лінгвістичному просторі існує широке різноманіття мовознавчих парадигм [4, с. 11], концепцій [9], технологій, які у складі лінгвістичної системології та методології [2] трактуються як поліпарадигмальні або міжпарадигмальні.

Методологічним підґрунтям досліджуваного феномену лінгварію є інтегративна парадигма говірки, що синтезує ідеї поліпарадигмальності як певної цілісності. Відзначаємо перспективність поліпідхідності, на підставі ідей якої моделюється предметний зміст мовленнєвої діяльності говірконосців. Студії на прикладі певного ідіому (говірки) порушують проблеми та розробляють питання системного дослідження міждисциплінарної інтегративної специфіки літературного та діалектного узусів.

Якщо в мовознавстві на сьогодні накопичений багатий досвід опису різних сфер життя людини, то говірковий дискурс, на перший погляд, буттєво обмежений, подає світоглядний мовний склад, що втілений в лінгварії, а відтак і зі сформованою своєю понятійною парадигмою [5, с. 23]. Синтез міждисциплінарності та міжпарадигмальності в методології дескрибування моноговіркового лінгвопростору розкриває нові аспекти його лінгварію, досі обмежені диференціюванням мовних одиниць та мовних явищ в діалектологічній науці. Узуальна та функціональна специфіка, для прикладу, виробляє новий науковий профіль примітивного, пристосувального та звичаєвого науково-технічного сприйняття світу говірконосцями. Міжпарадигмальність виявляється й у функціонально-стилістичному вимірі мовних засобів, що представлені в говірковому лінгварії, й у соціолінгвістичній ідентифікації мовних маркерів, які виявляються в галузі семантичних зв'язків та функціональних рис виражальних ресурсів говірки.

Методологія дескрипції моноговіркового лінгварію пропонує широкий міждисциплінарний підхід до мовних засобів утілення феномену лінгварію та багатоаспектну характеристику елементів системи говірки. Показовим є етап опитування, збирання та документування говіркових даних як підготовка до проведення інтегративного дослідження мовних і мовленнєвих явищ лінгварію. У ньому поєднується раціоналістичний аналіз та ірраціонально-синтетичні (асоціативні, логічно-чуттєві) процедури. Спроба аналізу мовної особистості говірконосця в експериментальній роботі, проведеної І. Л. Демчик, показує актуальний сьогодні його (аналізу) «міждисциплінарний статус» [8, с. 625].

Концептуальною основою розробленої технології лінгвографування в методології дескрипції є поліпідхідна цілісність, що синтезується в лінгвістичних пара-

дигмах опису лексики і граматики, а в «загальній науковій парадигмі дослідження об'єкта у його взаємодії з середовищем» [17, с. 88] – функціоналізм як метод сучасної лінгвістики. Ідеографічне дескрибування лінгварію говірки є проявом міждисциплінарності та поліфункціональності у вербалізації реалій-репрезентантів говіркового дискурсу. У цьому сенсі ідіомологічна підгалузь лінгвістики розширяє не лише можливості опису словникового складу говірки як мовної системи, а й сучасні виміри понятійної та семантичної парадигми мови. Так, в ідеографічному словнику говірки [5] та в Тезаурусі [6] для дефініціювання понять говіркового дискурсу використані надбання природничих і точних наук, техніки як результату використання науково-технічного розвитку, а також ритуальні, релігійні і звичаєві як репрезентанти ірраціонального мислення. Відтак формалізація отриманих результатів здійснюється в межах категорійного апарату логіки та філософії як базисних для лінгвістичної науки.

Крім того, вивчення говірки не відсторонюється від сучасних лінгвістичних тенденцій зростання інтересу до побутової інтерпретації мовної дійсності, тобто перцептуальної («наївної») діалектології як додаткового її вектору, а також актуалізацію для наукового знання міждисциплінарного підходу, що використовує методи когнітології, соціології та психолінгвістики: експерименти, анкетування, інші методи вивчення уявлень говірконосіїв щодо дистрибуції мовних варіацій в своєму мовному співтоваристві (див. наприклад [18]). У дослідженні говірки як цілісного лінгвокомунікативного утворення виявляються доміанти традиційної сільської культури мовного спілкування в міждисциплінарному аспекті [7, с. 82].

Сучасний погляд на природу речей, на особливості явищ мови, мовлення, комунікативних практик міжкультурних взаємодій, передбачає здійснення інтегративного підходу до аналізу відповідних об'єктів. Так, системно-причинний підхід у складі аналітико-синтезуючих процедур лінгвістичного аналізу мовлення говірконосіїв як об'єкта інтерпретації передбачає також і відповідні світоглядні настанови й когнітивні компетенції суб'єкта дослідження – екоцентризм (неоантропоцентризм замість традиційного егоцентричного спрямування антропоцентризму) [14, с. 439].

Міжпарадигмальність наукових студій видозмінює й вузькогалузеву методологію. В епістемологічному сенсі є виявом гносеологічного релятивізму [13, с. 43]. В основі такої методології дослідження міжсистемних відносин є їх інтеграція як вихідних моделей конфігурації світу незалежно від раціональності / нераціональності інтерпретації дійсності [18, с. 12]. Такий підхід до вивчення лінгварію передбачає інтеграцію у певному комплексі різноманітних дослідницьких процедур, які притаманні окремим мовознавчим парадигмам [20, с. 166], при цьому дослідницький інвентар аналізу мовної системи є статичним.

Людина є суб'єктом пізнання і генератором раціоналістичних моделей світу. В основі говіркової вербалізації лежить не монопрезентація (мовносвітоглядна позиція однієї людини) картини світу, а колективне світомоделювання. Відтак мовна система говірки розглядається як креативний код, а також інтерпретаційний інструмент,

що бере участь у категоризації світу говірконосіїв. Вихідним положенням дескрибування є уявлення про поліцентризм мовних систем носіїв говірки – ідіолектів – і концептуальних утворень, що є основою множинних варіантів реальності, які реалізуються в емпіричних даних.

Висвітлення мовної системи говірки вибудовується з позицій функціональної, квантитативної лінгвістики, дискурсології та прагмалінгвістики, які міжпарадигмально показують вербальну матеріалізацію дійсності [12, с. 112]. Оскільки «Слово – це закон або навичка вживання, певна універсалія на противагу конкретним випадкам його прояву» [23, с. 52–53], то й моделі вербалізації детермінуються сукупністю різноманітних людських практик, представлених говірконосіями. Показовим у множинних інтерпретаціях слова за мовними даними, інтерполяціях певних міжсистемних взаємодій є поліфункційний лінгвістичний аналіз слова. Як міждисциплінарний і міжпарадигмальний синтез методів, методик, прийомів і процедур дослідження дескрипція відкриває можливості вивчення лінгварію говірки з метою створення глобальної теорії реальної лінгвографії.

Висновки та перспективи. Лінгвографія є міждисциплінарною галуззю мовознавства, що теоретично обґрунтовує, методологічно й технологічно увиразнює аналіз певної мовної системи та слугує практиці створення словників, мовних довідників, інших електронних баз певної мовної системи. Методологічно виправдана лінгвографічна повнота ідіому репрезентує високий рівень доказовості лінгвістичного дослідження, оскільки спроможна вирішити проблему наукової інформатизації будь-якої галузі мовознавства з урахуванням надбавь і надання нових даних для його розвитку, й діалектології зокрема. Перспектива лінгвографічного опису мовної системи говірки вбачається нами в інтеграції методів, методик, прийомів і процедур дослідження в міждисциплінарній площині.

Література

1. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура. *Мовознавство*. 2010. № 6. С. 32–44.
2. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод: сучасні концепції. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. Серія: Філологія. Мовознавство. 2012. Т. 195. Вип. 183. С. 17–20.
3. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М., Рябініна І. М. *Мова як система: навч. посіб.* Київ: Центр учбової літератури, 2011. 132 с.
4. Голубовська І. О., Корольов І. Р. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 223 с.
5. Громко Т. В. *Моноговірковий ідеографічний словник: типологічна і лексикографічна параметризація. Південний архів (філологічні науки)*. Херсон: ХДУ, 2021. Вип. 85. С. 19–24.
6. Громко Т. В. *Тезаурус як лінгвографічний опис говірки: теоретичні засади науково-інформаційної бази. Мова*. 2021. № 35. С. 25–30.

7. Громко Т. В. Методологія та досвід дескрипції говірки: монографія / за ред. проф. О. І. Іліаді. Дніпро: Середняк Т.К., 2021. 452 с.
8. Демчик І. Л. Дослідження мовної особистості сучасного діалектоносія: стан, методи, перспективи. *Лінгвістика*. Луганськ, 2010. Вип. 3 (21). Ч. 1. С. 623–270.
9. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії: монографія. Вид. 2-ге. Донецьк: ДонНУ, 2007. 219 с.
10. Карпенко Ю. О., Дроздовський В. П. Місце і роль текстології в освоєнні реальних і потенціальних можливостей мови і мовлення. *Шляхи посилення практичної спрямованості у викладанні близькоспоріднених мов*: тези доповід. обл. міжвузів. наук.-метод. конф. Одеса: [Б.в.], 1990. С. 10–11.
11. Каталзен А. І. Проблема співвідношення мови, мислення та людської діяльності в структуралістських та генеративних концепціях лінгвістики і філософії. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2012. № 1(34). С. 42–46.
12. Ковалевська Т. Ю. Актуальні напрями дослідження вербального впливу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 3. С. 110–117.
13. Колесник О. С. Від міфосеміотики до нео-антропоцентризму у лінгвістиці. *Наукові записки*. Серія: філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2015. Вип. 137. С. 435–440.
14. Колесник О. С. Мова та міф у вимірі міждисциплінарних студій: монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 240 с.
15. Кочерган М. П. Стан і перспективи сучасного мовознавства. *Вісник Київського лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2003. Т. 6. № 1. С. 5–18.
16. Левицький А. Е. Перспективні напрями зіставних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 23. Ч. 2. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2007. С. 119–127.
17. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ: Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
18. Тищенко О. В. Обрядова семантика слов'янських мов у зіставно-типологічному аспекті: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15. Київ, 2001. 441 с.
19. Gioia D. A., Pitre E. Multiparadigm Perspectives on Theory Building. *Academy of Management. The Academy of Management Review*. 1990. № 4. P. 584–602.
20. Kaiser D. In retrospect: The Structure of Scientific Revolutions. *Nature*. Vol. 484. 12 April 2012, pp. 164–166.
21. Kuhn Thomas S. The Structure of Scientific Revolutions. Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 1962. 264 p.
22. Morris C. Writings on the General Theory of Signs. *Approaches to Semiotics*. The Hague: Mouton & Co., 1971. 486 p.
23. The Routledge Linguistics Encyclopedia. Third edition / Edited by Kirsten Malmkjær. Routledge: London and New York: Taylor & Francis e-Library, 2010. 763 p.

References

1. Hlushchenko, V. A. (2010), *Linguistic method and its structure [Linhvistychnyi metod i yoho struktura]*, *Movoznavstvo*, № 6, pp. 32–44.
2. Hlushchenko, V. A. (2012), *Linguistic method: modern concepts [Linhvistychnyi metod: suchasni kontseptsij]*, *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly, Serii: Filolohiia. Movoznavstvo*, T. 195. Vyp. 183, pp. 17–20.
3. Hlushchenko, V. A., Ledniak, Yu. V., Ovcharenko, V. M., Riabinina, I. M. (2011), *Language as a system [Mova yak systema]: navch. posib.*, Tsentru uchbovoi literatury, Kyiv, 132 p.
4. Holubovska, I. O. & Korolov, I. R. (2011), *Actual problems of modern linguistics [Aktualni problemy suchasnoyi linhvistyky]*, *Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet»*, Kyiv, 223 p.
5. Hromko, T. V. (2021), *Monoidiomic ideographic dictionary: typological and lexicographic parameterization [Monohovirkovy ideohrafichnyi slovnyk: typolohichna i leksykohrafichna parametryzatsiia]*, *Pivdennyi arkhiv (filolohichni nauky)*, Vyp. 85, KhDU, Kherson, pp. 19–24.
6. Hromko, T. V. (2021), *Thesaurus as a linguistic description of the idiom: theoretical foundations of the scientific information base [Tezaurus yak linhvohrafichnyi opys hovirky: teoretychni zasady naukovo-informatsiinoi bazy]*, *Mova*, № 35, pp. 25–30.
7. Hromko, T. V. (2021), *Methodology and experience of idiom description [Metodolohiia ta dosvid deskryptsii hovirky]: monohrafiia / Ed. by prof. O. I. Iliadi. Seredniak T. K.*, Dnipro, 452 p.
8. Demchuk, I. L. (2010), *Research on the language personality of a modern dialect speaker: state, methods, perspectives [Doslidzhennia movnoi osobystosti suchasnoho dialektonosii: stan, metody, perspektyvy]*, *Linhvistyka*, Vyp. 3 (21), Ch. 1. Luhansk, pp. 623–270.
9. Zahnitko, A. P. (2007), *Modern linguistic theories [Suchasni linhvistychni teorii]: monohrafiia*, Vyd. 2-he, DonNU, Donetsk, 219 p.
10. Karpenko, Yu. O. & Drozdovskiy V. P. (1990), *The place and role of textology in the development of real and potential possibilities of language and speech [Mistse i rol tekstolohii v osvoineni realnykh i potentsialnykh mozhlyvostei movy i movlennia]* Shliakhy posylenia praktychnoi spriamovanosti u vykladanni blyzkosporidnenykh mov: tezy dopovid. obl. mizhvuziv. nauk.-metod. konf, Odesa: [Б.в.], pp. 10–11.
11. Katalzen, A. I. (2012), *The problem of speech development, thought and human activity in structural and generative concepts of linguistics and philosophy [Problema spivvidnoshennia movy, myslennia ta liudskoi diialnosti v strukturalistskykh ta heneratyvnykh kontseptsiiakh linhvistyky i filosofii]*, *Visnyk NTUU «KPI». Filosofii. Psykholohiia. Pedahohika*, 1(34), pp. 42–46.

12. Kovalevska, T. Yu. (2014), *Actual vectors of research of verbal influence [Aktualni napriamy doslidzhennia verbalnogo vplyvu]*, Odeskyi lnhvistychnyi visnyk, Vyp. 3, pp. 110–117.
13. Kolesnyk, O. S. (2016), *Language and myth in the dimension of interdisciplinary studies [Mova ta mif u vymiri mizhdystyplinarnykh studii]: monohrafiia*, Desna Polihraf, Chernihiv, 240 p.
14. Kolesnyk, O. S. (2015), *From mythosemiotics to neo-anthropocentrism in linguistics [Vid mifosemiotyky do neo-antropotsentryzmu u lnhvistytsii]*, Naukovi zapysky. Seriia: filolohichni nauky (movoznavstvo), Vyp. 137, RVV KDPU im. V. Vynnychenka, Kirovohrad, pp. 435–440.
15. Kocherhan, M. P. (2003), *Stan i perspektyvy suchasnoho movoznavstva [State and prospects of modern linguistics]*, Visnyk Kyivskoho lnhvistychnoho universytetu, Seriia: Filolohiia, 2003, T. 6, № 1, pp. 5–18.
16. Levytskyi, A. E. (2007), *Prospective directions of comparative research within the cognitive-discursive paradigm [Perspektyvni napriamy zistavnykh doslidzhen u mezhakh kohnityvno-dyskursyvnoi paradyhmy]*, Movni i kontseptualni kartyny svitu, Vyp. 23, Ch. 2, VPTs «Kyivskyi universytet», Kyiv, pp. 119–127.
17. Selivanova, O. O. (1999), *Actual directions of modern linguistics (analytic review) [Aktualni napriamy suchasnoi lnhvistyky (analitychnyi ohliad)]*, Fitosotsiotsentr, Kyiv, 148 p.
18. Tyshchenko, O. V. (2001), *Obriadova semantyka slov'ianskykh mov u zistavno-typolohichnomu aspekti: dys. ... d-ra filoloh. nauk: 10.02.15*, Kyiv, 441 p.
19. Gioia, D. A., Pitre E. (1990), *Multiparadigm Perspectives on Theory Building*. Academy of Management, The Academy of Management Review, № 4. pp. 584–602.
20. Kaiser, D. (2012), *In retrospect: The Structure of Scientific Revolutions*. Nature. Vol. 484. 12 April 2012, pp. 164–166. <https://doi.org/10.1038/484164a>
21. Kuhn, Thomas S. (1962), *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press, Chicago, Illinois, 264 p.
22. Morris, C. (1971), *Writings on the General Theory of Signs*. Approaches to Semiotics. Mouton & Co, The Hague, 486 p.
23. *The Routledge Linguistics Encyclopedia* (2010), Third edition / Edited by Kirsten Malmkjær, Taylor & Francis e-Library Routledge: London and New York, 763 p.

М. Л. Дружинець,

д-р філол. наук, проф.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців;*

О. В. Генова,

*заступник директора з навчально-виховної роботи,
вчителька зарубіжної літератури, ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ Одеса»*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ПРОЗІ Ю. ВИННИЧУКА: ФОНЕТИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ

Статтю присвячено дослідженню наддністрянських діалектних одиниць, зокрема вивченню їхньої індивідуально-авторської специфіки у художній творчості. **Метою розвідки** є обґрунтування специфіки наддністрянських діалектних одиниць та їхніх локальних фонетичних рис у прозовій творчості Ю. Винничука. **Завдання студіювання:** висвітлити специфіку роботи письменника з діалектними одиницями; схарактеризувати фонетичні особливості наддністрянського діалекту та його номінацію; сформувати корпус використаних письменником наддністрянських говіркових одиниць на фонетичному рівні; виявити та схарактеризувати специфіку репрезентації діалектних елементів у прозових творах Ю. Винничука за фонетичним рівнем мовної структури. **Об'єктом дослідження** є мова прозових творів Ю. Винничука, у яких представлені діалектні елементи. **Предмет дослідження** – наддністрянські лексичні діалектизми (зокрема їхні фонетичні особливості) в художніх творах зазначеного письменника. **Джерельною базою** слугували романи Ю. Винничука «Танго смерті», «Мальва Ланда» та збірка оповідань «Вікна застиглого часу».

Дослідження фактичного матеріалу проведене в аспекті синхронії на основі загальнонаукового методу спостереження й опису мовних явищ. Застосовано прийоми зовнішньої та внутрішньої інтерпретації. Специфіку наддністрянських лінгвальних елементів встановлено за допомогою зіставного методу, метод контекстуального аналізу дозволив зафіксувати говіркові риси на всіх мовних рівнях і встановити значення певної лексики в певному контексті.

Сформовано корпус використаних письменником наддністрянських говіркових одиниць та виокремлено фонетичні одиниці наддністрянського говору (у суфіксі -ськ- звук [с'] переходить у [с]; випадки апокопи; наявність алегроформ; чергування [о] з [і] та [о] з нулем звука; перехід у ненаголошеній позиції [е] в [и]; асиміляція за м'якістю передньоязикових зубних твердих приголосних; регресивна суміжна дисиміляція за способом творення: [чт] > [шт]; перехід [а] в [е] після м'яких і шиплячих приголосних; вживання на початку слова перед голосними протетичних [г], [в]; пере-

хід ненаголошеного [о] в [у]; відсутність вставного [л] після губних; депалаталізація [р]; вживання замість **мй мн**). Доведено, що використані фонетичні лінгвальні елементи достатньо репрезентують наддністрянський говір. Виділені фонетичні діалектизми є категорією стилістичною, їхнє використання підпорядковується художнім установкам – відтворенню природного мовлення героя, вказівці на його приналежність до певної етнографічної групи.

Перспективи подальшого студювання заявленої проблеми вбачаємо у ґрунтовному дослідженні діалектних одиниць у сучасній художній прозі, зокрема наддністрянського говору, оскільки він є одним із найменш досліджуваних у цьому аспекті.

Ключові слова: діалектні елементи, наддністрянські діалектизми, Ю. Винничук, локативні фонетичні одиниці, художній текст.

M. L. Druzhynets,

Doctor of Philology, Professor,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

*Professor of the Department of Ukrainian Language and
Language Training of Foreigners;*

O. V. Genova,

Deputy Director for Educational Work,

Teacher of Foreign Literature, PTSSO «T STEP SCHOOL Odesa»

REPRESENTATION OF DIALECTISMS IN THE PROSE OF YURIY VYNNYCHUK: PHONETIC ELEMENTS

The article is devoted to the study of the Naddniester dialect units, in particular, to the study of their individual authorial specificity in the fiction. **The purpose of the study** is to substantiate the specifics of the Naddnistrian dialect units and their local phonetic features in the prose works of Yu. Vynnychuk. **Objectives of the study:** to highlight the specifics of the writer's work with dialectal units; to characterize the phonetic features of the Naddnistrian dialect and its nomination; to form a corpus of Naddnistrian dialectal units used by the writer at the phonetic level; to identify and characterize the specifics of the representation of dialectal elements in the prose works of Yu. Vynnychuk at the phonetic level of the language structure. **The object of the study** is the language of Yuriy Vynnychuk's prose works, which contain dialect elements. **The subject of the study** is the Naddnistrian lexical dialects (in particular, their phonetic features) in the works of Y. Vynnychuk. The source material is based on Yuriy Vynnychuk's novels "Tango of Death", "Malva Landa" and the collection of short stories "Windows of Frozen Time".

The study of the factual material was conducted in the aspect of synchrony on the basis of the general scientific method of observation and description of linguistic phenomena.

The methods of external and internal interpretation are applied. The specificity of the Naddnestrrian linguistic elements is established by means of the comparative method, the method of contextual analysis allowed to fix the dialectal features at all language levels and to establish the meaning of a certain lexeme in a certain context.

The corpus of the Naddnestrrian dialectal units used by the writer is formed and the phonetic units of the Naddnestrrian dialect are distinguished (in the suffix -sk- the sound [s'] turns into [s]; cases of apocopy; the presence of alegroforms; alternation of [o] with [i] and [o] with zero sound; transition in unstressed position of [e] to [i]; assimilation by softness of front dental hard consonants; regressive adjacent dissimilation by the method of formation: [чт] > [шт]; transition of [a] to [e] after soft and hissing consonants; use of prothetic [r], [b] at the beginning of the word before vowels; transition of unstressed [o] to [y]; absence of insertive [l] after labial; depalatalization of [p]; use of mn instead of mj). It is proved that the phonetic linguistic elements used are sufficiently representative of the Naddniester dialect. The selected phonetic dialects are a stylistic category; their use is subject to artistic attitudes, i.e., the reproduction of the character's natural speech, an indication of his belonging to a certain ethnographic group.

Prospects for further study of the stated problem are seen in a thorough study of dialect units in contemporary fiction, in particular the Naddniester dialect, since it is one of the least studied in this aspect.

Key words: dialect elements, Naddnistrrian dialects, Yu. Vynnychuk, localized phonetic units, literary text.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Звернення до діалектних джерел національної мови й досі залишається виразною властивістю мовостилію деяких сучасних українських письменників, зокрема С. Андрухович, Ю. Винничука, М. Дочинця, В. Лиса, М. Матіос та ін. **Актуальність** обраної теми зумовлена потребою системного вивчення наддністрянських лінгвальних елементів у прозових творах Ю. Винничука, що дозволить спрогнозувати тенденції взаємодії літературної мови та діалектів у сучасній західноукраїнській літературі.

Метою дослідження є обґрунтування специфіки наддністрянських діалектних одиниць та їхніх локальних фонетичних рис у прозовій творчості Ю. Винничука. Для реалізації зазначеної мети поставлено такі **завдання**: схарактеризувати специфіку роботи письменника з діалектними одиницями; схарактеризувати фонетичні особливості наддністрянського діалекту та його номінацію; сформуувати корпус використаних письменником наддністрянських говіркових одиниць на фонетичному рівні; виявити та схарактеризувати специфіку репрезентації діалектних елементів у прозових творах Ю. Винничука за фонетичним рівнем мовної структури. **Об'єктом дослідження** є мова прозових творів Ю. Винничука, у яких представлені діалектні елементи. **Предмет дослідження** – наддністрянські фонетичні діалектизми в художніх творах зазначеного письменника. **Джерельною базою** слугували романи Ю. Винничука «Танго смерті», «Мальва Ланда» та збірка оповідань «Вікна застиглому часу».

Наукова новизна студіювання полягає в тому, що вперше здійснено докладний аналіз наддністрянських діалектних одиниць у прозі Ю. Винничука, зокрема визначено специфіку їхньої репрезентації в художньому тексті та проаналізовано діалектні елементи фонетичного рівня. Дослідження фактичного матеріалу проведене в аспекті синхронії на основі загальнонаукового методу спостереження й опису мовних явищ. Застосовано прийоми зовнішньої (дослідження діалектних елементів певного рівня мови у зв'язку з елементами інших рівнів і з явищами позамовної дійсності) та внутрішньої (інвентаризація, диференціація та класифікація діалектизмів) інтерпретацій. Метод контекстуального аналізу дозволив зафіксувати говіркові риси на всіх мовних рівнях і встановити значення певної лексики в певному контексті. Специфіку наддністрянських лінгвальних елементів встановлено за допомогою зіставного методу (порівняння мовних одиниць наддністрянського говору та літературної мови).

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні та поглибленні окремих теоретичних відомостей про діалектизм як стилістичну категорію, зокрема про особливості роботи письменника з діалектними одиницями та способи їхнього тлумачення читачем у процесі читання художнього твору. **Практичне значення** визначається тим, що фактичний матеріал може бути використаний у наукових і навчальних виданнях з лінгвостилістики, історії української літературної мови та діалектології, під час викладання філологічних дисциплін у виші.

Аналіз досліджень проблеми. Питання теоретичного вивчення діалектизмів у мовному дискурсі тривалий час входить до кола наукових інтересів вітчизняних мовознавців, зокрема С. Бевзенка, Й. Дзендзелівського, Ф. Жилка, Б. Кобилянського, І. Ковалика, І. Матвіяса та ін. Серед сучасних досліджень наукові розвідки С. Бибик, К. Глуховцевої, П. Гриценка, В. Грещука, С. Ермоленко, О. Тулузакової та ін., в центрі уваги яких – тенденції та перспективи діалектно-літературної взаємодії, її вплив на сучасну мовну ситуацію та функціонально-стилістичні можливості діалектизмів у літературному творі. Детальне вивчення специфіки використання певного говору авторами, визначення його стилістичних функцій і закономірностей функціонування в українській постмодерній літературі представлено у розвідках таких науковців, як: Ж. Колоїз, Т. Мислива, Л. Пена, Х. Стецик, А. Яворського.

Наддністрянський говір був предметом дослідження багатьох вчених-діалектологів, зокрема І. Верхратського, О. Горбача, Г. Шила, З. Бичка, Х. Стецик та ін. Чимало праць присвячено так званій львівській говірці, яку досліджували українські й польські вчені (Н.Хобзей, Г. Сікора, О. Палінська, Л. Підкуймуха, Я. Рудницький, Я. Янув, З. Курцова, І. Зайфферт-Наука та ін.). Серед лексикографічних праць найбільш ґрунтовними є «Наддністрянський регіональний словник» Г. Шила, «Лексикон львівський: поважно і на жарт» Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремської, Г. Дидик-Меуш і діалектні словники окремих наддністрянських говірок О. Горбача тощо.

Виклад основного матеріалу. Однією з проблем, яка тривалий час викликала бурхливі дискусії, є номінація досліджуваного говору: одні дослідники використовуву-

вали назву «наддністрянський говір», а інші – «опільський говір». Уперше номінацію «опільський» було застосовано в картах українських говорів І. Зілинського [9]. Цим самим терміном у своїх працях користувалися М. Лесів, В. Курашкевич, О. Омецінський, М. Наконечний та ін. Польські мовознавці й нині застосовують обидві номінації. К. Дейна одним із перших спробував пояснити мотивацію вживання терміну «опільський говір». За його словами, поняття наддністрянського говору охоплює значну за площею територію, яка включає в себе ще й інші говори. Через це, на думку вченого, доцільніше використовувати назву «опільський говір» [13, с. 142]. Заперечував йому О. Горбач, який наголосив, що Опілля – це назва, яка використовується на позначення «лісисто-горбкуватого Західного Поділля на схід від Львова» [6, с. 157]. Тобто, за твердженням дослідника, означення «опільський» є суто географічним найменуванням. У сучасній українській діалектології загальноприйнятою є назва «наддністрянський говір», хоча деякі вчені в дужках можуть подавати означення «опільський». З. Бичко пропонує повернути термін «опільський говір» із метою зняття та нейтралізації всіх нечіткостей і суперечностей назви «наддністрянський говір» [2, с. 17].

Наддністрянський діалект вирізняється низкою специфічних фонетичних, лексичних і граматичних рис. На рівні фонетики спостерігаються такі особливості:

- сильне «укання», що проявляється в значному зближенні (або й заступленні) ненаголошеного [о] з [у], [у^о] (*рубúти, ву^оби^оремок, гóрлу, гóрлум, тíху* та ін.);
- наголошене [а] після м'яких приголосних часто переходить в [е] (*д'éковати, в'оуч'éта* та ін.), а в позиції перед [й] зближується з [о], зокрема в південній частині наддністрянських говірок (*прóйда, зóвтра, до ў* та ін.);
- приголосні [з'], [с'], [ц'], [дз'] у позиції перед голосними, зокрема перед [і], перед м'якими приголосними (а іноді й перед твердими) і в кінці слів зазнають сильного пом'якшення, набираючи шепелявого відтінку [з'], [с'], [ц'], [дз'], (*с"іно, з"іл'е, ц"іна, з"ит', дз"урá, с"удí та ін., с"віт, ц"віт, дз"вір, нiс"ко, ц"вак, ц"кувáти та ін., дес", шiс"ц* та ін.);
- непослідовне заступлення [т'] > [к'], [д'] > [г'] (*к'істо, девік', с'к'іна, г'істáти, дві ниг'іл'і* та ін.);
- приголосні [г], [к], [х] пом'якшуються перед [е] (*х'ётрий, лак'ёй, шл'ах'ё* та ін.);
- досить регулярні звукосполучення [гі], [кі], [хі] (*пiск'і, м'ух'і, нóг'і* та ін.);
- дуже поширений приставний [в] (*вóс'ін', ву'рiх, ву'бруч* та ін.), зрідка [ї] (*їнáкша, їндiк* та ін.), а в окремих словах [л] (*лотава – отава, локун' – окунь* та ін.) [1, с. 219 – 220].

М. Лесів ще зазначає про перетворення [в] на [м] у позиції перед [н] (*дамно, рiмнiяти, рiмнина*) [10, с. 234]. У суфіксах -ськ-, -цьк-, -ецьк приголосні [с'], [ц'] переходять у відповідні тверді приголосні [с], [ц] (*густударска, польска, люцкиий, німецкиий, дiвоцкиий, войско, дiтиска, пасувиско, хлупчиско, вдувец* тощо) [8, с. 111 – 112]. Це явище також виокремлює К. Дейна у своїй праці про українські говірки Тернопільщини [13, с. 39 – 41]. В. Грещук засвідчує спорадичну заміну [ч] на [ц] у сполучнику чи [7, с. 94].

У прозових творах Ю. Винничука наявна істотна кількість діалектизмів, які відрізняються на рівні фонетики. Х. Стецик виокремлює низку фонетичних особливостей діалектних елементів у мовленні персонажів досліджуваних романів і повістей:

- Голосний [а] переходить в [е] після м'яких і шиплячих приголосних: **вибачєсє** («Горілка і хліб зі салом – то я, вам скажу, най мене Бог **вибачєсє**, наша трійця» [5, с. 64]), **почєтку** («Та, видите, пане Лук'яне, що я від самого **почєтку** воїни кужнісінький день записую всіх німаків ду зошита» [3, с. 125]), **тежко** («Коли я на світанку чую ваш голос, то так, гейби я випив півлітра моцної кави і вже готовий їти **тежко** працювати» [5, с. 63]), **стрілєти** («<...> і я, грішний, так само трохи, тойво, стріляв до них, бо мусив **стрілєти** <...>» [3, с. 193]).
- На початку слова перед голосними вжито протетичні [г], [в]: **гиндик** («Шиють одяг, перуть, куховарять, прибирають, розводять курей, **гиндиків**, кролів, свиней тощо» [4, с. 396]), **вуздрит** («Та він як тебе **вуздрит**, то голову згубє» [3, с. 174]).
- Ненаголошений [о] переходить в [у]: **рубота** («...тамечки во така прусвітянська в нас **рубота** є» [5, с. 74]), **худити** («Та знаєш, та то так ни можна ду читальні ни **худити**» [5, с. 74]), **пурєдні** («І то є **пурєдні** люди, нє?» [5, с. 64]), **гуспударці** («Нє – шоб діти ся бавили, а то є річ незамінна в хатній **гуспударці**» [5, с. 49]).
- В окремих словах відсутній вставний [л] після губних: **люб'ю** («За що я вас **люб'ю**, пане Лук'яне, то за то, жи нігди з дурного Миця сі не смієте» [3, с. 125]), **роб'ю** («Нє-є, я вже як шось **роб'ю**, то **роб'ю** на совішьть» [3, с. 190]).
- Звук [р] депалаталізується там, де в літературній мові виступає м'яким: **віру** («А я не **віру** ні в «там», ні в чарівниць, ані в яке інше чортовиння» [3, с. 195]), **говор'ю** («Я знаю, що **говор'ю**» [3, с. 189]).
- Замість літературного звукосполучення **мй** вживається **мн**: сі **опамнятали** («...дав туркам такого шпіца в дупу, жи ті сі аж під Стамбулом **опамнятали**, ая» [3, с. 144]), **памнятаю** («Я там не **памнятаю**, коли він счєз» [3, с. 200]) [11, с. 45].
- Результати дослідження прозових творів Ю. Винничука дозволяють доповнити фонетичні особливості діалектизмів, запропонованих Х. Стецик, тому вважаємо за потрібне додати низку специфічних рис:
- У суфіксі -ськ- звук [с'] переходить у [с]: **людиска** («Так направду, то цілком незле, жи **людиска** троха вмирают, нє?» [5, с. 121]), **сов'єтска** («Нєх жиє **Сов'єтска** Україна!» [5, с. 259]).
- Зустрічаються випадки апокопи, зокрема опускання кінцевого складу: **тре** («**Тре** піску? Піску **тре!**» [5, с. 42]), **мо'** («А **мо'**, я тебе, Антоську, на плечі возьму, га?» [3, с. 159]), **мож** («То власне в тих останніх звертаєсі до Ісуса, але в жоднім випадку не **мож** згадувати Ісуса, коли маєш когось причару-

вати, чи розсварити...» [3, с. 38]), **чо'** («*Ти чо'* до старшого руки простягаєш?» [3, с. 187]).

- Наявність алегроформ – скорочених й стягнених форм слів і словосполучень, що виникають у розмовній мові при прискореному темпі мовлення [12, с. 18]: **ці'ручки** («*Ці'ручки, пані інжинірова*» [5, с. 143]), **все 'дно** («*Та це Володька у мене й стибрив перші рядки, бо ж я цього вірша все 'дно не міг видрукувати*» [3, с. 93]), **Слава Йсу** («*...вчора йшов попри мене та й каже, Слава Йсу, а я – Слава Навіки – і отерпла, і заціпило мене...*» [5, с. 61]).
- Чергування [о] з [і] та [о] з нулем звука: **войсько** («*Войсько польське на роверах єще моцне, як хулера!*» [5, с. 239]), **войну** («*Чи не були би-сьте, пане президент, такий ласкавий, аби нарешті припинити тоту вашу холодну войну, бо нам більше, бігме, терпцю нема*» [3, с. 192]), **хтів** («*Але хтів би-м зобачити того сміливця, що так водить за носа аж дві великі організації*» [3, с. 72]).
- Перехід у ненаголошеній позиції [е] в [и], що в обстежених творах закріплено на письмі: **пирисиділи** («*Вчора була проба, та во прийшла пуліція та й нас всіх накрила, та й ми всі во так пирисиділи в криміналі, ая!*» [5, с. 73]), **ни, сі вчипила** («*Яких дівок? Дівки там ни були Та шо ти сі вчипила?*» [5, с. 74]), **більши, міні** («*Більши міні ані на крок до читальні!*» [5, с. 74]), **німа** («*Худи раз зі мною, во, тай пубачиш, жи то жадної паскудної руботи німа...*» [5, с. 74]).
- Вимовна норма засвідчує асиміляцію за м'якістю передньоязикових зубних твердих приголосних перед відповідними м'якими, але в літературній мові це явище не відбивається орфографічно. У мові творів Ю. Винничука перехід звука [с] у [с'] перед м'якими та напівпом'якшеними приголосними закріплено на письмі, що вважаємо особливістю діалектного характеру. Скажімо, **свѣжого** («*Хтів-єс свѣжого люфту! Маєш!*» [5, с. 240]), **свѣрка** («*Бумблякевич дивився на нього, як на свѣрка, врешті розвернувся і покинув кабінет, траснувши дверима*» [4, с. 219]), **сълічну** («*Бачите, вишила ту якусь панну таку сълічну, палац і ставочок із лебедями*» [4, с. 555]), **съліпундри** («*Розкрий съліпундри!*» [5, с. 95]).
- Регресивна суміжна дисиміляція за способом творення: [чт] > [шт], напр., **штири** («*Всіх нас то чекає. Штири дошки і землі трошки...*» [5, с. 121]); [кт] > [хт], напр., **дохтур** («*Вже тя дохтур випатрав*» [3, с. 157]); регресивна суміжна дисиміляція за місцем творення: [д'ц'] > [йц'], напр., **вісімнайцятий** («*Не варнякай дурниць! Ти, тумане вісімнайцятий!*» [3, с. 122]), **трийцять** («*Мільдую слухняно ранених сто і трийцять*» [3, с. 126]).

Висновки та перспективи дослідження. Отже, використані фонетичні лінгвальні елементи (твердий [с] у суфіксі -ськ-; випадки апокопи; наявність алегроформ; перехід у ненаголошеній позиції [е] в [и]; асиміляція за м'якістю передньоязикових зубних твердих приголосних; регресивна суміжна дисиміляція за способом творення: [чт] > [шт]; перехід [а] в [е] після м'яких і шиплячих приголосних; вживання

на початку слова перед голосними протетичних [г], [в]; перехід ненаголошеного [о] в [у]; відсутність вставного [л] після губних; депалаталізація [р]; вживання замість **мй мн та ін.**) у мові творів Ю. Винничука достатньо репрезентують наддністрянський говір. Виділені фонетичні діалектизми є категорією стилістичною, їхнє використання підпорядковується художнім установкам – відтворенню природного мовлення героя, вказівці на його приналежність до певної етнографічної групи.

Перспективи подальшого студіювання заявленої проблеми вбачаємо у ґрунтовному дослідженні діалектних одиниць у сучасній художній прозі, які за своїми рисами належать до наддністрянського говору, оскільки він є одним із найменш досліджуваних у цьому аспекті.

Література

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ: Вища шк., 1980. 247 с.
2. Бичко З. М. «Наддністрянський діалект». Чи існують варіанти його найменування? *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем* Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2015. Вип. 26. С. 15-17.
3. Винничук Ю. П. Вікна застиглого часу: оповідання та повість. Львів: ЛА «Піраміда», 2012. 208 с.
4. Винничук Ю. П. Мальва Ланда. Харків: Фоліо, 2018. 602 с.
5. Винничук Ю. П. Танго смерті. Харків: Фоліо, 2015. 79 с.
6. Горбач О. Д. Говірка Комарна й Комарнянщини. Діалектологія: зібрані статті. Мюнхен: УВУ, 1993. С. 157-172.
7. Грещук В. В. Наддністрянський діалект у мові новел та оповідань Богдана Голода. Рідне слово в етнокультурному вимірі. Дрогобич: Посвіт, 2011. С. 93-102.
8. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології сучасної української мови. Київ: Рад. школа, 1966. 316 с.
9. Зілинський І. М. Проба упорядкування українських говорів. *Записки НТШ*. Львів, 1914. Т. 117 – 118. С. 333-375.
10. Лесів М. Українські говірки у Польщі. Варшава: Український архів, 1997. 492 с.
11. Стецик Х. М. Типологія взаємодії літературної мови і наддністрянського діалекту в українській художній прозі. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2019. Вип. 40. С. 44-49.
12. Українська мова: Енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
13. *Dejna K. Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny. Wrocław, 1957. s. 142.*

References

1. Bevzenko, S. P. (1980), *Ukrainian dialectology [Ukrainska dialektolohiia]*, Vyshcha shk., Kyiv, 247 p.
2. Bychko, Z. M. (2015), "Naddnistrian dialect". *Are there any variants of its name? [«Naddnistrianskyi dialekt». Chy isnuut varianty yoho naimenuvannia?]* Volyn-Zhy-

- tomyrshchyna. *Istoryko-filolohichniy zbirnyk z rehionalnykh problem*, Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka, Zhytomyr, Vyp. 26, pp. 15-17.
3. Vynnychuk, Yu. P. (2012), *Windows of frozen time: short stories and a novel* [Vikna zastyhloho chasu: opovidannia ta povist], LA «Piramida», Lviv, 208 p.
 4. Vynnychuk, Yu. P. (2018), *Malva Landa* [Malva Landa], Folio, Kharkiv, 602 p.
 5. Vynnychuk, Yu. P. (2015), *The Tango of Death* [Tango smertij], Folio, Kharkiv, 79 p.
 6. Horbach, O. D. (1993), *The dialect of Komarna and Komarnyansky district* [Hovirka Komarna y Komarnianshchyny]. *Dialektolohiia: zibrani statti*, UVU, Miunkhen, pp. 157-172.
 7. Greshchuk, V. V. (2011), *Naddnistrrian dialect in the language of Bohdan Holod's short stories* [Naddnistriianskyi dialekt u movi novel ta opovidan Bohdana Holoda]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*, Posvit, Drohobych, pp. 93-102.
 8. Zhylko, F. T. (1966), *Essays on the dialectology of the modern Ukrainian language* [Narysy z dialektolohii suchasnoi ukrainskoi movy], Rad. shkola, Kyiv, 316 p.
 9. Zilynskyi, I. M. (1914), *An attempt to organize Ukrainian dialects* [Proba uporiadkuvannia ukrainskykh hovoriv]. *Zapysky NTSh*. Lviv, T. 117-118, pp. 333-375.
 10. Lesiv, M. (1997), *Ukrainian dialects in Poland* [Ukrainski hoviryky u Polshchij], Ukrain-skyi arkhiv, Varshava, 492 p.
 11. Stetsyk, Kh. M. (2019), *Typology of Interaction between the Literary Language and the Naddniester Dialect in Ukrainian Fiction* [Typolohiia vzaiemodii literaturnoi movy i naddnistrrianskoho dialektu v ukrainskii khudozhnii prozi]. *Humanitarna osvita u tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh*, Vyp. 40, pp. 44-49.
 12. *Ukrainian language Encyclopedia* [Ukrainska mova: Entsyklopediia] (2000), Ukrain-ska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, Kyiv, 752 p.
 13. Dejna, K. (1957), *Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny*. Wrocław, p. 142.

Ю. Ф. Прадід,
д-р філол. наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ТА ГРАМАТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ¹ **НЕБО**

У статті досліджуються особливості семантики та граматичної організації фразеологічних одиниць (ФО) із компонентом **небо**. Зазначається, що фразеологічні макро- і мікросистеми в українському мовознавстві почали інтенсивно вивчатися лише в кін. ХХ – на поч. ХХІ ст. Мета пропонованої розвідки – дослідити місце мікросистеми ФО із компонентом **небо** у фразеологічному складі української мови, описати особливості семантики, граматичної організації компонентного складу ФО, що репрезентують цю мікросистему.

Джерельною базою фактичного матеріалу слугували тлумачні та фразеологічні словники української мови, інтернетсайти, а також власна фразеологічна картотека автора статті (аналізу підлягають 28 ФО), теоретико-методологічним підґрунтям розвідки – праці українських мовознавців, у яких досліджувалися окремі фразеологічні мікро- і макросистеми.

Проведений аналіз ФО із компонентом **небо** дав підстави резюмувати: 1. Мікросистема ФО із компонентом **небо** є порівняно малочисельною, але натомість досить розмаїтою за своїми семантичними особливостями і граматичною організацією; 2. Для таких ФО, як і фразеологічної системи української мови взагалі, характерні явища полісемії, синонімії, антонімії та варіантності; 3. Компонент **небо** в таких ФО вживається в усіх відмінкових формах однини, за винятком називного і кличного відмінків. Найбільше ФО цієї мікросистеми утворено з компонентом **небо** в родовому відмінку однини без прийменника (рідко): **небо прихилити** і з прийменником, зазвичай прийменником **з**: **скинути з неба на землю, падати з неба, як грім з ясного неба** та ін. (усього 12 ФО), найменше – у давальному відмінку однини та родовому множини: **аж небові жарко, підносити до небес** (усього по 1 ФО); 4. У мікросистемі ФО із компонентом **небо** представлені майже всі синтаксичні структури, характерні для фразеологічного складу української мови взагалі: а) ФО, співвідносні з підрядним словосполученням: **лізти до неба, діставати зорі з неба** та ін.; б) ФО, співвідносні з порівняльним зворотом: **як небо від землі, як зірок на небі** та ін.; в) ФО, співвідносні з простим двоскладним реченням: **душа відлітає в небо, хай каміння з неба падає** та ін. г) підрядною частиною складнопідрядного речення: **де земля**

¹ Слова у складі ФО втрачають повністю або частково своє лексичне значення, а отже, складові частини ФО доцільніше іменувати компонентами.

сходиться з небом та ін.; 5. ФО з компонентом **небо** можуть виступати в реченні присудком (простим дієслівним, складеним іменним, складеним дієслівним), обставиною; 6. Потребують окремого дослідження семантичні особливості та граматична організація компонентного складу ФО й інших фразеологічних мікросистем, у т. ч. в порівняльному та зіставному аспектах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, компонент **небо**, семантика фразеологічної одиниці, компонентний склад, структурно-граматичні типи, синтаксичні функції.

Yu. F. Pradid,
ScD, Professor

PECULIARITIES OF SEMANTICS AND GRAMMATICAL ORGANIZATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE NEBO COMPONENT

The article examines the peculiarities of semantics and grammatical organization of phraseological units (further – PUs) with the **nebo** component. It is noted that both phraseological macro- and microsystems in Ukrainian linguistics began to be intensively studied only in the late XX-early XXI centuries.

The purpose of the proposed intelligence is to investigate the place of the PU microsystem with the **nebo** component in the Ukrainian phraseology, to describe the semantics features, its grammatical organization representing this microsystem.

The reference base was thesaurus and phraseological dictionaries of the Ukrainian language, internet sites, as well as the author's own phraseological catalogue where 28 PUs are subject to analysis, the theoretical and methodological basis of research is the works of Ukrainian linguists, in which individual phraseological micro- and macro-systems are studied.

The analysis of the PUs with **nebo** component gave grounds to summarize: 1. the microsystem of the PUs with the **nebo** component is relatively small, but rather diverse in its semantic features and grammatical organization; 2. for such PUs, as well as for the whole Ukrainian language in general, the phenomena of polysemy, synonymy and antonymy are characteristic phenomena; 3. the **nebo** component in such PUs is used in all case forms, with the exception of the vocative case. Most of the PUs of this microsystem is formed with the **nebo** component in the accusative singular case without a preposition (rarely): **nebo prykhylyty** with prepositions **z**: **skynuty z neba na zemliu, padaty z neba, yak hrim z yasnoho neba**, etc. (only 12 PUs); the least examples – in the dative singular and genitive plural: **as hot as the heavens, to raise to the heavens (only 1 PU)**; 4. almost all syntactic structures in the microsystem of the PUs with the component **nebo** are presented here as well as for the whole Ukrainian phraseology in general: a) PUs related to the subordinate phrase: **lizty do neba, distavaty zori z neba**, etc.; b) PUs related to the word combinations: **yak nebo vid zemli vyrosty, yak zirok na nebi**, etc.; c) PUs as comparatives: **khai kaminnia z neba padaie**, etc., and two-

fold: **dusha vidlitaie v nebo**, as well as the subjunctive part of a compound sentence: **de zemlia skhodytsia z nebom**, etc.; 5. PUs with the component sky can appear in a sentence as a predicate (simple verb, compound noun, compound verb), circumstance; 6. semantic features and grammatical peculiarities of such PUs should be a subject to run a separate investigation in comparative aspect.

Key words: phraseological unit, **nebo** component, semantics of phraseological units, component composition, structural-grammatical types, syntactic functions.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. На сьогоднішньому етапі розвитку теорії та практики фразеологічної науки привертають увагу проблеми комплексного вивчення не лише фразеологічного складу української мови загалом, але й окремих фразеологічних макро- і мікросистем. Саме такій проблемі і присвячується пропонована стаття.

Треба зазначити, що в розвідці аналізу підлягають не всі стійкі вирази мови, а лише ФО, тобто такі стійкі звороти мови з компонентом *небо*, які «наділені цілісним, іноді частково цілісним значенням, вступають у смислові та граматичні зв'язки з іншими мовними одиницями, мають постійний, за традицією відтворюваний у мовленні, компонентний склад» [6, с. 105].

Теоретико-методологічним підґрунтям статті послужили праці українських мовознавців, у яких досліджено окремі фразеологічні мікро- і макросистеми.

Аналіз досліджень проблеми. Фразеологічні макро- і мікросистеми почали інтенсивно вивчатися в українському мовознавстві лише в кін. ХХ–на поч. ХХІ ст. На особливу увагу заслуговують монографія Ю. Ф. Прадіда «Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)», у якій досліджується фразеологічна макросистема «Психічні процеси людини» на матеріалі української та російської мов [6], низка кандидатських дисертацій з цієї ж проблематики (див., наприклад, дисертації Н. Ф. Грозьян, І. Б. Запужляк, О. О. Картамішева, А. О. Огар, П. О. Редіна та ін.).

Вивченню семантичної і граматичної структури ФО з компонентами *зірка* та *зоря* присвячено ґрунтовні статті Ю. Ф. Прадіда [5], В. А. Гаманюк і Т. М. Мішеніної [2], О. А. Мороз [3], ономастичними компонентами – М. І. Пелипася [4], компонентами *небо* і *земля* – Н. Д. Бабич [1] та ін.

Мета і завдання. Мета пропонованої розвідки – дослідити місце мікросистеми ФО із компонентом *небо* у фразеологічному складі української мови, описати особливості семантики та граматичну організацію їх компонентного складу ФО цієї мікросистеми.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) виокремити мікросистему ФО з компонентом *небо* із фразеологічного складу української мови; 2) описати особливості семантики таких ФО; 3) дослідити граматичну структуру ФО цієї мікросистеми.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єкт дослідження – мікросистема ФО із компонентом *небо*, предмет дослідження – особливості семантики та граматичної організації компонентного складу ФО, що репрезентують цю мікросистему.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Джерельною базою фактичного матеріалу послужили тлумачні та фразеологічні словники української мови, інтернетсайти, а також власна фразеологічна картотека автора статті (аналізу підлягають 28 ФО).

Як основний у статті використано описовий метод і його основні прийоми: інвентаризація та систематизація мовного матеріалу в синхронії.

Наукова новизна пропонованої розвідки полягає в тому, що особливості семантики та граматичної організації ФО із компонентом *небо* комплексно не досліджувалися в українському мовознавстві, хіба що описувалися принагідно, у зв'язку з вивченням інших проблем.

Теоретична і практична цінність отриманих результатів. Теоретична цінність отриманих результатів сприяє поглибленню знань про семантичні особливості та граматичну організацію компонентного складу ФО української мови загалом. Практичне значення розвідки полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані в теорії фразеографії, практиці укладання фразеологічних словників різного типу.

Виклад основного матеріалу. Перед тим як перейти безпосередньо до описання особливостей семантики та граматичної організації ФО із компонентом *небо*, треба з'ясувати, у яких відношеннях перебувають між собою слова *небо* і *небеса*. Для цього варто звернутися до академічних лексикографічних праць. Так, «Словник української мови» у 20 т. подає слово *небеса* як множинну форму слова *небо* і не подає окремого тлумачення цього слова, а відсилає до тлумачення слова *небо* в першому значенні 'видимий над поверхнею землі повітряний простір у формі купола' [11]. Укладачі онлайнного «Словника синонімів» [8] і «Словника синонімів української мови» [9] подають слово *небеса* як синонім до слова *небо*. Очевидно, що рацію мають укладачі «Словника української мови» у 20 т., бо справді слова *небо* і *небеса* не є близькими за значенням, а є лише формами однини і множини.

ФО з компонентом *небо* в більшості випадків є моносемічними і лише деяким із них властива полісемія: **[як (мов, ніби, наче і т. ін.) з неба впасти.** 1) 'не усвідомлювати того, що зрозуміле для всіх'. – *Ти що [Миколо] з неба впав? Усе ж так просто...* (З газети); 2) 'несподівано з'явитися'. – *Пане презус! Звідки ви? Неначе з неба впали <...>. От не сподіваяся! – здивувався суддя, важко підводячись з місця* (М. Старицький); 3) 'дістатися комусь легко'. – *Ідь – і не думай, і не гайся, і не змагайся. На тебе **впало неначе з неба** таке щастя, впав такий талан, про який тобі не снилось і не привиджувалось* (І. Нечуй-Левицький).

ФО із компонентом *небо*, окрім полісемії, характерні явища синонімії, антонімії та варіантності. Коротко про диференціацію понять таких явищ та значень термінів, що їх позначають.

Фразеологічні синоніми репрезентують назву одного і того ж самого поняття, спільні за своїм основним значенням, але різняться між собою значенневими відтінками або емоційно-експресивним забарвленням. Серед ФО досліджуваної мікросистеми таких не виявлено, хоч лексико-синонімічні ряди наявні: **у дворищі** та

просто голого неба 'не в приміщенні': *Мітинг відбувався у заводському дворі-щі, просто голого неба* (Ю. Смолич); *далекі та як небо від землі* зі сл. *далекій* і т. ін. 'дуже': *Цілі цих партій далекі, як небо від землі* (З газети) та ін.

Фразеологічні антоніми – дві ФО з протилежним значенням: *спуститися (скинути) з неба (небес) на землю* 'звільнитися від ілюзій': *Відповів [гуцул] таке, що зразу скинуло мене з <...> небес на землю* (Г. Хоткевич) та *витати між небом і землею* 'жити ілюзіями'. *Іноді навіть люди літнього віку не сприймають реально того, що відбувається, а витають між небом і землею* (З газети).

Фразеологічні варіанти позначають назву одного і того ж самого поняття, спільні за своїм основним значенням, але різняться між собою одним або кількома (іноді усіма) компонентами або ж певними елементами граматичної структури: *діставати зірки (місяць) з неба* 'робити щось незвичайне'. *Марійка не та людина, що дістає зірки з неба, а постійно працює над собою* (З газети) та *дістати місяць з неба: Дістати місяць з неба – цей вислів був синонімом абсолютно нездійсненого бажання* (З журналу) або ж: *як небо від землі* 'дуже велика різниця'. – *Але кілька ж то разів ми вияснювали, що сей демократизм в нашій розумінні від демагогізму далекий як небо від землі!* (І. Франко) та *небо і земля: Усім зрозуміло, що Олег і вона – це небо і земля* (З газети) та ін.

Компонент *небо* у ФО іноді вживається в усіх відмінкових формах однини, за винятком називного і кличного відмінків:

Р.: *неба прихилити*, зі сл. *радий, здатний* і т. ін. 'зробити для когось усе, навіть неможливе'. *Гірко було Маланці. От, зростила дитину, берегла, доглядала, рада була неба їй прихилити та зорями вкрити, а тепер оддай між люди на поневір'яння* (М. Коцюбинський);

Д.: *аж небові жарко*, зі сл. на позначення інтенсивності дії 'дуже'. *Пили – аж небові жарко!* (Панас Мирний);

З.: *небо прихилити*, зі сл. *радий, здатний* і т. ін. 'зробити для когось усе, навіть неможливе'. [Іван:] *Ти єдина моя дитина, моя радість <...>. Я б тобі небо прихилив!* (І. Карпенко-Карий);

О.: *під голим небом* 'не в приміщенні'. *Посеред табору в одній хвили виставлено шатри для старшин, – решта війська мала ночувати під голим небом* (І. Франко);

М.: *як зірок на небі* 'дуже багато'. – *В мене буде дівчат як зірок на небі; в мене буде хлопців, як макового цвіту на городі* (І. Нечуй-Левицький);

Нами зафіксована лише одна ФО цієї мікросистеми, у якій компонент *небо* вживається в множині: *підносити до небес* 'надмірно хвалити'. *Самі звеличували, підносили до небес, самі ж і в тень відіхнули при першій нагоді* (О. Гончар);

У мікросистемі ФО із компонентом *небо* за синтаксичними ознаками можна визначити три групи:

1) ФО, що за структурою відповідають підрядному словосполученню: *іти на небо* 'помирати'. [Семпроній:] *Про віру я перечитись не буду, але ж гадаю, що не всі готові на небо йти...* (Леся Українка) та ін.

Серед таких ФО найбільше дієслівних: **падати з неба** 'легко діставатися'. У нас поки що так: хто робить, той і має. **З неба не падає нікому** (В. Дрозд); **попасти пальцем у небо** 'сказати щось недоречне'. [Усі:] Ха-ха-ха! **Попає** [Гнат] **пальцем в небо!** Тю! (М. Старицький) та ін.;

2) ФО, що за структурою відповідають порівняльному звороту: **як (мов, ніби, наче і т. ін.) з неба впасти** 'не усвідомлювати того, що зрозуміле для всіх'. [Любов:] Звідки се ви, Сергію Петровичу, **наче з неба впали!** (Леся Українка) та ін.;

3) ФО, що за структурою відповідають:

а) простому двоскладному реченню: **душа відлітає в небо** 'хтось помирає'. [Балабан] тихо промовив: – Здається мені, пани-браття, помираю славною смертю <...>. **Відлетіла в небо** Балабанова **душа** (О. Довженко) та ін.;

б) підрядній частині складнопідрядного речення: **де земля сходиться з небом** 'дуже далеко'. За річкою, що обставилася стіною темно-зеленого очерету, потяглося нив'я довгими поясами, розіслалися лани широкими килимами, ховаючи свої краї аж там, **де земля сходиться з небом** (Панас Мирний).

ФО з компонентом **небо** можуть виступати в реченні:

1) присудком:

а) простим дієслівним: **зірок з неба не хапати** 'не відзначатися особливими здібностями, розумом і т. ін.'. Вона беззастережно заступалася за **Копистку: зірок з неба** Хома Микитович **не хапає**, але в колгоспі немає чогось такого, щоб бити на сполох, скликати збори (Я. Гримайло) та ін.;

б) складеним іменним: **небо в клітинку** 'перебувати в ув'язненні'. Дуже нині кусається дармовиця, довго **буде небо** тобі **в клітинку** (В. Дрозд) та ін.;

в) складеним дієслівним: **спуститися з неба на землю** 'звільнитися від ілюзій'. Підтоплення вулиць обласного центру під час сильних злив **змусило** керівництво міста та комунальників **спуститися з неба на землю** (З інтернету) та ін.;

2) обставиною: **наче грім з ясного неба ударив над головою** 'несподівано'. – Пробачте, – **наче грім з ясного неба ударив над** Павловою **головою**: нечутно по килимі підійшла Людмила. – Я вас заставила ждати (А. Головка) та ін.

І наостанок слід сказати, що чи то автори, чи то видавці припустилися пунктуаційних помилок, виділяючи нерідко комами ФО, що за структурою відповідають порівняльному звороту: **мов грім серед ясного неба** 'несподівано'. **Мов грім серед ясного неба** шмагонули наш слух його слова (Ю. Збанацький); **як з неба впасти** 'легко дістатися'. – У вас світла хата? – Світла, світла, – втрутилася Вінцусиха, – їм нова хата **як з неба впаала** (І. Муратов);

Стилістичною помилкою слід уважати вживання слова **несподівано** та ФО **як сніг на голову** 'несподівано' в такому контексті: **Донійка здивовано глянула на подругу. – Що ти! Нащо таке кажеш? – Чую, сестро, що впаде на мене лихо як сніг на голову, несподівано** (М. Лазорський).

Висновки та перспективи досліджень. Проведений аналіз ФО із компонентом **небо** дав підстави резюмувати:

1. Мікросистема ФО з компонентом *небо* є порівняно малочисельною (налічує всього 28 ФО), але натомість досить розмаїтою за своїми семантичними особливостями і граматичною організацією компонентного складу (див. «Словничок фразеологічних одиниць із компонентом *небо*» в кінці статті);
2. Для ФО цієї мікросистеми, як і фразеологічної системи взагалі, характерні явища полісемії, синонімії, антонімії та варіантності;
3. Найбільше ФО цієї мікросистеми утворено з компонентом *небо* в родовому відмінку однини з прийменником, зазвичай із прийменником з: *скинути з неба на землю, падати з неба, як грім з ясного неба* та ін. і без прийменника (рідко): *небо прихилити* (усього 12 ФО), найменше – в давальному відмінку однини та родовому множини: *аж небові жарко, підносити до небес* (усього по 1 ФО);
4. У мікросистемі ФО із компонентом *небо* представлені майже всі синтаксичні структури, характерні для фразеологічного складу української мови взагалі: а) ФО, співвідносні з підрядним словосполученням: *лізти до неба, діставати зорі з неба* та ін.; б) ФО, співвідносні з порівняльним зворотом: *як небо від землі, як зірок на небі* та ін.; в) ФО, співвідносні з простим двоскладним реченням: *душа відлітає в небо, хай каміння з неба падає* та ін., а також із підрядною частиною складнопідрядного речення: *де земля сходиться з небом*;
5. ФО з компонентом *небо* можуть виступати в реченні присудком (простим дієслівним, складеним іменним, складеним дієслівним), обставиною;
6. Потребують окремого дослідження семантичні особливості та граматична організація й інших фразеологічних мікросистем, у т. ч. в порівняльному та зіставному аспектах.

СЛОВНИЧОК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ НЕБО

НЕБА:

- **діставати зорі (зірки, місяць) з неба** 'робити щось незвичайне'. *Іноді хлопцям пропонують дістати зірку з неба, зовсім не враховуючи обставин, що склалися* (3 газети); **Дістати місяць з неба** – цей вислів був синонімом абсолютно нездійсненого бажання (3 журналу);
- **зводити (знімати і т. ін.) очі до неба** 'спрямовувати погляд уверх'. *Вона знов зняла очі до неба, проказуючи молитву* (М. Коцюбинський);
- **зірок (зір) з неба не знімати (хапати і т. ін.)** 'не відзначатися особливими здібностями, розумом і т. ін.' – *Ну що ж, Шура... Та вона ж нічого дівчина. Зірок з неба не знімає, це правда <...>, але й не ледача* (С. Добровольський); *Галя була дівчиною з характером, роботящою, старанною, до педантизму акуратною, але в школі зірок з неба не здіймала* (В. Козаченко); *Вона беззастережно заступалася за Копистку: зірок з неба Хома Микитович не хапає, але в колгоспі немає чогось такого, щоб бити на сполох, скликати збори* (Я. Гримайло);

- **лізти до неба** 'молитися'. **До неба ліземо** в задумі (М. Хвильовий); В нудзі при-
тмом не **лізь до неба!** Людей питай, свій розум май! (П. Гулак-Артемовський);
- **неба (небо) прихилити**, зі сл. радий, здатний і т. ін. 'зробити для когось усе,
навіть неможливе'. Гірко було Маланці. От, зростила дитину, берегла, до-
глядала, рада була **неба їй прихилити** та зорями вкрити, а тепер oddай
між люди на поневіряння (М. Коцюбинський); [Іван:] Ти єдина моя дитина, моя
радість <...>. Я б тобі **небо прихилив!** (І. Карпенко-Карий);
- **просто [голого] неба [на землі]** 'не в приміщенні'. Один з таких музеїв **про-
сто неба** знаходиться в Денвері, штат Колорадо (З журналу); Мітинг від-
бувався у заводському дворіщі, **просто голого неба** (Ю. Смолич); – Сідай,
чоловіче, коло багаття та грійся, коли хочеш. Ми й самі думаємо ночувати
отутечки **просто неба на землі** (І. Нечуй-Левицький);
- **спуститися (скинути) з неба (небес) на землю** 'допомогти комусь звільни-
тися від ілюзій'. Підтоплення вулиць обласного центру під час сильних злив
змусило керівництво міста та комунальників **спуститися з неба на землю**
(З інтернету); Відповів [гуцул] таке, що зразу **скинуло** мене з <...> **небес на
землю** (Г. Хоткевич);
- **хай [хоч, нехай] грім з неба** 'за будь-яких обставин'. – Сподіваюсь, до ранку
червоний прапор буде піднято на валу! – Підніmemo, <...> **хай хоч грім з неба,**
а вал блуде наш! (О. Гончар);
- **хай (хоч, нехай) каміння з неба [падає]** 'за будь-яких обставин'. На неді-
лю, **хоч каміння з неба**, а хлопці його мусять бути в Гуляй-Полі (О. Гончар);
Макар Онисимович [Посмітний] спокійно сказав: – **Хай каміння з неба падає,**
а в колгоспі врожай буде! (Остап Вишня);
- **як (мов, ніби, наче і т. ін.) грім (громом, дощ, сніг) [на голову] з (серед)
ясного (рідко чистого) неба**. 1) 'несподіваний і т. ін.'. Ватрич пішов пра-
цювати в цех, де <...> довелося справу мати з людьми. Дуже швидко ви-
явилося, що з ними порозумітися бригадир не вмів. Це відкриття було **мов
грім з ясного неба** (З газети); Розкриття тієї змови було для Толстого
<...> **громом серед ясного неба** (В. Канівець); 2) 'несподівано'. Спомин
про обіцяну телицю того вечора вдарив **як грім з ясного неба** (Є. Гуца-
ло); – Ми, тату, <...> летимо. – Було це **як грім серед ясного неба**. Проте
батько й виду не показав (О. Гончар); Червоні огопили шаблі і врубалися
в гайдамацькі лави – **як дощ на голову з ясного неба** (Ю. Смолич); **Мов
грім серед ясного неба** шмагонули наш слух його слова (Ю. Збанацький);
Замфіра **наче грім з ясного неба** вразила ця звістка (М. Коцюбинський);
Фарбувальники не люблять критики! Ці слова <...> прозвучали **мов грім
серед чистого неба** (М. Томчаний); А якщо для Докії почуте прозвучить
громом із ясного неба (Ю. Збанацький); **наче грім з ясного неба впає**. Що
ти говориш, любко моя мила? Се **наче грім з ясного неба впає!** Чи я тебе
не щиро покохав? (Леся Українка); **як грім з неба**. – Жили ми з одинокою

матір'ю, і ось на саму кутю **як грім з неба** – прийшли й забрали [поліцаї] (Ю. Збанацький); **наче грім з ясного неба ударив над головою**. – Пробачте, – **наче грім з ясного неба ударив над** Павловою головою: нечутно по килимі підійшла Людмила. – Я вас заставила ждати (А. Головка);

- **[як (мов, ніби, наче і т. ін.) з неба власти (звалитися)**. 1) 'не усвідомлювати того, що зрозуміле для всіх'. 1) – Ти що [Микола] **з неба впав?** Усе ж так просто... (З газети); 2) 'несподівано з'явитися'. **Кортить** Зеневі глянути, який то улов у того хлопчини. І, мабуть, глянув би, та **ніби з неба впали** два жандарми (Є. Куртяк); – **Пане презус! Звідки ви? Неначе з неба впали** <...>. От не сподівався! – здивувався суддя, важко підводячись з місця (М. Старицький); 3) 'легко дістатися'. – У вас світла хата? – Світла, світла, – **втрутилася** Вінцусиха, – їм нова хата **як з неба впала** (І. Муратов); – **Ідь – і не думай, і не гайся, і не змагайся. На тебе впало неначе з неба** таке щастя, **впав такий талан**, про який тобі не снилось і не привиджувалось (І. Нечуй-Левицький); У нас поки що так: хто робить, той і має. **З неба не падає нікому** (В. Дрозд);
- **[як (мов, ніби, наче і т. ін.) манна з неба (небес, небесна) [падає]**. 1) зі сл. чекати і т. ін. 'з нетерпінням'. Михайло **як манни з неба** очікував рішення приймальної комісії (З газети); Він сік нас по литках пугою, коли заставав у колгоспному горосі, а часи переживалися голодні, і ми чекали того гороху **як манни небесної** (В. Дрозд); 2) 'таке, що легко дістається'. – То ви <...> розбагатіти надумали?.. Чекаєте **манни з неба?** – **поспитав оторопілий Тиміш Пірнач**. – Ждете, коли звалиться просто на голову (Є. Гуцало); **Манни з небес** не буде, багатство товарів треба створювати самим (З газети); – Не дивуйтеся, що вони вам так дякують. Ваше щире подаяння для них **як манна небесна** (В. Канівець); – Ви повинні нам допомагати: **тепер манна з неба не падає** (Є. Куртяк).

НЕБЕС:

- **підносити (піднімати і т. ін.) до небес** 'надмірно хвалити'. Самі звеличували, **підносили до небес**, самі ж і в тінь відіпхнули при першій нагоді (О. Гончар).

НЕБІ:

- **на сьомому небі**, зі сл. бути, відчувати і т. ін. 'дуже щасливий'. Батько новонародженого <...> був просто **на сьомому небі**, що в життя приходиться ще один Мамайчук (О. Гончар); Коли Маркевич заграв з скрипачем Стером концерт Ліпінського, Тарас відчув себе **на сьомому небі** (О. Іваненко);
- **як зірок на небі** 'дуже багато'. – В мене буде дівчат **як зірок на небі**; в мене буде хлопців, як макового цвіту на городі (І. Нечуй-Левицький);
- **як місяць у небі**, зі сл. один 'самітній'. – Ми – це я, один, **як місяць у небі** (М. Стельмах).

НЕБО:

- **душа відлітає в небо** 'хтось помирає'. [Балабан] тихо промовив: – Здається мені, пани-браття, помираю славною смертю <...>. **Відлетіла в небо** Балабанова **душа** (О. Довженко);
- **живим на небо лізти** 'дуже страждати від болю'. – Ніколи в мене не боліли зуби, а тут на тобі <...>. **Зробіть щось, – прошу** [лікаря], – а то **живим на небо полізу** (Ф. Маківчук);
- **іти на небо** 'помирати'. [Семпроній:] *Про віру я перечитись не буду, але ж гадаю, що не всі готові на небо йти...* (Леся Українка);
- **небо коптити** 'жити безцільно'. – Для чого ти сам **небо коптиш?** – О це питання складне, над ним я саме роздумую в ці дні (О. Гончар);
- **небо в клітинку** 'перебувати в ув'язненні'. *Дуже нині кусається дармовиця, довго буде небо тобі в клітинку* (В. Дрозд);
- **попасти пальцем у небо** 'сказати щось недоречне'. [Усі:] Ха-ха-ха! **Попав** [Гнат] **пальцем в небо!** Тю! (М. Старицький);
- **як (мов, ніби, наче і т. ін.) небо від землі** 'дуже велика різниця'. 1) *Та куди ж нам до вас рівнятися? Як небо від землі* (Г. Квітка-Основ'яненко); 2) зі сл. далекий і т. ін. 'дуже'. – *Але кілька ж то разів ми вияснявали, що сей демократизм в нашій розумній від демагогізму далекий як небо від землі!* (І. Франко).

НЕБОМ:

- **висіти між небом і землею** 'перебувати в невизначеному становищі'. *Минув ще один місяць, а я все ще вишу між небом і землею. І туди мене тягне, і тут порвати не сила* (І. Вільде);
- **витати між небом і землею** 'жити ілюзіями'. *Іноді навіть люди літнього віку не сприймають реально того, що відбувається, а витають між небом і землею* (З газети).
- **де земля сходиться з небом** 'дуже далеко'. *А там далі <...> потяглося нив'я довгими поясами, <...> ховаючи свої краї аж там, де земля сходиться з небом <...>* (Панас Мирний);
- **під голим небом** 'не в приміщенні'. *Посеред табору в одній хвилі виставлено шатри для старшин, – решта війська мала ночувати під голим небом* (І. Франко).

НЕБУ:

- **[так що (то, аж, і)] небу (небові) [буде (стане)] жарко**, зі сл. на позначення інтенсивності дії 'дуже'. – *Бігли, мабуть, так що небу жарко стало!* (О. Довженко); *Пили – аж небові жарко!* (Панас Мирний); *Захар <...> зрадів: оце школярка! Якщо і подруги такі, то буде й небу жарко* (П. Дорошко); *Знов пост [охорона] біжить, клене аж небу жарко* (І. Франко).

Література

1. Бабич Н. Мовні стереотипи з компонентами небо/земля в ментальному світосприйнятті українців. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7389/1/6.pdf>.
2. Гаманюк В., Мішеніна Т. Фразеологізми з ономастичним компонентом як репрезентанти національної культури (німецько-українські паралелі). *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2019. Т. 20. С. 29–54.
3. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів / Під ред. В. А. Винника. Київ: Радянська школа, 1988. 200 с.
4. Мороз О. А. Ономастична фразеологія в українській та польській мовах в національно-культурному слов'янському просторі. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2016. Вип. 66. Т. 278. С. 77–81.
5. Пелипась М. І. Типологія фразеологічних одиниць з компонентом-антропонімом. URL: <https://ks.iul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2021-2/zbirnyk-kultura-slova-94-2021/english-typology-of-phraseological-units-with-anthroponym-component.html>.
6. Прадід Ю. Ф. Семантична й граматична структура фразеологічних одиниць із компонентами *зірка* та *зоря* в українській мові. *Мовознавство*. 2022. № 5. С. 57–64.
7. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). Київ-Сімферополь, 1997. 252 с.
8. Словник синонімів: URL: <https://1674.slovaronline.com>
9. Словник синонімів української мови URL: <https://1675.slovaronline.com/search?s=небо>.
10. Словник української мови: В 11 т. URL: <http://sum.in.ua/s/zemlja>.
11. Словник української мови: У 20 т. URL: <https://1677.slovaronline.com/>.
12. Словник фразеологізмів української мови. URL: <http://kropivnitsky.maup.com.ua/assets/files/slov557.pdf>.
13. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. URL: https://schoolplusnet.com/up_portfolio/2016-3-2-21-42-22_file_20.pdf.
14. Фразеологічний словник української мови. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Фразеологічний_словн.html?id=LMnqAAAAAMAAJ&redir_esc=y

References

1. Babych N. *Linguistic stereotypes with sky/earth components in the mental worldview of Ukrainians [Movni stereotypy z komponentamy nebo/zemlia v mentalnom svitospriyniatii ukrainsiv]*. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7389/1/6.pdf>.
2. Hamaniuk V., Mishenina T. (2019). *Phraseologisms with an onomastic component as representatives of national culture (German-Ukrainian parallels) [Frazеологізми з ономастичним компонентом як репрезентанти національної культури (німецько-українські паралелі)]*. *Filohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Т. 20. С. 29-54.

3. Kolomiets M. P., Rehushevskiy Ye. S. (1988). *Dictionary of phraseological synonyms* / Ed. V. A. Vinnyka [Slovnnyk frazeolohichnykh synonymiv / Pid red. V. A. Vynnyka]. Kyiv: Radianska shkola. 200 s.
4. Moroz O. A. (2016). *Onomastic phraseology in the Ukrainian and Polish languages in the national-cultural Slavic space* [Onomastychna frazeolohiia v ukrainskii ta polskii movakh v natsionalno-kulturnomu slovianskomu prostori]. Naukovi pratsi. Filolohiia. Movoznavstvo. Vyp. 66. T. 278. S. 77-81.
5. Pelypas M. I. *Typology of phraseological units with an anthroponymic component* [Typolohiia frazeoloichnykh odynyts z komponentom-antroponimom]. URL: <https://ks.iul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2021-2/zbirnyk-kultura-slova-94-2021/english-typology-of-phraseological-units-with-anthroponym-component.html>.
6. Pradid Yu. F. (2022). *Semantic and grammatical structure of phraseological units with the components star and star in the Ukrainian language* [Semantychna y hramatychna struktura frazeolohichnykh odynyts iz komponentamy zirka ta zoria v ukrainskii movi]. Movoznavstvo. № 5. S. 57-64.
7. Pradid Yu. F. (1997). *Phraseological ideography (research issues)* [Frazeolohichna ideohrafiia (problematyka doslidzhen)]. Kyiv-Simferopol. 252 s.
8. *Dictionary of synonyms* [Slovnnyk synonymiv]: URL: <https://1674.slovaronline.com>
9. *Dictionary of synonyms of the Ukrainian language* [Slovnnyk synonymiv ukrainskoi movy]. URL: <https://1675.slovaronline.com/search?s=небо>.
10. *Dictionary of the Ukrainian language*: In 11 vol. [Slovnnyk ukrainskoi movy: V 11 t.] URL: <http://sum.in.ua/s/zemlja>.
11. *Dictionary of the Ukrainian language*: In 20 vol. [Slovnnyk ukrainskoi movy: U 20 t.] URL: <https://1677.slovaronline.com/>.
12. *Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language* [Slovnnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy]. URL: <http://kropivnitsky.maup.com.ua/assets/files/slov557.pdf>.
13. Uzhchenko V. D., Uzhchenko D. V. *Phraseological dictionary of the Ukrainian language* [Frazeolohichnyi slovnnyk ukrainskoi movy]. URL: https://schoolplusnet.com/up_portfolio/2016-3-2-21-42-22_file_20.pdf.
14. *Phraseological dictionary of the Ukrainian language* [Frazeolohichnyi slovnnyk ukrainskoi movy]. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Фразеологічний_словн.html?id=LMnqAAAAAAAJ&redir_esc=y.

А. П. Романченко,

д-р філол. наук, проф.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців;*

А. Е. Андронатій,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
магістрантка кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

ГОВІРКОВА СПЕЦИФІКА ГУСТАТИВІВ

У статті розглянуто густативи на позначення різних страв, зафіксовані в говірках двох населених пунктах (Арбузинка й Костянтинівка) Арбузинського району Миколаївської області, що належать до західностепової групи говірок степового говору південно-східного наріччя української мови. Вони є невід'ємним складником української діалектної картини світу, утворюють певну систему, сформовану на базі успадкованої та запозиченої лексики. Авторками запропоновано семантичний та етимологічний аналіз указанного фрагменту цієї системи.

Мета дослідження – проаналізувати лексико-семантичні особливості густативів на позначення гарячих традиційних страв та страв рослинного й тваринного походження, поширених у говірках населених пунктів Арбузинка та Костянтинівка Арбузинського району Миколаївської області. Об'єктом дослідження обрано говіркові густативи, а предметом є їхня семантична й етимологічна характеристика. Джерельною базою спостереження послугували польові записи говіркового мовлення, зібрані 2019 року за спеціально укладеним питальником.

Вивчено лексико-граматичні групи «Гарячі традиційні страви» «Страви тваринного і рослинного походження», що є складниками лексико-семантичного поля «Назви їжі». Розглянуто говіркову лексику на позначення першій і других страв, а також страв із м'ясом та салом. Досліджено лексико-семантичні особливості густативів, висвітлено їхню етимологію. Здійснено порівняльний аналіз діалектної лексики двох населених пунктів. Визначено спільне й відмінне говіркової лексики та літературної норми.

Густативи в говірках досліджених населених пунктів здебільшого збігаються з лексемами, відомими українській літературній мові, за семантикою, проте відрізняються фонетично. Спостерігаються семантичні відмінності й неоднорідна ареальна поведінка назв страв у говірках одного району. Перспективу подальших досліджень убачаємо в розширенні емпіричної бази української діалектології та введенні до наукового обігу нових назв їжі та напоїв, поширених у західностепових говірках.

Ключові слова: лексема, семема, говіркова лексика, лексика на позначення їжі та питва, густативи, етимологія, населений пункт, діалектна картина світу.

A. P. Romanchenko,

ScD in Philology, Professor,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Professor;

A. E. Andronatii,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Master student

DIALECT SPECIFICITY OF GUSTATIVES

The article deals with gustatives for various dishes detected in the dialects of the two settlements (Arbuzyinka and Kostiantynivka) of Arbuzyinka district, Mykolaiv region. They belong to the Western Steppe group (the steppe dialect) of the southeastern supradialect of the Ukrainian language. Glutonyms are an integral part of the Ukrainian dialectical worldview, they form a certain system on the basis of inherited and borrowed vocabulary. A semantic and etymological analysis of the specified fragment of this system is offered.

The purpose of the research is to analyze the lexical-semantic peculiarities of gustatives for hot traditional dishes and dishes of vegetable and animal origin, which are common in the dialects of the settlements of Arbuzyinka and Kostiantynivka, Arbuzyinka district, Mykolaiv region. The source base of the research was field recordings of speech, collected in 2019 according to a specially compiled questionnaire. Twenty recipients took part in the survey.

The lexical-semantic group "Hot traditional dishes" and lexical-semantic group "Dishes of animal and vegetable origin", which are components of the lexical-semantic field "Names of food", were studied. The dialect vocabulary for designation of first and second dishes, as well as dishes with meat and lard is considered. The lexical-semantic peculiarities of gustatives are studied and their etymology is highlighted. A comparative analysis of the dialect vocabulary of two settlements was carried out. The common and distinctive features of dialect vocabulary and literary norm are determined.

Gustatives in the dialects of the studied settlements mostly coincide with the lexemes known to the Ukrainian literary language in terms of semantics, but differ phonetically. There are semantic differences and unequal areal behavior of dish names in dialects of the same district. The prospect of further research is in the expansion of the empirical base of Ukrainian dialectology and in the introduction into scientific circulation of new names of food and drinks common in Western Steppe dialects.

Key words: lexeme, sememe, dialect vocabulary, vocabulary for foods and drinks, gustatives, etymology, settlement, dialectical worldview.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Неодмінним складником діалектної картини світу є лексеми на позначення різноманітних страв. Кулінарна лексика засвідчує тісний зв'язок із культурою й світоглядом діалектоносіїв. Дослідження говіркової лексики, яка відтворює архетипні уявлення нації, ілюструє наша-

рування культур та епох, зміни в побуті українського народу, що й зумовлює *актуальність* нашої розвідки.

Номінації продуктів харчування опрацьовано в низці наукових і науково-популярних праць, зокрема в розвідках В. Німчука, В. Горобця, В. Карпової, О. Перлюка, А. Поповського, В. Супруненка, І. Чепіги, С. Яценка та ін. Дослідженню говіркових найменувань їжі присвятили студії М. Бігусяк, Л. Борис, Е. Гоца, Й. Дзєндзелівський, В. Дроботенко, Я. Закревська, Г. Мазур, М. Тимченко, Є. Турчин, Т. Тищенко, І. Шматко та ін. До опису західностепових говірок степового говору південно-східного наріччя української мови зверталися П. Гриценко, В. Дроздовський, Ф. Жилко, А. Колесников, В. Пачева, Г. Пелих, С. Поліщук, Т. Шевченко та ін. Однак поки що спорадично опрацьовано структурну організацію й географію густативів у західностепових говірках.

Аналіз досліджень проблеми. Лексика кулінарної сфери доволі часто привертає увагу українських дослідників, оскільки вона здавна функціонує в українській мові [Яценко]. Л. Борис проаналізувала тематичну групу лексики на позначення їжі та напоїв у буковинських говірках. Дослідниця розглянула теоретичні й методологічні засади вивчення динаміки народної кулінарної термінології, описала динаміку назв за біологічною характеристикою продукту, звернувши увагу на назви страв рослинного походження, назви овочевих страв, страв тваринного походження, гарячих м'ясних страв [1].

В. Різник дослідила назви їжі в діалектному суміжжі, зокрема назви буденних та обрядових страв. Вона зосередила увагу на загальних назвах, на значеннях конкретних густативів, мотивації назв, їхній етимології [6, с. 89-144]. Наприклад, видові назви супу позначають аналітичні конструкції, мотивовані основним компонентом страви: суп із квасолею, суп із горохом, суп із гречаною крупою, суп із рисом, суп із перловою крупою, суп із капустою, суп із помідорами, суп із локшиною тощо, що реалізуються в різних діалектних формах [6, с. 93-94].

Структурну організацію й семантику густативів у східноподільських говірках, способи та засоби номінації, а також просторову поведінку таких лексем висвітлює О. Оскірко. Він схарактеризував такі лексико-семантичні групи, як назви їжі тваринного походження та назви їжі рослинного походження, у межах яких описано лексико-семантичні мікрогрупи (молоко й молокопродукти, м'ясо й страви з нього, тваринні жири; крупи і страви з них, страви з борошна, страви з картоплі, рослинні жири, рідкі страви). Окремо дослідник розглядає й описує мікрогрупи на позначення супів та борщу, де поряд із лексемою *суп* функціонують *бульйон*, *суп приймацький*, *суп чистий*, *суп легенький*, *суп ріденький*, *суп бараболяний*, *суп з городини*, *суп молочний тощо* [5, с. 117-120].

Детально вивчила назви їжі у східностепових говірках Н. Загнітко, предметом дослідження якої була тематична група назв їжі та напоїв з низкою лексико-семантичних груп, із-поміж яких особливо вирізняються назви овочевих страв, назви м'ясних страв тощо [4], проаналізовані з кута зору структурної організації та семантичної специфіки й ареальної характеристики. Попри це аналіз густативів, зміни в цій групі лексики мало досліджувалися й потребують пильної уваги з огляду на специфіку конкретних говірок.

У східнословобожанських говірках назви перших рідких страв студіювала М. Волошинова. Вона не лише схарактеризувала традиційні українські рідкі страви, а й простежила динаміку елементів цієї групи, указавши на розширення семантики та на архаїзацію лексем [2].

Мета дослідження – заналізувати лексико-семантичні особливості густативів на позначення гарячих традиційних страв та страв рослинного й тваринного походження, поширених у говірках смт Арбузинка й смт Костянтинівка Арбузинського району Миколаївської області.

Для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

1) зафіксувати й затранскрибувати слова на позначення досліджуваних густативів, якими послуговуються мешканці селищ Арбузинка й Костянтинівка;

2) схарактеризувати лексико-семантичні особливості зафіксованих лексем, з'ясувати їхню етимологію;

3) здійснити порівняльний аналіз указанного фрагменту діалектної картини світу двох населених пунктів, визначити спільне й розбіжне говіркової лексики та літературної норми.

Об'єктом дослідження обрано говіркові густативи, а **предметом** – їхня семантична й етимологічна характеристика. **Джерельну базу** нашого дослідження становлять польові записи говіркового мовлення, зібрані 2019 року за спеціально укладеним питальником. Інформантами стали 20 мешканців указаних населених пунктів. У роботі використано такі *загальнонаукові методи дослідження*: *аналіз*, *синтез* і *спостереження*, що дали змогу систематизувати зафіксований говірковий матеріал; *описовий метод* застосовано під час аналізу говіркового мовлення рецепієнтів. Серед *спеціальних лінгвістичних методів* стали в пригоді *анкетування* й *інтерв'ювання* (для фіксації говіркового мовлення), елементи *компонентного аналізу* (структурний метод) для визначення лексико-семантичних груп (ЛСГ) та підгруп (ЛСПГ), їхньої лексико-семантичної характеристики, *етимологічний аналіз* застосовано для з'ясування походження густативів.

Теоретична цінність дослідження полягає в поглибленні теорії номінації, у виявленні фактів спільного та відмінного між говірковою лексикою та лексикою, що відбиває літературну норму, а також у тому, що запропонований аналіз у межах досліджуваних лексем може слугувати прикладом вивчення різних груп густативів в інших говірках української мови. **Практичне значення** дослідження полягає у фіксації та введенні до наукового обігу нового фактичного матеріалу, який розширить емпіричну базу української діалектної лексикології й лінгвогеографії. Його матеріали можуть прислужитися під час укладання діалектних словників та написання кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти різних рівнів.

Виклад основного матеріалу. Лексема 'страва' в одинадцятитомному «Словнику української мови» фіксується як *'їйжа, хар'ч'ї*. Вона фіксується з двома значеннями, першим з яких є 'приготовлені для їди продукти харчування', а другим – 'те, що їдять, вживають для харчування' [9, IX, с. 746]. ЛСГ «Гарячі традиційні страви» у

говірках Арбузинського р-ну Миколаївської обл. складається з ЛСПГ «Перші страви: рідкі страви та їхні різновиди», «Другі страви: страви з картоплі». Далі детальніше розглянемо ці ЛСПГ.

До перших страв належать рідкі страви: супи, бульйони, борщі, юшки, супи, щерби, куліші. Загальними назвами для рідких страв в обстежених говірках є такі: *р'іт'ке*, *р'іт'коїе*, *'перше*, *'першуйе*. До ЛСПГ «Перші страви: рідкі страви та їхні різновиди» уналежнюємо найменування *суп*, *'супчик*, *'йушка*; *кул'іш*; *бул'йон*, *'левеш*; *зе'леніі 'боршч*, *чер'воніі 'боршч*, *п'існій 'боршч*, *'риб'ачіі 'боршч*, поширені в говірках смт Арбузинка та Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл.

Лексему *суп* зафіксовано в словнику зі значеннями 'рідка страва, яка являє собою перев. м'ясний, рибний або грибний відвар з овочами, крупами і т. ін.; юшка' [9, IX, с. 844]. Слово *суп* не є поширеним у досліджуваному ареалі й з'явилося під впливом літературної мови. Лексема *суп* – запозичення із французької мови: фр. *Suppe* = суп, юшка 'походить від галлороманського *supra* = приправлене', **suppare* = приправляти' [3, V, с. 476]. Як у говірці смт Арбузинка Арбузинського р-ну Миколаївської обл., так і у говірці смт Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. семема 'суп (загальна назва)' реалізується в іменниках *суп*, *'супчик*, *'йушка*, що відповідає нормам української літературної мови.

Найменш популярною першою стравою в досліджуваній місцевості є куліш, його майже не готують, і рецепт цієї страви мешканцям практично не відомий. Куліш – це густий суп (звичайно з пшона), заправлений салом. Для мешканців досліджуваних говірок семема 'куліш' реалізується в іменнику *кул'іш*, що відповідає нормам української літературної мови та означає 'густий суп (звичайно з пшона)' [9, IV, с. 391].

Якщо говорити про 'чистий відвар з м'яса без овочів і приправ' [9, I, с. 254], то в говірці смт Арбузинка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. віддають перевагу лише назві *бул'йон*, а у говірці смт Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. можемо ще почути *'левеш*. Спорадичне вживання лексеми *бульйон* свідчить про те, що в досліджуваному ареалі вона поширилася під впливом літературної норми. Слово запозичене із французької мови: фр. *bouillon* пов'язане з дієсловом *bouillir* = кипіти', варити' [3, I, с. 293].

Найбільш поширеною рідкою стравою, яку мешканці досліджуваної місцевості готують і в будень, і в свято, є борщ. Ця лексема пояснюється як 'рідка страва, яку варять з посічених буряків, капусти з додатком картоплі та різних приправ' [9, I, с. 222]. Таку страву в говірках позначають як *'боршч*, *чер'воніі 'боршч*, *чир'воніі 'боршч*. Звісно, назви цієї страви залежно від способу її приготування розрізняються. Для борщу, який готували в піст і заправляли олією, у досліджених місцевостях виявлено назву *п'існій 'боршч*. Борщ, що готували з молодих овочів, називають *'боршч л'іт'ній*, а борщ, який готували на рибній юшці, – *'боршч 'риб'ачіі*. Аналітичні назви з компонентом *борщ* зафіксовано й на позначення зеленого борщу, до якого замість буряків і капусти додають щавель: *'боршч зе'леніі*, *'боршч зи'леніі*). Лексема *борщ* етимологи виводять із псл. **bъrъщъ* < **bъrstъj* (< **bъrst* + j + њ) [3, I, с. 236].

Основу харчування мешканців досліджуваного ареалу формують страви із картоплі, тому детальніше розглянемо різновиди страв, приготовлені з картоплі. До ЛСПГ «Другі страви: страви з картоплі» уналежнюємо найменування *тоўчана кар'топл'а, п'ўре, тоўчонка, 'тоўканочка, 'м'аточка, топ'тушечка, п'ўрешка, трош'чена кар'тошка, 'топтана кар'тошка, 'м'ацкана кар'тошка, м'йата кар'тошка, тоў'качка; картопл'аники, деруни, д'раники, 'зугл'ї, п'л'ац'ки*, поширені в говірках смт Арбузинка та Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл.

У говірці смт Арбузинка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. семема 'картопляне пюре' реалізується в словах та словосполученнях *тоўчана кар'топл'а, п'ўре, тоўчонка, 'тоўканочка, 'м'аточка, топ'тушечка, п'ўрешка*. Зі значенням 'картопляне пюре' в обстежених говірках засвідчено слово та аналітичні назви, мотивовані дією *м'яти*. У говірці смт Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. поряд із вказаними назвами фіксуємо словосполучення *трош'чена кар'тошка, 'топтана кар'тошка, 'м'ацкана кар'тошка, м'йата кар'тошка, тоў'качка*. В українській літературній мові слово *п'ўре* відоме зі значенням 'страва або приправа до страв, приготовлена з розім'ятих чи протертих овочів або фруктів' [9, VIII, с. 416]. Натомість значення лексеми *тоў'качик* – 'картоплю чистять, варять і обсушують, зливши воду, протирають на протиральній машині, через сито, або товчуть спеціальними товкачиками' [9, X, с. 163] – теж зафіксоване у вказаній говірці, але у фонетичних варіантах.

У дослідженому ареалі поширеною стравою є оладки з тертої картоплі. Значення 'картопляник, оладка з тертої картоплі' в обстежених говірках Арбузинського р-ну Миколаївської обл. є реалізацією слів *картопл'аники, деруни, д'раники, 'зугл'ї, п'л'ац'ки*. Слід зауважити, що мешканці смт Арбузинка надають перевагу назвам *картопл'аники, деруни*, а мешканці смт Костянтинівка – *д'раники, 'зугл'ї, п'л'ац'ки*. В українській літературній мові слова *картопляники* та *деруни* виступають абсолютними синонімами й реалізують значення 'оладки з тертої картоплі' [9, II, с. 254]. Слово *деруни* та його фонетичний варіант *дируни* виводять від дієслова *дерти* (<псл. *derti, *dъro і dъrati, dero) [3, II, с. 41].

Якщо брати до уваги вид картоплі (молода, стара) та процес її підготовки, то фіксуємо такі дієслова на позначення її обробки: *'чистити, лу'пити, об:'прати; шкрєб'ти, шкрє'бат', шк'р'абати, скрєб'тати, скрєб'ти, 'терти, скаб'рит'*. Значення 'знімати, обчищати шкірку з старої картоплі' в обстежених говірках Арбузинського р-ну Миколаївської обл. є реалізацією слів *'чистити, лу'пити, об:'прати*. Слід зауважити, що в смт Арбузинка фіксуємо це в лексемі *'чистити*, а в смт Костянтинівка – в лексемах *лу'пити, об:'прати*. Усі ці слова є синонімами й фіксуються в одинадцятитомному словнику української мови в декількох значеннях, одним з яких є 'обчищати від шкаралупи, шкурки, лузги тощо; знімати, зрізати шкірку, оболонку, лушпайку і т. ін. з чого-небудь; знімати, зрізувати з чого-небудь верхній шар (шкаралупу, лушпиння і т. ін.); чистити, обчищати' [9, IV, с. 556; XI, с. 334; V, с. 464].

У говірці смт Арбузинка та смт Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. семема 'обчищати шкірку з молодої картоплі' реалізується в дієсловах

шкреб'ти, шкре'бат', шк'р'абати, скреб'тати, скреб'ти, 'терти, скаб'рит', що не відповідає нормам української літературної мови, адже в одинадцятитомному словнику української мови не знаходимо ці лексеми з таким тлумаченням. У цих місцевостях вони є локальними назвами. Лексема *теребити*, що означає 'чистити, звільняти від лушпини плоди, овочі; очищати, оббирати', фіксується в згаданому словнику [9, X, с. 84]. У говірці смт Арбузинка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. на позначення цієї семени відзначаємо слова *шкреб'ти, шкре'бат', шк'р'абати*, у говірці ж смт Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. поряд із названими словами фіксуємо дієслова *скреб'тати, скреб'ти, 'терти, скаб'рит'*.

Здебільшого густативи на позначення других страв збігаються з назвами, відомими українській літературній мові, проте значення деяких слів, поширених у вказаних населених пунктах, відрізняються від значень, поданих у лексикографічних працях, певним смисловим навантаженням і ширшою сферою застосування.

Отже, говіркова лексика на позначення других страв, зокрема страв із картоплі, зафіксована в говірках смт Арбузинка та Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл., є цінним джерелом поповнення словникового складу лінгвістичних і етнографічних матеріалів.

ЛСГ «Страви тваринного і рослинного походження» складається з таких ЛСПГ «Страви тваринного походження: страви з м'яса», «Страви тваринного походження: сало і страви з салом» та «Страви рослинного походження: страви з кукурудзяного борошна». Густативи за біологічною природою продукту, репрезентовані номінаціями рослинної та тваринної їжі, становлять розгалужену та багаторівневу мікросистему. Назви рослинної їжі репрезентують номінації страв із зернових та овочевих, а назви тваринної їжі – номінації молочних продуктів та гарячих м'ясних страв.

До ЛСПГ «Страви тваринного походження: страви з м'яса» уналежнюємо густативи *'студен', холо'дец', хо'лодноє; кров'янка, кроў'янка, 'кишка*, поширені в говірках смт Арбузинка та Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. У говірці смт Арбузинка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. семема 'холодець' реалізується в іменниках *'студен', холо'дец'*. Зі значенням *холодець* в обстежених говірках засвідчено слово та аналітичні назви, мотивовані дією *студити, холоди-ти*. У говірці смт Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. поряд із вказаними назвами фіксуємо іменники: *'студен', холо'дец', хо'лодноє*. В українській літературній мові слово *холодець* відоме зі значенням 'драглиста страва, яку одержують при охолодженні м'ясного або рибного відвару з подрібненими шматочками м'яса чи риби' [9, XI, с. 115].

У дослідженому ареалі поширеною стравою є кров'янка. Значення 'домашня кров'яна ковбаса' в обстежених говірках Арбузинського р-ну Миколаївської обл. є реалізацією слів *кров'янка, кроў'янка, 'кишка*. Зауважимо, що мешканці смт Арбузинка надають перевагу назвам *кроў'янка*, а мешканці смт Костянтинівка – *кров'янка, 'кишка*. В українській літературній мові слово *кров'янка* реалізує значення 'кров'яна ковбаса' [9, IV, с. 362].

Лексема *сало*, що реалізується в семемі 'відокремлений від м'яса підшкірний свинячий жир, що зберігається солоним і вживається сирим, смаженим чи вареним' [9, IX, с. 18], має давнє походження: псл. **sadlo*, пов'язане з **saditi* 'садити, сідати' [3, V, 169]. До ЛСПГ «Страви тваринного походження: сало і страви з салом» уналежнюємо слова та словосполучення *швар'ки*, *швар'ки*, *ошк'варок*, *'вишварка*; *жир*, *'сало*, *маст'*, *соло'нина*; *'смалець*', *нут'р'ак*, збережені в мовленні жителів смт Арбузинка та Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. У заналізованих говірках значення 'сало' є реалізацією найменувань *жир*, *'сало*, *маст'*, *соло'нина*. Слід зауважити, що жителі смт Арбузинка надають перевагу назвам *жир*, *'сало*, а мешканці смт Костянтинівка – *маст'*, *соло'нина*.

У говірці смт Арбузинка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. семема 'шварка, піджарений чи вижарений кусочок сала' реалізується в назвах *ошк'варок*, *'вишварка*. У говірці смт Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. поряд із вказаними назвами функціують іменники *швар'ки*, *швар'ки*. Згідно з даними «Словника української мови» лексема *шварки* реалізує семему 'підсмажений шматок сала, з якого частково витопився жир' [9, XI, с. 473]. Зі значенням 'смалець, жир, витоплений із свинячого здору, сала' та його різновиди, функціують густативи *'смалець*', *нут'р'ак*, де *смалець* має значення 'жир, витоплений із свинячого здору' [9, IX, с. 394].

У кінці XIX – початку XX ст. у сільському господарстві з-поміж злакових культур особливе місце посіла кукурудза. Слово *кукурудза* пов'язують із коренем **kukur-* 'щось розчепірене' і споріднене з слц. *kukurjāv* 'кучерявий' [3, III, 131]. У говірці смт Арбузинка та смт Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. семема 'мамалига, каша з кукурудзяного борошна' реалізується в словах: *мама'лига*, *то'кан*. Лексема *мамалига*, що означає 'густа каша з кукурудзяного борошна', фіксується в згаданому словнику [9, IV, с. 615]. У говірці смт Арбузинка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. на позначення цієї семемі відзначаємо слово *мама'лига*, а в говірці смт Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл. поряд із названими словами фіксуємо семему *то'кан*.

Висновки та перспективи дослідження. Лінгвістичний аспект опрацювання густативів охоплює етимологію, номінативні, семантичні процеси, просторову поведінку, динаміку густативної лексики та процеси взаємодії з іншими мовами. Заналізувавши досліджувані назви страв, що функціують у говірках смт Арбузинка й Костянтинівка Арбузинського р-ну Миколаївської обл., дійшли висновку, що вони здебільшого семантично збігаються з номенами, відомими в українській літературній мові, проте відрізняються фонетично. Густативи є невід'ємним складником української діалектної картини світу, утворюють певну систему, сформовану на базі успадкованої та запозиченої лексики.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розширенні емпіричної бази української діалектології та введенні до наукового обігу нових лексем на позначення їжі та пива, зокрема поширених у говірках смт Арбузинка й смт Костянтинівка Арбузинського району Миколаївської області, що належать до західностепових говірок.

Література

1. Борис Л. М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках: дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2015. 330 с.
2. Волошинова М. Назви перших рідких страв в українських східнослов'янських говірках. *Лінгвістика*. 2017. № 2 (37). С. 44-55.
3. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наук. думка, 1982 – 2006. Т. 1-3, 5.
4. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2011. 19 с.
5. Оскірко О. П. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках: дис. ... канд. філол. наук. Умань, 2018. 397 с.
6. Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя: дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2016. 370 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / відп. ред. І. К. Білодід. Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 1, 2, 4, 5, 8-11.
8. Яценко С. А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV – XVII ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2009. 22 с.

References

1. Borys, L. M. (2015), *Dynamics of the thematic group of food and drinks vocabulary in Bukovinian dialects: author's thesis [Dynamika tematychnoi hrupy leksyky yizhi ta napoiv u bukovynskykh hovirkakh: dys. ... kand. filol. nauk]*, Chernivtsi, 330 p.
2. Voloshynova, M. (2017), *The Names of the First Liquid Dishes in the Ukrainian Eastern Slobodian Dialects [Nazvy pershykh ridkykh strav v ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirkakh]*, *Linhvistyka*, № 2 (37), pp. 44-55.
3. (1982-2006), *Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 volumes / Editor in Chief O. S. Melnychuk [Etymolohichni slovnky ukrainskoi movy: v 7 t. / hol. red. O. S. Melnychuk]*, Nauk. dumka, Kyiv, Vol. 1-3, 5.
4. Zahnitko, N. H. (2011), *Names of food and drinks in eastern steppe dialects of Donets region: author's thesis [Nazvy yizhi, napoiv u skhidnostepovykh hovirkakh Donetchchyny: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk]*, Donetsk, 19 p.
5. Oskyrko, O. P. (2018), *Food and drinks nominations in the Eastern Podillia dialects: author's thesis [Nazvy yizhi ta napoiv u skhidnopolidskykh hovirkakh: dys. ... kand. filol. nauk]*, Uman, 397 p.
6. Riznyk, V. P. (2016), *The names of foodstuffs and kitchen utensils in the Ukrainian dialects of the San-Dniester region: author's thesis [Nazvy yizhi ta kukhonnoho nachynnna v hovirkakh nadsiansko-naddnistrianskoho sumizhzhia: dys. ... kand. filol. nauk]*, Lviv, 370 p.
7. (1970-1980), *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes / responsible editor. I. K. Bilodid [Slovnky ukrainskoi movy: v 11 t. / vidp. red. I. K. Bilodid]*, Nauk. dumka, Kyiv, Vol. 1, 2, 4, 5, 8-11.
8. Yatsenko, S. A. (2009), *Names of food products, dishes and drinks in the Ukrainian language of the 14th - 17th centuries.: author's thesis [Nazvy produktiv kharchuvannia, strav i napoiv v ukrainskii movi XIV – XVII st.: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk]*, Kyiv, 22 p.

І. В. Лакомська,*канд. філол. наук,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,**доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

ІМЕННИКОВІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У МЕДІАЗАГОЛОВКАХ: СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено з'ясуванню особливостей реалізації та функціонування фразеологічних одиниць у заголовках українських електронних медіа, де вони максимально виявляють свою потужність одночасно акумулювати широкий узагальнюваний досвід поколінь, містити емоційну домінанту, а також містко відображати актуальний зміст повідомлення. Мета дослідження полягала у виявленні й описі лексико-граматичних особливостей фразеологічних одиниць (ФО), а саме іменникових (субстантивних) фразем, що передбачало необхідність виконання таких завдань: виокремити масив медійних заголовків із фразеологічним компонентом; визначити іменникові ФО та з'ясувати їхнє семантичне наповнення та структуру. Об'єктом дослідження були заголовки із фразеологізмами в українських електронних виданнях загальнонаціональних та регіональних медіа, предметом – лексико-граматична специфіка іменникових фразеологізмів у структурі заголовка. Для досягнення поставленої мети у роботі використано описовий метод, елементи компонентного аналізу (за допомогою якого встановлювалася семантична структура значення фразеологізмів); кількісний метод, який дав змогу порівняти та узагальнити отримані результати. У результаті дослідження встановлено, що найбільш частотними в газетних заголовках є іменні фразеологізми абстрактної семантики на позначення явищ навколишнього світу; також активно використовуються фраземи, що називають людину, а саме, риси характеру, вдачі людини, оскільки в основному об'єктом повідомлення є людина, зрідка – ФО на позначення предметів або речей матеріального світу. Субстантивні ФО найчастіше представлено сполученням стрижневого іменника з такими частинами мови: присвійним прикметником, якісними і відносними прикметниками та дієприкметниками, числівниками, іменником у родовому відмінку, іменником у формі інших непрямих відмінків. За структурою досліджуваних іменникових фразеологічних одиниць було представлено здебільшого двокомпонентними моделями, зрідка трикомпонентними, що відповідає основним вимогам ЗМІ – лаконічно та влучно інформувати та впливати на аудиторію.

Ключові слова: медіазаголовок, фразеологізм, граматична класифікація, семантика і структура фразеологічних одиниць.

I. V. Lakomska,
PhD in Philology,
Odesa National University named after I. I. Mechnikov,
Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department
Associate Professor

NOUN PHRASEOLOGISMS IN MEDIA HEADLINES: SEMANTIC AND GRAMMATICAL ASPECT

The article is devoted to clarifying the peculiarities of the implementation and functioning of phraseological units in the headlines of Ukrainian electronic media, where they show their power while simultaneously accumulating a broad generalized experience of generations, fill the emotional dominant, and also comprehensively reflect the actual content of the message. The purpose of the research was to identify and describe the lexical-grammatical features of phraseological units (FU), namely noun (substantive) phrases, which required the following tasks: to identify an array of media headlines with a phraseological component; to define noun FUs and find out their semantic content and structure. The object of the study was headlines with phraseological units in Ukrainian electronic editions of national and regional media, the subject was the lexical-grammatical specificity of noun phraseological units in the structure of the title. To achieve the goal, the work used a descriptive method, elements of component analysis (using which the semantic structure of the meaning of phraseological units was established); quantitative method, which made it possible to compare and generalize the obtained results. As a result of the research, it was found that the most frequent in newspaper headlines are nominal phraseological units of abstract semantics to denote the phenomena of the surrounding world; idioms that name a person are also actively used, namely, character traits, character traits of a person, since the main object of the message is a person, occasionally - FU to denote objects or things of the material world. Substantive FUs are most often represented by the combination of a stem noun with the following parts of speech: a possessive adjective, qualitative and relative adjectives and adverbs, numerals, a noun in the genitive case, a noun in the form of other indirect cases with prepositions. According to the structure, the studied noun phraseological units were mostly represented by two-component models, sometimes three-component, which meets the main requirements of mass media - to inform and influence the audience as succinctly and accurately as possible.

Key words: headline, phraseology, grammatical classification, semantics and structure of phraseological units.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Оскільки мова, як і кожне суспільне явище, безперервно розвивається, разом із нею в постійному русі перебуває і її фразеологічний фонд. У фразеології найяскравіше виявляється національна

специфіка мови. У зв'язку з цим одним із найважливіших завдань лінгвістики стали дослідження та наукова систематизація фразеологічних ресурсів української мови, зокрема у сфері ЗМІ. Як зазначає Д. Сизонов, «саме аналіз медіамови з позиції функціонування її одиниць становить особливий інтерес серед лінгвістів ХХІ ст. У мові ЗМІ на сучасному етапі спостерігається постійне оновлення лексико-фразеологічного складу, активне поповнення новими лексемами, їхніми лінгвістичними трансформаціями...» [9, с.72]. У зазначеному аспекті учений наголошує, що «новий контекст формує й нові можливості для фразеології: ресурс фразеологізмів у медіа дозволяє досягати ключових функцій у масовій комунікації – інформувати та переконувати реципієнта, впливати на його емоції, розважати та виховувати» [9, с. 74]. З огляду на це, дослідження особливостей функціонування фразеологізмів у мові масмедіа набуває сьогодні неабиякого значення, оскільки фразеологія будь-якої мови – це віддзеркалення накопиченого у свідомості народу багатотисячного життєвого досвіду, звичаїв та традицій.

Актуальність таких пошуків за останні роки зумовлена зацікавленням дослідників сучасними проблемами національного самоусвідомлення й самовираження, співвідношенням мови й духовної культури, з'ясуванням нових підходів до вивчення фразеологічних одиниць як скарбниці національних конотацій, а також специфікою відображення глибоко вкорінених зв'язків між фразеологізмами і національною ментальністю.

Аналіз досліджень проблеми. На сьогодні існує чимало дослідницьких робіт, присвячених вивченню різномірних аспектів функціонування фразеологічних одиниць, проте визначення семантико-граматичних властивостей ФО вимагає подальшої наукової розробки. У зазначеному напрямку відмітимо таких учених, як Л. Авксентьєв, В. Архангельський, М. Демський, О. Кунін та ін., які зазначають, що класифікувати фразеологізми за граматичним принципом є важким завданням, що зумовлюється їхньою гетерозєю і структурно-семантичними ознаками: фразеологізм є результатом переосмислення вільного словосполучення, надслівною структурою, у якій в особливий спосіб поєднуються семантико-граматичні ознаки всіх компонентів [11, с. 130]. Нарізнооформленість фразем зумовлює суттєві розбіжності в класифікації ФО. Дехто взагалі не визнає граматичних категорій у ФО (М. Копиленко, В. Рудов), інші вчені класифікують їх за формально-граматичними ознаками стрижневого компонента.

Отже, в дослідженнях, присвячених класифікації ФО за граматичним принципом, немає однотайності щодо критеріїв їх виокремлення в ту чи іншу групу. Жодний із названих підходів не містить вичерпного розв'язання цієї проблеми: залишається багато ФО, які не можна зарахувати до якоїсь конкретної групи тільки за одним параметром — семантичним, морфологічним чи синтаксичним.

Таким чином, частини мовна характеристика фразеологічних одиниць визначається специфікою фразеологічного значення, їхньою синтаксичною функцією, а також морфологічними властивостями слів, із яких складається фразеологізм.

Отже, **об'єктом** дослідження є заголовки із фразеологізмами в українських електронних виданнях загальнонаціональних та регіональних медіа, **предметом** –

лексико-граматична специфіка іменникових (субстантивних) фразеологізмів у структурі заголовка.

Мета дослідження полягає у виявленні й описі лексико-граматичних особливостей фразеологічних одиниць в українських медіавиданнях, що передбачає необхідність виконання таких **завдань**: виокремити масив медійних заголовків із фразеологічним компонентом; визначити іменникові ФО та з'ясувати їхнє семантичне наповнення та структуру.

Джерельною базою дослідження стали заголовки електронних українськомовних загальнонаціональних і регіональних медіа за 2021 – 2023 роки. **Фактичним матеріалом** статті є понад 200 заголовків із іменниковим фраземним компонентом, дібрані методом суцільної вибірки з проаналізованих медіавидань.

Для досягнення поставленої мети у роботі використано описовий метод, елементи компонентного аналізу (за допомогою якого встановлювалася семантична структура значення фразеологізмів); кількісний метод, який дав змогу порівняти та узагальнити отримані результати.

Наукова новизна статті полягає у продовженні циклу робіт автора, присвячених лексико-граматичним особливостям ФО, до того ж фактичним матеріалом є масив заголовків сучасних медіа, що не був раніше об'єктом наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. Серед українських учених найбільш ґрунтовно частиномовна належність ФО опрацьована М. Алефіренком [1], М. Демським [3; 4], Ю. Прадідом [8]. Так, М. Алефіренко зазначає, що фразеологізми «як одиниці вищого рівня мови утворюють такі семантико-граматичні розряди, які не збігаються з частинами мови як лексико-граматичними категоріями, хоч інколи і співвідносяться з ними» [1, с. 42], і виокремлює такі семантико-граматичні розряди: субстантивні, дієслівні, ад'єктивні, адвербіальні та інтер'єктивні фразеологічні одиниці. М. Демський вважає, що всі ФО за характером їхнього значення та синтаксичними функціями в реченні можна поділити на іменникові, займенникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові та вигуківі. Ю. Прадід ФО умовно ділить на дві великі групи: 1) ФО, категорійні властивості в яких визначаються за допомогою граматично опорного компонента (в основному це іменники та дієслова); 2) ФО, що мають категорійні ознаки двох і більше частин мови, через що їм властива розшарованість меж (здебільшого це фрази, в яких важко або ж зовсім неможливо визначити граматично домінуючий компонент). Дослідник виокремлює такі семантико-граматичні розряди: іменникові (субстантивні), прикметникові (ад'єктивні), дієслівні, прислівникові (адвербіальні) та вигуківі [8]. Отже, ми дотримуємося семантико-граматичної класифікації, запропонованої М. Алефіренком, оскільки наш матеріал виявляє її максимальну релевантність, та у розвідці акцентуємо увагу на іменникових (субстантивних) фразеологізмах.

Іменникова (субстантивна) фразеологічна одиниця має узагальнено предметну семантику, об'єктивовану в граматичних категоріях роду, числа й відмінка, виконуючи у реченні синтаксичні функції підмета, іменної частини складеного присудка або додатка [6, с. 131].

Конкретизуючи семантику іменникових ФО, вчені зазначають, що такі ФО характеризують: 1) людину (*порожня голова*); 2) істот (реальних або нереальних), демонологічні об'єкти (*той, що греблю рве*); 3) предмети (*китайська грамота*); 4) абстрактні поняття (*іскра Божа*) [11, с. 132].

У нашому дослідженні за наведеною класифікацією розподіляємо матеріал у такий спосіб: виокремлюємо іменникові ФО, що позначають абстрактні поняття та явища (52 %), характеристики людини (38 %), куди також зараховуємо позначення істот (реальних чи ірреальних), і предметів (10 %).

Наведений розподіл подано за особливостями структури та вказано за частотністю вживання таких ФО в заголовках. Найбільшою кількістю вживання у заголовках характеризуються іменникові ФО на позначення абстрактних понять та явищ. У нашому матеріалі це такі моделі, що виражено здебільшого двокомпонентною структурою (службові частини мови не зараховуємо до кількості компонентів):

- прикметник + іменник: «*Експерт назвав «ахіллесову п'яту» путінської армії*» (<https://www.unian.ua>, 10.03.2023), де ФО *ахіллесова пята* «найвразливіше, найслабкіше місце у когось» [10, с. 589]; «*Волонтерів намагаються захвати в прокрустове ложе законодавства, написаного до 2014 року*» (<https://vgoles.ua>, 13.09.2022), де ФО *прокрустове ложе* має значення «те, що виступає мірилом, під штучно, насильно підганяють що-небудь, пристосовуючи до нього» [10, с. 353]; «*Дамоклів меч: Китай на Раді безпеки ООН не підтримає РФ*» (<https://vesti.ua>, 31.03.2023), де ФО *дамоклів меч* має значення «небезпека або неприємність, що постійно загрожує комусь» [10, с. 386]; «*Божа іскра Раїси Міщанчук*» (<https://mistovechime.in.ua>, 19.04.2022), де ФО *іскра Божа* означає «талант, видатні здібності; високі прагнення» [12, с. 61]. У наведених заголовках вжито присвійні прикметники, що є найпродуктивнішою формою у межах заголовкових ФО. Але використовуються також й конструкції з якісними або відносними прикметниками, напр. «*Зелене світло на постачання Україні F-16*» (<https://glavcom.ua>, 22.05.2023), де ФО *зелене світло* позначає «безперешкодний шлях у досягненні, доланні, у розвитку і т.ін. чого-небудь» [10, с. 139]; також зустрічається й поєднання дієприкметника з іменником: «*Терцентр – не “всевидюче око”, працівники не можуть зазирнути у кожну квартиру – заступниця голови КМДА*» (<https://bigkyiv.com.ua>, 15.11.2022), де ФО *всевидюче око* має значення «здатність все помічати, бачити, швидко про все дізнаватися» [10, с. 463].

- іменник + іменник у різних відмінках (зі сполучником або без нього): «*Альфа і омега безпеки України*» (<https://opinions.glavred.net>, 14.09.2022) де ФО *альфа і омега* «початок і кінець чого-небудь» [12, с. 7]; «*Що для українців страшніше за голод та холод*» (<https://glavcom.ua>, 26.11.2022), де ФО *холод і голод* «важкі життєві умови з повною матеріальною незабезпеченістю» [10, с. 933]; «*Берет з відзнакою — справа честі. Як бійці Нацгвардії кваліфікаційні іспити складали (фоторепортаж)*» (<https://suspilne.media>, 15.09.2021), де ФО *справа честі* означає «те, що визначає гідність особи, колективу і т.ін.; почесний обов'язок» [10, с. 853];

- числівник + іменник: «**Три кити**», на яких встояла економіка України за цей рік: які вони?» (<https://hromadske.radio>, 24.02.2023), де ФО *три кити* має значення «головна підпора, устої» [12, с. 66]; «Донати на патрони для наших снайперів: «студентський бум» в КНЕУ отримав **друге дихання**» (<https://umoloda.kyiv.ua>, 17.05.2023), де ФО *друге дихання* має значення «новий приплив сил, поява нових можливостей» [12, с. 43].

Зрідка використовуються й трикомпонентні моделі, де стрижневий іменник поєднується з прикметником та іменником, напр. у заголовку «10-10-10». Податкова реформа чи **сон рябої кобили?**» (<https://glavcom.ua>, 27.08.2022), де ФО *сон рябої кобили* означає «нісенітниця, безглуздя, дурниця» [304, с. 178]; або у заголовку «**Палиця з двома кінцями**»: Маск розкритикував штучний інтелект» (<https://www.dsnews.ua>, 24.05.2023), де ФО *палиця з двома кінцями* – «те, що може мати одночасно як позитивні, так і негативні наслідки» [10, с. 482], де у структурі ФО вжито числівник та іменник.

2. Також продуктивно вживаються ФО, які характеризують людину, а саме риси характеру або поведінки, розумові здібності, вдачу. Такі ФО виражаються в основному двокомпонентними моделями:

- прикметник + іменник (двокомпонентні ФО): «**Біла ворона**. Чому НБУ має терміново навчитися в Ердогана» (<https://www.dsnews.ua/ukr>, 17.01.2023), де ФО *біла ворона* «той, хто виділяється серед інших чимсь незвичайним, зовсім не схожий на інших [10, с. 145-146]; «Він схожий на Матвієнка. **Світла голова**»: Дулуб назвав гравця «Динамо» з великим потенціалом» (<https://1927.kiev.ua>, 10.03.2023), де ФО *світла голова* означає «дуже розумна людина» [10, с. 184]; «**Нове гарматне м'ясо**». Як військові експерти оцінили путінську мобілізацію і що радять ЗСУ» (<https://www.bbc.com>, 21.09.2022), де ФО *гарматне м'ясо* – «той, ті, кого посиляють на несправедливу, загарбницьку війну, на очевидну загибель» [10, с. 414]; «Продюсер і «**права рука**» Зеленського: як Андрій Єрмак став одним з найвпливовіших людей в Україні» (<https://znaj.ua>, 02.01.2020), де ФО *права рука* – «перший помічник, чиясь довірена особа» [12, с. 159];

- дієприкметник + іменник (двокомпонентні ФО): «83-літній дідусь з Рівненщини – **ходяча енциклопедія**» (<https://visnyk.lutsk.ua>, 22.01.2022), де ФО *ходяча енциклопедія* означає «людина, що має різнобічні знання і може дати довідку з різних питань» [10, с. 287];

- іменник + іменник у формі інших непрямих відмінків з прийменниками та іншими частинами мови (трикомпонентні ФО). Напр., заголовок «**Вовк в овечій шкурі?** Як шахраї орудують в чатах українців» (<https://economics.segodnya.ua>, 15.03.2022) пор. ФО *вовк в овечій шкурі* «лицемірна людина, яка під маскою доброзичливості приховує злі наміри» [10, с. 139], де фразема, що традиційно позначає риси людини переноситься на зміст статті, у якій йдеться певну сукупність людей, які здійснюють злочинні дії.

Зауважимо, що на природу походження фразеологізмів на позначення людського характеру впливає безпосередньо соціальний, культурний та історичний контекст сус-

пільства. Зважаючи на це, фразеологізми можуть мати різне емотивне забарвлення в різні періоди часу. При становленні семантичних властивостей ФО значну увагу також звертаємо на первинний та вторинний фразотвір. А саме лексико-граматичні зв'язки формуються у взаємодії лексико-семантичних, синтаксичних, морфологічних чинників, що і зумовлюють загальну прагматичну потужність висловлення.

3. Найменш чисельною в досліджуваних заголовках є група ФО на позначення предметів або речей. Ця група також представлена здебільшого двокомпонентними моделями іменникових ФО:

- прикметник + іменник: напр. заголовки, де ФО виражено іменником з присвійним прикметником: «**Фільчина грамота**: про що свідчить російський ультиматум НАТО» (<https://24tv.ua>, 17.12.2021), де ФО *фільчина грамота* означає «документ, що не має юридичної сили; папірець, що нічого не значить» [10, с. 194]; «**Вовчий квиток у дії** - гауляйтер із Мелітополя лаконічно натякнув на перспективи володарів паспорта рф» (<https://ria-m.tv/ua/news>, 12.06.2023), де ФО *вовчий білет* має значення «документ про неблагонадійність його власника» [10, с. 32]. Також наявні моделі ФО, де стрижневі іменники поєднуються з відносними та якісними прикметниками: «**Мешканці Мізоцької громади відправлять «залізного коня» на «нуль»**» (<https://rivnepost.rv.ua/news>, 23.01.2023), ФО *залізний кінь* «трактор» [10, с. 297]; «**«Зелений змій» убив колишнього футболіста «Ювентуса»**» (<https://telegraf.com.ua>, 26.12.2022), де ФО *зелений змій* означає «горілка» [10, с. 339].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, найбільш частотними в газетних заголовках є іменні фразеологізми абстрактної семантики; також активно використовуються фраземи, що називають людину, а саме, риси характеру, вдачі людини, оскільки в основному об'єктом повідомлення є людина, зрідка – ФО на позначення предметів або речей матеріального світу. Субстантивні ФО найчастіше представлено сполученням стрижневого іменника з такими частинами мови: присвійним прикметником, якісними і відносними прикметниками та дієприкметниками, іменником у родовому відмінку, іменником у формі інших непрямих відмінків з приіменниками або сполучниками, числівниками, займенниками.

Фразеологічні одиниці вербалізують актуальні питання сучасності, вони можуть вдало використовуватися в усіх композиційних елементах медіатексту, але найбільшій потужності набувають у заголовках, де їхня впливова функція виступає на перший план. Вживання фразеологізмів у структурі заголовка має позитивне значення для розвитку медійного дискурсу в цілому, оскільки надає функціональній різноманітності мові ЗМІ, сприяє образності та певному символізму висловлювання. Як бачимо, використання фразеологізмів у мові ЗМІ надає великої експресивності медіавислову, щоб емоційно сильніше і більш емно сприйматися реципієнтом.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в детальному розгляді інших лексико-граматичних груп фразеологізмів у медійних заголовках, що прислужиться для з'ясування прагматики повідомлення та репрезентації лінгвоментальних особливостей медійної фразеології.

Література

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа; Вид-во при ХДУ, 1987. 135 с.
2. Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології: монографія. Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2018. 463 с.
3. Демський М. Українська фраземіка (дери́ваційна база, семантико-граматичні особливості): автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 "Українська мова". Ужгород, 1994. 21с.
4. Демський М. Українські фраземи і особливості їх творення. Львів: Просвіта, 1994. 62 с.
5. Залухляк І. М. Структурні особливості субстантивних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія "Філологічні науки". Мовознавство. 2019. № 12. С. 64-68.
6. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Лінгвофраземна аксіологія: парадигмально-категорійний вимір: монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2016. 410 с.
7. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Вторинна знакова система ціннісної картини світу у фраземіці. Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. 172 с.
8. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія: проблематика досліджень [відп. ред. О. О.Тараненко]; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ; Сімферополь, 1997. 252 с.
9. Сизонов Д. Стилістика фразеології в мультимедійній комунікації: пошук нового. Вісник Київського національного університету Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. 2022. № 2 (32). С. 72-75.
10. Словник фразеологізмів української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук]. Київ: Наук. думка, 2003. 1104 с.
11. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 494 с.
12. Ужченко В. Д., Д. В. Ужченко. Фразеологічний словник української мови. Київ: Освіта, 1998. 224 с.

References

1. Alefirenko, M. F. (1987), *Theoretical questions of phraseology [Teoretychni pytannia frazeolohii]*, Vyd-vo pry KhDU, Vyshcha shkola, Kharkiv, 135 p.
2. Venzhynovych, N. F. (2018), *Phrasemics of the Ukrainian literary language in the context of cognitology and linguoculturalism: monograph [Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy v konteksti kohnitlohii ta linhvokulturolohii: monohrafiia]*, FOP Sabov A.M., Uzhhorod, 463 p.
3. Demskyi, M. (1994), *Ukrainian phrasemics (derivational base, semantic-grammatical features): autoref. thesis ... dr. philol. sciences: 10.02.01 «Ukrainian language»*. [Ukrainska frazemika (deryvatsiina baza, semantyko-hramatychni osoblyvosti): avto-ref. dys. ... d-ra filol. nauk: 10.02.01 "Ukrainska mova"], Uzhhorod, 21 p.

4. Demskyi, M. (1994), *Ukrainian phrasemes and peculiarities of their creation*. [Ukrain-ski frazemy i osoblyvosti yikh tvorennia], Prosvita, Lviv, 62 p.
5. Zapukhliak, I. M. (2019), *Structural features of substantive phraseological units with a component denoting inanimate nature in English and Ukrainian languages*. [Strukturni osoblyvosti substantyvnykh frazeolohizmiv z komponentom na poznachennia nezhyvoi pryrody v anhliiskii ta ukrainskii movakh], Naukovyi visnyk DDPU imeni I. Franka. Seriia "Filolohichni nauky". Movoznavstvo, № 12, pp.64-68.
6. Krasnobayeva-Chorna, Zh. V. (2016), *Linguo-phrasal axiology: paradigmatic-categorical dimension: monograph* [Lingvofrazemna aksiologiya: parady`gmal'no-kategorijny`j vy`mir: monografiya], TOV «Nilan-LTD», Vinny`cya, 416 p.
7. Krasnobaieva-Chorna, Zh. V. (2020), *The secondary sign system of the axiological world's image in phrasemics*. [Vtorynna znakova systema tsinnisnoi kartyny svitu u frazemitsij]. Vinnytsia, TOV «Tvory», 172 p.
8. Pradid, Yu. F. (1997) *Phraseological ideography: research issues* [Frazeologichna ideografiya: problematy`ka doslidzhen] [vidp. red. O. O.Taranenko], NAN Ukrayiny`, In-t ukr. movy`. Kyiv; Simferopol`, 252 p.
9. Syzonov, D. (2022), *Stylistics of phraseology in multimedia communication: the search for something new*. [Stylistyka frazeolohii v multymediinii komunikatsii: poshuk novoho], Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka. № 2 (32), pp. 72-75. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.14>
10. *The phraseological dictionary of the Ukrainian language* (2003), [Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy] uklad.: V. M. Bilonozhenko, I. S. Hnatiuk, V. V. Diatchuk, Nauk. Dumka, Kyiv, 1104 p.
11. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko D. V. (2007), *The phraseology of the modern Ukrainian language* [Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy: navch. posib.], Znannia, Kyiv, 494 p.
12. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (1998), *The phraseological dictionary of the Ukrainian language* [Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy], Osvita, Kyiv, 224 p.

О. М. Новак,

канд. філол. наук, доц.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства;*

Г. В. Сенік,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
старший викладач кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКИЙ ВЗАЄМОВПЛИВ У ПОЛІЕТНІЧНОМУ АРЕАЛІ МЕЖИРІЧЧЯ ДУНАЮ ТА ДНІСТРА

Статтю присвячено дослідженню українсько-болгарського міждіалектного та міжмовного впливу в поліетнічному та полімовному ареалі на півдні України, у межиріччя Дністра та Дунаю. Полілінгвізм, діалектна строкатість, стан та функціонування південнобессарабських українських та болгарських говірок активно досліджується з середини ХХ століття, проте порівняльних студій та комплексного аналізу мовної ситуації і сучасної інтерференції проведено не було, тому робота в цьому напрямі є актуальною і необхідною. Говірки різних мов досліджуваного ареалу на сьогодні дискриптивно та лінгвогеографічно досліджені нерівномірно. У дескриптивних студіях подано опис структури окремих діалектних систем, аналіз певних структурних рівнів, переважно в порівнянні з літературною мовою та в межах принципів національних діалектологічних шкіл, проте практично поза увагою науковців залишаються територіально суміжні і мішані говірки, що належать до різних мов, та процеси інтерференції.

Метою пропонованої роботи є дослідження двох типів українсько-болгарського взаємовпливу: на міждіалектному рівні та впливу української літературної мови на болгарські говірки Одещини. Завданням є систематизація та узагальнення явищ інтерференції між двома контактуючими мовами та їхніми діалектами. Матеріалом дослідження стали власні спостереження під час польових діалектологічних експедицій у регіон, а також матеріал добирався з корпусу вже оприлюднених описів окремих діалектних систем південнобессарабських українських та болгарських говірок.

Зазначається, що деякі тюркізми в українських говірках запозичені через посередництво болгарських діасистем і, до того ж, складають корпус регіональних інтегративів. Зафіксовано два типи новітніх запозичень з української літературної мови: а) лексика офіційно-ділового стилю, яка витісняє використовувані раніше аналогічні одиниці російськомовного походження; б) прецедентні висловлювання та експресивно забарвлена лексика. Стверджується, що на сьогодні не спостерігається системної українсько-болгарської інтерференції, натомість зафіксовані численні запозичення, джерелом яких є телебачення та школа.

Ключові слова: межиріччя Дністра та Дунаю (МДД), поліетнічний ареал, полімовний ареал, інтерференція, інтеграцізм.

O. M. Novak,

PhD, Associate Professor,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

General and Slavic Linguistics Associate Professor;

H. V. Senyk,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Senior Lecturer

UKRAINIAN-BULGARIAN MUTUAL INFLUENCE IN THE MULTIETHNIC AREA OF THE DANUBE-DNIESTER INTERFLUVE

The article deals with the study of the Ukrainian-Bulgarian interdialectal and interlingual influence in the multiethnic and multilingual area in the south of Ukraine, in the interfluvium of Dniester and Danube. Polylingualism, dialectal diversity, the state and functioning of the South Bessarabian Ukrainian and Bulgarian dialects have been actively studied since the mid-twentieth century, but no comparative studies and comprehensive analysis of the linguistic situation and modern interference have been conducted, so work in this area is relevant and necessary. The dialects of different languages of the studied area have been unevenly studied descriptively and linguogeographically. Descriptive studies describe the structure of individual dialect systems, analyze certain structural levels, mainly in comparison with the literary language and within the principles of national dialectological schools, but practically ignore the territorially adjacent and mixed dialects belonging to different languages and the processes of interference.

The purpose of this paper is to study two types of Ukrainian-Bulgarian mutual influence: at the interdialectal level and the influence of the Ukrainian literary language on the Bulgarian dialects of the Odesa region. The task is to systematize and generalize the phenomena of interference between two contacting languages and their dialects. The material of the study was based on authors' own observations during field dialectological expeditions to the region, as well as material selected from the corpus of already published descriptions of individual dialect systems of South Bessarabian Ukrainian and Bulgarian dialects.

It is noted that some Turkisms in Ukrainian dialects are borrowed through the mediation of Bulgarian diasystems and, moreover, constitute a corpus of regional integratisms. Two types of the latest borrowings from the Ukrainian literary language have been documented: a) officialese vocabulary which replaces previously used similar units of Russian-language origin; b) precedent statements and expressive vocabulary. It is stated that today there is no systemic Ukrainian-Bulgarian interference, but instead numerous borrowings are documented, the source of which is television and school.

Key words: Dniester-Danube interfluve (DDI), multiethnic area, multilingual area, interference, integratism.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У Південній Бессарабії, регіоні Буджак, тобто на території межиріччя Дністра та Дунаю на півдні України, поряд з українцями протягом майже двохсот років мешкають представники інших етносів – болгарського, румунського, молдавського, гагаузького, албанського, ромського, а з 20-х років XIX ст. і до 40-х років XX ст. тут мешкали й німці. Полілінгвальний та полідіалектний регіон Буджак містить південні райони сучасної Молдови та південно-західну частину Одеської області України. Цей регіон був і залишається об'єктом досліджень у галузі етнолінгвістики, діалектології, мовних контактів, етнографії, що визначає актуальність поглиблених студійовань цієї проблематики.

Аналіз досліджень проблеми. Багатомовність, у результаті якої закономірно сформувалась активна міжмовна та міждіалектна інтерференція, була і залишається в центрі уваги лінгвістів (Ю. Карпенко, П. Гриценко, В. Колесник, П. Кисеолар, А. Колесников та ін.). Важливою рисою співіснування та взаємодії на цій території вважають безконфліктність, високу терпимість поліетнічного населення до мов, які тут функціонують, і до фактів міжмовної та міждіалектної інтерференції. Цей факт зумовлює постійний інтерес вітчизняних та зарубіжних дослідників до мовної та етнічної палітри регіону, до питань векторів мовних змін, хронології виникнення діалектних явищ, загальних інтерферем для носіїв різносистемних ідіом, що функціонують у цьому надзвичайно цікавому строкатому регіоні. Зазначимо, що історично сформований ареал Буджак поширюється і на територію інших держав – Молдови та Румунії, тому цей регіон активно досліджується науковцями згаданих країн спільно з українськими колегами. Результатом таких досліджень є авторитетний науковий часопис «*Journal of Danubian Studies and Research*». Також в Кишиневі періодично проводяться наукові заходи, круглі столи та конференції, де науковці різних країн діляться результатами дослідження Буджака, висвітлюються і проблеми українсько-молдовських зв'язків (наприклад, конференція «Українсько-молдовські етнокультурні зв'язки: Міжнародні наукові читання пам'яті академіка Костянтина Поповича», що відбулася в Кишиневі у 2017, та ін.).

Метою пропонованої розвідки є дослідження двох типів українсько-болгарського взаємовпливу: перший – на міждіалектному рівні та другий – це вплив української літературної мови на болгарські говірки Одещини. **Об'єктом** дослідження стали говірки Межиріччя Дністра та Дунаю, а **предметом** – українські та болгарські запозичення у цих говірках. **Завданням** є систематизація та узагальнення явищ інтерференції між двома контактуючими мовами та їхніми діалектами. **Матеріалом** роботи стали власні спостереження під час польових діалектологічних експедицій у регіон, записи студентів філологічного факультету під час діалектологічних практик, а також матеріал добрався з корпусу вже оприлюднених описів окремих діалектних систем південнобессарабських українських та болгарських говірок. Мета та завдання дослідження зумовили необхідність застосування описового за зіставного **методів**.

Виклад основного матеріалу. Українська частина Буджака в різних джерелах відома під назвами Південна Бессарабія, Українське Подунав'я або Межиріччя Дністра та Дунаю, саме останню назву ми використовуємо як робочу (далі МДД). Це один з найстрокатіших полілінгвальних регіонів України. За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року зафіксовано українців 40, 2%, болгар 20,9 %, росіян-старообрядців 20,3 %, молдован 12,6 %, гагаузів 4,1 % та інших національностей 1,9 %. Етнологи вказують, що на сьогодні в МДД мешкає близько 100 національностей та народностей (див. докладніше про це [11]).

Поліетнічність регіону зумовила його полікультурність: кожен з етносів МДД привніс та значною мірою зберіг самобутнє мовлення, традиційну матеріальну та духовну культуру, чим збагатив культуру сусідів.

У мовному аспекті МДД є достатньо рідкісним феноменом і має такі специфічні ознаки:

- латеральність: говірки кожної з мов (українські, румунські / молдовські, російські) мають свій ареал розповсюдження, який або межує (і контактує) з іншою мовою, або є діалектним анклавом (болгарські, гагаузькі) в іншомовному оточенні;
- мовна / діалектна строкатість: говірки різних мов в ареалі МДД існують не ізольовано, перемешуються, що складає умови для афронтальних контактів;
- зміна наддіалектних форм комунікації в регіоні: в МДД у різний час літературними мовами офіційної комунікації були російська, румунська, українська, в окремих ареалах – болгарська.

Говірки різних мов МДД на сьогодні дискриптивно та лінгвогеографічно досліджені нерівномірно. У дескриптивних студіях подано опис структури окремих діалектних систем, аналіз окремих структурних рівнів, переважно в порівнянні з літературною мовою. До таких дескриптивних праць належать дослідження українських говірок МДД А. Москаленка, В. Дроздовського, А. Мукан та ін. Морфологія південнобессарабських українських говірок доволі повно та системно досліджена в монографії А. Колесникова [6]. Албанську говірку с. Жовтневе (Каракурт) вивчає М. Морозова, румунські говірки досліджуються М. Делюсто. Описані лексичні, фонетичні системи окремих болгарських говірок, а також зібрано етнолінгвістичний матеріал у межах лексико-семантичних груп у говірках (наприклад, роботи з опису болгарських говірок В. Колесник, С. Георгієвої, З. Барболової, О. Пейчевої (Новак), С. Топалової та ін.). Такі праці продовжують традиції та проблематику національних діалектологій на основі сформованих наукових шкіл, спираються на емпіричні бази, проте не торкаються проблеми дослідження міжмовного та міждіалектного взаємовпливу окремих ідіосистем, практично поза увагою науковців залишаються територіально суміжні (і тому мішані) говірки, що належать до різних мов.

Спільність основних рис, що визначають структуру діалектної системи мов у межиріччі Дністра і Дунаю, зумовлена особливостями етнічної історії населених пунктів цього регіону: упродовж XX століття первісне населення встигло дещо нівелюватися в етнографічному й діалектному відношенні. Однакові соціально-історичні

умови життя носіїв говірок різних мов, спільні особливості економічного і культурного життя, постійні матеріальні й територіальні контакти, добросусідські відносини, міжетнічні шлюби – все це сприяло інтенсивній взаємодії і взаємопроникненню елементів лексики на рівні говірок. Ці процеси не стримувалися загальномовними нормами і швидко закріплювалися в системах контактних говірок.

Процеси міжмовних взаємин дуже складні, тому під час досліджень необхідно враховувати, які саме системи взаємодіють, як вони співвідносяться, в яких умовах історичного життя перебували їхні носії, які конкретні особливості взаємодії виявляються тощо. Як результати контактів слід припускати не лише запозичення окремих мовних елементів, а й складніші міжмовні сплетення, контамінаційні форми, формування паралельних явищ. Традиції різних національних шкіл не було скоординовано щодо завдань, проблематики, прийомів та методів дослідження. Вважаємо, що на часі є саме систематизація проведених досліджень з усіх мов, що функціонують у регіоні, та формування засад і спільних методів для комплексного дослідження мовної та діалектної палітри регіону з урахуванням соціолінгвістичних факторів та інтерференції.

За даними перепису, у 1867 році українці становили у Бессарабії 21,5%. Ці цифри майже не змінюються і наприкінці XIX століття. Так, за даними Першого Всеросійського перепису в 1897 році, який враховував населення за мовною ознакою, у сільській місцевості Бессарабської губернії зафіксовано – 20,3% (333,4 тис.) україномовних осіб, а разом із містами – 21,8% (понад 379,5 тис. осіб) [1, с. 607].

Українське населення приходило до Придунайських степів із різних регіонів України, а також із сусідніх країн. Внаслідок чого, як вважають сучасні дослідники, на цій території склалися різні етносоціальні групи українців: «райки» – українці, вихідці з Буковини, Поділля, «руснаки» – українці, вихідці з Хотинського повіту та Західної України, «козаки» – українці, нащадки запорізьких та задунайських козаків. Українське населення сільської місцевості Аккерманського та Ізмаїльського повітів у першій половині XIX століття складалося в основному з місцевого населення, яке проживало тут уже у XVIII – на початку XIX ст., та переселенців [1, с. 608].

Дослідники українських південнобессарабських говірок виділяють окремі мікроареали: полігенний (придунайські говірки), що протиставляється іншим, зокрема центральному, мозаїчному, мікроарелу, де на фоні полігенних говірок зафіксовані «вкраплення» моногенних діалектних систем буковинсько-подільського (Райлянка, Молодово Саратського району, Райлянка Татарбунарського району), середньопридніпровського (Плахтіївка Саратського району), східнополіського (Ярославка Саратського району) діалектних генетичних типів, а також говірок нової формації (Семенівка, Софіївка Білгород-Дністровського району) і навіть діалектних мікрозон (приморський мікроареал) [5, с. 198]. Майже в усіх говірках діалектологи фіксують варіативність, жодна говірка не зберігає незміненого архетипу, навпаки, сформувалися говірки мішаного типу.

Дослідники українських південнобессарабських говірок (зокрема А. Мукан, В. Дроздовський, Т. Заворотна, П. Гриценко) звертали увагу на велику кількість

запозичень передусім на рівні лексики повнозначних частин мови, особливо іменників, і деяких службових слів. Значно менше уваги було приділено вивченню наслідків інтерференції на морфологічному і словотвірному рівнях. Так В. Дроздовський зауважує, що внаслідок міцних, тривалих і дружніх контактів з носіями іншомовних діалектів засвоєно і запозичено з болгарської мови лексеми: *градина* /болг. градина/ – поливний город; *дулап* /болг. долап/ – поливна машина; *вада* /болг. вада/ – рівчачок, яким тече вода на градину; *куфі́йа* /болг. кофа/ – специфічне водоймище, з якого черпається вода; *соба* /болг. соба/ – піч; *чарк* /болг. чарк/ – колесо-маховик; *чи́пиці* /болг. чипик, -ци/ – черевики; *пара́л'їа* /болг. паралия/ – чоловіча шляпа; тощо [3, с. 106-107]. Проф. В. Дроздовський, утім, зауважує, що ряд слів-болгаризмів, насамперед на позначення понять і реалій, пов'язаних з поливним господарством (*дулап*, *чарк*), мають турецький корінь, до того ж значна частина болгаризмів “...проникла не безпосередньо з болгарських говірок, а за посередництва румунської і молдавської мов” [3, с. 107].

На початкових етапах вивчення південнобессарабських українських говірок шляхи іншомовних запозичень вивчалися несистемно, а тому не завжди коментуються не тільки в описах діасистем, але і в лексикографічних працях. Так, у “Словнику діалектизмів українських говірок Одеської області” А. Москаленка зазначено: “... Однак не завжди було легко виявити, з якої саме мови в українські говірки Одещини зайшло те чи те слово. Біля таких слів в дужках поставлено: інш., тобто іншомовне” [7, с. 6]. У передмові до “Словника українських говорів Одещини” за редакцією О. Бондаря також зауважено, що лише “у деяких випадках подано етимологічні позначки, наприклад: *рум.* – слово, запозичене з румунської мови; (*від рум.*) – слово, утворене від румунського за допомогою українських словотворчих ресурсів” [10, с. 5].

Лексеми на позначення ділянок землі ще з середини ХХ ст. привертали увагу дослідників українських південнобессарабських говірок: 1) відоме українській і румунській мовам, запозичене з болгарської слово *градина* із значенням ‘поливний город’ (пор. похідне *градинар*); 2) турецьке за походженням слово *гарман* (тур. *Harman* ‘молотьба, тік’) із семантикою ‘город у садибі’; 3) *сотка* – із значенням ‘город у полі’. У своїй дисертації В. Дроздовський зауважує: «Присадибні ділянки на території Ізмаїльщини були невеликими. Основні земельні наділи під час одноосібного господарювання знаходились за селом, в полі. На них, як правило, вирощували не лише хлібні злаки, але й овочі, виноград. Присадибна ділянка в такому випадку служила місцем для розміщення та обмолоту привезеного з поля врожаю, адже кожен хазяїн-одноосібник хотів, щоб його урожай був ... перед очима і під руками. Хліб обмолочували на той час кінними катками; перед цим присадибна ділянка вистругувалась, поливалась водою, трамбувалась, з неї робився *гарман* (тік) для поточної *гарману́ки*.... З установленням радянської влади зникли на колгоспних садибах справжні *гармани*, на тому місці почали садити картоплю, кукурудзу, буряки, кабаки і т. ін., але ... зазначене слово міцно вкоренилося в побутовій лексиці мовлян. Відбулося перенесення назви з одного поняття на інше» [3, с. 115].

Проф. А. Колесников зосередив свою увагу на варіативності й адаптації лексеми 'гарман, доповнив семантичну диференціацію й територіальне варіювання форм і значень цього інтегралізму: «...в українських говірках лексема гарман уживана у значеннях 'город, присадибна ділянка, де вирощують овочі та фрукти', 'присадибна ділянка разом з подвір'ям', 'подвір'я, діал. хоздвор', 'загорожа для вилову риби', ще зафіксована лексема й з архаїчною семантикою 'місце в полі, де просушують і очищують зерно, тік'. У болгарських говірках спостережене слово арман зі значеннями 'місце в дворі, де обмолочували колосові злакові, зараз і для переробки винограду на вино', 'город'. В російських говірках є такі значення форми гарман: 'тік, на якому молотили запряженими у кам'яні катки кіньми', 'великий колгоспний тік', 'город, присадибна ділянка', 'косяк' (гарманом ідти – 'косяком йти' – про рибу), і форми арман 'квітник, клумба перед хатою'. У говірках румунської мови за-свідчене переважно архаїчне значення форми харман 'тік', а в гагаузьких говірках харман має два значення 'тік', 'час молотьби, збирання врожаю' [12, с. 410]. Таким чином, тюркізм *harman* через посередництво болгарської мови увійшов у говірки практично усіх контактуючих у цьому регіоні мов, сформувався інтегралізм – спільна риса діасистем досліджуваного ареалу МДД.

У "Словнику українських говорів Одещини" знаходимо й інші тюркізми, які увійшли до українських говірок за болгарського посередництва, наприклад, лексема *дулап* – водочерпалка: *Дулап строят на градині, щоб поливать зелень* (м. Татарбунари; Ізмаїльський р-н) [10, с. 74]. Не є етимологічно питомими болгарськими лексемами і зафіксовані у вищезгаданому словнику *панєра* – кошик, сплетений з верболозу, в якому переносять і перевозять різні овочі (Ізмаїльський р-н) [10, с. 146] та *паралія* – солом'яний чи фетровий бриль (Ізмаїльський р-н) [10, с. 147], проте засвоєні вони від болгарських говірок. За переконанням П. Гриценка, виявити болгарські запозичення в українських говірках значно складніше, ніж, наприклад, романізми [2, с. 19]. Це зумовлено не лише недостатністю даних про лексику болгарських говірок, а й належністю багатьох лексем, що побутують у цих говірках, до лексичної системи молдавської, румунської та гагаузької мов. Такі лексико-семантичні спільності часто є запозиченням з інших мов або були перенесені ще з метрополії як балканізми. Вважаємо, що доречним і корисним було б укладання словника інтегральних лексем, які побутують у цьому регіоні внаслідок міжмовної та міждіалектної інтерференції.

Звісно, найбільш відчутний українсько-болгарський взаємовплив спостерігається в лінгвістично змішаних селах – Каланчак Ізмаїльського району та Малоярославець Другий Тарутинського району, проте комплексних досліджень цих систем українська діалектологія поки ще не має у своєму розпорядженні. Цікаво, що динаміка в ареалі стосується не лише мовного / діалектного, але й етнічного складу населених пунктів. Так, с. Каланчак Ізмаїльського р-ну було засноване як українське, але тепер є домінантно болгарським, а с. Трапівка Татарбунарського р-ну тепер переважно українське, хоча після виходу турків і татар з Бессарабії спочатку було заселене болгарами.

Професор В. Колесник зазначає, що для болгарських говірок в ареалі межиріччя Дністра і Дунаю характерні ті ж тенденції розвитку, що вказані діалектологами й для інших діалектних систем: 1) зменшується кількість носіїв так званого „чистого” діалекту; 2) звужується сфера використання говірок; 3) творяться мішані говірки (напівдіалекти, регіолекти) внаслідок взаємодії з іншими говірками та інослов'янськими системами; 4) спостерігається соціальне та ситуативно-стилістичне варіювання діалектів [4, с. 306]. Таким чином, можемо припустити, що в цьому поліетнічному регіоні поступово формуються мініареали зі своїм регіолектом. Це явище є дуже цікавим феноменом у соціолінгвістичному аспекті, проте тільки підтверджує відому аксіому про необхідність фіксувати, документувати стан розвитку діалектних систем на синхронному етапі, оскільки тенденція до їхнього зникнення є цілком передбачуваною. Зафіксувати народну мову, зберегти інформацію про різноманітні вияви народної мовотворчості, дати мовним фактам наукову інтерпретацію – це завжди актуальні і напрочуд складні завдання для лінгвістів. Особливої ваги зазначені завдання набули сьогодні – у час непередбачуваних суспільних катаклізмів, переселень людей з великих регіонів, нового руху міграції, у період серйозних цивілізаційних викликів.

Щодо українського впливу на болгарські говірки дослідники виокремлюють два типи українізмів: а) що увійшли до говірок завдяки тривалим міждіалектним контактам, діалектизми за походженням; б) елементи літературної української мови, що входять до системи говірки через телебачення та освітні заклади. Відомо, що справочинство та освітній процес у селах з болгарським етнічним складом (так само як і в усіх інших населених пунктах України) відбувається виключно українською мовою, тому найпоширенішим класом новітніх запозичень є канцеляризми.

Усі українізми, що на сьогодні входять до говірки (на відміну від ранніх запозичень), можна поділити на дві групи, різні за кількістю слів та частотністю їхнього вживання:

а) лексика, що належить до офіційно-ділового стилю – найчастотніша група запозичень, які використовуються майже невимушено, але не мають ознак адаптованості, часто витісняють використовувані раніше в тих самих значеннях російськомовні одиниці;

б) прецедентні висловлювання та експресивно й стилістично забарвлена лексика з яскраво вираженою конотацією; ці мовні одиниці використовуються свідомо, як засіб мовної гри, або підкреслюють комізм чи трагізм ситуації, додають експресивності виразу.

До першої групи можна віднести такі слова та вирази, як *заява, рішення* (тільки в значенні „різновид документа”), *витяг з протоколу, тестування, ЗНО, голова ради, пілґа* та ін. Ці слова використовуються вже автоматично, поряд (навіть в одному реченні) з болгарською лексикою та російською, яка вже є адаптованою до фонетичних та морфологічних норм говірки. Наприклад, у реченні // *Коту да та вастанавет на рабута / тр'аба да дунисеш ут сил'савета витяг з протоколу засідання сільської ради* //(записано нами цього року) ми можемо констатувати наявність специфічних

болгарських рис (да-конструкція), адаптованого росіянізму, утвореного за нормами говірки від російського дієслова *восстанавлювать* (да та востанавет – у перекладі – „для того, щоб тебе поновили на роботі, посаді”) та вкраплення в текст неадаптованого українськомовного канцеляризму, який вимовляється за нормами української орфоєпії – без редукції ненаголошеного *о*, з вимовою не властивих фонетичній системі говірки звуків [ʒ] та [j]. Останнім часом у систему говірки увійшли нові слова – *наступ*, *вибух*, *укриття*. Наприклад: // *ко са чува / ущера у одеса пак ималу вибух* // (укр. «що чути, вчора в Одесі знову були вибухи»). Використання українізмів, а не існуючої питомої лексики для позначення сьогоденних явищ та процесів, пояснюється тим, що новини транслюють українською мовою, тому, якщо кажуть, наприклад, про вибух, який не стосується війни, то використовують адаптований росіянізм *взрив* (// *балона са взарва*// – укр. «газовий балон вибухнув»), але якщо йдеться про вибухи під час воєнних дій, то обирається українізм. Щодо лексем *укриття* та *бомбосховище*, то вони використовуються в говірці паралельно з росіянізмом *бомбоубежище*, причому росіянізм позначає конкретну споруду в селі, яка була збудована в радянські часи біля школи, використовувалася не за призначенням, але мала таку назву вже як власну, а *укриття* – лексема з ширшим значенням, будь-яка споруда, де можна сховатися під час тривоги. Ми зафіксували в говірці с. Оріхівка такі речення: // *у самбатар дицата ни од'ат у школата штоту н'амат укриття / пак наша школа има укриття / затуї нї н'исн'и онлаїн* // (укр. «в Самбатар (сусіднє село – О.Н.) діти не ходять у школу, бо там немає укриття, а наша школа має укриття, тому ми не в онлайні»). Зазначимо, що вимовляються ці запозичення саме за орфоєпічними нормами української мови, що вказує на те, що вони ще не адаптовані.

Друга група запозичень спостерігається у мовленні мешканців середнього віку та молоді і демонструє вже певний рівень володіння українською мовою, оскільки мовні елементи обираються навмисне, з метою додати яскравості та колориту висловлюванню. У говірці нами зафіксовано використання численних українських фразеологізмів та ідіом, наприклад: *ці руки нічого не крали; бачили очі, що обирали* та ін. Як прецедентні тексти використовуються і рядки з популярних естрадних українських пісень, назви телевізійних програм та проєктів, рекламних слоганів тощо, наприклад, // *гледау україна має талант* // *и си забрајау манджата*// (дивилася „Україна має талант” та забула про манджу).

Окрему групу новітніх запозичень становить лексика з вираженою конотацією, емоційним забарвленням: *ганьба, зрада, геть, розбійнику, покидьки, сонечко, кисуню* і под.. Іноді мовець додає вказівку на джерело виразу: // *какту казват украинц'ит'и /ганьба*// (укр. «як кажуть українці, ганьба»), причому вимовляється з не властивим говірці звуком – фрикативним /г/.

Висновки та перспективи дослідження. Зібраний польовим методом матеріал дає можливість стверджувати, що на сьогодні майже не спостерігається системного впливу української літературної мови на болгарські говірки МДД. Можна лише констатувати вживання неадаптованих запозичень, прецедентних імен, сталих виразів та

канцеляризмів. Новітніми запозиченнями найчастіше є лексеми та вирази офіційно-ділового стилю, зафіксовані переважно у мовленні вчителів і держслужбовців, та експресивно і стилістично забарвлена лексика з яскраво вираженою конотацією; ці мовні одиниці використовуються як засіб мовної гри та збільшення експресивності. Основними джерелами поповнення корпусу українізмів у говірці є телебачення та школа.

Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні мовної поведінки діалектоносіїв, чинників збереження чи редукції говірки під впливом іншої говірки, іншої мови чи літературної української мови; характеристики ідіом, що функціонують у містах і селищах Південної Бессарабії – джерелах іррадіації мовних впливів; удосконаленні лексикографічної фіксації діалектних слів. Вважаємо доречним і корисним укладання словника інтегральних лексем, що побутують у цьому регіоні внаслідок міжмовної та міждіалектної інтерференції.

Література

1. Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины. Одеса: PostScriptUm, 2014. 744 с.
2. Гриценко П. Ю. Інформаційний простір діалектного тексту. Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Київ: КММ, 2015. С. 100-114
3. Дроздовський В. П. Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області): дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 1962. 210 с.
4. Колесник В. О. Дебалканізація переселенських говірок в Україні: Граматична система. Одеса: Астропринт, 2003. 351 с.
5. Колесников А. О. Діалектні тексти як джерело інформації про генезу і динаміку українських південнобессарабських говірок. Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій / Відп. ред. П. Ю. Гриценко. Київ: КММ, 2015. С. 196-213.
6. Колесников А. О. Морфологія українських південнобессарабських говірок: генеза і динаміка: монографія / відп. ред. П. Ю. Гриценко. Ізмаїл: СМІЛ, 2015. 676 с.
7. Москаленко А.А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області Одеса: Одес. держ. пед. ін-т ім. К. Д. Ушинського, 1958. 77 с.
8. Пейчева О. М. Українські елементи в болгарських говірках півдня України. *Слов'янський збірник*. Чернівці: Букрек, 2014. Вип. 18. С.172 – 180
9. Пейчева О. М. Особливості консонантної системи переселенської болгарської говірки с. Оріхівка. *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*. Т. 10. 2008. Велико Търново. С. 579-589.
10. Словник українських говорів Одещини / за ред. О. І. Бондаря. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2010. 222 с.
11. Українське Подунав'я. Роки незалежності (історичний нарис) / Лебеденко О. М. та ін.; гол. ред. Тичина А. К. Одеса: Астропринт, 2008. 290 с.

12. Kolesnykov A. Problems of Description and Mapping of Dialects Spread in the Area between the Danube and the Dniester Rivers. *Journal of Danubian Studies and Research*. Vol. 7. N. 2/2017. p. 410- 419.

References

1. (2014), *Budjak: historical and ethnographic sketches of the peoples of the South-western districts of Odessa region [Budzhak: istoriko-etnograficheskie ocherki narodov yugo-zapadnykh rayonov Odesshchiny]*, PostScriptUm, Odessa, 744 p.
2. Hrytsenko, P. Yu. (2015), *Information space of a dialect text [Informatsiinyi prostir dialektnoho tekstu]*, *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: tekst yak dzherelo linhvistychnykh studii / vidp. red. P. Yu. Hrytsenko*, KMM, Kyiv, 2015, pp. 100-114.
3. Drozdovskiy, V. P. (1962), *Ukrainian dialects of Bessarabian Primorye (based on the survey of Sarata, Tatarbunary and Bilhorod-Dnistrovsky districts of Odessa region): PhD thesis [Ukrainski hovirky Bessarabskoho Prymor'ia (na materialy obstezhennia Saratskoho, Tatarbunarskoho ta Bilhorod-Dnistrovskoho raioniv Odeskoi oblasti): dys. ... kand. filol. nauk]*, Odessa, 1962. 210 p.
4. Kolesnyk, V. O. (2003), *De-Balkanization of the resettlement dialects in Ukraine: a grammatical system [Debalkanizatsiia pereselenskykh hovirok v Ukraini: Hramatychna systema]*, Astroprint, Odessa, 2003, 351 p.
5. Kolesnykov, A. O. (2015), *Dialectal texts as an information source about origin and dynamics of the Ukrainian Southern Bessarabia dialects [Dialektni teksty yak dzherelo informatsii pro henezu i dynamiku ukrainskykh pivdennobessarabskykh hovirok]*, *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: tekst yak dzherelo linhvistychnykh studii / vidp. red. P. Yu. Hrytsenko*, KMM, Kyiv, pp. 196-213.
6. Kolesnykov, A. O. (2015), *Morphology of Ukrainian South Bessarabian dialects: origin and dynamics: monograph [Morfolohiia ukrainskykh pivdennobessarabskykh hovirok: heneza i dynamika: monohrafiia / vidp. red. P. Yu. Hrytsenko]*, SMYL, Izmail, 676 p.
7. Moskalenko, A. A. (1958), *Dictionary of dialectisms of Ukrainian dialects from Odessa region [Slovnnyk dialektyzmiv ukrainskykh hovirok Odeskoi oblasti]*, Odes. derzh. ped. in-t im. K. D. Ushynskoho, Odessa, 77 p.
8. Peicheva, O. M. (2014), *Ukrainian elements in the Bulgarian dialects of Southern Ukraine [Ukrainski elementy v bolharskykh hovirkakh pivdnia Ukrainy]*, *Slov'ianskyi zbirnyk*, Bukrek, Chernivtsi, vyp. 18, pp. 172-180.
9. Peicheva, O. M. (2008), *Peculiarities of the consonant system of resettlement Bulgarian dialect of Orikhivka Village [Osoblivosti konsonantnoi systemu pereselens'koi bulgars'koi hovirki s. Orikhivka]*, *Blgarite v Severnoto Prichernomorie. Izsledvaniya i materialy*. T. 10. Veliko Trnovo, pp. 579-589.
10. (2010), *Dictionary of Ukrainian dialects of Odessa region / edited by O. I. Bondar [Slovnnyk ukrainskykh hovoriv Odeschyny / za red. O. I. Bondaria]*, Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova, Odessa, 222 p.

11. (2008), *Ukrainian Danube Region. Years of Independence (historical essay) [Ukrainiske Podunav'ia. Roky nezalezhnosti (istorychnyi narys) / Lebedenko O. M. ta in.; hol. red. Tychyna A. K.]*, Astroprynt, Odesa, 290 p.
12. Kolesnykov, A. (2017), *Problems of Description and Mapping of Dialects Spread in the Area between the Danube and the Dniester Rivers*, *Journal of Danubian Studies and Research*, Vol. 7, No. 2, pp. 410-419.

• • •

УДК 811.161.2'282.2'373'374(477.44+477.65+477.73)/.74)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283846>

С. С. Поліщук,

канд. філол. наук,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

ЛЕКСИКА ГОВІРОК СЕРЕДЬНОГО НАДБУЖЖЯ В ДІАЛЕКТНОМУ СЛОВНИКУ

У статті репрезентовано фрагмент «Словника говірок Середнього Надбужжя». Об'єктом вивчення стала сільськогосподарська лексика, зафіксована в говірках середньонадбузького ареалу, а предметом дослідження – організація вказаного лексичного шару в діалектному словнику. Джерелами фактичного матеріалу послуговували аудіозаписи живого народного мовлення загальною тривалістю 205 год. 54 хв. 13 с., зроблені в 74 населених пунктах середньонадбузького ареалу впродовж 2014–2016 рр.

У статті використано загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез і спостереження, що уможливили виявлення й систематизацію говіркового матеріалу; описовий метод застосовано під час аналізу народного мовлення. Спеціальні лінгвістичні методи дослідження: анкетування й інтерв'ювання сприяли фіксації говіркового мовлення, контекстуально-інтерпретаційний аналіз дав змогу виявити трансформації семантичного обсягу лексем, які функціонують у мовленні носіїв говірок Середнього Надбужжя, лінгвогеографічний метод уможливив ілюстрацію ареології зафіксованих назв.

У праці описано структуру словникової статті. Реєстрові лексеми паспортизовано літерними скороченнями назв обстежених населених пунктів і посиланнями на «Етимологічний словник української мови» (1982–2012), Одинадцятитомний «Словник української мови» (1970–1980), «Словник української мови» за ред. Б. Д. Грінченка» (1907) та «Словник українських говорів Одещини» за ред. О. І. Бондаря (2011), якщо відповідне слово зафіксовано у вказаних лексикографічних джерелах як діалектизм.

З метою глибшого розкриття семантики реєстрового слова й більш детально-го опису специфіки середньонадбужьких говірок, додано речення та мікротексти діалектного мовлення з обов'язковою вказівкою на населений пункт, де їх було записано. Особливості вимови відбито й ілюстративний матеріал представлено за допомогою загальної фонетичної транскрипції для запису українського літературного й діалектного мовлення, яка запропонована в першому томі «Атласу української мови».

Опрацьований лексичний матеріал увиразнює своєрідність говірок середньонадбужького ареалу, про що свідчать яскраво виражені лексичні, фонетичні, рідше – акцентуаційні та граматичні варіанти говіркових назв.

Ключові слова: діалектний словник, словникова стаття, говіркова лексика, говірки Середнього Надбужжя, середньонадбужьких ареал.

S. S. Polishchuk,

PhD in Philology,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Associate Professor

VOCABULARY OF THE MIDDLE BUG AREA DIALECTS IN THE DIALECT DICTIONARY

The article presents a fragment of the “Dictionary of the dialects of the Middle Bug area”. The object of the study is agricultural vocabulary documented in the dialects of the Middle Bug area. The subject of the study is the organization of this lexical layer in the dialect dictionary. The sources of the factual material are audio recordings of vernacular speech with a total duration of 205 hours 54 min. 13 s., made in 74 settlements of the Middle Bug area during the period of 2014–2016.

The article uses general scientific methods of research: analysis, synthesis and observation, which made it possible to identify and systematize the dialect material; the descriptive method was used in the analysis of vernacular speech. Special linguistic research methods: questionnaires and interviews contributed to the documenting of dialect speech, contextual and interpretive analysis allowed to identify transformations of the semantic scope of lexemes functioning in the speech of speakers of the Middle Bug dialects, linguogeographical method made it possible to illustrate the areology of the documented names.

The article describes the structure of a dictionary entry and presents a fragment of the “Dictionary of the dialects of the Middle Bug area”. The register lexemes are marked with letter abbreviations of the names of the examined settlements and with the references to the “Etymological Dictionary of the Ukrainian Language” (1982–2012), the “Eleven-volume Dictionary of the Ukrainian Language” (1970–1980), the “Dictionary

of the Ukrainian Language edited by B. D. Hrinchenko" (1907), and the "Dictionary of Ukrainian Dialects of Odesa Region" edited by O. I. Bondar (2011) if the respective word is documented as a dialectism in the above lexicographic sources.

In order to reveal the semantics of a register word and describe in more detail the specifics of the Middle Bug area dialects, sentences and microtexts of dialect speech with the obligatory indication of the settlement where they were recorded have been added. The peculiarities of pronunciation are reflected and illustrative material is presented using the general phonetic transcription for recording Ukrainian literary and dialect speech, which is proposed in the first volume of the "Atlas of the Ukrainian Language".

The analyzed lexical material emphasizes the originality of the Middle Bug area dialects, as evidenced by pronounced lexical, phonetic and, less often, accentual and grammatical variants of dialect names.

Key words: dialect dictionary, dictionary entry, dialectal vocabulary, dialects of the Middle Bug area, Middle Bug area.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Сторінки діалектних словників зберігають не тільки слова як лексико-семантичні одиниці, а й віддзеркалюють звичаї, традиції, уподобання носіїв говірки, ілюструють зразки живого народного мовлення, збагачують емпіричну базу української діалектології, фіксують історичні факти, указують на ареальне поширення говіркових явищ, допомагають простежити міжмовні й міждіалектні контакти тощо. Поділяємо думку науковців щодо необхідності укладання «Словника українських народних говорів» [27, с. 177]. Розуміємо, що передумовою створення праці такого масштабу є якнайповніше обстеження кожної говірки українського діалектного континууму. «Словник говірок Середнього Надбужжя» розглядаємо як частину «Словника українських народних говорів», що й визначає актуальність нашого дослідження.

Аналіз досліджень із проблеми. Детально заналізували стан і перспективи української діалектної лексикографії О. І. Бондар у статті «Українське діалектне словникарство початку ХХІ століття» (2012) [4, с. 127–142], Т. М. Тищенко у статті «Принципи укладання словника східноpodільських говірок» (2021) [23, с. 82–84] та ін. Загальними й тематичними лексикографічними працями українське діалектне словникарство збагатили Г. Л. Аркушин та ін. (Західне Полісся) [1], Г. Г. Березовська, Т. М. Тищенко та ін. (Східне Поділля) [2; 23, 24], О. І. Бондар, А. А. Москаленко та ін. (Одещина) [СУГО; 14], Д. М. Брилінський, І. В. Гороф'янюк та ін. (Поділля) [5; 13], М. О. Волошинова, К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова та ін. (Східна Слобожанщина) [21], Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина та ін. (Середня Наддніпрянщина) [12; 27], А. А. Сагаровський та ін. (Центральна Слобожанщина) [19], Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремська, Г. М. Дидик-Меуш та ін. (Гуцульщина) [9], В. А. Чабаненко та ін. (Нижня Наддніпрянщина) [26] тощо. Опрацюванню однієї говірки присвятили свої праці: Т. В. Щербина (с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл.) [27], А. С. Зеленько (с. Чайкине Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.) [11],

З. М. Бичко (с. Грабовець Стрийського р-ну Львівської обл.) [3], М. В. Вербовий (с. Лозоватка Криворізького р-ну Дніпропетровської обл.) [6] та ін.

Вивчення лексики східноподільських говірок входить у коло наукових інтересів Г. Г. Березовської (назви одягу, взуття і прикрас) [2], Л. Б. Поліщук (назви традиційного будівництва) [16], Т. М. Тищенко (назви бджільництва, родильного обряду тощо) [22, 25] та ін. Дослідження лексики західностепових говірок має місце у працях П. Ю. Гриценка (тваринницька лексика) [7], О. А. Даки (ботанічна лексика) [10], В. А. Каназірської (назви одягу та аксесуарів) [18] та ін. Словник говірок середньонадбузького ареалу, який поєднує східноподільські говірки подільського говору південно-західного наріччя та західностепові говірки степового говору південно-східного наріччя української мови, доповнить, розширить та збагатить напрацьовані діалектологами матеріали.

Мета нашої розвідки – репрезентувати фрагмент «Словника говірок Середнього Надбужжя». Її **завдання**: записати в східноподільських та західностепових говірках і ввести до наукового обігу найменування на позначення реалій сільського господарства та почати роботу над укладанням указаної лексикографічної праці. **Об'єктом вивчення** є лексика середньонадбузьких говірок, а **предметом** – її організація в діалектному словнику. **Джерела фактичного матеріалу** – аудіозаписи живого народного мовлення загальною тривалістю 205 год. 54 хв. 13 с., зроблені в 74 населених пунктах середньонадбузького ареалу впродовж 2014–2016 рр.

У статті використано **загальнонаукові методи дослідження**: *аналіз, синтез і спостереження*, що уможливили виявлення й систематизацію говіркового матеріалу; *описовий метод* застосовано в процесі аналізу народного мовлення. **Спеціальні лінгвістичні методи дослідження**: *анкетування й інтерв'ювання* сприяли фіксації говіркового мовлення, *контекстуально-інтерпретаційний аналіз* дав змогу виявити трансформації семантичного обсягу лексем, які функціонують у живому мовленні носіїв говірок Середнього Надбужжя, *лінгвогеографічний метод* уможливив ілюстрацію ареології зафіксованих назв.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше зроблено спробу укладання диференційного діалектного «Словника говірок Середнього Надбужжя» на матеріалі сільськогосподарської та дотичної до неї лексики, пов'язаної з народним господарюванням. **Теоретична цінність** отриманих результатів полягає в загальній характеристиці структури словникової статті та у представленні лексики говірок Середнього Надбужжя в діалектному словнику. **Практичне значення** полягає у введенні до наукового обігу нового фактичного матеріалу, який збільшує емпіричну базу української діалектології в цілому й може застосовуватися під час укладання спеціальних питальників і методичних посібників та в подальшій розробці вишівських базових і спеціальних курсів.

Виклад основного матеріалу. Структуру словникової статті вбачаємо такою, де реєстрове слово, якщо воно відмінюване, подано в початковій формі великими літерами жирним шрифтом за українською абеткою, напр.: **ВРЕМНЯ, ГАЙДУРНИЙ, СІВАТИ.**

Далі у квадратних дужках малими літерами жирним шрифтом відбито вимову цього слова, напр.: [ўремн'а], [гаїдурний], [с'івати]. Потім названо стислу найнеобхіднішу граматичну інформацію реєстрової лексики, напр.: закінчення родового відмінка однини чи називного відмінка множини іменників, їхні рід та число; закінчення родових форм для прикметників; закінчення родового відмінка для кількісних числівників; деякі особові закінчення, вид, перехідність / неперехідність для дієслів; указано частинимовну приналежність для займенників, прислівників і службових частин мови. Кожну окрему семему багатозначного слова відокремлено арабською цифрою. Слова витлумачено лексичними відповідниками літературної мови, або розкрито описово. Реєстрові лексеми паспортизовані літерними скороченнями назв обстежених населених пунктів. Якщо відповідне слово зафіксовано як діалектизм в «Етимологічному словнику української мови» (1982–2012) [ЕСУМ], Одинадцятитомному «Словнику української мови» (1970–1980) [СУМ], «Словарі української мови» за ред. Б. Д. Грінченка (1907) [Грінч.], «Словнику українських говорів Одещини» за ред. О. І. Бондаря (2011) [СУГО], цю інформацію зазначено в нашій словниковій статті й підтверджено посиланням на відповідне лексикографічне джерело. З метою глибшого розкриття семантики реєстрового слова та більш детального опису специфіки середньонадбузьких говірок, репрезентовано речення і мікротексти діалектного мовлення з обов'язковою вказівкою на населений пункт, де їх було записано. Особливості вимови відбито та ілюстративний матеріал представлено за допомогою загальної фонетичної транскрипції для запису українського літературного й діалектного мовлення, яка запропонована в першому томі «Атласу української мови» [АУМ]. Фонетичні й морфологічні варіанти реєстрових слів наводимо в різних словникових статтях.

Фрагмент словника:

ВРЕМНЯ [ўремн'а], **-я**, *ім., сер.* Врем'я, час (Мощ., Люшн.; [Грінч. IV, с. 350]); **ВСЬО ВРЕМНЯ** [ўс'о ўремн'а] – постійно (Мощ.): *чолов'ік пол'убл'ає / бо в'ін тоже ўс'о ўремн'а про'водиў у с'іл'ському господарств'і / бригадиром т'ракторної бригади пра'уваў* // (Мощ.).

ВРЕМЯ [ўрем'а], **-я**, *ім., сер.* (Дуб., Таш.; [ЕСУМ I, с. 432–433; СУМ I, с. 758]); **ВСЬО ВРЕМЯ** [ўс'о ўрем'а] (Таш.) див. **ВРЕМНЯ** [ўремн'а]: *...а тоді там через ўрем'а ўже пробуўт чи воно ўже готове / вит'агаўт / сушат / тоді ўже обробл'аўт...* // (Банд.); *т'ут'ун / це во ўрем'а в'іни в'рошчували* // (Дуб.); *ран'че ш'т'іл'ки ржаній хл'іб буў / ну й'ак ран'че / й'ак с'їяли жито / бо пши'ниц'у ни ўс'о ўрем'а с'їяли* // (Таш.); **В СТАРЕ ВРЕМЯ** [ў.старе ўрем'а] – давно, багато років тому (Дол.): *а й'аке хар'оше на с'ін'а сп'ражити ото с'конопл'їў* // *уз'ати на с'ін'а / сп'ражити / це кол'ис' казали ў.старе ўрем'а мако'гона доїти* // (Дол.).

ГАЙДАРАК [гаїда'рак], **-а**, *ім., чол. 1.* Добірна конопля, з якої збирають на посів насіння (Берез., Біл. Кам., Вільш., Гвозд. П., Дуб., Йос. 2, Кур. Лоз., Нед., Осич., Таш., Чаус. Др.; [ЕСУМ I, с. 453; СУГО, с. 47]): *на с'іміна лишали / гайдара'ки* // (Вільш.); *гайда'рак / це на на с'ін'а й'ого остаў'али і с'ц'ого ж / шо са'дили на т'кане / знач'ім'*

остаўл'али один сп'іц'ал'но і ў'ін р'іс в'ілікуй кр'іслатій / і т'од'і на'с'ін'а зб'ір'али / і це на'с'ін'а т'од'і с'і'й'али // (Дуб.); гайдарак / це там де ли'шайут на на'с'ін'а // шоб на д'ругі год с'і'й'ати! // (Осич.), воно таке розгалужене / гайдарак // (Осич.); конопил' йес'т' росте стиблом / а ў'ес'т' росте куш'ч'ом / ъ'от ъ'ак ос'о'го о'це / бач / це в'і'чно з'елене дереўце / куш'чик / ос'о... / ну ж конопл'а так бувае / з'руб'е стибло і / в'і'ти ростут / в'і'точки та'к'і т'ри'май'у'ца і / напо'доб'і'ї / ъ'от ъ'точно по'хоже / ъ'ак на ъ'ялінку во'но / на ъ'ялінку так і / ъ'точно так і / росте // гайдара'ки / гайдарак п'равил'но // (Чаус. Др.). **2.** Коноплина, що виросла окремо (Вільш.): бу'ли гайдара'ки / ну / це так / ъ'ак 'дик'і // во'ни так росл'и / ъ'обш'ім п'ради'во росте во'но од'но сте'б'ло так / ъ'ак ъ'вудлиш'че ос'о / о / а гайдарак в'ін ги'л'ла'ки / в'ет'ки / ба'гато в'ет'ок в'ід 'н'ого в'ід'ход'ит // (Вільш.).

ГАЙДУР [гай'дур], -а, ім., чол. **1.** діал. див. **ГАЙДАРАК** [гай'дарак] у 1 знач. (Берест., Біл. Кам., Благ., Богд., Вел. Кир., Вільш., Гай., Джул., Дол., Зав., Зелен., Кам., Кидр., Кін., Кон., Кош.-Ол., Красн., Луг., Люшн., Нов., Осич., Покр., Пол., Пот., Сол., Солг., Став., Уст., Флор., Ясен. Др.; [СУГО, с. 47]): іс п'рад'і'ва т'оже та'ко по ў'ід'ному с'і'й'али гайдур'і // т'о п'рад'і'во густе бу'ло д'л'а ъ'ц'его / а ъ'то / д'л'а с'і'м'і'ноў лиш росло / гайдур // (Вільш.); ну с'і'й'али ў'іх так густо / а ъ'дес' ну ъ'дес' там по г'ор'од'і гайдур / і ў'н'ого з'ир'но / с'і'м'ія наз'ивай'у'ца во'но і з'н'ого ро'били 'даже молоко / ѡ'т / т'ерли ў'і'го / ц'і'дили / ва'рили ѡ'к'іс' ка'бак на т'ому моло'ці / на т'ому ў'і'с'ому / т'о о'це // (Зав.). **2.** Рослина, що виросла окремо, напр., коноплина тощо (Сальк., Чер.): ну / не т'і'ки можут' наз'ивати ц'і конопл'і гайдур / а ў'я'к од'і'ноко дес' росте / та ж о'це // (Сальк.); гайдур / гайдур'і / це ѡ'ак'шо во'но там в'исипал'ос'а ў' ъ'ц'ему ро'ці / так / а т'од'і з'і'ш'ло там дес' на г'ор'од'і од'ин росте / д'ругі / т'р'ет'ій / в'ін 'дуже та'к'і кр'іслатій / це гайдур на н'ого ка'зали // (Чер.). **3.** жарт. Чоловік (Дол.): гайдур'і / це так ч'олов'і'ка наз'ивай'ут / ѡ'т гайдур п'і'шоў // ч'о'му так наз'ивали ч'олов'і'ка? // ну / гайдур / бо / знач'і'т' / ў'н'ому т'оже / ѡ'ак ў' гайдур'ов'і / ба'гато на'с'ін'а / ба'гато на'с'ін'а бу'ло ў' гайдур'ов'і / в'ін од'в'ел'но р'іс здо'ров'і' / мо'цн'і' / кр'іслат'і' / на н'ому на'с'ін'а ба'гато // (Дол.).

ГАЙДУРІ [гай'дур'і], -ів, ім., мн. **1.** діал. Коноплі, рідко посіяні, спеціально на насіння (Бай., Банд., Вел. Тр., Вільх., Жак., Меч., Мощ., Осіїв., Підгор., Піщ., Пуж., Савр., Синьк., Слюс., Тауж., Черн.; [ЕСУМ I, с. 453; СУГО, с. 47]): гайдур'і / т'о на на'с'ін'а ли'шал'ос'а // (Банд.); з'араз з'до'ійм ма'ко'гона // це п'рад'і'во / са'дила 'ба'бушка п'рад'і'во / а / росл'и та'к'і гайдур'і здо'ров'і'! / шо т'ам б'і'л'ше / крупн'і'ш'че з'ир'но // т'о ъ'це 'бабушка ѡ'того з'ир'на / п'ід'жаре ѡ'го на с'ко'во'рот'к'і / а т'од'і у'т'ре ў' ма'к'і'т'р'і / а т'од'і на ѡ'кр'і'н / во'но про'к'і'п'і'ло / полу'чай'у'ца б'і'лен'ке / ѡ'ак молоко // (Жак.); гайдур'і с'і'й'али / до'пус'т'і'м / по кар'тош'ці ѡ'го с'і'й'али р'іден'ко / а т'од'і / ѡ'ак 'бачили / шо ъ'це ну мат'і'рка / а п'л'ос'к'ін' / а п'л'ос'к'ін' ну б'уде там на'с'ін'а на н'ому / мат'і'рка / т'о там б'уде на'с'ін'а // (Меч.); с'і'й'али сп'іц'ал'но гайдур'і наз'ивали // (Осіів.); а гайдур'і / т'о / це р'іден'ко / та ж з'н'ого с'і'м'і'на бу'ли // (Савр.); а гайдур'і / це р'іден'ко ў' ку'куру'зі к'и'дали / та ж во'ни здо'ровец'к'і / та ж це з'них на'с'ін'а ба'гато // (Слюс.). **2.** Коноплина, що виросла окремо (Каз.,

Саб.): зрубували / вірубували / воно зрубе / і конопля / і гаїдурі / воно / воно ж зрубе росте / ни тоненке / і воно йе трошки тонче / йак моїа рука росте // (Каз.), то_то / шо саме воно цвіте / ці гаїдурі / а_ці / шо_сїйали на_п'радїво / то_воно_ш тоненке / його тако в'їд'оргували з:имлї і тодї ў_ці ўїазували / молодили с'нїпки і_везли до_бугу на_мочували // (Каз.); гаїдурі ростут / воно нїкуди / воно так розростаїуца / йак о_то / їдеришо старе! / шо_воно ни_можна його / ну / мочити / нїчого // (Саб.). **3.** Рослина, яка викидає насіння, напр., буряк тощо (Йос. 1): гаїдурі і ў_бур'аках йе // о_ці / йак'ї на_сїн'а викидаїут // (Йос. 1).

ГАЙДУРНИЙ [гаїдурний], -а, -е, прикм. Виготовлений з насіння конопель (Моц.): з_гаїдур'їу зби_рали на_сїн'а т'їл'ки воно було при_годне д_ля / ну / ў_п'їшчу засто_совували його // з_н'ого робили гаїдурне та_ке молочко і_воно було ї_дуже ї_добре // кашу ва_риш / а_тодї тим молочком пома_стили ў_її / по_лили і_воно ї_дуже па_хуче було // (Моц.).

ГУБРУШ [губруш], -а, ім., чол. Убрўс, скатерка (Жак.; [ЕСУМ VI, с. 12; СУМ X, с. 361]): а_мама п_рала на_п_радку тонен'к'ї ці (про прядиво) / та_ї з_цих тонен'к'їў / і / скатирка / називали г_убрушом і_ї_цеї / і_ї_шо ше було?... // (Жак.).

ГУЛЬКА [гул'ка], -и, ім., жін. Сорт ярї безостої пшениці (Вільш., Осич., Чермер.; [СУГО, с. 58]): гу_л'ка пши_ниц'а йе / да_ўно / шо_сїйали // (Осич.), ран_ше гу_л'ка була // й_ара пши_ниц'а во_на // ви_сїноу сї_їйали // (Осич.).

ДВАЦІТЬ [двац'їт'], -ти, -тьох, числ. кількісний. Двадцять (Богд., Гай., Жак., Луг., Солг., Таш., Хащ.): воло_куша / це та_ка / с'ет_ка / метр'їу два_цїт' і_це / йе / а_кам_байн / йак ко_сит пши_ниц'у / л'убе зир_но / та_ї ски_даїе ко_пки / і_це ми за_ки_даїим / шо_можна за_фа_тити ї_дес'їт' купок тих / нас ш'їс'т' душ це було ко_ло воло_куш'ї // і / за_ки_даїим / то_дї ш'ч'їпл'уїим і_т'а_гним до_с_тирти // а_тут ко_пники ў_же з_ї_нейу рос_пра_ў_л'аїуца // (Богд.); л'ента / то на_дес'їт' метр'їу / чи на_два_цїт' метр'їу // (Гай.); св'ї йе а_ўто_к_ла_ў / на_ч'ї_тирна_цїт' лї_т_рових б_анок / або два_цїт' в'їс'їт' п'ї_ў_л_т_рових // (Жак.); ў_мени йе ко_рова / ци_пок дес'їт' метр'їу чи по_два_цїт' і_к'їл / за_ро_ги / за_ши_йу / вигна_ў / при_ї_а_з_а_ў чи за_бі_ў там / зас_вир_лї_ў // (Таш.).

ДВІНАЦІТЬ [дв'їнац'їт'], -ти, -тьох, числ. кількісний. Дванадцять (Гай., Жак., Кїн., Меч.): ко_ли ми_н'ї було дес'ї_рок'їу з_дв'їна_цїт' / п_ї_а_т_на_цїт' / то ў_нас / ў_ко_л_гос_п'ї з_речку зби_рали / ко_сарки бу_ли та_к'ї // (Гай.); ї_дїд в'ив'ї_ў кури о_ці б'їл'ї воло_хо_но_г'ї та_к'ї // с_л_ер_во_маїс_ка вис_пала два_цїт' ш_тук йа_ї_ї_ц'ї_ї_в_сид'ї_лос' дв'їна_цїт' кур_чат / так ў_сї г_арно ви_бавили... // (Жак.); йа ко_ли робї_ў ў_с_во_їе ў_рем'а ў_со_ў_хоз'ї / ў_нас було дв'їна_цїт' тис'а_ч го_ло_ў о_в_ец' // ...ў_нас бу_ли ми_ро_но_си / хи_рсон'с_к'ї ми_ро_но_си / б'їл'ї в'ї_ў_ц'ї // (Кїн.); ко_до_ла та_ка во_на з_ру_ба дес'ї_ў_ак_пали_ц'ї_ї_метр'їу дв'їна_цїт' / ш'їс_на_цїт' // (Меч.).

ДЕРГАТИ [дергати], -ю, -єш, дієсл., недок., перех. Очищати прядиво від костриці на металевій дергальній щїтці після того, як його витїпають на бительні й терниці (Банд., Гай.; [ЕСУМ II, с. 36; СУГО, с. 67]): ...на_ба_т_ел_ну б'ї_ут у_п_ред / а_то_д'ї об_роб_л'а_ї_ут на_ш_ч'ї_т_ки / ї_дер_га_ї_ут / к_лоча о_к_ре_мо на_ку_ж_ил'ї пра_ї_дут / а_ку_к_ли на_со_роч_ки / ран_че / йак бу_ли ра_до_ў_л'ан'ї со_роч_ки / на_ру_ш_нї_ки / це то_дї та_к //

(Банд.); ...а тоді це к'люча їд'єргали були / як тобі росказати / такого мабут' і ни бачили / ну / таке ж: іл'їзними зубами таке'го було / йакес' к'ругле / йак зарас бачу / і це тако вид'оргували його і робили його чист'єн'ким // (Гай.).

ЇДЕН [й'їден], **ЇДНА** [й'їд'на], **ЇДНО** [й'їд'но], числ. кількісний. Один (Берез., Вільш., Йос. 2, Мощ., Слюс.; [Грінч. II, с. 196; СУМ IV, с. 58]): о'то родит' зарно / по т'ри ш'туки на й'їд'ному сти'бл'ї // (Берез.); а'ли й'їд'на з н'их к'аже / з'ойа / а т'ам й'ак'їс' у т'ївої куку'руз'ї фото'граф'ї ру'юу'а // (Мощ.); а ж'ито й'їд'но / о'зиме // (Слюс.).

КЛОЧА [к'л'оча], -а, ім., сер. Ключчя (Банд., Богд., Гай., Жак., Люшн.): була ба'тел'на / була т'ерниц'а / бу'ли дв'ї ш'ч'їтки // на ба'тел'н'у б'или // та т'ирса у'с'а в'їд'падала ди'ривина / а оста'валос'а / ну ш'є йе там ди'ривини т'рохи / оста'валос'а на т'ому / це називали ми його к'люча // (Богд.); ...а тоді у'же / були так'ї т'ерниц'ї / казали / і й'їх б'или // виб'ївали так / шо ли'шались'а лиш од'н'ї нитки / к'люча... // (Гай.); п'рад'їво мо'чили у'бузу / по'том ви'т'агували / зб'ївали на / шоб бу'ли к'люча / а по'том п'рали / це йа по'мн'у / у'ремн'а во'ни // (Люшн.).

КОЛОСОК [ко'ло'сок], -а, ім., чол. Частина колоса, яка містить від двох до п'яти зерен (Вел. Кир.): ко'ли у'з'ати нап'риклад п'шини'цу / бачила цеї ко'лос? / бачила // о'це в'їн у'с'ої з'вец'а к'олос / а ко'ло'сок / цеї ко'лос скла'даи'ц'а с ко'лоск'їу / це по-на'родному к'аут ко'ло'сок // а насп'рау'д'ї / це ко'лос / а т'ам у ко'лосков'ї йе дв'ойе зерен / т'роїє зерен / ч'ертверо зерен / ну / зр'їтка п'їатеро / а в'осноу'їному / дв'ойе / т'роїє зерен / о'то ко'ло'сок / а це ко'лос // а'ли л'уди к'аут ко'лоски // (Вел. Кир.).

МЕНЬЧІЙ [мен'ч'її], -а, -е, прикм. вищ. ст. до малий і маленький; менчий (Бир.; [Грінч. II, с. 417; ЕСУМ III, с. 438]): п'шини'ц'а й'ара / во'на в'осноу'їном і ко'ло'сок мен'ч'її / і во'на твир'да / на'с'їн'а й'її / і во'на в'осноу'їному йде на л'екарс'к'ї ц'їп'ї / в'осноу'їному хл'їб там / мака'рони // (Бир.).

МНЯГЕНЬКИЙ [мн'а'єн'киї], -а, -е, прикм., пестл. М'яченький (Дол., Зел. Пол., Піщ., Саб., Слюс.): а б'абка к'аже / шо в'оз'ми ми'н'ї мн'а'єн'ку на го'луби'ц'ї // да / бо мн'а'х'ка л'єгше об'їраи'ц'а / во'на приу'їане / та ж' л'ис'т'а д'їпи'ц'а са'мо // (Дол.); йак'шо ко'нопл'ї / во'ни там л'єу'є у'ремн'а в'имокли / йак'шо во'ни у'же мн'а'єн'к'ї у'же / шо во'ни ни л'омн'а'ц'а / г'нуц'а / шо в'имокли у'же / йїх вики'дали в'їт'и / в'им'ївали в'їт'ого у'с'ого / над'в'їр ви'сушували / аш тоді б'или йїх // (Піщ.); к'ужил' / об'шим та'кїї ви'сокиї па'тик / о / і т'уди на'мотували о'цего у'же по'бите / о'це во'но / йак в'имокше / по'бите / во'но тоді у'же мн'а'єн'ке т'аке ста'їє / об'мотували... // (Саб.); йе // і к'ураче бу'ває з'носок / така мн'а'єн'ка ш'кара'лупка // (Слюс.).

НАВУТ [на'вут], -а, ім., чол. Нут – однорічна бобова рослина (Бай., Банд., Берез., Берест., Благ., Богд., Вел. Тр., Вільх., Вільш., Джул., Дуб., Жак., Зав., Йос. 1, Каз., Калм., Кам., Кидр., Кін., Красн., Луг., Люшн., Меч., Мощ., Осич., Піщ., Саб., Савр., Синиц., Слюс., Солг., Сол., Тауж., Таш., Чемер., Черн.; [ЕСУМ IV, с. 20, 119; СУГО, с. 132]): на'вут йе / а т'ам пере'верн'ано / нут // на'вут у'нас к'ажут / на'вут // (Банд.); на'вут / це т'оже у'ходе с'уда у'ц'ї бо'бов'ї / да // (Берез.); на'вут / це час'н'ки / ну / до'пус'т'їм к'ажд'ї хол'з'айн' може там г'радочку дес' т'а'мо / радочок по'с'їяти // (Вільш.); на'вут / це з'найиш у'боунду'ров'ї ба'гато сад'ат // (Каз.);

а_йак кажу́т на_чнут? // на_на_вут? // на_вут / да? // *йе таке / да?* // на_вут / на_вут // (Осич.), на_вут са_д'ат / бо_воно ж / кажу́т / *дуже до_брий суп з_н'ого* // (Осич.); а_ше ми ви_рошчува_ли / із_них до_брі пи_р'ішки / на_вут // *і_ти_пер ми вис_їва_йим й_го...* // та_ї *дуже до_брі пи_р'іжки з_ним / су_пи з_ним дуже до_брі* // (Мощ.); на_вут у_мене *зараз на_го_род'ї йе* // (Таш.).

НАГУТ [на_гүт], -а, ім., чол. (Осич., Синиц., Чемер.; [ЕСУМ IV, с. 20, 119; СУГО, с. 132]) див. **НАВУТ** [на_вүт].

НАУТ [на_үт], -а, ім., чол. (Бурил., Гай., Гвозд. П., Йос. 2, Кон., Красн., Нед., Нов., Осич., Осіїв., Піщ., Чаус. Др., Чемер.; [ЕСУМ IV, с. 20, 119; СУГО, с. 132]) див. **НАВУТ** [на_вүт]: ну по_се_лах об_їза_т'і_п'но са_д'ат і_к_ва_с'ол'у / і_на_үт / і_й_с'о / *ко_жен д'ла_се_бе / хто хо_че* // (Гай.); а_ше *йе_ї на_үт* // *у_мене до_же йе дес' у_му_зо_лочку* // *ше і_дех_то_ї ни_з_на_йе / шо_це на_үт* // бо_й_а *й_їден раз на_мо_чила й_го і_у_л'ала т_ро_ши_чки го_л'ї_у та_ко на_ско_во_р'і_тку / і_по_ста_вила й_го р'і_ден_ко та_ко / шо_б_во_но од_ин сто_й_а_ү на_ско_во_род'ї і_й_ак п'і_д_пра_жи_ла й_го* // *й_ак да_м ко_му ж_мен_у* // *шо_це та_ке?* // *ка_жу на_үт* // *дуже до_брий* // (Йос. 2); на_үт / *це го_рох* // *го_рох к_ру_гли_ї на_зи_ва_йи_ц'а го_рох / а_на_үт / на_үт в'і_н мо_же бу_ти т_ро_ху_го_л'н'ї / р'і_зно / в'і_н з_го_стри_ми му_ґла_ми* // (Чаус. Др.).

ОЗДЗЬО [оз'з'о], част. вказівна. Ось (Дол., Слюс.): *ци_бу_л'а / оз'з'о / ба_ч / на_с'і_н'ач_ко з_би_рай_и_ц'а / т_ї_ре_би_и_ц'а / с'ї_й_и_ц'а* // (Слюс.).

ОЗДЗЬОГО [оз'з'ого], част. вказівна див. **ОЗДЗЬО** [оз'з'о]: *оз'з'о з_ти_х ко_но_пл'ї_ү* // *оз'з'ого* // *ра_дна ро_би_ли / ру_ши_ки ро_би_ли та_к'і_го / та_м дес' у_ме_ни ше йе у_за_га_ш_ни_ку* // (Дол.).

ПРИСІСТИ [прі_с'істи], -ся_ду, -ся_деш, дієсл., док., перех. Нападати на рослину (про тлю) (Дуб.; [СУМ VIII, с. 19–20]): *а_бо_би / ти по_н'ї_ма_йи_ш / у_ме_ни по_за_п_ро_ши_л'ї р'і_к це бу_ли / а_ш_ч_ас ни_ма_йе / бо_т_л'а й_їх пр_ї_с'ї_ла бу_ла / бу_ло к'і_п_ка ко_р_чи_к'ї_ү* // *во_ни з_ер_но та_ке здо_rove і_с_хо_же на_го_рох / ну / здо_rove та_ке пу_х_на_те / то бо_би / то бо_би на_зи_ва_йи_ц'а* // (Дуб.).

РАДОВИНА [ра_до_віна], -и, фонет., ім., жін. Рядовіна – груба тканина, що зазвичай іде на рядна, мішки тощо (Синиц.; [ЕСУМ V, с. 154; СУМ VIII, с. 924]): *ко_лис'ї_жи_ли / та_ко ни хо_ди_ли пла_т'а / а з_ра_до_ви_ни / п_ра_ли п_ра_д'і_во / ро_би_ли на_ви_р_ст_ат'ї / а_то_д'ї_ши_ли сп'і_д_ни_ц'ї / з_ї_к_ети / о_так ми_жи_ли* // *та_к по_ши_йи_м ха_л_ат з_ди_с'ат_ки / та_ї та_к ку_сайе за_т'і_по / а_та_к і_хо_ди_ли / да* // (Синиц.).

РАДОВЛЯНИЙ [ра_до_ү_л'ані], -а, -е, прикм. Виготовлений з грубої тканини власного виробництва (Банд., Дол., Йос. 1, Чер.): *та_ка со_р_оч_ка ра_до_ү_л'а_на / з_п_ра_ди_ва / і_шта_ни / а_ме_сто г_у_зи_ка ку_со_чок па_ти_ч_ка об_р'і_за_н'ї_ї п_р_ї_ш_ти_ї...* // (Дол.); *ту_т чи_л'а_ли ба_к_ла_ш_ки ц'ї / а_то ше та_к'ї р'і_ш_ки ту_т та_к'ї бу_ли ди_ри_ү_л'ан'ї* // *а_то йе та_к'ї бу_ли по_ши_т'ї та_к'ї / ну / з_ма_те_р'ї_ї / це во_ни бу_ли ра_до_ү_л'ан'ї / ка_з_али ц'ї ди_с'а_ч_ан'ї о_це / й_ак м'і_ш_ки...* // (Чер.).

СІВАТИ [с'і_ва_ти], **СІВАЮТЬ** [с'і_ва_ю_т], дієсл., недок., перех. Сіяти, кидати зерно, насіння звичайно в оброблену землю; засівати (Берез., Дол., Кам.; [Грінч. IV, с. 125; ЕСУМ V, с. 259]): *...мо_же у_вас та_м бу_д_ут ко_ски?* / *ку_ку_ру_зу с'ї_ва_й_те* // *й_а*

кажу да // (Гай.); пшениця *l'm'p'ku o'zima / l'yaroi ni'ma // l'yaroi ni s'ivayut / vo'na ni ta'koi' y'ro'zaino's't'i //* (Дол.), колис' жито *l's'iyali // s'ivali' z'ito / ce 'to'zhe x'ar'oshe // x'l'ib' z'it'n'ii' x'ar'os'h'ii' //* (Дол.), п'радио *s'ivali //* (Дол.); п'росо / це то / шо *l'robl'at iz 'n'ogo p'os'no / p'roso na 'pol'i s'ivayut / ta'ke ni'zen'ke //* (Кам.).

СЬОДНІ [*с'од'ні*], присл. Сьогодні (Банд., Бир., Жак., Йос. 1; [ЕСУМ V, с. 493]): *ти 'може ни 'бачила 'бобу? // а 'б'иб таке'го здо'рове 'зерно плисковате // 'я могла б то'б'і 'даже 'с'од'ні придос'тавити / васи'лина по'с'iyала б'иб / та 'й не го'род'і //* (Банд.); ...*то'д'і зи'рна ж ни 'було 'y'л'удий / це 'дуже ми 'с'од'ні рос'к'ishно живем / ми 'дуже рос'к'ishно живем //* (Йос).

СЬОДНЯ [*с'од'ня*], присл. (Берез., Красн.; [ЕСУМ V, с. 493]) див. **СЬОДНІ** [*с'од'ні*]: *о'то 'має 'с'од'ня при'йти дес' ком'байн куку'руз'аний //* (Берез.); стручки *ya 'с'од'ня обри'вала //* (Красн.); *ми го'ворим / шо / ої / ко'ров'і там строк ди'с'того / а 'во'на 'вос'мого 'y'тил'илас'а / до ст'року / або 'y' строк ути'лилас' / 'с'од'ня строк і 'с'од'ня ути'лилас'а / бувало і 'y' нас так //* (Берез.).

ШТИРИ [*ш'тир'і*], -р'юх, числ. кількісний. Штири, чотири (Меч., Таш.; [Грінч. IV, с. 514; ЕСУМ VI, с. 346]): ...*там 'коло 'n'ogo 'ш'тир'і чи 'l'yat' чоло'вік зах'вачу'ють / там 'дес'it' / дв'інац'it' / п'ят'нац'it' куп і 't'анут до с'кир'ди / а 'коло с'кир'ди 'y'же во'ни 'y'ого скла'да'ють і 'vit'a'га'ють п'рамо на с'кир'ду //* (Меч.); *одне 'р'it'ко бу'ває 'зерно / во'но / три / ш'тир'і / п'ят' / так // струч'ок так'ийго / а 'там во'но 'y' струч'ков'і //* (Ташл.).

ЯЧИМІНЬ [*йачи'м'ін'*], [*йачие'м'ін'*], -меню, фонет., ім., чол. Ячмінь – злакова рослина (Бай., Банд., Берест., Вільх., Джул., Дол., Жак., Зав., Йос. 1, Кам., Кидр., Кон., Кр. Оз., Меч., Осич., Покр., Саб., Синиц., Синьк., Слюс., Став., Таш., Чемер., Чер., Черн.; АУМ I, к. 39): *йачи'м'ін' 'іде і 'то o'зим'ii' // 'ран'че була 'йара пшени'ця / йачи'м'ін' 'йарий / ви'с'но'у с'iyut //* (Банд.); *пшени'ця 'а 'йара 'с'iyut // o'zima і 'лшени'ця 'йе / і 'o'зим'ii' йачи'м'ін' //* (Кам.); *'y'же 'кoc'at 'зараз йачи'м'ін' / 'п'із'ні'ї / ну / 'зим'ii' / та 'y'же 'кoc'at //* (Таш.); *а 'йачи'м'ін' 'йе і 'йарий / і 'o'с'ін'ii' //* (Слюс.).

Висновки. Опрацьований лексичний матеріал увиразнює своєрідність говірок середньонадбузького ареалу. Зокрема про це свідчать яскраво виражені лексичні, фонетичні, рідше – акцентуаційні та граматичні варіанти говіркових назв. Скажімо, на лексичному рівні підтверджено активізацію творення синонімів до слів відомих у загальнонародній мові, напр.: *гайда'рак // гаїдур – 1.* 'Добірна конопля, з якої збирають на посів насіння', 2. 'Рослина, що виросла окремо, напр., коноплина тощо', та розширення семантики лексем, напр.: *гаїдур – 1.* 'Добірна конопля, з якої збирають на посів насіння', 2. 'Рослина, що виросла окремо, напр., коноплина тощо', 3. *жарт.* 'Чоловік'. На рівні фонетики зафіксовано випадки наявності протетичного приголосного [г] перед голосними, напр.: *гол'їй, 'губруш;* наявності вставного [н] після [м] на місці [й], напр.: *'y'rem'na, mn'a'gen'kii;* твердість [р] перед голосними, напр.: *п'рад'іво, рад'оу'л'аній;* непослідовне стягнення подовжених приголосних, напр.: *'k'lo'cha, na's'in'a;* заміщення у власне кількісних числівниках голосного [а] голосним

[i] у позиції після м'яких [с'] та [ц'] і напівм'якого [в']: 'дес'іт', дв'інац'іт' та ін. Проведено паралелі між зафіксованою автором діалектною лексикою і даними «Етимологічного словника української мови» (1982–2012), Одинадцятитомного «Словника української мови» (1970–1980), «Словаря української мови» за ред. Б. Д. Грінченка» (1907), «Словника українських говорів Одещини» за ред. О. І. Бондаря (2011). Ре-презентовано просторове поширення заналізованих найменувань. До кожної словникової статті подано унікальні приклади живого народного мовлення. Розширено джерельну базу української діалектології.

Перспективи дослідження вбачаємо в продовженні роботи над укладанням «Словника говірок Середнього Надбужжя».

Літерні скорочення назв обстежених населених пунктів

Кіровоградської обл. Голованівського р-ну – м. Гайворон (Гай.), с. Бандурове (Банд.), с. Березівка (Берез.), с. Берестяги (Берест.), м. Благовіщенське (Благ.), с. Богданове (Богд.), с. Великі Трояни (Вел. Тр.), с. Вільхове (Вільх.), с. Долинівка (Дол.), с. Жакчик (Жак.), смт Завалля (Зав.), с. Йосипівка (Йос. 1), с. Казавчин (Каз.), с. Калмазове (Калм.), с. Кошаро-Олександрівка (Кош.-Ол.), с. Люшнювате (Люшн.), с. Мечиславка (Меч.), с. Мощене (Моц.), с. Покровське (Покр.), с. Сабатинівка (Саб.), с. Салькове (Сальк.), с. Синицівка (Синиц.), с. Синьки (Синьк.), с. Солгутове (Солг.), с. Соломія (Сол.), с. Таужне (Тауж.), с. Ташлик (Таш.), с. Хашувате (Хашц.), с. Чемерпіль (Чемер.), с. Червоне (Чер.). *Миколаївської обл. Первомайського р-ну* – с. Благодатне (Благод.), с. Бурилово (Бурил.), с. Зелена Поляна (Зел. Пол.), с. Кінецьпіль (Кін.), с. Красненьке (Красн.), смт Криве Озеро (Кр. Оз.), с. Курячі Лози (Кур. Лоз.), м. Первомайськ (Пер.), смт Підгородна (Підгор.), с. Чаусове Друге (Чаус. Др.). *Одеської обл. Подільського р-ну* – с. Байбузівка (Бай.), с. Вільшанка (Вільш.), с. Гвоздавка Перша (Гвозд. П.), с. Дубинове (Дуб.), с. Зеленогірське (Зелен.), с. Йосипівка (Йос. 2), с. Кам'яне (Кам.), с. Концеба (Кон.), смт Любашівка (Люб.), с. Неділкове (Нед.), с. Новополь (Нов.), с. Осички (Осич.), с. Піщана (Піщ.), с. Полянецьке (Пол.), с. Пужайкове (Пуж.), смт Саврань (Савр.), с. Слюсареве (Слюс.), с. Чернече (Черн.), с. Ясенове Друге (Ясен. Др.). *Вінницької обл. Гайсинського р-ну* – с. Баланівка (Бал.), с. Білий Камінь (Біл. Кам.), с. Бирлівка (Бир.), с. Велика Кириївка (Вел. Кир.), с. Джулинка (Джул.), с. Кидрасівка (Кидр.), с. Лугова (Луг.), с. Мала Кириївка (Мал. Кир.), с. Ольгопіль (Ольг.), с. Осіївка (Осіїв.), с. Поташня (Пот.), с. Ставки (Став.), с. Устя (Уст.), с. Флорине (Флор.), смт Чечельник (Чеч.).

Література

1. *Аркушин Г. Л.* Словник західнополіських говірок: у 2 т. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1–2.
2. *Березовська Г. Г.* Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках. Умань: Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. 420 с.
3. *Бичко З. М.* Словник діалектної лексики с. Грабовець Стрийського р-ну Львівської обл. Львів: Вид-во Львів ун-ту, 1992. 26 с.
4. *Бондар О. І.* Українське діалектне словникарство початку XXI століття. *Мова: структура, суспільство, культура*: зб. наук. статей [до 60-річчя з дня народження професора Бондаря Олександра Івановича]. Одеса: Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2012. С. 127–142.
5. *Брлінський Д. М.* Словник подільських говірок. Хмельницький: Редакційно-видавничий відділ, 1991. 116 с.
6. *Вербовий М. В.* Спроба характеристики говірки села Лозоватка Криворізького району Дніпропетровської області. *Ukrainistica*. Кривий Ріг – Краків, 2011. Вип. 9. С. 99–124.
7. *Гриценко П. Ю.* Тваринницька лексика українських західностепових говірок. Питання організації тематичної групи. *Структура українських говорів*: зб. наук. праць / відп. ред. І. Г. Матвіяс. Київ: Наукова думка, 1982. С. 142–170.
8. *Гриценко П. Ю.* Українська діалектна лексика: реальність і опис (деякі аспекти). *Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти*. Глухів: РВВ ГДПУ, 1991. с. 5–24.
9. *Гуцульські світи: лексикон* / Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремська, Г. М. Дидик-Меуш. Львів: Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. 667 с. Серія – Діалектологічна скриня.
10. *Дакі О. А.* Ботанічна лексика в українських говірках межиріччя Дністра і Дунаю: автореф. дис. ... канд. філол. наук: [спец.] 10.02.01 «Укр. мова»; НАН України, Ін-т укр. мови. К., 2014. 16 с.
11. *Зеленько А. С.* Словник специфічної лексики с. Чайкине Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл. Методичні вказівки з діалектології української мови. Луганськ: ЛДПІ, 1990. С. 40–53.
12. *Мартинова Г. І., Щербина Т. В.* Словник середньонадніпрянських говірок. Черкаси: Видавець Ю. А. Чабаненко, 2020. 492 с.
13. *Матеріали до словника подільського говору* / упоряд. І. В. Гороф'янюк. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2021. 461 с.
14. *Москаленко А. А.* Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса: [б. в.], 1958. 78 с.
15. *Омельченко З. Л., Клименко Н. Б.* Матеріали до словника східностепових українських говірок. Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2006. 114 с.

16. Поліщук Л. Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноpodільських говірках: автореф. дис. ... канд. філол. наук: [спец.] 10.02.01 «Укр. мова». Вінниця, 2015. 23 с.
17. Поліщук С. С. Характеристика говорів середньонадбузького ареалу. *Записки з українського мовознавства*. Одеса: ПолиПринт, 2018. Вип. 25. С. 17–26.
18. Романченко А. П., Казанірска В. А. Говіркова лексика Південної Бессарабії і сучасна українська мова: зіставний аспект. *Записки з українського мовознавства*: зб. наук. пр. / гол. ред. Ж. В. Краснобаєва-Чорна. Одеса: Полипринт, 2021. С. 24–30.
19. Сагаровський А. А. Фрагмент діалектного словника Харківщини. *Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник із регіональних проблем*. Житомир, 2001. № 6. С. 249–254.
20. Словник буковинських говірок / ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
21. Словник українських східнослобожанських говірок / уклад.: М. О. Волошинова, К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова та ін.; заг. ред. К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова. Вид. друге, зі змін. й допов. Київ: Талком, 2021. 407 с.
22. Тищенко Т. М. Лексика бджільництва Східного Поділля. Умань: Софія, 2008. 90 с.
23. Тищенко Т. М. Принципи укладання словника східноpodільських говірок. *Філологічний часопис*. Умань, 2021. Вип. 2 (18). С. 82–90.
24. Тищенко Т. М. «Словник східноpodільських говірок» як відображення номінаційних процесів у східноpodільському ареалі української мови. *Філологічний часопис*. Умань, 2017. Вип. 2 (10). С. 216–226.
25. Тищенко Т. М. Східноpodільський родильний обряд: лексикографічний та текстовий описи. Умань: Візаві, 2014. 460 с.
26. Чабаненко В. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: у 4 т. Запоріжжя: [б. в.], 1992. Т. 1–4.
27. Щербина Т. В. Словник говірки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2018. Вип. 24–25. С. 177–186.
28. АУМ – Атлас української мови: у 3 т. Київ: Наук. думка, 1984–2001. Т. 1–3.
29. Грінч. – Словник української мови: у 4 т. / за ред. Б. Грінченка. Київ: Вид-во АН УРСР, 1907. Т. 1–4.
30. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.
31. СУГО – Словник українських говорів Одещини / ред. О. І. Бондар. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. 224 с.
32. СУМ – Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11.

References

1. Arkushyn, H. L. (2000), *Dictionary of Western Polissya dialects: 2 Vol. set [Slovnnyk zakhidnopoliskykh hovirok: u 2 t.]*, RVV «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky, Lutsk, T. 1–2.
2. Berezovska, H. H. (2010), *Dictionary of clothing and footwear names in the dialects of Eastern Podillia [Slovnnyk nazv odiahu ta vzuttia u skhidnopolidskykh hovirkakh]*, Umanske komunalne vydavnycho-polihrafichne pidpriemstvo, Uman, 420 p.
3. Bychko, Z. M. (1992), *Dictionary of dialectal vocabulary of the village of Hrabovets, Stryi district, Lviv region [Slovnnyk dialektnoi leksyky s. Hrabovets Stryiskoho r-nu Lvivskoi obl.]*, Vyd-vo Lviv un-tu, Lviv, 26 p.
4. Bondar, O. I. (2012), *Ukrainian dialectal lexicography of the beginning of the 21st century [Ukrainske dialektne slovnnykarstvo pochatku XXI stolittia]*, Mova: struktura, suspilstvo, kultura: zb. nauk. statei [do 60-richchia z dnia narodzhennia profesora Bondaria Oleksandra Ivanovycha], Odeskyi rehionalnyi instytut derzhavnogo upravlinnia Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, Odesa, pp. 127–142.
5. Brylinskiy, D. M. (1991), *Dictionary of Podillia dialects [Slovnnyk podilskykh hovirok]*, Redaktsiino-vidavnychiy viddil, Khmelnytskyi, 116 p.
6. Verbovyi, M. V. (2011), *From the observations of the subdialect of Lozovatka village in Kryvyi Rih district of Dnipropetrovsk region [Sproba kharakterystyky hovirky sela Lozovatka Kryvorizkoho raionu Dnipropetrovskoi oblasti]*, Ukrainistica, Kryvyi Rih–Kraiv, Vyp. 9, pp. 99–124.
7. Hrytsenko, P. Yu. (1982), *Animal vocabulary of Ukrainian Western Steppe dialects. Issues of organization of the thematic group [Tvarynnytska leksyka ukrainskykh zakhidnostepovykh hovirok. Pytannia orhanizatsii tematychnoi hrupy]*, Struktura ukrainskykh hovoriv: zb. nauk. prats, Vidp. red. I. H. Matviias, Naukova dumka, Kyiv, pp. 142–170.
8. Hrytsenko, P. Yu. (1991), *Ukrainian dialectal vocabulary: reality and description (some aspects) [Ukrainska dialektna leksyka: realnist i opys (deiaiki aspekty)]*, Dialektna leksyka: leksykologichnyi, leksykohrafichnyi ta linvoheohrafichnyi aspekty, RVV HDPU, Hlukhiv, pp. 5–24.
9. (2013), *Hutsul worlds. Lexicon [Hutsulski svity. Leksykon]*, N. V. Khobzei, O. I. Simovych, T. O. Yastremska, H. M. Dydyk-Meush, NAN Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha, Vidp. red. N. V. Khobzei, In-t ukrainoznav. im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, Lviv, 667 p., Seria: Dialektolohichna skrynia.
10. Daki, O. A. (2014), *Botanical vocabulary in the Ukrainian dialects of the Dniester-Danube interfluvium: abstract for PhD thesis in Philology: [specialty] 10.02.01 "Ukrainian language" [Botanichna leksyka v ukrainskykh hovirkakh mezhyrichchia Dnistr i Dunai: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: [spets.] 10.02.01 «Ukr. mova»]*, NAN Ukrainy, In-t ukr. movy, K., 16 p.
11. Zelenko, A. S. (1990), *Dictionary of specific vocabulary of Chaikyne village, Novhorod-Siverskyi district, Chernihiv region [Slovnnyk spetsyfychnoi leksyky s. Chai-*

- kyne Novhorod-Siverskoho r-nu Chernihivskoi obl.], *Metodychni vkazivky z dialektolohii ukrainskoi movy*, LDPI, Luhansk, 1990. pp. 40–53.
12. Martynova, H. I., Shcherbyna, T. V. (2020), *Dictionary of Middle Dnipro dialects [Slovnnyk serednonaddnpirianskykh hovirok]*, Vydavets Yu. A. Chabanenko, Cherkasy, 492 p.
 13. (2021), *Materials for the Dictionary of the Podillia dialect [Materialy do slovnnyka podiliskoho hovoru]*, Uporiad. I. V. Horof'ianiuk, TOV «TVORY», Vinnytsia, 461 p.
 14. Moskalenko, A. A. (1958), *Dictionary of dialectisms of Ukrainian dialects from Odesa region [Slovnnyk dialektyzmiv ukrainskykh hovirok Odeskoi oblasti]*, [b. v.], Odesa, 78 p.
 15. Omelchenko, Z. L., Klymenko, N. B. (2006), *Materials for the Dictionary of Eastern Steppe Ukrainian Dialects [Materialy do slovnnyka skhidnostepovykh ukrainskykh hovirok]*, Vyd-vo DonNU, Donetsk, 2006. 114 p.
 16. Polishchuk, L. B. (2015), *The structural organization and the geography of the traditional construction names in the East Podillia dialects: abstract for PhD thesis in Philology: [specialty] 10.02.01 «Ukrainian language» [Strukturna orhanizatsiia ta heohrafiia nazv tradytsiinoho budivnytstva v skhidnopodiliskykh hovirkakh: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: [spets.] 10.02.01 «Ukr. mova»]*, Vinnytsia, 23 p.
 17. Polishchuk, S. S. (2018), *Characteristic features of the Middle Bug area dialects [Kharakterystyka hovoriv serednonadbuzkoho arealu]*, *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*, PolyPrynt, Odesa, Vyp. 25, pp. 17–26.
 18. Romanchenko, A. P., Kanazirska, V. A. (2021), *Colloquial vocabulary of Southern Bessarabia and modern Ukrainian language: a comparative aspect [Hovirkova leksykyka Pivdennoi Bessarabii i suchasna ukrainska mova: zistavnyi aspekt]*, *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva: zb. nauk. pr., Hol. red. Zh. V. Krasnobaieva-Chorna*, Polyprynt, Odesa, pp. 24–30.
 19. Saharovskiy, A. A. (2001), *The fragment of the dialect dictionary of the Kharkiv region [Frahment dialektnoho slovnnyka Kharkivshchyny]*, *Volyn–Zhytomyrshchyna: Istoryko-filolohichni zbirnyk iz rehionalnykh problem*, Zhytomyr, № 6, pp. 249–254.
 20. (2005), *Dictionary of Bukovinian dialects [Slovnnyk bukovynskykh hovirok]*, Red. N. V. Huivaniuk, Ruta, Chernivtsi, 688 p.
 21. (2021), *Dictionary of Ukrainian Eastern Slobozhanshchyna dialects [Slovnnyk ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok]*, Uklad.: M. O. Voloshynova, K. D. Hlukhovtseva, V. V. Liesnova ta in., zah. red. K. D. Hlukhovtseva, V. V. Liesnova, Vyd. druhe, zi zmin. y dopov., Talkom, Kyiv, 407 p.
 22. Tyshchenko, T. M. (2008), *Vocabulary of beekeeping in Eastern Podillia [Leksykyka bdzhilnytstva Skhidnoho Podillia]*, Sofia, Uman, 90 p.
 23. Tyshchenko, T. M. (2021), *Principles of the compilation of the Dictionary of East-Podillia dialects [Pryntsypy ukkladannia slovnnyka skhidnopodiliskykh hovirok]*, *Filolohichni chasopysy*, Uman, Vyp. 2 (18), pp. 82–90.
 24. Tyshchenko, T. M. (2017), «*Dictionary of East-Podillia dialects*» as the mirror of nomenclature processes in the East-Podillia area of the Ukrainian language [*Slovnnyk*

- skhidnopodilskykh hovirok» yak vidobrazhennia nominatsiinykh protsesiv u skhidnopodilskomu areali ukrainskoi movy*, Filolohichniy chasopys, Uman, Vyp. 2 (10), pp. 216–226.
25. Tyshchenko, T. M. (2014), *The East Podillia birth rite: lexicographic and textual descriptions* [Skhidnopodilskyi rodylnyi obriad: leksykohrafichniy ta tekstovyi opysy], Vizavi, Uman, 460 p.
 26. Chabanenko, V. A. (1992), *Dictionary of dialects of the Lower Dnipro region: 4 Vol. set* [Slovnyk hovirok Nyzhnoi Naddniprianshchyny: u 4 t.], [b. v.], Zaporizhzhia, T. 1–4.
 27. Shcherbyna, T. V. (2018), *Dialect dictionary of Zhuravska village in Shpolyanskiy district of Cherkasy region* [Slovnyk hovirky s. Zhuravka Shpolyanskoho r-nu Cherkaskoi obl.], Movoznavchyi visnyk, Vyp. 24–25, pp. 177–186.
 28. AUM – (1984–2001), *Atlas of the Ukrainian Language: 3 Vol. set* [Atlas ukrainskoi movy: u 3 t.], Nauk. dumka, Kyiv, T. 1–3.
 29. Hrinch. – (1907), *Dictionary of the Ukrainian Language: 4 Vol. set* [Slovnyk ukrainskoi movy: u 4 t.], Za red. B. Hrinchenka, Vyd-vo AN URSR, Kyiv, T. 1–4.
 30. ESUM – (1982–2012), *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: 7 Vol. set* [Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy: v 7 t.], Za red. O. S. Melnychuka, Nauk. dumka, Kyiv, T. 1–6.
 31. SUHO – (2011), *Dictionary of Ukrainian dialects of Odesa region* [Slovnyk ukrainskykh hovoriv Odeshchyny], Red. O. I. Bondar, ONU imeni I. I. Mechnykova, Odesa, 224 p.
 32. SUM – (1970–1980), *Dictionary of the Ukrainian Language: 11 Vol. set* [Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t.], Za red. I. K. Bilodida, Nauk. dumka, Kyiv, T. 1–11.

УДК 821. 161. 2 Стус 1/7.08:81' 373.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283849>

Г. І. Віват,

д-р філол. наук, проф.,

*Одеський національний технологічний університет,
професор кафедри української та іноземної філології;*

А. В. Лупол,

канд. філол. наук,

*Одеський національний технологічний університет,
старший викладач кафедри української та іноземної філології;*

О. І. Філіпенко,

канд. філол. наук,

*Одеський національний технологічний університет,
завідувачка кафедри української та іноземної філології*

ЄВАНГЕЛЬСЬКІ ОНИМИ В ПОЕТИЧНОМУ ЛЕКСИКОНИ ВАСИЛЯ СТУСА

У статті зроблено аналіз євангельської онімії у творчості Василя Стуса на підставі його поетичних творів, які вражають оригінальною образністю, надзвичайним багатством мовно-виражальних засобів, насиченістю онімів, які несуть у собі метафорично-символічне значення. **Мета** статті полягає у виокремленні євангельських онімів у поезії Василя Стуса, ствердженні важливої ролі тих онімів у виявленні характерних понятійних концептів його світовиміру. Аналіз сконцентровано на антропонімії, що репрезентує образи Христа у контексті розмислів над його страдницькою постаттю, та Іуди у його протиставленні праведникові. Звернено увагу також на символічні аспекти онімії Стусового поетичного простору. Закцентовано, зокрема, увагу на страдницькій символіці, неодноразово переданій через топонім Голгофа / Голгота. Практично в усіх Стусових контекстах Голгота / Голгофа постає не як назва місця страти Ісуса, а в переносному значенні – як символ страждань та смерті в ім'я високої мети. Аналіз також скеровано на систематизацію, встановлення динаміки вживань та виокремлення євангельської онімії у творчому доробку поета. Відповідно до цього **об'єктом** пропонованої статті став ідіостиль Василя Стуса, **предметом** – структура онімного простору творів поета, підставою для якого послужили євангельські образи. Для отримання достовірних даних у роботі застосовано **методи** опису, індукції та дедукції, кількісних підрахунків, а також компонентний

і контекстуально-інтерпретаційний методи. **Результатом** роботи стало всебічне обґрунтування важливості онімного компонента в ідіостилі поета та виокремлення пріоритетних власних назв, ужитих у його творах, що стосуються біблійної тематики.

Висновки: основні розряди власних назв у творчості Василя Стуса зосереджено в антропонімному й топонімному сегменті авторського ономапростору, підставою для якого послужили євангельські мотиви. Найчастотнішими онімами біблійного кола у поетичних текстах Василя Стуса є власні назви, джерелом яких стало Євангеліє.

Ключові слова: онімний простір, антропонім, топонім, ідіолект, Голгофа, Христос, Іуда, Богородиця.

H. I. Vivat,

ScD, Professor,

Odesa National University of Technology,

Ukrainian and Foreign Philology Department Professor;

A.V. Lupol,

PhD in Philology,

Odesa National University of Technology,

Ukrainian and Foreign Philology Department Senior Lecturer;

O. I. Filipenko,

PhD in Philology,

Odesa National University of Technology,

Head of the Ukrainian and Foreign Philology Department.

EVANGELICAL NAMES IN THE POETIC LEXICON OF VASYL STUS

The article analyzes evangelical onymia in the work of Vasyl Stus on the basis of his poetic works, which reflect original imagery, an unusual richness of language and expressive means, the seediness of onymes that carry a metaphorical-symbolic meaning. The purpose of the article is to single out evangelical names in the poetry of Vasyl Stus, to confirm the important role of those names in revealing the characteristic conceptual concepts of his worldview. The analysis is focused on anthroponymy, which represents the images of Christ in the context of reflections on his martyr figure, and Judas in his opposition to the righteous. Attention is also drawn to the symbolic aspects of the onymia of Stus's poetic space. In particular, the attention is focused on the symbol of martyrdom, repeatedly conveyed through the toponym Golgotha / Golgotha. In almost all Stus contexts, Golgotha / Calvary does not appear as the name of the place of Jesus' execution, but in a figurative sense - as a symbol of suffering and death in the name of a high goal. The analysis is also aimed at systematization, establishing the dynamics of usage and highlighting the evangelical onymia in the poet's work. Accordingly, the object of the proposed article was the idiostyle of Vasyl Stus, the subject – the structure of the anonymous space of the poet's works, which was based on evangelical images.

To obtain reliable data, the methods of description, induction and deduction, quantitative calculations, as well as component and contextual-interpretive methods are used in the work. The result of the work was a comprehensive substantiation of the importance of the anonymous component in the poet's idiosyncrasy and the identification of priority proper names used in his works related to biblical themes. Conclusions: the main categories of proper names in the work of Vasyl Stus are concentrated in the anthroponymic and toponymic segment of the author's onomatopoeia, which was based on evangelical motifs. The most frequent onyms of the biblical circle in the poetic texts of Vasyl Stus are proper names, the source of which was the Gospel.

Key words: onymic space, anthroponym, toponym, idiolect, Calvary, Christ, Judas, Virgin.

Постановка проблеми та її актуальність.. Василь Стус – людина унікального поетичного дару. Його емоційно насичена, духовно насажена, своєрідно осповнена, різновекторно спрямована поезія привертала й привертає увагу багатьох науковців: літературознавців, мовознавців, філософів, у студіях яких опрацьовано її в розмаїтому оприявненні. Однак насмілимося ствердити, що багато ще цікавих деталей поетичного дару В. Стуса не висвітлено, а відтак вважаємо за необхідне детальніше розглянути деякі особливості лірики поета, пильну увагу звернувши на біблійні мотиви, зосередившись, зокрема, на євангельській онімії Стусових віршів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До студіювання поетичних текстів В. Стуса зверталася значна кількість дослідників, причому всі студії були досить різноманітними, тобто творчістю поета цікавилися як літературознавці (Ю. Бедрик, Л. Біловус, В. Біляцька, М. Коцюбинська, В. Мельник-Андрущук І. Онікієнко, В. Просалова, О. Рарицький, Г. Савчук, С. Саковець, Д. Стус), так і мовознавці (Г. Баран, Т. Беценко, А. Бондаренко, К. Борщ, А. Загнітко, Д. Данильчук, Л. Дубовик, Калашник і М. Філон, С. Могила, У. Міщук, О. Мороз, Л. Оліфіренко, Т. Павлюк, О. Радомська, Ю. Остапчук, І. Хом'як, Г. Шміло) та багато інших. Деякі напрацювання у цьому напрямку маємо і ми (Г. Віват [4], Г. Віват і О. Філіпенко [5]). Безпосередньо студіями онімного простору у творчості Василя Стуса займалися Ю. Браїлко [2], а також А. Лупол у своїх попередніх роботах працювала над систематизацією поетичного онімону та виявленням кількісної динаміки онімів в ідіостилі поета [6].

Виклад основного матеріалу. Поезія Василя Стуса вражає оригінальною образністю, надзвичайним багатством мовно-виражальних засобів, насиченістю онімів, які несуть у собі метафорично-символічне значення. Цікавими, на нашу думку, у творчості поета, є оніми біблійного кола, особливо ті, джерелом яких стало Євангеліє. Це власні назви, що іменують місця страждань Ісуса (Голгофа), а також самого Христа як страстотерця та луди – символу зради. Ці оніми є найчастотнішими євангельськими онімами у поетичних текстах В. Стуса.

Метонімічний розвиток значення топоніма Голгофа («пагорб поблизу Єрусалима, де розп'яли Ісуса Христа»), який набув семантики «страждання, мученицька

смерть», спричинив високу частотність цієї лексеми у В. Стуса. Практично в усіх Стусових контекстах *Голгота / Голгофа* постає не як єрусалимський топонім, тобто не безпосередня назва місця страти Ісуса, а в переносному значенні, як символ страждань та смерті в ім'я високої мети. Цілком очевидним є ключовий характер концепту *Голгофа* для ментального лексикону поета [6]. Уже вибір назви Стусового дослідження про творчість раннього Павла Тичини «Феномен доби, або сходження на Голгофу слави» (розпочато у 1970 р.) свідчить про важливість концепту *Голгофа* в ментальності поета. Крім того, свідченням цієї важливості стають і частотність слова *Голгофа / Голгота* у поетичних текстах, і головне – вагомість самого поняття в реальному житті поета. Як слушно зазначив Євген Іщенко, «Мотиви страждання, величного, «високого краху», самоусвідомлення Голгофи неодноразово знаходимо у Стуса» [3, с. 29]. Певного містичного характеру набуває факт близькості Стусового дня народження (8.01.38) до Різдва Христового, який спонукав Григорія Білоуса зазначити, що «доля все ж уготувала йому страсну путь на Голготу кривавого двадцятого століття» [1, с. 21].

Уживання фонетичних варіантів *Голгота* (7) *Голгофа* (5) зумовлене, на наш погляд, не відмінностями їхніх конотацій, а потребами римування (онім знаходиться наприкінці рядка у 70% випадків). Перший варіант має в українській мові ширші можливості римування (*Голготу суботу, поту Голготу; Голгота потай; Голготу супроти*), ніж другий (*голгоф катастроф*). Проте мовна семантична модифікація зазначеного прецедентного оніма однакова в обох варіантах: «місце страждань (і смерті)» та «страждання (і мученицька смерть)».

Уживання цього оніма у складі порівняння (*І вже за радість, що прийдуть / і поведуть мов на Голготу, / супроти всіх вітрів, / супроти всіх хуг колимських буде путь* [12, с. 82]) якоюсь мірою актуалізує первинне топонімічне значення назви, тобто географічний орієнтир («пагорб в околицях Єрусалима, місце страти Христа»), проте контекстуальне значення все ж таки близьке до мовного: «місце страждань (і смерті)». Саме це мовне значення реалізується і в таких випадках: *Якась модернізована Голгофа* [10, с. 141]; *На Голгофі і дурні були, / чесний хліб несучи, як покару* [9, с. 172]; *І росте нічна твоя Голгофа / на кімнату, на квадратну всю!* [12, с. 218-219]; *Так славно він життя своє прожив, / на многотрудну стаючи Голготу, / зустрів належне був страсну суботу, / а вдосвіта, стражденний, опочив* [12, с. 189]. Назва *Голгота* у значенні «місце страждань (і смерті)» набуває особливої ваги та насиченості у вірші, присвяченому пам'яті Алли Горської: *Прости. Не вистояли ми, / малі для власного розп'яття. / Але не спосилай прокляття, / хто за державними дверми. Свари. / Але не спосилай на нас клятьби, / що знов Голгота осквернена. / Але і потай по нас, по грішних, не ридай* [9, с. 76]. Вважають, що «вірш написано 1976 р., коли до В.Стуса дійшла інформація про часткові непорозуміння між політв'язнями-українцями в таборах та покаянні листи, написані з таборів. Це «осквернення Голготи» остаточно зміцнило рішення поета не зркатися своїх переконань під пресом державної машини» [9, с. 432].

Ключовою є згадка *Голгоги* у вірші «Дивлюсь на тебе і не пізнаю...», який перегукується з більш ранніми віршами «прохорівського» циклу. Значення «страждання (і мученицька смерть)» репрезентоване ще у таких випадках уживання оніма *Голгофа*: *Отак і є. Отак і жий. Отак Твориись, таврований, / печись, казися. Тобі одвіку лиш Голгофа зичиться, / Немов це не розплата, а мета* [9, с. 193]; *Ця Богом послана Голгота / веде у паділ, не до зір* [10, с. 36]; *Сто плах перейди, серцеокий, / сто плах, сто багать, сто голгоф / а все оступають мороки / і все твій поріг зависокий / бо світ розмінявся на кроки / причаєних над-катастроф* [10, с. 180-181]. В останньому випадку маркерами формальної апелятивізації пропріальної назви стають, як це часто буває, форма множини та написання з малої літери.

Ісус Христос як сакральний образ може входити у поезіях В. Стуса до складу порівнянь (*Попробуй, призабудь, / Як забуття спиняє путь, / Одною добротою чесну... / Немов Христос, поміж мирян / Ти роздарований по проскурах...* [9, с. 212]) чи сталих зворотів (<...> *ти переконуєш кожного, / що більше немає віри / ні в Господа Бога, / ні в пришестья Христа, / ні в єдинопрестольну високу мудрість* [12, с. 258]). Зазначений онім може апелятивізуватися, набуваючи значення «праведник» або «страстотерпець» (*Між клятих паливод, іуд і христів / Прожив я сімнадцять без малого днів* [9, с. 108]).

Утім, порівняння з Христом може бути й демонстративно парадоксальним: *Дорога звомплена репетувала івалт і в вовну неба жала запускала, / а те кричало наче вар'ят. / Ведмідь упав, немов Ісус Христос, із високості, / і, долину вкривши, як шовк легкою вовною узвишшя / голічеревий по калюжах повз* [12, с. 54]. Низькі хмари, що вилились дощем на землю, метафорично репрезентовані у тексті в образі ведмедя. А останній, у свою чергу, порівнюється з Христом (пор. євангельський епізод бурі в момент смерті Ісуса та зливи, коли його тіло знімали з хреста). Згадка імені Ісуса Христа та введення цього імені у порівняння при описі зливи нагадує, на перший погляд, свідоме (іронічне?) перенесення сакрального в профанну площину. Але водночас саме вживання сакрального імені передає грандіозність, космічність природних стихій.

У Стуса «доарештного» періоду знаходимо сюрреалістичне поєднання образу Христа та образу єврея гітлерівських часів із жовтою зіркою на грудях (до того ж «могендовід» водночас є й *зорею жовтня*) [6]: *Здалося, я живу в країні мертвих. / Христос з зорею жовтня на сорочці / спішить до комендантської години / позамітати всю міську панель* [9, с. 72]. Це «осучаснення образу Христа» [2, с. 47] є не поодиноким, а, навпаки, типовим для раннього Стуса. Пор. ще: *Ісус Христос був опортуністом. / Тому, що серед дев'яти його учнів був Іуда* [9, с. 183]. Зіставлення в цьому контексті «міфологічних антиподів» (див. [2, с. 46]) та іронічна «політизація» образу Христа шокують більше, ніж уживання його імені у сталому обсценному звороті (*Або в тишу перетягнених ший, / або в віще Слово Будд, і Єгов, і Шив. / Або в маму, або в батька, або в Христа* [2, с. 213]).

Утім, в іншому вірші блюзнірське, на перший погляд, порівняння Христа з Іудою мало на меті змусити читача замислитися над етичною безпорадністю пересічної людини та над співіснуванням у її душі доброго та злого начал: *людина кожна ніби немовля, / поставлене саме супроти себе / поміж меридіанів і широт / згубила землю, не сягнувши неба, / ця жертва найчесніших із чеснот, / не може вирватися із облуди, / бо білий світ лишдесь, і хтось, і щось. / Колись **Ісусом** мудрий був Іуда / і став Іудою **Ісус Христос** [8, с. 75].*

Синонімом Христа виступає **Пантократор** у вірші «Той бідний виквіт рідної землі...»: *Той бідний виквіт рідної землі, / що, кроплений дніпровою водою, / своєю присягався головою / що розпізнав рахманний біль землі / уже його покраяно, потято. / Пожовкло рано вигнане стебло, / а там, де жебоніло джерело, схилив чоло дбайливий **Пантократор** [11, с. 130].* Пантократор (гр. «вседержитель») ім'я Бога іудеїв та християн, у християнстві – синонім Христа.

Номінації **Богородиця** (3) **Богоматір** (2) у Стусових віршах переважно вживаються у переносному значенні. Єдиний випадок, коли **Богоматір** справді номінує сакральне поняття (матір Ісуса Христа), вірш «Ці виски, ці скрики під вітром злітають угору...»: *Голісінський голос чи то **Богоматері**, Долі [11, с. 107].* В інших контекстах **Богородиця** **Богоматір** метафорично вживається переважно на позначення матері та дружини поета. Пор. у присвяченому матері вірші «Возвелич мене, мамо. А я ж бо тебе возвеличу...»: *У кутку при іконі простоїш, як свічка, до рання, / не збіжить ні сльоза: **Богородиці** плакати гріх [10, с. 116];* а також у рядках, де йдеться про дружину: *Чи витримаєш ти найтяжчий іспит, моя любове? / Зможеш, ачи ні? / Ввижаються уста твої сумні / І щокто **Богородиці** пречисти в нічних сльозах [10, 22]; <...> адесь там **Богоматір'ю** німує моя дружина [10, с. 39].* Метафорично вжито номінацію **Богородиця** й у рядках *Чадіє небо. І ріка в імлі, / і **Богородицею** вийшла мєва / з брунатною зорею у чолі [10, с. 83].* Експресивності їм надає і метафора **Богородиця**, і вживання діалектизму *мєва* («чайка» [7, т. 4. с. 664]), і така деталь, як *зоря у чолі*.

Діаметрально протилежна група власних назв, джерелом яких так само є Євангеліє, жорстокий цар Ірод, що наказав повбивати всіх немовлят, та Іуда, який зрадив Христа. Їхні імена апелятивізувалися, набувши відповідно значення «жорстока людина, кат» ([7, т. 4, с. 47]) та «зрадник, запроданець» ([7, т. 4, с. 57]). Ірод у Стуса є втіленням абсолютного зла, зіставляваним з Вельзевулом (*сам **Ірод** краще не заграє би, / тут **Вельзевул** покине кін [12, с. 226]*). А в іншому контексті онім ірод вжито як апелятив: *Так, **Сталін** був тиран. Але шкодюю / Чом він не знищив вас, своїх співців / Отих, котрі тягнули апілуя / За **іродом** в кривавому вінці [9, с. 28].*

На фоні онімів біблійної групи *Іуда* у творах В. Стуса вирізняється високою частотністю: 10 вживань. Причинами такої високої частотності є 1) апелявітизація слова, набування ним значення «зрадник» та 2) важливість поняття «зрада», «зрадник» для етичних принципів В. Стуса. Гріх Іуди - зрада - представлений як вічний, повторюваний: *Де суть моя? Де груди? Де очі? Біль мій де? / Світ «здох старий **Іуда**, новий **Іуда** йде» [9, с. 210];* *Пощо твої труди, усі тяжкі маруди, / коли в усі сліди ступає тінь*

йуду? [10, с. 99]. Пор. ще: *О, йудо, нікуди тебе я повік не пушу* [10, с. 131]. Експліцитним сигналом остаточного перетворення власної назви на загальну стає її множинна форма: *Потвори, каїни, йуду, / потвор ізбрата на сім'я, / а чорна зносить течія / за край зухвальства і облуди* [12, с. 274]; *Не будіте мої жалі, лицемірні йуду!* [10, с. 17].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, як можемо перекоонатися, найчастотнішими онімами біблійного кола у поетичних текстах В. Стуса є власні назви, джерелом яких стало Євангеліє. Це – іменування місця страждань Ісуса *Голгофа* (12), номінації самого Христа (10) та *луда / юда* як символ зради (10). Причинами високої частотності оніма *луда* є 1) апелятивізація слова у мові, набування ним значення «зрадник» та 2) важливість поняття «зрада», «зрадник» для етичних принципів В. Стуса.

Практично в усіх Стусових контекстах *Голгота / Голгофа* постає не як назва місця страти Ісуса, а в переносному значенні – як символ страждань та смерті в ім'я високої мети. Метонімічний розвиток значення топоніма *Голгофа* «пагорб поблизу Єрусалима, де розіп'яли Ісуса Христа» > «страждання, мученицька смерть» відбувся на рівні мови. Розширення значення слова *Голгофа* та його апелятивізація, звичайно, сприяли високій частотності цієї лексеми у В. Стуса. Цілком очевидним також є ключовий характер концепта *Голгофа* для ментального лексикону поета. Свідченням важливості зазначеного концепта є й частотність слова *Голгофа / Голгота* у поетичних текстах, і головне – вагомість самого поняття в реальному житті поета.

Вважаємо, що, хоч і є вже багато наукових напрацювань, дотичних до творчого набутку Василя Стуса, різнобічно розглянуто особливості його лірики, порушено безліч цікавих проблем, що мають стосунок до різних напрямів творчості, все ж проблематика Стусового поетичного мовлення не є вичерпаною. Подальші лінгвістичні пошуки в цій царині можуть бути спрямовані, скажімо, на порівняння особливостей власних назв Стусової поезії з поетичними творами митців української діаспори цього періоду. Цікавими могли б бути й погляди на онімію лірики М. Руденка у порівнянні зі Стусовою, оскільки ці обидва митці пройшли подібні страдницькі життєві дороги і дослідження вживання онімії біблійного кола у їхніх поезіях може бути цікавим у порівняльному аспекті. Ми впевнені, що зазначені нами теми та багато інших чекають ще на своїх дослідників.

Література

1. *Білоус Григорій.* Рокований вересень: Із роздумів про життя і творчість Василя Стуса. Літературознавство і критика. *Дивослово.* 2003. № 3. С. 21.
2. *Брайло Юлія.* Семантико-стилістичні інтерпретації християнських теонімів у поезії Василя Стуса. *Дивослово.* 2005. № 4, С. 44-48.
3. *Іщенко Євген.* Воля, вибір, смерть як філософські категорії у творчості Т. Шевченка і В. Стуса. *Вісник: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика.* 2003. Вип. 14. С. 295.
4. *Віват Г. І.* Лірика дисидентів в інтертекстуальному полі множинності: монографія. Одеса: ВМВ, 2010. 368 с.

5. *Vivat G. I., Filipenko O. I. Мовна картина світу в індивідуальному лексиконі Василя Стуса. Scientific collection «Interconf»: proceedings of the 6 International Scientific and Practicfi Conferense Scientific community: interdisciplinary research Hamburg, Germany, 26-28.01.2022. С. 474-483.*
6. *Лупол А. В. Онімний простір у поезії Василя Стуса: дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2011. 200 с.*
7. *Словник української мови в 11 томах. Київ: Наук. думка, 1970-1980.*
8. *Стус Василь. Твори у чотирьох томах шести книгах. Т.1, кн.1. Львів: Просвіта, 1994. 432 с.*
9. *Стус Василь. Твори у чотирьох томах шести книгах. Т.1, кн.2. Львів: Просвіта, 1994. 302 с.*
10. *Стус Василь. Твори у чотирьох томах шести книгах. Т.2. Львів: Просвіта, 1995. 430 с.*
11. *Стус Василь. Твори у чотирьох томах шести книгах. Т.3, кн.1. Палімпсести. Львів: Просвіта, 1999. 486 с.*
12. *Стус Василь. Твори у чотирьох томах шести книгах. Т.3, кн.2. Палімпсести. Львів: Просвіта, 1999. 496 с.*
13. *Стус Василь. Твори у чотирьох томах шести книгах. Том 6 (додатковий). Книга перша. Листи до рідних. Львів: Видавнича спілка «Просвіта», 1997. 496 с.*

References

1. *Belous, G. (2003), Doomed September: From reflections on the life and work of Vasyl Stus [Rokovanyi veresen: Iz rozдумiv pro zhyttia i tvorchist Vasylia Stusa], Literaturoznavstvo i krytyka. Dyvoslovo, № 3, 21 p.*
2. *Braiko, Yu. (2005), Semantic and stylistic interpretations of Christian theonyms in the poetry of Vasyl Stus [Semantyko-stylistychni interpretatsii khrystyianskykh teonimiv u poezii Vasylia Stusa], Dyvoslovo, № 4, pp. 44-48.*
3. *Ishchenko, E. (2003), Will, choice, death as philosophical categories in the works of T. Shevchenko and V. Stus [Volia, vybir, smert yak filosofski katehorii u tvorchosti T. Shevchenka i V. Stusa], Visnyk: Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka, Vyp. 14, 295 p.*
4. *Vivat, G. I. (2010), Dissident lyrics in the intertextual field of plurality: monograph [Liryka dysydentiv v intertekstualnomu poli mnozhynnosti: monohrafiia], VMV, Odesa, 368 p.*
5. *Vivat, G. I., Filipenko O. I. (2022), Linguistic picture of the world in the individual lexicon of Vasyl Stus [Movna kartyna svitu v indyvidualnomu leksykoni Vasylia Stusa], Ssientific collection «Interconf»: proceedings of the 6 International Scientific and Practicfi Conferense Scientific community: inter disciplinary research Hamburg, Germany, 26-28.01.2022, pp. 474-483.*
6. *Lupol, A. V. (2011), Anonymous space in the poetry of Vasyl Stus: Author's thesis [Onimnyi prostir u poezii Vasylia Stusa], Odesa, 200 p.*

7. *Dictionary of the Ukrainian language (1907-1909)*, [Slovar ukrainskoi movy] / B. D. Hrynchenko. Kiiv, T. 1-4.
8. Stus, V. (1994), *Works in four volumes of six books [Tvory u chotyrokhtomakh sheshty knyhakh]*, T.1, kn.1. Prosvita, Lviv, 432 p.
9. Stus, V. (1994), *Works in four volumes of six books [Tvory u chotyrokhtomakh sheshty knyhakh]*, T.1, kn.2. Prosvita, Lviv, 302 p.
10. Stus, V. (1995), *Works in four volumes of six books [Tvory u chotyrokhtomakh sheshty knyhakh]*, T.2. Prosvita, Lviv, 430 p.
11. Stus, V. (1999), *Works in four volumes of six books [Tvory u chotyrokhtomakh sheshty knyhakh]*, T.3, kn.1. Palimpsesty. Prosvita, Lviv, 496 p.
12. Stus, V. (1999), *Works in four volumes of six books [Tvory u chotyrokhtomakh sheshty knyhakh]*, T. 3, kn.1. Palimpsesty. Prosvita, Lviv, 486 p.
13. Stus, V. (1997), *Works in four volumes of six books [Tvory u chotyrokhtomakh sheshty knyhakh]*, tom 6 (dodatkovyi). Knyha persha. Lysty do ridnykh. Vydavnycha spilka «Prosvita», Lviv, 496 p.

• • •

УДК 811.161.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283850>

І. Р. Процик,

д-р філол. наук, доц.,

Львівський державний університет фізичної

культури імені Івана Боберського,

доцент кафедри олімпійської освіти

«ДОВБУШ», «МАЗЕПА», «ПЕТЛЮРА», «БУКОВИНА», «ДНІСТЕР», «КОЛОС»: НАЗВИ БУКОВИНСЬКИХ ФУТБОЛЬНИХ КОМАНД У ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯХ

У статті представлено назви українських футбольних команд за понад столітню історію становлення футболу на Буковині. Об'єктом аналізу в дослідженні стали номінації буковинських команд, починаючи з 20-х рр. ХХ ст. і дотепер. Предмет аналізу – мотиваційна база та способи творення найменувань футбольних команд Буковини у ХХ–ХХІ ст. Джерелами фактичного матеріалу в розвідці була українська періодика, передовсім спортивна, та праці істориків спорту про розвиток футболу на Буковині. Проаналізовано мотивованість назв футбольних команд, диференційовано їх на відомі та відапелятивні найменування. Простежено зумовлені політичними й соціокультурними чинниками назовницькі тенденції, що домінували в різні періоди розвитку футболу.

З'ясовано, що у 20–30-ті рр. ХХ ст., коли буковинські землі входили до складу Румунії, а українці Буковини різними способами намагалися продемонструвати свою на-

ціональну ідентичність, найменування футбольних клубів на цих теренах відображали асоціації з культурними, історичними, географічними реаліями України. Поряд із назвами, мотивованими топонімами, гідронімами, оронімами, номінаціями українських організацій і спілок, назвами осіб за родом занять, багато найменувань походило від антропонімів – *Довбуш, Кармелюк, Гонта, Залізник, Дорошенко, Мазепа, Петлюра*, що було прикметною рисою в буковинському футбольному назовництві.

У 40–80-ті рр. ХХ ст. частка назв футбольних команд із національно-культурним компонентом у значенні помітно зменшилася (*Буковина, Карпати, Черемош*), натомість з'явилися уніфіковані номінації з відображеними в них советськими реаліями та символами комуністичної ідеології. У цей період домінували найменування клубів, що походили від назв всесоюзних спортивних товариств, ергонімів, назв осіб за професією, назв продукції підприємств та ідеологічних назв (*Колос, Легмаш*).

У період після відновлення української незалежності збільшилася кількість номінацій із етнокультурною конотацією, зберігся невеликий відсоток назв, утворених у часи тоталітаризму, а під впливом комерціалізації спорту з'явилися найменування, які дублюють назви організацій, що фінансують футбольні клуби, та еkleктичні номінації, в яких поєднано советські назви команд з іменами їхніх спонсорів (*Фермер, RA-DENT, Колос-Майя, Зарінок-Дрім-Тім*). Перспективи досліджень полягають у вивченні тенденцій у назовництві футбольних клубів різних українських регіонів.

Ключові слова: назви буковинських футбольних команд, апелютив, онім, мотивованість, назовницькі тенденції.

I. R. Protsyk,

ScD, Associate Professor,

Ivan Boberskyj Lviv State University of Physical Culture,

Associate Professor of the Department of Olympic Education

«DOVBUSH», «MAZEPA», «PETLURA», «BUKOVYNA», «DNISTER», «KOLOS»: THE NAMES OF BUKOVYN'S FOOTBALL TEAMS IN THE XX–XXI CENTURIES

The article presents the names of Ukrainian football teams over the century-long history of the development of football in Bukovyna. The object of analysis in the study was the nominations of Bukovyna teams, starting from the 20s of the 20th century and until now. The subject of analysis is the motivational base and methods of creating the names of Bukovyna football teams in the 20–21th centuries. The sources of factual material in the investigation were Ukrainian periodicals, primarily sports, and the works of sports historians on the development of football in Bukovyna. The motivation of the names of football teams was analyzed, and they were differentiated into homonymous and appellative names. The political and social and cultural factors of naming tendencies that dominated in different periods of football development are traced.

It was found that in the 20–30s of the 20th century, when the Bukovyna lands were part of Romania, and the Ukrainians of Bukovyna tried to demonstrate their national identity in various ways, the names of football clubs in these areas reflected associations with cultural, historical, geographical realities of Ukraine. Along with the names motivated by toponyms, hydronyms, oronyms, nominations of Ukrainian organizations and unions, names of persons by profession, many names came from anthroponyms – *Dovbush, Karmelyuk, Gonta, Zaliznyak, Doroshenko, Mazepa, Petlyura*, which was a notable feature of Bukovyna football naming.

In the 40–80s of the 20th century the share of football team names with a national-cultural component in meaning has noticeably decreased (*Bukovyna, Karpaty, Cheremosh*), instead, unified nominations have appeared with Soviet realities and symbols of communist ideology reflected in them. During this period, club names derived from the names of all-Union sports associations, ergonyms, names of persons by profession, names of enterprise products, and ideological names (*Kolos, Legmash*) dominated.

In the period after the restoration of Ukrainian independence, the number of nominations with ethnocultural connotations increased, a small percentage of names formed in the times of totalitarianism were preserved, and under the influence of the commercialization of sports, names that duplicate the names of organizations that finance football clubs and eclectic nominations, which combined Soviet team names with the names of their sponsors (*Farmer, RA-DENT, Kolos-Maya, Zarinok-Drim-Tim*). The prospects of the research are to identify trends in the naming of football clubs in different Ukrainian regions.

Key words: names of Bukovyna football teams, a common name (appellative name), onim, motivation, naming trends.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Футбол поширився на Буковині за часів, коли ці українські землі входили до складу Австро-Угорщини. Перший офіційний футбольний матч на буковинських теренах зіграно 12 травня 1901 р. у Чернівцях на стадіоні німецького спортивного клубу ДФК (Дойче Фусбалькклуб), на якому виступала команда студентів Чернівецького університету «Ян». Упродовж 1908–1914 рр. відбувалися регулярні футбольні змагання Буковинської ліги, в якій грали команди різних націй – австрійці, румуни, німці, євреї, поляки, а українці Буковини, через брак власних національних спортивних структур, змушені були виступати за чужонаціональні, «часом неприхильні нам» [3, с. 94] футбольні клуби.

Своє перше спортивне товариство – У.С.Т. «Довбуш» Чернівці та футбольний клуб при ньому українці Буковини організували в 1920 р. [2], хоч відомо, що ще раніше українські студенти Чернівецького університету вчащали на заняття з футболу, які на початку століття проводили австрійці – брати Мауери – ентузіастами-популярзатори спорту [12, с. 3], а при Українському академічному козацтві «Запороже» в Чернівцях до Першої світової війни функціювала спортивна секція копаного м'яча, футболісти якої виступали за однойменну команду У.А.К. «Запороже» [3, с. 94].

Саме члени «Запорожа» були ініціаторами заснування українського спортивного клубу «Довбуш» [3, с. 95–96], який у міжвоєнний період став найсильнішою українською футбольною командою Буковини.

У цій статті представлено назви буковинських футбольних команд за понад столітню історію розвитку українського футболу на цих теренах, починаючи з 20-х рр. XX ст. і до сучасності – 20-х рр. XXI ст.

Аналіз досліджень проблеми. Назви футбольних команд Буковини ще не були об'єктом спеціального аналізу в мовознавчих працях. Лише окремі номінації принагідно розглянуто в оглядових статтях авторки про власні назви українських футбольних команд [4–6]. Це дослідження **актуальне** через те, що фактичний матеріал, на якому воно ґрунтується, практично невідомий українцям. Сподіваюся, що презентація й аналіз цього малознаного корпусу онімів зацікавить не лише істориків спорту, соціолінгвістів та ономастів, а й широкий загал прихильників українського футболу.

Метою статті є описати назви українських футбольних команд Буковини. Для досягнення поставленої цілі необхідно розв'язати низку **завдань**: 1) зібрати назви українських футбольних клубів, які функціювали на буковинських землях із 20-х рр. XX ст. аж дотепер; 2) з'ясувати мотивованість футбольних онімів; 3) виявити вплив суспільно-політичних і соціокультурних чинників на вибір найменувань українських клубів у різні періоди понад столітньої історії розвитку футболу в цьому регіоні.

Об'єктом дослідження у розвідці є назви футбольних команд на Буковині у XX–XXI ст., а **предметом аналізу** – мотиваційна база та способи творення буковинських футбольних командонімів (термін українського ономаста Михайла Торчинського [11]).

Джерельною базою для згромадження фактичного матеріалу в статті була українська періодика [7], передовсім спортивна [1; 9; 10], та праці істориків спорту про розвиток футболу на Буковині [2; 3; 12; 13]. Основним методом дослідження є описовий. Наукову новизну становить зібраний джерельний матеріал, який уведено до наукового обігу та детально проаналізовано, а практичним набуток, що його можна використати в інших працях, є запропонована авторська методика опису назв футбольних команд.

Виклад основного матеріалу. Найменування буковинських футбольних клубів у першій третині XX ст. були складні за структурою: в них поєднано компонент-аббревіатуру та власне онім. Перший складник назви – аббревіатура, що виникла внаслідок мовної економії, вказував на організаційну структуру спортивної інституції та національну належність футбольної команди: **С.К.** – Спортовий Клуб, **С.Т.** – Спортове Товариство, **У.С.К.** – Український Спортовий Клуб, **У.С.Т.** – Українське Спортове Товариство. Вказівки на національну належність не мали переважно сільські спортивні клуби, які були єдиними такого типу організаціями в населеному пункті, де мешкали здебільшого українці. Власне онімний компонент складених назв українських футбольних команд мотивований онімом або апелятивом. Способами творення власних назв були два види семантизації: онімізація – перехід апелятивів

до складу онімів і трансонімізація – «перехід лексем з одного розряду пропріативів до іншого» [11, с. 374].

Багато буковинських футбольних клубів, відповідно до європейських традицій найменування команд, у назвах використали **топоніми** – номінації населених пунктів: міст, містечок, сіл та етнографічного району, з яких вони походили. Серед команд Буковини зафіксовано такі відтопонімні найменування – **С.К. «Борівці»** – команда зі села *Борівці* в Чернівецькому районі, **С.К. «Веренчанка»** – команда зі села *Веренчанка* в Чернівецькому районі, **С.К. «Вільшина»** – команда зі села *Вільшина* під Чернівцями, що тепер є мікрорайоном міста, **С.К. «Вільшина» Рогізна** – команда зі села *Рогізна*, яке тепер належить до Садгірського району Чернівців, **С.К. «Горішні Ленківці»** та **С.К. «Долішні Ленківці»** – команди з двох частини давнього села *Ленківці*, яке тепер є мікрорайоном Чернівців, **С.К. «Денисівка»** – команда зі села *Денисівка* на північній околиці Чернівців, що разом із містом Садгора та довколишніми селами увійшло до складу обласного центру в 1965 році, **С.К. «Заставна»** – команда з міста *Заставна*, **С.К. «Слободзія-Раранче»** – команда зі села *Слобода*, яке за румунського підпорядкування Буковини відоме під назвами *Слободзія-Раранча* / *Слобода Раранче*, **С.К. «Шишківці»** – команда зі села *Шишківці*; останні три клуби походять із місцевостей у сучасному Чернівецькому районі.

Окрім топонімів, які пов'язані з місцевостями, де виникли та функціювали футбольні клуби, у номінаціях команд часом відображено й власні назви тих населених пунктів, які були важливі для національної свідомості українців і демонстрували тяглість історичної пам'яті. Назва клубу **С.К. «Полтава» Чернівці** походить від назви міста *Полтава*, хоч асоціація радше негативна, ніж позитивна, бо нагадує про невдачу козацького війська під проводом Івана Мазепи у союзі з армією Карла XII у Полтавській битві з одвічним ворогом українців. Назву футбольного клубу **С.К. «Чорноморе» Чернівці** варто, мабуть, пов'язати з історичною згадкою про *Чорноморську Січ*.

Назву **етнографічного району Буковина** відображено в найменуванні клубу **У.С.К. «Буковина» Кіцмань** із міста *Кіцмань* у Чернівецькому районі.

В окрему групу слід виокремити назви буковинських футбольних клубів, мотивовані номінаціями **гідронімів** – назвами рік, які протікають у тій місцевості, з якої походить футбольний клуб: **«Прут» Чернівці** – команда зі столиці Буковини, яку річка *Прут* – ліва притока Дунаю – розділяє на дві частини. Назву найбільшої української ріки *Дніпро* використав у найменуванні футбольний клуб **С.К. «Дніпро» Борівці** – команда зі села *Борівці* в Чернівецькому районі; це найменування мало для українців Буковини, що перебували під румунською окупацією, символічне значення, бо втілювало їхнє прагнення до об'єднання з українцями всіх етнічних земель у єдиній соборній державі.

Велику групу онімів, які стали мотиваційною базою для називання буковинських футбольних клубів, становлять **антропоніми**. Від імені керівника гайдамацького руху *Івана Гонти* походять назви буковинських команд: **У.С.К. «Гонта» Мамаїв-**

ці – команда зі села *Мамаївці*, **С.К. «Гонта» Селище-Новоселиця** – команда з теперішнього міста *Новоселиця* (обидва населені пункти в Чернівецькому районі) та **С.Т. «Гонта» Чернівці-Садагура** – команда з містечка *Садагура* (румунською – *Садагура*) коло *Чернівців*, яке тепер включено до складу обласного центру як один із його адміністративних районів. Для найменування клубу **С.К. «Залізник» Чернівці** використано ім'я іншого керівника Коліївщини – козацького отамана *Максима Залізняка*. Для називання футбольних команд нерідко використовувано й імена відомих народних бунтарів: *Олекси Довбуша* – ватажка опришків у Карпатах, ім'я якого відображене в назві буковинських команд: **У.С.Т. «Довбуш» / У.С.К. «Довбуш» Чернівці2, У.С.Т. «Довбуш» Садагура / Садигора** – команда з колишнього містечка *Садагура* коло *Чернівців*, тепер *Садагура* є одним із районів у складі *Чернівців*, і *Устима Кармелюка* – керівника селянського повстанського руху на Поділлі, ім'я якого мала перша та друга команда клубу **С.К. «Кармелюк» Кіцмань** з міста *Кіцмань* у Чернівецькому районі. Мотиваційною базою для називання футбольних команд **С.К. «Дорошенко» Чернівці** й **У.С.К. «Мазепа» Чернівці** стали імена українських гетьманів: *Петра Дорошенка* й *Івана Мазепи*. Назву останнього зі згаданих клубів не погоджувалася офіційно зареєструвати румунська влада, що свідчить про те, що номінації національних футбольних команд – це не лише справа вдалого вибору, а й, нерідко, протиборства з окупаційною владою щодо затвердження найменувань. Назва буковинського клубу **С.Т. «Петлюра» Кіцмань** мотивована іменем українського державного, політичного та військового діяча, Головного отамана військ Української Народної Республіки, Голови Директорії УНР *Симона Петлюри*. Буковинські команди, як ніякі інші українські клуби, що перебували під окупацією чужих держав, дуже активно використовували антропоніми для найменування своїх клубів – імена відомих постатей української історії – гетьманів і ватажків національно-визвольних змагань та українських повстанців – учасників організованого спротиву й очільників стихійних бунтів.

Чималу групу охоплюють номінації, мотивовані назвами українських організацій, спортивно-руханкових товариств, політичних партій і кооперативних спілок. Від назви українського спортивно-пожежно-руханкового товариства «Січ», яке структурою нагадувало Запорізьку Січ, походять найменування трьох футбольних команд зі села *Ленківці*, що тепер увійшло до складу *Чернівців* як один із його мікрорайонів, – **С.К «Січ I» Ленківці, С.К «Січ II» Ленківці, С.К «Січ III» Ленківці**, які належали до одного спортивного клубу. Назви команд, ймовірно, мають подвійну мотивацію – від номінації товариства «Січ» і від найменування *Запорозької Січі* – суспільно-політичної й військово-адміністративної організації українського козацтва. Найменування команди **С.К. «Запороже» Чернівці** утворено від назви української організації *Українське академічне козацтво «Запороже»*, створеної в

² Через скісну ризикую подано варіанти назв футбольних команд, уживання яких зафіксовано в пресі.

Чернівцях до Першої світової війни, а сама назва громадської інституції асоціативно пов'язана зі Запорозькою Січчю. Футбольну команду **С.К. «Воля» Чернівці** створено при місцевому українському відділі соціал-демократичної партії «Воля» [3, с. 95]. Функціювали й футбольні команди, які організаційно не належали до спортивних товариств, а були представницькими клубами українських кооперативних спілок. Таким на Буковині був клуб **«Пласт» (кооперація) Чернівці**. Футбольні команди організовано також і при різних українських інституціях, насамперед культурно-освітніх, а назви цих клубів дублювали найменування організацій, при яких їх створено: **«Мужеський хор» Чернівці**, **«Українська Читальня» Чернівці**, **«Українська Школа на улиці Новій» Чернівці**, **«Українська Школа імені Богдана Лепкого» Чернівці**, **«Читальня Нової вулиці» Чернівці**, **«Читальня Полевої вулиці»**.

Суттєво менше футбольних команд Буковини в першій третині ХХ ст. мали назви, мотивовані апелюваннями. Кілька клубів використало для найменування апелювання, що називають **різновиди флори й фауни**. Зокрема, номінація команди **С.К. «Вільшина» Рогізна** (від *вільшина* – *вільха* – «листяне вологолюбне дерево або кущ родини березових» [8, т. 1, с. 675]) – команда зі села, яке тепер є районом Чернівців; можна припустити, що в цій місцевості переважали зарості *вільшини* – кущів, які полюбляють болотяні ґрунти. Назва буковинської команди **С.К. «Галич» Чернівці**, ймовірно, має подвійну мотивацію: від назви *галич*, «збірної до *галка*» [8, т. 2, с. 20] – «птаха родини воронових із чорним пір'ям, блискучим на спині» [8, т. 2, с. 20] та від топоніма *Галич* – столиці Галицько-Волинського князівства, яке свою назву, за однією з версій, завдячує найменуванню птаха.

Кілька клубів у назвах вжило **номінації осіб за родом діяльності**, зокрема назва **С.К. «Залізничники» Чернівці** походять від лексеми *залізничник* – «людина, яка працює на залізниці, на залізничному транспорті» [8, т. 3, с. 189]; назва **С.К. «Робітники» Чернівці** мотивована словом *робітник* – «той, хто створює матеріальні цінності, працюючи на промисловому підприємстві; той, хто здійснює нескладну, допоміжну фізичну роботу; той, хто працює, трудиться; трудівник; людина, зайнята в якій-небудь певній галузі діяльності» [8, т. 8, с. 585]. Номінацією, пов'язаною зі сферою рекреації мотивована назва клубу **С.К. «Українські туристи» Чернівці** (в основі найменування команди лексема *турист* – «той, хто займається туризмом» [8, т. 10, с. 326]).

Низка найменувань футбольних клубів пов'язана з лексемами, які називають **сферу занять** українців у минулому та пов'язані з давніми реаліями Великої України, що, мабуть, було прагненням зберегти тяглість культурно-історичних традицій: назва команди **С.К. «Козак» Чернівці** мотивована словом *козак* – «в Україні в XV–XVIII ст. – вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на південні землі України та брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників; нащадок такої людини» [8, т. 4, с. 209], а також будь-який представник Запорозької Січі; назви клубів з одного села – *Шишківці* в Чернівецькому районі – **С.К. «Січовик» Шишкауці** та **С.К. «Стеновик» Шишківці** – мотивовані

лексемами *січовик* – «козак Запорізької Січі» [8, т. 9, с. 235] чи людина, що належить до товариства «Січ» (можна припустити й подвійну мотивованість назви клубу) і *степовик* – «людина, що народилася або постійно живе в степовій місцевості» [8, т. 9, с. 686] (також асоціація зі січовиком).

Від іменника *пролом*, що називає «дію за значенням проломити, проломлювати – ударами, пострілами і т. ін. робити отвір у чому-небудь; проламаний отвір» [8, т. 8, с. 219] виводить свою назву футбольна команда **С.К. «Пролом» Чернівці**.

Найменування клубу **С.К. «Сагайдак» Чернівці** мотивоване назвою **предмета** – *сагайдак* – «1) шкіряна сумка або дерев'яний футляр для стріл, 2) діал. те саме, що лук; 3) чохол для рушниці» [8, т. 9, с. 8]; очевидно, сема лексеми *сагайдак* – 'місце зберігання зброї' – найвлучніше відповідала для використання цього слова в ролі номінації футбольної команди, яка й мала бути тією зброєю проти суперників;

Отже, назви більшості буковинських футбольних команд першої третини ХХ ст. утворено шляхом трансонімізації. Найменування клубів відображають асоціації з історичними та географічними реаліями України й містять важливі етнокультурні конотації, що свідчать про ретельний добір репрезентативних номінацій для називання національних футбольних команд на Буковині в 20–40-ві рр. ХХ ст..

У 40–80-ті рр. ХХ ст. низці буковинських футбольних команд вдалося зберегти назовницькі тенденції попередніх десятиліть та обрати для найменування своїх клубів лексеми з національно-культурною семантикою, зокрема, **власну назву етнографічного району** мала команда **«Буковина» Чернівці** (*Чернівці* – історична столиця *Буковини*).

Як і на початку ХХ ст., командам надавано назви, що є номінаціями річок, які протікають через населені пункти, де функціують футбольні клуби. Зафіксовано такі назви команд, мотивовані **гідронімами**: **«Серет» / «Сірет» Сторожинець** (місто *Сторожинець* у Чернівецькому районі розташоване над рікою *Серет*), **«Черемош» Вижниця** (райцентр *Вижниця* розкинувся на березі ріки *Черемош*).

Єдиним найменуванням гірського масиву, яке стало мотиваційною базою для називання футбольних команд Буковини у советський період, є **оронім Карпати** – гірська система, що в Україні простягається територією Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької області. Його обрали клуби: **«Карпати» Берегомет** – команда з містечка *Берегомет* у Вижницькому районі, **«Карпати» Вижниця** – команда з райцентру *Вижниця*, **«Карпати» Садгора Чернівці** – команда з району *Чернівці* *Садгора*, **«Карпати» Сторожинець** – команда з міста *Сторожинець* у Чернівецькому районі, **«Карпати» Чернівці** – команда з адміністративного центру Буковини.

Поодинокі назви команд мотивовано апелятивами, серед яких **астрономічні номінації**: **«Зоря» Чернівці** – від *зоря* – «1) те саме, що зірка – самосвітне небесне тіло, що являє собою скупчення розжарених газів» [8, т. 3, с. 689; 576]; **«Метеор» Чернівці** – від *метеор* – «тверде тіло космічного походження, що потрапляє з величезною швидкістю в земну атмосферу; падаюча зірка» [8, т. 4, с. 688]; **найменуван-**

ня природного явища: **«Блискавка» Чернівці** – від блискавка – «зигзагоподібна електрична іскра – наслідок розряду атмосферної електрики в повітрі, що буває під час грози» [8, т. 1, с. 199]; **назва птаха: «Сокіл» Чернівці** від сокіл – «хижий птах родини соколиних з міцним гачкуватим дзьобом, кривими кітями і довгими гострими крильми» [8, т. 9, с. 438].

На протизагу описаним вище номінаціям у більшості назв буковинських клубів 40–80-х рр. ХХ ст. помітно колоніальні впливи, що виявилось в уніфікованості найменувань футбольних дружин і в тенденціях відображати в назвах команд советські реалії.

У назвах футбольних клубів найчастіше використовувано **номінації спортивних товариств** советської доби, до яких команди структурно належали. У Чернівцях були футбольні команди, назви яких походили від номінацій республіканських і все-союзних спортивних товариств: республіканського добровільного спорттовариства профспілок працівників промисловості, будівництва **«Авангард» – «Авангард» Чернівці** (від переносного, що виникло в советську епоху, значення лексеми *авангард* – «найсвідоміша, найпередовіша частина певної суспільної групи або класу, що веде за собою клас у цілому та інші суспільні групи» [8, т. 1, с. 7]; спорттовариства вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ **«Буревісник» – «Буревісник» Чернівці** (від аеліятива *буревісник* – «великий морський птах із чорночи буро-білим оперенням і довгими вузькими крилами; *перен.* провісник бурі» [8, т. 1, с. 257]); фізкультурно-спортивного товариства міністерства внутрішніх справ і комітету держбезпеки **«Динамо» – «Динамо» Чернівці** (від лексеми *динамо-машина* (*динамо* (грец. *δύναμις* – сила) – «те саме, що динамо-машина, застаріла назва машини, яка, перетворюючи механічну енергію в електричну, виробляє постійний електричний струм; електричний генератор» [8, т. 2, с. 280]); всесоюзного добровільного спортивного товариства профспілки працівників залізничного транспорту **«Локомотив» – «Локомотив» Чернівці** (від лексеми *локомотив* – «самохідна машина (тепловоз, електровоз і т. ін.) для пересування вагонів по залізничних рейках» [8, т. 4, с. 543]); спорттовариства працівників торгівлі, кооперації, промисловості, комунального господарства, автотранспорту **«Спартак» – «Спартак» Чернівці** (назва походить від імені фракійського воїна *Спартака*, який очолив повстання рабів проти римлян). У Чернівцях були й футбольні команди, підпорядковані військовому відомству та спорттовариству військовиків. У їхніх номінаціях вжито абреліатури від словосполучень (*міський / обласний*) *будинок офіцерів: БО Чернівці, МБО Чернівці, ОБО Чернівці*. Номінацією советського війська – *Червона Армія* – мотивована назва команди з міста *Сторожинець* у Чернівецькому районі – **«Червона Армія» Сторожинець**.

Найбільше футбольних клубів Буковини належало до фізкультурно-спортивного товариства працівників сільського господарства **«Колос»** і дублювало його назву, що походить від аеліятива *колос* – «суцвіття більшості злаків і деяких інших рослин, у якому квітки розміщені вздовж стрижня; те саме, що колосся» [8, т. 4, с. 232]: **«Ко-**

лос» Борівці, «Колос» Заставна, «Колос» Кіцмань, «Колос» Лужани, «Колос» Путила, «Колос» Сторожинець – команди з міст Заставна, Кіцмань, Сторожинець, з містечка Лужани, зі села Борівці в Чернівецькому районі та зі села Путила у Вишницькому районі.

Кілька буковинських футбольних команд мали найменування, мотивовані ергонімами – назвами підприємств, об'єднань, при яких функціювали клуби: **«Восход» / «Схід» Чернівці** – від назви чернівецького виробничого бавовняного об'єднання «Восход», що спеціалізувалося на виготовленні пряжі, тканин і готових виробів; **«Легмаш» Чернівці** – від найменування Чернівецького заводу «Легмаш», що продукував машини й устаткування для виготовлення текстильних, швейних, хутряних і шкіряних виробів; **«Легпром» Садгора** – від назви Чернівецького заводу промислового швейного обладнання «Легпром», розташованого в районі міста Садгора; **ДОК Сторожинець, ДОК Чернівці** – від назв деревообробних комбінатів у Сторожинці та Чернівцях; **«Колгосп імені Франка» Ленківці** – від назви колективного господарства в селі Ленківці Дністровського району – першого колгоспу на Буковині (існував із 1940 р.).

Ідеологічною номінацією – назвою більшовицької газети **«Іскра»** мотивоване ім'я футбольного клубу з міста Заставна в Чернівецькому районі – **«Іскра» Заставна**.

Домінантну частку відапелятивних найменувань футбольних команд советського періоду становлять номінації, мотивовані назвами людей за професією, родом занять: **«Автомобіліст» Кіцмань** (від *автомобіліст* – «той, хто займається автомобілізмом – автомобільною справою» [8, т. 1, с. 13] – команда з міста Кіцмань у Чернівецькому районі, де працює потужне автотранспортне підприємство; **«Бетонник» Чернівці** (від *бетонник* – те саме, що *бетоняр* – майстер, що здійснює бетонування» [8, т. 1, с. 163; 164]) – клуб з адміністративного центру Буковини, де функціює Чернівецький завод залізобетонних виробів; **«Будівельник» Сторожинець** (від *будівельник* – «той, хто будує, споруджує що-небудь, працює на будівництві» [8, т. 1, с. 248]) – команда з міста Сторожинець у Чернівецькому районі, де працює кілька будівельних компаній; **«Колгоспник» Заставна, «Колгоспник» Кіцмань, «Колгоспник» Ленківці, «Колгоспник» Лужани, «Колгоспник» Новоселиця** (від *колгоспник* – «член колгоспу – колективного господарства» [8, т. 4, с. 216]) – команди з міст Заставна, Кіцмань, Новоселиця, Сторожинець у Чернівецькому районі, містечка Лужани та зі села Ленківці Дністровського району – місцевостей, де створено одні з перших на Буковині колгоспи; **«Машинобудівник» Чернівці** (від *машинобудівник* – «фахівець із машинобудування» [8, т. 4, с. 658]) – команда з адміністративного центру Буковини, де працювали заводи з виготовлення машин для легкої промисловості, сільського господарства; **«Металіст» Чернівці** (від *металіст* – «робітник металопромисловості» [8, т. 1, с. 684]) – клуб зі столиці Буковини, де працював металообробний завод «Металіст»; **«Панчішник» Чернівці** (від *панчішник* – «робітник, який виготовляє панчохи» [8, т. 6, с. 54]) – команда Чернівецької

панчішної фабрики; **«Харчовик» Чернівці** (від *харчовик* – «працівник харчової промисловості» [8, т. 11, с. 28]) – команда з Чернівців, де широко представлені підприємства харчової галузі.

Відапелятивну назву мала команда з міста Садгора неподалік Чернівців, яке тепер є районом у його складі, – **«Емальпосуд» Садгора**. Мотиватором для найменування клубу стала **номінація продукції** Чернівецького емальзаводу «Карпати» – емальованого посуду.

Назвами-символами більшовицької влади та лексемами, що набули в советський період ідеологічних конотацій, мотивовані номінації команд **«Червоний прапор» Чернівці** (від назви *червоний прапор* – символ советської держави) і **«Дружба» Киселів** із села *Киселів* у Чернівецькому районі (від *дружба* – «стосунки, відносини, в основі яких лежить взаємна прихильність, довір'я, відданість, товариська солідарність, духовна близькість, спільність інтересів і т. ін.» [8, т. 2, с. 423], в советський період у лексемі *дружба* актуалізовано значення 'солідарність народів СРСР').

Розгляд назв буковинських футбольних клубів у 40–80-ті рр. ХХ ст. показав, що для їх найменування здебільшого обрано лексеми, що віддзеркалювали советські реалії, лише невеликий відсоток назв команд мав національно-культурний складник у значенні. Цей факт є безсумнівним свідченням впливу советського колоніалізму на українське футбольне назовництво, що спричинило тотальну уніфікацію найменувань.

Назви буковинських футбольних команд упродовж останніх тридцяти років творять доволі еkleктичний корпус номінацій. Серед сучасних назв футбольних команд зафіксовано найменування, мотивовані онімами, що відображають національно-культурну специфіку України. Кілька клубів використали **номінації етнографічних районів України**, які вони репрезентують: **«Буковина» Чернівці / С.К.Ф. «Буковина» Чернівці**, **«Буковина-2» Лужани** (від назви *Буковина* – історико-географічний регіон на українсько-румунському етнографічному прикордонні, що в Україні охоплює Чернівецьку область) – команди зі столиці Буковини міста *Чернівців* і містечка *Лужани* в Чернівецькому районі, **«Підгір'я» Сторожинець** (від назви *Підгір'я* – історико-культурний регіон між рікою Дністер і передгір'ями Карпат) – команда з міста *Сторожинець* у Чернівецькому районі.

Багато назв команд мотивовано **топонімами** – найменуваннями населених пунктів, із яких походять футбольні дружини. Такі назви, як і століття тому, мають складну структуру, в якій поєднано абrevіатуру (**С.К.** – спортивний клуб, **М.С.К.** – міський спортивний клуб, **Р.С.К.** – районний спортивний клуб, **М.Ф.К.** – міський футбольний клуб, **П.Ф.К.** – професійний футбольний клуб, **Ф.К.** – футбольний клуб, **Ф.С.К.** – футбольний спортивний клуб) і компонент-топонім. **Номінації українських міст, містечок і сіл** використано в назвах таких футбольних клубів Буковини: у Чернівецькому районі – **М.С.К. «Кіцмань» / Р.С.К. «Кіцмань» / Ф.К. «Кіцмань»** – команда з міста *Кіцмань*, **С.Ф.К. «Магала» / «Магала-Остриця»** – команда зі села *Магала*, яка згодом представляла сусідні села *Магалу* й *Острицю*, **Ф.К. «Бояни»** – команда зі села *Бояни*, **Ф.К. «Волока»** – команда зі села *Волока*, **Ф.К. «Глибо-**

ка – команда з містечка Глибока, **Ф.К. «Горбова»** – команда зі села Горбова, **Ф.К. «Грозинці»** – команда зі села Грозинці, **Ф.К. «Динівці»** – команда зі села Динівці, **Ф.К. «Іванківці»** – команда зі села Іванківці, **Ф.К. «Кам'янка»** – команда зі села Кам'янка, **Ф.К. «Колінківці»** – команда зі села Колінківці, **Ф.К. «Коровія»** – команда зі села Коровія, **Ф.К. «Лужани»** – команда з містечка Лужани, **Ф.К. «Молодія»** – команда зі села Молодія, **Ф.К. «Неполоківці»** – команда зі села Неполоківці, **Ф.К. «Новоселиця» / «Новоселиця-2017»** – команда з міста Новоселиця, **Ф.К. «Рідківці»** – команда зі села Рідківці, **Ф.К. «Рокитне»** – команда зі села Рокитне, **Ф.К. «Садгора»** – команда з дільниці Чернівців Садгора, **Ф.К. «Станівці»** – команда зі села Станівці, **Ф.К. «Старий Вовчинець»** – команда зі села Старий Вовчинець, **Ф.К. «Топорівці»** – команда зі села Топорівці, **Ф.К. «Чагор»** – команда зі села Чагор, **Ф.К. «Чорнівка»** – команда зі села Чорнівка та **Ф.С.К. «Чернівці»**, у Вижницькому районі – **Ф.К. «Банилів»** – команда зі села Банилів, **Ф.К. «Брусниця»** – команда зі села Брусниця, **Ф.К. «Нижні Станівці»** – команда зі села Нижні Станівці, **Ф.К. «Путила»** – команда з містечка Путила та команда **Ф.К. «Клішківці»** зі села Клішківці у Дністровському районі.

Номінації кількох буковинських футбольних клубів мотивовані **гідронімами**, зокрема від назви *Дністер* – найбільшої ріки Заходу України взяли свої номінації команди з населених пунктів над *Дністром*: **«Дністер» Дорошівці** – клуб зі села *Дорошівці* у Чернівецькому районі, **«Дністер» Новодністровськ** – клуб із міста *Новодністровськ* і **«Дністер» Хотин** – клуб із міста *Хотин*, обидва у Дністровському районі, а номінацію ріки *Черемош*, що на Буковині й Гуцульщині, взяла команда **«Черемош» Вижниця** з міста *Вижниця* – райцентру в Чернівецькій області, що розташоване над рікою *Черемош*.

Позитивним фактом в історії футболу на Буковині є відродження в незалежній Україні футбольного клубу **У.С.К. «Довбуш» Чернівці**, що існував у 20–40-ті рр. ХХ ст., та збереження його давньої назви, яка мотивована **антропонімом** – іменем очільника українських повстанців-опришків *Олекси Довбуша*. Після Другої світової війни славні традиції цього найуспішнішого буковинського клубу міжвоєнного періоду зберігала спочатку команда Українського руханково-спортивного товариства **У.Р.С.Т. «Довбуш» Фрайман**, створена 1946 р. у таборі для переміщених осіб в районі *Фрайман* – північній околиці німецького міста Мюнхен, а з 50-х рр. – команда **У.С.Т. «Довбуш» Нью-Гейвен**, яку заснували українські емігранти в місті *Нью-Гейвен*, що в штаті Коннектикут у США.

Чималу групу назв буковинських футбольних команд об'єднують номінації, мотивовані **ергонімами** – назвами підприємств, комерційних структур, які стали спонсорами однойменних футбольних клубів, зокрема: **«Лада» Чернівці** (від номінації місцевого підприємства *«Лада Автосервіс»*), **«Легмаш» Чернівці** (від найменування Чернівецького заводу *«Легмаш»* – продуцента машин та устаткування для виготовлення текстильних, швейних, хутряних і шкіряних виробів), **«Калинівський ринок» Садгора Чернівці** (від назви одного з найбільших ринків України – *«Кали-*

нівський ринок», який тепер має статус торговельного комплексу, розташований у районі Чернівців – Садгора); **Ф.К. «Фазенда» Чернівці** (від найменування магазину сільськогосподарської та садової техніки «Фазенда», що належить спонсорів команди Василю Осадчуку); **«RA-DENT» Чернівці** (від назви стоматологічної клініки «Radent», найменування якої утворено від прізвища засновника Віорела Радукана, який водночас є спонсором і президентом клубу). Назва жіночої футбольної команд **Ф.К. «Буковинська Надія» Великий Кучурів** зі села Великий Кучурів Чернівецького району походить від імені спонсора клубу – підприємства ресторанного бізнесу «Буковинська надія», що надає ще й послуги мобільного харчування. Від **назви навчального закладу** – Чернівецького національного *університету* імені Юрія Федьковича – утворено номінацію студентської команди **Ф.К. «Університет» Чернівці**.

Дві буковинські команди дотепер використовують **найменування фізкультурно-спортивного товариства** працівників сільського господарства **«Колос»**, що походить від апелятива *колос* – «суцвіття більшості злаків і деяких інших рослин, у якому квітки розміщені вздовж стрижня; те саме, що колосся» [8, Т. 4, с. 232]. Це клуби **«Колос» Лужани** з містечка Лужани та **«Колос» Новоселиця / «Колос-Майя» Новоселиця** з міста Новоселиця (обидва населені пункти в Чернівецькому районі). У випадку з лужанським «Колосом» йдеться про збереження назви, яку клуб мав із советських часів, натомість дивує вибір такого найменування, що його зробила команда з Новоселиці вже після відновлення української незалежності. До того ж друга варіантна назва новоселицького клубу є яскравим прикладом еклетицизму в футбольному іменнику, адже в найменуванні поєднано номінацію республіканського спортивного товариства советських часів і назву спонсора клубу – місцевого меблевого комбінату *«Майя»*. Цю назву утворено, очевидно, під впливом дії комерційного чинника на систему українського спортивного назовництва. Ще одна команда доповнила назву *«Колос»* прикметником *золотий* – **Ф.К. «Золотий колос» Строїнци** – клуб зі села Строїнци в Чернівецькому районі.

Серед назв українських футбольних команд 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. поряд із номінаціями, мотивованими онімною лексикою, зафіксовано чималий масив найменувань, мотивованих загальними назвами. Від апелятива *зарінок* – «1) пологий берег річки, вкритий рінню; 2) рівне місце біля річки, поросле травою» [8, Т. 3, с. 292] походить номінація команди **Ф.К. «Зарінок» / «Зарінок-Дрім-Тім» Тисовець** зі села Тисовець Чернівецького району, розташованого на берегах річок Дереглуй і Тисовець. Другий варіант номінації клубу є прикладом еклетики в назовництві, бо поєднує власне українську лексему, що вказує на особливості рельєфу, й англізм *дрім-тім* (команда-мрія).

Постсоветською тенденцією в назовництві футбольних клубів незалежної України є творення найменувань команд від **назв осіб за професією**. Такі номінації мають клуби **«Меблевик» Чернівці / «Меблевик-Розвиток» Чернівці** (від *меблевик* – те саме, що *мебляр* – «майстер, який виготовляє меблі; той, хто працює на меблевому підприємстві» [8, т. 4, с. 661], назва пов'язана з добре розвинутим у

Чернівцях меблевим виробництвом; **«Митник» станція Вадул-Сірет** (від *митник* – «службовець, який збирає мито» [8, т. 4, с. 721]), номінація походить від професії працівників митниці на прикордонній передатній проміжній вантажній залізничній станції *Вадул-Сірет* на кордоні України з Румунією, **Ф.К. «Хімік» Чернівці** (від *хімік* – «працівник хімічної промисловості» [8, т. 11, с. 72]), назва клубу працівників Чернівецького *хімічного заводу*.

Футбольний клуб **«Дружба» Киселів** зі села *Киселів* Чернівецького району зберіг зі советського періоду назву, що походить від лексеми *дружба* й асоціюється з наданою їй у той час конотацією, пов'язаною з «дружбою братських народів».

Назву команди **Ф.К. «Луко» Луковиця** зі села *Луковиця* Чернівецького району утворено внаслідок редукування найменування населеного пункту, з якого походить клуб.

Отже, в корпусі номінацій футбольних команд Буковини упродовж трьох останніх десятиліть помітно різні назовницькі тенденції – національну, постколоніальну та комерційну, внаслідок чого утворився еkleктичний симбіоз найменувань – це і номінації, мотивовані лексемами, що відображають національно-культурну специфіку України, і назви, що є спадщиною тоталітаризму советської епохи, і найменування, що дублюють назви підприємств чи комерційних структур, які фінансують футбольні клуби, або в номінаціях поєднано советське найменування з назвою спонсора.

Висновки та перспективи дослідження. На найменуваннях українських футбольних команд у різні періоди розвитку футболу на Буковині впливали різні політичні та соціокультурні чинники. До Другої світової війни, коли буковинські землі належали до Румунії, українські команди мали номінації з етнокультурною конотацією задля демонстрування національної належності їхніх гравців. Особливістю буковинського футбольного назовництва було використання великої кількості найменувань, що походили від антропонімів (*Гонта, Довбуш, Дорошенко, Залізник, Кармелюк, Мазена, Петлюра*). У советський період частка назв футбольних команд із національно-культурним компонентом у значенні помітно зменшилася (*Буковина, Карпати, Черемош*), натомість з'явилися уніфіковані номінації з відображеними в них советськими реаліями та комуністичними ідеологемами. У 40–80-ті рр. XX ст. домінували найменування клубів, що походили від назв всесоюзних спортивних товариств, ергонімів, назв осіб за професією, назв продукції підприємств та ідеологічних назв (*Колос, Легмаш, Емальпосуд, Дружба*). У роки після відновлення української незалежності, окрім національної та посттоталітарної тенденцій, помітно вплив комерційного чинника на футбольне назовництво, наслідком якого є поява найменувань, які дублюють назви організацій, що фінансують футбольні клуби (*Буковинська Надія, RA-DENT, Фермер*), та еkleктичних номінацій, у яких поєднано советські назви команд з іменами їхніх спонсорів (*Зарінок-Дрім-Тім, Колос-Майя*). Перспективи досліджень полягають у виявленні тенденцій у національному назовництві футбольних команд різних українських регіонів.

Література

1. Змаг: спортовий тижневик. Перемишль, 1937, Чис. 1–9, Львів, 1937–1939.
2. Карпович В., Григорович П. Український Спортовий Клуб «Довбуш» Чернівці та український спорт на Буковині 1920–1940. Чикаго – Балтімор – Філадельфія – Торонто, 1984. 171 с.
3. Мужичок В. О., Ведмеденко Б. Ф., Марчук В. О. Розвиток українського футболу на Буковині до II Світової війни. Футбол в Україні. Витоки, традиції, перспективи: матеріали наукової конференції, присвяченої 110-річчю українського футболу. Львів – Київ: Тех. комітет Федерації футболу України, 2004. С. 93–109.
4. Процик І. «Авангард», «Локомотив», «Колгоспник»: вплив тоталітаризму на вибір назв українських футбольних команд у 20–80-х рр. XX ст. *Наук. записки Тернопільського нац. пед. університету. Серія: Мовознавство*. Тернопіль: Тернопільський нац. пед. університет ім. В. Гнатюка, 2016. Вип. І (25). С. 83–89.
5. Процик І. Національно-постколоніальна еkleктика: назви футбольних команд у незалежній Україні. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Серія «Філологія»*. Дрогобич, 2016. Вип. 38. С. 326–340.
6. Процик І. Р. «Це не були футбольні змагання, а бій за Україну»: назви українських футбольних команд як чинник національної ідентифікації у XX ст. *Лінгвістика: збірник наук. праць*. Старобільськ: ДЗ «Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка», 2017. № 2 (37). С. 85–99.
7. Самостійність: газета. Чернівці, 1934–1936.
8. Словник української мови: в 11-ти тт. / ред. кол. І. К. Білодід та ін. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. I–XI.
9. Спорт: журнал присвячений усім ділянкам спорту. Львів, 1925–1926.
10. Спортові вісти: ілюстрований тижневик. Львів, 1931; 1933.
11. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.
12. Футбол на Буковині / Уклад. О. М. Сторощук, Т. О. Дудчак. Чернівці, 2012. 20 с.
13. Якимішин І. Д., Соломонко В. В. Розвиток футболу в регіонах, спортивних товариствах та клубах Західної України. Футбол в Україні. Витоки, традиції, перспективи: матеріали наукової конференції, присвяченої 110-річчю українського футболу. Львів – Київ: Тех. комітет Федерації футболу України, 2004. С. 225–232.

References

1. *Zmag [sport]: sports weekly (1937–1939)*. [*Zmah: sportovyi tyzhnevyyk*]. Peremyshl, Lviv.
2. Karpovych, V., Hryhorovych, P. (1984), *Ukrainian Sports Club «Dovbush» Chernivtsi and Ukrainian sports in Bukovyna 1920–1940 [Ukrainskyi Sportovyi Klub «Dovbush» Chernivtsi ta ukrainskyi sport na Bukovyni 1920–1940]*. Chykhah – Baltimor – Filadelfiia – Toronto. 162 p.

3. Muzhychok, V. O., Vedmedenko, B. F., Marchuk, V. O. (2004), *The development of Ukrainian football in Bukovyna before the Second World War* [Rozvytok ukrainskoho futbolu na Bukovyni do II Svitovoi viiny. Futbol v Ukraini]. Futbol v Ukraini. Vytoky, tradytsii, perspektyvy: materialy naukovoï konferentsii, prysviachenoï 110-richchiu ukrainskoho futbolu, Tekh. komitet Federatsii futbolu Ukrainy, Lviv – Kyiv, pp. 93–109.
4. Protsyk, I. (2016), «Avangard», «Lokomotyv», «Kolhosponyk»: *the influence totalitarianism on the choice of names of Ukrainian football teams in the 20s–80s of the 20th century* [«Avanhard», «Lokomotyv», «Kolhosponyk»: vplyv totalitaryzmu na vybir nazv ukrainskykh futbolnykh komand u 20–80-kh rr. XX st.]. Nauk. zapysky Ternopilskoho nats. ped. universytetu. Serii: Movoznavstvo, Ternopilskiy nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka, Ternopil, Vyp. 1 (25), pp. 83–89.
5. Protsyk, I. (2016), *National-post-colonial eclecticism: football team names in independent Ukraine* [Natsionalno-postkolonialna eklektyka: nazvy futbolnykh komand u nezalezhnii Ukraini]. Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzh. ped. un-tu im. I. Franka. Serii «Filolohiia», Drohobych, Vyp. 38, pp. 326–340.
6. Protsyk, I. R. (2017), «*It was not a football competition, but a fight for Ukraine*»: *names of Ukrainian football teams as a factor of national identification in the 20th centuries* [«Tse ne buly futbolni zmahannia, a bii za Ukrainu»: nazvy ukrainskykh futbolnykh komand yak chynnyk natsionalnoi identyfikatsii u XX st.]. Linhvistyka: zbirnyk nauk. Prats, DZ «Luhanskyi nats. un-t im. T. Shevchenka», Starobilsk, № 2 (37), pp. 85–99.
7. *Independence: newspaper (1934–1936)*. [Samostiinist: hazeta]. Chernivtsi.
8. *Dictionary of the Ukrainian language: in the 11th volume (1970–1980)* [Slovnyk ukrainskoi movy. V 11-ty tt.] red. kol. I. K. Bilodid ta in., Nauk. Dumka, Kyiv, T. I–XI.
9. *Sports: the magazine is devoted to all areas of sports (1925–1926)* [Sport: zhurnal prysviachenyi usim dilianskam sportu]. Lviv.
10. *Sports news: an illustrated weekly (1931; 1933)*. [Sportovi visty: iliustrovanyi tyzhnevyyk]. Lviv.
11. Torchynskiy, M. M. (2008), *The structure of the nominal space of the Ukrainian language* [Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy], Avist, Khmelnytskyi, 550 p.
12. *Football in Bukovyna (2012)* [Futbol na Bukovyni]. Uklad. O. M. Storoshchuk, T. O. Dudchak. Chernivtsi, 20 p.
13. Yakymyshyn, I. D., Solomonko, V. V. (2004), *Development of football in the regions, sports associations and clubs of Western Ukraine* [Rozvytok futbolu v rehionakh, sportyvnykh tovarystvakh ta klubakh Zakhidnoi Ukrainy]. Futbol v Ukraini. Vytoky, tradytsii, perspektyvy: materialy naukovoï konferentsii, prysviachenoï 110-richchiu ukrainskoho futbolu, Tekh. komitet Federatsii futbolu Ukrainy, Lviv – Kyiv, pp. 225–232.

Е. В. Боєва,

канд. філол. наук, доц.,

*Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»,*

доцент кафедри української та зарубіжної літератур

НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНІ НОМІНАЦІЇ У ПРОЗОВОМУ ДИСКУРСІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Статтю присвячено розгляду національного іменника прозових творів О. Кобилянської. Об'єкт дослідження – онімний простір прозового дискурсу буковинської письменниці. Предмет розгляду – антропоніми, що репрезентують у художніх текстах національні іменники, їхнє конотативне і функційне наповнення. Мета розвідки – продемонструвати конотативний потенціал, стилістичну роль і функційні особливості національно маркованих антропономіацій, проілюструвати їхнє контрастне протиставлення у загальному контексті творчості письменниці, проаналізувати кількісні та якісні характеристики окремих антропономіацій, визначити їхній функційно-стилістичний та експресивний потенціал. У процесі дослідження застосовано описовий і статистичний методи, а також метод стилістичного аналізу художніх творів. Висвітлено своєрідність національно маркованих номінацій, продемонстровано їхню роль у сюжетному розгортанні, створенні характерів персонажів, розкритті авторського задуму. Доведено, що власні імена персонажів – представників різних народів – є місткими конотемами, яскравою стилістичною деталлю, засобом створення яскравих характеристик і побудови сюжету. З'ясовано, що іншомовні власні імена становлять значну групу іменувань у художньому доробку О.Кобилянської; вони є показником національного і місцевого колориту, містять соціальні, ідеологічні та інші параметри і в багатьох випадках підкреслюють неординарність персонажа. Визначено, що національний показник у прозовому дискурсі майстрині є важливою фарбою авторської палітри. О.Кобилянська користується цим прийомом і для створення широких національних картин, вживаючи певну сукупність національно маркованих номінацій, і для поодиноких вкраплень у конкретний текст з метою акцентації на цьому показникові, або для контрастного розмежування персонажів.

Ключові слова: власні назви, власні імена, національно марковані номінації, конотації, стилістичний потенціал, художній текст.

E. V. Boyeva,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushinskyi
Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature

NATIONALLY MARKED NOMINATIONS IN THE PROSE DISCOURSE BY OLGA KOBLYANSKA

The article is devoted to the consideration of the national noun of Olga Koblyanska's prose works. Research objects, the space of the prose discourse of the Bukovyna writer. The subject of consideration of anthroponyms that represent national nouns in literary texts is their connotative and non-fulfilling functions. The purpose of the investigation is to demonstrate the connotative potential, the stylistic role and functional features nationally marked nominations, to illustrate their contrasting opposition in the general context of the writer's work, to analyze the quantitative and qualitative characteristics of individual anthroponyms, to determine their functions, stylistic and expressive-potential. The descriptive⁴ and statistical method, as well as the method of stylistic analysis of artistic works, were used in the research process. The originality of nationally marked nominations is highlighted; their role in the development of the plot, the creation of the characters' characters in the disclosure of the author's idea is demonstrated. It was been proven that the proper names of the characters of representatives of different peoples are a bridge, an icon, a theme, a bright stylistic detail, a means of creating bright characteristics and building a plot. It was found that foreign proper names constitute a significant group of names in the artistic work of Olga Koblyanska, they are an indicator of national and local flavor, contain social, ideological and other parameters and in many emphasize the extraordinary nature of the character. It is determined that the national index in the transparent disk of all craftsmen is an important color of the author's palette. Olga Koblyanska uses this technique to create broad national pictures using a certain set of nationally marked nominations and for individual inclusions in a specific text with the aim of accentuating this indicator or for contrasting demarcation of characters.

Key words: proper names, national marked nominations, connotations, stylistic potential, artistic text.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Лінгвістичний аспект конотації, її семантична сутність і вплив на адресата висловлювання викликають сьогодні щораз більший інтерес. Оскільки конотація є складовою семантики лінгвістичних одиниць у художньому тексті (ХТ), вона містить різноманітні оцінні, емотивні, асоціативно-образні і функційно-стилістичні компоненти, які актуалізуються у контексті художнього твору залежно від теми, ідейної спрямованості та авторського задуму. Відповідно до цього автор добирає певні мовні засоби, в т.ч. і власні назви

(ВН) з особливою конотативною складовою, що відповідають авторському задуму і сприяють утворенню завершеного й неподільного художнього цілого.

Кожна ВН містить різноманітні конотації, пов'язані з висвітленням певних глибинних асоціацій-паралелей, контрастних опозицій, прихованої підтекстової поліфонії. У кожному випадку ВН виконують певну функцію і стають в окремих контекстах виразними конотемами. Як зазначає професор І. Д. Фаріон, ВН людей є «найзагальнішими і найіндивідуальнішими і найнаціональнішими словами водночас. І це не творить жодної парадоксальності, а навпаки – визначає когнітивно-ментальну типологічну природу імен» [10, с. 35].

Зазначимо, що проблема функціонування і ролі ВН у ХТ неодноразово була об'єктом уваги багатьох дослідників (Л. О. Белей, Т. Б. Гриценко, В. М. Калінкін, О. Ю. Карпенко, Ю. О. Карпенко, Е. Б. Магазанник, І. І. Маруніч, Г. П. Лукаш, В. В. Лучик, Є. С. Отін, Н. В. Подольська, О. В. Суперанська, Р. У. Таїч, О. І. Фоякова та ін.). Дослідження присвячені, в основному, питанню функціонування і стилістичної ролі ВН у контексті творів художньої літератури. Існують і окремі розвідки, присвячені національному колориту антропонімії у творах Л. Українки, М. Коцюбинського, О. Гончара, Л. Костенко, Ю. Яновського та ін. (роботи Г. П. Лукаш, М. Р. Мельник, В. М. Михайлова, О. Ф. Немировської, Г. О. Сілаєвої, Г. В. Шотової-Ніколенко тощо). Зроблено багато, однак значна кількість проблем ще чекає на розв'язання. Так, досить цікавим і малодослідженим є питання національної маркованості антропонімії, що є тісно пов'язаним зі світоглядом та ідейною позицією митця. Національно марковані антропонімії (НМА) створюють яскраву онімну картину, виокремлюють реалії життя та епохи, що зображуються у творі і приховані конотативні нашарування, несуть художнє та ідеологічне навантаження, служать засобом характеристики персонажів.

Формулювання мети та завдань статті. Темою даної розвідки є НМА у прозових творах Ольги Кобилянської. Матеріалом статті послужили прозові твори О. Кобилянської, що є майже недослідженими у зазначеному аспекті, і це зумовлює актуальність представленої розвідки. Об'єктом дослідження став онімний простір прозового дискурсу О. Кобилянської. Предметом розгляду стали антропоніми, що репрезентують у художньому мовленні письменниці національні іменники, їх конотативне і функційне наповнення. Ми поставили за мету продемонструвати стилістичну роль та функційні особливості НМА з т.з. їхніх конотативних та смислоутворюючих складових, та з'ясувати роль онімних компонентів у структурі ідіолектного комплексу. Поставлена мета зумовила розв'язання наступних завдань: 1) виявити й описати НМА; 2) продемонструвати їхнє контрастне протиставлення у загальному контексті творчості письменниці; 3) проаналізувати кількісні та якісні характеристики окремих НМА, визначити їхній функціонально-стилістичний і конотативний потенціал; 4) довести, що НМА у ХТ О.Кобилянської є ознакою індивідуально-творчої манери авторки. У процесі дослідження застосовано описовий та статистичний методи, а також метод стилістичного аналізу художніх творів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.

Ретельний відбір і увага до національних іменників у письменників – явище закономірне. Продовжуючи кращі традиції української і світової літератури, О. Кобилянська створила цілу низку образів представників інших народів. Перший друкований твір – повість «Людина» - написано німецькою мовою; цією ж мовою написано оповідання і нариси «Природа», «Impromptu phantasie», «Битва», «Рожі», «Поети», «На полях», «Лист засудженого вояка до своєї жінки», «Назустріч долі», «Юда», які згодом було перекладено українською мовою.

Вплив німецької освіти, літератури, культури, безперечно, позначився на всіх без винятку аспектах творчості письменниці, в т.ч. на мовних засобах відтворення життя і зокрема на ономастиконі. Особливо вирізняється в цьому відношенні повість «Людина», що й після опрацювання й редакторських змін містить низку німецьких та польських власних імен (ВІ). Як відомо, Василь Лукич в листі до письменниці від 8 грудня 1892 року радив зробити в повісті деякі мовні і стилістичні зміни, замінити деякі імена: румунське «Дімітрі» - на українське «Дмитро», полонізм «Гелена» - на «Олена», ім'я «Густка» замінити якимось іншим і т.п. У відповіді редактору (лист від 26 грудня 1892 р.) О.Кобилянська зазначила, що, хоча цей твір «взятий не з життя руського, а з життя німецького», вона мала на увазі «лише людину без вигляду на національність», і тому не заперечувала проти зміни імен. Так *Гелена* стала *Оленою*, *Густка* – *Іриною*, *Дімітрі* – *Стефаном*. Частина імен все ж є національно маркованими, враховуючи німецьку основу повісті [5, 1, с. 574].

В інших творах письменниці національно марковані ВІ персонажів, як один із прийомів утворення художнього образу, є показником національного й місцевого колориту; в багатьох випадках вони підкреслюють неординарність персонажа. Взагалі іншомовні ВІ становлять значну групу іменувань як у художньому творі, так і в реальному ономастиконі Буковини, Галичини, оскільки багатовікове перебування західноукраїнських земель під владою Австрії та інших західноєвропейських держав залишило яскравий слід в антропоніміконі зазначених територій і закономірним є використання ВІ-германізмів (як і полонізмів та інших етнічно маркованих ВІ) майстрами художнього слова. З точки зору національної ознаки в ономастиконі О.Кобилянської спостерігаємо достатньо розгалужену мережу таких ВІ:

1. німецьких, що мають досить багату фонетико-морфологічну і лексико-семантичну варіантність [7, с. 23]: *Маргарета*, *Фельс* - «Людина»; *Павлина*, *Муньо* (*Едмунд*) , *Лорден*, *Міллер* - «Царівна»; *Ернест Ріттер* - «Він і вона»; *Марія Гросс* - «Земля», ч.ІІ; *Анна Міллер*, *Роттер* - «Через кладку»; *Зоя Вергер*, *Катерина Каспер*, *Франц* - «Вовчиха»; *Йоганес Шварц* - «За ситуаціями»; *Етман*, *Ерон Вальде*, *Освальд Ганґе*, *Едвард Ганґе*, *Йоахим фон Ганинґайм*, *Ганс фон Ганинґайм*, *др. Емі* - «Апостол черні»;
2. польських: *Геня*, *Стефан Лісвич* - «Людина»; *Зоня* - «Царівна», «Нюба», «Апостол черні»; *Kazimierz*, *Ванда* - «Царівна»; *Цецилія*, *Войцех* - «Віщуни»; *пані Ядвіґа*, *панна Wanda* (*Ванда*) – «Мужик»; *Влодек*, *Янко* - «Через

- кладку»; Юзько, Янко - «Вовчиха»; Альфонс Альбінський, Ева Орелецька, пані Ева Кава, Зигмунт Кава, Цецилія, Франусь - «Апостол черні»;
3. циганських: Лукач Раду, Андронаті, Мавра - «В неділю рано зілля копала...»; Маріценна, Рахіра - «Земля»;
 4. єврейських: Беньямін - «На полях»; Мендель, Буня Черновецький - «Земля»; Рут - «Ніоба»; Менця, Янкель - «Вовчиха»; Срулевий Дудьо - «Апостол черні»;
 5. румунських: Васіллі - «Царівна»; Георгі - «Місяць»; Грічану - «За ситуаціями»;
 6. грецьких: Епамінондас - «Людина»; Аглая - «Місяць», «За ситуаціями»;
 7. хорватське: Марко - «Царівна»;
 8. латинське: Феліцитас - «За ситуаціями»;
 9. турецьке: Гаджі - «Апостол черні»;
 10. вірменське: вірменин Вартан - «Апостол черні»;
 11. французьке: Sophie - «Valse melancholique».

Як відомо, національно марковані ВІ є яскравим мовностилістичним засобом творення національного колориту [8, с. 88-89]; вони створюють додаткові нюанси в національних характерах, є місткою і переконливою деталлю, що виграє яскравими різноманітними барвами у мовному контексті: «...достатньо використати слово-символ, яке відповідає певному національному зразку, який емоційно працює на образ (...) і потрібного ефекту цілком досягнуто» [3, с. 42].

Однак ім'я персонажа тільки в поодиноких випадках вказує на його національну приналежність; часто воно містить також «соціальні, ідеологічні, характеризуючі та інші параметри» [4, с. 37], створює асоціації-паралелі й контрастні опозиції, що пролизуєть весь твір.

Так, ВІ *Муньо* («Царівна»), що є розмовним від *Едмунд*, створює контрастну опозицію з ВІ *Наталка*. Якщо виходити з етимології, семантики (*Edmund* – англ.-сакс.: *ead* – власність, *tund* – захист» [9, с. 56]), то саме значення ВІ обігрується у контексті і створює яскраві опозиції, коли мова заходить про майбутнє *Наталки*: «- *Наталка?* – обізвався *Муньо*. – Для неї не потребує ніхто капіталів складати. Вона має своїх двадцять років і нехай оглядається за яким мужем» [6, 1, с. 130]. Наступний контекст підтверджує зв'язок ВІ *Муньо* з його семантикою і продовжує характеротворення персонажа, який сам про себе говорить: «Я в романтику й ідеали не бавлюся. Я хочу дійняти лише одну ціль, а ціль та – багатство» [6, 1, с. 131].

Яскраве стилістичне забарвлення, на нашу думку, утворює в цьому ж творі ВІ *Павлина*, що походить від *Павлин* (*Paulinus* – малий (лат.)) [9, с. 88]. Але контекст накреслює своєрідні асоціації-порівняння з птахом *павлином*, який тільки ззовні є красивим. На початку твору *Павлина* згадує свою молодість, говорить про себе, як про колишню красуню, згадує, як її звали *Марією-Терезою*. Далі, у процесі розгортання оповіді, авторка поступово підсилює експресію, показуючи обмеженість і

примітивність внутрішнього світу персонажа. *Павлина* піклується про своїх дітей, їхнє майбутнє, але все зводиться лише до матеріальної забезпеченості; розмови про кохання, життєві ідеали вона вважає пустою порожньою балаканиною.

Цікавим і наповненим місткими конотаціями вважаємо прізвище лікаря-хорвата *Марко*. Йому байдуже, до якої нації він належить, він вважає себе «європейцем», говорить про це відверто. І прізвище стає яскравою місткою деталлю у системі засобів характеротворення. «Щоб відобразити світогляд денотата у його прізвищі, О.Кобилянська не іменує його за очікуваною типом хорватською моделлю *Маркович* (...), а тільки *Марко* – іменем одного з євангелістів, що проповідував примат християнських, загальнолюдських ідеалів», - зазначає Л.О.Белей [1, с. 33].

У фрагменті «*Valse melancholique*» О.Кобилянська вдається до «офранцуження» імені головної героїні – *Sophie* у мовленні безіменної *німочки*. Це створює своєрідну атмосферу товариства, що володіє вільно іноземними мовами, і є закономірним у контексті: «*Німочка запевняла мене, що Sophie – «höchst anständig und fein»* (дуже порядна і гарна) [6, 1, с. 511].

Ще один випадок уживання ВІ головного персонажа в іншомовному варіанті спостерігаємо у повісті «Царівна». Уживання варіанта ВІ *Vacilli* стосовно *Василя Орядина* в мові Наталчиної комірниці, *румунки* за національністю [6, 1, с. 326], теж є закономірним і гармонійно вписується у контекст, утворюючи національний колорит стосовно епізодичного персонажа – багатой *румунки*.

Оповідання «Мужик» яскраво демонструє життєву позицію О. Кобилянської, її співчутливе ставлення до простого народу, осуд військової муштри в Австро-Угорській монархії. Яскрава картина військового параду, замилювання ним польок *Ванди* і *Ядвіги*, їхнє погордливе ставлення до «хамів», «русинів» втілюється у невеличкому, обсягом 2,5 сторінки, оповіданні. Виразна опозиція *Ядвіга, panna Wanda* з одного боку, і *хромаючий хам* + їхній безіменний супутник, «*rusin*» з другого виокремлюється наприкінці твору: «*Цілий образ споганює в посліднім ряді хромаючий хам! (...) Пані Ядвіга повздержала мене панським рухом. – Не знаю, мій пане, якого роду думки заволоділи вами в тій хвилі (...) Однак, як ви смієте забувати, що знаходитеся в нашім товаристві? (...) В товаристві польок!.. (...) To chłop, Jadwigo... - Rusin, Wando!..»* [6, 1, с. 447-448].

По-іншому живає авторка стилістичну фігуру антитези відносно старого поборжника *Войцеха* у нарисі «Віщуни»: «*Він, зайда, селян боюєся, бо вони на своїй землі. Він же здалека... здалека примандрував»* [6, 2, с. 593].

Окремо зауважимо стосовно єврейських імен у прозовому дискурсі О.Кобилянської. Авторка показує представників єврейського народу як дрібних шинкарів, торговців, хитрих визискувачів темних, забитих українських селян, що пов'язане з їхнім становищем в Австро-Угорській імперії та родом занять. А єврейське ВІ *Рум* («Ніуба») утворює яскраву розгалужену опозицію, уособлює вікову ворожнечу християн та євреїв; контраст підсилює сюжет новели, де йдеться про родину уніатського священника. ВІ *Рум* з низкою еквівалентів-замінників імені відпо-

відно протиставляється *Анні Яхнович*, родині *Яхновичів*, безіменному чоловіку *Анни*, сину *Яхновичів Осипу*; до цього додаються асоціації-паралелі з біблійною *Рут*, що яскраво відтіняють справжню натуру героїні: «*Про вихрещення жидівської доньки не хтіли ні родичі, ні сама молода знати, і так вийшло, що хоч-не-хоч дістала далеко і широко знана родині Яхновичів жидівську невістку. В тодішніх часах це був випадок в полівських родинах нечуваний...*» [6, 2, с. 265]; «*- Найстаршого забрав нам бог, - повторив батько, - а другого пожерла жидівка. Чи чуєш ти, жінко? – жидівка! Донька першого лихваря. Внука священика і сина священика!*» [6, 2, с. 267]; «*... я боготворив тебе, любив, вважав тебе справедливою, прекрасною, бездоганною, побожною «Рут» з біблії, для якої в захваті посвятив свою кар'єру, любов родичів (...)* А ти, ти не була ніколи чим іншим, як донькою знаного лихваря...» [6, 2, с. 271]; «*Навіть горда її невістка, «невірна Рут», упокорилася запросити стару незначну матір свого чоловіка гарним письмом прибути до них...*» [6, 2, с. 281].

Цікавої конотації набуває *ВІ Рахіра* («Земля») у другій частині повісті. Дослідники фіксують два варіанти імені *Рахіль* і *Рахіля*, вказуючи на давньоєврейське походження від *Rāchēl* – віця [9, с. 176]. У другій частині повісті *О. Кобилянська* вдається до обігрування імені у контексті, в якому йдеться про *Саву*, якому не вистачає землі: «*Плентається, мов та блудна віця, бо знає, що тато нічого не дасть*» [6, 2, с. 644].

У повісті «*В неділю рано зілля копала...*» авторка вдається до стилістичного прийому онімної антитези – підміни чоловічого й жіночого імен. Ім'я циганського отамана *Раду* - слов'янського походження. У контексті твору воно протиставляється характеру персонажа, який замість *радості* приносить своїй дружині *Маєрі* та її батькам лише горе (*Рада* – жіноче ім'я від «*радий*», «*радість*») [9, с. 175].

Ім'я *Маєра* у контексті повісті транслює безпосередній зв'язок зі своєю етимологією (*Маєрикій*, *Маєр* – чоловіче ім'я грецького походження: *Mauros* від *maĩrōō* – за темною, позбавляю блиску [9, с. 73]). Один з еквівалентів-замінників імені яскраво демонструє цей зв'язок: «*Там стрічалася я з тим пишним бояром вдруге, втретє, бо і вчетверте, доки не став він потайно цілувати мої очі, мене голубити і називати Маєру своєю чорною зіркою, - аж поки не збожеволіла вона з любові за ним...*» [6, 2, с. 429-430]. Словосполучення із прикметником-означенням *чорний* зустрічаються і в інших мікроконтекстах – *чорна няня* [6:2:399]; *чорна приятелька* [6:2:400]; *чорна пані* [6, 2, с. 414]. Взагалі семантика імені *Маєра* обігрується протягом усієї оповіді, показуючи темряву, трагедію життя молоді циганки.

Особливі конотації утворюють національно марковані імена в «Апостолі черні», окремі сюжетні течії якого є суцільним протиставленням двох націй – поляків та українців. Цьому сприяють різноманітні мовні засоби, зокрема лексеми на позначення національності: *українець Юліян Цезаревич* [5, с. 14]; *поляк Альфонс Альбінський* [5, с. 87]; *українець Могиленко* [5, с. 111]; *німець Вальде* [5, с. 171]; *вірменин Вартан* [5, с. 235]; *німець-годинникар Етман* [5, с. 112]. Іноді такі лексеми зустрічаються у різних ситуаціях мовлення, їхня експресія є зниженою – оповідь *Максима Цезаревича* про навчання майбутньої професії (*німець-годинникар Етман*) [5, с. 112];

авторська оповідь про родину загиблого чоловіка *Дори (німець Вальде)* [5, с. 171]; її оточення (*вірменин Вартан; купець Вартан, вірменин*) [5, с. 235]; про батька *Дори (українець Могиленко)* [5, с. 111]. Проте номінації *українець Юліан Цезаревич, поляк Альфонс Альбінський* створюють, крім того, гумористичний ефект, виражають неприязнь між поляками та українцями на західноукраїнських землях. Перша з них уживається в мові *о. Захарія* при висловленні подяки за врятування його з донькою; при цьому підкреслюються найкращі, шляхетні риси представників українського народу за допомогою відповідних лексем та словосполучень – *молодець, відважний молодець, божа дитина, ангеле, спасителю* для характеристики *Юліяна* [5, с. 13-14]. А наприкінці контексту урочистим, заключним акордом звучить, довершуючи характеристику персонажа, подяка душпастиря: «*Тим часом спасибі вам, українче Юліяне Цезаревичу*» [5, с. 14].

Словосполучення *поляк Альфонс Альбінський* в оповіді *Максима Цезаревича* уживається в іншому ключі, створюючи трагічну тональність при описі загибелі *Юліянового діда*. Це перше введення імені в контекст, репрезентація персонажа. На перший погляд, воно містить нульову експресію, але створює перспекцію подальшої сумної оповіді про нечесний вчинок *Альфонса* – присвоєння чужих грошей і, як наслідок цього – трагічну загибель *старшого Цезаревича*: «*Моя бабуня, а твоя прабабуня (...) привела нас обох (...) на похорон нашого батька. Він лежав у мешканні одного високопоставленого, хоч тоді ще молодого, урядовця гірництва, поляка Альфонса Альбінського, при копальнях криці в горах на Б.*» [5, с. 87].

Та найяскравіших конотацій набуває прізвище та його множинна форма – *Альбінські, Альбінська*, утворюючи асоціації-паралелі з *ВІ Ева Захарій, бабуня Орелецька* і протиставлення з *ВІ о. Захарій, Юліан Цезаревич, кономімом Покутівка*, одночасно створюючи і паралелі, і протиставлення з *ВІ Дора*. Це роздуми *Юліяна* про *Еву*, гордість за *внучку бабуні Орелецької та Альфонса Альбінського*, пересторога *о. Захарія Юліяновича*, осуд *Еви Дорою*: «*Ева також Альбінська у деякій мірі, дарма що батько і мама українці. Кров Альбінських за два покоління не затрачується*» [5, с. 128] (роздуми *Юліяна*); «*Як ця майже геніальна дівчина з «духом Альбінських» у душі на це рішиться? Покине студії і піде на село Покутівку? (...) Хоч я Еву вже два роки не бачив, звертаю вашу увагу, що вона – Альбінська*» [5, с. 190]; «*Ева (...) талановита, з правдивою кров'ю Альбінських...*» [5, с. 151] (мова *Альфонса Альбінського*); «*Вона хоче у своєї внучки пробудити кров Альбінських. Ви ще не знаєте Альбінських: вони мудрі і хитрі, як лиси, і здібні на все*» [232:133]; «*В Еві збереглися всі прикмети Альбінських...*» [5, с. 151] (мова *о. Захарія*); «*Вона недурно, хоч у другім поколінню з Альбінських...*» [5, с. 153] (мова *бабуні Орелецької*); «*Бабуня Орелецька при кожній нагоді, коли Ева хоче якість своє бажання переперти, підкреслює, що вона переважно Альбінська*» [5, с. 188-189] (мова *Юліяна*); «*Хоч вона і не безпосередньо Альбінська (...) але ж тої самої кості*» [5, с. 207] (мова *Дори*).

У роздумах *Юліяна* про *Еву* авторка створює своєрідне протиставлення *ВН Альбінські – Цезаревичі*: «*Що вона погадає, коли він опиниться перед нею? (...) Ще*

подумає про кров Альбінських – що Цезаревич не вгамував себе і подався покійно за нею...» [5, с. 135]. У контексті, де йдеться про розрив *Еви* з *Юліяном*, згадане протиставлення набуває продовження у мові *Дори*: «Ваш брат справді став нещасливий через Альбінських» [5, с. 207].

Наступний контекст нібито підсилює опозицію *Юліян* – *Альбінські*: «Хто знав тоді, що я стану нареченим його доньки, що вона дістане весь маєток бабуні *Орелецької*, зрадить нареченого і я стану їх довжником? Чи ти уявляєш собі, що в мене діється на сам спогад, що я довжник Альбінських?» [5, с. 207].

Цікаві наскрізні зв'язки утворює прізвище *Альбінські* у поєднанні з *Ві Дора*. Спочатку це порівняння *Юліяном Дори Вальде* та *Еви Захарій*: « - Кілько їй років, мама? – Кому, сину? – Їй, тій Альбінській. – Мабуть цього року скінчить дев'ятнадцятий, так згадувала колись її тета. Чи подібна до *Еви*? – Ні. Скоріше контраст. А обі Альбінські (...) Не знати, в котрої більше тої цінної крові вдержалося...» [5, с. 188]. Після розриву з *Евою Юліян* немовби переносить свою неприязнь на всіх Альбінських, в т.ч. і на *Дору*: « - А *Дорі Вальде* що переказати? (...) – Альбінській, *Зоню*? – Який ти чудний, чоловіче... - Альбінській? Ні, Альбінським не маю чого переказувати...» [5, с. 209]. У невласне-прямій мові *Дори* прізвище *Альбінська* створює конотацію розпачі, смутку – у контексті йдеться про розрив *Юліяна* і *Еви*, повернення *Юліяна* до кар'єри військового та його уявну схожість з покійним її чоловіком *Егоном*: «Коли *Дора Вальде* побачила *Юліяна* вперше в товаристві двох військових, її охопив жар переляку. Хто це був? Він, *Юліян Цезаревич*, чи *Егон*, військовий лікар? (...) «Альбінська, Альбінська», - кричав в її душі розпачливий голос» [5, с. 207-208]. Наприкінці твору при освідченні *Юліяна Дорі* опозиція *Юліян Цезаревич* – *Альбінські* зникає, на противагу їй утворюється асоціація-паралель з покійною жінкою *Альфонса*, українкою за походженням, та її онукою *Дорою*: «Але ти одно забув, *Юліяне* (...) Забув, що я Альбінська. – Альбінська, але моя, і внучка тієї бабуні, що залишилась вірна своєму народові і відродилася в тобі» [5, с. 230].

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, *Ві* персонажів – представників різних народів є містким показником багатьох ознак, яскравою стилістичною деталлю, які *О.Кобилянська* всебічно використовує з метою створення яскравих характеристик, побудови сюжету і різних конотацій. Ці образи змальовані письменницею правдиво й точно, і *Ві* сприяє цій правдивості. *І. К. Білодід* свого часу зазначав: «Мова художнього твору, що змальовує життя іншого народу, іншої нації, її специфіку та її побут, несе в собі додаткове словесно-художнє завдання, а саме – знаходження специфічних засобів зображення життя іншого, іншомовного народу, його всебічної характеристики засобами своєї національної мови з залученням і мови зображуваного народу. Тут має велике значення і точність, правдивість, еквівалентність називання, позначення предметів, персонажів, характерів...» [2, с. 262]. На думку вченого, українські письменники здійснили у своїй творчості історично значуще завдання, познайомивши український народ із життям інших народів. Це було проявом духу інтернаціоналізму й гуманізму, що

притаманні українській літературі. Без прискіпливої уваги до всіх проявів національної маркованості ВІ, і т.ч. і до національних іменувань, О. Кобилянській важко було б досягти вершин художньої майстерності у створенні образів представників різних націй. Видатна майстриня художнього слова О.Кобилянська у своєму творчому доробку значно розширила і урізноманітнила антропонімичну палітру, відтворила гнучкі й різнобарвні національні антропосистеми.

Література

1. *Белей Л.О.* Українська літературно-художня антропонімія кінця ХУІІІ – ХХ століття: автореф. дис... доктора філол. наук. Ужгород, 1997. 48 с.
2. *Білодід І.К.* Лінгвістична характеристика молдавського циклу М. Коцюбинського. Етюд українсько-молдавських контактів. *Розвиток мов соціалістичних націй СРСР*. Київ: Наукова думка, 1967. С.261-274.
3. *Иванова Н.И.* Смысловая перспектива поэтонима как проявление его символичности. *Записки з ономастики*: зб. наук. праць. Одеса: Астропринт, 1999. Вип.2. С.40-47.
4. *Карпенко Ю.А.* Имя собственное в художественной литературе. *Филологические науки*, 1986. №4. С.36-40.
5. *Кобилянська О.Ю.* Апостол черні: повість. Вступне слово та підготовка тексту Є.Куртяка. Львів: Каменяр, 1994. 243 с.
6. *Кобилянська О.Ю.* Твори: у 3-х т. Київ: Держлітвидав України, 1956. Т.1-3.
7. *Кочерган М.П.* Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови. *Мовознавство*, 1977. №1. С.23-28.
8. *Магазанник Э.Б.* Ономапозитика, или «говорящие» имена в литературе. Ташкент: Фан, 1978. 218 с.
9. *Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.Г.* Власні імена людей: словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2005. 334 с.
10. *Фаріон І.Д.* Національно-ідентифікаційна функція антропоніма. Традиційне і нове у вивченні власних імен: тези доповідей міжн. ономастичної конференції (13-16 жовтня 2005). Донецьк – Горлівка – Святогірськ, 2005. С.35-37.

References

1. Beley L.O. (1997), *Ukrainian literary and artistic anthroponymy of the end of the 18th – 20th century*, author's abstract of the dissertation of the Doctor of Philological sciences, [Ukrayins`ka literaturno-xudozhnya antroponimiya kincyа ХUІІІ – ХХ stolittya: avtoref. dy`s... doktora filol. nauk], Uzhgorod, 48 pp.
2. Bilodid I.K. (1967), *Linguistic characteristics of the Moldavian cycle of Mykyailo Kotsiubynskyi*. A study of Ukrainian Moldavian contacts [Rozvytyok mov socialistychnyh nacy SRSR], Kyiv, Naukova dumka, 261-274 pp.
3. Ivanova N.I. (1999), *The poet's perspective is meaningful, not a manifestation of the ego, a symbol of personality* [Smislovaya perspekty`va poetony`ma kak proyavleny`e ego sy`mvoly`chnosty`], Zapysky z onomastyky, T.2, Odessa, pp. 40-47.

4. Karpenko J.A. (1986), *Proper name in fiction [Y'mya sobstvennoe v xudozhestvennoj ly'terature]*, Filologichni nauki, №4, pp. 36-40.
5. Kobylyanska O.J. (1994), *Apostle Black [Apostol chernij]*, story, Lviv, Kameniar, 243 pp.
6. Kobylyanska O.J. (1956), *The Words [Tvory]*., Kyiv, Derzhlitvydav Ukrainy, books 1-3.
7. Kochergan M.P. (1977), *German lexical borrowings in southwestern dialects of the Ukrainian language [Nimecz'ki leksy'chni zapozy'chennya v pivdenno-zaxidny'x govorax ukrayins'koyi mov]*, Movoznavstvo, №1, pp.23-28.
8. Magazannik E.B. (1978), *Onomapoetics or eloquent names in literature [Onomapoety'ka, y'ly' «govoryashhy'e» y'mena v ly'terature']*, Tashkent, Fan, 218 pp.
9. Skrypnyk L.G., Dziatkiivska N.G. (2005), *Personal names of people, dictionary-reference [Vlasni imena lyudej: slovny'k-dovidny'k]*, Kyiv, Naukova dumka, 334 pp.
10. Farion I.D. (2005), *The nationally identifying function of an anthroponym [Nacional' no-identy'fikacijna funkciya antroponima]*, Traditional and new in the study of proper names: Types of reports of the International Conference onomastic (13-16 October 2005), Donetsk – Horlivka – Svyatohirsk, pp. 35-37.

•••

УДК 811.161.2'373.2 423

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283852>

А. І. Вереш

канд. філол. наук, доц.,

Ужгородський національний університет,

доцент кафедри української мови

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ В ПРОЗІ ПРО ВІЙНУ – «ОБЛИЧЧЯ» ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Стаття присвячена дослідженню літературно-художніх антропонімів, які є елементами створення образів. Імена в художньому тексті приваблюють своїм наповненням, адже за вдало підібраним іменем стоїть людина. Відомо, що назви персонажів значною мірою визначають «обличчя» художнього твору, тому автори вкладають у літературно-художній антропонім певну оцінку.

Мета дослідження – аналіз літературно-художніх антропонімів, що функціонують у романі «Врятувати березень» А. Кокотюхи, у збірці оповідань «Після 24-го» В. Івченка та в романі «Рятуючи Єву» Н. Романовської. Наше завдання – описати характеристичні літературно-художні антропоніми, дати їм оцінку; довести, що образ та ім'я персонажа тісно переплетені; визначити мотиви надання позивних.

Об'єктами дослідження є антропоніми, вжиті у творах А. Кокотюхи, В. Івченка, Н. Романовської. Предмет дослідження – літературно-художні антропоніми та їх стилістична роль. Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу,

який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу.

Доведено, що літературно-художні антропоніми відіграють важливу роль у художньому тексті, несуть інформацію. Вона може бути захована в доонімній семантиці основи антропоніма, в авторській характеристиці, увиразнюватися цілою низкою різних конотацій.

У романі А. Кокотюхи зафіксовано традиційні прізвища, імена та їх неофіційні варіанти зі значним характеристичним потенціалом.

Оповідання В. Івченка наповнені псевдонімами (позивними) українських воїнів. З'ясовано мотиви утворення позивних: від усічених прізвищ, імен, професій, занять, зовнішності, улюблених героїв, смішних ситуацій тощо. Звернено увагу на особливу манеру В. Івченка – уміння давати назви своїм оповіданням. У заголовках – кодування авторського задуму.

З роману Н. Романовської в поле зору потрапили лише імена головних героїнь, які, крім низки різних функцій, виконують найважливішу – символічну.

Особливості творення найменувань указують на позицію самих авторів та індивідуальні особливості їхнього мислення. Перспективою подальших розвідок є дослідження літературно-художніх антропонімів та заголовків, що функціонують у творах сучасних авторів.

Ключові слова: антропонім, ім'я, літературно-художній антропонім, персонаж, позивний, прізвище, символ, функція.

A. I. Vehesh,

PhD in Philology, Associate Professor,

Uzhhorod National University,

Associate Professor of the Department of Ukrainian Language

PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE PROSE ABOUT WAR – THE «FACE» OF THE LITERARY WORK

The article is devoted to the study of the proper names of the literary heroes, which are elements of creating images. Names in the literary text are attractive with their content, because behind a well-chosen name there is a person. It is known that the names of the characters largely determine the “face” of the literary work, so the authors put a certain value in the proper name of the literary hero.

The purpose of the study is the analysis of the proper names of the literary heroes that function in the novel “Saving March” by A. Kokotyukha, in the collection of short stories “After the 24th” by V. Ivchenko, and in the novel “Saving Eve” by N. Romanovska.

Our task is to describe characteristic proper names of the literary heroes, to evaluate them; to prove that the character's image and name are closely intertwined; to determine the motives for issuing call signs.

The objects of the study are anthroponyms used in the works of A. Kokotyukha, V. Ivchenko, and N. Romanovska. The subject of the research are the proper names of the literary heroes and their stylistic role. Research methods are determined by the specificity of onymic material, which requires a systematic approach and the use of the traditional descriptive method and its main techniques: observation, interpretation and generalization. The functional load of the proper names of the literary heroes is determined by the method of contextual analysis.

It has been proven that proper names of the literary heroes play an important role in the literary text, they carry information. It can be hidden in the pre-onym semantics of the basis of the anthroponym, in the author's characteristic, it can be expressed in a whole series of different connotations.

In A. Kokotyukha's novel, traditional surnames, names and their unofficial variants with significant characteristic potential are recorded.

V. Ivchenko's stories are filled with nicknames (callsigns) of Ukrainian soldiers. Motives for the formation of nicknames have been clarified: from truncated surnames, names, professions, occupations, appearance, favorite heroes, funny situations, etc. Attention is drawn to the special manner of V. Ivchenko - the ability to give titles to his stories. In the headings there is a coding of the author's idea.

From the novel by N. Romanovska, only the names of the main characters have come into view, who, in addition to a number of different functions, perform the most important one - symbolic.

The peculiarities of the creation of names indicate the position of the authors themselves and the individual characteristics of their thinking. The prospect of further investigations is the study of the proper names of the literary heroes and the titles that function in the works of modern authors.

Key words: anthroponym, name, proper name of the literary hero, character, call sign, surname, symbol, function.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Назви героїв (літературно-художні антропоніми) є важливою складовою будь-якого твору, адже саме в назву героя автор укладає величезний характеристичний потенціал. Дослідження літературно-художньої антропонімії романів сучасних авторів дозволяє виявити індивідуально-стильові особливості власних назв персонажів, на творення яких впливають різні чинники. За іменем стоїть людина. Імена в художньому тексті приваблюють своїм наповненням. Кожен автор по-своєму добирає назви персонажам. Василь Шкляр устами характерника Кміти з роману «Характерник» казав: «Від того як назвешся, залежить багато. Ім'я – знак долі» [12, с. 63].

Вибір імені хвилює кожного автора, це підтверджують наші попередні дослі-

дження, здійснені на основі романів про війну С. Жадана, М. Дочинця, В. Шкляра, С. Дзюби та А. Кірсанова, І. Роздобудько, В. Івченка, А. Кокотюхи та ін. Добираючи імена своїм героям, автори вдивляються в доонімну семантику назви, подають авторську характеристику персонажа, наповнюють різними конотаціями. Дослідження функційно-стилістичних особливостей літературно-художніх антропонімів у творах сучасних письменників – одна з важливих проблем ономастики.

Аналіз досліджень проблеми. Українська літературна ономастика має потужний фундамент із теоретичних питань та методології дослідження, закладений працями Ю. Карпенка, М. Карпенко, Л. Белея, М. Торчинського та ін. Дослідженню функційно-стилістичних особливостей літературно-художніх антропонімів у творах українських письменників присвятили свої праці Г. Бачинська, Е. Боева, Н. Бербер, О. Горбач, Т. Гриценко, Л. Кричун, Т. Крупеньова, О. Лавер, Г. Лукаш, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколоздра-Шепітко, А. Соколова, Г. Шотова-Ніколенко та ін.

Сучасні письменники все частіше повертаються до теми війни – війни російсько-української. Воєнним подіям на сході України присвятили свої романи С. Жадан («Інтернат»), С. Дзюба і А. Кірсанов («Позивний «Бандерас», «Позивний Бандерас. Операція «Томос»), В. Шкляр («Чорне сонце»), М. Дочинець («Діти папороті») та інші. Ці твори вже були об'єктами нашого дослідження. Відомо, що назви персонажів значною мірою визначають «обличчя» художнього твору, тому автори вкладають у літературно-художній антропонім певну оцінку. Ми описали літературно-художні антропоніми, визначили їх роль у художньому тексті, а в статті «Своєрідність літературно-художнього антропонімікону в сучасних романах про російсько-українську війну» [2] дослідили мотиви творення псевдонімів (позивних) бійців.

Мета дослідження – аналіз літературно-художніх антропонімів, що функціонують у романі «Врятувати березень» А. Кокотюхи, у збірці оповідань «Після 24-го» В. Івченка та в романі «Рятуючи Єву» Н. Романовської. Наше завдання – описати характеристичні літературно-художні антропоніми, дати їм оцінку; довести, що об'єкт та ім'я персонажа тісно переплетені; визначити мотиви надання позивних.

Об'єктами дослідження є антропоніми, вжиті у творах А. Кокотюхи, В. Івченка, Н. Романовської. **Предмет дослідження** – літературно-художні антропоніми та їх стилістична роль.

Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу.

Теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягає в комплексній семантико-стилістичній характеристиці літературно-художніх антропонімів та заголовків як складників творів. **Практичне застосування** визначено тим, що мовний матеріал може бути використаний у викладанні розділів лексикології та ономастики.

Виклад основного матеріалу. На нашій землі триває масштабна боротьба з російськими окупантами, війна, якої світ не бачив із часів Другої світової. Українці

стали на захист своєї Вітчизни. Тисячі військових та цивільних, на жаль, уже ніколи не повернуться додому. Усі вони люди з різними професіями, долями, статусом, іменами. Про війну росії з Україною, починаючи з 2014 року, написано багато. В основі романів українських письменників є різні історії, різні персонажі, різні події. Та головне в них – це боротьба за долю України [2, с. 346].

Після 24 лютого 2022 року найстрашнішою темою для нашої країни є тема війни. Багато письменників стали на захист держави, змінивши пера на зброю. Ніхто не залишався осторонь, усі допомагали, чим могли. Декого війна вибила зі звичної колії, застала мовчати, хтось – навпаки, не міг мовчати. По гарячих слідах писав свій роман «Врятувати березень» А. Кокотюха. В основу роману лягли реальні історії українців, яким вдалося пережити російську окупацію, а найстрашнішим місяцем їхнього життя був березень 2022 року.

Галина Ярема пише, що «Андрій Кокотюха видав перший художній твір про російську окупацію». У назву роману автор виніс *березень*: «Бо події відбуваються в лютому-березні 2022 року на окупованій Київщині, хоча Київщина – досить умовна назва, оскільки люблю локалізувати події. Особисто їздив у Бучу, Гостомель, Ірпінь, спілкувався там з людьми, бачив на власні очі, як виглядає деокупована територія» [13].

Назва роману «Врятувати березень» є символічною. Люди хочуть повернутися до звичного життя, зустріти весну з надією та оновленням, а ворог намагається вкрасти надію, вбити життя. Автор розповідає: «Особливу увагу я приділив тому, що у найстрашніші моменти цієї окупації мама розповідає дітям казку, щоб їх відволікти. І діти це все сприймають так, ніби опинилися у страшній казці. І ця казка обов'язково матиме переможний і щасливий кінець. У мене так є у кожній моїй книжці, і у цій – також щасливий фінал» [13]. Не випадково в незвичну ситуацію потрапив у казці саме місяць Березень, не випадково головний герой Леонід має прізвище Березняк. У назві роману березень – апелятив, та ми розуміємо, що йдеться про порятунок казкового місяця Березня, сім'ї Березняків, весняного березня та життя, України.

Ми знаємо, що роман написаний на основі зібраного образу: «На основі десятка, якщо не трьох десятків історій. Тут – реальні прототипи, де кожен українець опинився на окупованій території, пережив окупацію і вижив. Коли звільнили Бучу, за три дні після її відвідин у мене був готовий сюжет» [13].

У романі А. Кокотюхи київська сім'я, що складається з двох дорослих, двох дітей та kota, тікає від російських бомб у невеличке село. Але село окупають вороги, родина опиниться в пастці. Члени сім'ї мають звичні українські імена, які наділені багатим енергетичним потенціалом. Імена впливають на свого власника, виховують у ньому різні якості залежно від ситуації. Головного героя звати Анатолієм. Ім'я має грецьке походження, означає «схід – житель Анатолії, розташованої на схід від Греції; східний» [11, с. 32]. Напрошується асоціація героя зі східняком. Війна розпочалася на сході України, дійшла до Києва, тому люди змушені були тікати на захід («*Толян, ти дурний зовсім? Не думай – просто пакуй своїх і чухай на Західну*» [8, с. 48]). Якщо взяти до уваги літературний переклад імені, то тоді буде – висхідний,

тобто той, хто сходить, піднімається на якусь вершину, долаючи труднощі, що асоціюється з нелегкою долею носія. У доволі складній ситуації опинився персонаж, але під впливом страшних обставин він зуміє вирватися з пастки. Доонімне значення імені спрацьовує в тексті. Герой – молода людина, тому фігурують розмовні варіанти імені: Толя, Толь, Толян. Повне ім'я звучить кілька разів. Толя не зник використовувати повне ім'я. Під час знайомства з комбатом назветься Анатолієм, а потім зразу додає: «Толя, Толян». Повну офіційну назву персонажа дізнаємося від нього самого («Жену ганебну, сороміцьку думку: ще на добу відтягну військкомат. Там зараз точно не до Анатолія Дмитровича Березняка» [8, с. 54]). За прізвиськом до нього може звертатися дружина лише тоді, коли сердиться («Березняк, ти що, не бачиш нічого? Називати мене на прізвище – крайня ступінь жінчиного гніву» [8, с. 35]; «Березняк, ти серйозно зараз? – той самий знайомий тон, попередження не зв'язуватися» [8, с. 116]). Так його будуть називати і вороги («Березняк – на виход! ...На расстрел! Остальным готовится!» [8, с. 143]). Дружина Толі має звичне ім'я Леся. Не можемо його зараховувати до номінативних, оскільки первісне значення імені розкривається також. Леся – розмовний варіант імені Олександра, що походить із грецької мови зі значенням «захищаю», «допомагаю» [11, с. 261]. Про відвагу дружини не раз буде говорити Толя («Леська моя з тих, хто й чорта не боїться» [8, с. 3]) Героїня захищає своїх дітей, допомагає чоловікові. Якщо брати за основу ім'я Лариса, що має теж коротку форму Леся, то його доонімне значення – «чайка» [11, с. 190]. Єдина мета у Лесі-чайки – вивести дітей у безпечне місце, зберегти життя, не бути в неволі. Це устремління птаха. Героїня та її ім'я асоціюються зі словами Івана Мазепи «Ой, горе тій чайці, чайці-небози, що вивела чаєнят при битій дорозі». На сторінках роману фігурують розмовні варіанти Леська та Лесь (у кличному відмінку), як, до речі, у доньки (Юля, Юлька, Юленька, Юль) та сина (Бодя, Богданчик, Бодька). Ми зафіксували цілу низку усічених іменних варіантів, які належать другорядним персонажам: Коль, Юр (Юрець), Петь, Гриш, Сань.

Комбат під час знайомства називається Інокентієм і зразу просить не називати Кешею («Тільки не Кеша, відразу попереджає комбат. – Принципово, чувак. До війни якимось нормально було. А зараз дійшло: Кеша – це кацапський витвір. Інок можна, навіть треба. Це позивний» [8, с. 187]). Герою не подобається російський розмовний варіант імені. Цікавим є позивний Інок. Інок – «одна з назв православного монаха» [3, с. 498], але буквальний переклад із грецької мови – «інший, одиникий, усамітнений». Герой і справді інший і за зовнішній виглядом, і за манерою поводитися та говорити.

Мешканці Антонівки мають звичайні українські імена та прізвиська: Сонька, Нінка, Славко Горбатюк, Вася Химич, Жора Назаренко, Вовка Пугач, Коля Івахно, Люба Покровська, Юрець Буханець, Петя Яковчук, Діма Юркевич. Є в романі кілька фамільярних називань за іменем по батькові: Германович, Павлівна, Богданівна, за іменем та іменем по батькові називають бабусю родини Овчаренків Клавдію Іванівну, а також натрапляємо на андроніме утворення Горбатючка.

Л. Белей писав, що «певна історична доба пов'язується з реальними історичними особами та їх реальними іменуваннями» [1, с. 36]. Серед назв персонажів виділяються літературно-художні антропоніми Кучма, Янукович (Яник), Кличко, путін, які є тлом твору.

Мешканці чарівного лісу: місяці Лютий і Березень, мудрий сивий Лісовик, зайчєня Вухань, вовчєня Зубок, лисичка Рудя, ведмежата-близнюки Бурим і Бурка, ворона Крака, білочка Настя. Майже всі казкові герої мають промовисті імена: хто за зовнішністю, хто за звуками. Натрапляємо в казковій лінії на мудрі настанови сивого Лісовика: *«зло ніколи не буває безмежним. Що більша його лють, то швидше воно слабшає та кволіє»* [8, с. 235]. Тут місяць Лютий асоціюється з ворогами, значення апелятива лютий – сердитий, злий, лютий. У перемогу добра над злом вірять не тільки люди, вірять і казкові герої. Мудра та хитра лисиця Рудя приходить до висновку: *«Ворог теж не зможе стрибнути вище від голови. Не зробить того, що понад його силу. А як спробує – всі сили витратить і здується!»* [8, с. 232]. Саме березень асоціюється з пробудженням природи, оновленням землі, теплом та радістю.

У збірці оповідань «Після 24-го» Владислав Івченко пише «і про фронт, і про тил, і про вимушених переселенців, і про полонених, і про загиблих. Ця збірка – про війну в усіх можливих її проявах» [4, с. 9]. Герої оповідань В. Івченка – звичайні українці, яких доля закинула в горнило війни. Вони мають традиційні імена та прізвища. Є багато прізвицьк (позивних), які утворилися за різних обставин та подій. На думку Н. Павликівської, позивні є «самодостатніми псевдонімами, оскільки використовуються передусім для того, щоб приховати справжнє іменування особи, або з причини самоідентифікації. Виконуючи номінативну функцію, вони обов'язково позначені ще й езотеричністю, мають достатній ступінь «таємності». Псевдоніми українських воїнів, крім основної функції, можуть мати додаткові: характеристичну, експресивну, оцінну, символічну, функцію вираження самоіронії» [9, с. 242].

В оповіданні «Юрчик» головний герой Артем отримує позивний Поет. Він пише вірші, багато їх присвятив Мілі, але вона цього не оцінила, як і його оточення (*«От і мужики із загону подивилися на нього, як на божевільного, коли побачили, що Артем узяв із собою блокнот. Сміялися, прозвали Поетом. Не позивний, а дражнилка»* [4, с. 17]). Так за уміння писати вірші чи робити записи в нотатнику герой отримує позивний. За професією отримує позивний лікар – Болік від прізвиська Айболіт (*«Болік (похідне від Айболіта), який до війни був ветеринаром, а тепер став медиком їхнього загону...»* [4, с. 15]). Літературно-художній антропонім Бугай утворився від прізвища персонажа (*«Підійшов Бугай. Його так назвали через прізвище – Бугаєнко. Наче наперекір назвиську. Бугай був невисокий та жиливий...»* [4, с. 13]). Є в оповіданні прізвище (Грибко), імена (Артем, Міла, Семен), прізвисько (Калина), але вони не несуть інформацію, тобто в тексті не розкриваються. Оповідання має назву «Юрчик». Так називалося немовля, яке разом із мамою дістали з-під завалів бійці, на жаль, хлопчик був мертвим.

В оповіданні «Щасливець» сім'я Саші потрапить під обстріл. Машину просто прошиє, загинуть усі, крім нього. Чоловік, що проїжджав, назве його щасливцем, бо лишився живий. Але чи можна так його називати, коли він втратив усю родину? Тут фігурують здебільшого розмовні варіанти імен: Сашко (Санечка, Сашенька, Сань), Аня (Ань), Льоша. У Саші двоюрідний брат проживає в росії, він радить не опиратися путіну. Але персонаж має свою позицію, він дивується тому, як може українець прогинатися перед усім російським («...от як можна бути руснявим довбойобом із прізвищем Палієнко?» [4, с. 45]).

Назва оповідання «Я не Толя», як і в попередніх, розкривається в кінці оповіді. У В. Івченка є особлива манера давати назви своїм оповіданням. У заголовках – кодування авторського задуму. У них сконцентровані різні конотації, вони розкривають тему та ідею твору, формують характери, впливають на читача, спонукають до прочитання та узагальнень. У випадковому солдаті жінка впізнає свого племінника, який загинув під Маріуполем, але тіло так і не знайшли, тому була надія. Головний герой Саша (Сань, Саньок) виконує різні роботи на блокпості, воює у складі роти. Тут він, проходячи через усі кола пекла, знайомиться з різними людьми. Натрапляємо на кілька імен (Колян, Семен, Таня, Федя), прізвищами здебільшого називають командирів (ротний Кравченко, командири Чайка, Білий). Ці літературно-художні антропоніми можна вважати національно значущими, бо вони характерні для нашої антропосистеми. Найбільше інформації має прізвисько Всевишній («Чувака звали Всеволод Вишняк, тому його прозивали Всевишнім і багато про це жартували. Тину, «сповідайся перед Всевишнім». Всевишній і сам любив пожартувати» [4, с. 48]). Прізвисько утворилося від частини імені Все- та частини прізвища Вишн- з додаванням закінчення –й. Персонаж Всевишній допомагав Саші, заспокоював, витягував із засипаного окопу. У цьому прізвиську відчутний натяк на асоціацію з Богом («З гори зазирнув Всевишній» [4, с. 55]). Як бачимо, завдяки спостережливості та тонкому гумору українців утворювалися цікаві своїм наповненням прізвиська.

Ми зафіксували цілу низку позивних в оповіданні «Не дуже вдала поїздка в тил». Головний герой Андрій має позивний Дікапріо («Тину, красунчик, кубики на пресі, білосніжна посмішка...» [4, с. 75]). Його загін назвали «Голлівудом», бо крім Дікапріо, ще в загоні були Шварц – дебелий важкоатлет з Полтави, їхній кулеметник, – і Фантомас, снайпер» [4, с. 75]. Прізвища артистів та героїв фільмів лягли в основу позивних. Командиром «Голлівуду» став Дядя. Цікавими за походженням є літературно-художні антропоніми Камерон та Аніматор. Позивний Камерон утворився від апелятива камера, а належав людині, яка знімала на відео («Цим займався Камерон, який мав пару камер і коптер, тож картинка виходила така, як треба» [4, с. 76]). Прізвисько Контрабас мав колишній контрабандист («Шварц був готовий косити з кулемета, а Контрабас, справжній контрабандист з-під Глухова, ціпився з гранатомета» [4, с. 76]). Боєць Аніматор встановлює міни («Чувак служив в армії мінером, потім влаштувався аніматором, працював в Туреччині та Еміратах...» [4, с. 76–77]). Позивний Доцент має «справжній доцент, викладач історії з Волині».

Як бачимо, позивні бійці отримали за професією, чи родом занять. До позивних Шахід, Хром, Борода автор не подає характеристики, тому можемо лише здогадуватися про їхнє походження. Дружину Андрія-Дікапріо звати Нікою, хоча колись це було повне офіційне ім'я Моніка. Андрій називає її ласкаво Нікуш, а вона його – Дюш.

Із оповідання «Вибачте, ми з Чернігова» дізнаємося, що в Німеччині жінка-втікачка з України зустрічає українку Аліну, яка там проживає. Таня втекла від війни разом із сином Марком, Маркусем. Чоловік Тані волонтерить. Цікаву історію розповідає Таня про ім'я її чоловіка («*Нікіта, мій чоловік... хоче ім'я змінити. ...Його ж батьки так записали, навіть по паспорту він Нікіта. Бо ж Микита – це типу по-селянськи. Нікіта – інша річ. А тепер він каже, що не хоче мати кацапське ім'я. Змінить на Микиту. Ну, коли війна закінчиться й паспортні столи запрацюють*» [4, с. 104]). Так серед українців проявлялася ненависть до всього російського, у тому числі й до власних найменувань. Привертає увагу назва оповідання. Малий Маркусь ховається в кафе під столом і починає перелякано скавчати, коли в небі загримів літак, а мама каже: «Вибачте, ми з Чернігова». Можна собі тільки уявити, який жах довелося пережити цьому хлопчикові.

В оповіданні «Жалко деда» кацапський солдат вбиває діда, який поспішав до своєї внучки. Убиває, щоб дід не побачив того, що зробили з його внучкою, так проявив жалість. Тут фігурують апелювативні називання старий, батя, дід, дед, хахол, водій та ін. Повну назву діда дізнаємося тоді, коли він потрапляє до росіян: Замковенко Іван Юхимович. Фігурують найменувань російських вбивць: Вождь, Колян.

Поранені бійці (оповідання «П'ята палата») проходять курс лікування в колишній дитячій лікарні. У п'ятій палаті помістили Васю («*Було в нього і прізвище, але він і в частині був Вася, і тут*» [4, с. 126]), Чаю («*Прізвище його було Чайченко*» [4, с. 130]), Цибулю («*Таке в нього було прізвище*» [4, с. 136]), Аттілу («*Позивний він вигадав собі сам і потім багато натерпівся, бо люди в його батальйоні були прості й нічого не чули про колись славетного гунського полководця. – Аттіла? Тротіла? А чого в тебе позивний бабський? Може, Тортілла? А може, краще будеш Гатіло?*» [4, с. 138]). Як бачимо, позивні бійців утворювалися за різними мотивами.

Відомо, що багато жінок, опинившись за кордоном, всіляко допомагали українцям. Героїня оповідання «Депутат із Сан-Тропе» Олександра зустрічає випадково свого однокласника. Тут, у Франції, вона має ім'я Сандрік, але знайомий назвав її Санею («*Санею мене називали давно, у школі й інституті, а потім я стала Сандрою, чи, у випадках, які мене дуже дратували, – Олександрю Вікторівною*» [4, с. 149]). У Сандри прізвище Щукіна, вона з посмішкою згадує, як після весілля думали змінити прізвище («*...і я жартувала, що треба взяти подвійні: Щукіна-Рибак чи Рибак-Щукіна*» [4, с. 149]). Її однокласник, «огрядний дядько з червоною пікою, у квітчастій сорочці і з товстим золотим ланцюгом на бичачій шії» [4, с. 150], втік від війни, бо «війна для лохів». Він наживається на біді людей. Персонаж Вадік Гапоненко має прізвисько Гапа – скорочений варіант прізвища. Цей тип веде розгульний спосіб життя, він хитрий («*Та нехай дурні воюють! Їх повно! А якщо у тебе*

голова на плечах, то якого тобі на війні робити? Відійди, перечекай, а коли мир настане, тоді можна і камуфляжик з парюю медалей одягти, убеде оформити і все таке. Ходити по школах, розповідати, як русню кришив!» [4, с. 165]). Ось такому перевертню Саня влаштувала справжню війну. У такий спосіб вона наближала нашу перемогу. Не випадково її ім'я, що має грецьке коріння, означає «захищаю», «допомагаю», «хоробра захисниця» [11, с. 261].

В оповіданні «Кожна птаха співає – убий» персонажі мають тільки імена. На перший погляд здається, що якісь іноземці опинилися під Києвом, бо фігурують англійські імена. Головний герой Майк направляє в Ірпінь спасти колишню дружину Ельзу та свою доньку Тіну. Його друг Сем запропонував налагоджувати постачання, бо це – «найпередовіша передова». Та Майк не хоче залишатися в тилу. Студентський товариш Нік повідомить його про дружину та доньку. Як бачимо, молодим людям зручніше використовувати варіанти іноземних імен замість своїх (Майк – Михайло, Сем – Семен, Нік – Микола). Відчувається своєрідне преклоніння перед чужомовним. Дружину Майка звать Нусею. Це розмовний варіант імені Ганна («Нуся. Ганна, Ганнуся, Нуся. Повторював її ім'я, і робилося приємно» [4, с. 173]). Ельзу Майк порівнював зі шматком льоду, а Нусю він любив, бо вона була протилежністю Ельзи. Це підтверджується первісним значенням імені – «лагідна, милосердна, мила» [11, с. 81].

Цілу низку позивних ми зафіксували в оповіданні «Великдень Пацана». Головний герой не хоче бути пацаном. Він «мав чудовий позивний Берсерк. Ну круто ж! Берсерки минулого присвячували себе Одіну і йшли в бій без страху смерті, а він присвятив себе Україні і загине за неї у кривавій борні» [4, с. 191]). Але тероборонівці не сприйняли такий позивний, тому старший сказав: «Значить так, пацан, будеш... будеш Пацаном. Так він і став Пацаном» [4, с. 193]. Його дратував цей позивний, тому, йдучи в останній бій, він каже Діду: «Скажеш Кулаку, що мій позивний – не Пацан, а Берсерк! Чуєш? Берсерк!» [4, с. 213]. Герою не подобається і його прізвище Панасов («Потім, коли Панасов захопився Україною, його почало дратувати оте «-ов» у своєму прізвищі. Кацапське закінчення. Навіть гірше! Панас же – українське ім'я, то якийсь з його предків, неодмінно нащадок славетних запорізьких козаків, вирішив зросійщитися і додав до прізвиська оте кляте «-ов». А він тепер носить його, мов тавро, надійне свідоцтво свого навернення у російське рабство. Панасов, бля! Хоч би Панасюк чи Панасовський, не кажучи вже про Панасенка. Але ж ні, Панасов» [4, с. 192]). Як бачимо, люди прагнуть позбавитися всього російського, у тому числі й найменувань, на ґрунті антропонімів розгортаються ідеологічні конфлікти. Серед друзів Пацана виділяються бійці зі своєрідними позивними: Удав («Снайпер має бути спокійним, як Удав. От Удав і став снайпером» [4, с. 194]), Чорт («Пацана заспокоював Чорт, командир їхнього відділення. З темними очима і чорною борідкою, справді схожий на Чорта» [4, с. 194]), Конунг («Пацан захоплювався, бо той був крутий. По-перше, вибив собі такий крутий позивний. Конунг!» [4, с. 195]). Конунг – «військовий вождь, вищий представник родової знаті у скандинавів у період середньовіччя» [3, с. 569]. Він був розумний і з вогником в очах

розповідав *«про Україну, про націю, про честь та лицарство»* [4, с. 203]. Жадібний до наживи Дід отримав позивний за віком, а було йому трохи більше п'ятдесяти. Пацан ненавидів Діда, називав мерзенною тварюкою. Серед інших позивних натрапляємо на такі: Кедр, Кулак, Ромчик, Борода. Вдала назва оповідання, яка знову розкривається в кінці твору. Бійці сприйняли Пацана мертвим, коли витягнули з окопу, але він застогнав (*«Кулак, Кулак, це Кедр! Пацан воскрес! Кажу, Пацан воскрес! Та не Христос, а Пацан!»*) [4, с. 216]. Таким був Великдень для Пацана.

Боєць із позивним Кавеен з оповідання *«Тиша. Камера знімає небо»* знімає на камеру своїх друзів і розповідає про їхні назви. Позивний Кавеен герой отримав за родом діяльності (*«Ну, ми, кавеєнщики, такі. Люди думають, ми клоуни, а ми герої, бля!»*) [4, с. 224]. Так ми дізнаємося про походження їхніх позивних. Боєць із позивним Піфпаф має досить влучну назву (*«Так, а це наш славетний Піфпаф, гроза руснявих танків і чужих цигарок – і ті, і ті стріляє однаково вправно»*) [4, с. 218]. Віталій Жданов має позивний Зарин (*«Боєць отримав такий позивний за свої шкарпетки, яким офіційно присвоєно статус хімічної зброї масового ураження і нейропаралітичної дії. ...Пекло – це не місце під землею, це місце, де сохнуть шкарпетки Віталія»*) [4, с. 221]. Як бачимо, українцям притаманне почуття гумору. Ю. Карпенко писав: *«Україні почуття гумору властиве якнайширше і, звичайно, має свої національні особливості, вивчення яких залишається актуальним завданням. ... Одним із таких могутніх засобів, поряд із відчайдушною хоробрістю... став непереможний гумор»* [7, с. 195]. Молодий боєць Чупс має позивний, який натякає на його юний вік: йому ще льодяники лизати, а він воює. Про бійця Бімбу Кавеен розповідає, але не дає натяку на походження його позивного. Кулеметник має позивний Дядя Жора, ми не знаємо, чи це справжнє ім'я людини, але за віком він – дядя. За науковим званням отримав позивний Доцент (*«А тепер в ефірі інтелігенція нашого взводу, Доцент, який залишив рідний інститут, щоб піти вбивати русню»*) [4, с. 227]. Боєць Трибунал несе смерть для ворогів (*«Знайомтесь, це наш снайпер Трибунал! І сцить, і стріляє однаково влучно»*) [4, с. 229]. Ми вже в попередніх оповіданнях фіксували позивний Дід, а тут натрапили на позивний Прадід (*«У нас був дід, зараз у шпиталі відпочиває. Діду було п'ятдесят шість, то йому позивний і віддали. А тут приходять справжній дід, на два роки старший! Ну що робити? Дід віддавати позивний не хотів, тоді я вгадав, що нехай буде Прадід!»*) [4, с. 233]. Позивний Морячок боєць отримав за професією, бо справді був моряком. Альпініст справді був альпіністом (*«Альпініст у нас – підкорювач гір»*) [4, с. 242]. Медсестру Зою називають Зоюль-Зоюль. Серед низки згаданих є Пірат, Карась, Термік, Полтос. Над деякими позивними Кавеен насміхається, не розуміючи їхнього походження (*«Так, а це Льолік і Болік нашого взводу, Запад і Солома! Слухай, Солома, а чого ти Солома, а не Восток? Круто б було, якби Запад і Восток! Або хоча б Солома і Сіно!»*) [4, с. 234]. Парочка Льолік і Болік нагадує нам двох братів із роману *«Ворошиловград»* С. Жадана. Під час серії вибухів Кавеен бігає до бійців, камера фіксує вбитих і поранених, але через кілька хвилин скрикує і він. Настає тиша, камера знімає небо.

В оповіданні «Монах» також усі бійці мають позивні, але тут, як колись у воїнів УПА, виробилася звичка під час називання використовувати слово друг: друг Чайка, друг Монах, друг Дунай, друг Таран, друг Ніж, друг Гуцул, друг Самурай, друг Тор, друг Строгий. Позивний Ніж боєць отримав через преклоніння перед ножами та боями з ними («Ніж був фанатом ножового бою, завжди носив із собою дебелого такого ножаку і вчив усіх охочих прийомчикам» [4, с. 251]). Хлопця, який завідував харчами, називали Коком. Дивний позивний Монах мав боєць, який не вірив у Бога («Монах, ну от як ти з таким позивним можеш бути атеїстом?» [4, с. 253]). Під час знайомства з Капітаном він представляється Монахом: «Гм, цікаво. Чому Монах? – Я ніколи не був товариським. – А як тебе звать по-справжньому? Монах. – І в паспорті так написано? – У паспорті дурниці. Я – Монах» [4, с. 269]. Два сусіди Капітан і Павлович виживають біля розбомбленого дому. Капітан отримав таке прізвисько тому, що був капітаном на кораблі. Павловича по-приятельськи називають за іменем по батькові.

У героїні Агафії з оповідання «Помста дарує полегшення» є брат, якого вона назвала Герундієм, бо якраз тоді вивчала про герундії на курсах англійської («Звісно, що звали його не Герундій, а Герасим. Навіть за нинішньої моди на старовинні імена – занадто по-старосвітськи. Щоправда, його всі звали Гера» [4, с. 303]). Він потрапив у полон, над ним знущався якийсь монгол, нащадок Чингісхана, як він сам себе називав. Йому мало було знущатися з полонених, він хоче познущатися з Гафи, яка в Німеччині. Та горда українка зуміла перехитрити чурку, налаштувати проти нього Афанасія, вбити кількох росіян. І помста принесла їй полегшення.

Головна героїня оповідання «Споручниця мертвих» працює патологоанатомом. Вона сама зізнається, що її офіс – це морг. Журналіст ніяк не може зрозуміти, як така красива і молода жінка «модельної зовнішності» може працювати з трупами. Йому хочеться якось розрадити її, просто бути поруч. Але лікарка відкидає його спроби («Малиш, я родом з Іловайська. Суворий шахтарський край. У мене залізобетонна психіка» [4, с. 338]). Від журналіста ми чисто випадково дізнаємося її ім'я («Ірен із залізобетонною психікою! Він сказав це лише, щоб вимовити її ім'я. Наче облизував його, коли промовляв, перекочував під піднебінням, як хороше вино. Ранише ім'я Ірен здалося б йому претензійним, штучним – гірше тільки Анжела. Але зараз воно було п'янким і вишуканим. Ірен!» [4, с. 338]). Ім'я Ірен має грецьке коріння, означає «мир», «спокій» [11, с. 156]. Ірен спокійна, тим більше, що вона працює з тілами вбитих на війні бійців. Саме з ними вона веде розмови, розповідає про себе. Вона поправляє волосся, підводить губи, бере бокали, вино і починає тихий монолог з Ромчиком, щоб добре спровадити його в інший світ, світ тиші і спокою. Згадує свого Юрчика, якого не може бодай обмити, бо від нього залишились фрагменти тіла і ті не можна було зібрати. Але і в морзі спокій умовний, бо живі і мертві знаходяться під постійними обстрілами.

Як бачимо, кожен літературно-художній антропонім оповідань В. Івченка несе інформацію. Вона може бути захована в доонімній семантиці основи антропоніма, в авторській характеристиці, увиразнюватися цілою низкою різних конотацій.

Роман Нелі Романовської «Рятуючи Єву» потрапив до рук не випадково. Найперше привернув увагу заголовок, де фігурує ім'я Єва. Ю. Карпенко писав, що «назва твору повинна мати велике змістове навантаження», бо вона стає «найважливішою ланкою, вузловим елементом змісту» [6, с. 34–35]. У заголовку власне ім'я персонажа стало знаком авторського виділення, ключовим словом. Героїня Єва, за словами Нелі, вибрала собі таке дивне ім'я сама («*Все просто і знову ж релігійно: тому що народилася у день святої Єви – 27 серпня*» [10, с. 18]). У мирне життя сучасної Єви вдерлася війна. Вона пройшла пекло в Бучі, вижила, але «вціліти фізично ще не означає вижити душевно». Ім'я героїні – ім'я першої жінки на землі. Його первісне значення в перекладі з давньоєврейської – «жива» [11, с. 118]. Воно також має інше значення – подателька життя, та, що дає життя. Єва чудом залишилася живою, вона втратила чоловіка Мирослава, батька, не має відомостей про брата й сестру; вона не хоче жити, але вона носить дитину, має дати їй життя («*Ти і є Україна, яка ніколи не зламається. В тобі є життя!*» [10, с. 54]). Отже, доонімне значення літературно-художнього антропоніма розкривається в тексті. Подруга Неля (вона і автор роману) наділяла її цілою низкою апелюючих називань ще до війни: мала висушена таранька, мала зараза, мала засранка, сіра миша, мадам Ку-Ку. Неля дізнається, що Єва в Бучі, вона не знає, що сказати, як допомогти («*Моя дівчинко, моя намистинко, нанизана на найкращі дні мого життя, мій світлий спогаде, донечко, сестричко, подружко... Не знаю точно, хто ти мені... Однак знаю, що ти та душа, котра мені рідна. Я усвідомила, що ти мені послана Богом. Якими ниточками, антенами, вузликами ми зв'язані – досі невідомо. Та в час, коли з тобою сталася біда, відчуваю страшний душевний біль, а серце задихається від високочастотних вібрацій і страху за тебе. Я молитимуся, щоб твої очі щоранку бачили кружальце сонця, а ввечері – пів калачика місяця*» [10, с. 53]). Звертається Неля до подруги, шукаючи вагомні слова, використовуючи фольклорні мотиви: Євочко, Євонько, дівчинко моя золота, зозулько моя, голубонько. Ім'я стало символом вистражданого життя і перемоги, не випадково авторка порівнює подругу з Україною («*Загалом, моя подружка максимально схожа на мою Батьківщину. Така ж багатостраждальна і щира. Вірю, що вона народить, а Україна перемаже*» [10, с. 185]).

Неля для Єви стане рятівником, ангелом охоронцем («*Хто Єва? Я вже задалася цим запитанням, але так і не знайшла на нього відповідь. Подарунок долі, який Господь вручив мені в руки разом із бажанням опікуватися нею, чи мого випробування, іспит?*» [10, с. 71]). Неля опікується Євою, переживає, нелегко їй це вдається, але вона не опускає рук. Первісне значення імені також спрацьовує в тексті. Неля походить від імен Елеонора та Олена. Елеонора – ім'я арабського походження, означає «Бог – моє світло» [5, с. 80], а Олена – грецького походження, означає «світло», «ссяво» [11, с. 265]. Милосердна Неля стає сонячним променем, «рятівним світлом сонця» для Єви, вона оберігає, спонукає повернутися до життя, їй це вдається. Єві важко вернутися з пекла, бо воно всередині неї, але Неля про-

мовляє: «Не гніви Бога, всередині тебе – дитина і рай» [10, с. 108]. Світла душою Неля знає, що «молитва є тим випроміненням, що досягає туди, де не тягне інтернет» [10, с. 46], вона має тісний зв'язок із Богом («Я – дитина Божа, котра має глибинний зв'язок із Всемогутнім і вміє взяти з цих стосунків багато – навіть життя. І цього разу візьму! Євине...») [10, с. 51]; «Господи, дякую Тобі за кожен подих, сім'ю, дім. За черешню, що починає цвісти під вікном. За тата, брата і всю родину. За Україну» [10, с. 63]). Бог на сторінках роману стає персонажем. Неля порізноmu називає Його: Бог, Творець, Він, Всемогутній, Господь, Великий Бог. Отже, імена двох головних героїнь роману мають потужний заряд. Імена та образи тісно переплетені, доповнюють один одного, працюють на ідею, сюжет.

Висновки та перспективи дослідження. Дослідження літературно-художніх антропонімів, які функціонують у прозових творах про російсько-українську війну, дає підстави стверджувати, що найменування для своїх героїв автори беруть із реальної антропонімікону. Письменники вдивляються в доонімне значення назви, нанизують її численними конотаціями, символами. Безумовно, літературно-художні антропоніми формують образ. У романі А. Кокотюхи зафіксовано традиційні прізвища, імена та їх неофіційні варіанти зі значним характеристичним потенціалом. Оповідання В. Івченка наповнені псевдонімами (позивними) українських воїнів. З'ясовано мотиви утворення позивних: від усічених прізвищ, імен, професій, занять, зовнішності, улюблених героїв, смішних ситуацій тощо. Звернено увагу на особливу манеру В. Івченка – уміння давати назви своїм оповіданням. У заголовках – кодування авторського задуму. З роману Н. Романовської в поле зору потрапили лише імена головних героїнь, які, крім низки різних функцій, виконують найважливішу – символічну. Особливості творення найменувань вказують на позицію самих авторів та індивідуальні ознаки їхнього мислення. Перспективою подальших розвідок є дослідження літературно-художніх антропонімів та заголовків, що функціонують у творах сучасних авторів.

Література

1. *Белей Л. О.* Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст. Ужгород: Патент, 1995. 120 с.
2. *Вегеш А.* Своєрідність літературно-художнього антропонімікону в сучасних романах про російсько-українську війну. Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 23 вересня 2022 року) / Ю. Остапець, М. Палінчак (голови редкол.); відповідальні за випуск: М. Вегеш, В. Гиря. Ужгород: ТОВ «Рік-У», 2022. С. 346–355.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. *Івченко В.* Після 24-го. Оповідання. Ритмізована проза. Київ: Віхола, 2022. 360 с.
5. *Ісат Ю. А.* Таємниця вашого імені. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006. 736 с.

6. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики (Переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). Літературна ономастика: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 29–37.
7. Карпенко Ю. О. Ономастична майстерність Богдана Мельничука як гумориста. Літературна ономастика: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 194–202.
8. Кокотюха А. Врятувати березень. Харків: Вид-во «Ранок», 2022. 240 с.
9. Павликівська Н. Українська громадсько-політична псевдонімія ХХ (1929–1959 рр.) – поч. ХХІ століть. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. 2017. Вип. 1 (27). С. 239–243.
10. Романовська Н. М. Рятуючи Єву: роман. Тернопіль: Мандрівець, 2023. 192 с.
11. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.
12. Шкляр В. Характерник: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2019. 304 с.
13. Ярема Г. «Рукопис вичитував професійний психолог...». URL: <https://wz.lviv.ua/life/473498-rukopys-vychytuvav-profesiinyi-psykholoh>.

References

1. Belei, L. O. (1995), *Funktsionalno-stylistychni mozhlyvosti ukrainskoi literaturno-khudozhnoi antroponimii XIX–XX st.* [Functional and stylistic possibilities of Ukrainian proper names of the literary heroes of the XIX–XX centuries], Patent, Uzhhorod, 120 s.
2. Vehesh, A. (2022), *Svoieridnist literaturno-khudozhnogo antroponimikonu v suchasnykh romanakh pro rosiisko-ukrainsku viinu. Format rozvytku vidnosyn Ukrainy ta krain Tsentralnoi Yevropy u konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny* [Peculiarities of the proper names of the literary heroes in modern novels about the Russian-Ukrainian war. The format of the development of relations between Ukraine and the countries of Central Europe in the context of the Russian-Ukrainian war]: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Uzhhorod, 23 veresnia 2022 roku) / Yu. Ostapets, M. Palinchak (holovy redkol.); vidpovidalni za vypusk: M. Vehesh, V. Hyria, TOV «Rik-U», Uzhhorod, s. 346–355.
3. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.)* (2005), [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions)] / Uklad. i holov. red. V. T. Busel, VTF «Perun», Kyiv – Irpin, 1728 s.
4. Ivchenko, V. (2022), *Pislia 24-ho. Opovidannia. Rytmizovana proza* [After the 24th. Stories. Rhythmic prose], Vikhola, Kyiv, 360 s.
5. Isat, Yu. A. (2006), *Taiemnytsia vashoho imeni* [The secret of your name], TOV VKF «BAO», Donetsk, 736 s.
6. Karpenko, Yu. O. (2008), *Nazva tvoruv yak obiekty onomastyky (Perevazhno na materialii tvorchosti Mykoly Bazhana)* [The title of the work as an object of onomastics (Mainly based on the works of Mykola Bazhan)]. *Literaturna onomastyka: zb. Statei*, Astroprynt, Odessa, s. 29–37.

7. Karpenko, Yu. O. (2008), Onomastychna maisternist Bohdana Melnychuka yak humorysta [Bohdan Melnychuk's onomastic skill as a humorist]. Literaturna onomastyka: zb. Statei, Astroprynt, Odesa, s. 194–202.
8. Kokotiukha, A. (2022), *Vriatuvaty berezen [Save March]*, Vyd-vo «Ranok», Kharkiv, 240 s.
9. Pavlykivska, N. (2017), *Ukrainska hromadsko-politychna psevdonimiia XX (1929–1959 rr.) – poch. XXI stolit [Ukrainian social and political pseudonym in the XX (1929–1959) – beginning of the XXI centuries]*. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Movoznavstvo, Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka, Ternopil, Vyp. 1 (27), s. 239–243.
10. Romanovska, N. M. (2023), *Riatuiuchy Yevu: roman [Saving Eve: a novel]*, Mandrivets, Ternopil, 192 s.
11. Triiniak, I. I. (2005), *Slovnyk ukrainskykh imen [Dictionary of Ukrainian names]*, Dovira, Kyiv, 509 s.
12. Shkliar, V. (2019), *Kharakternyk: roman [Kharakternyk: a novel]*, Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia», Kharkiv, 304 s.
13. Yarema, H. (2023), «*Rukopys vychytuvav profesiinyi psykholoh...*» [«*The manuscript was proofread by a professional psychologist...*»], URL: <https://wz.lviv.ua/life/473498-rukopys-vychytuvav-profesiinyi-psykholoh>.

Л. В. Рева-Лєвшакова,

д-р філол. наук, проф.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

SINGULUS & PLURES В УКРАЇНСЬКІЙ, ТУРЕЦЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, КИТАЙСЬКІЙ МОВАХ: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ ЧИСЛА

Роботу присвячено категорії числа в українській мові в порівняльно-лінгвістичному аспекті з іншими індоєвропейськими, тюркськими та сино-тибетськими мовами. Метою дослідження є порівняльно-аналітичний аспект категорії числа в українській, турецькій, німецькій, китайській мовах. Завданнями роботи обрано визначення компаративістського аспекту категорії числа в німецькій мові у порівнянні з українською мовою, розкриття порівняльного аспекту категорії числа в турецькій мові у паралелі з українською мовою, виявлення дефініції порівняльного аспекту категорії числа в китайській мові у зіставленні з українською мовою.

Об'єктом дослідження є категорія числа в українській, турецькій, німецькій, китайській мовах. Предмет дослідження – це приклади однини і множини (*singulus* та *plures*) в українській, турецькій, німецькій, китайській мовах.

У роботі застосовані компаративістський, історичний, зіставний і структурний методи дослідження. Наукова новизна визначається фактом аналізу категорії числа мов різних лінгвістично-історичних груп. Теоретична і практична цінність отриманих результатів полягає у застосуванні матеріалу дослідження в роботі з іноземними студентами для кращого й ефективного навчання їх української мови як іноземної.

У висновках зазначено, що категорія числа є цікавою лексико-граматичною ознакою формування мови вартою подальших досліджень. При навчанні студентів іноземного походження доцільно враховувати складну граматику рідної їм мови. Вивчення категорії числа з позицій порівняльного мовознавства надає широкий простір для нових досліджень. Такі дослідження мають не тільки теоретичну, але й практичну/професійну користь для викладачів української мови як іноземної.

Ключові слова: категорія числа, лексико-граматичні категорії, порівняльна граматики, компаративістська лінгвістика, іншомовний суб'єкт, українська мова як іноземна.

L. V. Reva-Lievshakova,

ScD, Professor,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Professor

SINGULUS & PLURES IN UKRAINIAN, TURKISH, GERMAN, CHINESE LANGUAGES: LEXICO-GRAMMATICAL FEATURES CATEGORIES OF NUMBERS

The work is devoted to the category of number in the Ukrainian language in a comparative-linguistic aspect with other Indo-European, Turkic and Sino-Tibetan languages. The purpose of the study is the comparative and analytical aspect of the number category in the Ukrainian, Turkish, German, and Chinese languages. The tasks of the work were to determine the comparative aspect of the number category in the German language compared to the Ukrainian language, to reveal the comparative aspect of the number category in the Turkish language compared to the Ukrainian language, to identify the definition of the comparative aspect of the number category in the Chinese language compared to the Ukrainian language.

The object of the research is the number category in the Ukrainian, Turkish, German, and Chinese languages. The subject of the study is examples of singular and plural (singulus and plures) in Ukrainian, Turkish, German, and Chinese languages.

The work uses comparative, historical, comparative and structural research methods. Scientific novelty is determined by the fact of the analysis of the category of the number of languages of different linguistic and historical groups. The theoretical and practical value of the obtained results lies in the application of the research material in working with foreign students for better and effective teaching of their Ukrainian language as a foreign language.

The conclusions state that the number category is an interesting lexical-grammatical feature of language formation worthy of further research. When teaching students of foreign origin, it is advisable to take into account the complex grammar of their native language. The study of the category of number from the perspective of comparative linguistics provides a wide space for new research. Such studies have not only theoretical, but also practical/professional benefits for teachers of Ukrainian as a foreign language.

Key words: number category, lexical-grammatical categories, comparative grammar, comparative linguistics, foreign language subject, Ukrainian as a foreign language.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Будь-яка мова має свої лексико-граматичні особливості категорії числа, роду, відмінків. Питання вивчення цих особливостей у порівнянні з іншими мовами збагачує компаративістську лінгвістику новими розгалуженими дослідженнями. Однак досліджень таких бракує в українському мовознавстві. Хоча саме порівняльні розвідки української мови з іншими

мовами (в залежності від вподобань дослідника або з нагальних питань освітнього процесу) мали б не тільки історичну користь, але й практичну. Мається на увазі порівняльне підґрунтя при навчанні іноземців української мови. Якщо розуміти своєрідність лексико-граматичних категорій, зокрема числа, мови носія, якого маєш навчити українській мові, то процес навчання пришвидшується й полегшується. Отже, через наукову визначеність категорії числа в деяких мовах можна дійти до практичної значущості такого дослідження задля ефективного навчання іноземців, зокрема іноземних студентів Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, – це становить *актуальність* нашого дослідження.

Аналіз досліджень проблеми. Привертаючи увагу до проблеми порівняння категорії числа в різних мовах, можна з сумом визнати, що таких праць вкрай бракує. Здається, що окрім робіт з порівняльної граматики І. В. Кононенка (про своєрідність позицій прикметника в слов'янських мовах) [2] та І. П. Кононенка (про контрастивність української й польської мов) [3] до цієї теми не звертались інші мовознавці. На жаль, наша компаративістська лінгвістична школа тривалий час відновлюється після невимовних втрат періоду репресій компаративістів, зокрема Г. А. Ільїнського. Варто нагадати, що й тема порівняльної лінгвістики була під забороною за часів ідеологічних завіс та ствердження «єдиної і могутньої мови». Єдино можливим порівняльним аспектом був напрям аналізу спорідненості східнослов'янських мов. Наприклад, у 1927 році Л. А. Булаховський разом із О. І. Білецьким та ін. видали підручник «Українська мова», до якого відомий компаративіст Л. А. Булаховський включив кілька своїх статей присвячених проблемам і методам вивчення мови, зокрема «ГраMATика в новій школі» та «Порівняльне вивчення української й руської мов». Саме такий компаративний аспект став єдино можливим на тривалий час заборон та ідеологічної цензури.

Щоправда ситуація змінилась у 60-70 роки минулого століття і з'явилась контрастивна лінгвістика. Її розвинення у вітчизняному мовознавстві належить Ю. О. Жлуктенкові, який звернув наукову увагу на дефініції граматики англійської й української мов та порівняльно-типологічну граматику німецько-українських мовних паралелей. Це дало можливість Ю. О. Жлуктенкові разом із співавторами створити 1991 року один з перших підручників для самостійного навчання: «Вивчаємо українську мову». Окремо хотілось би згадати своєрідні компаративістські розвідки О. П. Баранникова, який першим (можливо, що не єдиний) вивчав діалекти циганської мови в Україні і вплив на них української мови.

Тема контрастивної лінгвістики відновилась на початку XXI століття у роботі Н. І. Андрейчук [1]. В цей час також з'явились роботи Г. С. Палиці [4] та Є. П. Тимченка [6] з аналізу типологічних та стилістичних ознак української та німецької мов. Хотілося б продовжити перелік праць порівняльних з українською мовою інших мов світу. Однак поки що це поле лишає за собою право на чималу кількість майбутніх відкриттів. Щодо категорії числа у порівняльному аспекті, то питання не привертало особливої уваги, хоча має право не тільки на окремі дослідження, а й на ґрунтовні порівняльно-аналітичні визначення й лексико-семантичні формули.

Тому *метою* нашої роботи є порівняльно-аналітичний аспект категорії числа в українській, турецькій, німецькій, китайській мовах. Таким чином ми намагаємось охопити різномовні шари: германської мови індоєвропейської мовної сім'ї (представник – німецька мова), тюркських мов (представник – турецька мова), сино-тибетської мовної сім'ї (китайська мова), – у порівнянні з українською мовою, як представника східнослов'янської групи слов'янських мов, що входять до індоєвропейської мовної сім'ї.

Завданнями роботи вважаємо наступне: визначити компаративний аспект категорії числа в німецькій мові у порівнянні з українською мовою; розкрити компаративний аспект категорії числа в турецькій мові у порівнянні з українською мовою; визначити дефініцію категорії числа в китайській мові у порівнянні з українською мовою.

Об'єктом дослідження є категорія числа в українській, турецькій, німецькій, китайській мовах. *Предмет* дослідження – це приклади однини і множини (*singulus* та *plures*) в українській, турецькій, німецькій, китайській мовах.

У роботі застосовані компаративістський, історичний, зіставний і структурний *методи* дослідження. *Наукова новизна* визначається фактом аналізу категорії числа мов різних лінгвістично-історичних груп. *Теоретична і практична цінність* отриманих результатів полягає у застосуванні матеріалу дослідження в роботі з іноземними студентами для кращого й ефективного навчання їх української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. Знайомство з категорією числа в аудиторії іноземних студентів/слухачів відбувається вже на початку навчання, однак після фонетичної й графічної підготовки та більш-менш вдалого первісного осмислення мовних тонкощів й розуміння паралелей іншомовного розвитку, а саме: українського алфавіту, слова, словосполучень, речень, текстів. У своєму підручнику «Розмовляємо українською» [5] ми розмістили таблицю відповідності однина-множина для розуміння створення категорії числа з обов'язковим урахування категорії роду. Ця таблиця уміщує основні мовнобудівні «правила» для зорового сприйняття й поступового запам'ятовування специфіки створення множини із однини, а для іноземця наочно сприйняти різницю між *singulus* (однина) і *plures* (множина). Таблиця сформована так, щоб до неї неодноразово повертатись під час оволодіння мовою. Розрахована вона на іншомовну людину, яка вперше стикається з невідомими їй законами будівництва словоформ. Звісно, що в подібній ситуації ми не можемо обтяжувати лінгвістичною термінологією, а маємо розумно довести до іншомовного суб'єкта конструктивну суть категорії числа в мові, якою він має оволодіти. Враховуючи те, що іншомовний суб'єкт може навіть не здогадуватись, що у мові можуть мати рід слова на позначення неістот й поділяться на чоловічу/жіночу/середню групу, а вже в залежності від своєї належності до роду створюють свої правила формування множини. Зрозуміло, що для закріплення й розширення понятійного апарату ми беремо займенникову форму 3 особи однини і форму 3 особи множини.

Він	Вона	Воно	Вони	
брат			брати	+ и
літак			літаки	
університет			університети	
будинок			будинки ^{оx}	
лікар			лікарі	ар + і
пляж			пляжі	ж + і
викладач			викладачі	ч + і
товариш			товариші	ш + і
вчитель			вчителі	ь → і
олівець			олівці ^{ex}	
день			дні ^{ex}	
	сестра		сестри	а → и
	зупинка		зупинки	
	лікарня		лікарні	я → і
		яблуко	яблука	о → а
		місто	міста	
		море	моря	е → я

У таблиці більше приділено уваги формуванню множини від однини чоловічого роду, оскільки створення *plures* має різноваріативні форми. Приклади надані з урахуванням відміни називного відмінку (В1). Це поступове введення іноземного студента/слухача в поле відмінкових відношень іменників в українській мові, попереду відкриття системи 7 відмінків та їхнього формувального значення для утворення прикметників і порядкових числівників. Звісно, ці знання не початкового періоду навчання української мови як іноземної. Так, при кінцевій приголосній основи слова чоловічого роду множина утворюється за допомогою додавання закінчення *-и*. Це ж закінчення буде утворювати множину від слова *турок* – *турки*, на які потрібно вказати представникам Туреччини. Особливу увагу необхідно приділити словам чоловічого роду, що закінчуються на суфікс *-ар*. У нашій мові є декілька цікавих закономірностей. Одна із них полягає в тому, що назви багатьох професій чи роду діяльності закінчуються на суфікс *-ар*. Є припущення, що суфікс *-ар* (від лат. *-arius*) поширився внаслідок запозичення слів через посередництво германських мов у слов'янській мові. Лексика на *-ар* вже потрібна на цьому етапі навчання, оскільки початківець має вже розуміти такі слова, як *лікар*, *бібліотекар*, *секретар*, з якими він вже стикається в повсякденному житті. Деякі слова можуть швидко запам'ятовуватись через посередництво інших мов та фонетичне співпадіння вимови, як, наприклад слово *секретар*, яке походить від латинської *secretarius*. Інакше формуються іменники чоловічого роду з прикінцевим шиплячим. У таких словах множина утворюється

за допомогою додавання закінчення *-i*. Це одна із специфічних і парадоксальних формуваль в українській мові, адже шиплячі в нашій мові тверді, але при утворенні множини з додаванням закінчення *-i* мають пом'якшуватись, однак вимова цих слів зберігається неодмінно твердою, що становить труднощі розуміння, хоча при майстерному навчанні можна толерантно поставитись до вимови іноземців, бо «чистою» вона не буде через різницю рідних звуків і звучання іноземних для них слів. Особливості створення множини мають слова на *-ок*. Наприклад, слова *будинок*, *гуртожиток* при утворенні *plures* будуть втрачати *-о-*. А у слів на *-ець* буде випадати *-е-*. Наприклад, *олівець – олівці*. Важливим є на цьому уроці показати форму утворення множини того народу, до якого належить іноземець. Адже здебільшого літера *-е-* буде випадати, як у словах: *українець – українці, іноземець – іноземці, німець – німці, американець – американці* та ін. Складніше запам'ятати *китаєць – китайці*. Однак вказування національної належності має відбутись саме на початковому періоді вивчення мови.

Поза таблицею лишаються винятки, на які потрібно окремо звернути увагу. Виняткове будовання множини не є типовим, тому для іншомовного суб'єкта ці форми потрібно запам'ятати. Звісно, що може виникнути питання: чому так? Пояснення може бути зрозумілим тільки носіям мови, оскільки для цього потрібно використовувати широкий пласт лексики з історичним занурюванням у давні часи формування мови, можливо, звернутись до мовотворчих законів старослов'янської мови і приділити увагу різним кутам зору або науковим припущенням. Зрозуміло, що в іноземній аудиторії студентів це не можливо. Звісно, що в іноземній аудиторії науковців або зацікавлених осіб історією питань формування категорії числа при вдалому перекладі така інформація сприйметься вдало. Але в навчальному процесі це унеможлиблює навчання представника іншої країни, навіть якщо етап навчання йде за інтенсивною програмою. Тому слова *друг – друзі, дитина – діти, людина – люди, дівчина – дівчата, мати – матері* потрібно подати відокремлено з позначкою *увага* або знаком оклику (!). Глибшої уваги маємо надати словам з чергуванням голосних *i-o* в коренях слів. Ці слова також потрібно вводити в обіг на початковому етапі з позначкою особливої уваги: *стіл – столи, міст – мости, кіт – коти, сік – соки*.

При навчанні студентів німецького походження варто враховувати складну граматику рідної їм мови. Це чи не єдина мова, в котрій рід вказується артиклем перед іменником, який обов'язково пишеться з великої літери. Однак, є артиклі означені (*der, die, das*) і неозначені (*ein, eine, ein*), які змінюються в залежності від відмінку, котрих в німецькій мові чотири: називний, родовий, давальний і знахідний. Множина утворюється за допомогою артикля *die* і можливої зміни закінчення, або ще і зміни в корені (де може виникнути літера-умлаут). Це для означеного іменника. Для неозначеного іменника артикль не використовується в називному відмінку, в інших відмінках артикль використовується. Здається, що при таких складнощах утворення множини в німецькій мові, наші закони будовання *plures* з її різноманітними варіантами закінчень й відмінковими формами не так складно й вивчити. Однак це не так,

навчання іншої мови це кропітка праця з одного боку студента/слухача, з іншого – викладача.

При навчанні турецькомовної аудиторії потрібно враховувати граматику турецької мови. При наявних 4 відмінках (називному, родовому, давальному, місцевому), у турецькій мові немає іменних класів і відсутня категорія роду. Множина утворюється додаванням закінчень *-lar* або *(-ler)* до основи однини. Відсутність категорії роду створює певну складність розуміння, визначення й формування варіантів множини за родовими ознаками.

Китайським студентам найскладніше навчатись іншої мови, адже ієрогліфічне письмо суттєво відрізняється від кириличного письма чи латиниці. Потрібно знати деякі особливості китайського письма: слова не змінюються, велику роль відіграють порядок слів та допоміжні слова (прийменники, частки, класифікатори). Категорії числа в китайській мові немає, якщо їм потрібно вказати множину, то вони використовують числівник.

Категорія числа є цікавою лексико-граматичною ознакою формування мови вартою подальших досліджень. При навчанні студентів іноземного походження доцільно враховувати складну граматику рідної їм мови. Вивчення категорії числа з позицій порівняльного мовознавства надає широкий простір для нових досліджень. Такі дослідження мають не тільки теоретичну, але й практичну/професійну користь для викладачів української мови як іноземної.

Література

1. *Андрейчук Н. І.* Контрастивна лінгвістика: навч. посібник. Львів: Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 300 с.
2. *Кононенко І. В.* Прикметник у слов'янських мовах. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2009. 495 с.
3. *Kononenko I. P.* Język ukraiński i polski: studium kontrastywne. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. 808 s.
4. *Палиця Г. С.* Порівняльна типологія української та німецької мов. Дрогобич: Вимір, 2010. 160 с.
5. *Рева-Левшакова Л. В., Гладир Я. С.* Розмовляємо українською (стартовий курс А1, А2): навч. посіб. для іноземних студентів-слухачів ЗВО України (2-ге видання, перероблене і доповнене). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2022. 384 с.
6. *Тимченко Є. П.* Порівняльна стилістика німецької та української мов. Вінниця: Нова книга, 2006. 240 с.

References

1. Andrejchuk, N. I. (2015), *Contrastive linguistics: a study guide [Kontrastivna lingvistika: navch. posibnik]*, Vid-vo LNU imeni Ivana Franka, Lviv, 300 s.
2. Kononenko, I. V. (2009), *Adjective in Slavic languages [Prikmetnik u slov'janskih movah VPC «Kiyivskij universitet»]*, Kyiv, 2009, 495 s.
3. Kononenko, I. P. (2012), *Jezyk ukrajinski i polski: studium kontrastywne*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 808 s.
4. Palicya, G. S. (2010), *Comparative typology of the Ukrainian and German languages [Porivnyalna tipologiya ukrajinskoyi ta nimeckoyi mov]*, Vimir, Drohobich, 160 s.
5. Reva-Lievshakova, L. V., Gladir, Ya. S. (2022), *We speak Ukrainian (starter course A1, A2): teaching. Manual for foreign students of higher education institutions of Ukraine (2nd edition, revised and supplemented [Rozmovlyayemo ukrajinskoyu (startovij kurs A1, A2): navch. posib. dlya inozemnih studentiv-sluhachiv ZVO Ukrajini (2-ge vidannya, pereroblene i dopovnene)]*, Kyiv, Vidavnychij dim Dmitra Burago, 384 s.
6. Timchenko, E. P. (2006), *Comparative stylistics of the German and Ukrainian languages [Porivnyalna stilistika nimeckoyi ta ukrajinskoyi mov]*, Nova kniga, Vinnicya, 240 s.

УДК 81`42

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283858>

Д. В. Дергач,
канд. філол. наук, доц.,
*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри стилістики та мовної комунікації*

ІНВАРІАНТНА ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ЖАНРУ МЕДІЙНОЇ РЕЦЕНЗІЇ

У статті актуалізується проблема стилістичного статусу рецензії. Її інваріант у медіа в модерних формах оптимізує ефективну модель аналітики в суспільній комунікації. Авторське доведення спирається на аргументацію контрастної природи сучасної медійної рецензії (як **об'єкту** аналізу) щодо її традиційних різновидів – наукової та літературно-критичної. Це пояснюється динамічним функціональним ресурсом нових медіа, репрезентованих в інтернеті, в соціальних мережах та ін. Відкритість їх комунікативних кордонів розширює категорію авторства, коли потенційно рецензентом виступає не обов'язково фахівець (що характерно для сегменту наукового рецензування), а реальний реципієнт інформації. Такі екстралінгвістичні доміанти медійної рецензії кваліфікуються як одні з жанротвірних, що результують у системному доборі відповідних конструкцій.

Відповідно до дослідницьких **завдань**, формулюється теза щодо зміни фахового контексту рецензії в медіа, який доповнюється засобами індивідуальної емоційно-експресивної оцінки, вербалізованої одиницями різних мовних рівнів. Визначається, що жанрова природа медійної рецензії спирається на аналітичний ресурс вербалізації авторської – не фахової – думки щодо об'єкту рецензування. Відповідна рефлексія, зважаючи на масмедійний контекст її функціонування та екстралінгвістичний фактор аудиторії, передбачає використання загальноновживаної лексики, фразеології, перифразів, епітетів, оптимальних, особливих синтаксичних моделей та ін. – як комунікативних маркерів оцінки.

Проведене дослідження лінгвостилістики медійної рецензії **результується** в її ідентифікації як метажанру, що, передбачаючи аналітичний принцип інформування, спирається на певну рекомендаційну оцінку повідомлення, книги, фільму, концерту, події та ін., і може бути оформленим відповідно до комунікативних доміант жанрів, частотних для різних сегментів медіа – власне рецензії, допису в соціальних мережах, розгорнутого коментаря, статті та ін. Сформульована та прокоментована неоднозначність і дискусійність жанрово-стилістичного статусу медійної рецензії

визначає актуальні та **перспективні** проблеми подальших фахових студій у галузі медійної жанрології.

Ключові слова: рецензія, медійна рецензія, масмедіа, медійна жанрологія, комунікативна інваріантність жанру, оцінність.

D. V. Dergach,

PhD, Associate Professor,

Kyiv National Taras Shevchenko University,

Associate Professor of Stylistics and Communication Department

INVARIANT LINGUOSTYLISTICS OF THE MEDIA REVIEW GENRE

The article touches upon the problem of stylistic status of the review. Its invariant in the media in modern forms optimizes the effective model of analytics in public communication. The author's thesis is based on the argumentation of the contrasting nature of the modern media review (as an **object** of analysis) in relation to its traditional varieties – scientific and literary-critical. It is explained by the dynamic functional resource of new media represented in the Internet, social networks, etc. The openness of their communicative boundaries expands the category of authorship, when a potential reviewer is not necessarily a specialist (which is typical for scientific review), but a real recipient of information. Such extralinguistic dominants of the media review are qualified as one of the genre-creating factors resulting in the systematic selection of relevant constructions.

In accordance with the **research tasks**, a thesis is formulated regarding the change of the professional context of the review in the media, which is supplemented by the means of individual emotional and expressive evaluation, verbalized by units of different language levels. It is determined that the genre nature of the media review relies on the analytical resource of verbalizing the author's – not professional – opinion regarding the object of review. Appropriate reflection, taking into account the mass media context of its functioning and the extralinguistic factor of the audience, involves the use of commonly used vocabulary, phraseology, paraphrases, epithets, optimal, special syntactic models, etc. – as communicative markers of assessment.

The investigation of linguostylistics of the media review results in its identification as a meta-genre, which, assuming the analytical principle of informing, is based on a certain recommended evaluation of a message, book, film, concert, event, etc., and can be designed in accordance with the communicative dominant of genres, actual for different media segments –review, post in social networks, extended comment, rticle, etc. The formulated and commented ambiguity and debatability of the genre-stylistic status of the media review determines the actual and **perspective problems** of further professional studies in the field of media genreology.

Key words: review, media review, mass media, media genreology, communicative invariance of genre, evaluability.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Сучасна суспільна комунікація позначена характеристиками синкретичності щодо ідентифікації її стилістичної природи, співмірної з функціональним потенціалом мови. Функція є тим індикатором часу і простору культури, що вказує на стан і статус літературної мови, її можливості нелінійно забезпечувати комунікацію ресурсом – для ефективної та ємної передачі смислів. За словами Л. Шевченко, «функції мови можуть моделюватися як лінгвістична абстракція, що виявляє сутність, призначення і реальне життя мови в соціумі, репрезентує її глибинну природу» [6, с. 30-31].

Така інтерпретація мови як форми свідомості мотивує неоднорідність жанрової системи суспільної комунікації. Це пов'язано з функціональною динамікою вербальної інтеракції, що результується в появі її жанрових інваріантів і міжжанрових утворень. Останнім часом за умови зміни комунікативних запитів соціуму актуалізується поєднання доволі контрастних між собою сфер суспільного життя. Зокрема, в науковому сегменті комунікації вже давно сформованим та ідентифікованим щодо жанрів є науково-популярний підстиль. Його основне призначення – доступно передавати непідготовленій аудиторії фахові смисли, пов'язані з професійною діяльністю. У свою чергу, в медіа прецедентними сьогодні можна з впевненістю вважати формати едьютейнменту, інфотейнменту, когнітивні контексти інформування масової аудиторії щодо реалій навколишнього світу.

Відтак, функціонально-стилістичний зріз сучасних масмедіа дає змогу варіантно переглянути відому у традиції 2 половини 20 століття триєдину класифікацію жанрів актуального на той публіцистичного стилю. Сьогодні лінійна диференціація інформаційних, аналітичних і художньо-публіцистичних медійних жанрів видається непереконливою й непослідовною. Це пов'язано з появою у сфері масової комунікації ряду жанрів, чий синкретичний функціонально-стилістичний ресурс і потенціал виходять за межі визначених жанрових груп і критеріїв. Самостійно жанри рецензії, есе, шоу, листа, подорожного нарису та ін. уже є давно відомими ідентифікаторами відповідного стилю. Але модерні масмедіа в динамічно змінних функціях і форматах актуалізують жанри медійної рецензії, медійного есе, тревел-шоу, інтелект-шоу, відкритого листа та ін. А отже, порушується проблема їх функціонально-стилістичної ідентифікації з погляду медійної жанрології, вирішення якої системно не представлено в дискурсі сучасної науки. Це визначає новизну фахового пошуку міжстильових жанрів масової комунікації, що маркують функціональну доміанту сучасних медіа.

Крім інформаційної функції, сучасні масмедіа, розвинувшись із публіцистики, усе динамічніше репрезентують аналітичний компонент свого контенту. Така характеристика моделює й визначає їх природу як інтерпретаційного ресурсу інформації, що є беззаперечно важливим у когнітивно орієнтованому сприйнятті явищ суспільного життя. Традиційно до аналітичних жанрів медіа відносять аналітичну статтю, аналітичне інтерв'ю, огляд, прогноз, коментар, версію та ін. Актуальним у цьому переліку сьогодні є також медійна рецензія. Її міжстильовий статус реалізується в аргументованій рефлексії, орієнтованій на масову аудиторію, що в результаті роз-

миває межі фахового контексту.

Аналіз досліджень проблеми. Як відомо, рецензія є одним із жанрів наукової комунікації, що передбачає «критичний розбір твору, праці з метою рекомендації їх до друку, захисту» [4]. А отже, її автором може бути фахівець у відповідній галузі знання, чия професійна оцінка формалізує процес розвитку науки. У свою чергу, медійна рецензія «аналізує і оцінює який-небудь твір, спектакль, концерт» [4]; «один із найпоширеніших літературно-критичних жанрів, мета якого аналіз, оцінення художнього, мистецького, публіцистичного, наукового твору, зіставлення його з життям, а також розгляд порушених у творі суспільних проблем» [1, с. 204]; «оперативний вид літературно-художньої критики, призначений для публікацій у пресі, а також інших ЗМІ» [1, с. 204]. Це, у свою чергу, розширює жанрові критерії щодо категорії авторства й реципієнтів такого тексту, його мовно-смыслову орієнтацію та тональність висловлювання.

Загалом архітектоніка рецензії скорельована з чітко визначеними комунікативними завданнями, що реалізуються в тексті у відповідно дібраних мовних одиницях різних рівнів – словах, словосполученнях, синтаксичних конструкціях та ін. Серед найважливіших характеристик рецензії розрізняють:

- «чітке розкриття ідейно-тематичного змісту твору та його особливостей;
- науково-теоретична обґрунтованість аналітичних характеристик та висновків (оцінок), що впливають з них;
- чіткість, зрозумілість, лаконізм вислову, випрацювання власного авторського стилю.

Основу рецензії складає аналіз, тому необхідно, щоб він був всебічним, об'єктивним. Автор рецензії повинен уміти помітити в аналізованому творі те «нове», що може стати центром, довкола якого будуть обертатися його думки, судження» [5].

Сучасна медійна рецензія – **об'єкт нашого дослідження** – в цілому виводить уявлення про її інтерпретацію як одного «з аналітичних жанрів публіцистики... З одного боку, вона близька до публіцистики, тобто рецензент користується її методами – документальною точністю, аналізом суспільних явищ, безпосереднім звертанням до читача, прямим висловленням авторської думки щодо того чи того твору; з другого – «підвладна» критиці як видові літературної творчості, що аналізує своїми засобами сучасний мистецький процес» [1, с. 224].

Виклад основного матеріалу. Модерні медіа, спираючись на ресурс і потенціал відкритої комунікативної парадигми, більш варіантно реалізують завдання інтерпретаційного, аналітичного текстотворення, зокрема й у жанрі рецензії. Так, природа нових медіа не обмежує категорію авторства, коли в соціальних мережах, в інтернеті будь-хто з реальних реципієнтів інформації може стати потенційним автором – її рецензентом. «Саме глядацьке сприйняття живить ту інтуїцію, яка дозволяє рецензенту одразу визначити потрібний для рецензії мінімум. Глядацьке сприйняття відрізняється своєю синтетичністю, обіймає твір в його єдності, цілісності, а наука досягає розуміння шляхом попереднього аналізу і подальшого синтезу. Таким чином, рецензент поєднує у своїй особі глядача та аналітика» [3, с. 137].

Це загалом порушує традиційне розуміння фахового контексту процесу рецензування. Зокрема, Н. Джеймс, пояснює таку тенденцію тим, що «популярність аматорських рецензій і свобода слова в Інтернеті призвели до того, що професійні критики почали втрачати авторитет... Маркетинг перетворився в самостійну і потужну сферу, на сьогодні більш впливову, аніж критика. В культурі надається перевага голосним проплаченим лозунгам, а не розумним і виваженим судженням». Не повною мірою підтримуємо категоричність твердження Н. Джеймса щодо переваги в масовій комунікації лише проплачених лозунгів. Так, медійна рецензія не завжди пов'язана з фаховим контекстом її створення та функціонування, але це не означає, що її смислова парадигма зводиться до закликів чи тверджень, які спираються на некомендовану, неконструктивну фактологію.

Відтак, медійна рецензія у своїй основі обов'язково зберігає критичність і аргументацію. Це, у свою чергу, системно виявляється в її архітектоніці, яка, за спостереженнями Л. Шулінової, узагальнює такі компоненти: «інформація про предмет рецензії + інформація-враження від рецензованого + інтертекстуальність і прецедентність різних рівнів + пряма й опосередкована оцінка рецензованого + можливість часткової візуалізації / аудіосупроводу (рекламні банери, трейлери та саундтреки до кінофільмів, мультфільмів, телепрограм та ін.) + діалогічність, зокрема й пряма, через можливість онлайнкоментарів» [8, с. 20].

Відповідно до сформульованих **дослідницьких завдань**, визначаємо, що названі структурні компоненти медійної рецензії як її екстралінгвістичні жанротвірні фактори мотивують дослідницьку аргументацію перетинань когнітивних контекстів, актуальних для автора й реципієнта, що визначає динаміку категорію діалогічності в аналізованому жанрі. Зокрема, «автор (медійної рецензії – Д.Д.) вступає в діалог і з авторами рецензованого продукту, і з потенційними споживачами інформації, частина з яких вже ознайомлена з рецензованим і має власний погляд, і з колегами-рецензентами, котрі по-своєму оцінюють вихідний інформаційний продукт, і із самим собою» [8, с. 20-21].

А отже, прецедентною для функціональної природи рецензії, зокрема медійної, є інтерпретація, коли «критик висловлює своє розуміння твору, його змісту, образності, пропонує своє тлумачення авторського задуму (або, залежно від об'єкта критики — режисерської роботи, акторської гри тощо). Інтерпретація разом з аналізом стають передумовою оціночного судження» [3, с. 88]. Інтерпретація — «найбільш творча і найсуб'єктивніша частина рецензії. Характер асоціацій і порівнянь відображає життєвий та художній досвід журналіста, його світосприйняття, знання та цінності» [2, с. 212]. Саме завдяки інтерпретації виникає віртуальний діалог між автором і реципієнтом, який у медіа системно доповнюється креолізованим ресурсом. Йдеться про можливість супроводу тексту фотографіями, відео-, аудіоконтентом, пов'язаним із об'єктом і предметом рецензування.

Деталізована екстралінгвістична природа медійної рецензії мотивує та визначає динаміку її лінгвального оформлення. Розвиваючи тезу щодо аматорського, тобто нефахового, погляду на рецензований контекст визначаємо, що аргумента-

тивна база медійної рецензії спирається не на термінологічну, а більшою мірою – на загальноживану оцінну лексику. Наприклад, порівняймо функціонально аналогічні частини, що репрезентують аргументацію вербалізованої оцінки в науковому та медійному інваріантах рецензії:

1. *Заслуговує на схвальні відгуки і структура рецензованої монографії. Ретельно продуманою видається **концепція аналізу слова** (його інтелектуальних потенцій, дотичності до сакрального, місця у функціонуванні живої народної мови) як першооснови пізнання природи та **типології синтаксичних одиниць**, проблем і перспектив їх розвитку. Детально коментовані спостереження щодо окресленої проблематики, які становлять основу монографії, автор систематизує, на наш погляд, логічно та коректно. Починаючи наукове дослідження з характеристик основ **синтаксичної номінації**, автор робить ґрунтовні висновки в контексті її значення для побудови різних **синтаксичних конструкцій**, а також тих домінант, що є показовими для ілюстрації їх зв'язку з категоріями **модальності, комунікативного, експресивного та функціонального синтаксису** [7, с. 153].*
2. *Щойно завершила читати справжній скарб української класики. Ця історія ніби не має часового проміжку, вона **ніби древній самотутній дух, що живе десь у горах.***

*Гуцульщина... Михайло Коцюбинський **настільки багатогранно відтворив її внутрішній світ, цю неймовірну культуру й традиції**, що, читаючи, здається вона існувала в горах ще спокон віків.*

*Це неймовірне видання, де збережена мова публікації, що була видана за життя автора у 1913 році. Обкладинка й ілюстрації – **годи придумати кращі!** Горжусь нашими видавництвами, які приділяють **таку трепетну увагу** нашій класиці!!*

Якщо перший текст системно спирається на термінологію синтаксичної теорії, щодо осмислення якої було написано рецензовану монографію, то у другому – репрезентовано авторську оцінку художнього тексту в позафаховому аналізі. А отже, медійна рецензія більшою мірою спроектована на доволі спонтанну реакцію, оформлену не спеціально маркованим (як у випадку з термінами), а емоційно детермінованим ресурсом – у комунікативних смислах порівнянь, фразеології, перифраз, метафор, епітетів та ін.

Зважаючи на динамічну функціональну природу медійної рецензії, її архітектоніка часто характеризується зміною послідовності структурних частин. Зокрема, йдеться про обов'язкову прикінцеву висновкову частину, яку іноді автори свідомо розташовують на початку. Фактично такий прийом дозволяє сформувати відповідний оцінний контекст, що у смислового розгортанні буде насичений аргументами і, як правило, продубльований в останньому абзаці рецензії:

*Це та книжка, яку почавши читати, **неможливо відірватися.***

*Це та історія, яка **з перших сторінок тримала** не стільки сюжетною лінією, скільки манерою написання.*

Це той трилер, який запам'ятовся психологізмом.

Мені сподобалось, як авторка пише. Як деталізує. Як короткими речення розставляє акценти. Як словесно показує. Як зазирає в голову жертви і змальовує страх, безпорадність, приреченість і блиски надії. ...

І можливо комусь видасться, що це ще один трилер з тисячі подібних, повторюся - мене тримала не напруга, не інтрига, не переживання і не розв'язка.

*Мене **повністю** полонила манера оповіді* [<https://www.facebook.com/groups/vrajenniya.ua/permalink/1898278007197296/>].

Наведений фрагмент медійної рецензії ілюструє використання автором інваріанту анепіфори, коли початок і кінець тексту формують смислове кільце, в основу якого покладено явище контекстуальною синонімії. Також доволі частотним є анафоричний синтаксис, що підсилює оцінність висловлювання й аргументації («це та книжка», «це та історія», «це той трилер»; «як пише», «як деталізує», «як розставляє акценти», «як словесно показує», «як зазирає в голову» та ін.).

З іншого боку, часто вступ медійної рецензії оформлюється доволі нетипово – запитальним реченням, що загалом порушує проблему, яку автор буде вирішувати в тексті, пропонуючи свої відповіді: **«Що допомагає вам не збожеволіти від наших реалій сьогодення? Мені допомагають фільми. Можна поринути у інший світ і хоч на трішечки забути, що відбувається в реальному...»** [<https://www.facebook.com/groups/vrajenniya.ua/permalink/1895132820845148/>].

Як уже зазначалось, аргументація оцінки є функціональною базою жанру рецензії. В її медійному інваріанті основна частина тексту може спиратися на лінійний і нелінійний формати викладу авторської думки. Зокрема, лінійність передбачає послідовний, спокійний виклад інформації з її прикінцевою оцінкою. Передусім, це стосується опису сюжету, перебігу подій та ін., що констатуються як факт реальності. А тому автор системно використовує дієслова теперішнього часу (часто – у значенні минулого), іменники на позначення осіб, територій, об'єктів (із номінативною метою), мінімізує використання прикметників, дієприкметників (як маркерів ознаки й оцінки) та ін.:

Мене ця книга підкупила своєю назвою. А ще тим, що вона французька. Здавалося, то мусить бути легке приємне читиво.

Але вже на перших сторінках роману чоловік і маленька донечка головної героїні гинуть в автокатастрофі, а сама вона занурюється в затяжну депресію.

«От тобі й маєш – щасливі люди!» - подумала я, але читала далі, бо ж в анотації Діані обіцяли нове кохання і подолання бездонного відчаю.

*Аби розірвати замкнене коло болю, **жінка покидає Париж і летить в Ірландію**, чужу холодну країну, яку мріяв побачити її чоловік Колен, але не встиг. Таємно **Діана планує** вчинити там самогубство. Проте **похмурий сусід-самітник повертає** дівчині інтерес до життя.*

Могло би здатися, що це звичайний любовний роман, якби не фінал книги. Думаю, головний меседж у тому, що сила завжди всередині нас самих. І тільки нам самим себе зіцлювати. Не можна використовувати когось як пластир чи знеболю-

вальне, а нові стосунки варто починати лише тоді, коли сповна до них готовий. Проте люди, що поруч, здатні допомогти тобі відродитися. Мені імponує ця думка. Ставлю книжці 5 із 5.

Роман повністю виправдав мої надії, читалося легко і приємно, хоч початок примусив здригнутися, а по щоках часом текли сльози [<https://www.facebook.com/groups/vrajenniya.ua/permalink/1414647485560353/>];

Я не буду описувати усі події. Я лише хочу сказати, що в цій історії події показані зі сторони індіанців (що зустрічається не часто в кінематографії). **Фільм про життя в резервації, про дружбу великого вождя і білої жінки, і про те, що людині обов'язково потрібен хтось, хто знає все, що твориться в її душі і серці. Хтось, хто готовий піти на все, аби лише ця людина була, жила і мала можливість любити цей світ. Цей фільм про любов. Але не про ту, яку ми звикли бачити на екрані** [<https://www.facebook.com/groups/vrajenniya.ua/permalink/1895132820845148/>].

Як бачимо, основна частина тексту присвячена опису сюжету книги / фільму, мотивована оцінка яких фігурує лише насамкінець. У свою чергу, нелінійний формат рецензування передбачає функціональну комбінацію інформативного й аналітично-оцінного ресурсів комунікації, коли аргумент одразу супроводжує тезу і є джерелом для розгортання авторської думки та емоції. Наприклад: **На жаль, очікування та сподівання на гарний настрій і післясмак не виправдались**(((За більш ніж 11 років неАнгели @slava_kaminska @vikanablack @neangely.official @slavavictoria так і не навчилися основному – **працювати**, як єдиний організм, із повагою до своїх шанувальників. Сьогоднішній столичний концерт м'яко кажучи розчарував. І не тільки добором для **виконання деяких третьорядних пісень** на самому початку, а й тим, що очікувані хіти були заспівані типу із залом, поки Віка ходила по партеру і спілкувалась із глядачами, а Слава взагалі сиділа за кулісами, а потім раптом вийшла посеред номеру. **Після цього Віка забула слова своєї партії, і на цьому виступ завершився, якщо взагалі можна вважати, що він починався. Потім були ще відомі пісні про Серце, про роман, про себе (СлаваВікторія). І тут за одну мить** півторагодинний концерт закінчився, без співу на біс (хоч скандували) та слів прощання. Співачки просто залишили сцену за 15-20 секунд до завершення останньої пісні! Такі ситуації не перекрити навіть розкішним вокалом. Це той випадок, що краще вони фальшиво співали б, ніж отаке брутальне, фальшиво-нещире ставлення до своїх шанувальників! Я в різних дискусіях завжди захищав не-Ангелів від слів про халтуру та нещирість, роблячи акцент на вокал, через який можна пробачити все. **Тепер не буду! Бо так не можна!**

П.С. Якби не приємно-розкішна компанія поруч, у результаті **вечір можна вважати безнадійно зіпсованим!** [<https://instagram.com/p/BbX03eLDqGDT2L1Vk1nnJTDr6pWXGQX1JID2xY0/>].

Архітектоніка такого інваріанту медійної рецензії не є послідовною щодо традіції розташування матеріалу. Лінійність опису події, вербалізована в конструкція «після цього», «потім були», «і тут за одну мить» та ін., постійно переривається

оцінними формами, які автор системно використовує по всьому тексту: «на жаль», «не навчилися працювати», «концерт розчарував», «виступ завершився, якщо взагалі можна вважати, що він починався», «ситуації не перекрити навіть роз-ішим вокалом», «так не можна», «виконання третьорядних пісень» та ін.

Така свого роду архітектонічна непослідовність є жанровою характеристикою медійної рецензії, оскільки часто саме контраст є комунікативним ресурсом побудови тексту, джерелом вербалізованої оцінки: *Музичний квітень запам'ятався концертами **двох Ірин: народної артистки України Білик і «народної» співачки України Федишин**. І все ж, незважаючи на подібність формулювань, враження різні. Досвід, уміння тільки поглядом тримати зал, свобода експериментів із репертуаром і звуком, сценарний мінімалізм, загадковість у вчинках і емоціях. Проти старанності, передбачуваності стилістики пісень і постановок, бажання сподобатись, загравання з публікою, абсолютної відкритості.*

Знову ж таки гра у схожість: *легендарна пісня «Ти мій» проти хіта сьогоднішнього дня «Ти тільки мій». Новий, давно планований (хоч і не до кінця продуманий) всеукраїнський тур проти вже кількарічного концертного вояжування майже тими самими містами України.*

Тим не менш обидві Ірини збирають повні зали, купуються в любові публіки, оваціях, квітах, дарують свою творчість тим, хто вбачає в ній естетичну цінність, суголосну з ритмами свого серця [<https://www.instagram.com/p/BiMAG5jhZNGdmWU-67CRccwxn5hnPRcmujgkPk0/?igshid=ZWQyN2ExYTkWZQ==>].

Такий прийом ефективно дозволяє автору без зайвої деталізації вербалізувати оцінку одразу кільком рецензованим об'єктам. Зважаючи, що в основу контрасту покладено протиставлення, в таких текстах системно репрезентоване явище функціональної антонімії, представлені здебільшого синтаксично – у структурі словосполучення: «**народна артистка України Білик**» – «**народна** співачка України **Федишин**», «**легендарна пісня**» – «**хіт сьогоднішнього дня**», «**давно планований всеукраїнський тур**» – «**кількарічне концертне вояжування майже тими самими містами України**» та ін.

З іншого боку, формально і смислово протиставність у медійній рецензії частотно виявляється й у комунікативній природі сурядних сполучників: *Починається ніби непогано. Івана Купала, Біла Панночка... Втім також з'являється, а потім убивство молодой дівчини за загадкових обставин. Тож, це міг зробити будь-хто.*

Далі книжка продовжується детективом. Теж цікавий задум, але повсякчас тоне в побуті й зносінах, вибирається, знову тоне... Інтрига тримається; за нагоди, мабуть, читається легко, втім мені загалом не сподобалось [<https://www.facebook.com/groups/vrajenniya.ua/permalink/1894980200860410/>].

Оцінка в медійній рецензії може також спиратися на особистий досвід автора. Така екстралінгвістична деталь увиразнює в результаті текст рефлексією на індивідуальну реальність, що постає певним функціональним тлом для об'єкта рецензування. Це виявляється в наповненні рецензії епізодами з життя автора, які перети-

наються з рецензованим контентом. Наприклад: *За лівроку до повномасштабного вторгнення в Україну московської орди я побував з екскурсією в Чорнобильській зоні відчуження. Було там водночас спокійно і тривожно. Чорнобиль цілком живий – там працюють люди, працюють магазини, лише ніби потрапляєш у радянське минуле.*

Разом із цим панорами поруйнованих часом будівель Прип'яті, звалищ різної техніки під тривожне тріскотіння дозиметрів ганяють мурах по тілу, нагадуючи про найбільшу техногенну катастрофу в історії людства, про скалічені людські долі. Суміш цих відчуттів викликає в мене ностальгічне бажання повернутися в зону відчуження...

Я із задоволенням читаю все про Чорнобильську зону. Дуже сподобалася книжка «Страшне, прекрасне та потворне в Чорнобилі» радіобіологинь Олени Паренюк і Катерини Шаванової. Написана в науковому стилі з чималою кількістю термінів, абревіатур, але читається легко й цікаво, без усіякого пафосу і мудрувань, ніби друзі за чаркою запашного чаю розповідають тобі інтригуючу історію. Розповідають дотепно (малюнки в книзі не лише наочно пояснюють написане, а й змушують усміхнутися), не соромляться навіть міцного слівця (є там таке одненьке).

Авторки показують Чорнобильську зону як лабораторію просто неба і заповідник, показують будні працівників зони відчуження, пояснюють, що відбувається в зоні, що таке, власне, радіація, ядерна енергетика та як уберегтися від радіоактивних речовин. Словом, подають Чорнобильську катастрофу з проекцією на майбутнє. Значну увагу вони приділяють аварії «Фукусімі» 2011-го року, окупації зони відчуження рашистами і ризикам від перебування орків на Запорізькій АЕС – актуальне читиво!

Зона відчуження – це далеко не ідилічна пустка, де бігають тварини й поодинокі науковці. Десь у проміжку між Першою і Другою світовими війнами виявилось, що всередині атома міститься руйнівна сила і той, хто володіє нею, в принципі, може заявляти права на володіння світом. Адже тепер, коли зрозуміло, що країна з ядерною зброєю може бути терористичним угрупуванням, жодна АЕС світу не є в безпеці, а отже, **спільноті, що опікується ядерною та радіаційною безпекою, доведеться щось протиставити** [<https://www.facebook.com/groups/vrajenniya.ua/permalink/1895096260848804/>].

У медійних рецензіях, написаних із акцентом на індивідуальний досвід автора, оцінний компонент оформлюється у вигляді поради, що спирається на передбачення можливих майбутніх дій і подій.

За звичайних умов – традиційно – рекомендаційна частина медійної рецензії є доволі типовою: «рекомендую дивитися в компанії», «беззаперечно, книга варта уваги», «не скажу, що це шедевр... але детектив добротний». Масмедійний функціонал розширює підсумкову частину рецензії виставленням оцінок, що візуально і смислово завершують її текст: «10 з 10», «5/10» та ін.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, жанрова природа медійної рецензії спирається на аналітичний ресурс вербалізації авторської (як правило, не фахової) думки щодо об'єкту рецензування. Відповідна рефлексія, зважаючи на масмедійний контекст її функціонування, передбачає використання загальноновживаної лексики, фразеології, перифразів, епітетів та ін. – як комунікативних маркерів оцінки.

Проведене дослідження лінгвостилістики медійної рецензії дає підстави кваліфікувати її як метажанр. В його основу покладено аналітичний принцип інформування, що спирається на певну рекомендаційну оцінку повідомлення, книги, фільму, концерту, події та ін., та може бути оформленим відповідно до комунікативних доміант жанрів, частотних для різних сегментів медіа – власне рецензії, допису, розгорнутого коментаря, статті та ін. Така неоднозначність і дискусійність жанрово-стилістичного статусу медійної рецензії визначає **актуальність і перспективу подальших фахових студій** у галузі медійної жанрології.

Література

1. *Здоровега В.* Теорія і методика журналістської творчості: підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Львів: ПАІС, 2004. 268 с.
2. *Зінкевич О.* Музична критика. Теорія та методика: навч. посібн. Чернівці: Книги XXI, 2007. 424 с.
3. *Куришева Г. О.* Музична журналістика та музична критика. 2007. 295 с.
4. Рецензія. Словник української мови: в 11 томах. Київ: Наук. думка, 1977. Т. 8. С. 521.
5. *Тимошик М. С.* Книга для автора, редактора, видавця. Київ: Наша культура і наука, 2005. 560 с.
6. *Шевченко Л. І.* Горизонтами модерної лінгвістики. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. 317 с.
7. *Шевченко Л. І., Дергач Д. В.* Окресленість лінгвістичної парадигми як принцип сучасного наукового аналізу. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* Київ: ВПЦ «Київський університет», 2010. Вип. 21. С. 151–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2010_21_19
8. *Шулінова Л. В.* Прецедентність української медійної рецензії мистецької тематики. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* Київ: ВПЦ «Київський університет», 2016. Вип. 32. С. 18–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2016_32_4

References

1. Zdorovega, V. (2004), *Theory and methodology of journalistic creativity [Teorija i metodyka zhurnalistskoji tvorchosti]*, PAIS, Lviv, 268 p.
2. Zinkevych, O. (2007), *Music criticism. Theory and methodology [Muzychna krytyka. Teorija ta metodyka]*, Knyhy XXI, Chernivtsi, 424 p.
3. Kuryшева, G. O. (2007), *Music journalism and music criticism [Muzychna zhurnalistyka ta muzychna krytyka]*, 295 p.

4. (1977), *Review. Vocabulary of Ukrainian language [Slovnyk ukrajinskoji movy]*, Nauk/ dumka, Kyiv, T. 8, p. 521.
5. Tymoshyk, M. S. (2005), *Book for the author, editor, publisher [Knygha dlja avtora, redaktora, vydavtsia]*, Nasha kuljtura i nauka, Kyiv, 560 p.
6. Shevchenko, L. I. (2014), *Horizons of modern linguistics [Ghoryzontamy modernoji linghvistyky]*, VPTs «Kyivskiy universytet», Kyiv, 317 p.
7. Shevchenko, L. I., Dergach, D. V. (2010), *Outline of the linguistic paradigm as a principle of modern scientific analysis [Okreslenistj linghvistychnoji paradyghmy jak pryncyp suchasnogho naukovogho analizu]*, Aktualjni problemy ukrajinskoji linghvistyky: teorija i praktyka, VPTs «Kyivskiy universytet», Kyiv, Vyp. 21, pp. 151–158, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2010_21_19.
8. Shulinova, L. V. (2016), *The precedent of the Ukrainian media review of artistic subjects [Precedentnistj ukrajinskoji medijnoji recenziji mystecjskoji tematyky]*, Aktualjni problemy ukrajinskoji linghvistyky: teorija i praktyka, VPTs «Kyivskiy universytet», Kyiv, Vyp. 32, pp. 18–32, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2016_32_4.

•••

УДК 81`42

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283859>

В. В. Любецька,

канд. філол. наук, доцент,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

БАЧЕННЯ СТИЛЮ В МЕЖАХ ДИСКУРСУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ГРАМАТИКИ

У пропонованій статті ми звертаємося до одного з напрямів у сучасній академічній теорії літератури – літературознавчої граматики, яка розглядає художній текст у лінгвістичному вимірі. Метою дослідження стає позначення особливостей даного дискурсу та пояснення, яким є бачення стилю в межах літературознавчої граматики. Об'єкт дослідження – дискурс літературознавчої граматики; предмет дослідження – стиль у літературознавчій граматиці. Для реалізації поставленої мети було застосовано такі методи: метод аналізу інформації, метод синтезу, описовий метод. Літературознавча граматика, що тягнє до точності і конкретності, конституюється на межі з лінгвістикою. Прикмети і особливості стилю пізнаються в літературознавчій граматиці як конструкція художнього твору, схема, по якій він побудований, яка і мотивує появу тих або інших «прикмет» стилю. Авторка статті доходить висновку, що уявлення про стиль у межах літературознавчої граматики доестетично, оскільки редукується почуттєве, тобто внутрішня форма як пластично-живописний компонент образу. Актуальність дослідження

зумовлена необхідністю прояснення множинності концепцій стилю в їх своєрідності в сучасній теорії літератури та сучасній лінгвістиці. Поняттям «стиль» позначають одну з фундаментальних ознак художньої творчості, якою, насамперед, визначається естетична цінність твору і без якої неможливе виникнення художніх систем (літературних шкіл, течій, напрямів). Існують різні розуміння стилю. Деякі літературознавці розширюють зміст цього поняття, зближують його з художнім методом (І. Ф. Волков, О. В. Михайлов, П. О. Ніколаєв, Б. Г. Реїзов), а інші, навпаки, отожднюють його з поняттям індивідуального почерку письменника (І. Клейнер, І. Ю. Подгаєцька, П. М. Сакулін, Л. Шпітцер). Літературознавча граматики опредмечує зовнішню форму твору, тому вирізняється глибиною інтерпретації внутрішньотекстових відношень, однак не може претендувати на висновки естетичного чи онтологічного характеру. Елементи зовнішньої форми твору розглядаються в цьому дискурсі у відриві від його внутрішньої форми і змісту. Літературознавча граматики не ставить перед собою завдання розкрити стиль художнього твору як єдність усіх моментів художньої форми і змісту, але сприяє виявленню специфіки однієї із суттєвих складових стилю – мови літературно-художнього твору. Перспективою подальших досліджень є виявлення смислового наповнення категорії стилю у межах різних теоретико-літературних дискурсів.

Ключові слова: художній текст, дискурс, літературознавча граматики, внутрішня форма, стиль.

V. V. Liubetska,

PhD in Philology, Assistant Professor,

Odesa National University named after I. I Mechnikov,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department

THE VISION OF STYLE WITHIN THE LIMITS OF THE LITERARY GRAMMAR DISCOURSE

In the proposed article, we turn to one of the directions in modern academic theory of literature – literary grammar, which examines the literary text in the linguistic dimension. The purpose of the research is to indicate the features of this discourse and explain what the vision of style is within the limits of literary grammar. The object of research is the discourse of literary grammar; the subject of research is style in literary grammar. The following methods were used to realize research goal: information analysis method, synthesis method, descriptive method. Literary grammar, which strives for accuracy and specificity, is constituted on the border with linguistics. Signs and features of style are recognized in literary grammar as the construction of an artistic work, the scheme by which it is built. It motivates the certain «signs» of style appearance. The author of the article concludes that the concept of style within the limits of literary grammar is pre-aesthetic, as it reduces the sensual, as the internal form of plastic-painting component of the image. The relevance of the research is determined by the need to clarify the multiplicity of style

concepts in their originality in modern literary theory and modern linguistics. The concept of «style» refers to one of the fundamental features of artistic creativity,

which, firstly, determines the aesthetic value of a work and without which the emergence of artistic systems (literary schools, currents, trends) is impossible. There are different understandings of style. Some literary critics expand the meaning of this concept, bring it closer to the artistic method (I. F. Volkov, O. V. Mykhaylov, P. O. Nikolaev, B. G. Reizov), while others, on the contrary, identify it with the writer's individual handwriting concept (I. Kleiner, I. Yu. Podgaetska, P. M. Sakulin, L. Spitzer). Literary grammar objectifies the external form of the work, therefore it is distinguished by the interpretation of inner-textual relations depth. However, it cannot claim conclusions of an aesthetic or ontological nature. Elements of the external form of the work in this discourse are considered in isolation from its internal form and content. Literary grammar does not set itself the task of revealing the style of an artistic work as a unity of all moments of artistic form and content but helps to reveal the specificity one of the essential style components – the language of a literary and artistic work. The perspective of further research is to reveal the semantic content of the style category within the limits of various theoretical and literary discourses.

Key words: artistic text, discourse, literary grammar, internal form, style.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Починаючи з 60-х років ХХ століття, проблемою першорядної важливості і для філософії, і для теорії літератури, і для лінгвістики, і, власне, для художників слова стає осмислення поняття «дискурс». Філософія концентрується на визначенні цього поняття та на розробці найбільш зручної класифікації: виділення різних типів дискурсів, їх характеристики. Виникає новий тип інтерпретації – «дискурсний аналіз». Загальне уявлення про «дискурс» дають роботи, які дозволяють простежити динаміку становлення поняття «дискурс», у тому числі теоретико-літературний, упродовж ХХ століття: В. В. Богданова, Л. С. Виготського, А. Ж. Греймаса, Ю. Крістєвої, М. Л. Макарова, О. Г. Ревзіної, В. І. Тюпи. Зазначимо, що поняття «дискурс» нерідко розширюють до універсальної методології, прирівнюють до поняття методу. Сучасна академічна теорія літератури представлена трьома теоретико-літературними дискурсами: ейдосною теорією літератури, літературознавчою граматикую та персоналістською теорією літератури. Очевидно, що три теоретико-літературні концепції спрямовані на три різні предмети дослідження, спираються на різні методи і ставлять перед собою різні цілі. У нашому дослідженні ми звертаємось до одного з напрямків у сучасній академічній теорії літератури – літературознавчій граматики, яка розглядає художній текст у лінгвістичному вимірі.

Аналіз досліджень проблеми. Вирішення проблеми стилю має довгу традицію, оскільки саме стиль є одним із основоположних для філології понять. Проблеми художнього стилю, ширше – мови та стилю, досить глибоко та детально осмислювалися у працях В. В. Виноградова, М. К. Гея, В. М. Жирмунського, О. Ф. Лосєва, Б. В. Томашевського, О. В. Чичеріна. Про значущість цієї проблеми свідчать і збірники

наукових досліджень, які узагальнюють досвід попередників і розкривають перспективи подальшого вивчення питань літературного стилю. Отже, окрема проблема у сучасній лінгвістиці та літературознавстві – це дослідження, що зорієнтовані на вивчення художнього тексту як комплексного явища, та художнього стилю, який здавна привертая увагу дослідників як особливий об'єкт осмислення. Проблеми тексту досліджували лінгвісти й психолінгвісти (Л. Булаховський, І. Гальперін, М. Жинкін, О. Леонтьєв, Т. Дрідзе, Ю. Лотман, Ф. Бацевич, О. Селіванова та ін.). У ряді праць було доведено положення про те, що оволодіння лінгвістичною теорією тексту сприяє ефективному формуванню умінь текстотворення і текстосприйняття (Т. Ладиженська, О. Шендерук, Г. Швець). Текстотипологічні питання досліджували В. В. Виноградов, Л. Якубинський та ін. Актуальною проблема тексту є і в лінгводидактиці (праці І. Дроздової, Л. Златів, М. Пентиліук, Л. Федотової, Л. Шиянюк та ін.).

Метою нашого дослідження стає позначення особливостей одного з визначених у ХІХ столітті дискурсів – літературознавчої граматики, та пояснення, яким є бачення стилю в її межах. *Об'єкт* дослідження – дискурс літературознавчої граматики; *предмет* дослідження – стиль у літературознавчій граматиці. Для реалізації поставленої мети було застосовано такі *методи*: метод аналізу інформації, метод синтезу, описовий метод. *Наукова новизна* статті полягає у визначенні стилю в межах дискурсу літературознавчої граматики. *Теоретичне та практичне значення* наукового дослідження зумовлене постановкою й розв'язанням нових для сучасного мовознавства та літературознавства проблем (виявлення смислового наповнення категорії стилю).

Виклад основного матеріалу. Наразі вже було зазначено, що сучасна теорія літератури представлена трьома дискурсами: літературознавчою граматикою, ейдосною теорією літератури та персоналістською теорією літератури. Кожен із трьох дискурсів (теорій) має свої особливості: «Конститутивним моментом першої є вчення Гегеля про поетичне уявлення, її основною категорією є художній образ... Основною особливістю другої є лінгвоцентризм, головним предметом вивчення для неї є словесно-мовленнєвий устрій твору... Нарешті, у межах третьої справжнє розуміння завжди пов'язане з персоніфікацією: тут на перший план виходить не наочне уявлення, не лінгвістична даність тексту, а голоси – носії смислів. Твір у цьому дискурсі постає як діалог особистостей» [1, с. 11]. Літературознавча граMATика формується у 20-ті роки ХХ століття та стає провідним філологічним напрямком. У літературознавчій науці формалізм поступається місцем структуралізму, де на перший план виходить поняття динамічного інтегрованого цілого, яке визначається або як структура, або як система. Літературознавча граMATика переживає бурхливий розквіт у ХХ столітті. Головними поняттями цієї школи були структуралізм та семіотика. Поняття семіотика (від грецьк. «знак») є основою уявлень про мистецтво: мистецтво трактується як система знаків, подібна до мови. Відповідно і вивчатися воно має так само, як вивчають мови: потрібно зрозуміти його словник та граматику. У такому розумінні образи, жанри, віршовані розміри не існують самі по собі – вони взаємопов'язані, як у мові взаємопов'язані між собою фонемами чи відмінками, чи дієслівні форми: кожне

явище існує лише у зв'язку іншими. Систему цих зв'язків можна описати – це і буде структуралізм, структурний підхід. Функціональний погляд на мову стає загальним підґрунтям для лінгвістів та літературознавців у XIX столітті. Однією з нагальних проблем у сучасній лінгвістиці було оголошене питання про взаємозв'язок естетичної функції мови з іншими типами мовної діяльності, звідси слідує важливість дослідження поетичної мови, стилю та художнього дискурсу [2].

Представники формальної школи, а пізніше і структуралісти, вивчення літератури, у тому числі мови та стилю, прагнули звести до рангу «точної» науки (Ю. Н. Тинянов, В. Б. Шкловський, Б. М. Ейхенбаум, Р. О. Якобсон). Центральним для літературознавчої граматики стає принцип специфікації та конкретизації літературної науки, вироблення чіткої методології. Формалісти заперечували безпринципне змішання різних наук. Для їхньої праці в цілому характерний високий рівень теоретизування. Про це Ю. Кристева неодноразово зазначала, що праці формалістів привнесли те, чого не діставало ні історії літератури, ні імпресіоністичному есеїзму, настільки характерному для французької традиції, а саме підхід, що прагне теоретичності [3]. Принципово важливим для формалістів стає пошук методу пізнання. Говорячи про філологію, як про «точну» науку, формальна школа існувала як культурний струмінь, всередині якого вважалося, що філологія займається не подробицями культури, а основними механізмами їх породження. Формалізм прагне створити власну систему «рафінованих» термінів, але ця система не завжди досконала. «Специфікаторство», принципова недовіра до будь-яких гетерономних описів літератури, мало свій зворотній бік – це відмова від використання «чужого» категоріального апарату та створення метамови літературного аналізу із власних понять літератури чи, точніше, літературно-критичного побуту. Звісно, що проаналізувати систему термінології формалістів потрібно з критичної позиції, бо формальна термінологія створюється як термінологія ізольована від концептуального апарату будь-якої філософської системи чи наукової дисципліни. Проте, для штучної термінології формалістів характерна неоднозначність. Для вираження важливих семантичних опозицій формалісти використовують не стільки чітко артикульовану, закріплену науковою традицією внутрішню форму слів, скільки ефемерні конотації мовного побуту, які асоціювалися з цими словами і які нині вже не так легко відновити. Отже, у формалізмі допускаються етимологічні та смислові дублети у термінології, що є суттєвою проблемою при аналізі та розумінні художнього тексту. Але найважливішою рисою дискурсу літературознавчої граматики стає орієнтація на лінгвістику. Замість характерного для літературної науки минулих років прагнення використовувати у літературознавчому дослідженні філософію, історію культури, психологію формалісти орієнтуються на лінгвістику, на методи філологічного аналізу художнього твору, на конкретне вивчення специфічних особливостей літературного матеріалу. Можна сказати, що літературознавча граMATика, яка тягнє до точності та конкретності, конститується на кордоні з лінгвістикою. О. В. Домашенко зазначає: «Точність є прапором літературознавчої граматики та головною запорукою її переваги над іншими

напрямами теорії літератури» [1, с. 13]. Саме лінгвістика, на їх погляд, стикається з поетикою, але підходить до мови з іншою установкою. У літературознавчій граматиці матеріалом поезії є слово, тому в основу систематичної побудови поетики покладено класифікацію фактів мови, яку дає лінгвістика. Це було зумовлено тим, що факти поетичної мови, які виявляються при зіставленні її з практичною мовою, могли розглядатися у сфері суто лінгвістичних проблем, як мовні факти взагалі. Таким чином, представники літературознавчої граматики наполягають на першорядній значущості мовного матеріалу для побудови теорії літератури. Однак, ми виходимо з тієї гіпотези, що можлива подвійність поглядів у розумінні поетики як такої: «З одного боку, це виявлення загальних законів, що дозволяють розглядати певний ряд літературних текстів з точки зору структурних (у тому числі, фонологічних, граматичних, композиційних, семіотичних) параметрів. З іншого ж, оскільки сам сенс у першому випадку залишається закритим, бо сприймається як дещо другорядне, – безпосереднє схоплення укладеного у тексті концепту, пере-опис (можливий як коментар, критика, тлумачення) [4, с. 60]. Критично аналізує звернення до лінгвістичної методики у формалізмі Ю. Крістева. Вона зазначає, що літературний об'єкт зникає у формалізмі під вантажем категорій мови, яка становить «науковий об'єкт» іманентний формалістському дискурсу та належить до його неявного рівня, але не має нічого або мало спільного з його справжнім предметом – літературою як особливим способом означення, тобто з урахуванням простору суб'єкта, його топології, його історії, його ідеології. Мова літературознавчої граматики – інструментальна, вона не може бути «символічною», тому що предметом осмислення не є в даному дискурсі наповнена символічним змістом естетична, внутрішня форма твору, тим більше мова – не є «будинком буття» (за М. Гайдеггером). Представники цього дискурсу намітили перегляд загальної теорії О. О. Потебні, побудованої на твердженні, що поезія є мислення образами, і головним об'єктом своєї критики зробили саме естетичну спрямованість його поетики. Найбільш показова у цьому плані робота В. Б. Шкловського «Мистецтво як прийом», де вказується на різницю між поетичним та прозаїчним образом. Поетичний образ визначається як один із засобів поетичної мови – прийом, рівний за завданням іншим прийомам поетичної мови: паралелізму простому та негативному, порівнянню, повторенню, симетрії, гіперболі тощо. Поняття художнього образу розчинялось у загальній системі поетичних прийомів та втрачало своє домінуюче значення. Орієнтиром, ідеалом науковості для літературознавчої граматики виступає природниче знання з його орієнтацією на точність і об'єктивність. У межах цього дискурсу домінує переконання про збіг істинного та розумового. Саме прагнення суто розумового пізнання, можливо, викликало таке неприйняття ейдосної теорії. Підкреслимо, що літературознавча граMATика прагне працювати саме в межах інструментальної мови, «причому максимально можлива чистота цієї мови – її мета, що свідомо формулюється» [1, с. 20]. Літературознавча граMATика опредмечує зовнішню форму твору, тому вирізняється глибиною інтерпретації внутрішньотекстових відношень, однак не може претендувати на висновки естетичного чи онтологічного ха-

рактору. Елементи зовнішньої форми твору розглядаються в цьому дискурсі у відриві від його внутрішньої форми і змісту. Традиційно мову художніх творів кваліфікують як підсистему загальнонаціональної мови, основною ознакою якої є образність: «Художнє слово як матеріальний носій образності в літературі – явище поліфункційне: воно, крім комунікативної (спілкування між людьми (автор – читач), між народами і епохами) та загальномистецької функції (пізнання об'єктивної дійсності), виконує ще й інші – естетичну (засіб передачі естетично значущої інформації), світоглядну (формує світоглядні орієнтири особистості), художньо-концептуальну (митець оцінює реалії і явища дійсності, концептуалізуючи їх у художньому висловлюванні), суспільну (засіб вираження суспільної свідомості), визначаючи певні ціннісні орієнтири [5, с. 197]. Н. Шульжак слушно зауважила, що специфіка художньої літератури полягає в її спрямуванні на естетичну трансформацію мовних засобів усіх рівнів для посилення їх зображально-виражальних характеристик, бо це уможливує максимально повне відтворення художнього змісту, а також індивідуально-особистісного мовлення авторів художніх текстів (стилю). Звісно, у мовознавстві взаємопов'язані поняття «стиль» і «текст». Поняття тексту стосується стилю як цілісності. Важливо зазначити, що лінгвістика вивчає стиль з позиції мовних одиниць, а літературознавство з позиції художнього мислення. «Інакше кажучи, стилістика художнього мовлення спрямована на вивчення естетичної вартості мовних одиниць в літературному творі та образу автора як його ідейно-композиційного стрижня, навколо якого організуються мовні засоби» [5, с. 197].

У межах літературознавчої граматики стиль було схарактеризовано як «єдність прийомів» та ізолювано від контакту із внутрішньою формою. Прикмети та особливості стилю розуміються в літературознавчій граматиці як конструкція художнього твору, схема, за якою твір було побудовано, яка мотивує появу тих чи інших «прикмет» стилю. При цьому було забуто, що художня творчість не може бути відтворена як якийсь механічний принцип побудови, оскільки стиль поєднує у собі «передбачуване», тобто. пізнаване, і «непередбачуване», неповторне. Ознаки стилю, що є на «поверхні» твору, це результат обробки мовного матеріалу, але поза увагою залишається породжувальний принцип, що міститься у глибині художнього твору. Адже стиль художнього твору є певною самодостатньою естетичною цінністю. Естетичний аналіз мови твору не можливий без виходу за межі мовної системи. В. М. Жирмунський дає широке визначення поняттю «стиль». Він зазначає, що у поняттє художнього стилю літературного твору входять теми, образи, композиція твору, його художній зміст, втілений словесними засобами, але не вичерпний словами. Найбільш послідовно естетичну основу стилю відстоює О. Ф. Лосєв, який не розмиває «естетичне» у загальнотеоретичних міркуваннях. Літературознавча концепція стилю, що тягнє до лінгвістичного його розуміння, обмежує цю категорію областю мови, аналіз мовних засобів становить предмет стилістики в точному сенсі, яка не ставить перед собою завдання виявити до кінця зв'язок мови твору з художніми образами.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, літературознавча граMATика не ставить собі завдання розкрити стиль художнього твору як єдність всіх момен-

тів художньої форми та змісту, але сприяє виявленню специфіки однієї з істотних складових стилю – мови. Мовні особливості художнього твору виявляються предметом для літературознавчої граматики, тоді як «ядро» образу, його внутрішня форма, будучи явищем немовним, залишається поза її увагою. При цьому ніхто, зрозуміло, не заперечує, що мовне вираження, особлива «вишуканість» мови мають значення для розуміння цілого твору. Зоровий образ, саму його актуалізацію у слові, слідом за О. О. Потебнею ми називаємо внутрішньою формою. Звівши «зоровий образ» до «знаків стилю», дискурс літературознавчої граматики виявляється зверненням до «зовнішньої форми», до «семантичної оболонки», яка не може розкрити естетичної та змістовної природи поетичного твору. Згідно з таким баченням, стиль – системна єдність формальних компонентів, або носіїв стилю – композиції, родових та жанрових особливостей, мови. Без уваги залишаються такі стильові категорії, як співвідношення об'єктивного та суб'єктивного у стилі, образотворчість та зображальність, основну увагу приділено використанню мовних засобів для тих чи інших ідей. Інтерпретація у сфері літературознавчої граматики має конструктивно-технічний характер. Таким чином, уявлення про стиль у межах літературознавчої граматики доестетично, оскільки редукується почуттєве, тобто внутрішня форма як пластично-живописний компонент образу. Літературознавча граMATика стає найбільш ґносеологічною з названих напрямів та найбільше відповідає новоєвропейському ідеалу науковості.

Література

1. *Домашенко А. В.* Об интерпретации и толковании: монографія. Донецк: ДонНУ, 2007. 277 с.
2. *Кондратенко Н.* Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 320 с.
3. *Крістева Ю.* Самі собі чужі. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 264 с.
4. *Узунова Н. Д.* Чужий як анти-інтерпретатор (за Юлією Крістевою). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії».* 2015. Вип. 53. С. 59–63.
5. *Шульжак Н.* Особливості лінгвістичного аналізу художнього тексту як прагматично-комунікативної єдності. *Лінгвостилістичні студії.* 2019. Вип. 10. С. 195–203.

References

1. Domaschenko, A. V. (2007), *On interpretation and explanation: monograph [Ob y`nterpretacy`y`y` tolkovany`y` : monografy`ya]*, DonNU, Donetsk, 277 p.
2. Kondratenko, N. (2012), *Syntax of Ukrainian modernist and postmodernist artistic discourse [Sy`ntaksy`s ukrayins`kogo modernists`kogo i postmodernists`kogo xudozhn`ogo dy`skursu]*, Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, Kyiv, 323 p.
3. Kristeva, Yu. (2005), *Strangers to Ourselves [Sami sobi chuzhi]*, Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», Kyiv, 264 p.

4. Uzunova, N. D. (2015), *Stranger (Etranger) as an anti-interpreter (according to Julia Kristeva) [Chuzhy`j yak anty`-interpretator (za Yuliyeyu Kristyevoyu)]*, Visny`k XNU imeni V. N. Karazina. Seriya «Filosofiya. Filosofs`ki pery`petiyi», V. 53. pp. 59–63.
5. Shulzhak, N. (2019), *Peculiarities of the linguistic analysis of the artistic text as a pragmatic-communicative unity [Osobly`vosti lingvisty`chnogo analizu xudozhn`ogo tekstu yak pragmaty`chno-komunikaty`vnoyi yednosti]*, Lingvosty`listy`chni studiyi, V. 10. pp. 195–203.

•••

УДК 811.161.1

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283866>

С. М. Івлєва,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
викладач кафедри української мови
та мовної підготовки іноземців

НАУКОВИЙ ТЕКСТ У СИСТЕМІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Актуальність дослідження полягає у презентації методичної стратегії, формування навичок та методів навчання УМІ, виокремленні загальних проблем комунікацій, що виникають в студентів-іноземців на початковому етапі, які навчаються нерідною мовою. Аналіз сучасних джерел висвітлює розширення кола дослідницького матеріалу за темою навчання іноземців українською мовою, поява актуальних досліджень та розробок текстового та ілюстративного матеріалу, що базується на сучасному українському ґрунті, саме за українською тематикою, на відміну від минулих часів, коли використовувався виключно досвід навчання РКІ. **Мета дослідження** – обґрунтувати необхідність спеціального формування текстотеки та моделювання текстів для навчання науковому стилю мовлення нерідною мовою. **Методологія дослідження** у викладі основного матеріалу статті спирається на загальні принципи формування курсу науковий стиль мовлення на початковому етапі навчання іноземних студентів, яким належить засвоїти термінологію за обраним фахом та здобути вищу освіту у ЗВО України. Окреслено методи навчання щодо формування навичок та вмій майбутніх фахівців у сфері різноманітних видів мовної та мовленнєвої діяльності, професійно зорієнтованому рівню володіння мовою та фаховою термінологією.

В статті сконцентровано увагу на принципах відбору, моделюванні та змісту навчальних текстів, завдань до текстів у залежності від рівня мовної компетенції, на необхідності мотивування студентів до навчання та формуванню міжкультурної компетенції задля опанування мови навчання та адаптації студентів-іноземців до нових умов функціонування в іншомовному просторі, з метою запобігання культур-

ному шоку. Як перспектива подальшого розвитку досліджень за темою звертається увага на необхідність структурування та постійного поповнення текстотеки у вигляді паперових та електронних підручників, змодельованих до відповідного рівню студентів та їх спеціалізації: корпусу текстів за фахом.

Ключові слова: текстотека, текстоцентричність, комунікативна компетентність, науковий стиль мовлення, лексико-граматичні конструкції.

S. M. Ivlieva,

Odesa National University named after I. I Mechnikov

Teacher of the Ukrainian Language Department

And Foreigners' Language Training

THE SCIENTIFIC STYLE OF SPEECH IN THE CLASSES FOR THE MOVEMENT TRAINING OF FOREIGN STUDENTS

The relevance of the study lies in the presentation of the methodological strategy, the formation of skills and methods of teaching ULF, the identification of common communication problems that arise in foreign students at the initial stage who study in a non-native language. The analysis of modern sources highlights the expansion of the range of research material on topic of teaching foreigners in Ukrainian, the emergence of relevant research and development of text and illustrative material based on modern Ukrainian reality, specifically on Ukrainian topics, unlike in the past, when only the experience of teaching RFL was used. **The purpose of the study** is to substantiate the need for teaching the scientific style of speech in a non-native language. **The methodology of the study in presenting the main material of the article** is based on the general principles of forming the course on the scientific style of speech at the initial stage of training of foreign students who have to master the terminology in their chosen specialty and obtain higher education in Ukrainian higher education institutions. The methods of teaching for the formation of skills and abilities of future specialists in the field of various types of language and speech activities, professionally oriented level of language proficiency and professional terminology are outlined. **Conclusions.** The article focuses on the principles of selection, modeling and content of educational texts, tasks for texts depending on the level of language competence, the need to motivate students to learn and form intercultural competence in order to master the language of instruction and adapt foreign students to new conditions of functioning in a foreign language space in order to prevent culture shock. As a prospect for further development of research on the topic, attention is drawn to the need to structure and constantly replenish the textbook library in the form of paper and electronic textbooks modeled to the appropriate level of students and their specialization: a body of texts in the specialty.

Key words: text library, text-centricity, communicative competence, scientific speech style, lexical and grammatical constructions.

Постановка проблеми та її актуальність. Високий рівень володіння мовою країни навчання студентом-іноземцем є передумовою надбання фахових професійних знань, становлення його як фахівця високого рівня, здатного до якісної реалізації у професійному та науковому середовищі. Здобуття вищої освіти надає можливість молодій людині не тільки опанувати обрану професію, а й здобути відповідну можливість займатися науково-дослідницькою діяльністю. Завдання опанувати корпус відповідних знань за фахом обумовлюється не тільки можливістю оволодіння комунікативною компетентністю у соціальних відношеннях, а й забезпеченням професійно зорієнтованого рівня володіння мовою навчання, лексико-граматичними конструкціями наукового стилю мовлення.

Важливість мовної підготовки на початковому етапі обумовлюється тим, що вона не є виключно об'єктом вивчення і пізнання, а й основним засобом соціокультурної комунікації, навчання обраній професії, знаряддям виховання і розвитку.

Актуальність дослідження полягає у необхідності впроваджувати принципи та методи навчання іноземних студентів саме українською мовою, формування яких є ще недосконале й знаходиться у процесі розробки. Не є новиною, що на першому місці існує необхідність створювати корпус текстів та вправ «текстотеки» [5, с. 171] українською мовою для навчання іноземців, адаптованих під їх рівень сприйняття, про що йдеться мова у матеріалах багатьох наукових конференцій останніх років в Україні. «Методика викладання української мови як іноземної є порівняно новим і досі малодослідженим напрямом української лінгводидактики, інтенсивний розвиток якого розпочався зі здобуттям Україною незалежності та закріпленням за українською мовою статусу державної, що значно розширило її потенційні можливості у світі» [4, с. 98].

Методика української мови як іноземної має перспективи стати дієвим інструментом популяризації нашої мови у світі завдяки пошуку ефективних шляхів спрощення й оптимізації процесу вивчення мови інокомунікантом» (4, с. 99).

Аналіз сучасних досліджень. Навчанню іноземців науковому стилю мовлення приділяли увагу дослідники Харківського фармацевтичного університету, медично-го університетів Харкова, Львова, Одеси.

Проведення конференцій із означеної проблематики в університетському колі науковців України стає традицією. Дослідженням проблеми навчання студентів-іноземців науковому стилю мовлення українською займаються сучасні мовознавці: Н. Філяніна, Т. Суханова, Т. Крисенко, Г. Швець, М. Цуркан, С. Варава, В. Полежаєва. Так на II Всеукраїнській науково-практичній конференції з до університетської підготовки студентів іноземців В. Полежаєва та І. Дев'ятовська констатують, що «двовузівська підготовка іноземних громадян здійснюється завдяки професійно орієнтованому підходу до навчання та вимог раннього залучення їх до навчально-професійної комунікації. У зв'язку з цим у робочій програмі посилена навчально-професійна складова, бо навчання наукового стилю мовлення є одним із найбільш важливих аспектів мовної підготовки» [3, с. 95]. Роздуми мовознавців сходяться до думки, що в процесі навчання науковому стилю мови найбільше труднощів викликає робота з науковими текстами,

тому моделювання текстів наукового стилю мовлення та створення відповідної текстотекі набувають особливого значення при викладанні УМІ.

За підсумком досвіду дослідників з мовної освіти іноземців, навчання науковому стилю мовлення іноземних слухачів на довузівському етапі підготовки базується на Робочій програмі з дисципліни «Коментоване читання наукових текстів» та досвіду її впровадження на підготовчому відділенні для іноземних громадян Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

У роботі над навчанням іноземних студентів науковому стилю використовуються також традиційні, які вже стали класичними, методи навчання нерідної мови як іноземної: комунікативний; комунікативно-когнитивний; діяльнісний; компетентнісний підходи.

«Центром компетентнісного підходу в навчанні УМІ має стати формування комунікативної компетентності як результату навчання професійно зорієнтованого мовлення» [4, с. 100], – зазначає М. Цуркан [3, с. 95].

Мета статті – презентувати загальні принципи навчання іноземних студентів науковому стилю мови, надати загальні підходи до лексико-граматичних конструкцій, що формують тексти та вправи для навчання науковому стилю студентів-іноземців. Визначити методи стимулювання студентів-іноземців до необхідності набути відповідного рівню професійно зорієнтованої комунікативної компетенції.

Виклад основного матеріалу. На початковому етапі мовної підготовки в університеті зміст та обсяг лексико-граматичних конструкцій диференціюється відповідно до обраного фаху та спеціалізації іноземців — здобувачів вищої освіти. Вища освіта надає можливості удосконалювати володіння мовами. Для молоді людини дуже важливо якнайраніше опанувати більшу кількість мов. Це надає безмежні можливості для розвитку, вільного оперування мовними ресурсами задля реалізації комунікації у навчальному та науковому середовищі, розвиває спроможність працювати не тільки з текстами за спеціалізацією, а й ознайомитися з найкращими зразками світової художньої літератури. Такі знання роблять молоду людину професіоналом вищого ґатунку.

Навчання науковому стилю мовлення розраховано на іноземну аудиторію слухачів, що вивчають українську мову декілька місяців. Це обов'язковий фактор повноцінного набуття наукової комунікативної компетентності. Оскільки науковий текст є основним об'єктом і предметом у процесі вивчення іноземцями нерідної мови тому, за висновками дослідників, «навчання українській мові іноземних студентів базується на засадах текстоцентричного підходу, особливо для гуманітаріїв» [7, с. 17].

Основою та концентрацією лексико-граматичного матеріалу є текст, який як було сказано викликає найбільші складнощі у студентів. Коли слухач набуває можливості розуміти та перепродувати прочитаний текстовий матеріал можливо стверджувати, що він оволодів необхідною компетенцією для подальшої роботи: діалогу, відповіді на запитання, викладання своїх думок на задану тему.

Це обумовлює використання при навчанні іноземних студентів принципу «текстоцентризму», який стає одним з головних принципів наукового стилю мовлен-

ня. Принцип текстоцентризму передбачає формування розвиненої текстової компетентності як провідної характеристики професійної комунікативної компетентності фахівця [7], особливо гуманітарія, «особистісно-орієнтованої, діалогічної взаємодії та культурологічної спрямованості» [там само].

Реалізація текстоцентричного підходу у відповідному напрямку навчання студентів-іноземців передбачає формування текстотеки, яка буде відповідати рівню підготованості слухачів. Українська мова як іноземна є достатньо новою дисципліною у своєму становленні, тому при створенні текстотеки потребує роботи над моделюванням текстів для викладання іноземцям.

Ефективне навчання науковому стилю мовлення іноземних студентів напряму залежить від урахування об'єктивних факторів успішності навчання (відчуття безпеки, зацікавленості, мотивації), обґрунтованих принципів, методів і технологій навчання української мови як іноземної у вищій школі, «наповненості навчальної текстотеки та доцільної системи роботи з навчальним текстовим матеріалом» [7, с. 5].

Текстотека створюється, моделюється «як аналог повноцінного мовлення, оскільки у цей час навчання відбувається дистанційно, поза «живим» україномовним середовищем, що обмежує формування «вторинної» мовної особистості іноземного студента» [7]. Навчальна текстотека формується відповідно до напрямів обраної спеціалізації та ступеню підготовки здобувача вищої освіти, його соціальних та побутових потреб, і стає фундаментом їх навчання.

Навчальним текстом, відповідно до методики викладання УМІ, вважається стаття підручника, пояснення викладача, наукова або публіцистична стаття у виданні, тексти завдань та відео - та аудіо-матеріали, художній текст.

Завданням таких текстів є «ознайомлення учнів з новим мовним і мовленнєвим матеріалом, тренування в його засвоєнні, розвиток відповідних умінь та навичок, контроль рівня сформованості комунікативної компетентності» [5, с. 171].

Тексти, що включаються до текстотеки мають бути обрані або змодельовані за наступними принципами:

- мінімальна достатність інформації,
- предметна об'єктивність,
- відповідність до мовної канонічності,
- необхідності та достатності мовних засобів [2, с. 21-23].

Специфікою навчального тексту та завдань до нього, що відповідає початковому етапу навчання студентів-іноземців вважаються:

- Фонетичні труднощі;
- Недостатній лексичний запас;
- Відсутність уявлення про граматику української мови.

Основна мета дотекстових завдань у цьому випадку — мінімізувати для недосвідченого читача-інофона труднощі, насамперед лексичні.

Для тематичних текстів важливо застосування методичного принципу поступового нарощення труднощів. Спочатку надаються тексти з мінімальним набором

вивчених лексико-граматичних структур, максимально наближених до реальних життєвих і мовленнєвих ситуацій.

Пропонований текст повинен не містити незнайомого для іноземців матеріалу. Він повинен бути зразком живого функціонування тих одиниць, які вивчалися. Студенти пересвідчуються, що навіть з невеликим запасом знань, що вони мають, можна складати розповідь, не боятися вступати в контакт.

На етапі, коли студенти вже можуть оперувати прикладами з уживанням відмінків та дієвідмінюванням нескладних дієслів, можуть відповідати на відмінкові запитання, стає можливим надавати для опрацювання тексти з більш складними професійно зорієнтованими граматичними конструкціями, термінологією.

На завершальному етапі навчання науковому стилю мови студенти іноземці мають вже компетентність, щоб сприймати, складати наукові тексти, вести нескладні діалоги на відповідну тематику.

З метою досягнути розуміння та скорішого засвоєння навчального матеріалу «в науковому навчальному тексті використовуються прості речення, знайома, вже вивчена та відпрацьована на передтекстових завданнях лексика; частина лексем семантизується в контексті» [5, с. 173].

«Проблема моделювання тексту в методиці навчання української мови як іноземної потребує подальших теоретичних досліджень (зокрема, таких аспектів, як моделювання граматикизованого навчального тексту, створення оптимальної системи завдань до навчального тексту тощо) і практичних напрацювань у вигляді нових підручників і посібників, збагачених ефективними модельованими навчальними текстами» [5, с. 176].

Висновки та перспективи дослідження. З усього вище зазначеного стає можливим зробити висновки щодо вдосконалення системи викладання української мови як іноземної: принцип текстоцентричності залишається головним принципом навчання УМІ. Важливим є врахування та відбір навчального матеріалу у відповідності до рідної мови та рівня володіння нерідною мовою слухача-інофона. За для цього приділяється увага моделюванню, адаптації навчального матеріалу.

Перспективою подальших досліджень бачиться структурування та постійне поповнення текстотеки у вигляді паперових та електронних підручників, змодельованих до відповідного рівню студентів та їх спеціалізації: корпусу текстів за фахом, передтекстових та після текстових завдань, складання списку літератури для самостійної роботи задля підвищення мотивації для вивчення мови країни навчання, загального інтелектуального розвитку та формування міжкультурної компетенції здобувача вищої освіти.

Література

1. *Горохова Т.* Навчальний текст як засіб формування граматичної компетентності студентів філологічних спеціальностей. *Теоретична і дидактична філологія.* 2014. Вип. 17. С. 14-29.
2. *Полежаєва В. О., Дев'ятковська І. В.* Навчання науковому стилю мовлення іноземних студентів на довузівському етапі мовної підготовки. Доуніверситетська

підготовка: інновації, виклики, перспективи: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (26-28 вересня 2021 р.). Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2021. С. 95-101.

3. Цуркан М. Методика викладання української мови як іноземної на синхронному зрізі XXI століття: тенденції розвитку. *Нова педагогічна думка*. Рівне: Рівненський ОІППО, 2019. № 1 (97). С. 98-102.
4. Швець Г. Д. Моделювання навчального тексту: термінологічний та методичний аспекти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2017. Вип. 58. С. 170-178.
5. Швець Г. Д. Робота з текстом на початковому етапі вивчення української мови як іноземної. *Студії з україністики*. Київ: Міжнародна школа україністики НАН України, 2008. Вип. 8. С.290-296.
6. Швець Г. Д. Теоретико-методичні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей: автореф. дис. ... канд. пед. наук, Київ, 2021. 46 с.

References

1. Horokhova, T. (2014), *Educational text as a means of forming grammatical competence of students of philological specialties [Navchalnyi tekst yak zasib formuvannia hramatychnoi kompetentnosti studentiv filolohichnykh spetsialnostei]*, Theoretical and didactic philology, № 17, pp. 14-29.
2. Polezhaeva, V. O., Devyatovskaya, I.V. (2021), *Teaching the scientific style of speech to foreign students at the pre-university stage of language training [Navchannia naukovomu styliu movlennia inozemnykh studentiv na dovuzivskomu etapi movnoi pidhotovky]*, Pre-university training: innovations, challenges, prospects: materials of the II All-Ukrainian scientific and practical conference, Taras Shevchenko National University of Kyiv, pp. 95-101.
3. Tsurkan, M. (2019), *Methods of teaching Ukrainian as a foreign language at the synchronous cut of the XXI century: development trends [Metodyka vykladannia ukrain-skoi movy yak inozemnoi na synkhronnomu zrizi KhKhI stolittia: tendentsii rozvytku]*, New pedagogical thought, Rivne, № 1 (97), pp. 98-102.
4. Shvets, G. D. (2017), *Modelling of the educational text: terminological and methodological aspects [Modeliuvannia navchalnoho tekstu: terminolohichni ta metodychnyi aspekty]*, Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, № 58, pp. 170-178.
5. Shvets, G. D. (2008), *Work with the text at the initial stage of learning Ukrainian as a foreign language [Robota z tekstem na pochatkovomu etapi vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi]*, Ukrainian Studies, International School of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, № 8, pp. 290-296.
6. Shvets, G. D. (2021), *Theoretical and methodological principles of teaching Ukrainian to foreign students of humanitarian specialties: author's thesis [Teoretyko-metodychni zasady navchannia Ukrainiskoi movy inozemnykh studentiv humanitar-nykh spetsialnostei: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk]*, Kyiv, 46 p.

Г. І. Сньозик,

*Ужгородський національний університет,
аспірантка кафедри української мови*

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НЕЙТРАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ Ф. ПОТУШНЯКА

У статті проаналізовано функціонально-стильові особливості нейтральної лексики у поетичних творах Ф. Потушняка. Зроблено огляд поглядів науковців щодо різних підходів виокремлення й дослідження стилістично-нейтральної лексики. Досліджено лексичні особливості нейтральної лексики у мовотворчості Ф. Потушняка, їх репрезентовано прикладами з поетичної спадщини поета. Виділено групи стилістично-нейтральних слів, що відображають унікальність світосприйняття автора. До проблем вивчення нейтральної лексики зверталось багато мовознавців, але й сьогодні є питання, які потребують детального розгляду. Зокрема, важливим, на нашу думку, є вивчення нейтральної лексики художньої літератури. Нейтральна лексика охоплює слова, якими послуговуються всі носії мови. Це основа усного й писемного мовлення. Тому увага дослідників сучасного українського мовознавства повернулася до проблем лексико-семантичної структури мови художньої літератури, зокрема мови поезії. Метою роботи є виділення на матеріалі поетичних творів Ф. Потушняка основних груп стилістично-нейтральних слів. Об'єкт дослідження – нейтральна лексика у поетичних творах Ф. Потушняка, предмет дослідження – дослідження особливостей вживання стилістично-нейтральних слів у поетичних творах. У дослідженні застосовано такі методи: загальний метод лінгвістичного спостереження й опису мовних явищ, метод контекстуального аналізу та прийом компонентного аналізу. У статті зосереджено увагу саме на стилістично-нейтральних словах, які чітко виокремлено із творів Ф. Потушняка. На основі проведеного дослідження було виділено такі групи стилістично-нейтральних слів: лексика, що відображає предмети навколишньої дійсності; лексика, що відображає явища природи; лексика, що відображає назви речей, пов'язаних із життям людини, та їх частин – предметів побуту, знарядь праці; лексика на позначення назв органів і частин тіла людини; лексика на позначення назв тварин і птахів; лексика на позначення назв рослин. Встановлено, що за семантичними ознаками у досліджуваних поетичних текстах найбільше нейтральної лексики, яка відображає предмети навколишньої дійсності.

Ключові слова: лексичне значення, нейтральна лексика, поетичне мовлення, словниковий склад, Федір Потушняк.

H. I. Snyozyk,
Uzhhorod National University,
Postgraduate Student of the Department of Ukrainian Language

FUNCTIONAL-STYLE CHARACTERISTICS OF NEUTRAL VOCABULARY IN THE POETICAL WORKS OF F. POTUSHNYAK

The article analyzes the functional and stylistic features of neutral vocabulary in the poetic works of F. Potushnyak. An overview of the views of scientists regarding various approaches to the selection and study of stylistically neutral vocabulary is made. The lexical features of the neutral vocabulary in F. Potushnyak's language work are studied, and they are represented by examples from the poet's poetic heritage. Groups of stylistically neutral words reflecting the uniqueness of the author's worldview are highlighted. Many linguists have addressed the problems of learning neutral vocabulary, but even today there are issues that require detailed consideration. In particular, it is important, in our opinion, to study the neutral vocabulary of fiction. Neutral vocabulary includes words used by all native speakers. This is the basis of oral and written communication. Therefore, the attention of researchers of modern Ukrainian linguistics is drawn to the problems of the lexical-semantic structure of the language of fiction, in particular the language of poetry. The purpose of the work is to highlight the main groups of stylistically neutral words based on the material of F. Potushniak's poetic works. The object of the research is neutral vocabulary in the poetic works of F. Potushnyak, the subject of the research is the study of the peculiarities of the use of stylistically neutral words in poetic works. The research uses the following methods: the general method of linguistic observation and description of linguistic phenomena, the method of contextual analysis, and the method of component analysis. The author of the article focuses her attention precisely on stylistically neutral words, which she clearly distinguishes from the works of F. Potushnyak. On the basis of the conducted research, the following groups of stylistically neutral words were selected: vocabulary that reflects objects of the surrounding reality; vocabulary reflecting natural phenomena; vocabulary reflecting the names of things related to human life and their parts – household items, work tools; vocabulary for marking the names of organs and parts of the human body; vocabulary for marking the names of animals and birds; vocabulary for marking the names of plants. It was established that, according to semantic features, the studied poetic texts contain the most neutral vocabulary, which reflects the objects of the surrounding reality.

Key words: lexical meaning, neutral vocabulary, poetic speech, vocabulary, Fedir Potushnyak.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Актуальність роботи зумовлена необхідністю теоретичного й практичного вивчення нейтральної лексики у мові художньої літератури, зокрема в поетичних творах Ф. Потушняка. Мовот-

ворчість Ф. Потушняка в такому аспекті досі не була об'єктом наукових досліджень, що є однією з актуальних особливостей вивчення цього питання. Мовознавчий і культурний феномен Ф. Потушняка проявляється саме в мові його художніх творів. Письменник за допомогою нейтральної лексики у своїй мовотворчості поєднує численні засоби художньої образності, добирає необхідні елементи для увиразнення поетичного слова.

Аналіз досліджень проблеми. Загальнотеоретичні питання досліджували Л. Булаховський, В. Виноградов, О. Горбач, О. Потебня. Питанням лексико-семантичних процесів української мови приділяли увагу такі науковці як С. Єрмоленко, В. Жайворонок, Є. Карпіловська, Л. Кислюк, Н. Клименко, Т. Коць, І. Кочан, К. Ленець, Л. Лисиченко, Д. Мазурик, Л. Мацько, О. Муромцева, М. Навальна, О. Стишов, О. Тараненко та ін. Проте, незважаючи на значну кількість праць, присвячених досліджуваній проблемі, є низка питань, які потребують додаткового вивчення.

Мета і завдання. Метою роботи є виділення на матеріалі поетичних творів Ф. Потушняка основних груп стилістично-нейтральних слів.

Досягнення мети, передбачає розв'язання таких завдань:

- зібрати й узагальнити доробок українських мовознавців з проблем вивчення лексико-семантичних процесів української мови;
- виокремити й описати основні групи стилістично-нейтральних слів у мовотворчості Ф. Потушняка;
- зробити висновок щодо особливостей реалізації нейтральної лексики у поетичних творах письменника.

Об'єкт дослідження – нейтральна лексика у поетичних творах Ф. Потушняка, **предмет дослідження** – дослідження особливостей вживання стилістично-нейтральних слів у поетичних творах.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Джерельною базою дослідження послужили тексти поетичних творів Ф. Потушняка, які вміщені у збірках: «Пори року» (1928 р.), «Поезії» (1931 р.), «Далекі вогні» (1934 р.). Методи дослідження: загальний метод лінгвістичного спостереження й опису мовних явищ (для інтерпретації та характеристики досліджуваних мовних явищ, їх виокремлення та класифікації), метод контекстуального аналізу (для з'ясування функціонування досліджуваних мовних явищ у контексті), прийом компонентного аналізу (для встановлення й характеристики семантики нейтральних слів).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві здійснено систематичний відбір, класифікацію і комплексний аналіз нейтральної лексики поетичних творів Ф. Потушняка.

Теоретична і практична цінність отриманих результатів полягає в поглибленні положень щодо виявлення структурно-семантичних і стилістичних різновидів лексики в мовотворчості письменника; у встановленні зв'язку світобачення письменника з мовою його творів та з національною мовною картиною світу; у висвітленні ролі художньої особистості в мовно-літературному процесі. Результати досліджен-

ня можуть бути використані в теоретичних і практичних курсах лінгвостилістики, у спецкурсах із лінгвостилістичного аналізу тексту, у практичній лексикографії при укладанні словників мови письменників.

Виклад основного матеріалу. Лексика – найбільш відкрита мовна система, яка перебуває в стані постійного динамічного розвитку. Однак змінюється вона різними темпами. Ядро лексики зберігається протягом тривалого часу й використовується як основа для збагачення всього лексичного складу [5, с. 112].

Нейтральна лексика складається зі слів, поширених в усіх функціональних стилях літературної мови. Функція нейтральної лексики – констатація фактів, безоцінне, нетермінологічне позначення предметів, понять повсякденного життя, явищ природи, періодів життя людини і станів його життєдіяльності, відрізків часу, мір дожини, ваги, об'єму [3, с. 67].

Більшість науковців зазначають, що окремі слова, називаючи одні й ті самі поняття, відрізняються саме стилістичним уживанням. У зв'язку з цим уживана в мові лексика поділяється на певні стилістичні групи. Виокремлюється лексика стилістично нейтральна (або загальноновживана) і лексика, пов'язана з певним функціональним стилем, стилістично забарвлена.

До стилістично нейтральної лексики належать слова, що є назвами основних понять, пов'язаних із щоденним життям усіх членів мовного колективу. Вона однаково поширена і в усній, і в писемній формах літературної мови.

Загальноновживані слова можуть у художньому тексті набувати значного експресивного забарвлення завдяки метафоризації та іншим засобам активізації нейтральних слів [1, с. 10].

Погоджуємось із думкою Ю. Юріної, про те, що художній твір не може існувати без нейтральної лексики, вона є основою, на якій реалізується задумана «тканина» твору з усією її ідейно-тематичною та художньою складністю [7, с. 57].

Проаналізувавши поетичні твори Ф. Потошняка, виділяємо такі групи стилістично-нейтральних слів:

а) лексика, що відображає предмети навколишньої дійсності (**гори, гай, даль, діброва, дорога, земля, ліс, луг, луки, море, небо, нива, обрій, озеро, парк, поле, пустиня, річка, сад, стежка, степ, яр**): *Над широким **полем**, / Над **степом** помчалась [2, с. 20], Впала над **степами**, Впала над **полями** [2, с. 20], **Поле** – хтось блукає / В тому **полі** може?.. [2, с. 20], **Степом, полем** понеслись [2, с. 20], Широко, далеко / **Степом** понеслися [2, с. 22], **Море** грає, як прокляте [2, с. 22], *І – похмури мраки / Над **землею** стали [2, с. 22], **Даль** похмура, темна [2, с. 22], **Ліс...** Понура став [2, с. 22], Тамо впереді, / В скошених **полях**, / В невідому **даль** / Простягаєсь **шлях** [2, с. 22], Ніч на **землю** тихо западає [2, с. 23], *Тане в **полі**, в водах завмирає [2, с. 23], Чорніють у **полі** тумани / Дощ з **неба** невпинно паде / **Лісами, полями, ярами** / Іде, і іде, і іде... [2, с. 23], У **полі** береза стоїть [2, с. 23], *З-понад **гір** ось духи бачу [2, с. 24], **Річка** сріблом мерехтить [2, с. 24], Понад **нивами** у **полі** / В **далі** лине чорний птах [2, с. 24], Дзвінка несеться пісня в вись / Над **лугами******

високо [2, с. 25], Над **полями** сонце сходить, / Пробудився **гай** [2, с. 25], Під **горою**, за **полями**, / Білі стіни хат [2, с. 25], І гуляє над **полями** / Голос смілий кос [2, с. 25], Йде сонце в **гори** бором, / Збудивши **луки** й **ліс** [2, с. 26], Йдуть сонця у облаві, / На **поля** йдуть з **лісів** [2, с. 26], Весна – в **полях** ізнов [2, с. 26], **Річка** тіні шевелить [2, с. 26], В **гори** вечір йде і мріє / Місяць ясний із-за **лісу** / Визирає на **обрію** [2, с. 26], Днина сходить на **обрію**, / Місяць блідий у **пустині** [2, с. 26], Чорний птах і білий парус / Впливає ген на **морі** [2, с. 27], **Поля** опустіли / Монотонно у **діврові** [2, с. 27], Над **полями**, над **гаями**. / Птахи прилітають [2, с. 28], Під холодною мертвою / Мрякою у **полі** [2, с. 28], Похмура осінь уже тут / З'явилася з **лісів** з вітрами, / Вітри над **нивами** гудуть [2, с. 28], Далеко тягнеться **дорога** [2, с. 28], Учора вітер **стежки** в **парку** / Пожовклим листям застелив [2, с. 28], **Поля** сонні булані / І місяць блідий мріє / Туман понад **лісами** / Біліє... [2, с. 29], Темна осінь наступає, / Опустіли вже **поля** / І на **ниви** пожовтілі / Жура впала, як імла [2, с. 29], Сумно грає-завиває / Хмурий вітер у **лісах** [2, с. 29], І дивуюсь й бачу – / Сумно щось **землі**, Над **полями** тихо / Линуть журавлі [2, с. 29], Метелиця **полем** тихо пробігає [2, с. 30], Йде в дебрі й **ліси**, Над **гори**, понад звором [2, с. 30], Великі сніжні вири / На сонні звів **гай** [2, с. 30], ...Ледяне рівне **поле**, / І гомін дня зітхнув ще з-під **землі** [2, с. 32], І дім, і **поле** гасне тихо в млі [2, с. 32], Метіль у **полі** – стогін ночі [2, с. 32], З **лісів** мороз, як змії вогняний [2, с. 32], Стоїть між **небом** і **землею** [2, с. 33], В таємнім Бог царить **саду**, / Мінарети в **пустині** [2, с. 33], Упала зоря в чашу **гір**, / Озвалось в далях **море** [2, с. 33], Один у **полі** – в далі виден храм / Зоря горить на лоні вічним ночі, / Кадило я запалю тут **полям** [2, с. 33], Змією ти на серце **далям** ляжеш / І страх піде знов кругом по **землі** [2, с. 33], В лелійнім сні **полів** вечірніх [2, с. 33], Як легіт ніч із **гір** летить [2, с. 34], Іду в **поля**, хай вкруг морока [2, с. 36], І лучі **неба** і **землі** [2, с. 34], Як в **небі** райдуги орбіта [2, с. 34], В таємнім замку ніч панує / На **горах** в долах голубих [2, с. 35], На чорних **горах** станув білий ангел [2, с. 36], Здргнулась вся **земля** від стріл і клинь... [2, с. 36], І блиск над **горами** погас [2, с. 38], Жиючою стає **земля** [2, с. 38], Взирає Бог на **землю** в сні [2, с. 38], В далеких **горах** над ґрунями / Таємно сяюча зоря, / І ти проходиш над **морями** / В осінньо мертвії **поля** [2, с. 38], Над **полем** ніч і ніч у **полю** [2, с. 40], Так пусто, пусто, в **полі** тут [2, с. 40], Безмежна **озер** глибина, / Неначе **море** у просторі [2, с. 40], О хто пізнає тайну дум, / Простір і **море**, живчик світа [2, с. 40], Голос з-під **землі** з'явився [2, с. 40], Бродиш тихими **садами**, / Що покинуті без мрій, / Розлетівся над **лугами** / Золотий пташиний рій [2, с. 41], Голос твій у **даль** взиває [2, с. 41], Із далей знову примчали / Дивні рої по **лугах** [2, с. 41], Сіє срібні ніч коралі / В тихе **поле**, в свіжий **луг** [2, с. 41], Понад **полями** білий стан, / Горючі стоять лавини, / На **поля** чорний ліг саван [2, с. 41], Тумани линуть з-понад **гір** [2, с. 41], І глядять далекі очі / Із **пустинь** знову німих [2, с. 42], Ніч у **полі**, непогода ... Дух відвічний в світлі **нив** [2, с. 42], Він іде в **полях** **лугами** [2, с. 42], В мізку моїм не случайний / Ходить **неба** перезвон [2, с. 42], В селі сусіднім чути дзвін ... **Полями** ген несеться [2, с. 43], Над **полем** ворон чорний [2, с. 43], Ясне золото **нив** хвилює

/ Сонні духи, **даль** і сяй / Віще слово знов почує / В **горах** ясний водограй [2, с. 43], Гомін, змерлий на **полях** / І в далечі понесеться / Човен в невідомий **шлях** [2, с. 43], Зорі, **гори**, сяйво, ніч [2, с. 43], Місяць ясний в **небі** сяє ... І **поліє простір** [2, с. 44], Злотом меч в **полях** сіяє [2, с. 44], Над **полями** гомін змовк [2, с. 44], Задрожав **степами** страх [2, с. 45], Зір **дорогою** в **просторі** – / Ходить сим **земля шляхом**, / І високо понад **гори** / Метеор упав кругом [2, с. 46], Вірю в дивне Бога слово, / Що воскресну на **землі** [2, с. 46], Ходить північ по **землі** [2, с. 46], Туман на **полю** – білий сон [2, с. 46], І білий ангел на **полях** / І тихо скачуть іскор рої / А їм далекий к серцю **шлях** [2, с. 46], В померклых мраках за **горою** / Дальні з'явилися вогні [2, с. 46], Бурливо грає синє **море** [2, с. 47], Серед **простору** сонце **нив** [2, с. 47], Над **морем** чорна тінь плила [2, с. 47], Із **поля** друга тінь прийшла [2, с. 47], І звонів звук у **даль** несеться [2, с. 47], Глядить спокійним зором **даль** / В **небес** високих ясне лоно [2, с. 47], Життя вмирає на **землі** / Сховався місяць за **горами** [2, с. 48], Під **снігами поле** спить [2, с. 48], Біла церква за **горою** ... **Поле** білий **шлях** біжить [2, с. 48], З тої **далі** дзвін лунає, / Сніг на **землю** накрапає, / **Землю** мертвою полиняну, / Немічну і жовто в'ялу. / Чорна птаха над **лугом** [2, с. 48];

б) лексика, що відображає явища природи (**буря, вітер, грім, дощ, метелиця, мороз, роса, сніг, туман**): **Буря** розігралась [2, с. 20], **Громи** обірвалися [2, с. 20], **Дощі** полилися [2, с. 20], **Бурі, громи** піднялися [2, с. 20], **Дощ** в вікно шумить [2, с. 20], Піднялася **буря**, / **Вітри** піднялися [2, с. 22], **Громи** обізвалися, / **Вітри** засвистали [2, с. 22], Оповив **туман**, / **Вітер** завива, / Колихає лан [2, с. 22], Чорніють у полі **тумани** / **Дощ** з неба невпинно паде [2, с. 23], І падає **дощ** не втихає [2, с. 23], І метелики й цвіточки / Глянули із **рос** [2, с. 25], **Вітри** весняним хором / З далеких дмуть завіс [2, с. 26], Колихає **вітер** ними / І пестить над усе [2, с. 27], Дмухни їх, **вітре** милий, / Миленькій у личко [2, с. 27], **Вітри** холодні віють [2, с. 27], Осінь **громами** проходить [2, с. 27], Осіннюю похмурую / Піснь **вітри** співають [2, с. 28], Закружляли, зашуміли / **Вітри**, як метіль [2, с. 28], Похмура осінь уже тут / З'явилася з лісів з **вітрами**, / **Вітри** над нивами гудуть [2, с. 28], **Туман** ранок підоймив [2, с. 28], Учора **вітер** стежки в парку / Пожовклим листям застелив [2, с. 28], **Туман** понад лісами / Біліє... [2, с. 29], Сумно грає-завиває / Хмурий **вітер** у лісах [2, с. 29], Зимний **вітер** віє / Із вершин землі [2, с. 29], Всюди розглядає / Дикий **вітру** свист [2, с. 29], **Метелиця** полем тихо пробігає [2, с. 30], Йде **мороз** із далі, / В бори йде і кручі [2, с. 30], Знявся **вітер** над бором [2, с. 30], З лісів **мороз**, як змії вогняний [2, с. 32], **Снігами** молодих толок [2, с. 32], У далечних з'явивсь **туманах** [2, с. 34], Як **громи** в далечках лунали [2, с. 38], Осінній **вітер** сумно в'єсь [2, с. 40], **Тумани** линуть з-понад гір [2, с. 41], В далечі білій, **снігом** вритій [2, с. 42], **Туман** на полю – білий сон [2, с. 46], Під **снігами** поле спить / Білий **сніг** кругом лежить. / Монотонно і журливо, / Ніжно, мило і ліново, **Сніг** над далями кружить [2, с. 48], **Туман** сходить пеленою [2, с. 48];

в) лексика, що відображає назви речей, пов'язаних із життям людини, та їх частин – предметів побуту, знарядь праці (**віз, вікно, дах, дім, кімната, стіна, сани**,

хата): Вікна затряслися [2, с. 20], Так приємно, мило / В **хаті** нашій й гоже [2, с. 20], Дощ в **вікно** шумить [2, с. 20], Спить душа – закрита в **хаті** [2, с. 22], Крізь **вікна** дивлюсь – самотарка [2, с. 23], У **хаті** і сухо, й тепло [2, с. 23], Прилетіли, крадці стали / Під моє **вікно** [2, с. 24], Місяць в хмарах потопає / Тче видіння на **вікнах** [2, с. 24], І на **стінах** тіні різні [2, с. 24], Під горою, за полями, / Білі **стіни хат** [2, с. 25], Рідна **хата** в них сміється [2, с. 26], В чужині та далекій / Стоїть **віконечко** [2, с. 27], Йдуть **сани** в даль... [2, с. 32], І **дім**, і поле гасне тихо в млі [2, с. 32], Й самітні мрії лунних **хат** [2, с. 34], На **даху** чорний ворон кричє [2, с. 34], Глядіти в книгу пустоти / Усе одно, що **воза** перти [2, с. 35], В **кімнаті** було тише й тише [2, с. 38], Вогонь у **хатах** не здійметься [2, с. 40], Невідомим духом **хату** темний ангел озарив [2, с. 40], Деся в **хаті** згаснув каганець [2, с. 43], Білі **хати** за селом, / Думу думають рядом [2, с. 48];

г) лексика на позначення назв органів і частин тіла людини (**груди, лице, очі, рука, серце**): Темно у **очах** [2, с. 22], І сили знов **серце** не має [2, с. 23], **Серце** дрогоноло [2, с. 24], У **серце** вдумливо глядить / Із вод магічне **око** [2, с. 25], З весною **серце** б'ється [2, с. 27], І ти впорись у невість **серце** кволе [2, с. 32], Ти йдеш вночі – я виджу твої **очі** [2, с. 33], Змією ти на **серце** далям ляжеш [2, с. 33], Із піл глядять її то **очі** [2, с. 34], Холодне тіло – твоє **око** [2, с. 36], Під **ногами** путь все крутий [2, с. 38], І глядять далекі **очі** / Із пустинь знову німих [2, с. 42], В **серцю**, водах у ночі [2, с. 42], Не вижу твої **очі** [2, с. 43], В **серцях** знову відізветься / Гомін, вмерлий на полях [2, с. 43], У тривозі **серце** б'ється [2, с. 44], Чорна в **грудях** була рана [2, с. 45], І **рукою** він своєю / Браму міста відчинив [2, с. 45], Спадає з **серця** гніт [2, с. 45], Блаженні їхні **очі** [2, с. 45], Вічне взяття божих **рук** [2, с. 46], У синіх далях твої **очі** [2, с. 46], І **серце** моє в душі твоїй [2, с. 46], А їм далекий к **серцю** шлях [2, с. 46], І ясні **лиця** зір високих [2, с. 47];

г) лексика на позначення назв тварин і птахів (**ворон, жайворонок, журавлі, змії (змій, змія), кажани, кінь, лебеді, сови**): Сміло, милий **коню** [2, с. 22], В за-граві, у синяві, / В'єсь **жайворонка** спів [2, с. 26], Стадо **кажанів** несеться [2, с. 26], Стомилися **коні**, в грузь застряг / Віз Феба [2, с. 29], Осінь. Вже рядами / Линуть **журавлі** [2, с. 29], Над полями тихо / Линуть **журавлі** [2, с. 29], Неначе **змій**, за-стиг на збочу [2, с. 32], З лісів мороз, як **змій** вогняний [2, с. 32], **Змією** ти на серце далям ляжеш [2, с. 33], На даху чорний **ворон** кричє [2, с. 34], На чорнім **коні** лицар вийде [2, с. 35], Над полем **ворон** чорний [2, с. 43], **Лебеді** вгорі пливучі [2, с. 43], **Кінь** його грізний біжить [2, с. 44], Крикнув **ворон** на просторі [2, с. 44], Над світом чорні йдуть **змії** [2, с. 48], Літають **сови** над домами [2, с. 48];

д) лексика на позначення назв рослин (**акація, береза, дуб, конвалія, тополь**): У полі **береза** стоїть [2, с. 23], У рядах **тополь** високих [2, с. 24], Від **акацій** розширяєсь / Молод – аромат [2, с. 25], Ряд **тополь** струнких, високих [2, с. 26], Розцвіли сніжно-білі / **Конвалії**, ізнов [2, с. 27], Монотонно у діброві / **Дуби** зашуміли [2, с. 27], Вже **береза** опустила / Листя-злото в діл [2, с. 28], І сади пожовкли, / Жовкне в **дубі** лист [2, с. 29].

До стилістично нейтральної лексики належать також слова, що вказують на предмети, ознаки, кількість, не називаючи їх (**ти, я**): *Уже засяла знову ти* [2, с. 25], *Блукаю ранком тихим я* [2, с. 25], *І ти впорись у невість серце кволе* [2, с. 32], *Ти йдеш вночі – я виджу твої очі* [2, с. 33], *Кадило я запалю тут полям* [2, с. 33], *Змією ти на серце далям ляжеш ... І в забуття ти впадеш в сонній млі* [2, с. 33], *І я, і ти в небесній млі, / О, ти злучаєш вічне з дійсним* [2, с. 34], *І ти проходиш над морями* [2, с. 38], *І все у мені, я у всім* [2, с. 40], *Крайність я пізнав життя* [2, с. 40], *Не жду я щастя давніх літ* [2, с. 43].

Спираючись на погляди більшості науковців, які говорять про те, що нейтральна лексика в основному своєму вияві позбавлена експресивності та емоційно-оцінних відтінків й покликана здебільшого виконувати інформативно-текстотвірні функції, виділяємо серед нейтральної лексики Ф. Потушняка такі групи стилістично-нейтральних слів за інформативно-текстотвірним навантаженням:

1) Нейтральна лексика, що виконує функцію додаткового інформування. «Функція додаткового інформування чітко простежується у випадках безпосереднього тлумачення значення» [4, с. 160]: *Метіль у полі – стогін ночі* [2, с. 32], *Туман на полю – білий сон* [2, с. 46].

2) Нейтральна лексика, що виконує функцію контрасту. «Контраст, протиставлення лежить в основі багатьох стилістичних фігур, що пов'язано, безумовно, з виконанням експресивно-стилістичних функцій» [4, с. 160]: *Стоїть між небом і землею / Глибока тайна – вік без змін* [2, с. 33]; *І муть боги небес горішніх, / І я, і ти в небесній млі, / О, ти злучаєш вічне з дійсним – / І лучі неба і землі* [2, с. 34], *Тут точка звисла з висоти. / Єдине – жити чи умерти* [2, с. 35].

3) Нейтральна лексика, що виконує функцію пояснення. «Інформативно-текстотвірна функція пояснення реалізується здебільшого через коментування внутрішньої форми одного з мотиваційно зв'язаних слів...» [4, с. 161]: *Даль похмура, темна* [2, с. 22], *Тамо впереді, / В скошених полях, / В невідому даль / Простягаєсь шлях* [2, с. 22].

4) Нейтральна лексика, що виконує функцію концептуалізації. «Концептуалізація – це репрезентація у тексті певної інформації [...] авторським творчим переосмисленням відношень між явищами, розуміння їх причинно-наслідкових зв'язків, їх значущості в соціальному, економічному, культурному житті народу» [4, с. 161]: *Річка сріблом мерехтить* [2, с. 24], *Упала зоря в чашу гір, / Озвалось в далях море* [2, с. 33], *Змією ти на серце далям ляжеш* [2, с. 33].

5) Нейтральна лексика, що виконує функцію фактуальності. «Функція фактуальності, яка є вербалізованими повідомленням про факти, події, процеси, явища в текстовому світі, що моделюється свідомістю автора та інтерпретується свідомістю адресатів (за Селівновою О.О.), полягає у характеристиці реалії посередництвом використання лексичних мотивів, які репрезентують певні факти існування предмета чи явища» [4, с. 162]: *Крізь вікна дивлюсь – самотарка, / У полі береза стоїть, / Мов дівчина бідна скотарка, / Завившись у гуню, мовчить* [2, с. 23], *І дивуюсь й бачу – / Сумно щось землі, / Над полями тихо / Линуть журавлі* [2, с. 29].

Висновки та перспективи дослідження. Дослідження нейтральної лексики поетичних творів сприяє поглибленню уявлень про національну стилістично-нейтральну лексику взагалі та функціональний статус таких лексичних одиниць. Нейтральна лексика наявна в кожній мові й на лексичному рівні вона відображає національно-культурну своєрідність мови-носія. Лексичний рівень поетичної мови Ф. Потушняка характеризується використанням різних груп лексики. Нашу увагу зосереджено саме на нейтральній лексиці у мовотворчості письменника. На основі проведеного дослідження було виділено такі групи стилістично-нейтральних слів: лексика, що відображає предмети навколишньої дійсності; лексика, що відображає явища природи; лексика, що відображає назви речей, пов'язаних із життям людини, та їх частин – предметів побуту, знарядь праці; лексика на позначення назв органів і частин тіла людини; лексика на позначення назв тварин і птахів; лексика на позначення назв рослин. Встановлено, що за семантичними ознаками у досліджуваних поетичних текстах найбільше нейтральної лексики, яка відображає предмети навколишньої дійсності. Крім цього, було виокремлено групи стилістично-нейтральних слів за інформативно-текстовітвірним навантаженням, які виконують такі функції: функцію додаткового інформування, функцію контрасту, функцію пояснення, функцію концептуалізації, функцію фактуальності. Стилiстично-нейтральна лексика під пером митця осмислювалася, комбiнувалася й перетворилася у образне, дієве й глибоке за змістом поетичне слово. Семантична структура нейтральної лексики Ф. Потушняка багато в чому зумовлена історією, культурою, діяльністю та світобаченням автора.

Література

1. Мацько Л. І. Стилiстичні функції емоційних вигуків. *Культура слова*. 1982. № 10. С. 10–26.
2. Потушняк Ф. М. Мій сад / упоряд. Д. Федака. Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. 576 с.
3. Савчук Н. М. Функції мотиваційно-зв'язних слів в українському художньому тексті кінця ХХ – початку ХХІ ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Умань, 2011. 172 с.
4. Савчук Н. М. Нейтральна лексика української мови у функціонально-мотиваційному аспекті. *Наукові записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». 2013. Том 26 (65). № 1. С. 159-163.
5. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. Київ: Знання, 2010. 270 с.
6. Струганець Л. В. Лексика на перетині наукових парадигм: монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. 212 с.
7. Юріна Ю. М. Ідіостиль Олени Теліги: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Херсон, 2016. 194 с.

References

1. Matsko, L.I. (1982), *Stylistic functions of emotional exclamations [Stylistychni funktsii emotsiinykh vyhukiv]*, *Kultura slova*, № 10, p. 10–26.
2. Potushnyak, F.M. (2007), *My Garden [Mii sad] / uporiad*. D. Fedaka, VAT «Vydavnytstvo «Zakarpattia», Uzhhorod, 576 p.
3. Savchuk, N.M. (2011), *The functions of motivational and connective words in the Ukrainian literary text of the late 20th – early 21st centuries [Funktsii motyvatsiino-zviaznykh sliv v ukrainskomu khudozhnomu teksti kintsia XX – pochatku XXI st.]*: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01, Uman, 172 p.
4. Savchuk, N.M. (2013), *Neutral vocabulary of the Ukrainian language in the functional and motivational aspect [Neitralna leksyka ukrainskoi movy u funktsionalno-motyvatsiinomu aspekti]*, *Naukovi zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V.I. Vernadskoho. Seryia «Filolohiia. Sotsialni komunikatsii»*, Tom 26 (65), № 1, p. 159-163.
5. *Modern Ukrainian literary language: Lexicology. Phonetics [Suchasna ukrainska literaturna mova: Leksykolohiia. Fonetyka]*: pidruchnyk / A.K. Moisiienko, O.V. Bas-Kononenko, V.V. Bondarenko ta in., *Znannia*, Kyiv 2010, 270 p.
6. Struhanets, L.V. (2018), *Vocabulary at the intersection of scientific paradigms [Leksyka na peretyni naukovykh paradyhm]*: monohrafiia, *Osadtsa Yu.V. Ternopil*, 212 p.
7. Iurina, Yu.M. (2016), *Idiostyle of Olena Teliga [Idiostyl Oleny Telihy]*: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01, Kherson, 194 p.

СОЦІОЛІНГВІСТИКА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.2'373

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283879>

Р. В. Міняйло,

д-р філол. наук, доц.,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради,

професор кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання;

А. М. Гейдел,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради,

викладач кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

ЛІНГВО-СЕМАНТИЧНА ПАЛІТРА КОНЦЕПТУ ДОЛЯ В СЛОБОЖАНЬСЬКОМУ І БОЙКІВСЬКОМУ ГОВІРКОВОМУ ДИСКУРСІ

Антропоцентризм сучасного мовознавства й невичерпність смислів людського буття переконує в актуальності концептуального аналізу. Тому метою розвідки було дослідити лінгво-семантичне наповнення загальнокультурного концепту ДОЛЯ в ментальних структурах свідомості носіїв дистантних слобожанського і бойківського говорів, а завданням – структурувати ці семантики й відповідні їм мовні (мовленнєві) конструкції. Об'єктом дослідження були оповідні тексти (нарлативи) діалектоносіїв, де простежується (безпосередньо чи опосередковано) мотив людської долі, предметом дослідження – семантичні складники концепту ДОЛЯ в українському діалектному континумі та вербалізація їх на лексичному, фразеологічному, синтагматичному, синтаксичному рівнях. Методологію дослідження склали суцільна вибірка лінгво-семантичних складників концепту ДОЛЯ із записаного влітку 2021 року діалектологічного матеріалу, семантико-смысловий аналіз виокремлених мовленнєвих структур.

У проаналізованих нарративах концепт ДОЛЯ репрезентують найменування, що входять до лексико-семантичних груп (ЛСГ) «Висловлювання про невідворотність долі», «Висловлювання про тяжкість жіночої долі», «Висловлювання щодо потреби змінити свою долю», «Висловлювання про типову долю представника певної спільноти в певний історичний період». У ЛСГ «Висловлювання про невідворотність

долі» виокремлюємо мовленнєві конструкції, що укладаються в семантичні моделі (СМ) «чиновницький апарат тоталітарної держави переміщує людину з рідних місць всупереч її бажанню», «залежність життєвої долі від типової моделі життя колективу», «доленосні зміни після смерті близької (рідної) людини»; у ЛСГ «Висловлювання про тяжкість жіночої долі» – СМ: «мачуха (свекруха, свекор) втручається в становлення життєвої долі молодій жінки», «фаталістичність невдалого шлюбу для жінки»; у ЛСГ «Висловлювання щодо потреби змінити свою долю» – СМ: «задоволеність своєю долею (прагнення сталого життя)», «активна позиція у змінній своїй долі», «активна позиція у змінній долі своїх дітей»; у ЛСГ «Висловлювання про типову долю представника певної спільноти в певний історичний період» – СМ: «відсутність роботи і гідного заробітку як негативний чинник життєвої долі», «призвичаєність представників іншої етнічної групи до пошуків кращої долі по світах».

Перспективою дослідження вбачаємо порівняльний аналіз лінгво-семантичних складників концепту ДОЛЯ в українському говірковому і художньому дискурсах.

Ключові слова: концепт ДОЛЯ, говірковий дискурс, лексико-семантичні групи, семантичні моделі, мовленнєві конструкції.

R. V. Minyailo,

ScD, Associate Professor,

Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy»

of Kharkiv Regional Council,

Ukrainian Linguistics, Literature and Teaching Methods Department Associate Professor;

A. M. Heidel,

Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy»

of Kharkiv Regional Council,

Ukrainian Linguistics, Literature and Teaching Methods Department Teacher

LINGVO-SEMANTIC PALETTE OF THE CONCEPT OF FATE IN THE SLOBOZHANSKY AND BOYKIVSKY DIALECT DISCOURSE

The anthropocentrism of modern linguistics and the inexhaustibility of the meanings of human existence convince us of the relevance of conceptual analysis. Therefore, the aim of the study was to investigate the linguistic-semantic content of the general cultural concept of FATE in the mental structures of consciousness of the carriers of distant Slobozhansky and Boykivsky dialects, and the task was to structure these semantic units and the corresponding linguistic (speech) constructions. The objects of the study were narrative texts (narratives) of dialect speakers, where the motive of human fate is traced (directly or indirectly), and the subject of the study are the semantic components of the concept of FATE in the Ukrainian dialect continuum and their verbalization at the lexical, phraseological, syntagmatic, and syntactic levels. The methodology of the study consisted of a continuous selection of linguistic-semantic components of the concept of

FATE from the dialectological material recorded in the summer of 2021 and a semantic analysis of the identified speech structures.

In the analyzed narratives, the concept of FATE is represented by denominations that belong to the lexico-semantic groups (LSG) «Expressions about the inevitability of fate», «Expressions about the hardship of female fate», «A statement about the need to change one's destiny», «A statement about the typical fate of a representative of a certain community in a certain historical period». In the LSG «Statements about the inevitability of fate» we single out speech constructions that fit into semantic models (SM) «the bureaucratic apparatus of a totalitarian state moves a person from his native place against his wishes», «the dependence of life's fate on a typical life model»; in LSG «Statements about the hardships of a woman's fate» – SM: «a stepmother (mother-in-law, father-in-law) interferes in the formation of a young woman's life destiny», «the fatalism of an unsuccessful marriage for a woman»; in LSG «Statements regarding the need to change one's fate» – SM: «satisfaction with one's fate (aspiration for a sustainable life)», «active position in changing one's fate», «active position in changing the fate of one's children»; in LSG «Statement about the typical fate of a representative of a certain community in a certain historical period» – SM: «lack of work and decent earnings as a negative factor in life's fate», «habituation of representatives of another ethnic group to the search for a better fate in the worlds».

We see a comparative analysis of the linguistic and semantic components of the concept of FATE in Ukrainian spoken and artistic discourses as a research perspective.

Key words: concept of FATE, spoken discourse, lexical-semantic groups, semantic models, speech constructions.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Антропоцентрична парадигма сучасного мовознавства й невичерпність смислів людського буття дає підстави стверджувати – концептуальний аналіз залишається актуальним завданням лінгвістики. А незгасний інтерес дослідників (А. Вежицька, Л. Т. Масенко, В. С. Калашник, Л. В. Кравець, Л. М. Марчук, О. Г. Пилипів, С. В. Несвіт, О. В. Дуденко, О. В. Троць, А. А. Крук та ін.) до семантики мовних знаків, що формують зміст загальнокультурного концепту ДОЛЯ, засвідчив потребу його всебічного вивчення в річищі засадничого принципу – кожна цивілізація, кожен етнос (субетнос) «має свою унікальну концепцію долі» [2, с. 227]. Сьогодні, у часи нового екзистенційного періоду української історії, для цілісного аналізу національного осмислення концепту ДОЛЯ особливу увагу, на нашу думку, варто зосередити на досліджуванні семантичних його складників та їхньої лінгвалізації в діалектному дискурсі (у наративах представників різних лінгвокультурних ареалів України).

Аналіз досліджень проблеми. У вітчизняній лінгвістиці першим вагомим дослідженням концепту ДОЛЯ стала праця О. О. Потебні «Про Долю і споріднені з нею істоти» (1867), у якій видатний мовознавець на матеріалі народної поетичної творчості визначив традиційний для багатьох поколінь українців опозиційно-асоціа-

тивний ряд цього поняття: «щастя», «притча», «лихо», «біда», «горе» тощо. Чимало наукових розвідок присвячено дослідженню концепту ДОЛЯ в мовних картинах світу визначних для націєтворчого дискурсу письменників (Тараса Шевченка, Івана Франка, Ліни Костенко, Василя Стуса...). Також наукові публікації засвідчують велику увагу дослідників до фразеологічних та паремійних одиниць, що лінгвально репрезентують семантичний обшир концепту ДОЛЯ.

Мета розвідки – дослідити лінгво-семантичне наповнення концепту ДОЛЯ в ментальних структурах свідомості носіїв українських говірок, **завдання** – структурувати семантими й відповідні їм мовні (мовленнєві) конструкції діалектоносіїв. Із поставлених мети й завдання випливає **об'єкт дослідження** – оповідні тексти (наративи) українських діалектоносіїв, де простежується (безпосередньо чи опосередковано) мотив людської долі, **предмет дослідження** – семантичні складники концепту ДОЛЯ в українському діалектному континуумі та вербалізація (омовлення) їх на лексичному, фразеологічному, синтагматичному, синтаксичному рівнях.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу. У межах реалізації наукового гранту «Динаміка етнокультурних концептів Сходу і Заходу (на матеріалі говірок Центральної Слобожанщини і Бойківщини)» за часткової фінансової підтримки Канадського інституту українознавства, що є осередком українсько-канадських студій із гуманітарних наук University of Alberta (з фонду Василя Кравченка), науково-педагогічні працівники кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Харківської гуманітарно-педагогічної академії спільно зі здобувачами-філологами впродовж 2021 року зібрили аудіотеку носіїв слобожанського і бойківського говорів (матеріали з дистантних лінгвокультурних ареалів України).

Методологію дослідження склали суцільна вибірка лінгво-семантичних складників концепту ДОЛЯ із записаного кафедрою влітку 2021 року діалектологічного матеріалу – спонтанного мовлення носіїв слобожанського і бойківського говорів української мови, *семантико-смісловий аналіз* виокремлених мовленнєвих структур, тобто визначення й порівняння їхніх семантико-сміслових характеристик, які відображають «вустами» діалектоносія його доленосні «окремі життєві ситуації, життєві періоди та життя в цілому» [3, с. 96].

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше у вітчизняній лінгвістиці здійснено спробу класифікації семантичних складників концепту ДОЛЯ в лінгвогеографічному (resp. лінгвокультурологічному) аспекті «Схід і Захід України». **Теоретичне значення** статті в тому, що в ній уперше обґрунтовано значущість досліджування концепту ДОЛЯ в діалектному дискурсі, а **практична цінність** – у можливості використовувати висновки й матеріали розвідки у вишівських курсах із діалектології, фразеології, лексикології, стилістики, психолінгвістики.

Виклад основного матеріалу. У реалізації грантового проєкту, що передбачав аналіз концептів «родіна», «воля», «земля», «домівка», «доля» у визначених лінгвокультурних ареалах, чи не найважчим для дослідницької групи виявилось здобути наративи з виразною експлікацією саме концепту ДОЛЯ. Респонденти про

свою долю здебільшого воліли не говорити прямо, свідомо чи несвідомо переводячи розповідь у площину спостережень-міркувань про долю когось із близьких людей (батька/матері, дідуся/бабусі, брата/сестри, дітей, інших родичів, друзів).

Тобто традиційне для українців розуміння долі як збігу «сприятливих або несприятливих обставин, що полегшує або ускладнює самореалізацію» [4, с. 149], фаталістичне трактування долі «як раз і назавжди даного згори призначення, на що сама людина не могла вплинути» [1, с. 6], оповідачам простіше було експлікувати наративами-спогадами про знайому чи близьку людину.

В аспекті людського уявлення про те, що кожен у житті має **свою** «долю», доля жінки нерозривно пов'язана з майбутнім чоловіком. Так, один із записів із теренів Слобожанщини, де оповідачка згадує повоєнні (по Другій світовій) роки, репрезентує ситуацію, коли майбутній шлюб погоджують за дітей батьки, та ідентифікується як загальноприйнята норма: дівчині, яку віддають за нелюбя, не співчують, батькам не дорікають; у констатації факту простежуємо покірність давньому звичаю: *Він то в неї закохався, а вона в нього – ні, тільки в гармонь. І тоді ж свадьба. І оце мені запомнилось, оце ми на Петровського вже жили: <...> «Я не піду!». Сидить на скрині, тій, що на приданому, ноги звісила, сльози, як град: «Не піду за нього!». І тоді вже, той, ну таке ж, **ну шо ж – заставили, оддали заміж її** (Ольга Миколаївна, 72 роки, Токарівка).*

У спогадах про давніші часи на Слобідській Україні репрезентовано звичай, коли подальшу долю молодій жінки-удови мав вирішити свекор (у наведеній далі оповіді дії свекра змінюють навіть етнокультурне (= етномовне) середовище жінки з малими дітьми): *Моя прабабуня, Тетяна Іванівна, вона родом з мариупольських греків, вони жили тут в селі Курілівка, сюди переїхали і жили тут батьки, і вона тут... тут її віддали заміж за **Корнія Ківшаря**, це по маминій лінії, ну він теж був ківшар, і його **забирають на першу світову війну, і він там загинув**. Тоді пошта як робила ви знаєте. Вона живе ж у... свекр, свекруха... вона ж там живе... У них вже двоє діток було. Вона живе – не знає... А тоді доходить нарешті якийсь лист, що ваш чоловік загинув... Вона повертається, іде до батька в Курілівку. – Пап, все, я ж прийшла. – Ні-ні-ні! **Ти тепер належиш он. Тепер все вирішує про тебе твій свекор. Іди до нього**. – Та, може ж, з тобою? – Ні, йди... Ти його!, ти не моя. Всьо! І от... Це дуже трудно переварить. Але вона пішла до нього. Прийшла й каже: – Батько сказав, я буду жити у вас. **Він: «– Я тобі найду чоловіка**». Пішов в генделик, кирдїкнулись з якимсь мужиком там. Я не знаю, як воно називалось... Десь вони почаркували... Випили добре. **І прийшов цїган**. Там... Тоді за указами царя в кожному селі великому, там, де є церква, і в кожному місті повинно було бути помешкання для циган. Окрема хата. Тут таборами заїждали вони, зупинялися... там багато чого цікавого було... І приходе один з тих циган, і плаче: «– Жінка вмерла...» Народила дитину... а в неї вже двоє було, і оце ось і умерла. Шо робити – не знаю, шо я з ними, дітьмі, буду робить?.. А цей каже: **«Стає бутилку – забирай невістку!»** <...> А вона була начитана, вона вмїла*

читати, писати, вона вийшла з досить такої культурної сім'ї такої... грецької... І... пішла вона до нього... А він, мій прадід!, був конокрадом. <...> Вона мови не зна, вона порядків не зна – нічого не знає. А тут ще й діти!.. І вона... і їсти... ну... повинна була приготувати... Вона ходила в пол плаття довге, такий же... як же?.. не фартук... Як же воно?.. Яюсь по-чудному називали... І от вона **готівела-готівела-готівела...** і народили вони ще троє дітей... сумісних... І вона всіх виходила. І десь уже після революції, після германської... сюди німці, австрійки приходили вже... після всього цього... всі вижили... І десь в двадцять п'ятом чи двадцять шостому році **цей мій прадід поїхав десь украє кобилу – і його убилу...** Було багато зброї після війни... І його вбили... там – на Луганщині. Де його поховали – ніхто не знає. Вони приїхали, привезли їй шляпу гробшей. Сказали: «Оце тобі. Твого мужа нема – його похоронили». І вона **осталась сама, і жила в тій хаті. Цигани приїжджали. Вона вивчила ромську мову. Вона з ними спілкувалась... таке... не знаю... Потім дітей всіх вивчила...** <...> *опшім...* одна з загальних дочки – це моя бабуся (Олександр Володимирович, 64 роки, Куп'янськ). У цій досить розлогій оповіді чоловіка про долю прабабусі спостерігаємо, з одного боку, покірність молододі вдови давньому звичаю, що ніби засвідчує її апатичність, байдужість, а з іншого – витривалість, стійкість жінки, її вміння пристосуватися (у позитивному значенні цього слова) до важких обставин життя і з честю вийти з усіх випробувань, які судилися їй долею.

На долю дівчини активно могла впливати мачуха: *У мене була мачуха. ...Як не була різниця у ставленні?! Навіть не порівняно. Мачуха не хотіла, щоб я пішла вчитися* (Надія, 40 років, Славсько).

Вплив на долю жителя/жительки села т. зв. «радянського кріпацтва» (неможливості вільно подорожувати, шукати своєї долі деінде) засвідчують такі контексти: *Баба мала тринадцять карбованців пенсії... То мізер. А тяжко працювали. Я бачила ту працю... А з села не мав права вийти. Комуняки не випускали...* (Надія, 66 років, Славсько). Водночас скасування (чи відсутність для інших категорій громадян) «радянського кріпацтва» вможливило активну позицію «творця» своєї долі: *У мене брат прожив в Харківській області... Був водієм, він прилаштувався, там одружився. У нього жінка звідти. І була машина... Він возив хліб. А на всіх машинах в радянський час було написано «Хліб». А він після ремонту написав собі «Хліб»* (Анна, 62 роки, Славсько).

Проте «переміщення» в інше місце проживання – як чинник людської долі – за «радянської» доби зазвичай було недобровільним: *Кукурузу планував я вісімдесят гектарів, от, так я гарантував урожай, а вони: двісті сорок. Я зразу засуперечив, засуперечив, тому що шта мене штуркали. Я засуперечив, що ми не можемо стільки-вот, ну може максимум сто шистдесят, і то шо я за тих шистдесят не гарантую, так шо мене зразу зробили антикукурузником, от, всьо. «Звільнити його як антикукурузника для прикладу, вот, звільнити його з посади головного агронома і направити в віддалені райони Львівської області на перевихован-*

*ня – в Карпати». Мама плаче, бо де ті Карпати, де ті Карпати – в Славську, ото у Славську. Ну а шо робить, сорок восьмий – сорок дев'ятий. Я ж **суди приїжаю. На перевиховання**. Я був вже кандидатом партії, кандидатом був вже партії <...>. Відділ сільського господарства, так пома́хав той, не каже нічого, пома́хоу головою, я зрозумів, та й каже мені: «Не переживайте, ви такий тут не перший (Роман, 87 років, Славсько); Он той шо за нами другий сусід був... от такий... як його назвали... Рóмко, Ромáн... Іва́ночків вроді прізвище... то в нього було стіки землі, такий будинок, шо його **як куркуля відправили в Казахстан**... (Анна Карпівна, 70 років, Славсько).*

Часто фортунальним (доленосним) чинником життя українців «Радянського Союзу» ставало розподілення випускників вишів на роботу чи відправлення хлопців на службу в армію до інших (як правило, віддалених від рідних місць) регіонів: *[Дружина] закінчила інститут, лісовий інститут, я сільськогосподарський, а вона лісовий, її **направили суди на роботу**, тут було таке приміщення велике, от, і там був той лісгосп, і вона там зразу одержала [посаду] головного економіста. От, а я головний агроном (Роман, 87 років, Славсько); Тутки я народилася й батьки. Тутки вихохала двоїх дітій: два хлопці. Іден, Іван, у Росії жиє теперки. **Поїхав в армію і там найшов собі жінку**. Я ніч не розбивала, то його, що си найшов. <...> Хотів би приїхати, але ни може щось. <...> Старший Василь туткі недалеко жиє. Приходить до мене (Марія Іванівна, 92 роки, Славсько).*

Характеристика якостей чоловіка як важливого чинника жіночої долі червоною ниткою проходить у наративах і бойків, і слобожан: *У вісімнадцять років **вийшла заміж за алкоголіка**, мала чотирьох дітей. Та яке було житє? Отак **робила ціле житє**. Син мав тридцять років, убився на машині. Живу з невісткою. Онука виїшла заміж, а онук (двадцять три роки) – у Польщі. Маю восьмеро онуків і трьох правнуків. **Помаленько живемо** <...> **Я всьо собі сама роблю**. Я ж **по стройці ходила, по ремонтах, я на маляра-штукатуря вивчалася була** (Марія, 70 років, Славсько); Ну-у, разом не разом, коли як. **Як запиячив – все, тоді я сама** (Катерина Федорівна, 77 років, Вільшана).*

Можливу майбутню жінку – як чинник чоловічої долі – один з оповідачів розглядає скоріше утилітарно, ніж за її можливими якостями (як помічницю по господарству): *А єк я поїду, **єк хату лишу? А корова на кого? Та, на кого я лишу, якби була сь у мене дома, я би поїхав, якби була якась у мене біля хати, якби газдувалась біля хати**, я би і поїхав, а я не маю на кого лишити (Іванко, 50 років, Славсько).*

Вагомим чинником доленосних змін у житті пересічного українця була й залишається відсутність роботи (= гідного заробітку): *В те время **роботи там** менше було [на заході України], **вобщє, щітай, не було**. А **тут була робота, хазяйства були**. Ну, і **люди на роботу приїжжали, багато оставалися**... <...> Колгосп, радгосп – у нас все було тут. **І колгосп, і радгосп, і ми робили**, й пололи буряки, і на фермі ось Оля робила, пололи буряки. **Всі пололи**... А во-пєрвих, сахар давали, і зернечкó давали, в сім'ю шось ішло (Ніна Федорівна, 67 років, Тока-*

рівка); Батьки **робили в радгоспі (мусіли бути задоволені тою роботою)**, за трудодні якісь робили, в ланці, їм там щось трошечки платили (Марія, 70 років, Славсько); **Пороз'їжджалися...** Полишалися лише отакі: пенсіонери одні, молоді хіба що школярі... Пороз'їжджалися... То вчаться одні, то **по заробітці**, бо що тут заробиш? Тут **нема де робити в нас. Нема роботи, як то колись, як той колгосп** [був]. Одні пасли худобу, другі доїли, треті... Та й **все якось ішло**. А тепер...» (Любов, 70 років, Верхне Синьовидне); **Промислових заводів тут нема. Вийджіють на заробітці**. Кому добри, той не повертаїся, але повиртаються люде (Василь, 63 роки, Славсько); **Навіть люди звичайні хоче жити, хоче... знаєте, молодь як у нас тепер безробітна. Страшне отут во, дуже, нема роботи**. Ну є робота, але яка робота? Така, якою не хочуть займатися. В нас, що **було головне – тваринництво**. Ми... В кожній хаті було по дві – три корови. За Хрущова треба було не більше одну корову, не більше, бо то податок. А тепер кажуть тримайте, хоч сто, а в селі, може десять – п'ятнадцять штук... <...> Ніхто нічого... Хіба хоче вкрасти, продати і посидіти в барі. А чого так? Бо така тенденція. Така тенденція. Молодь хоче жити, рівняючись на захід, а ми маємо тільки що? Євробачення, єврозв'язки, євроціни, але не єврорівень життя (Ольга, 66 років, Тухля); Ну яке воно може бути краще, коли **роботи тут в нас нема**, ну, робочих місць. Заніматься вот сільським господарством і так дальше, тримати коня, тримати воза – те є вчорашній день. Ну, кождий виходить з свого положення. Інший **їдуть на заробітці** в основному, їдуть, навіть заграницю їдуть... (Роман, 87 років, Славсько); **Не, раніше не їздили, не їздили по заробітках так**, як зараз, оце ж кругом їздять, раніше не, **раніше було роботи в колгоспах отак, усім хватало**. Це зараз, зараз немає ж, і зараз оці в колгоспах нема, оце у нас у Вільшані скільки було: кирпичний завод був, ось хверма була, на тій стороні був комплекс доращиванія, на Лиманах була ферма, скільки всього ж було, **есі були зайняті по роботах**, зараз же **нема роботи**, зараз один молочний комплекс у нас, всьо, більше ж нема нічого, все ж, все, все, все ушло (Надія Сергіївна, 75 років, Вільшана).

У деяких наративах відчуваємо мотив непокірності ніби вже «начертаній» долі: *І тут, в Україні, можна заробити непогано. По селах сложно. Робота є всюди – її треба найти. Багато людей не хотят. Всюди в великих містах він привик ходити на одну роботу, не шукає іншої, буде бурчати, але не рипнеться щось найти* (Ігор, 50 років, Славсько).

Трапляються наративи з міркуваннями оповідача не про особисту долю людини, а про типову долю представника певної лінгвокультурної спільноти, що впливає із характерних (в ув'язненні наратора) якостей представника цього субетносу. Тут важливо зазначити – оповідає вчителька історії: *У них [лемків] є щось циганське, таке, як у румунів... Вони би їхали, торгували, десь переміщалися – всяке таке в них є... Такі... От... Бач, як вони гарно-гарно угорські паспорти мають: вони так легко пристосовуються, щоби тільки вигідно було. Вони вже з давніх часів [призвичаєні] до ринкової економіки. А ми отут такі бойки, такі*

якісь..., знаєте, як Ольга Кобилянська описувала: **за той кусень землі, чи він дасть, чи не дасть...** Хісна, як у нас старі люди казали, але то є м'я [земля], я отут во буду приросту... І чи вродить тота бульба, чи не вродить, але якось так... (Ольга, 66 років, Тухля).

Аналізований матеріал засвідчує, що нерідко життєву долю могла визначити смерть близької (рідної) людини: **Батьки простенькі робочі, не їздили, як то тепер їздять всюди. Мама вмерла, коли мені було п'ять років, а тато – коли малам шістнадцять.** <...> **У вісімнадцять років вийшла заміж за алкоголіка, мала чотирьох дітей. Та яке було житє?»** (Марія, 70 років, Славсько); **Дочка померла ми в півтора місяця (заслабла на вроки). По смерті дочки мій чоловік надумав їхати десь гет відси** (у Калуш). А я нікуди не зриваюси. Робім тутка й помаленьки дітий кохайме. Чо ми їдим по світови, як я можу тутки робити і ти можши. Не послухав і так лишив мене (Марія Іванівна, 92 роки, Славсько); **«Ну шо, я осталась п'ятнадцять год без матері, корову ж держали, доїла, і ще близнята-телята, дві телички народилося, тоже ж з ними колотилася, і той, ну свиней там одне держала, а вже тут, у цих, ну тут, замужем, уже держали по восьми, по десять свиней, по три корови** (Катерина Федорівна, 77 років, Вільшана).

Долю заміжньої жінки значною мірою визначають стосунки зі свекрухою: [– Які у вас були стосунки із свекрухою-заоскілянкою?] – **Я не могу сказати, що дуже проста** <...> **чомусь вона вирішила, що мій чоловік мені не ровня в тому плані, що я із інтелігентної сім'ї, а він з простої сім'ї, розумісте. Вона думала, шо, мабуть, ну, я дуже така... ну... як вам сказати... розбалбавана. І перше, що вона мені калісь сказала, то: «Попала в грачіну стаю – кричи по-грачічи»** (Ольга Володимирівна, 67 років, Куп'янськ).

Жінки молодого й середнього віку засвідчили бажання легшої (кращої) долі своїм дітям і прагнення зробити для цього все можливе: **Зараз я приходю з роботи й кажу: «Дбця, іди гуляй!».** Може, це неправильно, ана в мене ничьога не робить, кроме уроків... патаму шо дєтство... ана далжна його панять, **ана далжна запоменть не сіно, шо вано гарить-не-гарить, а еті моменти, шо вани грають-ся, гуляють...** (Ольга, 31 рік, Куп'янськ); – **Не, всі сили, шоб діти жили у гброді!** [відповідь на запитання, чи хотіла б оповідачка, щоб її донька так само жила в селі й працювала так, як мати працює] (Наталія Миколаївна, 46 років, Колодязне).

Аналіз аудіоматеріалу засвідчив мовленнєві конструкції на позначення примирення людини зі своїм життям, своєю долею: [– Чи добре Вам живеться зараз?] – **Та зараз і добре, і недобре живеться, по-всякому.** [– Чи задоволені Ви своєю долею?] – **Ну... как... Я то задоволена, но можна було б і лучче було, конєшно** (Любов Олександрівна, 62 роки, Дворічна); **Кожен буде сам. Жалуватися нема на що. Дякую Богу, як прожив** (Павло Григорович, 55 років, Колодязне).

Висновки та перспективи дослідження. Аналіз лінгво-семантичного представлення концепту ДОЛЯ в слобожанському і бойківському говірковому дискурсі вповноважив до висновків: репрезентують цей концепт найменування, що входять

до лексико-семантичних груп «Висловлювання про невідворотність долі», «Висловлювання про тяжкість жіночої долі», «Висловлювання щодо потреби змінити свою долю», «Висловлювання про типову долю представника певної спільноти в певний історичний період». У лексико-семантичній групі (ЛСГ) «Висловлювання про невідворотність долі» виокремлюємо мовленнєві конструкції, що укладаються в семантичні моделі «чиновницький апарат тоталітарної держави переміщує людину з рідних місць всупереч її бажанню» (*направили у віддалені райони; поїхав в армію; відправили як куркуля...*), «залежність життєвої долі від типової моделі життя колективу» (*всі полóбли / були зайняті по робóтах...; колгосп, радгосп... все якось ішло; комуняки не випускали; не мав права вийти з села...*), «доленосні зміни після смерті близької (рідної) людини» (*осталась п'ятнадцять год без матері; по смерті дочки чоловік надумав їхати; чоловік загинув... <...> Тепер все вирішує про тебе твій свекор. Іди до нього...*); у ЛСГ «Висловлювання про тяжкість жіночої долі» – семантичні моделі: «мачуха (свекруха, свекор) втручається в становлення життєвої долі молодій жінки» (*все вирішує про тебе свекор; мачуха не хотіла, щоб пішла вчитися; Попала в грачіну стаю – кричи по-грачічи...*), «фаталістичність невдалого шлюбу для жінки» (*вийшла заміж за алкоголіка; як запіячив – все, тоді я сама*); у ЛСГ «Висловлювання щодо потреби змінити свою долю» – семантичні моделі: «задоволеність своєю долею (прагнення сталого життя)» (*Чо ми їдим по світови, як я можу тутки робити і ти можеш; то є мója [земля], я отут во буду приросту*), «активна позиція у змінненні своєї долі» (*Робота є всюди – її треба найти...*), «активна позиція у змінненні долі своїх дітей» (*всі сили, щоб діти жили у гóроді...*); у ЛСГ «Висловлювання про типову долю представника певної спільноти в певний історичний період» – семантичні моделі: «відсутність роботи і гідного заробітку як негативний чинник життєвої долі» (*зараз же нема роботи; роботи тут в нас нема...*).

Упадає в око, що визначені лексико-семантичні групи нашаровуються одна на одну. І це нашарування – результат невичерпності асоціативних чинників у постанні слів-«образів», «реалізованих» у вільних чи стійких словосполучах, якими оповідач тлумачить (частіше опосередковано) своє розуміння людської долі (*доля = чоловік-алкоголік, корова, кусень землі, робота, гóрод, колгосп, горóд, розкуркулення, армія, газдиня біля хати, циган, близнята-телята* тощо).

Перспективою дослідження вбачаємо порівняльний аналіз лінгво-семантичних складників концепту ДОЛЯ в українському говірковому і художньому дискурсах.

ПОВНІ НАЗВИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ СЛОБОЖАНЩИНА:

Вільшана – село Вільшана Дворічанської селищної громади Куп'янського р-ну Харківської обл.

Дворічна – смт Дворічна Куп'янського р-ну Харківської обл.

Колодязне – село Колодязне Дворічанської селищної громади Куп'янського р-ну Харківської обл.

Куп'янськ – місто Куп'янськ Харківської обл.

Токарівка – село Токарівка Дворічанської селищної громади Куп'янського р-ну Харківської обл.

БОЙКІВЩИНА:

Верхнє Синьовидне – смт Вєрхнє Синьовїдне Сколівської міської громади Стрийського р-ну Львівської обл.

Славськo – смт Слávське (діал. Слávськo) Стрийського р-ну Львівської обл.

Тухля – село Тухля Славської селищної громади Стрийського р-ну Львівської обл.

Література

1. Масєнко Л. Концепт «доля» в поезії Т. Шевченка у зіставленні з польським «los» і російським «судьба». *Українська мова*. 2014. № 4. С. 3–11.
2. Пилипів О. Г. Репрезентація лінгвокультурного концепту ДОЛЯ в латинській фразеології. *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2013. Вип. 21. С. 226–233.
3. Ткаченко О. Процедура семантико-смыслового аналізу дослідження розвитку акмеорієнтованої зрілої особистості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2019. Т. 1. № 10. С. 95–99. URL: [https://doi.org/10.17721/BSP.2019.1\(10\).24](https://doi.org/10.17721/BSP.2019.1(10).24)
4. Шарманова Н. М. Концепт ДОЛЯ як засіб лінгвалізації буття. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство* 2009. Т. 17. Вип. 15 (3). С. 147–152.

References

1. Masenko, L. (2014), *The concept of «fate» in the poetry of T. Shevchenko in comparison with the Polish «fate» and the Russian «fate» [Kontsept «dolia» v poezii T. Shevchenka u zistavlenni z polskym «los» i rosiiskym «sudba»]*, *Ukrainska mova*, Issue 4, pp. 3–11.
2. Pylypiv, O. H. (2013), *Representation of the linguistic and cultural concept of FATE in Latin phraseology [Reprezentatsiia linhvokulturnoho kontseptu DOLIA v latynskii frazeolohii]*, *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Serii: Inozemni movy, Issue 21, pp. 226–233.
3. Tkachenko, O. (2019), *The procedure of semantic and semantic analysis of research on the development of an acme-oriented mature personality [Protsedura semantyko-smyslovoho analizu doslidzhennia rozvytku akmeoriientovanoi zriloi osobystosti]*, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Psykholohiia*, Volume 1, Issue 10, pp. 95–99. URL: [https://doi.org/10.17721/BSP.2019.1\(10\).24](https://doi.org/10.17721/BSP.2019.1(10).24)
4. Sharmanova, N. M. (2009), *The concept of FATE as a means of linguisticization of existence [Kontsept DOLIA yak zasib linhvalizatsii buttia]*, *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*. Serii: Movoznavstvo, Vol. 17, Issue 15(3), pp. 147–152.

І. Д. Фаріон,
д-р філол. наук, проф.,
Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри української мови

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЯ АНГЛІІЗАЦІЇ В ОСВІТІ

У статті проаналізовано політику англійзації в освітній царині. **Мета** статті – розкрити проблему англійзації на основі офіційних освітніх документів «*Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти*» (2012) та «*Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України*» (2023) як загрозливих для державного статусу української мови. Серед завдань – проаналізувати характер англійзації в освітньо-законодавчому полі України.

Предметом дослідження є засади, методичні рекомендації та законодавчі ініціативи англійзації в освітній сфері України. У дослідженні застосовуємо національний принцип оцінки соціолінгвальних явищ та **аналітично-описовий метод**, що вможливує розкрити ксенофільський характер мовної політики в умовах війни.

Як наслідок ухвалених «Концептуальних засад...» (2014), «Методичних рекомендацій...» (2023) та низки інших пропозицій англійська мова здобуває найвищу сходинку престижу, усуваючи державну українську мову з пріоритетної позиції в освітній царині. Нейтралізація української мови відбувається зсередини і ззовні: зсередини – через запровадження курсів фахових дисциплін англійською мовою, англійської мови за професійним спрямуванням і для академічних цілей зі складанням іспитів як умови кар'єрного зростання викладацького складу; ззовні – через плановану трансформацію статусу англійської мови в законодавчому полі України.

Поширення англійської мови аж ніяк не має звузити сферу застосування української мови у власній державі і не тільки тому, що українській мові більше ніде розвиватися, як в Україні. Удержавлення і захист української мови в освітній сфері – це національна свідомість і гарантія безпеки. Саме дисбаланс між державною українською мовою та засиллям як не російської, то англійської викликає обґрунтовану тривогу про самостійність нашої української перспективи й суб'єктності України на світовій політичній шахівниці.

Ключові слова: ксенофільська мовна політика України, англійзація в освітній сфері, методичні рекомендації, концептуальні засади, терміни-концепти.

I. D. Farion,
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Lviv Polytechnic National University,
Professor of the Department of Ukrainian Language

LANGUAGE POLICY OF UKRAINE: METHODOLOGY OF ANGLICIZATION IN EDUCATION

The object of the article's research is the policy of Anglicization in the field of education.

The purpose of the article is to reveal the problem of anglicization on the basis of the official educational documents «*Conceptual principles of state policy regarding the development of the English language in the field of higher education*» (2012) and «*Methodological recommendations for ensuring high-quality study, teaching and use of the English language in higher educational institutions of Ukraine*» (2023) as threatening the state status of the Ukrainian language. Among the tasks is to analyze the nature of Anglicization in the educational and legislative field of Ukraine.

The subject of the study is the principles, methodological recommendations and legislative initiatives of Anglicization in the educational field of Ukraine. In the research, we apply the national principle of assessment of sociolinguistic phenomena and the analytical-descriptive method, which makes it possible to reveal the xenophilic nature of language policy in the conditions of war.

As a result of the adopted «*Conceptual principles...*» (2014), «*Methodological recommendations...*» (2023) and a number of other proposals, the English language acquires the highest level of prestige, eliminating the state Ukrainian language from a priority position in the field of education. The neutralization of the Ukrainian language occurs from within and without: from within - through the introduction of courses in professional disciplines in English, English for professional purposes and for academic purposes with passing exams as a condition for the career growth of the teaching staff; from without - through the planned transformation of the status of the English language in the legislative field of Ukraine.

The spread of the English language should by no means narrow the scope of the Ukrainian language in its own state, and not only because the Ukrainian language has nowhere else to develop as in Ukraine. The officialization and protection of the Ukrainian language in the educational field is a preserved national identity. It is the imbalance between the state Ukrainian language and the dominance of both Russian and English that causes reasonable concern about the independence of our Ukrainian perspective and the subjectivity of Ukraine on the world political chessboard.

Key words: xenophilic language policy of Ukraine, Anglicization in the educational field, methodological recommendations, conceptual principles, terms-concepts.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Теперішня московсько-українська війна (2014–2023) має мовне підґрунтя «захисту» так званого «російськомовного населення», про що говорив В. Путін ще 2016 року: «Наголошу, що ми були змушені захищати російськомовне населення на Донбасі, змушені були відреагувати на прагнення людей, що живуть в Криму, повернутися до складу РФ» [13]. Друга світова війна також почалася з мовного питання: з аншлюсу Гітлером німецькомовної Австрії та німецькомовних Судетів в Чехії (1938 р.). Отже, мови – це прапори війни: хто перемагає, того й мова поширюється. Вислідом Другої світової війни стало масове поширення російської мови в країнах Варшавського договору (1955) та англійської мови в країнах НАТО (1949), про що показово зазначив В. Черчилль у своїй знаменитій Фултонській промові 5 березня 1946 року, використавши показову метафору про «міць англомовного світу» як інструмент рівноваги «доброго порозуміння з Росією з усіх питань під загальною егідою ООН» [8, с. 194].

Як бачимо, ця мовно-політична «рівновага» вибухнула війною Росії проти України, в якій питання української мови мало б посісти визначальну роль в деокупації України. Про це показово свідчить соціологія, де на кінець грудня 2022 року «найважливішою <...> зміною стало різке збільшення частки респондентів, які <...> говорять у повсякденному житті переважно українською мовою, та відповідне зменшення частки російськомовців. <...> у грудні 2022-го 41% респондентів сказали, що спілкуються тільки українською мовою, ще 17% – «у більшості ситуацій» українською, натомість тільки російською говорять 6%, а переважно російською – 9% (ще 24% сказали, що вживають обидві мови «рівною мірою»). Порівняно з 2017-м частка повних і переважних україномовців збільшилася на 8%, а частка російськомовців зменшилася аж на 11%. Ще більше вражає регіональний розподіл: навіть на сході та півдні, судячи з відповідей, україномовців тепер не менше, ніж російськомовців (29% проти 27%)» [7].

Проте, з огляду на чинну мовну політику в освітній царині, не спостерігаємо створення належних умов для посідання українською мовою своїх державних функцій, а натомість віднайдено механізм системного насадження англійської мови. Порушена проблема поки що не мала системного соціолінгвального висвітлення, хоча з кожним днем надскладних воєнних обставин вона вимагає особливої аналітики.

Об'єктом нашого дослідження є *політика англійзації в освітній царині*. **Мета** статті – розкрити цю проблему, розв'язавши низку **завдань**: а) здійснити концептний аналіз офіційних освітніх документів «*Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти*» (2012) та «*Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України*» (2023) як загрозливих для державного статусу української мови; б) розкрити характер англійзації в освітньо-законодавчому полі України.

Предметом дослідження є засади, методичні рекомендації та законодавчі ініціативи англійзації в освітній сфері України.

У дослідженні застосовуємо національний принцип оцінки соціолінгвальних явищ та **аналітично-описовий метод**, що вможливує розкрити ксенофільський характер мовної політики в умовах війни.

Теоретична цінність дослідження полягає в одній з перших соціолінгвальних аналітик новітнього явища зовнішньої англійзації (через інструктивні приписи, насильні методичні рекомендації чи закони). Результати дослідження слід практично застосувати в напрацюванні мовної політики в Україні на користь укріплення, а не підриву державного статусу української мови в умовах глобальної англоманії та національного угодовства.

Виклад основного матеріалу. Курс на безоглядну англійзацію української освіти взято наприкінці 2014 року, з огляду на ухвалені *«Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти»* (далі КС) [6] як спільного документа Міністерства освіти і науки та Британської ради в Україні. І термінологія, і ідея, і з численними помилками текст цього документа свідчать, що на зміну тривалому диктатові московської мови в освіті прийшла англомовна диктатура ніби з благою метою *«європейської інтеграції та глобалізації»*.

Саме низка наскрізних термінів КЗ глибинно розкриває його суть, спрямовану на денационалізацію української освіти, що ніяк впродовж понад 30-х років не вийде на свій національний шлях розвитку, починаючи від мови, змісту та складу гуманітарних предметів до державних економічних потреб внутрішнього ринку.

До таких розлогих політичних термінів-концептів згортання державного статусу української мови в освіті та насадження англійської мови належать: *«прагнення до інтернаціоналізації вищої освіти»*, *«визнання необхідності забезпечити конкурентоспроможність українських вчених та випускників на національному та міжнародному рівнях»*, *«обов'язковість вивчення англійської мови у початковій та середній освіті»*, *«англійська мова як ключова компетенція в умовах інтеграції та глобалізації економіки»*, *«англійська мова як інструмент міжнародного спілкування, засіб приєднання до європейського освітнього, наукового та професійного простору»*, *«англійська мова – умова ефективної інтеграції та фактор економічного зростання країни»*, *«англійська мова – засіб доступу до знань»*, *«англійська мова – репутація України як країни з якісною освітою»*, *«стейкхолдери (вчителі, викладачі, студенти, роботодавці, уряд та університетська адміністрація, неурядові організації) визнають цінність англійської як міжнародного засобу комунікації та співпрацюють у створенні середовища, що сприяє якісному викладанню, вивченню та використанню англійської мови в Україні»* та ін. [6].

Крізь марево цих розгорнутих термінів про «благодать» від англійської мови накреслено райське майбутнє України...без України, бо чинне мовне законодавство у сфері утвердження статусу української мови в освіті забетоновано такою англомовною перспективою. Ствердження ключової ролі англійської мови *«в радї національних стратегій та ініціатив»* глибинно підважує роль державної української мови. Понад то, КС стверджує, що такий підхід важливості *«англійської мови для доступу*

та розширення освітніх і професійних можливостей людини визнається Україною і <...> володіння англійською мовою є центральним» [6]. Немає сенсу заперечувати потреби знати англійську мову і застосовувати її у своїй професійній діяльності, але, як бачимо з КЗ, українській мові відведено цілком маргінальне місце (пункт 4.2). Сфера дії КЗ в державній мовній політиці щодо англійської мови охоплює три основні напрями, що нейтралізують українську мову зсередини і ззовні: викладання англійської мови як іноземної, зокрема *англійської мови професійного спрямування* (English for Special Purposes – ESP), *викладання фахових дисциплін англійською мовою* як складової україномовної програми (English as Medium of Instruction for Ukrainians – EMI-u), забезпечення повної освітньої програми англійською мовою *для іноземних студентів* (English as Medium of Instruction for Foreigners – EMI-f).

Якщо перші дві позиції ще можливі, винятково з огляду на вибір та мотивацію студентів, то остання позиція, що стосується викладання англійською мовою для іноземних студентів (що не так давно частково позбулися викладів російською мовою далеко не в усіх ЗВО України), – це повне закриття зовнішнього ринку для української мови і її популяризації в світі у сприятливий для української ідентичності час. Таким способом мова-монополіст – англійська системно усуває зі світового ринку всі інші мови та українську зокрема.

З огляду на візію розвитку англійської мови у вищій школі до 2025 року, міністр освіти Лілія Гриневич у липні 2019 року заявила, що володіння англійською мовою на рівні не менш як B1 стане обов'язковою умовою для вступу, B2 – для випуску, відтак частину профільних дисциплін заплановано зробити англійськими і запровадити обов'язкове ЗНО з іноземної мови після бакалаврату [6]. Водночас виявлення в абітурієнта рівня англійської мови нижче як B1 не позбавляє абітурієнта права брати участь у конкурсі на вступ до вищої освіти, але такі абітурієнти до початку навчального року (до 1 вересня або до 1 жовтня) зобов'язані пройти мовний інтенсив для досягнення рівня B1. Контроль досягнення B1 відбувається за рік, під час наступної вступної кампанії. У разі не досягнення – студента відраховують. Як бачимо, виписано логічний процес вивчення мови-глобаліста та чужих статусних вимог, проте на тлі консервування годин з української мови в середній школі та їхнього зменшення у вишах або повного вилучення дисципліни *українська мова за професійним спрямуванням* (з огляду на наказ С. Квіта N1392 від 25 листопада 2014 року), а також вилучення *української літератури* із Зовнішнього незалежного тестування для більшості спеціальностей (наказ Л. Гриневич від 8 липня 2019 року № 949) – цей процес насправді є підривом основ вивчення української мови та літератури.

Відтак під кволим тиском громадськості міністр освіти Сергій Квіт видав ні до чого не зобов'язуваний лист МОН № 1/9-120 від 11 березня 2015 року, де українській мові та історії України не повернуто статусу обов'язкових у вишах, а лиш «рекомендованих»: «*Забезпечити викладання дисциплін, що формують компетентності з історії та культури України, філософії, української мови із загальним обсягом не менше 12 кредитів ЄКТС, якщо відповідні дисципліни не є профільними. Вищі на-*

вчальні заклади мають право самостійно визначати форми і методи викладання цих предметів. На вибір студентів може бути запропонований широкий перелік гуманітарних дисциплін».

Натомість міністр не забув про англійську мову: *«Створити умови для вивчення англійської мови, як мови міжнародного академічного спілкування, задля досягнення випускниками ВНЗ рівня B2 відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. У разі надання студентам міжнародного сертифікату з підтвердженням цього рівня володіння англійською мовою, такий студент (за бажанням) звільняється від вивчення цієї дисципліни»* [12].

Експансія англійської мови у вишах – це не лише вимоги для всіх рівнів освіти та всіх сторін (стейхолдерів?) – від бакалаврату, магістратури та аспірантури, – але й критерій оцінювання вишу в ліцензуванні та акредитації НАЗЯВО: *«Рекомендувати НАЗЯВО включити оцінювання якості викладання англійської мови (дисципліни ESP) окремим пунктом при інституційній акредитації та визначенні вимог до системи внутрішнього забезпечення якості»* (правопис з показовою помилкою неузгодження слів зумисне зберігаю).

Серед особливо загрозливих для української мови завдань КЗ – це тиск на уряд, який на догоду закордонному мовному монополістові має *«вдосконалити законодавство щодо надання освіти (окремих дисциплін) іноземною мовою та висловити університетам чітку позицію (трактування законодавства) про види дозволених ЕМІ (викладання фахових дисциплін англійською мовою – І. Ф.), зокрема оцінювання»*, а також, що є повною втратою самостійності в державній мовній політиці, *«рекомендувати переглянути поточні вимоги щодо ліцензування, які передбачають, що освітні програми англійською мовою дозволяються лише після того, як протягом п'яти років буде доступний той самий курс українською мовою»*.

Прикметно, що в документі КЗ допущено щонайменше 30 різнорівневих помилок з української мови – від орфографічних до стилістичних, серед яких: *на вирішеня цих та інших питань* (на розв'язання тих чи тих питань), *покрощений статус англійської мови* (поліпшений або збільшений, бо покращати можна лише ззовні), *зростаюча кількість* (щоразу більша), *регулярно переглядаються та оновлюються* (переглядають та оновлюють), *згідно діючих навчальних програм* (згідно з чинними навчальними програмами), *при користуванні* (під час користування), *у випадку не досягнення* (у разі недосягнення), *за вибором абітурієнта* (на вибір абітурієнта), *по аналогії* (за аналогією, аналогічно), *пропонуються наступні рекомендації* (пропонують такі рекомендації), *дана політика* (така, ця політика), *до них відносяться* (до них належать), *у відповідності до своїх дисциплін* (відповідно до своїх дисциплін), *на розробку* (для розроблення), *при прийнятті рішень* (під час ухвалення рішень), *існуючі рамки* (такі, чинні рамки), *перевіряють розуміння студентом* (студента), *при оцінці* (під час оцінки), *з точки зору* (з погляду), *говорячи клуби* (розмовні клуби) та ін.

Влада на чолі з президентом Володимиром Зеленським (від 2019 р.) продовжила подальше втіленням Концептуальних засад, де запропоновано законодавчо посилити статус англійської мови: *«Завдання державної політики щодо розвитку англійської мови у вищій освіті в Україні відповідно до мети включають: удосконалення законодавства для підтримки розвитку англійської мови в сфері вищої освіти; встановлення вимог до рівня володіння англійською мовою на різних етапах освітнього континууму; сприяння трансформації статусу англійської мови»* [6].

У розпал війни за підсумками урядової наради 27 травня 2022 року прем'єр-міністр Денис Шмигаль доручив вивчити можливість використання в Україні досвіду *«офіційної багатомовності»*, що насправді є просуванням ідеї особливих переваг саме для англійської мови: *«Прошу за участю Національної академії наук проаналізувати міжнародний досвід застосування і правові аспекти офіційної багатомовності та у тижневий строк подати Кабінетові Міністрів пропозиції щодо можливості його використання в Україні»* [5].

На ці новації публічно відреагував директор Інституту української мови НАН України Павло Гриценко. Професор висловив здивування ініціативою *«застосування і правових аспектів офіційної багатомовності»*, що прямо суперечить статті 10-й Конституції України про статус єдиної державної мови – української та рішенню Конституційного Суду від 14 грудня 1999 року. Науковець вважає, що в час війни *«багатомовність»* аж ніяк не є способом об'єднання, а збурення суспільства і *«розхитування українськомовного простору»* [1].

Попри те, Кабінет міністрів розробив законопроект про встановлення *особливого статусу англійської мови в Україні як мови міжнародного спілкування*. Про це повідомив перший заступник міністра культури та інформаційної політики України Ростислав Карандєєв: *«Розширення сфери застосування англійської мови в Україні сприятиме активізації процесів інтеграції українців у європейську спільноту. Кожен українець, який вивчатиме англійську мову, буде значно більше обізнаний про європейське життя. Це також допоможе формуванню суб'єктності України у світових глобалізаційних процесах. Крім того, після нашої перемоги, впливатиме на зростання інвестиційної та туристичної привабливості України»* [9].

За його словами, документ передбачає встановлення особливого статусу англійської мови в Україні в царині міжнародних комунікацій, що насправді не потребує законодавчого закріплення, позаяк у такій функції англійська мова і без цього працює. Ростислав Карандєєв наголосив, що Україна за світовим рейтингом посідає лише 40-у позицію зі 112-х країн світу за рівнем володіння громадян англійською мовою і вмотивував потребу підвищення статусу англійської мови в Україні прогнозованим вступом України до Європейської унії, з якої, до речі, англійська мова країна Велика Британія вмотивовано вийшла: *«Трансформація статусу англійської мови має розв'язати цю проблему. Це стратегічний курс України до членства в ЄС. У проекті закону передбачається врегулювання використання англійської мови в окремих публічних сферах суспільного життя. У першу чергу, це стосується*

міжнародних комунікацій. Проект є певною декларацією, яка буде фіксувати позицію держави стосовно англійської мови та бачення, що додатково необхідно буде зробити в окремих планах та програмах» [9].

Зауважимо, що в усіх цих англійськомовних реляціях Ростислава Карандєєва жодним словом не йдеться про кореляцію посилення статусу англійської мови з державним статусом української мови та чинним законом «Про функціонування української мови як державної» (2019), де зазначено, що «Українська мова як єдина державна мова **виконує функції мови міжетнічного спілкування**, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України» (ст.1, п. 8) [4].

Видається, що поспішні рішення про підвищення суспільного статусу англійської мови – це підступний спосіб нейтралізувати розширення функціонування української мови в час війни, що саме тепер для значної частини пробуджених українців стає прапором їхньої ідентичности та інструментом протистояння ворогові. Попри такі вкрай позитивні показники (зменшення московськомовців аж на 11%) навернення до рідної мови по всій території України, програма «Освіта 4.0: український світанок» замість того, аби збільшувати кількість годин на вивчення української мови, передбачає запровадження двомовного викладання профільних предметів у старших класах з другою англійською мовою [10].

Позицію про розширення функційного поля англійської мови неодноразово озвучує в засобах масової інформації секретар РНОБ Олексій Данілов, протиставляючи начебто вмотивовану експансію англійської мови невмотивованій експансії російської мови: «Англійської мови потрібно навчати в Україні з дитячого садка, щоб перемогти в лінгвістичній війні з Росією». Таку думку він висловив на Всеукраїнському форумі «Україна 30. Культура. Медіа. Туризм» в березні 2021 року. Посадовець додав: «Дуже багато людей навчають англійської мови, але мало хто її знає і використовує. Коли ми зможемо людей налаштувати на англійськомовні видання, тоді питання лінгвістичної війни, яку веде Росія, поступово може зникати». Відтак посадовець взагалі запропонував для англійської мови статус другої державної: «І друге питання, за 30 років ми не порушили питання англійської мови, яка має бути обов'язковою другою мовою у країні, щоб ми з вами були забезпечені від тих атак, від яких ми потерпаємо від Росії» [2].

За логікою посадовця, щоб позбутися мови одного чужинця-окупанта, треба на державному рівні запровадити сучасну мову-глобаліста, а не розвивати власну мову, створюючи для цього всі можливості саме з дитячого садка. Водночас на цілковите схвалення заслуговує думка очільника РНБО про повне вилучення російської мови з України як «елементу ворожої пропаганди та промовання мізгів для українців»: «Англійська є обов'язковою, наша рідна мова є обов'язковою. А насаджувати сюди ці російські наративи дуже небезпечно – ніби ми повинні з ними знайти спільну мову, ми повинні щось зрозуміти» <...> нехай вони просто відстануть, «відійдуть на свої болота і квакають своєю російською мовою» [14].

Відтак влада не перестає просувати ідеї посилення статусу англійської мови в Україні, про що свідчить проект наказу міністра освіти Оксена Лісового «*Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України*» (далі МР) від 28 березня 2023 року [11]. Логічно, що МР спираються на аналізовані вище КЗ. Проте аж ніяк не зрозуміло, на якій підставі профільне міністерство спирається на те, чого ще нема – на «*основні принципи законопроекту «Про функціонування англійської мови як мови міжнародного спілкування в Україні»*? [11].

Документ адресований керівництву ЗВО України, викладачам англійської мови за професійним спрямуванням та англійської мови для академічних цілей (АМПС, АМАЦ) ЗВО, викладачам фахових дисциплін англійською мовою (ВФДАМ), що розширює коло адресатів порівняно з КС, де не йшлося конкретно про англійську мову для академічних цілей (АМАЦ), бо потреба знати АМАЦ сама собою випливала з умов кар'єрного зросту викладача. Серед основних методичних рекомендацій: розробити / оновити *стратегію / концепцію розвитку викладання, вивчення та використання англійської мови в закладі на основі КЗ*; створити у ЗВО *координаційний центр* для успішного запровадження стратегії / концепції розвитку англійської мови в ЗВО; запровадити різні *форми стимулювання* викладачів фахових дисциплін англійською мовою, викладачів англійської мови за професійним спрямуванням та студентів, що полягають у преміях та надбавках для викладачів, компенсаціях витрат на сертифікацію (підтвердження рівня володіння мовою), проходження курсів з вивчення фахової англійської мови та ін.; зробити читання курсів фахових дисциплін англійською мовою (як мінімум одного) *умовою проходження конкурсу, отримання вчених звань, посад та впливу на рейтингову оцінку викладача*; мотивувати студентів до підготовки публікацій наукових здобутків англійською мовою, участі в міжнародних наукових заходах, професійних конкурсах та проєктах від стейкхолдерів та програмах академічної мобільності; узалежнити ефективність роботи ректора в середині закладу від кількості програм англійською мовою, кількості іноземних і вітчизняних студентів з англійською мовою навчання, внутрішньої системи моніторингу якості освітніх програм з навчанням англійською мовою, ступенем інтернаціоналізації закладу, набутих кількісних та якісних показників з удосконалення вивчення, викладання та використання англійської мови у ЗВО та ін.

З огляду на ці основні рекомендації (розумій накази), ЗВО зусібіч і по всій ієрархії – від ректора до викладача і студента – обставлено червоними прапорцями, вихід за межі яких тотожний ліквідації вишу – його не акредитують і не ліцензують, ректор не оберуть, викладачів на роботу не візьмуть, абітурієнти студентами не стануть або їх відрاهують. Себто під словом-наличкою *інтернаціоналізація* вищої освіти криється її національна смерть. І весь цей типовий набір «інтернаціонального» тиску пропонувано здійснювати всупереч узаконеній державній політиці у сфері вищої освіти, що ґрунтується на принципах: «*1-1) сприяння утвердженню української національної та громадянської ідентичності, вихованню патріотизму, формуванню*

оборонної свідомості; <...> 4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи» [3].

Чи не найбільшим викриттям антиукраїнського змісту «Методичних рекомендацій ...» є численні помилки в документі: визначених ЗВО у цьому напрямку (напрямі), можуть визначатися індивідуальні задачі (завдання), вищезазначеного документу (документа), на інституціональному рівні (на інституційному рівні), проекту (проекту), активно впроваджувати інноваційні форми (запроваджувати), враховувати кращі практики (найкращі) та ін. І, звісно, англобарбаризми *фасилітатор*, *воркшоп*, *стейкхолдери*, *хаби*...

Висновки та перспективи дослідження. Як наслідок ухвалених «Концептуальних засад...» (2014), пропонованих «Методичних рекомендацій...» (2023) та низки інших пропозицій англійська мова здобуває найвищу сходинку престижу, усуваючи державну українську мову з пріоритетної позиції в освітній царині. Англійська, а не українська мова стає перепусткою до кар'єрного зростання викладачів та рейтингу вишів в Україні.

Нейтралізація української мови відбувається зсередини і ззовні: зсередини – через запровадження курсів фахових дисциплін англійською мовою, англійської мови за професійним спрямуванням і для академічних цілей зі складанням іспитів як умови кар'єрного зростання викладацького складу; ззовні – через плановану трансформацію статусу англійської мови в законодавчому полі України.

Очевидно, що належне знання англійської мови забезпечить нам спілкування зі світом та просування наукових ідей, проте саме переломові історичні події є найвищим шансом для нації утвердити свою мову як щит національної ідентичності. Абсолютно хибно в час найбільших можливостей для розвитку української мови, яка щойно виходить з-під московського пресу, потрапити в залежність від іншої мови-монополіста. Поширення англійської мови аж ніяк не має звузити сферу застосування української мови у власній державі і не тільки тому, що українській мові більше ніде розвиватися, як в Україні. Удержавлення і захист української мови в освітній сфері – це національна свідомість та збережена національна ідентичність. Саме дисбаланс між державною українською мовою та засиллям як не російської, то англійської викликає обґрунтовану тривогу про самостійність нашої української перспективи й суб'єктності України на світовій політичній шахівниці.

Найближчим часом вийде друком авторська монографія «Англізми і протианглізми: історія 100 слів у соціокультурному контексті», де розлого проаналізовано стан та наслідки зовнішньої та внутрішньої англізації як підриву державного статусу української мови та системної кризи національного самоусвідомлення українців.

Література

1. *Гриценко П.* Звернення до прем'єр міністра України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8B05rI7AlgA>
2. Данілов назвав знання англійської мови запорукою незалежності України. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/danilov-nazvav-znannja-anglijskoji-movi-zaporukoju-nezalezhnosti-ukrajini-1543164.html>
3. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (№ 5670-д), 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
5. Кабмін вивчає можливість застосування в Україні досвіду «офіційної багатомовності». URL: <https://espreso.tv/kabmin-vivchae-mozhlivist-zastosuvannya-v-ukraini-dosvidu-ofitsiynoi-bagatomovnosti-nardep-knyazhitskiy>
6. Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-stvorilo-koncepciyu-rozvitku-anglijskoyi-v-universitetah-u-dodatku-riven-v-1-obovyazkova-umova-vstupu-v2-vipusku-vikladannya-profilnih-disciplin-inozemnoyu-ta-movni-skriningi>
7. *Кулик В.* Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3648933-mova-ta-identichnist-v-ukraini-na-kinec-2022go-zbruc.html>
8. *Куньч З. Й.* та ін. Риторичний практикум. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 211 с.
9. *Лещенко Л.* В Україні хочуть надати особливого статусу англійській мові і зробити обов'язковою в деяких сферах. URL: <https://www.unian.ua/society/ukabmini-rozrobili-zakonoproekt-pro-vstanovlennya-osoblivogo-statusu-anglijskoji-movi-v-ukrajini-novini-ukrajini-11938539.html>
10. *Марченко Л.* В українських школах знову викладатимуть двома мовами. URL: <https://biz.today.ua/ruskyj-v-ukraynskyh-shkolah-opyat-budut-prepodavat-na-dvuh-yazykah/>
11. Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-nakazu-metodichni-rekomendaciyi-shodo-zabezpechennya-yakisnogo-vivchennya-vikladannya-ta-vikoristannya-anglijskoyi-movi-u-zakladah-vishoyi-osviti-ukrajini>
12. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/46343/
13. Путін заявив, що Росія була змушена «захищати російськомовне населення» на Донбасі та в Криму. URL: <https://www.unian.ua/politics/1568831-putin-zayaviv-scho-rosiya-bula-zmushena-zahischati-rosiyskomovne-naselennya-na-donbasi-ta-v-krimu.html>
14. Російської нарешті не буде: державний телеканал FreeДом перейде на іншу мову. URL: https://24tv.ua/telekanal-freedom-pereyde-inshu-movu-danilov-zayaviv-shho-rosiyska_n2182512

References

1. Hrytsenko, Pavlo (2022), *Appeal to the Prime Minister of Ukraine [Zvernennya do premyer ministra Ukrayiny]*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8B05r17AlgA>
2. Danilov called knowledge of the English language a guarantee of Ukraine's independence (2021) [*Danilov nazvav znannya anhliys'koyi movy zaporukoyu nezalezhnosti Ukrayiny*], URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/danilov-nazvav-znannja-anglijskoji-movi-zaporukoyu-nezalezhnosti-ukrajini-1543164.html>
3. *The Law of Ukraine «On Higher Education»* (2015) [*Zakon Ukrayiny «Pro vyshchu osvitu»*], URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. *The Law of Ukraine «On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language»* (№ 5670-д) (2019) [*Zakon Ukrayiny «Pro zabezpechennya funkcionuvannya ukrayins'koyi movy yak derzhavnoyi»*], URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
5. *The Cabinet of Ministers is studying the possibility of applying the experience of «official multilingualism» in Ukraine* (2022) [*Kabmin vyvchaye mozhyvist' zastosuvannya v Ukrayini dosvidu «ofitsiynoi bahatomovnosti»*], URL: <https://espresso.tv/kabmin-vivchae-mozhlyvist-zastosuvannya-v-ukraini-dosvidu-ofitsiynoi-bagatomovnosti-nardep-knyazhitskiy>
6. *Conceptual principles of state policy regarding the development of the English language in the field of higher education* (2014) [*Kontseptual'ni zasady derzhavnoyi polityky shchodo rozvytku anhliys'koyi movy u sferi vyshchoyi osvity*], URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-stvorilo-koncepciyu-rozvitku-anglijskoyi-v-universitetah-u-dodatku-riven-v1-obov'yazkova-umova-vstupu-v2-vipusku-vikladannya-profilnih-disciplin-inozemnoy-ta-movni-skriningi>
7. Kulyk, V. (2022), *Language and identity in Ukraine at the end of 2022 [Mova ta identychnist' v Ukrayini na kinets' 2022-ho]*, URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3648933-mova-ta-identychnist-v-ukraini-na-kinec-2022go-zbruc.html>
8. Kunch, Z.Y. and others (2018), *Rhetorical workshop [Rytorychnyy praktykum]*, L'viv: Vydavnytstvo L'vivs'koyi politekhniki. 211 p.
9. Leshchenko, L. (2023), *In Ukraine, they want to give a special status to the English language and make it mandatory in some areas [V Ukrayini khochut' nadaty osoblyvoho statusu anhliys'kiy movi i zrobyty obov'yazkovoyu v deyakykh sferakh]*, URL: <https://www.unian.ua/society/u-kabmini-rozrobili-zakonoproekt-pro-vstanovlennya-osoblivogo-statusu-anglijskoji-movi-v-ukrajini-novini-ukrajini-11938539.html>
10. Marchenko, L. (2023), *Ukrainian schools will once again teach in two languages [V ukrayins'kykh shkolakh zнову vykladatymut' dvoma movamy]*, URL: <https://biz.today.ua/russkyj-v-ukraynskyh-shkolah-opyat-budut-prepodavat-na-dvuh-yazykah/>
11. *Methodological recommendations for ensuring quality study, teaching and use of the English language in higher education institutions of Ukraine [Metodychni rekomendatsiyi shchodo zabezpechennya yakisnoho vyvchennya, vykladannya ta vykorystannya anhliys'koyi movy u zakladakh vyshchoyi osvity Ukrayiny]*, URL: <https://>

- mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-projekt-nakazu-metodichni-rekomendaciyi-shodozabezpechennya-yakisnogo-vivchennya-vikladannya-ta-vikoristannya-anglijskoyi-movi-u-zakladah-vishoyi-osviti-ukrayini
12. *About the organization of the study of humanitarian disciplines [Pro orhanizatsiyu vyvchennya humanitarnykh dystsyplin]*, URL: [https://osvita.ua/legislation/ Vishya_osvita/46343/](https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/46343/)
 13. *Putin stated that Russia was forced to «protect the Russian-speaking population» in Donbas and Crimea [Putin zayavyv, shcho Rosiya bula zmushena «zakhyshchaty rosiys'komovne naselennya» na Donbasi ta v Krymu]*, URL: <https://www.unian.ua/politics/1568831-putin-zayaviv-scho-rosiya-bula-zmushena-zahischaty-rosiys-komovne-naselennya-na-donbasi-ta-v-krymu.html>
 14. *Finally, there will be no more Russian: the state TV channel FreeDom will switch to another language [Rosiy's'koyi nareshiti ne bude: derzhavnyy telekanal FreeDom pereyde na inshu movu]*, URL: https://24tv.ua/telekanal-freedom-pereyde-inshu-movu-danilov-zayaviv-shho-rosiyska_n_2182512

•••

УДК 398.3:398.8(=161.2)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283881>

О. В. Яковлева,

д-р філол. наук, проф.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри загального та слов'янського мовознавства*

КУМІВСТВО ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ОБРЯДОВИХ ПІСЕНЬ)

Представлена розвідка присвячена вивченню традиції кумування в різних ритуалах обох обрядових циклів: сімейного та календарного. Зважаючи на те, що серед істориків, культурологів і народознавців немає єдиної точки зору на розуміння витоків кумівства, ми долучили до аналізу тексти обрядових пісень, зокрема, христинних, в яких закарбована інформація про кумів, ставлення до них, схарактеризовані їхні моральні якості та стосунки між кумами. Метою дослідження став аналіз текстів народних пісень, в яких розкривається прадавня народна традиція кумування в українців. Об'єктом нашої уваги був феномен кумівства, тобто наявність кумів в окремих ритуалах сімейного і календарного циклу. Предметом стали характеристики кумів та стосунки між ними, ставлення до хрещених батьків похресників тощо. В процесі роботи з текстами обрядових пісень ми користувались методами індукції та синтезу, описовим і порівняльним методами, а також методом контекстуально-інтерпретаційного аналізу фольклорних текстів.

Етимологія лексем *кум* і *кума* підтверджує інформацію про те, що більшість обрядів сімейного циклу були суто жіночими. Етнографічні матеріали свідчать про важливість і необхідність наявності кумів у ритуалі хрестин. Після ритуалу хрестин в храмі, організаторами святкового обіду могли бути як батьки новонародженої дитини, так і кум з кумою. За обідом головними були баба-повитуха та куми, саме їм співали величальні пісні.

Зважаючи на те, що кум і кума обиралися для дитини з метою і можливістю повністю дублювати обов'язки біологічних батьків у разі нещастя з останніми, у давні часи не засуджувались і сексуальні стосунки між кумами, як між справжніми чоловіком і дружиною. В результаті дослідження ми дійшли таких висновків: традиція кумування в сімейних обрядах була первинною; в календарних – вторинною. Кумування в широкому значенні передбачало встановлення родинних або кривних стосунків; у вузькому – дублювання подружнього життя в усіх його проявах внаслідок імітативної маїї, в яку вірили предки. До кумів ставилися з величезною повагою, навіть більшою, ніж до біологічних батьків. Народні пісні про кумів, які дійшли до наших часів, зафіксували пізніший період, коли їх шанували й величали, а інтимні стосунки між кумами засуджувались.

Ключові слова: хрестинні пісні, кум, кума, завивання дерев.

O. V. Yakovlieva,

ScD, Professor,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Professor of the Department of General and Slavic Linguistics

NEPOTISM AS A PHENOMENON OF UKRAINIAN INGUOMENTALITY (BASED ON THE MATERIAL OF RITUAL SONGS)

The presented research is dedicated to the study of the tradition of nepotism in various rituals of both ritual cycles: family and calendar. Taking into account the fact that there is no single point of view among historians, cultural scientists and ethnologists on the understanding of the origins of nepotism, we included in the analysis the texts of ritual songs, in particular, christening songs, which contain information about godfathers, attitudes towards them, characterized their moral qualities and relationships between them. The purpose of the study was to analyse the texts of folk songs, which reveal the ancient folk tradition of nepotism among Ukrainians. The object of our attention was the phenomenon of nepotism, that is, the presence of them in separate rituals of the family and calendar cycle. The subject was the characteristics of godparents and the relationship between them, the attitude towards the godparents of godchildren, etc. In the process of working with the texts of ritual songs, we used the methods of induction and synthesis, descriptive and comparative methods, as well as the method of contextual and interpretive analysis of folklore texts.

The etymology of the words *kum* and *kuma* confirms the information that most of the rites of the family cycle were purely female. Ethnographic materials testify to the importance and necessity of the presence of them in the christening ritual. After the christening ritual in the church, the organizers of the festive dinner could be both the parents of the newborn child and the godfather and godmother. At dinner, the main ones were the midwife and godparents, they were the ones who sang majestic songs.

Taking into account the fact that the godfather and godmother were chosen for the child with the aim and the possibility of fully duplicating the duties of the biological parents in case of misfortune with the latter, in ancient times sexual relations between godfathers were not condemned, as between a real husband and wife. As a result of the research, we came to the following conclusions: the tradition of nepotism in family rites was primary; in calendar – secondary. Grooming in the broadest sense involved the establishment of family or blood relations; in a narrow way – duplication of married life in all its manifestations as a result of imitative magic, in which the ancestors believed. Godfathers were treated with great respect, even more than biological parents. Folk songs about godparents that have come down to our times record a later period when they were honoured and glorified, and intimate relationships between godparents were condemned.

Key words: christening songs, the godfather, the godmother, decorating trees.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Кумування зафіксовано як у сімейних, так і в календарних обрядах у різних регіонах нашої країни. О. Кирилюк називає кумівство в обряді народження дитини *духовне «батьківство»* і зауважує, що головним обов'язком хрещених батьків є виховання істинного християнина [7, с.3]. Однак, пише автор, наявна література стосовно походження інституту кумівства викликає більше запитань, ніж дає відповідей. Зіставивши дані різних джерел, О. Кирилюк дійшов висновку, що кум та кума, яких запрошували хрестити дитину, – це *паралельні батьки*; тобто *співбатько* та *співматір*, а кума, як правило, ще й ставала позашлюбною коханкою для кума [там само, с. 3-5; 74].

Цей же автор звернув увагу на легальність статевих зв'язків між кумом і кумою, які колись не засуджувалися, а, навпаки, вважалися нормою, і пояснив цей факт вторинністю кумівства у сімейних обрядах та ритуалах, визнавши первинним кумування в календарних обрядах. Ми вважаємо таке потрактування помилковим і таким, що потребує подальшого дослідження.

Метою представленої розвідки став аналіз обрядових пісень, здебільшого хрестинних, які отримали назву від урочистого застілля, що проходило на честь новонародженого і називалося *хрестинами*. Саме в текстах цих пісень були закарбовані уявлення предків про народження дитини, ставлення до батьків, до баби-повитухи та кумів. Ці тексти колись були поширені по всій території України. Важливо, що обрядові пісні супроводжували більшість ритуальних дій у всіх обрядах як сімейного, так і календарного циклів, і це був своєрідний синкретичний комплекс. З часом зв'язок пісень з обрядовими діями послабився настільки, що тексти пісень

збиралися і видавалися окремо. Стосовно хрестинних пісень, то значна їх частина перейшла в інші жанри фольклору, а деякі з них повністю втрачено, як зазначає фольклористка Г. Сокіл. [12, с. 3].

В процесі роботи виконувались такі **завдання**:

- зроблено аналіз етнографічних матеріалів про один із найбільш утаємничених сімейних обрядів, яким є обряд народження дитини, або обряд *народин*;
- ми ознайомилися з культурологічними працями стосовно кумівства;
- аналізуючи тексти народних пісень, в тому числі й хрестинних, звертали увагу на поведінку кумів в даних текстах, порівнювали ставлення до них в етнографічних і культурологічних матеріалах; також ми прокоментували ситуацію стосовно змін у стосунках між кумами у давнину і в сучасному житті.

Об'єктом уваги даної розвідки був феномен кумівства, тобто наявність кумів в окремих ритуалах сімейного і календарного циклу, зокрема в обряді народження дитини та в ритуалах календарного обряду весняного циклу.

Предметом аналізу стали характеристики кумів і стосунки між ними, що також було зафіксовано в текстах народних пісень, зокрема й хрестинних.

Зважаючи на вищезазначене, очевидною є й **актуальність** представленої розвідки у зв'язку з тим, що, по-перше, до наших часів дійшла незначна кількість текстів саме хрестинних пісень, по-друге, етнографічні та культурологічні дослідження кумівства мають певні розбіжності щодо трактування цього феномена, який зберігається протягом багатьох століть у лінгвоментальності нашого народу.

В процесі аналізу ми користувалися **методами**: індукції, синтезу, порівняльним та описовим, а також контекстуально-інтерпретаційним.

Дослідження є певним внеском у теорію народознавства, у розуміння значення кумівства в житті праукраїнців та у сучасній обрядовості нашого народу; а також в етнолінгвістику, що дає можливість краще усвідомити особливості світосприйняття нашими предками.

Аналіз досліджень проблеми. Відомо, що більшість обрядових пісень, зокрема й хрестинних, була зібрана в ХІХ ст. Про необхідність зафіксувати й вивчати ці тексти у свій час писав І. Франко. До збору текстів цього безцінного скарбу українського народу долучалися Л. Українка, М. Вовчок, а також багато інших етнографів, фольклористів та народознавців. У різних регіонах нашої країни були зафіксовані й різні назви ритуалу хрестин. Замість цієї лексеми вживали й інші: *збір, калачини, йти на пироги, йти на обід, йти на хліб-сіпь* (на *хлібосілля*), *йти на кумську гостину* [12, с. 4-6].

Етимологічний словник української мови подає такі форми лексеми: *кум, кума, кумання, кумася, кумаха, кумівство, кумство, кумець, кумця; перекуматися* у значенні «розірвати кумівські стосунки»; *кумовати* – «хрестити»; праслов'янське *кумь* – похідне від *кума*, що є скороченням слова, яке походить з народної (балканської) латини; форма *сотматер* «хресна мати» утворене за допомогою префікса (применника) *сот-* та іменника *mater*, спорідненого з праслов'янським *mati*, укр. *мати*. В турецькій мові кита має значення *коханка, молода дружина, наложниця, рабня, служниця* [6, с.138].

Тлумачний словник української мови лексеми *кум* та *кума* пояснює тільки як *хрещений батько* / *хрещена мати* стосовно до батьків хрещеника; *кумою* буде хрещена мати до хрещеного батька; останній – *кумом* до хрещеної матері, *кумами* стають батько та мати дитини стосовно до хрещеного батька і хрещеної матері [1, с.596].

Після весілля *кумами* й *дотепер* називають батьків чоловіка та дружини новоствореної сім'ї. До того ж, як пише культуролог О. Кирилюк, «кумуються на могилах, під час весілля або певних ігрових дійств, у випадку потреби у взаємодопомозі, задля утворення певних посестринських чи побратимських відносин тощо» [7, с. 5].

Дотепер збереглися спільні символи в сімейних та календарних обрядових циклах [див. 13, с. 355-363].

У календарних обрядах кумувалися з рослинами. Відомий український письменник та етнограф Василь Скуратівський описав це так: *Останній напередодні Трійці тиждень має назву «зелений» або «клеваний». У цей час квітують жита й оживають, за народними віруваннями, душі тих, хто помер «не своєю смертю». Вірили, що душі таких небіжчиків перетворюються в русалок. Відтак зеленосвятський тиждень називається Русаліями* [10, с. 248].

Саме в цей період русалки були особливо агресивними і щоб захиститися від злої сили, люди *клевали*, тобто прикрашали помешкання зеленню, дівчата плели «оберегові віночки» і завивали їх переважно на березах [там само].

Традиційним було й кумування дівчат в лісі. Перш за все, вони шукали березові дерева, які росли недалеко одне від одного. В цей період дерева мали довгі й тоненькі гілочки: молоді дівчата їх завивали, тобто прив'язували до гілочок вінки, а потім зв'язували гілки різних дерев між собою. У такий спосіб символічно примножувалась жива енергія рослин; плетіння вінків – це теж збирання до купи життєдайної енергії живої природи. Все відбувалося на сьомому тижні після Паски. Потім дівчата кумувалися між собою.

В. Скуратівський так описав це свято: у четвер зранку дівчата пекли піріжки та готували яєшню, яка була обов'язковою в ці дні (вірогідно, як символ життя і плодючості – О. Я.). Зрубану напередодні в лісі берізку ставили посередині двору. Одна з дівчат підходила до деревця, брала його в руки і несла селом до лісу. Інші дівчата йшли слідом, всі співали: *Ой зав'ю вінки да на всі святки, ой на всі святки, на всі празники...* В лісі на галявині сідали обідати, потім, розбившись парами, йшли завивати віночки на берізках, просто зв'язуючи гілочки. «Упоравшись з вінкоплетами, дівчата обмінювались одна з одною через віночок крашанками й цілувались: після цього обоє ставали «кумами»... Від четверга вінки зберігали до першого дня Зелених свят. У неділю дівчата гуртом йшли до лісу, щоб розвити їх. Кожна пара придивлялася до свого віночка: якщо він був свіжим – це добра ознака, а коли зів'яв – на лиху долю...». Співали пісні: *Пусту мене, мати, у гай погуляти. До білої березоньки, про щастя спитати...* [10, с. 248-250].

Кумування з деревами, коли рослини набирали життєдайну силу, означало об'єднання з природою, що надавало молодому жіночому організму зростаючої жи-

вої енергії та плідності. Кумування між дівчатами – це теж примноження і взаємний обмін жіночою енергією (обмінювалися крашанками й цілувалися).

Трійця, як писав В. Скуратівський, вважалася в народі одним з найбільших свят, які сформувалися в дохристиянські часи. «Наші пращури пов'язували з Трійцею буйність і живосилля природи, в яку вони свято вірили», і яка була для них джерелом життєдайної сили [10, с. 251-252].

Паралелі між сімейними і календарними обрядами пояснюються тим, що праукраїнці все своє життя, зокрема й життя родини, підпорядковували законам природи, в той же час, усі родинні стосунки вони намагалися перенести в навколишнє середовище [14, с. 108-115]. В цьому плані первинність сімейних обрядів є очевидною. Так, у міфологічній свідомості виокремлювалась пара з чоловічим і жіночим началом між небом і землею. Дощ з неба запліднював землю, яка народжувала. Серед рослин виділялися такі, що символізували дівчину або жінку: *калина, вишня, черешня, тополя, верба* тощо і *парубка, чоловіка: дуб, клен, ясен, терен* і так далі.

Дослідження істориків, етнографів, культурологів, філологів переконливо довели спільність багатьох рис в обох обрядових циклах і первинність того, що відбувалося в житті людей. Це віддзеркалено у міфологічному світорозумінні предків, в якому домінувала імітативна магія, за законами якої люди були зобов'язані ставати активними учасниками всього, що відбувалося в живій природі.

Наприклад, англійський етнограф та релігієзнавець Дж. Фрезер, дослідивши європейські весняні та літні свята, написав про наших пращурів, що вони, по-перше, сприймали сили рослинного світу у вигляді представників чоловічої та жіночої статі, по-друге, відповідно принципам імітативної магії, намагалися прискорити зростання дерев та важливих для харчування рослин словесними магічними формулами, які підсилювалися конкретними символічними діями. Таким обрядам була притаманна розгнuzданість у поведінці людей, яка вважалася важливою частиною всіх ритуалів, які уподібнювалися до весілля лісних божеств, зокрема, нареченого та нареченої Трійці. На думку учасників обрядів та ритуалів, шлюб дерев і рослин не міг бути плідним і повноцінним без статевих зв'язків між людьми саме в той час. Міжстатеві стосунки були, на думку предків, дієвим засобом розбудити й підсилити плідність землі. Дослідник навів навіть приклади аналогічних ритуальних дій, які збереглися в індіанців Центральної Америки, де статеві акти відбувалися в той момент, коли в землю падали перші зерна [15, с. 148-149].

З українських етнографічних досліджень відомо, що в окремих календарних обрядах, зокрема на Івана Купала, знімалося сексуальне табу і допускалися статеві вільності. Сексуальні ігрища не засуджувалися, бо у такий спосіб хлопці й дівчата, молоді чоловіки та жінки підсилювали плодючість землі, збільшували її здатність запліднювати і народжувати, тобто давати гарний урожай.

Отже, очевидним і найважливішим у феномені кумівства в усіх його проявах у календарних ритуалах є об'єднання та примноження енергії, життєдайної сили.

Поява в родині новонародженої дитини у віруваннях предків теж мала тісний зв'язок із живою природою. Так, у міфології є мотив про світове дерево як джерело дітей, а саме: їхні душі ростуть у квітах або плодах такого дерева, звідти потрапляють у черево матері, з якого й народжуються. В українців є міф про створення людей шляхом «виколисування витесаної з дерева колодки (як у казці про Телесика) і про створення першопредка Богом з пороку земного...» [4, с. 9].

У З. Кузелі читаємо про дух земляний, що причетний до появи людей: „Розказують також, що діти можуть бути і з землі» [5, с. 130]. Померлі предки пішли у землю; а потім віродилися в цій же сім'ї. Дотепер подекуди жива традиція називати новонароджених іменами померлих членів родини, і це робилося з охоронною метою. Народознавцями зафіксовані випадки, коли наступній дитині давали ім'я попередньої, яка «відійшла» [8, с. 87]. Стійким у слов'ян було вірування і в те, що дітей приносять лелеки (бузьки), бо птахи – посередники між світом живих і світом мертвих. Мотив появи дитини з живої природи закарбовано в казках.

Виклад основного матеріалу. Мовний матеріал, проаналізований нами, свідчить про первинність, життєву необхідність і важливість вибору кумів або ритуалу кумування саме при народженні дитини. За народною традицією, новонароджену дитинку треба було охрестити якнайшвидше. Хв. Вовк зауважив, що в давні часи матері заборонялося годувати нехрещену дитину, тому немовля намагалися похрестити в день народження [2, с. 192]. В інших етнографічних джерелах вказують, що батьки поспішали охрестити дитину, щоб уберегти її від можливих втручань злих сил [3, с. 137].

На теренах Західного Полісся намагалися похрестити дитину «першої ж неділі», якщо вона народилася на початку тижня. Якщо ж дитинка була хворою, то хрестили в день народження або за три дні. У випадку, коли немовля було зовсім не життєздатним і не було часу чекати священнослужителя, родичі «запрошували сусідських малих дітей (хлопчика та дівчинку) і, покропивши дитячко свяченою водою, говорили: «Ото наші кум і кума, а тобі хрещені батько й мати». Якщо цього не зробити, то покликаний на погреб піп відмовиться освятити надмогильний хрест, і така могилка залишиться без хреста» [8, с. 31-32]. В інших випадках найсприятливішими днями для того, щоб похрестити дитину, вважали третій, шостий або дев'ятий день. Дівчаток рекомендувалось хрестити в середу, бо це був так званий жіночий день, хлопчиків – у вівторок (чоловічий день) [там само, с. 41].

Вибір кумів робився не просто: важливо, щоб майбутня кума в той час не була вагітною або нечистою. *Просити в куми* йшов батько (якщо його не було, йшов хтось із родини), несли хліб. Відмовлятися бути кумами не можна. Той, кого запрошували в куми, брав хліб і на згоду давав свій хліб. Якщо у батьків новонародженого, до цього вмирали діти, то в куми запрошували перших-ліпших незнайомих перехожих, щоб збити з пантелику нечисту силу [2, с. 192].

Зважаючи, що за християнським обрядом, головним обов'язком хрещених батьків було й залишається виховання істинного християнина, тобто духовне виховання, вибору хрещеного батька та матері, тобто кумів, надавалося особливе

значення. «Кумів обирали з-поміж найближчих родичів, друзів, знайомих, зважаючи на їхні моральні якості, становище в громаді, особисті досягнення, все, що може вплинути на долю немовляти. На Покутті часто цю роль пропонують друзям та друзям, «вінчальним кумам», тобто особам, які під час шлюбу й обдаровування молодих стояли побіля них [3, с. 144].

У поліщуків пару кумів, яку вибирали для охрещення першої дитини, запрошували, по можливості, хрестити і всіх наступних дітей. На Західному Поліссі не було звичаю запрошувати по кілька пар кумів, цей звичай з'явився в повоєнні роки минулого століття. Тож, коли було декілька пар кумів, визначалася їх почерговість: *кум у перших, кума в других*. Хрещених називали *татусем* і *матусею*, а до рідних батьків зверталися *батю* й *мамо*. Самі ж куми зверталися один до одного тільки на *Ви* [8, с. 32]. Ці факти свідчать про особливе ставлення до кумівства в цілому та кумів зокрема.

Куми приходили в призначений час, приносили хліб, бублики та крижмо (полотно). Якщо запрошували кілька пар кумів, то кожна пара приносила традиційний набір подарунків. Їх пригощали горілкою, залишки якої куми виплескували на стелю, щоб новонароджений «отак вибрикував». Баба-повитуха купала дитину і передавала куму: хлопчика – через поріг, дівчинку – через гребінь зі словами: «Нате вам народжене, принесіть хрещене». Давали й обереги: печину та вугілля, щоб кум кинув на роздоріжжі через плече, примовляючи: «На тобі, чорте, плату». Виходячи з хати, куми правою ногою наступали на поріг або на гребінь і йшли до церкви. Після церемонії хрещення дитину передавали повитухі. Якщо в родині раніше помирали діти, то хрещеного передавали куму через вікно, а потів вже – бабі [2, с. 192-193].

Як у минулому, так і зараз на хрестини (маємо на увазі обід) запрошують бажаних гостей. Їсти-пити треба було обов'язково: ця дія у наших предків вважалася сакральною, бо була одним з етапів вічного коловороту між життям, смертю та відродженням [14, с. 83-85]. Так, з'їдаючи м'ясо вбитої тварини, людина підживлювала себе, підтримуючи життя; після смерті люди «йдуть» до предків у землю, яка родить і годує. Саме предки сприяють появі новонароджених діточок у родині. Традицію називати немовля іменем померлого члена сім'ї можна потрактувати і як символічне продовження роду. В хрестинних піснях постійно запрошують їсти та пити:

... *Випивайте, виїдайте, Пречистую Діву Матір вихваляйте* [12, с. 73].

... *Гості мої, гості, гості преподобні, наїжтеся, напийтеся, бо ви того годні. Ой чим же я маю, то тим вас приймаю, а за решта, любі гості, вас перепрошаю* [там само, с. 75].

Більшість хрестинних пісень закарбували щире запрошення до столу всіх гостей, а також вдячність останніх хазяїнам: *Гості наші любі, милі, за тисовим столом, прошу ести, прошу пити з низеньким уклоном. Ой прошу вас, гості милі, їсти та й і пити, чого нема в нашім домі, прошу вибачити. Та дай, Боже, здоровічко та я знаю кому, та й і сему господарю, що ми в єго дому. Що вони нас напоїли та й погодували, щоби вони та й від Бога ласку Божу мали* [12, с. 95].

Куму й кумі на хрестинах співали величально-побажальні пісні, зважаючи на їхню роль у подальшому житті дитини: *Ой щоби наш куманенько та здоров був, ой що він нам похресника та й роздобув. Щоби наша куманенька вікувала, щоб вона нам похресника згодувала* [там само, с. 60].

Вибір кумів, тобто хрещених батьків для дитини – дуже давня традиція, і в ті часи традиція мала суто практичні цілі: зважаючи на складні умови життя й короткий вік людини в минулому, хрещені батьки у разі необхідності повністю виконували функції біологічних батьків. Вони були чоловіком і дружиною, які дублювали біологічних батьків дитини. У піснях кумі (хрещеній матері) приписують функції породіллі: *Наша кумонька, наша голубонька в вишнях була, наша кумонька, наша голубонька сина привела. Привела ж вона его в божий час, ой вповила ж вона его в черчатий пас. Ой положила ж вона его в головах, в головах. Ой дай же ему, Боже, здоровля, здоровля* [12, с. 53].

Коли кумів було декілька пар, їм співали таке: *Щоби наші кумасеньки та здорові були, що вони нам похресника роздобули. Щоби наші кумасеньки довго вікували, що вони нам похресника згодували* [там само, с. 57]. Кума кумі передавала дитину, остання промовляла: *«Ходи, мій сину, маленькій, красенькій, білого личенька повенькій!»* [там само, с. 71].

Пестливий суфікс *-еньк* у називанні кумів свідчить про поважне ставлення до цих людей. Майже у кожній величально-побажальній пісні на честь кумів, їм бажали здоров'я і довгії літа, щоб могли, у разі необхідності, виростити дитину та подбати про її духовне зростання: *Бодай кум та здоров був, що хрестини роздобув, а кума вікувала – похресника годувала* [12, с. 61].

В піснях кумів називають *чесними*, кума – *справедливим*, а похресника – їхнім **сином**: *Як прийшли ми з Божого дому і принесли ми вам дитину, маленьку, хрещену, чесними кумоньками принесену. Кума кумі дає дитину: «Люляй, люляй, мій любий сину»...* [там само, с. 73]. *Ой який то наш кумонько справедливий...* [там само, с. 80].

В Україні з давніх-давен шанували хресних, яких на Бойківщині називали *нанашками* [12, с. 24]. Вони пригощали гостей так само, як і батьки дитини; тому їм крім величально-побажальних пісень співали й гумористичні, в яких «з легкою насмішкою» інформували про їхню щедрість: *В нашого кума на городі кропива. – Ой дай же, куме, хоч по скляночці пива. В нашої куми на городі слива. – Ой дай же, кумцю, хоч по келишку пива... В нашого кума береза на городі, – Ой дай же, куме, горівки на виході...* [12, с. 69]. *Та ми собі заспіваємо в кума на гостині, вби ся кума радовала малійкі дитині... Та ми йдеме та до кума, йдеме на гостину...* [там само, с. 77].

Коло мого кумця зеленоє зьоля: зробив кумцьо кстини, дай, Боже, весьоля! [там само, с. 86]. У цьому тексті бажують куму, який організував хрестини, діждати й весілля похресника.

Як стверджують дослідники, «найбільше народних творів стосується кумів та бабусі-повитухи». Порівняння текстів весільних пісень із хрестинними, дозволяє стверджувати, що кум та кума в усьому дублювали подружню пару: (пор.) *Ой під*

вишнею , під черешнею – там Палажка сина вродила ... [12, с. 58]. Наша кумуненька, наша голубонька в вишнях була, наша кумуненька, наша голубонька сина привела... [там само, с. 53].

У весільних піснях молодих метафорично називають ягодами, молода асоціюється з плодовими деревами. У такий спосіб символізується її плідність: ...перша ягідочка – молодий Івасьо, другая ягідочка – молода Марися... [11, с.226]; Через сад доріженька, там стоїть черешенька... Марисенька у батенька споряджена, на посаг посаджена... [там само, с. 235]; У нашої Федори молоденької..личенько, як ябличенько, як на рожоньці квіти... [11, с. 237]; На городі вишенька, а в саду дві, зацвіли хорошенько обидві. На городі зіпле тотое – хороші наші діти обоє [там само, с. 238].

Кум і кума асоціювалися з нареченим і нареченою, яких у народних піснях порівнювали з небесними світилами. Це закарбоване у народних піснях: Такий у нас кумик красний, як на небі місяць ясний, такий о він над кумами, як місячик над зіздами... Така у нас кума красна, як на небі зізда ясна, така она над кумами, як зірниця над зіздами... [12, с.89]. На весіллі співали так: Зрадовалася свята пречиста, що поставила місяченька у крузі, коло місяченька ясна зоренька... посадили Марису на посазі, а коло Марисі молодого Івасенька... [11, с. 237-238].

Тож цілком природно, що кум і кума дублювали подружнє життя в усіх його проявах, при цьому і кум ходив до куми, і кума – до кума. Ця інформація теж зафіксована у народних піснях: ...як прийшла я до куми, глянула в віконце, сидить милий , чорнобривий, та й проти віконця. Несе кума рюмку, [і до неї] рибку, а я цього не стерпіла та й розбила шибку... Як прийшла я до куми, кума п'є невмита. – Чого в тебе, кумочко, шибочка розбита? – Були в мене кури, кури-коготури, вони в хату залетіли, шибочку розбили. – Будуть в тебе кури голову зривати, якщо будеш, кумочко, кума принімати [9, с. 429-430]. На городі буркун ягідок не родить, ой кум до куми щовечора ходить... [там само]. ...У нашої куми зелена фіранка, нима кума дома, пішов до коханки... [12. с. 111]. – Перевеслом перев'яжу, а з кумом спати ляжу... [там само, с.160]. – Куди ідеш, куди ідеш, чоловіченьку? – До куми, до куми на всю ніченьку... [там само, с.162]. Ой кум кумі рад, завів її в виноград: – Щипай, кумо, ягодки, которії солодкі, которії гіркі – для моєї жінки [там само, с. 163].

Висновки і перспективи дослідження. Проведений аналіз текстів народних пісень, у яких представлені уявлення українців про кумівство, ставлення до кумів, їхнє значення для похресника, стосунки між кумами тощо, дозволяє зробити наступні висновки: 1. Традиція кумівства в сімейних обрядах з давніх-давен закарбована в лінгвоментальності українців. 2. В ритуалі хрестин кумування в широкому значенні передбачало встановлення родинних стосунків; у вузькому – означало дублювання подружнього життя між чоловіком і дружиною в усіх його проявах; 3. Кумування в сімейних обрядах було первинним, у календарних – вторинним, і це пояснюється особливостями міфологічного світосприйняття праукраїнців; 4. В календарних обрядах дівчата кумувалися між собою на тлі живої природи, коли дерева й рослини, за віруваннями предків, мали найбільшу життєдайну силу, з ціллю примноження та обміну

жіночою енергією для підтримки та допомоги в різних життєвих ситуаціях; 5. Кумівство в ритуалі хрестин передбачало дублювання батьківських обов'язків стосовно хрещеної дитини, але перш за все, малося на увазі духовне виховання. 6. До кумів ставилися з особливою повагою, як до баби повитухи, від якої залежало життя й здоров'я матері та дитини, а куми брали на себе відповідальність за матеріальне забезпечення життя похресника у разі смерті біологічних батьків; 7. Дублювання подружнього життя кумами охоплювало й інтимну сферу, незважаючи на те, що вони мали свої сім'ї; такі стосунки між кумом та кумою в прадавні часи вважалися нормою і не засуджувались; 8. Тексти народних пісень, які дійшли до нас, віддзеркалюють пізніший період, коли коханці, якими могли бути куми, викликали обурення й негативне ставлення до себе.

Перспективи дослідження пов'язані з аналізом текстів весільних обрядових пісень, у яких збережена інформація про *вінчальних кумів*.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
2. *Вовк Х.* Студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 336 с.
3. *Герус Л. М.* Функціональна, семантична та етично-естетична цінності обрядового хліба українців, їх актуалізація у соціокультурному просторі початку XXI ст.: дис. ... д-ра історичних наук 07.00.05 «Етнологія». Львів, 2021. 315 с.
4. *Давидюк В. Ф.* Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 310 с.
5. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу: матеріали з полудневої Київщини / обробив З. Кузеля. *Матеріали до україно-руської етнології*. Львів, 1906. Т. 8. 202 с.
6. Етимологічний словник Української мови: у 7 т. Київ: Наук. думка, 1983. Т. 3. 1989. 552 с.
7. *Кирилюк О.* «Ой, кум до куми залицявся...»: походження та універсально-культурний зміст звичаю кумівства. Одеса: INVAZ, 2011. 100 с.
8. *Кондратович О. П.* Українські звичаї. Народини. Коса ж моя... Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. 240 с.
9. Народні пісні: Записи Людмили Єфремової. Київ: Наук. думка, 2006. 575 с.
10. *Скуратівський Василь.* Святвечір. (У 2 к.). Київ: Вироб.-комерц. фірма «Перлина», 1994. К. 1. 288 с.
11. Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського. Київ: Наукова думка, 1974. 782 с.
12. Хрестинні пісні. Зібрала та упоряд. Ганна Сокіл. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 208 с.
13. *Яковлєва О. В.* Спільне коріння символіки в українських родинних і календарних обрядах. Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу: Одеські етнографічні читання: матеріали міжнар. наук. конф. Одеса, 2011. С. 355-363.

14. Яковлева О. В. Обрядовый дискурс у системе национальной лингвоментальности: монография. Одеса: Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, 2014. 396 с.
15. Frazer James George. *The Golden Bough*. Oxford University Press, 2009. 852 p.

References

1. (2007), *A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language [Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoyi ukrajynskoyi movy]*, VTF «Perun», Kyiv; Irpin, 1736 p.
2. Vovk, X. (1995), *Studies on Ukrainian ethnography and anthropology [Studiyyi z ukrajynskoyi etnografiiyi ta antropologiyi]*, Mystecztvo, Kyiv, 336 p.
3. Gerus, L. M. (2021), *Functional, semantic, and ethical-aesthetic values of ceremonial bread of Ukrainians, their actualization in the socio-cultural space of the beginning of the 21st century: thesis [Funkcionalna, semantychna ta etychno-estetychna cinnosti obryadovogo hliba ukrajinciv, yih aktualizaciya u sociokulturnomu prostori pochatku XXI st.]*: dys. ... d-ra istorychnyx nauk 07.00.05 «Etnologiya», Lviv, 315 p.
4. Davydyuk, V. F. (2005), *Primordial mythology of Ukrainian folklore [Pervisna mifologiya ukrajynskogo folkloru]*, Volynska oblasna drukarnya, Luczk, 310 p.
5. (1906), *A child in the customs and beliefs of the Ukrainian people: materials from the midday Kyiv region [Dytyna v zvychayah i viruvannyah ukrajynskogo narodu: materialy z poludnevoyi Kyivshhyny]* obrobyv Z. Kuzelya. *Materialy do ukrajino-ruskoyi etnologiyi*. Lviv, T. 8, 202 p.
6. (1989), *Etymological dictionary of the Ukrainian language [Etymologichnyj slovnyk Ukrajynskoyi movy]*: u 7 t., Nauk. dumka, Kyiv, 1983. T. 3. 552 p.
7. Kurylyuk, O. (2011), *Oh, the best man courted the best man...: the origin and universal cultural content of the custom of nepotism [«Oj, kum do kumy` zalycyavsya...»: pohodzhennya ta universalno-kulturnyj zmist zvychayu kumivstva]*, INVAZ, Odessa, 100 p.
8. Kondratovych, O. P. (2007), *Ukrainian customs. Birth. My braid [Ukrajynski zvychayi. Narodyny`. Kosa zh moja...]*, Volynska oblasna drukarnya, Lucz`k, 240 p.
9. (2006), *Folk songs: Records of Lyudmila Yefremova [Narodni pisni: Zapysy Lyudmyly Yefremovoyi]*, Nauk. dumka, Kyiv, 575 p.
10. Skurativskij, V. (1994), *Christmas Eve [Svyatvechir]*, (U 2 k.), Vyrob.-komercc. firma «Perlyna», Kyiv, K. 1, 288 p.
11. (1974), *Ukrainian folk songs recorded by Zorian Dolenga-Khodakovskyy [Ukrajynski narodni pisni v zapysah Zoriana Dolengy`-Hodakovskogo]*, Naukova dumka, Kyiv, 782 p.
12. (2007), *Christening songs. Collected and organized. Hanna Sokil [Hrestynni pisni. Zibrala ta uporyad. Ganna Sokil]*, Vydavnychyj centr LNU imeni Ivana Franka, Lviv, 208 p.
13. Yakovlieva, O. V. (2011), *Spilne korinnya symboliky v ukrajynskyh rodynnyh i kalendarnyh obryadah. [Common roots of symbolism in Ukrainian family and calendar rites]*, *Kalendarsna obryadovist` u zhyttyediyalnosti etnosu: Odeski etnografichni chytannya: materialy mizhnar. nauk. konf.* Odessa, pp. 355-363.

14. Yakovlieva, O. V. (2014), *Ceremonial discourse in the system of national linguistic mentality: monograph [Obryadovyj dyskurs u systemi nacionalnoyi lingvamentalnosti: monografiya]*, Odeskyj nacionalnyj universytet imeni I. I. Mechnykova, Odesa, 396 p.
15. Frazer James George, (2009), *The Golden Bough*. Oxford University Press, 852 p.

•••

УДК 811.112.2:373.3.016-057.874

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283883>

O. G. Vasylenko,

Dr.,

Nationale Metschnikow Universität Odesa,

Dozentin am Lehrstuhl für Fremdsprachen an Naturwissenschaftlichen Fakultäten

ARBEITSINSTRUMENT RUTELA FÜR DIE FÖRDERUNG VON UKRAINISCHEN SCHULKINDERN BEI DER DEUTSCHANEIGNUNG IN ÖSTERREICH

Der vorliegende Artikel ist dem Projekt RUTELA gewidmet, der sich mit dem förderorientierten Arbeitsinstrument zur Feststellung des Potenzials der Kinder im schriftsprachlichen Bereich auseinandersetzt. Die Aktualität dieses Themas ist dadurch zu erklären, dass über 10000 Schulkinder im Folge des in der Ukraine ausgebrochenen Krieges nach Österreich geflüchtet sind und mussten sich in das neue österreichische Schulsystem integrieren lassen, eine neue Fremdsprache lernen und sich an die neuen Schulfreund:innen und Lehrer:innen gewöhnen.

Das Ziel dieser Studie besteht darin, einen Zugang zu kindlichen Kreativität zu finden, sich in ihre Vorstellungs- und Schreibwelten hineinzusetzen, frühe literale Aktivitäten im Deutschen und Ukrainischen zu erfassen und die Volksschulkinder auf der Grundlage der Ergebnisse dieser Erfassung im schriftsprachlichen Bereich zu fördern. Um dieses Ziel zu erreichen, wurde eine Reihe von Aufgaben gelöst. Zuerst wurden Schreibproben in Klassen mit Schwerpunkt: Ukrainisch und Deutsch an Volksschulen in Wien gesammelt. Danach wurden die erhobenen Daten analysiert und abschließend interpretiert. Der Gegenstand der Studie ist der frühe Schriftspracherwerb in Sprachen Deutsch und Ukrainisch.

Das Material der Studie besteht aus Schreibproben in der ukrainischen und deutschen Sprache. Als Methode wurde das Elizitierungsverfahren angewandt. Es geht um die Handlungen, die die Probanden zu einer produktiven schriftsprachlichen Aktivität veranlassen.

Der vorliegende Beitrag orientiert sich sowohl an das Verfahren, das in der Arbeitstradition von Hans Reich steht, der zu einem ressourcenorientierten Verständnis migrationsbedingter Zweisprachigkeit erheblich beigetragen hatte, als auch an dem Arbeitsinstrument ELA (Early Literacy Acquisition), das die Fähigkeit zur schriftsprachlichen Textproduktion in der türkischen und deutschen Sprache feststellt.

Als Ergebnis der Analyse der gewonnenen Daten wurden Diskrepanzen zwischen der realisierten und der tatsächlichen Schriftkompetenz festgestellt sowie das Potenzial des Kindes für die Produktion schriftlicher Texte im frühen Alter ermittelt. Die gewonnenen Ergebnisse und ihre Interpretation ermöglichen es, ein Sprachprofil des Kindes zu erstellen, das seine Fähigkeiten beschreibt, sowie didaktische und methodische Ansätze zu entwickeln, die das Erlernen sowohl des Deutschen als auch der Muttersprache unterstützen.

Schlüsselwörter: Volksschule, Ukrainisch, Deutsch, Schriftsprache, Sprachliche Aktivität, Elizitierung

О. Г. Васильченко,

канд. філол. наук, доц.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів*

RUTELA ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ ПРИ ВИВЧЕННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В АВСТРІЇ

Ця стаття присвячена проєкту RUTELA, в рамках якого розроблено критерії, що визначають можливості та потенціал дитини для розвитку німецькомовної писемної компетентності. Актуальність цієї теми зумовлена ситуацією, в результаті якої понад 10000 дітей шкільного віку опинилися в Австрії і змушені інтегруватися в австрійську систему шкільної освіти, вивчати нову для більшості іноземну мову й адаптуватися до нового колективу та вчителів.

Метою цього дослідження є виявлення потенціалу учнів початкової школи з рідною українською мовою на основі робочого інструменту RUTELA щодо визначення здатності продукувати письмові тексти німецькою мовою дітьми початкової школи. Для досягнення поставленої мети було виконано низку завдань: зібрано зразки письмових текстів у класах початкової школи у місті Відні українською та німецькою мовами, проведено аналіз та інтерпретацію отриманих даних.

Об'єктом дослідження є рання здатність до писемного мовлення німецькою мовою дітей початкової школи, рідною мовою яких є українська. Виявлення потенціалу школярів та використання його для вивчення німецької мови становить предмет дослідження.

Зразки письмових текстів українською та німецькою мовами є матеріалом даного дослідження. Як метод використовувалася еліцація, що передбачає дії, які спонукають досліджуваних до продуктивного виду мовленнєвої діяльності.

Представлене дослідження орієнтується на розуміння розвитку усної та писемної мовленнєвої діяльності в умовах багатомовності згідно з підходом, розробленим Гансом Райхом, а також спирається на робочий інструмент ELA (Early Literacy Acquisition), що визначає здатність до продукування письмових текстів у ранньому віці турецькою та німецькою.

В результаті аналізу отриманих даних удалося встановити розбіжності між реалізованою та фактичною письмовою компетенцією, а також визначити потенціал дитини до продукування письмових текстів у ранньому віці. Отримані результати та їх інтерпретація дозволяють скласти мовний профіль дитини, що описує її здібності, а також розробити дидактико-методичні підходи для підтримки під час навчання як німецької, так і рідної мови.

Ключові слова: початкова школа, українська мова, німецька мова, писемне мовлення, мовленнєва діяльність, еліцитація.

O. G. Vasylichenko,

PhD in Linguistics, Associate Professor,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Department of Foreign Languages of Natural Sciences Faculties Associate Professor

RUTELA AS A TOOL FOR REVEALING THE POTENTIAL OF UKRAINIAN SCHOOLCHILDREN WHEN STUDYING GERMAN IN AUSTRIA

This article is devoted to the RUTELA project, within the framework of which criteria have been developed that determine the possibilities and potential of a child for the development of German written speech competence. The relevance of this topic is due to the situation, as a result of which more than 10,000 school-age children ended up in Austria and were forced to integrate into the Austrian school system, learn a new foreign language for the majority, and adapt to a new team and teachers.

The purpose of this study is to identify the potential of primary schoolchildren with Ukrainian as a native language based on the RUTELA working tool to determine the ability to produce written texts in German. To achieve this goal, a number of tasks were completed: samples of written texts were collected in the classes of an elementary school in the city of Vienna in Ukrainian and German, analysis and interpretation of the data were carried out.

The object of the study is the early ability to write in German in elementary school children whose native language is Ukrainian. Identifying the potential of schoolchildren and using it to learn the German language is the subject of the research.

Samples of written texts in Ukrainian and German are the material of this study. Elicitation was used as a method, implying actions that encourage the subjects to a productive type of speech activity.

The presented study focuses on understanding the development of oral and written literacy in a multilingual environment according to the approach developed by Hans Reich, and also relies on the ELA (Early Literacy Acquisition) working tool, which determines the ability to produce written texts at an early age in Turkish and German.

As a result of the analysis of the obtained data, it was possible to establish discrepancies between the realized and actual written competence, as well as to

determine the child's potential for the production of written texts at an early age. The obtained results and their interpretation make it possible to draw up a child's language profile that describes his abilities, as well as to develop didactic and methodological approaches to support learning both German and his native language.

Key words: elementary school, Ukrainian, German, written speech, speech activity, elicitation.

ARBEITSINSTRUMENT RUTELA FÜR DIE FÖRDERUNG VON UKRAINISCHEN SCHULKINDERN BEI DER DEUTSCHANEIGNUNG IN ÖSTERREICH

Einleitung. Wegen des in der Ukraine ausgebrochenen Krieges ist Wien für viele ukrainische Familien, vor allem für Mütter mit Kindern, zu einem Zufluchtsort geworden. Laut den Angaben der Bildungsdirektion Wien sind mehr als 10000 ukrainischer Schüler:innen seit März 2022 in Österreich eingeschult worden. Alle schulpflichtigen Kinder waren in österreichische Schulen aufgenommen, mussten sich an das neue Schulsystem, neue Schulfreund:innen und für viele auch an eine ganz neue Fremdsprache gewöhnen. Seit März 2022 haben die Kinder und ihre Eltern viele unterschiedliche Erfahrungen in Abhängigkeit davon gesammelt, ob das Kind in eine Regelklasse oder in eine so genannte Neu-in-Wien-Klasse eingeschrieben wurde, wo die Schüler:innen von zwei Lehrer:innen betreut sind. Die österreichischen Lehrkräfte arbeiten in Tandem mit ukrainischen Kolleginnen, die die Schüler:innen aus der Ukraine in ihrer Erstsprache unterstützen. Zweifellos trägt das zum Angstabbau bei, sowie gibt den Kindern eine Möglichkeit, sich mit den Gleichaltrigen in der Muttersprache austauschen zu können. Die Neu-in-Wien-Klassen sind eine Sonderform der Deutschförderklassen, gelten als temporäre Maßnahme zur Beschulung von Schüler:innen aus der Ukraine und verfolgen das Ziel, den Kindern nicht nur einen strukturierten Alltag zu geben, sondern auch ihnen zu ermöglichen, sich kognitiv zu entwickeln. Die Lehrkräfte haben die Möglichkeit, Inhalte aus ukrainischen Lehrbüchern parallel zu den Themen zu verwenden, die in österreichischen Lehrplänen vorgesehen sind. Es hat einen großen Vorteil besonders für ältere Kinder, die noch kein oder etwas Deutsch können. So können komplexe Inhalte von verschiedenen Fächern problemlos erwerben. Seit September 2022 heißen diese für ukrainische Kinder eingerichteten Klassen nun Klasse mit Schwerpunkt: Deutsch-Ukrainisch (KSDU-Klassen). Die ukrainischen Kinder gelten als außerordentliche Schüler:innen so wie auch die anderen Kinder mit Migrationshintergrund, die der Unterrichtssprache Deutsch entweder mangelhaft oder unzureichend folgen können (daher außerordentlich sind) und können zwei Jahre nicht benotet werden. Damit das Kind aus einer Neu-in-Wien-Klasse in eine Regelklasse wechseln kann, soll es sein Können beweisen, der Unterrichtssprache Deutsch zu folgen. Zu diesem Zweck werden seine Kompetenzen im Deutschen mit Hilfe von dem Mika-D-Test gemessen. Im Laufe des Schuljahres wird auch ein Screening für basale Lesefertigkeit durchgeführt. Da zur Entwicklung von Literalität

nicht nur das Lesevermögen, sondern auch die Schreibfähigkeit gehört, wäre es auch wichtig, die Schriftkultur zu entwickeln, was später zu Schulerfolg führen würde. Literale Erfahrungen ermöglichen den Kindern nicht nur, Wissen zu erwerben und die Welt besser zu verstehen, sondern auch Zusammenhänge und Verbindungen herzustellen (Textkompetenz zu erwerben), ihren Wortschatz zu erweitern sowie ihre Sprache und Ausdrucksfähigkeiten insgesamt weiter zu entwickeln [6, s. 22].

In diesem Beitrag wird ein förderorientiertes Arbeitsinstrument vorgestellt, das die Erfassung früher literaler Aktivitäten im Deutschen und Ukrainischen zum Ziel hat. Meine Untersuchung, die im Rahmen des RUTELA-Projekts durchgeführt worden ist, ist auf den Deutschaneignungsprozess von ukrainischsprachigen Volksschulkindern fokussiert. Es geht um eine Erweiterung des Analyseinstruments der frühen literalen Aktivitäten im Türkischen und Deutschen ELA (Early Literacy Acquisition/Erfassung frühen Literalitätserwerbs) <https://phaidra.univie.ac.at/search/?page=1&pagesize=10&collection=o:1433470> [3].

Ziele, Aufgaben, Methoden. Das Ziel dieser Studie besteht darin, einen Zugang zu kindlichen Kreativität zu finden, sich in ihre Vorstellungs- und Schreibwelten hineinzuversetzen, frühe literale Aktivitäten im Deutschen und Ukrainischen zu erfassen und die Volksschulkinder auf der Grundlage der Ergebnisse dieser Erfassung im schriftsprachlichen Bereich zu fördern.

Um dieses Ziel zu erreichen, wurde eine Reihe von Aufgaben gelöst. Zuerst wurden Schreibproben in Klassen mit Schwerpunkt: Ukrainisch und Deutsch an Volksschulen in Wien gesammelt. Danach wurden die erhobenen Daten analysiert und abschließend interpretiert.

Der Gegenstand der Studie ist der frühe Schriftspracherwerb in Sprachen Deutsch und Ukrainisch.

Das Material der Studie besteht aus Schreibproben in der ukrainischen und deutschen Sprache. Als Methode wurde das Elizitierungsverfahren angewandt. Es geht um die Handlungen, die die Probanden zu einer produktiven schriftsprachlichen Aktivität veranlassen.

Die zentrale Frage, die im Fokus der Betrachtung steht, lautet: Was bringen die Kinder sprachlich aktiv mit? Die Schüler:innen werden zu einer Schreibaktivität ermutigt, wobei die Interaktion der Sprachen und alle Ressourcen, die ihnen zur Verfügung stehen, zugelassen werden. Auf solche Weise kommen literarische Potenziale und Fähigkeiten der Kinder zum Ausdruck. Die Produkte, die dabei entstehen, sind geschriebene Texte, die eine Momentaufnahme darstellen, in der relativ spontan mit einem Bild- und Schreibimpuls etwas zu Papier gebracht wird und dabei Gedankensprünge und Fragmente erwartbar sind wie auch das Erzählen mit einem roten Faden [3, s. 5]. Im Mittelpunkt der Betrachtung steht die Analyse dieser spontan initiierten schriftsprachlichen Aktivität. Es erfolgt eine differenzierte Betrachtung der Schreibproben, indem die Texte im Bereich der Lexikosemantik, der Morphosyntax und der Textualität aus einer ressourcenorientierten Perspektive analysiert werden.

Dieser Beitrag setzt sich mit dem lernprozessbegleitenden Arbeitsinstrument zur Erfassung früher ukrainisch-deutscher Literalität auseinander. Die vorliegende Pilotstudie basiert sich auf dem Sprachdiagnoseverfahren ELA, das von Inci Dirim (Universität Wien) in Zusammenarbeit mit Drorit Lengyel (Universität Hamburg), Berrak Atamaca (Universität Wien), Özlem Demir (Universität Wien), Onur M. Sentepe (Universität Wien) und Aybike Savac (Universität Hamburg) entwickelt wurde und eine lernprozessbegleitende Diagnostik darstellt [7; 8]. Dieses Verfahren steht in der Arbeitstradition von Hans Reich, der zu einem ressourcenorientierten Verständnis migrationsbedingter Zweisprachigkeit erheblich beigetragen hatte [10].

Es geht um kein Instrument der kompetenzorientierten Sprachstandsdiagnose, mit dem Aussagen über eine globale schriftsprachliche Kompetenz getroffen werden. Vielmehr handelt es sich um die Ermutigung zur Textproduktion auf Ukrainisch und Deutsch. Knopp, Becker-Mrotzek & Grabowski [5, c. 296] definieren Schreibkompetenz als „eine komplexe Fähigkeit, die der Herstellung funktional angemessener Texte dient und an der sehr unterschiedliche sprachliche, kognitive, motivationale und affektive Komponenten beteiligt sind.“ Es sei zu betonen, dass die Diagnose der Schreibkompetenz von den Schüler:innen, die sich Deutsch als Zweitsprache aneignen, ein relativ neues Arbeits- und Forschungsgebiet ist [14, s. 471]. Es könnte dadurch erklärt werden, dass die Produktion von Texten ein komplexer Prozess ist. Er lässt sich nicht direkt beobachten und beruht sich auf unterschiedlichen Vorgehensweisen und Entscheidungen. Die Texte können global beurteilt oder kriterienbezogen analysiert werden. Es handelt sich dabei um zwei unterschiedliche Verfahren. Während bei dem ersten Gesamteindruck beurteilt wird, wird bei der kriterienbezogenen Analyse auf verschiedene Aspekte des Textes eingegangen. Der Aufwand ist dabei enorm. Joachim Schäfer (2019) weist auf das Vorhandensein von den typischen Handlungsschritten beim Schreiben eines Textes hin, die auf der Prozessebene dargestellt sind [13, s. 474]. Die Ebene der Ressourcen umfasst die „[...] sprachlichen und kognitiven Voraussetzungen [...]“ für Schreibprozesse [2, s. 59].

Erhebung der Daten. Das Datenmaterial stammt von sieben- bis neunjährigen Volksschulkindern, die in Neu-in-Wien-Klassen aufgenommen wurden. Die Daten wurden im Juni 2022 an drei Volksschulen erhoben: VS 1160 Liebhartsgrasse 19-21 am 7., 14., 21. Juni; VS 12 Nymphengasse 7 am 10., 17., 24. Juni und VS 1020 Czerninplatz 3 am 8., 15., 22. Juni 2022. Die Schreibproben wurden im Laufe von 4 Wochen gesammelt, woran 40 ukrainische Schulkinder teilgenommen haben. Jedes Kind hat eine Geschichte in drei Sprachen verfasst. Die Datenbank besteht aus 120 Texten.

Die Schreibproben wurden nicht direkt hintereinander erhoben, sondern zwischen den Erhebungen gab es eine Woche Zeit, damit sich die Schüler:innen wieder neu auf das Bild als Schreib Anlass einlassen können. Durch das Situationsbild soll die Fantasie der Kinder angeregt und ein kreativer Schreibprozess initiiert werden. Das Bild stammt aus dem Kinderbuch von Serena Romanelli „Kleiner Dodo, was spilest du?“, illustriert von Hans de Beer [11]. Zu Beginn und während der Erhebung sollte möglichst wenig über den

Bildinhalt gesprochen werden, damit die Schüler:innen einen individuellen Zugang zum Bild erhalten und ihre Schreibprobe auf dieser Basis erstellen.

Der offene Schreibimpuls, der an jedem Termin in der jeweiligen Sprache formuliert wurde, ließ die Schüler:innen ihre Texte unterschiedlich gestalten und sich kreativ im Schreiben ausprobieren. Der Schreibimpuls ist auf Deutsch „Schau dir das Bild an und schreibe auf, was dort passiert!“ und auf Ukrainisch „Поглянь на картинку та опиши, що там відбувається?“ formuliert. Wenn die Kinder danach gefragt haben, wie das eine oder das andere Tier auf Deutsch heißt, wird es ihnen in diesem Fall vorgeschlagen, den Figuren auf dem Bild Vornamen zu geben oder ein Bild zu zeichnen. Das haben die Kinder akzeptiert und sich an die Arbeit gemacht. Für die Beschreibung des Bildes standen ihnen 30 bis 40 Minuten zur Verfügung. Diese Zeit hat völlig gereicht.

Nachdem die Schreibproben erhoben worden sind, werden Texte zunächst von der Auswerterin im Auswertungsbogen in die Spalte Schreibprobe übertragen. Eine der Voraussetzungen dabei ist es, dass keine Korrekturen oder sonstigen Änderungen am Text vorgenommen werden dürfen. Falls es Wörter geben sollte, die aufgrund der Schreibweise schwer zu bestimmen sind, können mögliche Erklärungen in der Spalte Notizen/Anmerkungen vermerkt werden. Die Zeilen der Originalschreibprobe der Schüler*innen werden nummeriert. So fällt es bei der Auswertung leichter, die entsprechenden Stellen eindeutig zu zitieren oder sich auf einzelne Zeilen der Schreibprobe zu beziehen.

Auswertung der Daten. Für die Analyse der Schreibproben steht ein Auswertungsbogen zur Verfügung. Als Grundlage zur Entwicklung der Analysekatogorien diente das Auswertungsverfahren von Savaş [12]. Die Analysekatogorien wurden aus dem vorliegenden empirischen Material (den Schreibproben der Schüler:Innen) entwickelt sowie aus der Literatur gewonnen und an den vorliegenden Texten erprobt. Dieses induktiv-deduktive Vorgehen wurde mehrfach wiederholt; in diesem Zuge wurden Katogorien bestätigt, verworfen, ausdifferenziert und/oder neu entwickelt [3, s. 3].

Die Auswertung der Schreibproben ließ schlussfolgern, dass es einen Zusammenhang zwischen der Herkunftssprache und der Sprache, in der das Kind den Text bei dem ersten Termin geschrieben hat, gibt. Die erhobenen Schreibproben zeugen davon, dass die Ausdrucksfähigkeit in der Herkunftssprache kreativer vorkommt. Dementsprechend kommen auch vielfältigere sprachliche Mittel zum Ausdruck. Da die Verben ein aussagekräftiger Indikator zur Analyse des Sprachstands sind, ließ sich ein Zusammenhang zwischen der Anzahl der in Schreibproben gebrauchten Verben mit dem Deutschkönnen verfolgen: je weniger sich das Kind eine Sprache kann, desto seltener sind die Verben vorgekommen. Die Anzahl der Nomen, die die Inhalte einer sprachlichen Äußerung transportieren, und der Adjektive, die die Aufgabe haben, Nomen und Verben zu spezifizieren, ist dagegen hoch. Die im Text vorkommenden Wörter werden in die entsprechende Wortart-Spalte eingetragen, ohne dabei die Schreibweise der Schüler*innen zu verändern. In die Spalte „Sprachkontaktvariante“ sind solche Wörter einzutragen, die von einer anderen Sprache beeinflusst sind. In den Schreibproben können auch dialektal, soziolektal und idiolektal gefärbte Wörter vorkommen, die in die Spalte

„weitere Varianten“ eingetragen werden können. Dadurch wird das Ausdrucksspektrum beim einzelnen Kind deutlich, das darüber hinaus einen didaktischen Wert in sich trägt: Durch die Reflexion, welcher Kategorie ein Ausdruck oder ein bestimmtes Wort zugeordnet werden soll, wird der ressourcenorientierte Blick geschärft und zugleich erhält ein:e Auswerter:in Hinweise, welche lexikalisch-semantischen Aspekte beim Schreiben im Unterricht akzentuiert werden können, z.B. in welchen Kontexten welche Ausdrücke angemessen sind und warum das der Fall ist.

Im Bereich morphologisch-syntaktische Aktivitäten werden unterschiedliche Wortgruppen festgehalten. Aus den Daten geht hervor, dass Nominal- und Verbalgruppen die am häufigsten vorkommenden Gruppen sind. Es kamen sowohl einfache (z.B. *Alles ist grün und schön.*) als auch komplexe syntaktische Sinneinheiten (z.B. *Після того як він все вивче, він відкриє свою музичну школу, і буде вчити інших звірят грати на скрипці.*) mit unterschiedlichen inhaltlichen Funktionen: Beschreibung (Ort, Handlung), Auszählung, Ergänzung der Informationen.

Im Auswertungsbogen werden außerdem Verbindungselemente und Kohäsionsmittel (Rekurrenz: z.B. *Поряд на гілці сидить маленька мавпочка. Мавпочка вміє дуже красиво грати на скрипці.*), Pro-Formen (z.B. *Das ist der Vogel. Er ist orange und schön.*), Substitution, räumliche und temporale Verbindungselemente) vermerkt, die die Verknüpfung des Textes veranschaulichen. Die in den kindlichen Texten am öftesten vorkommenden Verbindungselemente fürs Ukrainische sind *щоб, та, і, яку, як, коли, після того як, але* und fürs Deutsche *wie, sowie, und zwar, und, danach, dass, wenn, weil*.

Auf der Textebene geht es um die Erfassung von Textgestaltungsaspekten. Hierzu zählen strukturelle und inhaltliche Kohärenz. Das Kind kann z.B. mit einer Aufzählung verschiedener Aspekte beginnen, die miteinander verknüpft sind und aufeinander aufbauen, oder das Kind beginnt mit der Beschreibung einer Aktivität des Protagonisten, die sich in eine märchenhafte Erzählung verwandelt. Ein wichtiger Punkt bei der Auswertung bezieht sich auf den Umgang mit dem Situationsbild (z.B. Anknüpfung an Situationsbild, Tempuswechsel, Aufzählung der Bildfiguren stichwortartig oder mit attributiven Ergänzungen) sowie mit dem Schreibimpuls, der Textgestaltung (z.B. Einführung in die laufende Aktivität, in die Handlungszeit und den Handlungsort), Einführung der Figuren (zusammenfassend oder einzeln und beschreibend) und Stilfiguren.

Es war interessant festzustellen, dass Figuren und Aspekte, die über das Situationsbild hinausgehen, fast ausschließlich in den in der Erstsprache verfassten Texten vorkommen. In der Erstsprache geht man viel leichter ins Detail, viel mehr Emotionen und Phantasie werden zum Ausdruck gebracht. Darüber hinaus sind komplexere grammatische Strukturen und ein vielfältigeres Wortartengebrauch zu beobachten. Die auf Deutsch geschriebenen Texte sind kürzer, durch eine einfachere Struktur charakterisiert. Da manche Vokabeln dem Kind fehlen, werden sie durch Wörter aus dem Ukrainischen oder Englischen ersetzt, den Tieren, deren Namen das Kind auf Deutsch nicht kennt, werden die Vornamen gegeben. Wieviel Potenzial aber das Kind in der Tat besitzt, ist gerade aus seinem Text, der in der Erstsprache verfasst wurde, zu erschließen.

Im Bereich „Besonderheiten“ können Aspekte berücksichtigt werden, die in keine der Kategorien zugeordnet werden konnten, z.B. skribale bzw. orthografische Besonderheiten. In den deutschsprachigen Schreibproben kommt es oft vor, dass die Substantive, die nicht am Satzanfang stehen, klein geschrieben werden, was als eine Übertragung ukrainischer Schreibkonventionen auf das Deutsche gedeutet werden kann. Oder in der ukrainischsprachigen Schreibprobe werden alle Wörter klein geschrieben, auch am Satzanfang, was den Schreibnormen widerspricht. Oder aber auch umgekehrt, die Tierarten werden in einer ukrainischsprachigen Schreibprobe großgeschrieben, auch wenn sie nicht am Satzanfang stehen. Das können daran liegen, dass diese Tiere entweder als Protagonisten der Erzählung angesehen werden oder hier eine Übertragung deutscher Schreibkonventionen auf das Ukrainische stattfindet, wo man alle Substantive großschreibt. Außerdem werden einige ukrainische Wörter durch russische ab und zu ersetzt. Es kommt manchmal auch zum Graphemwechsel. Der Hauptprotagonist wird oft als Diminutiv (*das Äffchen, мавпочка*) gebraucht.

Beim Schreibimpuls ist es wichtig, die Kinder zur Textproduktion zu ermutigen, ihnen einen Raum zur Verfügung zu stellen, in dem sie ihr Potenzial entwickeln und erfolgreich eine Aufgabe bewältigen können. Dabei werden Interaktion der Sprachen sowie alle Ressourcen fürs Verfassen eines Textes zugelassen. Dieser Prozess könnte möglicherweise als eine Form des Translanguaging bezeichnet werden, was die kreative Nutzung aller zur Verfügung stehenden sprachlichen Ressourcen durch mehrsprachige Individuen für die Kommunikation, ohne Berücksichtigung des Konstrukts von Sprachgrenzen, bedeutet [1; 4]. Als pädagogische Strategie ermöglicht Translanguaging mehrsprachigen Schüler*innen, bei ihren Lernprozessen offen ihre sprachlichen Repertoires zu nutzen und sowohl fachliche als auch ihr sprachliches Repertoire weiterzuentwickeln [9, c. 97]. Dabei können Code-Switching, Code-Mixing, Transfer sowie hybride Formen produziert werden.

Fazit und Ausblick. Ausschlaggebend für das RUTELA-Instrument ist das Verständnis, sich die kindlichen Texte nicht nach der Standardnorm anzusehen, nicht als richtig oder falsch zu beurteilen. Alles, was vom Kind nicht normgerecht geschrieben wird, soll nicht als Fehler gesehen und nicht sofort rot markiert werden. Vielmehr geht es um die kompetenz- und ressourcenorientierte Wahrnehmung der von Schüler:innen produzierten Texte, die durch Lehrkräfte gestärkt wird. Das Arbeitsinstrument RUTELA ermöglicht, einen Zugang zur kindlichen Kreativität, zum Potenzial zu finden, das sich oft in den in der Erstsprache verfassten Texten versteckt bleibt. Die Auswertungsergebnisse können eine Grundlage für die schriftsprachliche Förderung der ukrainischen Kinder in der deutschen Sprache bilden. Es geht vor allem darum, dass Lernende wissen, dass durch den offenen Einsatz von Sprachen Aufgaben bewältigt werden und Inhalte erschlossen werden können [9, s. 98].

Darüber hinaus soll die Frage beantwortet werden: Was kann man als eine Lehrkraft konkret mit den Auswertungsergebnissen machen? Im nächsten Schritt werden die Vorschläge für die Förderung der Schulkinder sowohl im fremdsprachlichen als auch im erstsprachlichen Unterricht ausgearbeitet.

Literatur

1. *Becker Susanne*. Translanguaging im transnationalen Raum Deutschland – Türkei. *Küppers, A. Pusch, B. Semerci, U. (Hrsg.). Bildung in transnationalen Räumen*. Wiesbaden: Springer, 2016. C. 35-52.
2. *Becker-Mrotzek, Michael*. Schreibkompetenz. *Joachim Grabowski (Hrsg.) Sinn und Unsinn von Kompetenzen: Fähigkeitskonzepte im Bereich von Sprache, Medien und Kultur*. Opladen: Budrich, 2014. C. 51–71.
3. *Dirim, Inci, Lengyel, Drorit, Savac, Aybike, Demir, Özlem & Pernen, Kevin Rudolf*. ELA. Handreichung – Anleitung für die Verwendung des Auswertungsinstruments. 2020. https://doi.org/10.25365/phaidra.330_3 [16.05.2023]
4. *Garcia, Ofelia & Li, Wie*. Translanguaging: language, bilingualism and education. London: Palgrave Macmillan, 2014. 165 S.
5. *Knopp, Matthias, Michael Becker-Mrotzek & Joachim Grabowski*. Diagnose und Förderung von Teilkomponenten der Schreibkompetenz. *Angelika Redder & Sabine Weinert (Hrsg.): Sprachförderung und Sprachdiagnostik: Interdisziplinäre Perspektiven*. Münster: Waxmann, 2013. S. 296–315.
6. *Kuyumcu, Şafak & Kuyumcu, Reyhan*. Entwicklung von Literalität in Kooperation mit Migranteneltern. *Kindergarten heute*. Heft 11/12, 2004. S. 22-27.
7. *Lenguel, Drorit*. Sprachstandsfeststellung bei mehrsprachigen Kindern im Elementarbereich. Eine Expertise der Weiterbildungsinitiative Frühpädagogische Fachkräfte (WIFF). Frankfurt am Main: Deutsches Jugendinstitut e.V., 2012. 48 S.
8. *Lengyel, Drorit*. Lernprozessbegleitende Diagnostik. *Gogolin, I., Hansen, A., McMonagle, S. & Rauch, D. (Hrsg.): Handbuch Mehrsprachigkeit und Bildung*. Wiesbaden: SpringerVS, 2020. S. 315-319.
9. *Plutzar, Verena*. Die Schule als sprachliche „sicherer Ort“ im Kontext von Migration und Flucht. *Krobath, Thomas, Lindner Doris & Scherf, Susanne (Hg.): Brücken bauen. Migration – Flucht – Bildung*. Wien: Lit, 2021. S. 85-101.
10. *Reich, Hans*. Auswirkungen unterschiedlicher Sprachförderkonzepte auf die Fähigkeiten des Schreibens in zwei Sprachen. *Rosenberg, Peter & Schroeder, Christoph (Hrsg.): Mehrsprachigkeit als Ressource in der Schriftlichkeit*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2016. S. 177-206.
11. *Romanelli, Serena & Hans de Beer*. Kleiner Dodo, was spielst du? Zürich: Nordsüd Verlag, 1995. 32 S.
12. *Savaş, Aybike*. Früher deutsch-türkischer Schriftspracherwerb. Unveröffentlichte Masterarbeit. Universität Hamburg., 2020.
13. *Schäfer, Joachim*. Schreiben. *Setterini, Julia & Jeuk, Stefan (Hg.): Sprachdiagnostik Deutsch als Zweitsprache*. Ein Handbuch. Berlin-Boston: De Gruyter, 2019. S. 471-496.
14. *Setterini, Julia & Jeuk, Stefan (Hg.)*. Sprachdiagnostik Deutsch als Zweitsprache. Ein Handbuch. Berlin-Boston: De Gruyter, 2019. 634 S.

References

1. Becker, Susanne (2016), *Translanguaging im transnationalen Raum Deutschland – Türkei*. Küppers, A. Pusch, B. Semerci, U. (Hrsg.). Bildung in transnationalen Räumen, Springer, Wiesbaden, pp. 35-52.
2. Becker-Mrotzek, Michael (2014), Schreibkompetenz. In Joachim Grabowski (Hrsg.), *Sinn und Unsinn von Kompetenzen: Fähigkeitskonzepte im Bereich von Sprache, Medien und Kultur*, Budrich, Opladen, pp. 51–71.
3. Dirim, Inci, Lengyel, Drorit, Savac, Aybike, Demir, Özlem & Pernen, Kevin Rudolf (2020), *ELA. Handreichung – Anleitung für die Verwendung des Auswertungsinstrumente*. https://doi.org/10.25365/phaidra.330_3 [16.05.2023]
4. Garcia, Ofelia & Li, Wei (2014), *Translanguaging: language, bilingualism and education*, Palgrave Macmillan, London, 165 p.
5. Knopp, Matthias, Michael Becker-Mrotzek & Joachim Grabowski (2013), *Diagnose und Förderung von Teilkomponenten der Schreibkompetenz*. In Angelika Redder & Sabine Weinert (Hrsg.), *Sprachförderung und Sprachdiagnostik: Interdisziplinäre Perspektiven*, Waxmann, Münster, pp. 296–315.
6. Kuyumcu, Şafak & Kuyumcu, Reyhan (2004), *Entwicklung von Literalität in Kooperation mit Migranteneitern*, Kindergarten heute, Heft 11/12, pp. 22-27.
7. Lenguel, Drorit (2012), Sprachstandsfeststellung bei mehrsprachigen Kindern im Elementarbereich. Eine Expertise der Weiterbildungsinitiative Frühpädagogische Fachkräfte (WIFF). Frankfurt am Main: Deutsches Jugendinstitut e.V.
8. Lengyel, Drorit (2020), *Lernprozessbegleitende Diagnostik*. Gogolin, I., Hansen, A., McMonagle, S. & Rauch, D. (Hrsg.), *Handbuch Mehrsprachigkeit und Bildung*, Springer, Wiesbaden, pp. 315-319.
9. Plutzer, Verena (2021), *Die Schule als sprachliche „sicherer Ort“ im Kontext von Migration und Flucht*. In Krobath, Thomas, Lindner Doris & Scherf, Susanne (Hg.), *Brücken bauen. Migration – Flucht – Bildung*, Lit, Wien, pp. 85-101.
10. Reich, H. Hans (2016), *Auswirkungen unterschiedlicher Sprachförderkonzepte auf die Fähigkeiten des Schreibens in zwei Sprachen*. Rosenberg, Peter & Schroeder. Christoph (Hrsg.), *Mehrsprachigkeit als Ressource in der Schriftlichkeit*, Walter de Gruyter GmbH, Berlin-Boston, pp. 177-206.
11. Romanelli, Serena & Hans de Beer. *Kleiner Dodo, was spielst du?* Nordsüd Verlag, Zürich 1995, 32 p.
12. Savaş, Aybike. (2020), *Früher deutsch-türkischer Schriftspracherwerb*, Unveröffentlichte Masterarbeit. Universität Hamburg.
13. Schäfer, Joachim (2019), *Schreiben*. Setterini, Julia & Jeuk, Stefan (Hg.). *Sprachdiagnostik Deutsch als Zweitsprache*, Ein Handbuch, De Gruyter, Berlin-Boston, pp. 471-496.
14. Setterini, Julia & Jeuk, Stefan (Hg.) (2019), *Sprachdiagnostik Deutsch als Zweitsprache*, Ein Handbuch, De Gruyter, Berlin-Boston, 634 p.

Н. М. Філіппова,
*кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова,
завідувачка кафедри прикладної лінгвістики*

ПОНЯТТЄВИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ «ДОБРОЧЕСНІСТЬ»

Стаття присвячена інтерпретаційному дослідженню концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ в українській і англійських мовах, що зумовлена тим, що політичний, соціальний, освітянський поступ України неможливий без однозначного розуміння універсальних концептуальних домінант, а Україна продемонструвала свою спрямованість до глобальної інтеграції освітянської сфери. Актуальність проблеми зумовлена тим, що один з таких домінантних концептів, які репрезентують українськомовну картину світу, є ДОБРОЧЕСНІСТЬ взагалі і АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ зокрема як відповідальність за дотримання морально-етичних норм. Аналіз дослідження проблеми показав досить велику зацікавленість вивчення цього морально-духовного концепту у філософії, етиці, теології, лінгвокультурології, когнітивній лінгвістиці. Мета розвідки полягає у тому, щоб розкрити концептуальну різницю у розумінні етичної категорії через поняттєвий і мовний опис цього логічно-вербального конструкту свідомості, що є елементом мовної картини світу. Мета передбачає розв'язання завдань семантичного аналізу і порівняння поняттєвих компонентів концепту. Матеріалом для аналізу слугували українськомовні й англомовні лексикографічні джерела. В статті описаний перший етап аналізу вербалізації універсального лінгвокультурного концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ як складової концепту АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ. Розглянуто основні риси вербального втілення концепту, які свідчать про його універсальний характер, що пов'язано із втіленням однієї з головних духовних цінностей чесноти, добропорядності і моральним вибором особистості. Одночасно аналіз дозволив виділити суттєву різницю, яка проявляється в англомовному концепті і яка виражається у розумінні цілісної добропорядної стійкої поведінки добродесної особистості як члена спільноти.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ, поняттєвий компонент, лексикографічний аналіз.

Nina Filippova,
Cand. Scs (Phil), Associate Professor,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Department of Applied Linguistics

NOTIONAL COMPONENT OF THE SEMANTIC STRUCTURE FOR THE CONCEPT «INTEGRITY»

The article deals with the interpretational analysis of the concept VIRTUE/ INTEGRITY in Ukrainian and English languages which is caused by the current political, social and educational movement of Ukraine which, in its turn, seems impossible without understanding of universal conceptual dominants while Ukraine has been demonstrating its intention to be integrated into the global educational community. The importance of the study is promoted by the fact that virtue, in general, and academic integrity, in particular, as moral and ethical responsibility, are considered universal for Ukrainian language worldview. The analysis has revealed that this moral concept has been the object and subject of the theoretical studies in philosophy, ethics, theology, linguistic and cultural studies, cognitive linguistics. The aim of the article is to recognize the conceptual difference in comprehending the ethical category by the conceptual and verbal description of the logical and verbal conscience structure. The tasks presuppose semantic analysis and conceptual comparison of the concept structures in Ukrainian and English languages, which are performed by means of the analysis of Ukrainian and English lexicographical sources. The article describes the first stage of verbalizing analysis of this universal concept) the main characteristics of its verbal representations being honesty, purity, virtue and moral choice of a personality. Thus, the analysis has revealed the essential difference which is expressed in the English concept and is determined by understanding honesty as the obligatory integrity of the stable behaviour of the virtual person as a member of the community who perceives his/her responsibility.

Key words: linguistic and cultural concept INTEGRITY, notional component, semantic structure, lexicographical sources.

Постановка наукової проблеми. Відомо, що універсалії культури - це базисна структура людської свідомості, а розуміння взаємозв'язку універсалій дозволяє зрозуміти розуміння світу носіями цієї культури. Безумовна світоглядна універсалія культури, яка виконує символну функцію історично накопиченого соціального досвіду і формує узагальнену концептуальну картину світу, світогляд нації і цінності певної культури, – це добросесність, чесноти, відповідальність. Сьогодні політичний, соціальний, освітянський поступ України неможливий без однозначного розуміння універсалій концептуальних домінант.

Актуальність цієї статті зумовлена декількома, на наш погляд, чинниками, які досить важливі сьогодні: по-перше, антропоцентричне спрямування майже будь-

якого сучасного лінгвістичного дослідження дозволяє досягти цілісності у розумінні кожного мовного елемента з точки зору його категоризації, концептуалізації навколишнього світу, вербалізації ментальних структур у різних мовах; по-друге, зосередження уваги саме на цьому концепті обумовлено надзвичайною увагою освітянського і академічного середовища до можливості подолати негативні наслідки минулого у відношенні до відкритості, довіри, чесності, самостійності у дослідницькій діяльності (рефератах, дипломних роботах, кандидатських і докторських дисертаціях, монографіях, підручниках).

Не викликає, напевно, сумнівів, що моральний аспект осмислення значення цієї етичної категорії важливий сьогодні, оскільки під час гострої фази гібридної війни важливим завданням агресора є загострення внутрішніх протиріч для найскорішого досягнення своїх цілей, а важливим завданням нас всіх є докласти всі можливі зусилля, щоб доказати наш цивілізаційний вибір.

Аналіз дослідження проблеми. Ідея такого порівняння виникла після курсу міжнародного підвищення кваліфікації науковців, науково-педагогічних працівників та працівників освітніх закладів «Академічна доброчесність при підготовці магістрів та здобувачів доктора філософії в країнах Європейського Союзу та Україні», ініціатором якого виявилася Міжнародна фундація науковців та освітан. Мета стажування полягала у тому, щоб привернути особливу увагу до надзвичайно актуальних аспектів впровадження і дотримання академічної доброчесності. Саме після заглиблення у проблематику виникли питання, які пов'язані із концептуально-орієнтованою різницею у розумінні цих понять, із неоднозначним тлумаченням цього досить нового для української освітянської спільноти терміном: а) данина академічній моді; б) реальна неможливість порушувати закон, в) дотримання принципів взаємоповаги до інших членів спільноти, г) внутрішньої інгерентної чесності; в) осмислення всіх цих складових морально-етичного поняття, як чогось абсолютно цілісного і неподільного.

Звичайно, вивчення моральних, духовних концептів здійснюється у філософії, етиці, теології, лінгвокультурології, когнітивній лінгвістиці, як будь-яке розуміння того, що є морально позитивним (хорошим) або морально негативним (поганим), і, звичайно, майже завжди підкреслюється, що виділене поняття є досить суб'єктивним. Можна ознайомитися з великим обсягом досліджень, в яких послідовно описуються і доводяться ті чи інші підходи до його визначення і розуміння.

Наприклад, в 1981 році відомий автор багатьох наукових робіт, присвячених культурологічним і морально-етичним аспектам сучасної світової політичної філософії і етики Аласдер Макінтайр (Alasdair Chalmers MacIntyre) в своїй дослідницькій теорії моралі «Після доброчесності» («After Virtue») наполягав на тому, що хоча прояв доброчесності цінний сам по собі, суть і ціль цього поняття полягають саме у розумінні практичного виміру його морально-етичної цінності.

Можна, напевно, згадати і близько 15 державних законів і актів, серед яких головними вважають «Закон України про освіту» (стаття 42) і, звичайно, «Закон України про академічну доброчесність», які досить прозоро визначають поняття академічної

доброчесності як сукупності етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання або впровадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових, творчих досягнень. Але, на жаль, до прояву до цінного, самого по собі, поняття, тобто довіри в освіті і науці, ще досить далеко, оскільки це поняття не набуло статусу обов'язкового концептуального морально-етичного елементу у нашій картині світу [4], [5].

Загальноприйняті світовою спільнотою принципи відповідальності, прозорості, публічності, законності, справедливості, академічної свободи, розумності, чесності, об'єктивності, взаємної поваги, довіри, толерантності до будь-яких порушень доброчесності виражаються навіть у самому терміні *integrity*, який всі ці принципи об'єднує і узагальнює.

Існує навіть таке поняття як *law-as-integrity*, яке визначається в юриспруденції як основний принцип, якщо означає «*justice, fairness, procedural due process – constructive interpretation of the community's legal practice*» і «*provides a consistency for the community, a social unit with commonality such as place, norms, religion, values, customs or identity*». Р. Дворкін, один з відомих вчених у царині правознавства, підкреслює, що «*integrity is a the glue holding togethet ideals of a true political community, where people have genuine associative obligations, and the legitimacy of political authority*» [11], а М. Волтерс, наприклад, описує історію дії принципу *law-as-integrity*, розпочинаючи її з епохи Відродження [13]. Таке саме розуміння надають і поняттю *scientific integrity*.

Оскільки це поняття неподільно пов'язане з правовою комунікацією, треба також зазначити, що правова міжкультурна комунікація – це форма професійної комунікативної взаємодії, яка дозволяє ініціювати комунікативну взаємодію для декларування потрібної інформації, доказу, пошуку компромісу для досягнення справедливості. Як зазначає Ф. Бацевич, міжкультурна комунікація – це особливий тип культури, який характеризується взаємодією, національних (етнічних) культур, етнокультурною компетенцією особистостей, толерантністю, прагненням до міжнаціональної згоди у всіх сферах спілкування [1, с. 252]. А це, в свою чергу, накладає на всю академічну спільноту моральну відповідальність за обов'язкове виконання всіх вимог, які пов'язані із академічною доброчесністю.

Відомо, що термін «концепт» у сучасному мовознавстві не має однозначного тлумачення. Але те, що об'єднує усвідомлення його значущості, це розуміння концептуальних понять через розуміння того, як національна мова виражає особливу національну ментальність: людина розуміє своє місце у суспільстві через систему загальнолюдських форм існування [2]. Концепти ж, як структури із оцінним компонентом, виражають зіставлення відношень до всього, що оточує людину, і має цінність для носіїв цієї мови і, відповідно, до культури, оскільки концепт – це культурологічно, психологічно і соціолінгвістично зумовлене поняття. Сконцентрована сутність загальнолюдських і національно-орієнтованих цінностей звичайно виражається такими мо-

рально-етичними, емоційними і чуттєвими категоріями, як *правда/неправда, добро/зло, віра, гріх, зрада*. Напевно, концепт ДОБРОЧЕСНІСТЬ, який, до якоїсь міри, узагальнює ці морально-етичні категорії, можна зарахувати до концептів загальнолюдської культури, які входять до будь-якої національної концептосфери.

Незважаючи на той факт, що, як відомо, існують різні підходи до визначення структурних складників концепту, основним, що об'єднує всі підходи, є розуміння того, що обов'язковими складниками є: в) поняттєвий, інформаційний (ядро); б) той, що визначається значенням лексеми кожної окремої мови (ціннісний або образний); в) той, що пов'язаний із персональною інтерпретацією поняття. Тобто дефініційний центр концепту відображає фрагмент ментального простору, який об'єднує найбільш важливі, первинні, конкретні характеристики.

Аналіз джерельної бази. Для цього було проаналізовано його відображення в українській та англійській мовах за даними деяких лексикографічних джерел за таким планом: походження лексеми, яка визначає концепти ДОБРОЧЕСНІСТЬ/INTEGRITY; попередній аналіз структури концепту; синонімічні і антонімічні зв'язки лексем, які концентрують значення доброчесності.

Мета статті полягає у тому, щоб розкрити концептуальну різницю у розумінні морально-етичної категорії доброчесності через поняттєвий (логічний) та мовний опис елементу логічно-вербального конструкту свідомості, що є елементом мовної картини світу. Мета цієї розвідки – виявити, проаналізувати і порівняти осмислення такої морально-етичної категорії, як доброчесність (в українській мові) і integrity (в англійській мові).

Завдання, які обумовлені цією метою, передбачають аналіз і порівняння осмислення такої морально-етичної категорії, як доброчесність в українській мові і integrity в англійській мові.

Об'єктом аналізу є етноспецифічна особливість концептуалізації дійсності на матеріалі української і англійської мов.

Предметом аналізу є концепт ДОБРОЧЕСНІСТЬ і концепт INTEGRITY, які носять універсальний характер і втілюють одну із головних духовних цінностей морального вибору особистості.

Виклад основного матеріалу. Напевно, можна визнати, що Вікіпедія надає саме поняттєвий (інформаційний) компонент структури концепту і визначає поняття доброчесності як етичне поняття, яке об'єднує чесність, правдивість і постійне безкомпромісне приверження до дотримання морально-етичних принципів і цінностей на відміну від лицемірства. Особливість полягає у тому, що особистість має етичну доброчесність, і вона не тільки узагальнено розуміє всі свої морально-етичні ідеї, методи, принципи, уподобання цілісно (wholeness), а і сприймає їх як обов'язковий елемент картини світу (worldview). Для наглядності ця стаття навіть додає алегорію пороку і доброчесності (chastity) Ганса Мемлінга (Hans Memling). Цікаво, що підкреслюється обов'язковість поняття для всіх, хто пов'язаний із політичною сферою, сферою міжнародних відносин, філософією, медициною, технологіями.

Що стосується академічної доброчесності, то в англійській мові ці два поняття не порівнюються, не зіставляються, хоча існує велика кількість рекомендацій стосовно *academic (scientific) integrity*. Наприклад, Швейцарська академія мистецтв і наук (Swiss Academies of Arts and Sciences) пропонує аналіз проблеми й рекомендації, які стосуються принципів і обов'язкових процедур стосовно дотримання умов академічної доброчесності, зокрема, авторського права.

В українській мові поняття академічної доброчесності розуміється як комплексне розуміння сукупності етичних принципів справедливості, довіри, поваги до якості освіти, визначених законами, підзаконними актами, порушення яких визначається такими діями, як академічний плагіат, списування, перекручення, самоплагіат, фабрикація даних, тиск, академічний саботаж, непрозоре оцінювання, непередбачене співробітництво, конфлікт інтересів, хабарництво. А серед основних підходів називають розробку законодавчих актів, їх впровадження і використання.

Цікаво звернутися до дослідження І. М. Серебрянської, яка проаналізувала можливості вербалізації концепту АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ у межах проекту «Інноваційний університет та лідерство», організованого факультетом Artes Liberales (Варшава, Польща). На основі вивчення текстів освітньої тематики вона визначила слова-номінації поняття *академічна доброчесність*, систематизувала 30 тлумачень і зробила спробу побудувати модель цього концепту. Один з її висновків стосується невизначеності поняття, плутанини у дефініціях, що вона пояснює адаптацією нового для України поняття, яке необхідно пристосувати до власних освітніх і академічних традицій, соціально-історичних і освітніх умов. У жодному українському словнику або енциклопедії не подано визначення цього терміна, а в текстах він вживається як аналог академічної свободи або чесності. Але цілісної моделі концепту ще нема, тому що, напевно, сам концепт ще не став обов'язковим елементом українськомовної освітньої картини світу: «об'єкти і суб'єкти українського освітнього процесу мають власну етнокультурну специфіку, що проявляється і в особливостях реалізації навчального процесу та застосуванні результатів навчання на практиці, і у своєрідній мотивації до навчання» [10]. Національна самобутність цього явища ще не набула усталеного вигляду, тому в українських освітніх текстах найбільш частотним є словосполучення *академічна доброчесність*, яке передбачає трохі різновекторну систему принципів її дотримання, з одного боку, внаслідок існуючих законів, а, з іншого, внаслідок свідомого розуміння фундаментальних морально-етичних і морально-правових правил і цінностей.

Спробуємо принаймні визначити зміст ядра аналізованого нами концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ за декількома лексикографічними джерелами.

Українськомовні етимологічні джерела визначають походження лексеми *доброчесність* від поняття *ціломудріє*, що передбачає чистоту духа, повернення до первісної цілісності природи, цнотливості, тобто в, першу чергу, історично воно пов'язано із поняттями *добродіяльність*, *моральна чистота*, *праведність*, з тим, що асоціюється з розумінням тілесної і духовної чистоти, яку людина мала перед гріхопадінням [15].

Сьогодні добросесність – це обов'язковий критерій для роботи у державній, правничій, освітанській, академічній сферах, яка повинна стати нормою для всього суспільства. Словники сучасної української мови визначають добросесність як властивість людини, яка дотримується всіх правил моралі і характеризується як морально чиста, чесна людина [10]. Філософські і етичні критерії добросесності підкреслюють, що це стійка характеристика способу життя людини, яка зумовлена її власною свідомістю і волею, тобто підкреслюється ідея дотримання чітких і сталих принципів особистої відповідальності за поведінку, прийняті рішення і вчинки.

За даними англомовних етимологічних лексикографічних джерел лексема, яка вербалізує концепт INTEGRITY, походить від латинського слова *integritas*, значення якого складається із таких семантичних компонентів, як *розсудливість, цілісність, завершеність, чесність*; (переносні значення) *чистота, правильність, невинність* у протилежність *блуду, хтивості, похоті* [12].

Сьогодні англомова лексема *integrity* має значення: а) *quality (approaching the quality of being honest and having strong moral principles that you refuse to change)*; б) *unity (specialized or formal wholeness and unity)*. Тобто особливістю сприйняття цього концепту є неподільність, цілісність розуміння, що таке чесність, і практичне дотримання чесності як особливої моральної цінності, навіть поза залежністю від різних життєвих обставин.

Явище синонімії дозволяє розкрити особливості світосприйняття певного етносу. Сьогодні тлумачення синонімів пов'язують із визначенням семантичних ознак концепту як елементарної одиниці картини світу. Звичайно, інтегральна сема всіх лексичних одиниць мікрополя «добросесність» і «*integrity*» пов'язана із загальнокультурним поняттям чесності. Але диференційні семи лексем, які належать до групи українськомовних синонімів, можемо умовно розподілити на такі підгрупи: а) *чесність (чеснота, чесність)*; б) *моральність (цнота, цнотливість, доброприс-тойність, добропорядність)*. А в англомовній групі синонімів помітна більша кількість лексем, що, напевно, пояснюють етимологічні особливості англійської мови (велика кількість запозичень або безпосередньо із латинської мови, або із французької), що дозволяє виділити підгрупи які «диференціюють» чесність як етичну категорію відкритості, прямоти висловлювання, невідкупності, безкомпромісності, дотримання правил, угод, встановлених в країні або громаді, моральної чистоти, яка високо оцінюється спільнотою, стійкість до будь-яких проявів корупції, тілесної і духовної добросесності: а) *honesty, honestness*; б) *straightforwadness, rightness, forthrightness, rectitude*; в) *goodness, sincerity, candor*; г) *principle, probity, purity, virtue*; е) *honourableness*; ф) *incorruption, incorruptibility*

Безсумнівно, антонімія як універсальна лінгвістична категорія теж надає широкі можливості для більш глибокого занурення у значення концепту. Для українськомовного концепту ДОБРОСЕСНІСТЬ – це може бути: а) векторно-полярна протилежність (*добросесність - гріховність, аморальність*): б) аксіологічна складова, яку навіть можна показати у вигляді різного ступеня оцінності (*добросесність - слаб-*

кість, недолік, помилка, гандикап; гріх; підлість, продажність). Для поняттєвого компоненту значення англomовного концепту INTEGRITY виділяється нечесність (*deceit, dishonesty*), яка невід'ємна від морального засудження (*disgrace, dishonour*), що, в свою чергу, пов'язано із корупцією у будь-якій сфері діяльності людини як члена будь-якої спільноти (*corruption*), тобто із цілісним, неподільним розумінням чесності (*incompleteness*).

Навіть попередні результати дозволяють зробити цікаві висновки стосовно подолання непорозуміння у міжкультурній комунікації. Наступний етап, на наш погляд, дозволить знайти більш вагомі підтвердження після обробки даних корпусів сучасної української мови, залучення психолінгвістичних і соціолінгвістичних методів аналізу даних.

Висновки та перспективи дослідження. Перший лексикографічний етап концептуального аналізу концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ дозволив довести, що до поняттєвого компоненту структури концепту в обох мовах належать такі дефініції, які, в першу чергу, визначають чесність, але в прототипічному ядрі українськомовного концепту вирізняють неподільність тілесної і духовної чистоти, а в англomовному відповіднику – цілісність дотримання доброчесності як обов'язкового життєвого принципу. В структурі інформативного компоненту українськомовного концепту особливо виділяється чесність як добропорядність на протилежність нечесності, а в структурі інформативного компоненту англomовного концепту – цілісна добропорядна стійка поведінка особистості як члена спільноти. Тобто основною відмінною концептуальною ознакою цього концепту, яка найбільш виразно актуалізується в українськомовному понятті *академічна доброчесність*, – це опозиція: а) добровільна інгерентна морально-етична обов'язковість дотримання прийнятих у спільноті норм, цілісне розуміння того, що ці норми стосуються всіх сфер життя людини; б) формальна, правова обов'язковість виконання вимог, правил, законів в академічній і освітянській сфері діяльності.

Концепти ДОБРОЧЕСНІСТЬ і INTEGRITY передбачають універсальність цієї сутності для носіїв цих двох мов. Одночасно очевидна різниця у розумінні цього елемента мовної картини світу, а тому сьогодні проблематика подальшого дослідження ментальної особливості концептуалізації дійсності представляється перспективною.

Література

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. 2-е вид. випр. і доп. Київ : Логос, 2004. 284 с.
3. Доброчесність: поняття, складові та історія. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua>
4. Закон України про академічну доброчесність. 2022. URL: <https://naqa.gov.ua>
5. Закон України про освіту № 2145 – VIII від 05.09.2017 зі змінами 2023. URL: <https://urist.com.ua>
6. Мартінек С. Концептосфера ЗДОРОВ'Я в українській мовній картині світу.

- Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2019. Вип. 70. С. 234–247. <http://doi.org/10.30970/vpl.2019.70.9780>
7. *Полюга Л. М.* Словник синонімів української мови [2-е вид.]. Київ : Довіра. 477 с. URL : <https://www.academia.edu>
 8. *Радзієвська Т. В.* Сценарний та оцінний компоненти концептів етичної сфери (на прикладі концепту ГРІХ). *Лінгвістичні студії : збірник статей.* 2002. Вип. 4. С. 141–153.
 9. *Серебрянська І. М.* Мовна експлікація концепту АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ в українському освітньому дискурсі. URL : <https://www.researchgate.net/publication/340818759>
 11. *Тлумачний словник сучасної української мови / Укладачі Л. П. Коврига, Т. В. Ковальова, В. Д. Пономаренко; за ред. проф. В. С. Калашника.* Харків : Белкар книга, 2005. 800 с.
 12. *Dworkin R.* The rule of law as integrity. *Oxford Journal of Legal Studies.* 2007. № 12. URL : [https://theoryofjurisprudence.blogspot.com\(2007\)/12/ronald-dworkin-law-as-integrity.html](https://theoryofjurisprudence.blogspot.com(2007)/12/ronald-dworkin-law-as-integrity.html)
 13. *Online Etymology Dictionary.* URL : <http://www.etymonline.com>
 14. *Walters M.* Legal humanism and law-as-integrity. *Cambridge Law Journal.* 2008. № 67(2). P. 352–375.
 15. URL:<https://law.queensu.ca/facultyAndStuff/facultyDirectory/walters/legalHumanismAndLawAsIntegrityPublished.pdf>
 16. <http://thesaurus.com>
 17. <http://ukrainskamova.com>publ>dobrochesnist>
 18. <http://uk.worldwidedictionary.org>
 19. <http://ukrainian.abcthesaurus.com>

References

1. Batsevich, F. (2004), *Basics of communicative linguistics [Osnovy komunikativnoi lingvistiki]*, Akademia, Kyiv, 344 p.
2. Golubovs'ka, I. A. (2004), *Ethnic features of language pictures of the world [Etничnyy osoblyvosty yazykovih kartin svitu]*, Logos, Kyiv, 284 p.
3. *Integrity: concepts, structure and history [Dobrochesnist': ponyattya, skladovi ta istoria]*. URL : <https://prosvita.nazk.go.ua>
4. *The law of Ukraine on academic integrity [Zakon Ukrainy pro akademichnu dobrochesnist']*. URL : <https://naqa.gov.ua>
5. *The law of Ukraine on education № 2145 – VIII [Zakon Ukrainy pro osvitu № 2145 – VIII]*. URL : <https://urst.com.ua>
6. Martinek, S. (2019), *The conceptual sphere HEALTH in Ukrainian language picture of the world [Kontseptual'na sfera ZDOROV'YE v ukrayins'kiy movnyi kartini svitu]*. *Bulletin of Lviv University*, Visnyk Lvivs'ogo universitetu. Seria filologichna. Vol. 70, pp. 234–247.

7. Polyuga, L. M. (2006), *The dictionary of synonyms of Ukrainian language* [Slovník sinonimiv ukrains'koi movi], Dovira, Kyiv, 477p.
8. Radziyevska, T. V. (2002), *The scenario and evaluative components of ethical concepts (on the basis of the concept SIN [Stsenarny i otsinny komponenty kontseptiv etichnoi sfery (na pryklady kontseptu GRIH])*, Linguistic Studies of Cherkassy State University [Lingvistichny studii Cheras'kogo derzhavnogo universitetu], Vol. 4, pp.141 –153.
9. Serebryanska, I. M. (2017), *Ukrainian model of the concept ACADEMIC INTEGRITY in modern educational discourse [Movna eksplikatsia kontseptu AKADEMICHNA DOBROCHESNIST' v ukrains'komu osvitynomu diskursy]*. URL: <https://www.researchgate.net/publication/340818759>
10. Kovriga, L. P., Kovaliova, T. V., Ponomarenko, V. D. (2005), *The dictionary of the Ukrainian language [Tlumachny slovník ukrains'koi movi]*, Belkar kniga, Kharkiv, 800 p.
11. Dworkin, R. (2007), *The rule of law as integrity*, Oxford Journal of Legal Studies, № 12. URL: [https://theoryofjurisprudence.blogspot.com\(2007\)/12/ronald-dworkin-law-as-integrity.html](https://theoryofjurisprudence.blogspot.com(2007)/12/ronald-dworkin-law-as-integrity.html)
12. *Online Etymology Dictionary*. URL : <http://www.etymonline.com>
13. Walters, M. (2008), *Legal humanism and law-as-integrity*, Cambridge Law Journal, 67(2), pp. 352–375.
14. <http://thesaurus.com>
15. <http://ukrainskamova.com>publ>dobrochesnist>
16. <http://uk.worldwidedictionary.org>
17. <http://ukrainian.abcthesaurus.com>

•••

УДК 811.161.2'282(477.52/6)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283884>

Ю. С. Бевз,

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
асистент кафедри загального та прикладного мовознавства
і слов'янської філології*

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ 'МІФОЛОГІЧНА ІСТОТА' В АНГЛІЙСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ: ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ

У статті опрацьовано типологію міфологічних істот, актуалізованих у фразеологічних одиницях англійської мови із визначенням самої суті репрезентації міфологічного коду культури засобами англійської фразеології, а також представлено контексти вияву фразеологічних одиниць із компонентом 'міфологічна істота'. Об'єктом дослі-

дження є фразеологічні одиниці англійської мови з компонентом 'міфологічна істота', предметом постає міфологічний код культури, який репрезентують міфологічні істоти.

У дослідженні використано такі методи: логіко-поняттєвий, узагальнення та систематизації, описовий. Як спеціальні методи застосовано метод компонентного аналізу фразеологічної одиниці (для ідентифікації й відбору фразеологічних одиниць англійської мови з компонентом 'міфологічна істота'), метод параметричного аналізу семантичної структури фразеологізму (для розподілу фразеологічних одиниць за відповідними групами етносубкодів).

Міфологічний код культури у дослідженні позиціоновано як сукупність образів архаїчних, первісних релігійних уявлень людей, що постають із загальних положень, які покладені в основу теоретичної міфології і слугують своєрідним транслятором світоглядних уявлень людини. У фразеології міфологічний етнокод духовної культури співвіднесено з образною основою первинного словосполучення фразеологічної одиниці, сформованої під впливом міфологічного мислення в системі духовної культури етносу. На підставі міфологічних уявлень про всесвіт і буття людини в ньому закономірним є систематизація видів етносубкодів у просторі міфологічного етнокоду культури. У межах міфологічного коду культури виокремлено 7 типологічних його різновидів: анімістичний, фетишний, тотемний, космогонічний, астральний, есхатологічний, міфонімний. Виділено два ключові типологічні різновиди, що представлені у міфологічному коді культури: анімістичний етносубкод культури, що позначає явища природи та предмети навколишнього світу, які мають душу чи дух; космогонічний етносубкод культури, що репрезентований у загальній світобудові, розвиток якої іде в напрямку від початкового хаосу до впорядкованого. Перспективу дослідження визначено в послідовному зіставленні вияву фразеологічних одиниць із компонентом 'міфологічна істота' в українській та англійській мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, міфологічна істота, міфологічний код культури, анімістичний етносубкод культури, космогонічний етносубкод культури.

Yu. S. Bezv,

Vasyl' Stus Donetsk National University,

Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology Assistant

PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE 'MYTHOLOGICAL BEING' COMPONENT IN THE ENGLISH NATIONAL LANGUAGE WORLDVIEWS: PHRASEOSEMANTIC CLASSIFICATION

The article elaborates the typology of mythological beings that are actualized in phraseological units of the English language. The very essence of the representation of the mythological code of culture by means of English phraseology is defined. The object of research is phraseological units of the English language with the component

'mythological creature', the subject is the mythological code of culture, which is represented by mythological creatures.

The research used the following methods: logical-conceptual method, generalization and systematization method, descriptive method. As special methods, the method of component analysis (for the identification and selection of phraseological units of the English language with the component 'mythological creature'), the method of parametric analysis of the semantic structure (for the distribution of phraseological units according to the appropriate groups of ethno-subcodes) is used.

The mythological code of culture is positioned in the study as a set of images of archaic, primitive religious ideas of people, arising from general provisions, which are the basis of theoretical mythology and serve as a kind of translator of worldviews of a person. In phraseology, the mythological ethnocode of the spiritual culture is correlated with the figurative basis of the primary word combination of the phraseological unit, formed under the influence of mythological thinking in the system of the spiritual culture of the ethnos. The systematization of types of ethnosubcodes in the space of the mythological ethnocode of culture is natural on the basis of mythological ideas about the universe and human existence in it. Within the mythological code of culture, 7 typological varieties are distinguished: animistic, fetish, totemic, cosmogonic, astral, eschatological, mythonymic. Two key typological varieties represented in the mythological code of culture are distinguished: the animistic ethnosubcode of culture, which denotes natural phenomena and objects of the surrounding world that have a soul or spirit; the cosmogonic ethnosubcode of culture, which is represented in the general world structure, the development of which goes in the direction from the initial chaos to the orderly one. The perspective of the research is defined in the sequential comparison of the expression of phraseological units with the component "mythological creature" in Ukrainian and English languages.

Key words: phraseological unit, mythological being, mythological cultural code, animistic ethnosubcode of culture, cosmogonic ethnosubcode of culture.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Дослідженням міфологічного коду культури в англійській мові займаються Джозеф Кемпбелл [9], Карл Густав Юнг [8], Роберт Грейвз [10] та ін. **Актуальність роботи** зумовлена необхідністю типологічного визначення фразеологізмів із компонентом 'міфологічна істота' в англійській мові.

Аналіз досліджень проблеми. У сучасних лінгвокультурологічних та етнолінгвістичних дослідженнях основним поняттям є «код культури». У науковій літературі існує декілька визначень цього терміна, зокрема: 1) від лат. codex «книга» та cultura «культура» – це семіотична система, що кодує певний зміст; 2) це сукупність знаків (символів) та їх смислів, котрі наявні в будь-якому предметі культури певної національної лінгвокультурної спільноти (знаходить вияв також в етнічній мові, мовній картині світу) [1, с. 74]; 3) це відповідна національна етнокультурна інформація, що кодується у формі, здатній ідентифікувати культуру, через сукупність вторинних знаків і символів, наділених такими смислами (та їх комбінаціями), які можуть проявля-

тись у предметах матеріальної та духовної діяльності людини на рівні семіотичного простору [4, с. 62]; 4) це мережа членування, категоризації, оцінок інтеріоризованого світу та внутрішнього досвіду людини, зумовлена культурою певного етносу й репрезентована в семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічної спільноти [5, с. 43].

Основою фольклорних традицій, релігійних систем і художньої творчості є міф, він постає давнім способом розуміння та пояснення світу. О. Потебня та О. Колесник досліджували зв'язок між міфом і мовою. Учені стверджують, що міф виник із мови та її семантики. Науковці описують міфологію як вираження єдиного можливого способу розуміння, який не ставить питань про його достовірність і тому не прагне її довести [4, с. 150].

Ключовим елементом для розуміння основних характеристик міфологічного кодування є міфологема, і вона пов'язана з образним засобом відображення реальності та виникає, коли реальність не може бути описана за допомогою логічних і абстрактних понять. У науковій літературі існують такі визначення міфологеми: 1) термін, який використовують для позначення міфологічних сюжетів, сцен, образів, що характеризуються глобальністю, універсальністю й активно поширені у культурах народів світу [4, с. 151]; 2) мовний носій міфу, різновидами якого за мовним статусом є текст, наратив, висловлення, власне ім'я, а за характером референції – транснаціональні, національні, групові й особистісні міфологеми [6, с. 352]; 3) атрибутивно-образний фрагмент міфологічної картини світу, що відбиває міфологічну дійсність у дзеркалі індивідуальних і народних уявлень [2, с. 169].

Дослідження міфологічної духовної культури стали досить актуальними у XXI ст. Вчені доводять, що мова є ключем до розгадування складної семантики культури. Смысловий простір охоплює цілу низку співвідносних понять і концептів, таких як міф – культура, міф – мова, фразеологізм – міфологема. Міфологема підпорядковує семантику фразеологічної одиниці і впливає на її функціонування [4, с. 152].

У фразеології міфологічний етнокод духовної культури пов'язаний з образною основою первинного словосполучення фразеологічної одиниці, створеної під впливом міфологічного мислення в системі духовної культури народу.

Метою дослідження постає встановлення типології міфологічних істот, актуалізованих у фразеологічних одиницях англійської мови із визначенням самої суті репрезентації міфологічного коду культури засобами англійської фразеології. Для успішної реалізації мети необхідно вирішити такі **завдання**: 1) кваліфікувати основні погляди на міфологічний код та його субкоди; 2) визначити кваліфікаційні й типологічні ознаки міфологічного коду культури та етносубкоду як його окремого різновиду; 3) схарактеризувати систему етносубкодів, що утворюють міфологічний код культури (на матеріалі англійської фразеології).

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці англійської мови з компонентом 'міфологічна істота', **предметом** постає міфологічний код культури, який репрезентують міфологічні істоти.

Джерельна база охоплює фразеологічні одиниці дібрані шляхом суцільного обстеження з авторитетної лексикографічної праці англійської мови [11].

Фактичний матеріал дослідження становлять 74 англійськомовні фразеологічні одиниці із компонентом 'міфологічна істота'.

Методи дослідження: логіко-поняттєвий, узагальнення та систематизації, описовий. Як спеціальні методи застосовано метод компонентного аналізу фразеологічної одиниці (для ідентифікації й відбору фразеологічних одиниць англійської мови з компонентом 'міфологічна істота'), метод параметричного аналізу семантичної структури фразеологізму (для розподілу фразеологічних одиниць за відповідними групами етносубкодів).

Наукова новизна дослідження полягає в типологізації фразеологічних одиниць із компонентом 'міфологічна істота'. **Теоретична цінність роботи:** уточнено кваліфікаційні та типологічні ознаки реалізації міфологічного коду культури в англійській фразеології. **Практична цінність роботи** виявляється в тому, що її матеріал можна використати під час викладання вишівських курсів «Сучасна англійська мова» (розділ «Фразеологія»), «Лінгвокультурологія», у шкільних курсах з англійської мови під час вивчення теми «Фразеологія», а також у зіставних дослідженнях фразеологічних одиниць здобувачів вищої освіти галузі знань 03 «Гуманітарні науки»; для укладання лексикографічних праць.

Виклад основного матеріалу. Класичне групування міфологічного мислення виділяє сім видів етносубкодів міфологічного етнокоду: астральний, есхатологічний, тотемний, фетишний, міфонімний, анімістичний та космогонічний [4, с. 153].

Астральний етносубкод культури. Основою астральної міфології стали уявлення про зірки та планети. У давніх міфологічних системах зірки та сузір'я могли мати вигляд тварини, дерева або мисливця. Як символічна сцена або ілюстрація до міфу розумілося розташування зірок на небі. Людина зверталася до небесних сил тому що сонце, місяць і зорі були незвідані нею світила, які одночасно приваблювали та лякали [4, с. 164].

Есхатологічний етносубкод культури. Есхатологія – це система релігійних поглядів і уявлень про кінець світу та його подальшу долю, покуту й потойбічне життя, про подальше існування Всесвіту чи його перехід у якісно новий стан. Початок світу було більше описано, ніж уявлення про його кінець, тому в архаїчній міфології есхатологія розвинена недостатньо. Також есхатологічні міфи відображають страшні глобальні події: всесвітній потоп, перетворення всесвіту в хаос тощо [4, с. 170].

Тотемний етносубкод культури. Тотемізмом називають специфічну форму первісного світосприйняття, яка включає в себе комплекс обрядів, ритуалів, релігійних уявлень та вірувань щодо існування надприродних зв'язків між певною родовою групою людей і видом тварин, рослин або птахів. Ця віра полягає в поклонінні тотему, який вважається покровителем племені [4, с. 165].

Фетишний етносубкод культури. Фетишизм – це віра в те, що предмети та речі мають надприродні властивості, за якими їм приписують сакральне значення,

що ґрунтується на прадавніх уявленнях та виявляється в культурі та поклонінні цим об'єктам. У минулому люди не розмежовували матеріальний та нематеріальний світи, людину та природу, дії та предмети. Згідно з їхнім розумінням дух дерева або лісу міг перебувати в предметі з дерева, а на витвір людини можна було передати дух самої людини-творця [4, с. 162].

Міфонічний етносубкод культури. Міфонім – це ім'я будь-якої сфери ономастичного простору в міфах, епопеях, казках, билинах. Використання міфоніму в художньому тексті може допомогти виявити національно-культурні особливості окремого етносу. Саме первісні міфологічні уявлення етносу були покладені в основу формування світогляду людини, її духовної культури [4, с. 171-174].

Анімістичний етносубкод культури. Анімізм означає віру в наявність душ або духів у природних явищах і предметах навколишнього середовища і поширений в різних культурах [4, с. 155-156].

Космогонічний етносубкод культури. На створенні світу від початкового хаосу до відносно впорядкованої структури зосереджена стародавня міфологія, яка має розвинуту космогонію. Такі дослідження вивчають походження й розвиток космічних тіл та їх систем, зірок, Сонячної системи та всіх тіл, що входять до неї, таких як Сонце, планети (включаючи Землю) тощо [4, с. 166].

Останні два етносубкоди культури є ключовими в нашому студіюванні.

До анімістичного етносубкоду культури зараховуємо такі міфологічні істоти: англ. *devil*, англ. *angel*, англ. *God*, англ. *ghost*, англ. *Lord*, англ. *damn*, англ. *saint*, англ. *witch*, англ. *demon*, англ. *Lucifer*, англ. *Satan* (11 істот, 68 ФО).

Devil. Зла істота, часто представлена в людській формі, але з хвостом і рогами [8].

1) англ. **as the devil** 'надзвичайно, жажливо': (1) англ. *She's proud as the devil when her back's to the wall* (J. Galsworthy);

2) англ. **between the devil and the deep sea** 'опинитися в складній ситуації, коли доводиться вибирати між двома однаково неприємними варіантами дій': (2) англ. *Keith. Sir William's between the devil and the deep sea, as it strikes me* (J. Galsworthy);

3) англ. **blue devils** 'занепад настрою, зневіра, меланхолія': (3) англ. *Guards knew when blue devils had seized the inmates of these cases, they couldn't eat* (Th. Dreiser);

4) англ. **the devil alone knows** 'ніхто не знає': (4) англ. *It's a hopeless case. I've done everything I possibly can to help him and the devil alone knows what I can do next* (SPI);

5) англ. **the devil of it** 'надзвичайно складний або серйозний тип чогось': (5) англ. *Andy lost his notebook and the devil of it was that the notebook contained all his homework for the coming week* (DAI);

6) англ. **the devil rebuking sin** 'про людину, яка засуджує те, в чому вона сама ґрішна': (6) англ. *A. I do wish Jim would stop drinking a bit. Even Evans was on to him last night, trying to make him stop it a bit. B. Evans? You don't mean it! The devil rebuking sin with a vengeance* (SPI);

7) англ. **the devil take the hindmost** 'кожна людина має дбати (або дбає) про свої інтереси, незважаючи на долю інших': (7) англ. *Under 'In God We Trust' on our dollar might be written: 'The Devil Take the Hindmost!' – that is, the laborer* (Th. Dreiser);

8) англ. **each for himself and the devil take the hindmost** 'описати або прокоментувати ситуацію, яку ви не схвалюєте, оскільки люди роблять лише те, що найкраще для них самих, не думаючи про інших людей': (8) англ. *Capitalism is ruthless on this point: its principle is 'Each for himself and the devil take the hindmost!'* (B. Shaw);

9) англ. **fear smb. (smth.) as the devil fears holy water** 'боятися чогось або когось': (9) англ. *In spite of the lip service they pay to national feelings in Scotland and Wales, The Government and the Tory opposition fear the issue of self-government as the devil fears holy water* ('Morning Star');

10) англ. **give the devil his due** 'визнавати позитивні якості людини, яка неприємна або не подобається': (10) англ. *Constance. John has always been an excellent father. Let us give the devil his due* (W.S. Maugham);

11) англ. **love smb. (smth.) as the devil loves holy water** 'ненавидіти; втекти від чогось або когось': (11) англ. *We love the tax collector as the devil loves holy-water* (DEI);

12) англ. **like the devil** 'докладати багато зусиль до чогось, дуже швидко': (12) англ. *It leaks like the devil, and seeps into half the low wells at the bottom of the town* (A.J. Cronin);

13) англ. **paint the devil blacker than he is** 'зображувати в похмурому світлі (що-н.): (13) англ. *A. His behaviour is extraordinary, but I suppose it's just eccentricity B. Eccentricity be blowed! The man's just a criminal! – I know it. A. Steady on! I know he's a pretty bad sort of chap, but there's no need to paint the devil blacker than he is* (SPI);

14) англ. **pull the devil by the tail** 'боротися з бідністю, постійно відчувати грошові труднощі': (14) англ. *Ellie. He always used to say he could succeed if he only had some capital. He fought his way along, to keep a roof over our heads and bring us up well, but it was always a struggle: always the same difficulty of not having capital enough. I don't know how to describe it to you. Mrs. Hushabye. Poor Ellie! I know. Pulling the devil by the tail. Ellie (hurt). Oh no. Not like that. It was at least dignified. Mrs. Hushabye That made it all the harder, didn't it? I shouldn't have pulled the devil by the tail with dignity I should have pulled hard* (B. Shaw);

15) англ. **serve the devil for God's sake** 'поводитися негідно, прикриваючись благими намірами': (15) англ. *Do you suppose I would betray my mistress, because I see cause to doubt of her religion? – that would be a serving, as they say, the devil for God's sake* (W. Scott);

16) англ. **talk of the devil and he will appear** 'посилання на когось, хто з'являється несподівано під час розмови': (16) англ. *Mrs. Shuttleworth. I am convinced that after six months of marriage Leicester Paton would forget that he'd ever been a bachelor... Taylor. Mr. Leicester Paton has called madam. I said I didn't know if you could see him. Victoria. Talk of the devil. Oh yes, bring him up here* (W.S. Maugham);

17) англ. **whip the devil round the post** 'обійти або уникнути труднощів чи дилеми за допомогою вигаданого виправдання чи пояснення': (17) англ. *'Rigdon wants to speak a man cried Will you hear him! Some shouted 'No', but a strong voice rose above the din 'Let him whip the devil around the stump! Let him speak!'* (V. Fisher).

Angel. Дух, який вважається слугою Бога і посланий Богом, щоб передати повідомлення або виконати завдання [7]. Ангелів часто зображують одягненими в біле, з крилами.

1) англ. **the angel of death** 'ангел, який опікується смертю, збирає душі після смерті, завершує життя в призначеній смерті': (18) англ. *Another effect of his bereavement was the strange lessening of friction in his home life. Lenore, softened perhaps by the passing wings of the Angel of Death, became kinder in her everyday manner, drank a little less and made fewer sarcastic wisecracks* (N Coward);

2) англ. **an angel of light** 'добра людина, яка подобається всім': (19) англ. *But shake me a cocktail, angel, would you? I need a good kick - you angel of light!* (D.H. Lawrence);

3) англ. **an angel of mercy** 'той, хто турботливий, співчутливий, сповнений доброти, дає надію іншим, любов випромінюється від них, і любов дарується без власних намірів': (20) англ. *The women rolled bandages and wore Red Cross uniforms and thought of themselves as angels of Mercy* (J. Steinbeck);

4) англ. **as an angel** 'добрий, милий': (21) англ. *We called the nurse an angel of mercy because she was kind as an angel to her patients;*

5) англ. **avenging angel** 'прагнення або отримання помсти': (22) англ. *All of us loved Mammy... at times an avenging angel. She appears in a great many of Bill's books. She it was who was faithful; she was the one who endured* (J. Faulkner);

6) англ. **enough to make the angels weep** 'щось настільки тривожне, що змушує людину втрачати надію та віру': (23) англ. *It is enough to make the angels weep, to find such a couplet as this* (W. Black);

7) англ. **entertain an angel unawares** 'зустрітися та поговорити з людиною, яка славиться святістю життя, не знаючи її особи': (24) англ. *Who would have thought of Mr. Mottram doing so well? And so many of his friends who used to stay here?.. We were entertaining angels unawares* (E. Waugh);

8) англ. **fallen angel** 'той, хто зараз переживає важкі часи або мав погане минуле': (25) англ. *To him she appeared a very angel dropped from the sky, and all the more easy to get on with for being a fallen one* (S. Butler);

9) англ. **guardian angel** 'ангел на небі; хтось, хто гарантує вашу безпеку': (26) англ. *'Well, you'd better know everybody, said Mr. Ingleby... 'Miss Rossiter and Miss Parton are our guardian angels - type our copy, correct our grammar, provide us with pencils and paper and feed us on coffee and cake'* (D.L. Sayers);

10) англ. **join the angels** 'померти': (27) англ. *I shall continue to write until the time comes to join the angels* (M. Twain);

11) англ. **like an angel** 'божественний, незрівнянний': (28) англ. *Cooks like an angel and that's not her only attraction* (D du Maurier);

12) англ. **a little lower than the angels** 'майже ангел, справжній ангел (про людину надзвичайних заслуг)': (29) англ. *No man, not even one who was only a little lower than the angels, could live through the work that Shakespeare did, from Hamlet to Antony and Cleopatra, without paying for it in health* (W. Raleigh);

13) англ. **ministering angel** 'добросерда людина, особливо жінка, яка доглядає або втішає інших': (30) англ. *When pain and anguish wring the brow, A ministering angel thou* (W. Scott);

14) англ. **rush in where angels fear to tread** 'безглуздо діяти, якщо людина не знає багато про те, що він або вона робить': (31) англ. *Not a second time would she rush in where angels feared to tread!* (J. Galsworthy);

15) англ. **speak of angels and they flap their wings** 'означає, що якщо говорити про хороші речі, то хороші речі стаються': (32) англ. *There is a saying: 'Speak of angels and they flap their wings.' The two friends call me back from their stroll, and there was a letter for Lanny with a Swiss stamp on it forwarded from Juan. 'Kurt!' he exclaimed, and opened it quickly* (U. Sinclair);

16) англ. **wrestle with an angle** 'боротися з могутнім супротивником': (33) англ. *When Wallace sent him his first sketch Darwin had to wrestle with his angel, tempted as he was to put forth a prior claim. In the end the papers of both were published jointly* (V.W. Brooks).

God. Дух або істота, яка, як вважають, контролює якусь частину всесвіту чи життя і якій часто поклоняються за це, або щось, що представляє цього духа чи істоту [7].

1) англ. **be with God** 'померти, загинути, покинути цей світ': (34) англ. *She's with God', said Mr Enstone* (I. Murdoch);

2) англ. **by God!** 'використовується як присяга, щоб підкреслити правдивість пов'язаного твердження': (35) англ. *The door was opened, and the master of the guard walked in. 'By God!' I thought, 'I am trapped!'* (W.S. Maugham);

3) англ. **go God** 'померти, загинути, покинути цей світ': (36) англ. *Malaga. A beautiful city. After my marriage I went there with my wife, who now, alas, has gone to God* (A.J. Cronin);

4) англ. **God Almighty** 'мати силу зробити все': (37) англ. *'What were you saying to MacDonald?' 'Trying to cure him of thinking he's God Almighty. But that's an impossible task'* (A. Christie);

5) англ. **God bless you!** 'вигук, що виражає подив, страх тощо; реакція на чхання': (38) англ. *'God bless my soul!' said Mr. Peter Hope. 'What is it?'* (J.K. Jerome);

6) англ. **God damn (it)!** 'використовується для вираження гніву чи досади на когось': (39) англ. *'What're you doing down here, Betty?..' 'Allegra, God damn it'* (K. Winsor);

7) англ. **a god from (out of) the machine** 'використовується для позначення надуманого, малоймовірного вирішення проблеми': (40) англ. *He, Hal Warner, would play the god out of a machine in this case, and in several others equally pitiful* (U. Sinclair);

8) англ. **God grant** 'використовується для вираження бажання, щоб щось відбулося': (41) англ. **God grant that my suspicions may prove groundless!** (G. Green);

9) англ. **God knows, – I don't!** 'ніхто не знає; незрозуміло': (42) англ. A. Now you've lost this job, whatever are you going to do next? B. **God knows – I don't!** (SPI);

10) англ. **God willing** 'використовується для того, щоб сказати, що хтось сподівається і очікує зробити або статися, якщо не виникне проблем': (43) англ. Mr. Gott, I have to go away... I shall be back on Monday morning – **God willing** (M. Innes);

11) англ. **God wot** 'підкреслює істинність твердження, яке супроводжує': (44) англ. ...he is a lovesome thing, **God wot** (M. Innes);

12) англ. **my God!** 'використовується, щоб показати, що ви здивовані, роздратовані чи веселі, або щоб підкреслити те, що ви говорите': (45) англ. **My God, this guy drives fast, Casey thought** (F. Knebel and Ch. Bailey);

13) англ. **honest to God** 'щиро; насправді': (46) англ. But if they don't want me, I don't know what I'll do – **honest to God, Dolly...** (J.B. Priestley);

14) англ. **a tin god** 'пишна людина': (47) англ. The new little blond girl obviously looked up to him, to Frank, as if he was some sort of **a tin god** (J. Jones);

15) англ. **ye gods and little fishes** 'вигук, який виражає подив': (48) англ. '**Ye Gods and Little Fishes,**' said Sir Henry, 'can it be?' (A. Christie).

Ghost. Дух померлої людини, іноді представлений як бліде, майже прозоре зображення цієї людини, яке, як вважають, з'являється тим, хто живий [7].

1) англ. **the ghost walks** 'використовується в театрі, щоб пояснити, що актори будуть виступати, тому що їм гарантовано оплату': (49) англ. It'll be Saturday or Monday before **the ghost walks** (J.B. Priestley);

2) англ. **give up the ghost** 'померти, перестати працювати (про машину)': (50) англ. Oh Nola girl, if you knew what mystery we've been undergoing, you'd be considerate and fetch us a drink before we **give up the ghost** (C. MacInnes);

3) англ. **lay a ghost** 'нарешті перестане вас турбувати спогад про неприємну ситуацію або подію': (51) англ. This girl is the daughter of the man who once owned Jon's mother as a negros slave was owned. You can't **lay that ghost; don't try to, June!** (J. Galsworthy);

4) англ. **look as if one had seen a ghost** 'виглядати наляканим, шокованим або блідим від переляку': (52) англ. What's the matter? You **look like you've seen a ghost** (DEI);

5) англ. **look as a ghost** 'виглядати дуже наляканим і засмученим': (53) англ. When the patient arose from his sick bed, he **looked like a ghost** (DEI);

6) англ. **raise a ghost** 'турбувати спогад про неприємну ситуацію чи подію': (54) англ. We are fighting here against **ghosts raised** by ourselves (OED).

Lord. Бог або Ісус Христос (у християнській релігії) [7].

1) англ. **by the Lord Harry!** 'вираз гніву або розчарування': (54) англ. You didn't do it and you don't intend to, and, **by the Lord Harry, I want to know why** (Fr. Norris);

2) англ. **Good Lord!** 'вставне слово або вигук, який людина вживає, коли вона вражена, здивована або шокована чимось, що побачила або почула': (56) англ. **Good Lord, I didn't know you were upset about your change of job** (M. Dickens);

3) англ. **the Lord Harry** 'Диявол, Сатана': (57) англ. *Our generation, I guess we still got a lot of the Lord Harry in us* (S. Lewis);

4) англ. **Lord have mercy (on us)** 'вираз, який використовується через розчарування та відсутність чіткого вирішення проблеми': (58) англ. *Tom: "That stripper you banged in the casino elevator that one night says she might be pregnant." Joe: "What!? Not again! Lord have mercy..."*.

Damn. Прокляття – причина бід і нещастя [7].

1) англ. **damn it (all)!** 'використовується, щоб показати, що хтось сердиться або роздратований': (59) англ. *Damn it, I love u...* (W. Thackeray);

2) англ. **damn your eyes!** 'прокляття, сказане в гніві': (60) англ. *Shaw. Go away. Damn your eyes! Get out – get out!* (N. Coward).

Saint. Свята особа, напр. той, хто був офіційно удостоєний цього титулу християнською церквою [7].

1) англ. **enough to make a saint swear** 'навіть у святого терпець може увірватися': (61) англ. *The remonstrances... I have received have been enough to make a saint swear* (Fr. Marryat, 'Percival Keene', ch XXVI);

2) англ. **a plaster saint** 'людина, яка показує себе без моральних вад чи людської слабкості': (62) англ. *I'm not any plaster saint. I want life, I want adventure* (E.S. Gardner).

Witch. Жінка, яка, як вважають, має магичні здібності та використовує їх, щоб завдати шкоди іншим людям або допомогти їм [7].

1) англ. **a white witch** 'людина, яка вірить і використовує чаклунство, переконана, що чаклунство за своєю суттю не є злом, і намагається не бути злом': (63) англ. *She seemed to have a... boundless good will. 'Yes' thought Tuppence, 'you're exactly like a witch, but you're a friendly witch. I expect you're what they used to call a 'white witch'* (A. Christie);

2) англ. **the witch is in it** 'робити що-небудь з магією, з нечистою силою': (64) англ. *...she rose from her struggle with the problem, and said to herself, 'Well, the witch is in it'* (E).

Demon. Злий дух [7].

1) англ. **be a demon for work** 'людина з великою енергією, драйвом тощо': (65) англ. *The speed with which Joe worked won Martin's admiration. Joe was a demon for work* (J. London).

Lucifer. Могутня зла сила і ворог Бога.

1) англ. **proud as Lucifer** 'надзвичайно гордий або задоволений собою': (66) англ. *Man, he was proud, proud as Lucifer* (A.J. Cronin).

Nightmare. Злий дух, який пригнічує людей під час сну [7].

1) англ. **the nightmare and her nine-fold** 'нічні привиди': (67) англ. *Edgar. ... Swithold footed thrice the wold; He met the night-mare and her nine-fold...* (W. Shakespeare).

Satan. Назва, яка використовується християнами та євреями для Диявола (= могутня зла сила і ворог Бога) [7].

1) англ. **satan rebuking sin** 'про людину, яка засуджує те, в чому вона сама грішна': (68) англ. *George, who spends a pound on cigarettes, blames Jane for smoking too much – a case of Satan rebuking sin* (CDEI)

До космогонічного етносубкоду культури належить: англ. *Adam* (1 істота, 6 ФО).

Adam. В англійській культурі Адам – це перша людина, батько всього роду людського. Тіло Адама було створене з 8 компонентів: вода – кров, каміння – кістки, сонце – око, земля – плоть, коріння – зв'язки, вітер – дух, хмари – думки, вогонь – тепло. Адам та Єва є символом втрати безсмертя через порушення наказу Бога [3].

1) англ. **the old Adam** 'гріховність людської натури': (69) англ. *Occasionally the old Adam – or should one say Eve? – would assert itself in my aunt and then, still thoughtful for others, she would descend into the kitchen and be disagreeable to Amy our new servitor, who never minded it* (J.K. Jerome);

2) англ. **Adam's ale (або wine)** 'вода': (70) англ. *Some take a glass of porter to their dinner, but I slake my thirst with Adam's wine* (EI);

3) англ. **not to know smb. from Adam** 'не знати / ніколи не зустрічати когось': (71) англ. *'He called to see my Governor this morning', replied Mr. Chuckster; 'and beyond that, I don't know him from Adam'* (Ch. Dickens);

4) англ. **(as) old as Adam** 'дуже старий': (72) англ. *She had tempted him, yes, but he would not use that excuse as old as Adam* (P.S. Buck);

5) англ. **one's outward Adam** 'тлінна плоть, тіло'.

6) англ. **since Adam was a boy** 'дуже давно, з давніх-давен, з незапам'ятних часів'.

Висновки та перспективи дослідження. У межах міфологічного коду культури виокремлюють 7 типологічних його різновидів: анімістичний, фетишний, тотемний, космогонічний, астральний, есхатологічний, міфонімний. Міфологічні істоти репрезентовані в межах анімістичного етносубкоду культури, що позначає явища природи та предмети навколишнього світу, які мають душу чи дух (11 істот, 68 ФО); космогонічного етносубкоду культури, що репрезентується в загальній світобудові, розвиток якої іде в напрямку від початкового хаосу до впорядкованого (1 істота, 6 ФО).

Перспективу дослідження вбачаємо в послідовному зіставленні вияву фразеологічних одиниць із компонентом 'міфологічна істота' в українській та англійській мовах.

Література

1. *Бацевич Ф. С.* Словник термінів міжкультурної комунікації. URL: <http://terminymizhkultkomunikacii.wikidot.com/slovyk>
2. *Жайворонок В. В.* Українська етнолінгвістика: Нариси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
3. *Лукаш Г. П.* Словник конотативних назв. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2017. 280 с.

4. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.
5. Селіванова О. О. Міфологемна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови). *Мовознавство*. 2006. № 6. С. 41-51.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
7. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
8. Carl G. Jung. *Man and His Symbols*. Random House Publishing Group. 1964. 320 p.
9. Joseph Campbell. *The Hero with a Thousand Faces* New World Library. 2008. 418 p.
10. Robert Graves. *The White Goddess: A Historical Grammar of Poetic Myth*. Farrar, Straus and Giroux. 1948. 511 p.
11. Siefring J. *The Oxford Dictionary of Idioms*. 2004. 340 p.

References

1. Batsevych, F. S. *Dictionary of terms of intercultural communication [Slovnýk terminiv mizhkulturnoi komunikatsij]*. URL: <http://terminymizhkultkomunikacii.wikidot.com/slovnýk>
2. Zhaivoronok, V. V. (2007), *Ukrainian ethnolinguistics: Essays: teaching. manual for students higher education institutions [Ukrainska etnolinhvistyka: Narysy: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl]*, Dovira, Kyiv, 262 p.
3. Lukash, H.P. (2017), *Dictionary of connotative names [Slovnýk konotatyvnykh nazv]*, DonNU im. Vasylia Stusa Vinnytsia, 280 p.
4. Savchenko, L.V. (2013), *The phenomenon of ethnocodes of spiritual culture in the phraseology of the Ukrainian language: etymological and ethnolinguistic aspects [Fenomen etnokodiv dukhovnoi kultury u frazeolohii ukrainskoi movy: etymolohichnyi ta etnolinhvistychnyi aspekty]*, Dolia, Simferopol, 600 p.
5. Selivanova, O. O. (2006), *Mythological motivation of nominative units (on the material of the Ukrainian language) [Mifolohemna motyvatsiia nominatyvnykh odynyts (na materialii ukrainskoi movy)]*, *Movoznavstvo*, 2006, № 6, pp. 41-51.
6. Selivanova, O. (2006), *Modern linguistics: a terminological encyclopedia. [Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia]*, Dovkillia-K, Poltava, 716 p.
7. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
8. Carl, G. Jung. (1964), *Man and His Symbols*. Random House Publishing Group, 320 p.
9. Joseph, Campbell (2008), *The Hero with a Thousand Faces*, New World Library, 2008, 418 p.
10. Robert, Graves (1948), *The White Goddess: A Historical Grammar of Poetic Myth*, Farrar, Straus and Giroux, 511 p.
11. Siefring, J. (2004), *The Oxford Dictionary of Idioms*, 340 p.

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *БАТЬКИ* В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ГУЦУЛІВ

У статті проаналізовано засоби представлення концепту *батьки* в гуцульському діалектному просторі. На тлі незгасного зацікавлення до проблеми реконструкції духовного універсу носіїв конкретної мови, вивчення концептів залишається одним із необхідних та актуальних завдань сучасних лінгвістичних розвідок.

Метою статті є аналіз засобів мовної реалізації концепту *батьки* в локальній картині світу гуцулів. **Об'єктом** дослідження обрано концепт *батьки*. **Предметом** дослідження є вербальні засоби представлення аналізованого концепту в гуцульському говірковому ареалі.

Досягнення поставленої мети визначило вибір відповідних **методів** дослідження, а саме: метод суцільної вибірки, що спрямований на виокремлення мовних репрезентантів концепту із діалектних словників та текстів для формування фактичного матеріалу дослідження; контекстуальний аналіз, який дозволив з'ясувати семантику вербалізаторів концепту; метод моделювання, що дав змогу встановити польову структуру номінативного простору концепту.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що в роботі вперше здійснено спробу проаналізувати способи мовної об'єктивації концепту *батьки* в діалектному обширі. **Теоретичну й практичну цінність** роботи вбачаємо в приверненні уваги науковців до діалектної концептології як цікавого й перспективного напрямку, а також у використанні отриманих результатів у подальшому вивченні та опрацюванні проблем, присвячених дослідженню говіркової картини світу.

Висновки й перспективи. Номінативний простір концепту *батьки* в локальній картині світу гуцулів неоднорідний за структурою. Його формують мовні засоби прості (синтетичні), виражені окремими словами, та складені (аналітичні), представлені цілісною сполукою. До першої групи належать слова-репрезентанти концепту, їхні деривати, синоніми. Другу групу формують складені номінації, фразеологізми, зіставні конструкції, клішовані звертання й запрошення, асоціативне зіставлення, риторичне запитання. Перспективи подальших розвідок пов'язуємо з аналізом номінативного простору концепту *батьки* в середньонадніпряському говірковому просторі для проведення зіставного аналізу способів мовної репрезентації концепту в територіально віддалених діалектних субконтинуумах.

Ключові слова: **концепт, номінативний простір, мовна картина світу, гуцульські говірки.**

NOMINATIVE SPACE OF THE CONCEPT *PARENTS* IN HUTSUL LINGUISTIC WORLD-IMAGE

It has been acknowledged that against the background of unquenchable interest to the problem of speakers' spiritual universe reconstruction the study of concepts remains one of the necessary and urgent tasks of modern linguistic research. The **purpose** of this study is to analyze the ways of linguistic implementation of the concept of *parents* in the local Hutsul world-image. The **subject area** is the concept of *parents*. The **specific topic** is the verbal ways of the analyzed concept representing in the Hutsul dialects. Achieving the set goal determined the choice of appropriate **research methodology**, especially: the continuous sampling method, which is aimed at isolating the linguistic representatives of the concept from dialect dictionaries and texts for the formation of actual research material; contextual analysis, which made it possible to find out the semantics of the conceptual verbalizers; modeling method that helped to establish the field structure of the nominative concept space.

Advances in research is determined by the fact that it is the first time attempts to analyze the ways of linguistic objectification of the concept of *parents* in the dialectal scope. A **recognized theoretical value and practical value** is represented in drawing the scientists' attention to dialect conceptology as an interesting and promising direction.

The conclusion and potential future directions of research. Nominative space of the concept of *parents* is heterogeneous in the Hutsul world-image. It is formed by simple (synthetic) linguistic means, expressed by separate words, and complex (analytical) means represented by a whole compound. The potential future directions of research is connected with the analysis of the nominative space of the concept of *parents* in the Middle-upper-Dnieper dialects.

Key words: concept, nominative space, linguistic world-image, the Hutsul dialects.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасних лінгвістичних розвідках дедалі більше уваги зосереджено на проблемі реконструкції духовного універсу носіїв конкретної мови. Усвідомлення факту, що семантика словникового складу мови – це результат освоєння навколишнього світу її маніфестантами, дає змогу охарактеризувати сформований у свідомості мовного колективу образ дійсності – мовну картину світу.

Одним із шляхів дослідження вербальної картини світу є аналіз концептів³.

³ У сучасних лінгвістичних студіях мовну картину світу також реконструюють шляхом аналізу ключових слів, ідей, понять (А. Вежбицька, Ю.С. Степанов, В.В. Жайворонок), смислів (М.І. Толстой, С.М. Толстая, Л.М. Виноградова), стереотипів (Є. Бартмінський), семантичних та морфосемантичних полів (Ж. Ж. Варбот, Т. І. Вендіна, О. В. Кардашук, О.О. Нефьодова, О.Д. Огуй, Т.О. Ястремська), мотиваційних моделей (М.І. Толстой, С.М. Толстая), дослідження історії понять (В.М. Живов).

Акумулюючи в собі зв'язок між мовою та мисленням, між носієм мови та його розумінням світу, ці когнітивні одиниці структурно організують знання про конкретний фрагмент дійсності, «визначають те, чим є цей предмет, як він виглядає, як діє, як його сприймає людина <...>» [1, с. 74]. За такого підходу вивчення концептів залишається одним із необхідних та актуальних завдань сучасних мовознавчих студій.

Аналіз досліджень проблеми. Концепт *батьки* постає об'єктом уваги дослідників різних наукових сфер. Так, О. В. Породько-Лях на прикладі концепту-тріади *батько-мати-батьки* прослідкувала трансформацію архетипу батьків у сучасному медіадискурсі. Дослідниця з'ясувала, що в текстах засобів масової комунікації його втілено як в етнічно сталих, так і трансформованих образах [18]. О. Л. Заверюченко з'ясувала символічну основу образу батька-матері у весільній концептосфері, обґрунтувала місце батьків у весільних обрядодіях [12].

У розвідці, присвяченій темі батьківства й материнства в традиційній українській культурі, І. В. Ігнатенко приходять до висновку, що в контексті морально-етичного аспекту стосунки між батьками та дітьми ґрунтувалися на вихованні шанобливого ставлення до старших, проте в соціально-економічному – їхні взаємини формувалися на господарській користі та фізичній спроможності [13]. Незважаючи на різноаспектність дослідження вказаної когнітивної одиниці, зауважимо, що досі не було схарактеризовано особливості її словесного втілення в українському діалектному просторі.

Мета й завдання. Мета дослідження – проаналізувати засоби мовної реалізації концепту *батьки* в локальній картині світу гуцулів, що передбачає вирішення таких завдань: опрацювати діалектні матеріали, які репрезентують гуцульські говірки, та виявити в них репрезентанти концепту *батьки*; з'ясувати семантику вербалізаторів концепту; охарактеризувати компоненти номінативного поля концепту *батьки*.

Об'єктом дослідження обрано концепт *батьки*. **Предметом** дослідження є вербальні засоби представлення аналізованого концепту в гуцульському діалектному обширі.

Матеріали й методи дослідження. Джерельною базою дослідження стали діалектні матеріали з гуцульського ареалу, власні записи говіркового мовлення, здійснені впродовж 2020–2022 рр. від інформантів, що народилися й мешкали в с. Середній Березів, Космач, Криворівня, Микитинці, Яворів, Стопчатів Івано-Франківської області. Досягнення поставленої мети визначило вибір відповідних методів дослідження, а саме: метод суцільної вибірки, що спрямований на виокремлення мовних репрезентантів концепту із діалектних словників та текстів для формування фактичного матеріалу дослідження; контекстуальний аналіз, який надав підстави з'ясувати семантику вербалізаторів концепту; метод моделювання, що дав змогу встановити польову структуру номінативного простору концепту.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що в роботі вперше здійснено спробу проаналізувати способи мовної об'єктивації концепту *батьки* в діалектному обширі. **Теоретичну й практичну цінність** роботи вбачаємо в приверненні уваги науковців до діалектної концептології як цікавого й перспективного напрямку, а та-

кож у використанні отриманих результатів у подальшому вивченні та опрацюванні проблем, присвячених дослідженню говіркової картини світу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз принципів концептуального світосприймання носіїв гуцульських говірок засвідчив про важливе місце родинних концептів у його структурі⁴. Про аксіальну маркованість концепту *батьки* в картині світу гуцулів свідчать соціальні та культурні чинники. У межах першого цінність батька-матері виражено їхніми впливами на структурування соціуму: на підставі їхнього шлюбу виникає сім'я – основний осередок суспільства. Ба більше, виконуючи різні функції стосовно своєї дитини, у сімейному колі батька й матір сприймають як цілість: завдяки їм дитина з'являється в цей світ, саме вони відповідальні за створення необхідних умов для повноцінного розвитку дитини та її соціалізації.

Культурне підґрунтя значущості аналізованого концепту полягає в тому, що для представників гуцульських говірок сім'я залишається «хранителькою» національних традицій та звичаїв [16], які слугують основою для формування духовних цінностей дитини, принципів її взаємодії з навколишнім світом: «Батьки, виховані на переданих дідами й прадідами звичках передають їх своїм дітям, навчають тілесним працюванням відповідно своїм національним нахилам, відповідно витвореним поглядам на фізичне здоров'я і вимогам своєї природи. <...> Дитина, імітуючи, це-б-то повторюючи, наслідує їх, додаючи до них і свої власні риси, пристосовані до умов життя» [22]. Досліджуючи проблему батьківсько-дитячих взаємин, було встановлено, що в гуцульській сім'ї зберігся беззаперечний авторитет та шанобливе ставлення дітей до батьків⁵, що ґрунтуються на дотриманні релігійних канонів, зокрема п'ятої заповіді: «Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі» [2].

Номінативний простір концепту розуміємо як систему способів його вербалізації в спостережуваний (визначений) період розвитку мовної спільноти [17, с. 47]. Складники номінативного поля будь-якого концепту, зокрема концепту *батьки*, розміщені за принципом ядра й периферії. Ядро номінативної сфери аналізованої когнітивної одиниці в гуцульських говірках об'єктивоване прямими номінаціями концепту – словами, що називають сам концепт, позначають основну властивість денотата, яка забезпечує його універсальність [19, с. 21–22]. Значення лексеми-імені концепту є стилістично нейтральним. Такою в гуцульському мовному обширі є лексикалізована форма *батьки*, що актуалізує сему 'чоловік та жінка стосовно дитини': *Бат'ки / мус'іли мо'литис'а з д'іточками на ко'п'інах / о-от / і пруй'чали / шо це / Мат'інка / Божа ти'бе захис'тит' / ти'бе обе'ре'же йак'шо ти / будеш сл'ушноїу / або ти / бу-*

⁴ Запропонована розвідка – це сегмент великого дослідження, що стосується вивчення універсальних концептів-образів *мати*, *батько*, *батьки* в просторовій парадигмі задля моделювання діалектної картини світу у двох ареалах: середньонаддніпряньському та гуцульському [9; 10].

⁵ За свідченням респондентів тут (на Гуцульщині – В. Д.) *кул'т матер'і і бат'ка так'ї бу во ш* на *бат'ка н'їчого ни / можна сказат'* [Крв].

деш бат'к'ію шанувати / л'удеї шанувати / так було заведено / ни даї Господ' / **бат'ки** наказували їм'ам кого би ви ни зустріли чи чужого чи шо / Слава Ісусу Христу / о / в'ітатис'а / і це було / йак кажут' / Бож'і сили / Бог / Ісус Христос / Мат'інка Божа / це було шос' таке / надвисоке / надзвичайне / їй треба було боїтис'а / і лел'їяти / і молитис'а / і просити / і дакувати / дакуу Тобі Боже / за дар Божиї / за прожитиї ден' / за це ўсе / і їм'ам це ўсе ў голову ўкладалос'а / шо так майї бути [Крв].

До центральної частини номінативного простору концепту батьки в гуцульських говірках також належать синоніми слів-репрезентантів (контекстуальні синоніми) та деривати ключових лексем концепту (морфологічні й семантичні похідні лексеми від ключових слів концепту). Такими є

– похідні номінації від кореня *starъ, що вказують на старший вік батьків та оцінку вікової характеристики представниками молодшого покоління родини – дітей, проте не внуків (старі, стариня, старий та й стара): То ўже герентовано / шо їм'аїна поїде се їч'ети / **стар'ї** ни дуже хот'їли пускати / але ўже / нав'їт' квартиру наїшли [6, с. 340–341]; Дуже л'їти гарно ставилис'а до **старин'ї** / до тата / до мамі / н'ї та йак ти пер то їе / [Крв]; Хлопец с'к'їн'чеў рик' тому ш'колу / і каже / шо же ни ўбисе / **старин'а** за голу б'ерец'е [6, с. 94]; Своя стариня хоть бє, то не болит' дуже [5, с. 524]; В'їчаў / коли **старин'а** вернец'е с' церкви / таї тоїди зач'еў казати / шо хоч'ї же нитисе [6, с. 237]; а то ў мене дес їе **старий таї стара** [Крв];

– дериват із коренем *rodъ, який вказує на біологічний зв'язок між батьками та дітьми (родичі): йак ти с'ї в'їд'авала то **родич'ї** даїут тобі корову / таї даїут тоб'ї там і там поле [Брз]; колис' у Ворохт'ї за П'ол'шчи // постр'їл'алис'а / молодїї молоду застр'їлиў та сам с'їбе бо ни хот'їли **родич'ї** / вона п'їшла на пасовис'ко доїїти корову під веч'їр таї він застр'їлиў їїї таї с'їбе [Ксм]; Ч'їє цїсе дитин'ч'е? / ўно мало би даўно спати / а ни ходити коло столїу / їде **родич'ї**? [6, с. 395];

– терміни спорідненості в складених номінаціях (мама й тато; тато й мама; дєдя ї неня; батько з мамою; тато з мамою; мама, тато): **Мама** ї **тато** привікли шо їд'їти там у них [Брз]; **тато** ї **мама** благослов'їли молодих [Стп]; **Д'ед'а** ї **нен'а** благослоўїейут своїїх їд'їти на ш'їсливе жит'є [6, с. 73]; але ў нас / була така с'їм'а тут / шо **бат'ко з мамоу** прим'їрн'ї л'уди / прим'їрн'ї / а було ў них четверо д'їтеї / двоїе добрих / а двоїе н'ї [Ксм]; їа плачу / нагон'ейу / а ўно ни їде / **тато з мамоу** були молодїї / їїх кор'їло кудас н'їти [6, с. 456]; йакшо ми ни молимос'а / ни просимо Бога / шоб зак'їн'ч'їлас'а ц'а ц'а б'їда / йака на нас навалїлас' / ос' / ми ўзагал'ї забули за Бога / от / і тоїму / можна сказат' / може це і таке сталос'а з нами / ми ж мусимо в'їдпов'їдати йакос' за своїї їд'її / ми забули мову / **маму** / **тата** / їземл'у / ўс'о забули / нам так зр'їбилос'а ї добре шо ну / [Крв];

– складена номінація з термінами спорідненості в демінутивній формі (мамка і татко): Іван'ч'їку / а бес знаў / Боз'а ўс'о ївиди і ўс'о ч'уїї / тоїго бес слухаў **мамку** і **татка** / помоїгаў їд'їдигови [6, с. 82];

– присвійна конструкція: **Предки моїї** шче розказували шо хлїб ни можна було р'ізати а тїл'ки ло'мити [Мкт].

Периферійний сегмент концепту формують номінації, «що розкривають зміст і ставлення до нього в різних комунікативних ситуаціях» [8, с. 22], вони виражають «приховані» від безпосереднього спостереження смислові ознаки концепту й становлять зміст власне інших концептів [15, с. 53]. Вербалізатори периферійної частини номінативного поля віддзеркалюють додаткові характеристики концептуалізованого денотата, що слугують основою для відповідних когнітивних смислів. Так, серед мовних засобів, що актуалізують уявлення про шанобливе ставлення до батьків, виділимо такі:

– порівняльну конструкцію як тата з мамою: *Вч-ітел'їу бойелис' та йак тата з мамоу* [Крв];

– форми «пошанної множини», що об'єктивують усталений морально-етичний припис визнавати авторитет батька й матері в сім'ї [21, с. 124–125]: *Ус'ї називали на ви / на ти д'їти ніколи казали та йак тїл'перечки шо ти тату / ти мама / ц'ого ни було / це майї б'ути мама / ви мамо / ви тато* [Крв]; *ни було абидитина казала родичам ти / дитину в'чили абидитатов'ї мам'ї чужим л'уд'ам т'реба казати ви* [Брз]; *ми с'воїм бат'кам на ви кажемо / у нас так заведено // даўно та'кого ни було / йе йак хтос' сказаў на ти то казали це кому'ністи* [Явр]; *наш'ї тато й мама по'мерли йак ми були шче мал'ї* [Ксм];

– описову конструкцію, яка вказує на сакральний первень образу батьків (це було щось святе): *бат'ко ї мама це було шос' св'ате / дп'а д'їтєї* // [Крв];

– асоціативне зіставлення із образом хліба, у якому закодована аграрна-міфологічна символіка: *Хлїб це було св'ате / це було шос' таке са'ме / йа'б'и тусквейр'нїу тата а'бо маму* [Крв];

– поминальний термін *дідивна субота*⁶, семантика якого ґрунтується на аксації старшого віку людини⁷ та переваги чоловічого начала над жіночим: *Чотири рази у року у нас йе / то називаєц'а д'їдиўна субота / таїдо ц'еркви їдут / б'єрут та'к'ї / у ку'л'оч'ках не'в'єлич'к'ї / у нас називаєц'а подаўник / даєе це / там хлїбец' / б'у-*

⁶ В етнографічних матеріалах представлено дві версії походження номінації. Згідно з першою прикметниковий компонент назви дідивна детермінований діалектним терміном спорідненості дєд'я 'батько': *Три поминальні дні [подані вище] називаюц'я «Дідивна субота». Колис у гцуцелив батьки називалися «дєд'я», тому «Дідивна» – поминаюц'я батьки* [11, с. 123]. Відповідно до другої версії лексема *дідивна* стосуєтьс'я назви старшої за віком людини, діда: *Дідіўна субота ізветци тимунь, шо у ню колись діди молили Богу за душі так єк тепер попи, лиш инчим способом* [7, с. 58]. У межах наукової етимології календарний термін *дідивна субота* походить від загальнослов'янської назви спорідненості у формі множини (*дїди*), що позначає поминальний обряд, ритуальну вечерю на честь померлих предків. В архаїчній формі цей обряд зберігс'я в українській та білоруській культурах [20, с. 43; 3, с. 154]

⁷ У мовленнєвому етикеті українців, на відміну від росіян, називання дідом чоловіка поважного віку є ознакою ввічливості та пошани [20, с. 43].

лочка / конфети / може бути кусочок сира там ще шос' / та таке йіст'їїне / таї св-аш'ченик освачує / таїце нап'риклад даїеш з рук та наї Бог п'риїме / нап'риклад / за л'еґ-у Івана душу / і в-ін уже молиц'а Богу // то не так має значен'а тої хл'їб що там йе / в-ін має значен'а / бо то це хл'їб / але даїе молитва / [Крв].

До периферійної частини номінативного простору концепту батьки в гуцульському діалектному ареалі відносимо також

– клішовані запрошення, які виголошують молодий, молода, їхні дружки й дружки від імені батьків наречених, коли запрошують гостей на весілля або на конкретний весільний обряд («зачінане», «заводини», «повницю», «пропій»): *Про'сили тато і мама і йа вас п'рошу шоб л'ваша л'аска п'риїти до нас тоді і тоді на в'с'їл'а // це раз д'ружки кажут' а л'пот'ім ок'ремо молода каже / про'сиї тато і мама / а д'ружки кажут' про'сила л'нан'ї молода і йїїї старш'їна шоб ви п'риїшли до нас на в'с'їл'а // [Ксм]; про'сили мама / тато / і йа вас про'шу / йак л'ваша л'аска / п'риїд'їт' на в'с'їл'а / [Стп]; Про'сили д'ед'а з ненеї / про'сила молода / ал'бесте п'риїшли до мого г'азди Фел'да на в'с'їл'е / [6, с. 442].* Вживання складених назв батьків у вербальному контексті весільних обрядодій переконливо свідчить, з одного боку, про різні функції батька й матері під час обрядів, пов'язаних із шлюбом, а з іншого – про їхню визначальну роль на всіх етапах весілля: батько-мати вирішували питання про заміжжя дочки й одруження сина, фінансово допомагали молодим у підготовці до весілля, благословляючи дітей, узаконювали шлюб перед громадою;

– усталене звертання до батьків перед початком весільних обрядів, яке констатує функціональну позицію батьків як провідників Божого благословення: *Благослови бат'ко й мати в-їночок почи'нати* [Крв]; *Благослови бат'ко й мати дерев'це вб'їрати* [Крв]; *Благослови бат'ко й мати кол'чач вип'їкати* [Крв];

– риторичне запитання *це тебе так вдома вчать?*, що демонструє факт відповідальності батьків за поведінку своїх дітей: *Ну можеш / йїк л'удина / скал'зати / а л'иш г'аркаїш? / це так тебе дома ўч'ейут?* [6, с. 282];

– паремію *Йїке коріні, таке й насіні* [14, с. 172], у якій акцентовано увагу на наслідуванні дітьми поведінки своїх батьків;

– описову номінацію *чужі люди*, що вказує на відсутність кровної спорідненості між чоловіком, жінкою та дитиною й водночас переконує в необв'язковій наявності біологічного зв'язку між ними для встановлення батьківства: *Йїїї ўз'али чуж'ї л'уду за своїу* [Ксм];

– одно- та кількаслівні назви свояцтва (*свати, тесті, свекор й свекруха, тесть і теща*), що свідчать про обрядову зумовленість статусу батьків: *Йак д'їти йїїхн'ї побралис'а то вони вже св'їти* [Ксм]; *Тесті, моя Марічка ще не були в нашій хаті. Мої батьки дуже раді, приготувалися до зустрічі дорогих гостей* [4, с. 246]; *йа свекра й свїк'руху боїелас'а / особл'иво свек'руху* [Явр]; *Йїїї бат'ки дл'а чоловіка / тест'ї і тещ'а* [Крв]; *То тещ'а а то тес'к- назїваїс'а* / [Стп];

– моно- та полікомпонентні номінації на позначення духовних батьків й осіб, що на весіллі заміняли рідних батьків: *матка і батько, нанашко й нанашка, хреще-*

ні батьки, перші куми, похресні батьки, хресний батько і хресна матка, старший батько і старша матка, перший батько і перша матка, куми, хрещені 'чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки', батько й матка, кум і кума, весільні батьки, весільні мати й батько, куми, хрещені 'чоловік та жінка, які виконували функцію батьків на весіллі; весільні батьки'. Кількість вказаних вербалізаторів переконує в тому, що піклування про дітей – одна з основних функцій батьків: **Матка і бат'ко** // йак'шо ч'есні бат'ко таї мама / ні даї Бог мама захвор'їла / р'їдна шо народила / або тато помер / ўні повин'ї помагати ції д'їт'їні бо ўни йак тато таї мама [Крв]; **нанашко і нанашка** // переважно то коллис' вони дарували крижму / могло бути йакас' сорочичка / могло бути на сорочич'ку / матер'їал / а зараз шо хочиш / тогди ни було так / л'уди жили з' зимл'ї / а з'рош'ї ни було / [Стп]; хтос' з родини / або ці **хриш'чен'ї бат'ки** могли забрати ц'у сироту [Стп]; Двох **похресних бат'к'їў** брали / тата ї маму // могло бути ї дес'атеро ї двац'атеро / двоїе голоўних // р'їзних брали першїї раз / було р'їзн'ї / а так це чи сїстра чи брат / одно в'їд чолов'їка / одно в'їд ж'їнки [Брз]; / **першїї бат'ко і перша матка** у л'убїї момент зам'їн'їає тата ї маму і це вид цего п'їшло / бат'ко ї матка [Крв]; **куми** 'несли переважно коллис' б'їле полотно / йаке мали таке 'несли / а тїпер нїсуть кост'умчикїї / тапочкїї / вс'о шо дїтїнїї т'їреба / ус'о нїсуть тїпер [Ксм]; йак'шо ни було нї тата / нї мамї / то **хриш'чен'ї** були / вони кирували / і їїх назївали / в'їн нанашко / вона нанашка / [Стп]; це назївали бат'ко а то матка // <...> се в'їд неїї таї в'їд н'ого / **тоже бат'ко і матка** // [Крв]; **кум і кума** були вес'їл'нїми бат'ками // ну це так'ї йак їдеш до шл'убу то кс'онд ч'їтайе там уже / тїоу пров'їд вїде / а бат'ки йак кс'ондз кладе корону на голуву / то ўни трїмаїуть' заду ц'у корону алби ни ўпала / і трїмаїуть' св'їчки у нас // кум і кума це основн'ї п'їсл'а бат'к'їў [Стп]; **Вес'їл'н'ї бат'ки** подарки давали [Стп]; **вес'їл'н'ї мати і бат'ко** / це може / куми / бо нап'їклад у мене за куму вес'їл'ну була сестра р'їдна // коли так ставалос'а шо удов'ец' чи удовиц'а робили вес'їл'е ї не було чолов'їка чи дружини то їїх зам'їн'їваў х'реснї бат'ко // тата зам'їн'їваў х'реснї бат'ко / маму зам'їн'ївала х'ресна матка / уже дл'а молодїх / дл'а того алби в'ести вес'їл'нїї таїїї ритуал / і вони (молодї – В. Д.) про'їсили про'їбачен'а у них / це було так здаўну / [Крв]; **куми** дїтїну х'рест'ат' / **куми** ї до шл'убу їе / це 'кого хоч з родини тог'о в'їб'їрайїш / їїм колач'ї здаїють / вони да'рують цих молодїх / а молода даїе колач'ї таї на колач'ї дар / кумов'ї сорочку / ж'їнцїї фустку [Явр]; **хреш'чен'ї** помагали у вес'їл'е / виконували ўс'їку роботу / файн'ї подарки гутували / золото ше шос' / з'рошеї давали багато / помагали їїм [Крв];

– прикметникову односпївну номїнацїю **розведенї**, що вказує на продовження статусу батькївства навїть пїсля розривання подружнього зв'язку мїж чоловїком та жїнкою: йак бат'ки **розведен'ї** ї т'їреба вб'їрати де'рев'їце то старалїс'а алби хтос' їз 'родич'їв'ї в'їшає першу к'в'їтку / ружу / шоб молод'ї ни розвелїс'а [Крв];

– відчислївниковий прикметник **першї**, що свїдчить про керївну роль батькїв у родиннїй, зокрема весїльнїй обрядовостї: **перш'ї** йак дїрев'їце ўб'їрайут' / перш'ї

клатдут' |ружу / і у нас клатдут' бо в нас ни |було шишниц'ї / у нас клатдут' качани кукурудзи / і бат'ки |першу |ружу / |верхн'у / вилику / клатдут' бат'ки / і |також там виголошуйут' благослов'л' айімо д'їточок // [Крв];

– ситуативно-негативна номінація *дідори*, значення якої об'єктивує негативну оцінку образу батьків (дідори 'знев. старі батьки'): *З цими дідорами дїтько би жиу!* [23, с. 234];

– фразеосполуку *сидити на дідорах* 'жити на утриманні старих батьків', що виражає негативне ставлення говірконосіїв до неробства, зловживання батьківською турботою про дітей: *Він ніде ни працюєт, але сидит на дідорах* [23, с. 234].

Висновки й перспективи. Отже, номінативний простір концепту *батьки* в локальній картині світу гуцулів неоднорідний за структурою. Його формують мовні засоби прості (синтетичні), виражені окремими словами, та складені (аналітичні), представлені цілісною сполукою. До першої групи належать слова-репрезентанти концепту, їхні деривати, синоніми. Другу групу формують складені номінації, фразеологізми, зіставні конструкції, клішовані звертання й запрошення, асоціативне зіставлення, риторичне запитання.

Висновки та перспективи дослідження. Проведене дослідження свідчить про те, що вербалізатори аналізованого концепту, взаємодіючи між собою, зумовлюють цілісність його формальної та змістової сторін: представлені способи номінації концепту *батьки* в гуцульському ареалі ословлюють важливі для говірконосіїв характеристики образу батьків, що стосуються їхньої ролі в родині, зокрема в побутовому та обрядовому аспектах, функцій, які вони виконують стосовно своїх дітей, ставлення дітей батьків. Окрім того, в експлікаторах концепту виявляємо культурний компонент. Так, функціонування форм «множинної підності» демонструє дотримання усталених етичних норм, що збереглися впродовж поколінь, а зв'язок із образом хліба – про залишки давніх землеробських традицій. Перспективи подальших розвідок пов'язуємо з аналізом номінативного простору концепту *батьки* в середньонаддніпряському говірковому просторі для проведення зіставного аналізу способів мовної репрезентації концепту в територіально віддалених діалектних субконтинуумах.

Список обстежених населених пунктів:

Брз – с. Середній Березів Косівського району Івано-Франківської області, Ксм – с. Космач Косівського району Івано-Франківської області, Крв – с. Криворівня Верховинського району Івано-Франківської області, Мкт – с. Микитинці Косівського району Івано-Франківської області, Стп – с. Стопчатів Косівського району Івано-Франківської області, Явр – с. Яворів Косівського району Івано-Франківської області.

Література

1. *Бартми́ньский Е.* Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. М.: Ин-дрик, 2005. 528 с.
2. Біблія. Сучасний переклад з давньоєврейської та давньогрецької мов. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2021. 1172 с.

3. *Войтович В. М.* Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 262 с.
4. *Гавука П. Д.* Тлумачний словник гуцульських говірок. Косів: Писаний Камінь, 2017. 296 с.
5. Галицько-руські народні приповідки / уклад. І. Франко. Львів, 1901–1910. Т. I–III.
6. *Голянич М. І.* Мовний портрет села Тюдів. Словник: у 2 т. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018. Т. 1: А–М. 1000 с.
7. Гуцулський календарь на рік 1935. Варшава: Накладом Товариства Приятелів Гуцулщини. 228 с.
8. *Дріч Ю. С.* Номінативне поле концепту 'радість' / 'печаль' в українській мові: етимолого-культурологічний аспект. URL: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22437/Drich.pdf;jsessionid=1B2CB3FCE90CA92389955722F2622852?sequence=1>
9. *Дячук В. Р.* Репрезентація підконцепту *Мати Божа* в сучасних середньонадніпрянських та гуцульських говірках. *Українська мова*. 2023. № 2 (86), С. 116–131.
10. *Дячук В. Р.* Вербалізація концепту *мати* в середньонадніпрянських та гуцульських говірках: спроба зіставлення. *Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Черкаси, 2022. Вип. 32. С. 35–45.
11. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів: у 10 т. / за ред. Г. Скрипник. НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2020. Т. 5. 464 с.
12. *Заверюченко О. Л.* Концепт батька-матері в українських весільних обрядах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Філологія. Харків, 2014. № 1107. Вип. 70. С. 49–54.
13. *Ізнатенко І.* Батьки, матері та їхні діти у традиційному українському суспільстві. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/batki-materi-ta-ihni-diti-u-traditsiyomu-ukrainskomu-suspilstvi-134505.html>
14. *Лесюк М.* Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). Івано-Франківськ: Нова зоря, 2008. 327 с.
15. *Моспанова Н. Ю.* Добро і зло. Антологія концептов: в 5 т. / под ред. В. І. Карасика, І. А. Стернина. Волгоград: Парадигма, 2006. Т. 3. С. 50–67.
16. *Муляр Н.* Особливості родинно-побутової культури в становленні особистості (друга половина XIX – початок XX століття). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 4. С. 196–202.
17. *Попова З. Д., Стернин І. А.* Когнитивная лингвистика. М.: Восток-Запад, 2007. 314 с.
18. *Породько-Лях О.* Трансформація етнічних образів у сучасному медіадискурсі (на прикладі концепту-тріади батько-мати-батьки). URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v26/part_1/3.pdf
19. *Селіванова О. О.* Когнітивно-ономасіологічне підґрунття концептуального моделювання. Концепти и контрасты / за ред. Н. В. Петлюченко. Одеса: Гельветика, 2017. С. 21–29.

20. Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т. / ред. Н. И. Толстой. Москва: Международные отношения, 1999. Т. 2. 702 с.
21. Телеки М. М., Шинкарук В. Д. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру: монографія. Київ, Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 168 с.
22. Українські народні прислів'я та приказки / уклад. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1963. 790 с.
23. Хобзей Н., Ястремська Т., Сімович О., Дидик-Меуш Г. Гуцульські світи: Лексикон. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2013. 668 с.

References

1. Bartmin'skij, E. (2005), *Language Image of the World: Essays on Ethnolinguistics [Yazykovoju obraz mira: ocherki po etnolingvistike]*, M., Indrik, 528 p.
2. Bible. *Modern translation from ancient Hebrew and ancient Greek languages* (2021), [Biblija. Suchasnyi pereklad z davn'oievreiskoi ta davnohretsnoi mov], Kyiv, Ukrain-ske Bibliine Tovarystvo, 1172 p.
3. Voitovych, V. M. (2002), *Ukrainian mythology [Ukrainska mifolohiia]*, Kyiv, Lybid', 262 p.
4. Havuka, P. D. (2017), *An explanatory dictionary of the Hutsul dialects [Tlumachnyi slovnyk hutsuls'kykh hovirok]*, Kosiv, Pysanyi Kamin', 296 p.
5. *Galician-Russian folk tales* / Franko, I., (1901–1910) [Halyts'ko-rus'ki narodni pry-povidky], Lviv, T. I–III.
6. Holianych, M. I. (2018), *Linguistic portrait of the village of Tyudiv: dictionary in 2 vol. [Movnyi portret sela Tiudiv. Slovnyk: u 2 t.]*, Ivano-Frankivsk: Lileia NV, T. 1, A–M, 1000 p.
7. *Hutsul calendar for 1935 [Hutsulskyi kaliendar na rik 1935]*, Varshava, Nakladom Tovarystva Pryiateliv Hutsulshiny, 228 p.
8. Drich, Yu. S. (2014), *Nominative field of the concept 'joy' / 'sadness' in the Ukrainian language: etymological and cultural aspect [Nominatyvne pole kontseptu "radist'" / "pechal'" v ukrainskii movi: etymolo-ho-kulturolohichnyi aspekt]*. URL: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22437/Drich.pdf;jsessionid=1B2CB3FCE90CA92389955722F2622852?sequence=1>
9. Diachuk, V. R. (2023), *Representation of the subconcept Mother of God in modern Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects [Reprezentatsiia pidkontseptu Maty Bozha v suchasnykh serednonaddnippians'kykh ta hutsuls'kykh hovirkakh]*, *Ukrains'ka mova*, № 2 (86), pp. 116–131.
10. Diachuk, V. R. (2022), *Verbalization of the concept mother in Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects: an attempt to compare [Verbalizatsiia kontseptu maty v serednonaddnippians'kykh ta hutsuls'kykh hovirkakh: sproba zistavleniia]*, *Movoznavchyi visnyk Cherkas'koho natsional'noho universytetu imeni Bohdana Khmelnytsoho*, Cherkasy, Vyp. 32, pp. 35–45.
11. *Ethnographic image of modern Ukraine. Corpus of expeditionary folklore and ethnographic materials: in 10 vol.* / ed. Skrypnyk, H., (2020) [Etnohrafichnyi obraz suchasnoi Ukrainy. Korpus ekspedytsiinykh folklorno-etnohrafichnykh materialiv: u 10 t.]

- NAN Ukrainy, IMFE im. M. T. Rylskoho, Kyiv, T. 5. 464 p.
12. Zaveriushchenko, O. L. (2014), *The concept of father-mother in Ukrainian wedding ceremonies [Kontsept bat'ka-materi v ukrains'kykh vesil'nykh obriadakh]*, Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seria: Filolohiia. Kharkiv, № 1107. Vyp. 70, pp. 4954.
 13. Ihnatenko, I. (2018), *Fathers, mothers and their children in traditional Ukrainian society [Bat'ky, materi ta yikhni dity u tradytsiinomu ukrains'komu suspil'stvij]*. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/batki-materi-ta-ihni-diti-u-tradytsiinomu-ukrainskomu-suspil'stvi-134505.html>
 14. Lesiuk, M. (2008), *Linguistic world of a modern Galician village (Kovalyvkа, Kolomyia district) [Movnyi svit suchasnoho halyts'koho sela (Kovalivka Kolomyis'koho raionu)]*. Ivano-Frankivsk: Nova zoria, 327 p.
 15. Mospanova, N. Yu. (2006), *Good and evil. Anthology of concepts: in 5 vol. [Dobro i zlo. Antologiya konceptov: v 5 t.]* / ed. Karasik, V. I., Sternin, I. A. Volgograd: Paradigma, T. 3, pp. 50–67.
 16. Muliar, N. (2013), *Peculiarities of family and household culture in the formation of personality (second half of the 19th - beginning of the 20th century) [Osoblyvosti rodynno-pobutovoi kultury v stanovlenni osobystosti (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittia)]*, Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, Vyp. 4, pp. 196–202.
 17. Popova, Z. D., Sternin, I. A. (2007), *Cognitive linguistics [Kognitivnaya lingvistika]*, M, Vostok-Zapad, 314 p.
 18. Porod'ko-Liakh O. (2016), *Transformation of ethnic images in modern media discourse (on the example of the father-mother-parents triad concept) [Transformatsiia etnichnykh obraziv u suchasnomu mediadyskursi (na prykladi kontseptu-triady bat'ko-maty-bat'ky)]*. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v26/part_1/3.pdf
 19. Selivanova, O. O. (2017), *Cognitive and onomasiological basis of conceptual modeling. Concepts and contrasts [Kohnityvno-onomasiolohichne pidgrunttia kontseptual'noho modeliuвання. Concepts and contrasts]* / ed. Petliuchenko, N. V. Odesa: Helvetyka, pp. 21–29.
 20. *Slavic antiquities. Ethnolinguistic Dictionary: in 5 vol. / ed. Tolstoj, N. I., (1999) [Slavyanskіe drevnosti. Etnolingvisticheskiy slovar': v 5 t.]*, Moskva: Mezhdunarodnye ot-nosheniya, T. 2. 702 pp.
 21. Teleky, M. M., Shynkaruk, V. D. (2007), *Social categories of mode in texts of the epistolary genre [Sotsial'ni katehorii modusu v tekstakh epistoliamoho zhanru: monohrafiia]*, Kyiv, Mykolaiv: Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly, 168 p.
 22. *Ukrainian folk proverbs and sayings / red. Bobkova, V., Bagmut, Y., Bagmut, A., (1963) [Ukrainski narodni prysliv'ia ta prykazky]*, Kyiv, Derzhavne vydavnytstvo khuzhzhnoi literatury, 790 p.
 23. Khobzei, N., Yastremska, T., Simovych, O., Dydyk-Meush, H. (2013), *Hutsul worlds: Lexicon [Hutsulski svity: Leksykon]*, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Lviv, 668 p.

СУГЕСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'29'37=161.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283885>

Т. Ю. Ковалевська,

д-р філол. наук, проф.,

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
завідувачка кафедри української мови та мовної підготовки іноземців;*

Ю. В. Швець,

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
аспірантка кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

АСОЦІАТИВНИЙ ФОН КЛАСИЧНИХ ГУСТАТИВІВ

Започатковуючи проєкт ємної асоціативної кваліфікації національного густаторного фонду, у запропонованій розвідці здійснено асоціативний експеримент, де стимулами виступали українські густативи, виокремлені з творів української класичної літератури. Це дало змогу встановити важливі складники української кулінарної культури в їхній психолінгвістичній інтерпретації, унаочнити актуальний асоціативний фон лексики на позначення їжі та питва, виявити унікальність лінгвоментальних рис українців у густаторному фокусі сприйняття сучасних респондентів. **Метою** якої є експериментальне встановлення асоціативного фону класичних українських густативів. Сформульована мета передбачала виконання таких завдань: виокремити базові густаторні маркери з контекстів творів української літератури; провести ВАЕ на матеріалі зафіксованих густативів; схарактеризувати отримані слова-реакції за критеріями частотності; на основі отриманих характеристик з'ясувати асоціативний фон густативів та його можливі перетини з лінгвоментальними рисами українців та специфікою української гастрономічної культури.

Об'єктом статті є густаторні маркери в їхній психолінгвістичній інтерпретації. Предметом дослідження є отримані асоціації на стимули-густативи. Джерельною базою нашої розвідки є тексти творів української художньої літератури «Енеїда» І. П. Котляревського і «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького, а фактичним матеріалом - 5 найчастотніших густативів: *борщ, брага, бублик, варенуха, вино*

У статті зроблено висновки про те, що проведений аналіз текстів «Енеїди» І. П. Котляревського і «Кайдашевої сім'ї» І. Нечуя-Левицького дав підстави казати про актуальність густаторної лексики в цих творах та її важливу роль у створенні національного колориту. Використані в асоціативному експерименті густативи дали

підстави встановити їхній асоціативний фон, виявити динаміку пріоритетів в асоціюванні (ядрові/периферійні) та зв'язків між стимулами-густативами та реакціями в структурі внутрішнього лексику респондентів (парадигматичні/синтагматичні), що в цілому ілюструє лінгвоментальні риси українців та їхню культурологічну специфіку на рівні харчосмакових експлікацій.

Ключові слова: густативи, психолінгвістика, асоціативний експеримент, асоціація, асоціативний фон, слово-стимул, слово-реакція, мовна картина світу українців.

T. Yu. Kovalevska,

ScD, Professor,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Head;

Yu. V. Shvets,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Postgraduate Student of the Department Ukrainian Language

and Foreigners' Language Training

THE ASSOCIATIVE BACKGROUND OF CLASSICAL GUSTATES

After the launch of the associative qualification project of the national gustatory fund, the proposed study conducted an associative experiment, where the stimuli were Ukrainian gustators extracted from works of Ukrainian classical literature. This made it possible to identify important components of Ukrainian culinary culture in their psycholinguistic interpretation, to illustrate the current associative background of vocabulary for food and drink, to reveal the uniqueness of linguamental features of Ukrainians in the gustatory focus of perception of modern respondents. **The purpose** of our study is to experimentally establish the associative background of classical Ukrainian gustators. The formulated goal was to perform the following **tasks**: to isolate basic gustatory markers from the contexts of Ukrainian literature; to conduct a FAE on the material of recorded gustatives; to characterise the obtained reaction words according to the frequency criteria; on the basis of the obtained characteristics, to find out the associative background of gustatives and its possible intersections with the linguamental features of Ukrainians and the specifics of Ukrainian gastronomic culture. **The object** of the article is gustatory markers in their psycholinguistic interpretation. **The subject** of the study is the obtained associations to gustatory stimuli. **The source material** of our research is the texts of the Ukrainian fiction works «Eneyida» by I. P. Kotliarevskyi and «The Kaydashev Family» by I. Nechuy-Levytskyi, and the **actual material** is the 5 most frequent gustators: *borsch, braga, bublik, varenuhka, vino*. The analysis of the texts «Eneyida» and «The Kaydashev Family» has given grounds to speak about the relevance of gustatory vocabulary in these works and its important role in the creation of the national sign. These gustates gave

grounds to establish their associative background, to reveal the dynamics of priorities in association (core/peripheral) and the connections between stimuli-gustates and reactions in the structure of the respondents' internal lexicon (paradigmatic/syntagmatic), which in general illustrates the linguamental features of Ukrainians and their cultural specificity at the level of food-flavour interpretations.

Key words: gustates, psycholinguistics, associative experiment, association, associative background, word-stimulus, word-response, linguistic picture of the world of Ukrainians.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Дослідження густаторної лексики української мови демонструє національну культуру харчосмакування як вагомий складник національної мовної та й концептуальної картини світу в цілому, що, у свою чергу, акцентує на важливості вивчення цього сегмента лінгвоментального комплексу нашого народу, адже «так само, як наші розмова, вираз обличчя та дії за спільним столом здатні відобразити настрій, наміри і стосунки з людьми, їжа транслює смаки, уподобання, переконання й ідентичності. Їжа — це також мова, яка розповідає про нас...Наша кухня є нашим голосом, гордістю й виразником культури і цінностей» [7, с. 7]. Використання ж методу вільного асоціативного експерименту (далі ВАЕ) дає можливість виявити усталену архітектуру сприйняттєвих пріоритетів гастрономічних уподобань українців, оскільки «ВАЕ виявляється досить простим і водночас ефективним засобом досліджень у психолінгвістиці. Він дає «живий» матеріал для побудови асоціативних полів певних понять, реконструкції фрагментів мовної та концептуальної картин світу» [16, с.1]. У процесі проведення ВАЕ «... респондентові пропонується відповісти на перелік т. зв. стимулів першим словом, яке спало йому на думку. Така відповідь респондента на стимул в термінології використовується під терміном реакція» [36, с.72], яка унаочнює імпліковані маркери світогляду особистості, її ціннісні пріоритети, асоціативні зв'язки у внутрішньому лексиконі особистості як представника певної лінгвокультурної спільноти тощо: «Словесні асоціації є результатом сприйняття індивідумом об'єктивної дійсності через призму власного життєвого досвіду, його культурного й соціального рівня, належності до певної етнічної групи» [32, с. 22]. Вчені довели, що «Асоціації виникають на підставі рефлексу реагування на відповідні стимули, виступаючи "спонтанною" експлікацією глибинних мисленневих структур, що свідчить про максимально складну психолінгвістичну й нейрофізіологічну природу феномену асоціювання, його імплікований, латентний характер» [20, с.140].

Сьогодні українські психолінгвісти активно займаються різноаспектним дослідженням асоціацій. Так, Т. Ковалевська [22] дослідила значення онімних асоціатів у рекламному дискурсі, а також уклала асоціативний словник рекламних слоганів у співавторстві з Н. Кутузою [25] й асоціативний словник української рекламної лексики у співавторстві з Г. Сологуб та О. Ставченко [21], де доведено, що «асоціації є своєрідним експлікатором інтернальної архітектоніки в статурних інваріантах семантичних

зв'язків та віртуальній діяльності смислових варіацій, що доводить необхідність поглибленого вивчення процесів і результатів асоціювання» [21, с.4]; Г. Єфимчук проаналізувала соціолінгвальні особливості концепту ARROGANCE у британській картині світу і зауважила, що «Асоціативний експеримент дав нам змогу отримати багатий мовний матеріал, який є набором когнітивних ознак досліджуваного концепту. Характер асоціацій залежав від віку, географічних умов, професії учасників експерименту ... Велика частина асоціацій зумовлена мовними штампами, кліше» [18, с.79]; О. Гошовська [14] продемонструвала покровоку модель проведення асоціативного експерименту на прикладі концепту VIPA; І. Мілева та М. Ходаківська виявили асоціативні особливості сприйняття різних лексичних груп [27]; Т. Недашківська, підкреслюючи глибинний характер результатів асоціювання, наголосила, що «Асоціативний експеримент, на відміну від решти методів, дає можливість «зазирнути» у свідомість і здійснити спробу визначити значимість тих чи інших подій, уявлень, нових понять тощо» [28, с.30]; К. Близнюк додала, що «Для досягнення валідності результатів під час підготовки та проведення експерименту дослідникові потрібно брати до уваги велику кількість факторів: тип слова-стимулу (загальноживаність, частина мови, граматичні ознаки), психоемоційний стан респондентів, їхні соціометричні дані ..., умови проведення дослідження» [4, с. 37]; Є. Васянович і Н. Дубовик проаналізували особливості проведення ВАЕ в умовах пандемії із залученням різних онлайн-платформ [9]; В. Рибалка вивчив особливості розвитку професіоналізму і майстерності особистості методом ВАЕ [31] тощо. Отже, можемо зробити висновок про високий ступінь актуальності ВАЕ в сучасному українському мовознавстві.

Зарубіжні дослідники теж дуже продуктивно опрацьовують цю проблематику. Так, німецькі учені С. Еверт і Г.Лапеса у статті «FAST: A carefully sampled and cognitively motivated dataset for distributional semantic evaluation» зазначили, що вільні асоціації містять ментальну інформацію, а отже, є прекрасним майданчиком для вивчення семантичних репрезентацій [33, с. 588]; словацька дослідниця Ж. Жарноцайова [35] описала найважливіші етапи формування ВАЕ та спрогнозувала ризики експериментаторів під час проведення опитування респондентів; О. Сандгрєн, Є.-К. Саламе й У. Неттельбладт та інші [34] дослідили мовлення шведських дітей із порушеннями мовного розвитку методом асоціативного експерименту; чеські науковці М. Кушка і Р. Трнка (2016) застосували у своєму дослідженні метод ВАЕ для отримання ідентифікації уявлення людей про СВІТ та СЕБЕ [26] тощо.

Таким чином, метод асоціативного експерименту вважається ефективним засобом пізнання глибинної організації шарів людської свідомості, що, у свою чергу, корелює з проблемою вивчення національної ментальності, мовної та концептуальної картин світу (див. праці Ж. Колоїз, Т. Вільчинської, В. Кононенка, М. Кочергана, О. Кульбабської, Г. Лукаш, Ж. Соколовської та ін.), вагомим складником якої і виступає густаторна лексика. Намагаючися виявити найхарактерніші для українців густативи, ми щонайперше звернулися до класичних джерел, зокрема до творів І. Котлярєвського та І. Нечуя-Левицького, у яких така лексика максимально виразною

національний колорит, даючи змогу зрозуміти, усвідомити вагу і специфіку цього сегмента в лінгвоментальному культурологічному просторі українців. Так, «Енеїда» І. Котляревського демонструє зразок синтезу різних сфер життя нашого народу, побут, культуру, звичаї, гастрономічні вподобання українців як символ давньої й неповторної харчосмакової культури нашого великого народу: «"Енеїда" – це справжня енциклопедія життя українського народу, його мови» [15]. В соціально-побутовій повісті «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького віддзеркалено майстерність українців у приготуванні й споживанні їжі та напоїв, яка перепліталася з календарно-обрядовою творчістю наших предків: «Дивуєшся тій кількості їжі, яку селяни споживають за столом! Це справжні гедоністично-їстівні оргії. Письменник ніби милується цим здоровим поглинанням їжі» [19, с. 60].

Започатковуючи проект ємної асоціативної кваліфікації національного густаторного фонду, виокремлені густативи як базові в харчосмаковій традиції українців ми застосували як стимули у проведенні асоціативного експерименту, що дало змогу встановити важливі складники української кулінарної культури в їхній психолінгвістичній інтерпретації, унаочнити актуальний асоціативний фон лексики на познчення їжі та питва, виявити унікальність лінгвоментальних рис українців у густаторному фокусі сприйняття сучасних респондентів. Наведене визначає **актуальність** пропонованої статті, **метою** якої є експериментальне встановлення асоціативного фону класичних українських густативів. Сформульована мета передбачала виконання таких **завдань**:

- 1) виокремити базові густаторні маркери з контекстів творів української літератури;
- 2) провести ВАЕ на матеріалі зафіксованих густативів;
- 3) схарактеризувати отримані слова-реакції за критеріями частотності;
- 4) на основі отриманих характеристик з'ясувати асоціативний фон густативів та його можливі перетини з лінгвоментальними рисами українців та специфікою української гастрономічної культури.

Об'єктом статті є густаторні маркери в їхній психолінгвістичній інтерпретації.

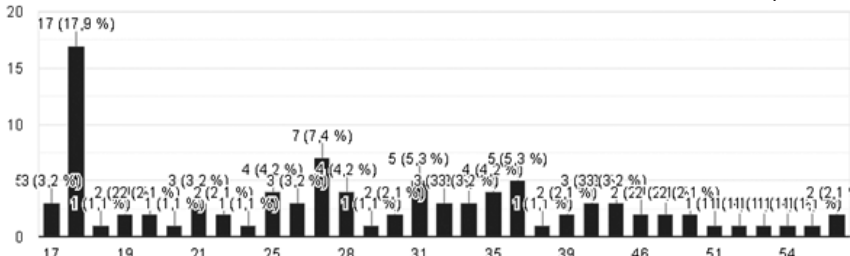
Предметом дослідження є отримані асоціації на стимули-густативи. **Джерельною базою** нашої розвідки є тексти творів української художньої літератури «Енеїда» І. П. Котляревського і «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького, а **фактичним матеріалом** – 5 найчастотніших густативів: *борщ, брага, бублик, варенуха, вино*. Під час нашого наукового дослідження ми послуговувалися такими **загальнонауковими методами**: *аналіз і синтез, описовий та кількісний* – для обробки, обґрунтування, систематизації й узагальнення результатів нашого дослідження, *суцільна вибірка* – для формування фактичної бази. У межах **спеціальних лінгвістичних методів** прислужилися *метод компонентного аналізу* – для з'ясування семантичної структури зафіксованих лексем, *контекстуально-інтерпретаційний* – для виявлення їхньої ролі в аналізованих текстових пощинах, *метод ВАЕ* – для отримання слів-реакцій учасників експерименту на запропоновані густативи.

Наукова новизна статті зумовлена поглибленням уявлень про психолінгвістичну природу класичних густаторних презентацій. **Теоретична цінність** розвідки визначається її внеском у вивчення проблем національної лінгвоментальності, психолінгвістичних інтепретацій актуальних лексичних груп української мови, їхніх сугестійних систематик, національної лінгвокультурологічної специфіки, лінгвістики тексту та ін. **Практичне значення** полягає в тому, що проаналізований фактичний матеріал може бути використаний під час написання кваліфікаційних робіт із філології, а також у викладанні лекційних курсів із психолінгвістики, лінгвокультурології, сугестивної лінгвістики, сучасної української мови та проведенні відповідних практичних занять.

Виклад основного матеріалу. Для проведення ВАЕ нами були детально проаналізовані тести «Енеїди» І. Котляревського і «Кайдашевої сім'ї» І. Нечужа-Левицького, у межах яких вокремлено 5 найчастотніших густативів – **борщ, брага, бублик, варенуха, вино** (кожен маркер зафіксований понад 5 разів). Напр., **борщ** (рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з додатком картоплі та різних приправ [1]): «*Візьми ж, моє серце, начисть картоплі на борщ та накриши буряків, а я ось зараз встану та покажу тобі, як борщ накладатъ*» [29, с.12]; **брага** (спиртний напій різної міцності, рід пива [1]): «*Тут з салом галушки глитали, Лемішку і куліш глитали, І брагу кухликом тягли*» [24, с.6]; **бублик** (круглий крендель із заварного тіста, що має форму кільця [1]): «*Матушка дала бабиним унукам коржиків та бубликів, печених з сахаром*» [29, с.53]; **варенуха** (горілка, зварена з медом і сухими фруктами та ягодами [1]): «*А послі танців варенухи по филижанці піднесли*» [24, с.11]; **вино** (напій з виноградного або з деяких інших ягідних та плодкових соків, що перебродили, набувши певної алкогольної міцності й аромату [1]): «*Та всякі водяться потрави, Які на світі тільки єсть: Пивце, винце, медок, горілка*» [24, с. 86].

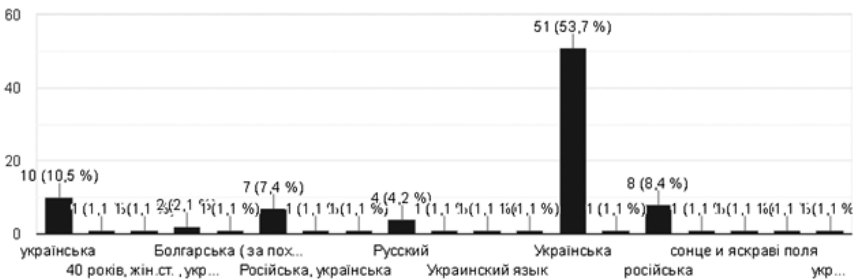
Надалі виокремлені густативи були запропоновані для асоціювання як слова-стимули для подальшої викристалізації їхньої психолінгвістичної специфіки. ВАЕ проведено серед студентів, аспірантів, викладачів та людей інших професій, яким було запропоновано анонімно заповнити анкети в гугл-формі (прикріплюємо посилання на анкету нашого дослідження https://docs.google.com/forms/d/1ossP_xh_t4F6gjhpbXqR_xhYQDhp2ekT0QEtsB0hCmAsc/edit) та подати найперші асоціації, які виникають у них на запропоновані густативи. В анкеті ВАЕ було зазначено такі обов'язкові для заповнення пункти, як **вік, рідна мова, стаття, фах** опитуваних. Загалом в експерименті взяли участь 95 респондентів (не всі респонденти надавали відповіді на ВСІ питання) віком від 17 до 60 років, а саме: 17 років – 3 учасників, 18 – 18, 19 – 2, 20 – 3, 21 – 3, 22 – 2, 23 – 1, 24 – 3, 25 – 4, 26 – 3, 27 – 7, 28 – 4, 29 – 1, 30 – 2, 31 – 5, 32 – 3, 34 – 3, 35 – 4, 37 – 5, 38 – 1, 39 – 2, 40 – 3, 43 – 3, 46 – 2, 47 – 2, 48 – 2, 51 – 1, 52 – 1, 53 – 1, 54 – 1, 58 – 1, 60 – 2. Отже, найбільша кількість учасників ВАЕ є **віком** 18 років – 18 людей (19 % від загальної кількості учасників), що свідчить про зацікавленість молодіжної аудиторії в участі у науковому експерименті. Проаналізовані дані вікової категорії учасників продемонстровані на прикладі діаграми 1.

Діаграма 1.

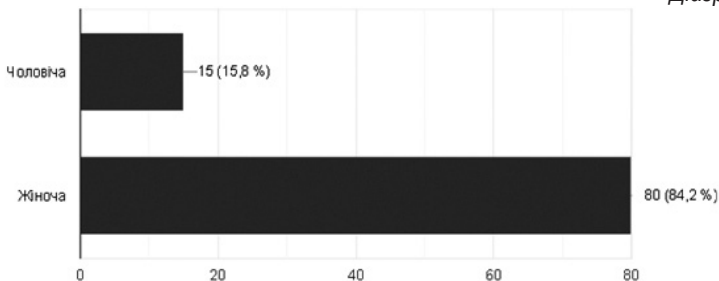
За показником **мовних уподобань** маємо 65 учасників, які зазначили рідною мовою українську, українська/російська (в анкеті було зазначено «у побуті») – 4, російська – 20, болгарська – 2, болгарська/українська – 2, чеська – 1. Один респондент не вказав рідну мову. Отже, переважна більшість, а саме 65 учасників ВАЕ (68,6 %) є носіями української мови, що дає підстави ідентифікувати унікальні риси української харчосмакової культури на рівні її сучасного сприйняття. Проаналізована інформація за мовними показниками респондентів зафіксована в діаграмі 2.

Діаграма 2.

Відповідно до пункту на позначення **статі** опитуваних нами було зафіксовано 15 осіб чоловічої статі (15,8% від загальної кількості респондентів) та 80 жіночої статі (84,2%), що ілюструє більшу зацікавленість жіночої аудиторії в участі в експерименті та представлено у вигляді діаграми 3.

Діаграма 3.

За показником **фахової** належності респондентів нами було отримано 70 відповідей (25 осіб не вказали свій фах). Найбільше серед учасників експерименту представників освітянської сфери (філологів – 11, викладачів/учителів мови/літератури – 10, студентів – 5), також є економісти, правники, медики, моряки та ін. Характерно, що гуманітарії відзначилися поданням асоціацій метафоричного характеру, напр.: *борщ – Батьківщина, бублик – дитинство, вино – гнів* тощо, ілюструючи в такий спосіб креативність та схильність до творчого мислення, тобто «здатність породжувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. Креативність розглядається як найважливіший і відносно незалежний чинник обдарованості» [30, с. 128].

Необхідність первинної систематизації отриманих реакцій зумовила їх розподіл насамперед за критерієм частотності - ядрові та периферійні та структурних відношень між стимулом та реакцією – парадигматичні та синтагматичні (В. Левицький, Л. Калмикова). У межах кожного стимула за критерієм частотності виокремлено **ядрові** (не менше 3-х повторюваних реакцій) асоціації та **периферійні** (менше 3-х повторюваних реакцій), де до ядрових ми уналежнювали повторювані однокореневі реакції чи різні морфологічні форми того ж самого асоціата, якщо вони виявляли ту ж саму семантичну доміную асоціювання. На рівні структурних відношень виокремлено **«парадигматичні** асоціації, коли реакція відрізняється від стимулу не більше, ніж однією семантичною ознакою (напр. високий – низький); **синтагматичні**, у яких стимул і реакція знаходяться в підрядних відношеннях (напр. небо – синє)» [35, с. 80].

Наводимо результати проведеного вільного асоціативного експерименту.

БОРЩ (62)

ядрові реакції: пампушки, з пампушками, пампушки з часником (7 асоціацій); червоний (6); смакота, смачний, смачно, смачненький (5); сало, сало і часник (5); сметана (4); український (5).

периферійні реакції: *буряк (2), їжа (2), перша страва (2), страва (2), суп (2), Україна (2), ароматний, бабуся, Батьківщина, борщ, веганський, з м'ясом, капуста, Клопотенко, котлета, люблю, мама, мамин найсмачніший!, наваристий, національний, не люблю, обід, рідний, солодкий.*

В результаті опису найчастотніших слів-реакцій на густатив **борщ** можемо виокремити таку лінгвоментальну рису українців, як **хазяйновитість**, а саме вміння готувати **смачні** страви, які поцінують у всьому світі. Дослідники зазначають, що «своєрідним маркером української традиційної кулінарії є борщ, рецептів котрого відомо безліч» [11, с. 44] і нещодавно «ЮНЕСКО вніс український борщ до переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини, яка потребує охорони. Українська національна страва опинилась у компанії узбецького і таджицького плову (внесені у 2016 році), вірменського лаваша (2016), азербайджанської долми (2017), неаполітанської піци (2017) тощо. Наявність у цьому списку доводить, що та чи інша страва є своєрідним етнокультурним феноменом, символом національної культури, вар-

тим дослідження і захисту. Таким відтепер офіційно є й український борщ» [6], тому недарма в учасників БАЕ виникає ще одна найчастотніша асоціація - *український*. Принагідно відзначимо й **емоційність** респондентів (пор.: *смаченький, смакота* та ін., що виявляється і на рівні периферійних реакцій, ілюструючи заальну стратегію світсприйняття українців. Асоціація *червоний* відбиває знання рецепту національної страви українців, де ключову роль відіграє один із найважливіших інгредієнтів – буряк, що забарвлює бульйон: «*Візьми ж, моє серце, начисть картоплі на борщ та накриши буряків, а я ось зараз встану та покажу тобі, як борщ накладати*» [29, с. 12]. Асоціації ж *пампушки, сало, сметана* та ін. максимально уяскравлюють смакову палітру борщу, обрамлюють його, вони з'явилися на основі української традиції приготування, сервірування й подачі борщу, саме тому у свідомості учасників БАЕ вони вириваються паралельно: «Найпоширенішими з цієї традиційної страви в Україні є український, пісний з грибами та квасолею, весняний холодний. Готують борщі з м'ясом, грибами, ковбасою, **додаючи сметану**. Пісний борщ з грибами заправляють олією з **часником**, а до борщу **подають пампушки**, политі олією з часником, або пірїжки з м'ясом і капустою» [5]: «*Кайдашиха помолилась Богу й почала знов навчати невістку, як наливають борщ, як затовкувать, коли кидати сало*» [29, с. 12]. Решта реакцій належить до **периферійних**, які ілюструють особистісні сприйняття респондентів або ж увиразнюють провідні мотиви ядрових реакцій на рівні індивідуальних конструктів.

Зазначимо, що парадигматичні і синтагматичні реакції переважно пов'язані з конкретизацію інгредієнтів страви, виявленням *свого* оцінного ставлення до неї (і такі реакції переважають), що ілюструє важливість висловлення власної позиції та її емоційне обрамлення. Ці реакції в цілому розподілилися практично нарівно: парадигматичні: *бабуся, Батьківщина, буряк, їжа, капуста, Клопотенко, котлета, обід, пампушки* та ін. синтагматичні: *ароматний, веганський, з м'ясом, з пампушками, люблю, мамин найсмачніший, наваристий, національний, не люблю, рідний, смачний* та ін.

БРАГА (73)

ядрові реакції: дріжджі (4), самогон, самогонка (4); кисла, кисле, кислий (4); алкоголь (3); пиво (3); Прага (3);

периферійні реакції: *горілка (2), не знаю (2), фу (2), ?, абрикоси, армія, бабуся, бабуся (робила її), батько, бідон, бочка, брага, бродити, будь-який, вечір, вино, відьмацька порча, головний біль, грає, жовта, запах, зелена, келих, кізяки, козак, коричнева, краще не вживати, ладушки, лихо, молоко, напій, недобра, незнайома каша, пінка, продукт бродіння, прокислий компот, п'янка, ріка, Русь, село, сік, соловка, спиртне, спрага у якомусь місті Європи, тісто, улюблений напій батька, хміль, чоловік, щось скисло*). Ядрові реакції (та й периферійні більш розмаїто) ілюструють **майстерність** українців у виготовленні різних алкогольних напоїв, обізнаність респондентів у рецептах приготування напою **браги**, де ключову роль відіграють дріжджі, оскільки цей напій отримували внаслідок процесу бродіння: «Можливо,

у якомусь значенні це могла бути "закваска" для традиційного самогону. "Брага" від "бродити, бродіння" [23, с. 118], цим же можна пояснити і отриману реакцію *кислий*, оскільки брага під час бродіння набуває характерного кислого смакового відтінку. Асоціація *самогон/самогонка, алкоголь* є не менш популярними серед наших респондентів, адже «щоб отримати самогон, потрібна брага. Цей алкогольне сусло буває різної міцності, робиться з різних продуктів. Брага для самогону з цукру – найбільш простий і доступний спосіб приготувати початковий спиртової напій для подальшої дистиляції» [2]. Слово-реакція *ливо* віддзеркалює паралельність вжитку цих двох напоїв (брага, пиво) українцями: «Лише спільність у технології приготування браги і пива (процес бродіння) могла поєднувати ці два напої»: «І кубками пили слив'янку, Мед, пиво, брагу, сирівець» [24, с. 10]. Решта периферійних асоціацій стосується або деталізації виготовлення браги, або оцінного ставлення до вживання цього напою, як правило, – доволі негативного, що ілюструє стримане ставлення сучасних респондентів до надміру у вживанні будь-яких алкогольних напоїв тощо.

Парадигматичних реакцій фіксуємо набагато більше – 65 (*абрикоси, армія, бабуся, батько, бідон, бочка, бродити* та ін.); синтагматичних – лише 8 (*грає, жовта, зелена, кисла, коричнева, недобра, п'янка, солодка*).

БУБЛИК (73)

ядрові реакції: *дірка, дірочка, з дірочкою / з діркою (11); круглий (5); мак / з маком (4); чай (4); смак, смаколик, смачний, смачно (5); дитинство (3); хліб (3);*

периферійні реакції: *бабуся (2), діти (2), коло (2), твердий (2), борошно, бублик, бублик перед очима, ведмідь, випічка, в'язка, з маслом, каблучка, кермо, колишній хлопець, куля, кунжут, люблю, маленький сухий такий, молоко, немовля гризе його, нуль, обручка, Одеса, одеський, паляниця, «Папині доньки», пес, печиво, пустота, різдвяний, солодкий, сонце, сушка, тор.*

Ядрові реакції переважно виникають у зв'язку з формою стимула («бублик – це круглий крендель із заварного тіста, що має **форму кільця**» [1]), що проєктується і на більшість парадигматичних реакцій (напр.: *дірка, дірочка, каблучка, кермо, коло, куля, нуль, обручка, сонце, тор*), і на певну кількість синтагматичних (напр.: з *дірочкою/з діркою, круглий*). Такі реакції ілюструють активність **візуального мислення** при сприйнятті зовнішніх стимулів, що «забезпечує інтенсивність пізнавальної діяльності через розвиток зорового сприйняття, уяви, інтуїції ...ки розпізнавання образів, їхньої інтерпретації та репрезентації» [17, с. 261]. Асоціації *дитинство, мак/з маком, чай* віддзеркалюють своєрідні минулі трансівні стани (НЛП), що виразняють позитивну оцінність густатива: «*Принесла з базару бабка бублика онучку, – Я гостинчика купила, – тиче йому в ручку .. Доки м'яли та лизали (бублик – Т.К.) батько, дід і мати, на гостинці не лишилось маку ні зерняти ... Дісталася онучаті від бублика дірка*» [13], «*Матушка дала бабиним унукам коржиків та бубликів, печених з сахаром*» [29, с.53]. Слово-реакція *хліб* ілюструє не лише усвідомлене шанобливе ставлення до хлібу, який «постав наріжним каменем у матеріальній та

духовній культурі українського етносу» [12, с. 199], а й різноманітність страв із борошна в українській кулінарії: «Крім буханців хліба, в українській національній кухні відомо безліч інших хлібобулочних виробів: бабки, **бублики**, булки, вертути, дивні, завиванці, калачі, книші, коржі, короваї, лежні, ломанці, мандзарі, паляниці, паски, пироги, рогаляки, стульники, стовпці, шишки, шулики тощо» [11, с. 19].

Периферійні реакції найчастіше деталізують візуальні пріоритети ядрових.

У межах парадигматичних і синтагматичних реакцій фіксуємо (як і в попередньому випадку) пріоритет перших – 61 (*бабуся, борошно, ведмідь, випічка, в'язка, дірка, дитинство, діти, каблучка, кермо* та ін..) над другими – 12 (*з дірочкою / з діркою, з маком, з маслом, круглий, люблю, маленький сухий такий, немовля гризе його* та ін.).

ВАРЕНУХА (75)

ядрові реакції: переважна більшість – це спільнокореневі лексеми від густа-тива: *вареничка, варення/наваристе варення/варення зі стажем*) (4), *вареник (-и)* (4), *варити* (2), *щось варене* (2) *варена, варена уха, варене, варений, варенуха,* – загалом 17 подібних реакцій; *алкоголь/алкогольний узвар* (4); *горілка* (3); *Булгаков, «Майстер і Маргарита» / герой роману «Майстер і Маргарита»* (4); *напій* (3);

периферійні реакції: *козаки* (2), *міцна* (2), *мед / медовуха* (2), *картопля / картошка* (2), *ароматна, бабця, відсутньо, гірко, груша, джинси, «Енеїда», жовта, Закарпаття, Західна Україна, казан, каструля, кисіль, коренуха, кукурудзяний чоп, лихо, наркотик, не знаю, п'янка, прянощі, самогон, село, сива, слива, сметана, страва, творог, українське національне щось, фрукти, фу, хреновуха*)), *чарка, чув, шинок, щось солодке, я не знаю, що це,* – (відповідь відсутня). Ядрові асоціації найчастіше пов'язані з процесом термічної обробки варенухи й знову ж такі ілюструють **майстерність українців у приготуванні алкогольних напоїв**, адже за визначенням тлумачного словника «варенуха – це горілка, **зварена** з медом і сухими фруктами та ягодами» [1]. Ядрові слова-реакції *алкоголь, горілка, напій* також унаочнюють знання традиції культури споживання алкогольних напоїв: «Дехто з заможних господарів додавав до варенухи трохи **горілки**. У XIX ст. горілки на урочистостях вживали мало і варенуха успішно її заміняла. Цей **напій** був у великій пошані і в запорозьких козаків» [23, с. 118]. Асоціації ж, пов'язані з романом М. Булгакова «Майстер і Маргарита», стосуються його другорядних образів, які «стали символами часу. Вони уособлюють не завжди позитивних, але і не до крайності негативних персонажів. Саме такий образ **Варенухи** в «Майстер і Маргарита»» [8], що і визначає його пріоритетність для певної кількості респондентів. Решта периферійних реакцій переважно стосується або уявлень респондентів про локалізацію цього напою, або певних супроводжувальних його вживання продуктів, або синонімічних алкогольних виробів тощо.

Як і у двох попередніх випадках, фіксуємо кількісну перевагу парадигматичних реакцій – 68 одиниць і конструкцій (*алкоголь, горілка, Булгаков, гірко, груша* та ін.) над синтагматичними – 7 асоціантів (*ароматна, жовта, міцна, п'янка, сива, «Енеїда»* та ін.).

ВИНО (74)

ядрові реакції: *червоне/червоне напівсолодке* (9); *виноград* (4); *алкоголь* (3); *ігристе* (3); *келих* (3).

периферійні реакції: *біле* (2), *глінтвейн* (2), *Іспанія* (2), *смачно / іноді смачно* (2), *сухе* (2), *шампанське* (2), *бесіда*, *бочка*, *брют*, *вечеря*, *вино*, *витонченість*, *відпочинок*, *гледчик*, *гнів*, *грайливе*, *гранат*, *грузинське*, *дїжка*, *елегантність*, *істина*, *кабаре*, *кагор*, *кисле*, *Крим*, *м'ясо*, *оксамит*, *оранжеве*, *пляшка*, *п'ятниця*, *риба*, *родина*, *рожеве*, *рубін*, *свічки*, *свято*, *село*, *сир*, *фрукти*, *хачапурі*, *хміль*, *холодне і з родиною*, *чарка*, *Шабо*, *шардоне*, *шато Марго*.

Найчастотнішою в межах цього асоціативного поля визначено асоціацію *червоне*, яка демонструє знання процесу виноробства з різних сортів *винограду* (ще одна з найуживаніших реакцій), з якого виготовлено цей *алкогольний* напій, оскільки саме цей фактор визначає колір майбутнього вина: «Грона **винограду** знімалися з піснями і кидалися у точила (чани), або тиски для вижимання соку, які знаходилися в кожному винограднику. Хоча топтання винограду в точилі було важкою і нечистою працею, оскільки виноградним соком (здебільшого **червоним**) забруднювалась весь одяг, але, незважаючи на це, євреї вважали його найбільш веселим заняттям – співалися пісні, грала музика, а ті, що топтали, радісно вигукували» [3]. У зв'язку з вищезазначеним виокремлюємо ще одне з провідних занять українців – **виноградарство**, що є символом титанічних кропітких умінь, які передавалися з давніх часів, з покоління в покоління та ще одним підтвердженням високо гастрономічної культури нашого народу: «Так ми не грузини, історія виноробства яких налічує близько 8 тисяч років. Але ми можемо стверджувати, що коли предки сучасних німців чи французів бігали всім селом з палицями щоб упіймати кабана на вечерю, наші предки вже пили вино в побілених хатах. Що дуже важливо. Бо де є виноградник там є культура, там нема місця для варварства» [10].

Периферійні реакції ілюструють обізнаність респондентів у культурі споживання вин, їхніх сортових різновидах та, як завжди, оцінне ставлення до густатива.

На рівні парадигматичних реакцій знову їхній беззаперечний пріоритет - 60 позицій (*алкоголь*, *бесіда*, *бочка*, *вечеря*, *витонченість*, *відпочинок*, *гледчик*, *глінтвейн*, *гнів*, *гранат* та ін.), на рівні синтагматичних – 14 позицій (*біле*, *брют*, *грайливе*, *грузинське*, *ігристе*, *кисле*, *оранжеве*, *рожеве*, *сухе*, *холодне і з родиною* та ін.)

Висновки. Отже, їжа та все, що пов'язує нас з процесом готування, споживання їжі безсумнівно віддзеркалює українську культуру та є підтвердженням унікальності багатовікових традицій українського народу.

Проведений аналіз текстів «Енеїди» І. П. Котлярєвського і «Кайдашевої сім'ї» І. Нечуя-Левицького дав підстави казати про актуальність густаторної лексики в цих творах та її важливу роль у створенні національного колориту. У цих межах з усієї кількості зафіксованих густативів (понад 30) було виокремлено 5 найчастотніших - *борщ*, *брага*, *бублик*, *варенуха*, *вино*, які подалі були використані в асоціативному експерименті для встановлення їхнього асоціативного фону, виявлення динаміки

пріоритетів в асоціюванні (ядрові/периферійні) та зв'язків між стимулами-густативами та реакціями в структурі внутрішнього лексикону респондентів (парадигматичні/синтагматичні), які в цілому ілюструють лінгвоментальні риси українців та їхню культурологічну специфіку на рівні харчосмакових експлікацій.

З огляду на необхідність врахування багатьох чинників для об'єктивних результатів асоціативного експерименту, ми спромоглися долучити до участі близько 100 респондентів з доволі різними соціальними характеристиками (вік, стать, мова, фах), що, у свою чергу, дало змогу започаткувати отримання широкої амплітуди асоціантів від різних вікових, гендерних, фахових груп інформантів, а також виявити специфіку асоціювання залежно від рідної мови їхнього спілкування. Кількісна динаміка за кожним параметром представлена у вигляді діаграм.

Опрацювання отриманих реакцій уможливило такі висновки:

1) на слово-стимул **борщ** отримано 62 реакції, серед яких 32 ядрові (*пампушки, з пампушками, пампушки з часником* (7 асоціацій); *червоний* (6); *смакота, смачний, смачно, смаченький* (5); *сало, сало і часник* (5); *сметана* (4); *український* (5)). Парадигматичні і синтагматичні реакції практично нарівно і переважно пов'язані з конкретизацією інгредієнтів страви, виявленням *свого* оцінного ставлення до неї (і такі реакції переважають), що ілюструє важливість для інформантів висловлення власної позиції та її емоційного обрамлення. У межах цього асоціативного поля отримані реакції дають підстави казати хазяйновитість українців, любов до високоякісної гастрономії, а майстерність у приготуванні страв, які користуються популярністю у різних закутках планети.

2) на слово-стимул **брага** отримано 73 реакції, серед яких 21 ядрова (*дріжджі* (4), *самогон, самогонка* (4); *кисла, кисле, кислий* (4); *алкоголь* (3); *пиво* (3); *Прага* (3)). Парадигматичних реакцій фіксуємо набагато більше – 65 (*абрикоси, армія, бабуся, батько, бідон, бочка, бродити та ін.*); синтагматичних – лише 8 (*грас, жовта, зелена, кисла, коричнева, недобра, п'янка, солодка*). Переважно вони стосується або деталізації виготовлення браги, або знов-таки оцінного ставлення до вживання цього напою, як правило, – доволі негативного, що ілюструє стримане ставлення сучасних респондентів до надміру у вживанні будь-яких алкогольних напоїв, а отже, високу культуру споживання тощо.

3) на слово-стимул **бублик** також отримано 73 реакції, серед яких 34 ядрові реакції (*дірка, дірочка, з дірочкою / з діркою* (11); *круглий* (5); *мак / з маком* (4); *чай* (4); *смак, смаколик, смачний, смачно* (5); *дитинство* (3); *хліб* (3)). Відзначаємо активність візуального мислення наших респондентів, оскільки навіть периферійні реакції найчастіше деталізують візуальні пріоритети ядрових. У межах парадигматичних і синтагматичних реакцій фіксуємо (як і в попередньому випадку) пріоритет перших – 61 (*бабуся, борошно, ведмідь, випічка, в'язка, дірка, дитинство, діти, каблучка, кермо та ін.*) над другими – 12 (*з дірочкою / з діркою, з маком, з маслом, круглий, люблю, маленький сухий такий, немовля гризе його та ін.*).

4) на слово-стимул **варенуха** отримано 75 реакцій, серед яких 31 ядрова (*вареничка, варення / наваристе варення / варення зі стажем*) (4), *вареник (-и)* (4), *варити* (2), *щось варене* (2) *варена, варена уха, варене, варений, варенуха, алкоголь* /

алкогольний узвар (4); горілка (3); Булгаков, «Майстер і Маргарита» / герой роману «Майстер і Маргарита» (4); напій (3)), де переважна більшість – це спільнокореневі лексеми від густатива або ж метафоричне сприйняття у проєкції на відомий літературний твір. Також зафіксовано кількісну перевагу парадигматичних реакцій – 68 одиниць і конструкцій (алкоголь, горілка, Булгаков, гірко, груша та ін.) над синтагматичними – 7 асоціатів (ароматна, жовта, міцна, п'янка, сива, «Енеїда» та ін.). Знову маємо підстави відзначити майстерність у приготуванні алкогольних напоїв, що є відбиттям культури споживання, пригощання, частування питтям власного виробництва.

5) на слово-стимул **вино** отримано 74 реакції, сере яких 22 ядрових (червоне/ червоне напівсолодке (9); виноград (4); алкоголь (3); ігристе (3); келих (3). Переважно реакції ілюструють обізнаність респондентів у культурі споживання вин, їхніх сортових різновидах та, як завжди, оцінне ставлення до густатива. На рівні парадигматичних реакцій знову їхній беззаперечний пріоритет - 60 позицій (алкоголь, бесіда, бочка, вечерея, витонченість, відпочинок, глечик, глінтвейн, гнів, гранат та ін.), на рівні синтагматичних – 14 позицій (біле, брут, грайливе, грузинське, ігристе, кисле, оранжеве, рожеве, сухе, холодне і з родиною та ін.).

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, встановлено асоціативний фон базових українських густативів, що поглиблює наші уявлення як про харчосмакову культуру та вподобання українців, так і про психолінгвістичну специфіку сприйняття зазначених лексичних груп.

Перспективи подальшого розвитку вбачаємо у розширенні переліку густативів, виокремлених з актуальних творів класичної та сучасної української літератури (18-21 ст.), а також з лексикографічних та інших довідкових і медійних джерел; у проведенні масштабних асоціативних експериментів із залученням представників різних соціальних груп для встановлення вичерпного асоціативного фону сприйняття національних базових густативів, що прислужиться не лише в популяризації нашої гастрономічної спадщини, а й у глибокому усвідомленні її лінгвокультурних, лінгвоментальних першоджерел, закладених у нашій мові.

Література

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/>
2. Алкогольні рецепти. URL: <https://vseznyako.com.ua/braga-dlja-samogonu-predstavljajemo-rec.html>
3. Біблійні свідчення про вино та його вживання. URL: <https://www.kpba.edu.ua/statti/1508-bibliini-svidchennia-pro-vyno-ta-ioho-vzhyvannia.html>
4. Близнюк К. Асоціативні експерименти: валідність і лінгвістична інформація. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених. Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2019. С. 37-40.
5. Борщ – смачний символ України. URL: <https://blog.florium.ua/borshh-smachnij-simvol-ukrayini/>

6. Борщ як частина українського культурного коду. URL: <https://ukrainer.net/borshch/>
7. *Брайченко О., Гримич М., Лильо І., Резніченко В.* Україна. Їжа та історія. Київ: ФОП Брайченко О. Ю., 2021. 286 с.
8. Варенуха в романі «Майстер і Маргарита». URL: <https://moyaosvita.com.ua/literatura/varenuha-v-romani-majster-i-margarita/>
9. *Васянович Є., Дубовик Н.* Асоціативний експеримент у період пандемії. *Актуальні питання гуманітарних наук.* № 44. Т 1, 2021. С. 121-127.
10. Винна історія з гарним минулим і...невідомим майбутнім. URL: <https://photo-lviv.in.ua/vynna-istoriia-z-harmym-mynulym-i-nevidomym-maybutnim/>
11. *Віват Г.* Їжа в пареміях: на перетині культур. Одеса: БМБ, 2017. 292 с.
12. *Віват Г.* Традиції українського харчування. Одеса: БМБ, 2016. 288 с.
13. *Глазовий П.* Бублик з маком. URL: https://poems.net.ua/poet/Глазовий_Павло_Прокопович/Бублик_з_маком
14. *Гошовська О.* Асоціативний експеримент як метод виявлення структури концепту та етнокультурної специфіки (на прикладі концепту «віра»). *Українознавчі студії.* Вип. 20, 2019. С. 198-206.
15. *Гуць М.* Перший твір нової української літератури. НТУУ, 2009. URL: <https://kpi.ua/936-14>
16. *Денисевич О.* Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження особливостей формування мовної картини світу, 2011. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/12737/>
17. *Дротенко В.* Візуальне мислення як методологія освоєння художньої культури. SCIENTIFIC TRENDS AND TRENDS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION. № 60. С. 260 – 265.
18. *Єфимчук Г.* Асоціативний експеримент у дослідженні соціолінгвальних особливостей концепту ARROGANCE. *Актуальні питання іноземної філології.* Вип. 8, 2018. С. 76-81.
19. *Зборовська Н.* Український світ Нечуя-Левицького: гендерний підхід. Феміністичні роздуми на карнавалах мертвих поцілунків. 1999. С. 60-73.
20. *Ковалевська Т.* Прикладні аспекти укладання асоціативних словників. Українська і слов'янська тлумачна і перекладна лексикографія, 2013. С. 140-146.
21. *Ковалевська Т., Сологуб Г., Ставченко О.* Асоціативний словник української рекламної лексики. Одеса: Астропринт, 2001. 116 с
22. *Ковалевська Т.* Семантика онімних асоціантів у рекламному дискурсі. Записки з ономастики, 2001. Вип. 5. С. 3-11.
23. *Козаченко О.* Тематична віднесеність, етимологічний аналіз номенів-назви напоїв як репрезентантів української національної ідентичності у тексті «Енеїди» І. Котляревського. Питання духовної культури. Філологічні науки. С. 116-119.
24. *Котляревський І.* «Енеїда»: Худ. література. Київ: Освіта, 1955. 200 с.
25. *Кутуза Н., Ковалевська Т.* Короткий асоціативний словник рекламної лексики. Одеса: Астропринт, 2011. 80 с.

26. Кушка М., Трнка Р. Вільні асоціації, що віддзеркалюють концепції, пов'язані з собою та світом: наслідки для теорії особистих конструктів, психолінгвістики та філософської психології. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4928535/>
27. Мілева І., Ходаківська М. Використання асоціативного психолінгвістичного експерименту для визначення евфемістичності висловів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Філологічні науки*, 2020. № 1 (19). С. 296-302.
28. Недашківська Т. Експеримент у психолінгвістиці (з досвіду роботи): монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 230 с.
29. Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я: худ. література. Київ: Наук. думка, 1965. 63 с.
30. Павленко В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал] академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. №11. С. 120-131.
31. Рибалка В. Дистанційний асоціативний експеримент і професіологічний аналіз у вивченні професіоналізму та майстерності особистості. Херсон: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, 2021. С. 249-254.
32. Сурмач О. Асоціативний експеримент та вербальні асоціації у психолінгвістичних дослідженнях. Київ: *Наукові записки. Серія Філологічна*. № 29. С. 22-24.
33. Evert S., Lapesa G. FAST: A carefully sampled and cognitively motivated dataset for distributional semantic evaluation. Proceedings of the 25th Conference on Computational Natural Language Learning (CoNLL), 2021. PP.588-595.
34. Sandgren O. , Salameh E. , Nettelblatt U., Dahlgren-Sandberg A., Andersson K. Using a word association task to investigate semantic depth in swedish-speaking children with developmental language disorder. *Logopedics Phoniatrics Vocology*. Vol. 46, № 3, 2021. PP. 134-140.
35. Zsarnóczaiová Ž. Методика асоціативного експерименту. *Slavica Slovaca*, 2020. № 55(1). PP. 69-81.

References

1. *Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language [Akademichnij tlumachnij slovník ukrajinskoyi movi]*, URL: <http://sum.in.ua/>
2. *Alcohol recipes [alkogolni recepti]*, URL: <https://vseznayko.com.ua/braga-dlja-samogonu-predstavljajemo-rec.html>
3. *Biblical evidence for wine and its use [Biblijni svidchennya pro vino ta jogo vzhivannya]*, URL: <https://www.kpba.edu.ua/statti/1508-bibliini-svidchennia-pro-vyno-ta-ioho-vzhivannia.html>
4. Bliznyuk, K. (2019), *Associative experiments: validity and linguistic information [Asociativni eksperimenti: validnist i lingvistichna informaciya]*, Materials of the V All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Students, Postgraduates and Young Scientists. National University of Kyiv-Mohyla Academy. pp. 37-40.
5. *Borsch is a delicious symbol of Ukraine [Borsh – smachnij simvol Ukrainij]*, URL: <https://blog.florium.ua/borshh-smachnij-simvol-ukrainij/>

6. *Borsch as part of the Ukrainian cultural code [Borsh yak chastina ukrayinskogo kulturnogo kodu]*, URL: <https://ukrainer.net/borshch/>
7. Brajchenko, O., Grimich, M., Lilo, I., Reznichenko, V. (2021), *Ukraine. Food and history [Ukrayina. Yizha ta istoriya]*, Kyiv: PE Braichenko O. 286 p.
8. *Varenuka in the novel The Master and Margarita [Varenuha v romani "Majster i Margarita"]*, URL: <https://moyaosvita.com.ua/literatura/varenuha-v-romani-majster-i-margarita/>
9. Vasyanovich, Ye., Dubovik, N. (2021), *Associative experiment during the pandemic [Asociativnij eksperiment u period pandemij]*, Topical Issues of the Humanities. № 44. Vol. 1. Pp. 121-127.
10. *Wine story with a good past and... an unknown future [Vinna istoriya z garnim minulim i...nevidomim majbutnim]*, URL: <https://photo-lviv.in.ua/vynna-istoriia-z-harnym-mynulym-i-nevidomym-majbutnim/>
11. Vivat, G. (2017), *Food in Paremia: at the intersection of cultures [Yizha v paremyah: na peretini kultur]*, Odesa: VMV. 292 p.
12. Vivat, G. (2016), *Traditions of Ukrainian food [Tradyciyi ukrayinskogo harchuvannya]*, Odesa: VMV. 288 p.
13. Glazovij, P. *Poppy seed bagel [Bublik z makom]*, URL: https://poems.net.ua/poet/Глазовий_Павло_Прокопович/Бублик_з_маком
14. Goshovska, O. (2019), *Associative experiment as a method of revealing the structure of the concept and ethno-cultural specificity (on the example of the concept of "faith") [Asociativnij eksperiment yak metod viyavlennya strukturi konceptu ta etnokulturnoyi specyfiki (na prikladi konceptu «vira»)]*, Ukrainian Studies. № 20. Pp.198-206.
15. Guc, M. (2009), *The first work of new Ukrainian literature [Pershij tvir novoyi ukrayinskoyi literatury]*, NTUU. URL: <https://kpi.ua/936-14>.
16. Denisevich, O. (2011), *Free associative experiment as a means of studying the peculiarities of the formation of the linguistic picture of the world [Vilnij asociativnij eksperiment yak zasib doslidzhennya osoblivostej formuvannya movnoyi kartini svitu]*, URL: <http://eprints.zu.edu.ua/12737/>
17. Drotenko, V. *Visual thinking as a methodology for mastering artistic culture [Vizualne mislennya yak metodologiya osvoyennya hudozhnoyi kultury]*, SCIENTIFIC TRENDS AND TRENDS IN THE CONTEXT OF GLOBALISATION. № 60. Pp. 260-265.
18. Yefimchuk, G. (2018), *Associative experiment in the study of sociolinguistic features of the ARROGANCE concept [Asociativnij eksperiment u doslidzhenni sociolingvalnih osoblivostej konceptu ARROGANCE. Aktualni pitannya inozemnoyi filologiyi]*, Topical Issues of Foreign Philology. № 8. Pp.76-81.
19. Zborovska, N. (1999), *Nechuy-Levytsky's Ukrainian world: a gender approach. Feminist reflections on carnivals of dead kisses [Ukrayinskij svit Nechuya-Levickogo: gendernij pidhid. Feministichni rozdumi na karnavalah mertvih pocilunkiv]*, pp. 60-73.
20. Kovalevska, T. (2013), *Applied aspects of compiling associative dictionaries. Ukrainian and Slavic explanatory and translation lexicography [Prikladni aspekti ukladan-*

- nya asociativnih slovniv. *Ukrayinska i slov'yanska tlumachna i perekladna leksikografija*, pp. 140-146.
21. Kovalevska, T., Sologub, G., Stavchenko, O. (2001), *Associative dictionary of Ukrainian advertising vocabulary [Asociativnij slovník ukrajinskoyi reklamnoyi leksiki]*, Odesa: Astroprint, 116 p.
 22. Kovalevska, T. (2001), *Semantics of onymic associates in advertising discourse. Notes on onomastics [Semantika onimnih asociativ u reklamnomu diskursi. Zapiski z onomastiki]*, № 5.Pp. 3-11.
 23. Kozachenko, O. *Thematic relation, etymological analysis of nouns-names of drinks as representatives of Ukrainian national identity in the text of I. Kotliarevskiy's Eneyida Issues of spiritual culture [Tematichna vidnesenist, etimologichnij analiz nomeniv-nazvi napoyiv yak reprezentativ ukrajinskoyi nacionalnoyi identichnosti u teksti «Eneyidi» I. Kotlyarevskogo. Pitannya duhovnoyi kulturi]*, Philological sciences. Pp. 116-119.
 24. Kotliarevskiy, I. (1955), *“Eneyida” [Eneida], fiction. Literature. Kyiv: Osvita, 200 p.*
 25. Kuzuza, N., Kovalevska, T. (2011), *Short associative dictionary of advertising vocabulary [Korotkij asociativnij slovník reklamnoyi leksiki]*, Odesa: Astroprint, 80 p.
 26. Kuska, M., Trnka, R. *Free associations reflecting concepts related to self and world: implications for personal construct theory, psycholinguistics, and philosophical psychology [Vilni asociaciyi, sho viddzerkalyuyut koncepciyi, pov'yazani z soboyu ta svitom: naslidki dlya teoriiy osobistih konstruktiv, psiholingvistiki ta filosofskoyi psihologiyi]*, URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4928535/>.
 27. Milieva, I., Khodakivska, M. (2020), *Using an associative psycholinguistic experiment to determine the euphemisticity of expressions [Vikoristannya asociativnogo psiholingvistichnogo eksperimentudlya viznachennya evfemistichnosti visloviv]*, Bulletin of the Alfred Nobel University. Philological Sciences. № 1 (19). Pp. 296 -302.
 28. Nedashkivska, T.(2019), *Experiment in psycholinguistics (from work experience) [Eksperiment u psiholingvistiki (z dosvidu roboti)]*: monograph. Zhytomyr: I. Franko ZhSU Publishing House. 230 p.
 29. Nechuy-Levytskyi, I. (1965), *Kaidashev family [Kajdasheva sim'ya]: fiction. Kyiv: Nauk. Dumka. 63 p.*
 30. Pavlenko, V. (2016), *Creativity: essential characteristics of the concept [Kreatyvnist: sutnisna charakteristika ponyattya]*. Creative pedagogy: [scientific and methodological journal] Academy of International Cooperation in Creative Pedagogy “Polissya”. Zhytomyr. №11. Pp. 120-131.
 31. Rybalka, V. (2021), *Remote associative experiment and vocational analysis in the study of professionalism and skill of a person [Distancijnij asociativnij eksperiment i profesiolichnij analiz u vivchenni profesionalizmu ta majsternosti osobistosti]*, Kherson: collection of materials of the III International Scientific and Practical Conference. Pp. 249-254.
 32. Surmach, O. *Associative experiment and verbal associations in psycholinguistic research [Asociativnij eksperiment ta verbalni asociaciyi u psiholingvistichnih doslidzhennyah]*, Kyiv: Scientific notes. Philological series. № 29. Pp. 22-24.

33. Evert, S., Lapesa, G. (2021), *FAST: A carefully selected and cognitively motivated dataset for distributive semantic evaluation [Retelno vidibranj ta kognitivno vmo-tivovaniij nabir danih dlya distributivnogo semantichnogo ocinyuvannya]*, Proceedings of the 25th Conference on Computational Natural Language Learning (CoNLL), 2021. Pp. 588-595.
34. Sandgren, O. Salameh, E., Nettelblatt, U., Dahlgren-, A., Andersson, K. (2021), *Using a word association task to investigate semantic depth in Swedish-speaking children with developmental language disorder [Vikoristannya zavdannya na asociaciyu sliv dlya doslidzhennya semantichnoyi glibini u shvedskomovnih ditej z porushen-nyami movlennya]*, Logopedics Phoniatrics Vocology. Vol. 46, N. 3, Pp. 134-140.
35. Zsarnóczaiová, Ž. (2020), *Methodology of the associative experiment [Metodika aso-ciativnogo eksperimentu]*, Slavica Slovaca, № 55(1). Pp. 69-81.

• • •

UDC: 811.161.2:327.8:659.4:81'42

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283886>

A. V. Kovalevska-Slavova,

ScD in Philology, Associate Professor,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Professor

MODERN PSYOPS: COMMUNICATIVE PATHOGENICITY STRUCTURE

The scientific article, aimed at isolating the communicative structure of PSYOPS in order to develop further mechanisms for countering their negative effect, general phenomena of PSYOPS being the article's object, and its communicative structure in its linguistic vector being the article's subject, and its communicative structure in its linguistic vector being the article's subject, deals with eliciting the communicative structure of modern informational-psychological operations (PSYOPS) in view of their axis of suggestiveness and pathogenicity. Since the main goal of PSYOPS, which is to support or change the addressee's particular preferences, involves distortion of objective reality as its fundamental feature, great attention, especially under the conditions of the current socio-political situation in Ukraine, is drawn to not only the issue of systematizing the PSYOPS as an extremely powerful phenomenon of the state's modern information space, but also the problem of formulating strategies and tactics to counteract the negative influence produced by pathogenic texts within the framework of PSYOPS. Developing such mechanisms for counteracting the negative effect of PSYOPS is possible only under the condition of adamantly defining the linguistic influential structure of PSYOPS and qualifying their linguistic component itself as the dominant of the information destruction,

as well as determining its suggestive specificity, which will undoubtedly enable the identification of pathogenic arrays of such information and, thus, the possibility of reduction, neutralization or at least minimization of its consequences. On top of that, the author defines both the features of the classical directions of studying suggestion and the specifics of the latest creative sciences devoted to the analysis of influential discourses, also presenting the newest multidimensional and complex scientific direction of Spin-Suggestology, which is directed both onto the scientific study of suggestion, that is, communicative influence, and potential changes in the perception of certain influential discourses by the recipients, a certain semantic «spinning» of the influential discourse, its artificially created peculiar versatile, multifaceted actualization; and partly onto forming an algorithm for neutralizing the pathogenicity of PSYOPS megadiscourses as an inseparable complex of immanently suggestive verbal, non-verbal and extralinguistic indicators, as well as the ecologization and depathologization of the information space in the specified discursive segment, which undoubtedly is a particularly important aspect of the state's modern information policy in the conditions of hybrid wars and thus maximally visualizes perspective of the research.

Key words: PSYOPS, informational-psychological operations, communicative influence, suggestion, NLP, pathogenic texts, Spin-Suggestology, Suggestive Linguistics, Spin-Doctoring, communicative structure.

УДК: 811.161.2:327.8:659.4:81'42

А. В. Ковалевська-Славова,
*доктор філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

СУЧАСНІ ІПСО: СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОЇ ПАТОГЕННОСТІ

Наукову статтю, спрямовану на виокремлення комунікативної структури ІПСО з метою розробки подальших механізмів протидії їхньому негативному впливу, об'єктом якої є загальні феномени ІПСО, а предметом – їхня комунікативна структура в її мовному векторі, присвячено дефінуванню комунікативної структури сучасних інформаційно-психологічних операцій з огляду на властивий їм сугестивний та патогенний вектор. Оскільки основна мета ІПСО, що полягає в підтримці або зміні певних уподобань реципієнта, передбачає дисторцію, викривленість об'єктивної реальності як її фундаментальну ознаку, очевидно, що максимальний акцент, особливо за умов сучасної соціально-політичної ситуації, що склалася в Україні, фокусується не лише на вивченні питання систематизації ІПСО як вкрай потужного феномену сучасного інформаційного простору країни, а й на проблемі формулювання стратегій і тактик протидії негативному впливу, продукованому патогенними текстами в рамках

ІПСО. Формулювання таких механізмів протидії негативному ефекту ІПСО є можливим лише за умови чіткого визначення лінгвістичної впливової структури ІПСО та кваліфікації безпосередньо лінгвістичного її компонента як домінанти інформаційної деструкції, визначення її сугестійної специфіки, що, беззаперечно, уможливить ідентифікацію патогенних складників такої інформації і, таким чином, дасть змогу нейтралізувати чи бодай мінімізувати її руйнівні наслідки. Авторка статті також окреслює як особливості класичних напрямів вивчення сугестії, так і специфіку новітніх креативних наук, присвячених аналізу впливових дискурсів, і представляє новітній полівимірний та комплексний науковий напрям спін-сугестологію, скерований як загалом на наукове вивчення сугестії, тобто комунікативного впливу, і потенційну зміну сприйняття певних сугестогенних дискурсів реципієнтами, смислове «обертання» сугестогенного дискурсу, його штучно створену своєрідну різнобічну, різноаспектну актуалізацію; так і почасти на формування алгоритму нейтралізації патогенності мегадискурсів ІПСО як нерозривного комплексу внутрішньо сугестивних вербальних, невербальних та екстралінгвістично-ситуативних маркерів, а також екологізацію і депатологізацію інформаційного простору в зазначеному дискурсивному сегменті, що є особливо важливим аспектом сучасної інформаційної політики держави в умовах гібридних воєн і максимально унаочнює перспективність дослідження.

Ключові слова: ІПСО, інформаційно-психологічні операції, комунікативний вплив, сугестія, НЛП, патогенні тексти, спін-сугестологія, сугестивна лінгвістика, спін-докторинг, комунікативна структура.

Problem statement and the latest scientific researches and publications analysis. The modern netocratic society (see 6) is a society where data is the primary commodity that gives crucial importance to netocratic discourse, total suggestiveness and pathogenicity that characterizes this discourse as one that in any way harms or is capable of harming its recipient being one of its crucial features.

It is these suggestiveness and pathogenicity that extend to all types and types of conflict communication, but they obtain absolute importance precisely during war, an integral part of which is the information struggle, along with the conduct of traditional hostilities. Such a discourse is traditionally called PSYOPS or InfoOPS – information and psychological special operations, defined by the US Department of Defense as «planned political, economic, military and ideological activities directed at foreign countries, organizations and individuals with the aim of creating emotions, attitudes, understandings, beliefs and behavior favorable to achieving ... political and military goals» [13], emphasizing that they «transmit selected information and indicators to a foreign audience in order to influence its emotions, motives, objective reasoning and, ultimately, behavior» [13].

Analysis of recent research and publications

Traditionally, PSYOPS, as well as the phenomenon of information wars, are considered within the framework of the state security paradigm. The basic goals of PSYOPS are officially defined as «weakening the will of the target audience of the

adversary or potential adversary; strengthening the commitment of a friendly target audience; ensuring the support and cooperation of an uncommitted or undecided audience» [5], it is also emphasized that «the effectiveness of NATO PSYOPS operations can be improved if they support and are supported by other lines of operations, especially in the information environment» [5].

History and public administration expert Robert Longley notes that «typical PSYOPS tactics on the battlefield include: distributing pamphlets or leaflets encouraging the enemy to surrender and giving instructions on how to surrender safely; the visual «shock and awe» of a massive attack using a huge number of troops or technologically advanced weapons; indiscriminate use of snipers, mine traps and improvised explosive devices (IEDs); «false flag» events: attacks or operations designed to convince the enemy that they were carried out by other countries or groups, etc.» [12], emphasizing that «in all cases, the objective of psychological warfare on the battlefield is to destroy the enemy's morale, which prompts him to capitulate or desert» [12]. Officially, the PSYOPS special units' main missions are divided into:

- influence with information. Military Information Support Operations (MISO) missions involve sharing specific information to foreign audiences to influence the emotions, motives, reasoning, and behavior of foreign governments and citizens. This can include cyber warfare and advanced communication techniques across all forms of media.
- deliberate deception. Military deception missions use psychological warfare to deliberately mislead enemy forces during a combat situation.
- advising governments. Interagency and government support missions shape and influence foreign decision making and behaviors in support of the state's objectives.
- providing communications for rescue efforts. Civil Authorities Information Support (CAIS) missions aid civilian populations during disaster relief situations by sharing critical information to support the rescue effort [14].

In Ukrainian science (and, unfortunately, in practice, as well), the start of intense studying of PSYOPS concept is associated with the well-known events of 2014, with the invasion of Russian troops into the Ukrainian Crimea, Donetsk and Luhansk, and later on – with the beginning of a full-scale invasion of the aggressor country into Ukraine on February 24, 2022. However, the actual military aggression was preceded by the so-called latent phase - the phase of «hidden penetration into the enemy's information field for the purpose of researching the environment, approbation of certain ideas and the potential effect of their application, as well as creating and consolidating of one's own information platforms for further aggression» [3, p. 240], and the optimal tool for achieving this goal was the so-called media viruses – «information carriers (events, scandals, rumors, activities of organizations and individuals) that carry veiled ideas and messages in a hidden form» [3, p. 240]. Such viruses include targeted ones (advertising, election slogans, artificially detonated «information bombs»); puller ones – those which

arise spontaneously and are instantly picked up, filled with a certain content aimed at solving certain tasks; spontaneous ones that are born and spread without a specific purpose, but if successful can be used to solve certain tasks; as well as the so-called tactics of media activism, i.e., the tactics of «partisan information warfare implemented by individual media activists or groups of such activists» [3, p. 241].

Today, the ability to counteract such aggression is gaining momentum, but this in no way removes the urgent need to develop the specified problem, to understand the entire spectrum of its signs, components, techniques, psychotechniques (which are pathogenic, manipulative in their nature) in order to provide maximum resistance to the aggressor and ensure the security of the Ukrainian state. However, it should be noted that, unfortunately, there are currently very few studies of PSYOPS, carried out with the involvement of the latest synthetic scientific directions, within which there would be a comprehensive approach to the analysis of their communicative phenomena (including the psychological, neurophysiological, social, linguistic parameters) which would consider an end-to-end influence of all interactives. To the list of such sciences, firstly, one should include Neurolinguistic Programming, Suggestive Linguistics, Profiling, Spin-Doctoring and others, which will form the theoretical basis of the research, including the newest direction of Spin-Suggestology, presented in the author's previous works, which is aimed at identifying, classifying and neutralizing or minimizing the negative impact of PSYOPS (see 7, 8, 9, 10, 11). It should also be noted that the criterion of most PSYOPS classifications is first of all based on their local or purely technical dominance, but the qualification of the actual linguistic component as the information destruction dominant, determining its suggestive specificity, which would enable the identification of pathogenic elements of such information, and thus possibility of reduction, neutralization or at least minimization of its consequences, is usually left out of the frame.

In this aspect, the approach proposed by the author in previous works (see 7, 8, 9, 10, 11) made it possible to significantly expand the existing classification of information wars, since Spin-Suggestology considers their in-depth, natural components, which primarily include the use of false, destructive information and mandatory suggestive effect. Appropriate identification is possible only at the level of synthesis of the latest research methods and methodologies, first of all – NLP (Meta- and Milton-model), Suggestive Linguistics, Spin-Doctoring and the Theory of Lies (P. Ekman) in the paradigm of Spin-Suggestology, since these sciences are those that study the suggestive, that is, the influential side of the existence of any information, where language can be considered purely suggestive.

In addition, the main goal of PSYOPS, which is to support or change the political preferences of the addressee, implies total distortion of the objective reality as its fundamental feature, therefore, of great importance, especially under the conditions of the current socio-political situation in Ukraine, is not only the issue of systemizing the PSYOPS as an extremely powerful phenomenon of the modern information space, but also the problem of formulating strategies and tactics for countering the negative influence

produced by pathogenic texts within its framework, which determines **the relevance** of this research **aimed** at isolating the communicative structure of PSYOPS in order to develop further mechanisms for countering their negative effect, general phenomena of PSYOPS being the article's **object**, and its communicative structure in its linguistic vector being the article's **subject**.

Main research material presentation. The researchers note that in order to solve these pressing issues, it is necessary to «create an effective system for maintaining the information security of the state as a tool for countering external informational influence ... This issue becomes especially relevant in the conditions of the rapid development of modern information technologies, which make it possible to use mass media and IT networks as one of the main elements of «hybrid wars» to exert targeted influence on the enemy's population and army, their own society and the world community» [4, p. 40]. It follows that in the situation that has developed in the information space not only of Ukraine, but also of many other countries of the world, the issue of neutralizing information threats and the consequences of both information wars in general and psychological and information operations partly, solving of which would make it possible to form the appropriate planning decisions in the field of state information security of Ukraine, and therefore – the environmentalization and optimization of the information space.

Also, one of the priorities of the country's development is the creation of structures responsible for information and psychological security, but forming these bodies is impossible without an appropriate scientific and operational basis, which is currently not developed due to the lack of comprehensive scientific research on the specified topic, which requires the development of not only the theoretical foundations of their functioning, but also the corresponding teaching and methodical aids, reference books, etc. Nevertheless, depathologizing the information space is one of the main goals of the proposed scientific direction of Spin-Suggestology, which will not only make it possible to implement the requirements specified in the relevant legislative acts (see 1), but also to lay the fundamental principles of counteraction to the pathogenic texts disseminated within the framework of PSYOPS.

The actual name of the scientific direction proposed – «Spin-Suggestology» – consists of two parts that explain its basic specificity: the «suggestology» part demonstrates the scientific direction's focus on studying suggestion, that is, communicative (verbal and non-verbal) influence, and the «spin» part defines orientation towards a potential change in the perception of certain suggestive discourses by their recipients, a certain semantic «rotation» of suggestive discourse, its artificially created peculiar versatile, multifaceted actualization, which is one of the main tasks of the specified scientific direction.

Therefore, Spin-Suggestology (SS) is aimed at forming an algorithm for neutralizing the pathogenicity of pathogenic megadiscourses as an inseparable complex of immanently suggestive verbal, non-verbal and extralinguistic indicators, as well as the environmentalization and depathologisation of the information space in the specified discursive segment.

The scientific novelty of Spin-Suggestology lies in the fact that within its framework:

- for the first time, the concept of PSYOPS was implemented on the linguistic level and a classification of the features of the implementation of suggestiveness within PSYOPS was proposed, which introduces the concept of PSYOPS to the humanitarian paradigm instead of a purely military and technical one;
- for the first time, a complex scientific apparatus was proposed for identifying the pathogenicity of PSYOPS and further neutralizing the corresponding negative effects, which will make it possible to optimize the country's information field;
- the systemic composition of specific language suggestogenes was expanded and their neurolinguistic nature explained.

As already mentioned, fighting the negative consequences of PSYOPS is impossible without prior identification of the pathogenicity of the specified arrays, as well as without highlighting their communicative structure, which will enable the definition of the specified influential components in the information space.

Thus, in the paradigm of Spin-Suggestology, it is proposed to divide the holistic phenomenon of PSYOPS into the following communicative components:

1. «Suggestive strategic narrative» (SSN), in contrast to the classical understanding of strategic narrative, interpreted as a certain basis of ideology, a macro-narrative, «an axial content element of all informational (including propaganda) activities of the state, the activity of all communicative capabilities of the state directed onto its promotion in targeted audiences (internal or external)» [2], within the framework of Spin-Suggestology, is understood as the quintessence of the PSYOPS campaign, which distinguishes it from others, the main content dominant of its entire information essence, which is intended to be conveyed to a potential audience all campaign activities are aimed at (e.g., «russians don't leave their own», «our grandfathers fought», «we can repeat», etc.).
2. Pathogenic text (PT), which is understood as a functionally and semantically ordered verbal-and-non-verbal-and-situational construct of a small volume, which contains a suggestive strategic narrative of a political or information campaign, acquiring a monologic form with addressee identification (e.g., slogans, programs, biographies, messages). Verbal indicators of PT pathogenicity are linguistic pathogenic constructs – clear verbal markers that can be identified within its framework through a metamodel analysis of the type of political slogan (e.g., «we are one people, we are together with russia», «the future will depend only on our people and we will respect any of their choices», etc.).
3. Pathogenic discourse (PD), which is interpreted as a verbally designed, functionally and semantically ordered medium-sized group of words or sentences together with non-verbal indicators, which, being a complete semantic unity, is a kind of platform for implementing and further transmitting a suggestive strategic narrative, already verbalized within the political text, but can take the form of dialogue and polylogue, with a known and clearly identified

addressee – the «face» of the PSYOPS or their colleagues (e.g., statements, interviews, speeches, addresses to the public, communication in programs and talk show). Verbal indicators of PD's pathogenicity are linguistic pathogenic patterns – repeated verbal markers that can be identified within the Milton-model and metaprogram analysis.

4. Pathogenic megadiscourse (PMd), which is defined as a verbally designed, functionally and semantically ordered large group of words or sentences in a complex with nonverbal, extralinguistic and situational indicators, which, being a complete semantic unity, is a kind of megaplatform, a megasystem for relaying political discourse and political text, taking the form of a monologue, dialogue and polylogue for the widest possible audience and is formally always presented not as a direct political text with a defined author, but functions without a known and clearly identified addressee (or with a fake one) (e.g., news stories, publications on the Internet, other mass media). Verbal indicators of the pathogenicity of PMd are linguistic pathogenic megapatterns – repeated semantic constructions that can be identified within its framework within the framework of Spin-Doctoring analysis, elemental NAP-structural analysis, typology of information wars and types of lies.

If the study of a potentially pathogenic political text, discourse, or megadiscourse does not involve a specific text, discourse, or megadiscourse, it is suggested to define the subject of the study as an «array» rather than a «text» to avoid terminological homonymy with the previously presented units, meaning a generalized functional and a semantically ordered set of elements, which, being a complete semantic unity, contains and broadcasts and/or relays a potentially pathogenic suggestive message for a certain group of individuals.

Research findings and prospects for further research. Therefore, the communicative structure of PSYOPS identified within the framework of the modern scientific direction of Spin-Suggestology and presented in this scientific research will enable a more detailed study of the PSYOPS phenomenon in the actual communicative sphere, which currently remains extremely underdeveloped both in the domestic and in the world scientific paradigm.

It has to be emphasized that in the case of forming an information base of all specific linguistic pathogenic constructs, characteristic of specific persons (addressees) of pathogenic arrays, it is possible not only to establish the authorship of a PD, but also to establish the truth / pathogenicity and further identification of the author of PMd, which, of course, will enable linguistic intensification-oriented developments in the field of information security of the country, and therefore will become the focus of our further scientific developments.

Developments in this field will make it possible not only to single out the dominant strategies of constructing the specified pathogenic arrays, but also the ways of countering each of the types of PSYOPS, which will serve not only in deepening the relevant provisions of NLP, Suggestive Linguistics and Psycholinguistics, but also in the possible

formation of appropriate planning decisions in the field of state information security of Ukraine, which is a particularly important aspect of the state's modern information policy in the conditions of hybrid wars and best illustrates the perspective of the study, having been aimed at tackling the issue of formulating strategies and tactics for counteracting the negative impact produced by pathogenic texts within the framework of PSYOPS.

Literature

1. Доктрина інформаційної безпеки України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
2. Дубов Д. В. «Стратегічний наратив»: до проблеми реалізації сутнісної складової стратегічних комунікацій в Україні». Аналітична записка. № 8, «Інформаційні стратегії». URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/strategichniy-narativ-do-problemi-realizacii-sutnisnoi>
3. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни у мережевому он-лайн просторі: навч. посіб. Київ: ВІКНУ, 2016. 286 с.
4. Радковець Ю. І. Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України. *Наука і оборона*. 2014. № 3. С. 36-42.
5. Allied joint doctrine for psychological operations. URL: <https://info.publicintelligence.net/NATO-PSYOPS.pdf>.
6. Bard A., Söderqvist J. Netocracy: The New Power Elite and Life After Capitalism. London, GB: Pearson Education, 2002. 269 p.
7. Kovalevska A. Pathogenic texts identification: case of Ukraine. «*Sciences of Europe*». 2020. Issue 60, Vol. 3. Pp. 6-9.
8. Kovalevska A. Ukraine's Political Advertisement: Suggestion Realization Strategies Analysis. *Лінгвістичні студії (Linguistic studies)*. 2020. Вип. 40, Том 1. С. 112-121.
9. Kovalevska-Slavova A. Political pathogenic megadiscourses neutralization: trolling strategy. *Записки з українського мовознавства*. Одеса. 2021. Вип. 28. С. 308-318.
10. Kovalevska-Slavova A. Wartime PSYOPS: Types of Failure. «*Colloquium-journal*». 2022. № 35 (158). Pp. 36-38.
11. Kovalevska A., Kovalevska T., Kuzuza N., Lakomska I. Suggestion Algorithm in Advertisement Megadiscourse: Hypnotic Inductors Systematics. *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2020. Issue 17 (Special Issue 2). Pp. 1294-1307.
12. Longley R. An Introduction to Psychological Warfare. ThoughtCo. URL: <https://www.thoughtco.com/psychological-warfare-definition-4151867>
13. Psychological Operations. Joint Publication under the direction of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff (CJCS) of the US. URL: <https://irp.fas.org/doddir/dod/jp3-13-2.pdf>
14. Special Operations. Psychological Operations URL: <https://www.goarmy.com/careers-and-jobs/specialty-careers/special-ops/psychological-operations.html>

References

1. *Doctrine of information security of Ukraine [Doktryna informatsiinoi bezpeky Ukrainy]*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
2. Dubov, D. «Strategic narrative»: to the problem of implementation of the essential component of strategic communications in Ukraine». Analytical note [«Stratehichnyi naratyv»: do problemy realizatsii sutnisnoi skladovoi stratehichnykh komunikatsii v Ukraini». *Analitychna zapyska*], «Informatsiini stratehii», No. 8. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/strategichniy-narativ-do-problemi-realizacii-sutnisnoi>
3. Kurban, O. (2016), *Modern information wars in the online network space [Suchasni informatsiini viiny u mrezhevomu on-lain prostori]*, VIKNU, Kyiv, 298 p.
4. Radkovets, Yu. (2014), *Signs of «hybrid war» technologies in Russia's aggressive actions against Ukraine [Oznaky tekhnologii «hibrydnoi viiny» v ahresyvykh diiakh Rosii proty Ukrainy]*, Nauka i oborona, No. 3, pp. 36-42.
5. Allied joint doctrine for psychological operations. URL: <https://info.publicintelligence.net/NATO-PSYOPS.pdf>.
6. Bard, A., Söderqvist, J. (2002), *Netocracy: The New Power Elite and Life After Capitalism*, London: Pearson Education, 269 p.
7. Kovalevska, A. (2020), *Pathogenic texts identification: case of Ukraine*, «Sciences of Europe», Issue 60, Vol. 3, pp. 6-9.
8. Kovalevska, A. (2020), *Ukraine's Political Advertisement: Suggestion Realization Strategies Analysis*, Linguistic studies, Issue. 40, T 1, pp. 112-121.
9. Kovalevska-Slavova, A. (2021), *Political pathogenic megadiscourses neutralization: trolling strategy*. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*. Issue. 28, pp. 308-318.
10. Kovalevska-Slavova, A. (2022), *Wartime PSYOPS: Types of Failure*, «Colloquium-journal», № 35 (158). Pp. 36-38.
11. Kovalevska, A., Kovalevska, T., Kutuza, N., Lakomska, I., (2020), *Suggestion Algorithm in Advertisement Megadiscourse: Hypnotic Inductors Systematics*, Journal of Language and Linguistic Studies, Issue 17 (Special Issue 2), pp. 1294-1307.
12. Longley, R. *An Introduction to Psychological Warfare* URL: <https://www.thoughtco.com/psychological-warfare-definition-4151867>
13. *Psychological Operations. Joint Publication under the direction of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff (CJCS) of the US*. URL: <https://irp.fas.org/doddir/dod/jp3-13-2.pdf>
14. *Special Operations. Psychological Operations*. URL: <https://www.goarmy.com/careers-and-jobs/specialty-careers/special-ops/psychological-operations.html>

Н. В. Кутуза,

д-р філол. наук, проф.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
завідувачка кафедри нових медіа та медіадизайну;*

Д. М. Тельпіс,

*Бердянський державний педагогічний університет,
здобувачка другого (магістерського) рівня освіти*

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК СКЛАДНИК ІПСО В МЕГАДИСКУРСІ: МАНІПУЛЯТИВНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ)

Статтю присвячено дослідженню дезінформації як складнику інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО) в мегадискурсі. Мета розвідки – увізнення особливостей дезінформації як складника ІПСО, що використовується проти України. Для реалізації мети виконано низку завдань: розрізнено та уточнено тлумачення понять «дезінформація», «фейк», «фейкові новини», «несвідома дезінформація»; визначено головні особливості дезінформації як потужної маніпуляції та вагомого інструмента гібридної війни; запропоновано авторську класифікацію видів дезінформації російсько-української війни за тематичною скерованістю.

Об'єктом дослідження є феномен дезінформації як складник ІПСО в мегадискурсі за період повномасштабної війни, предметом дослідження є реалізація видів дезінформації в українському інформаційному полі. Методами дослідження стали: описовий – для виокремлення особливостей дезінформації як феномену, її видів; методи аналізу й синтезу для ідентифікації видів дезінформації, вичленування її функційних характеристик та поєднання їх в єдиний комплекс; метод індукції для конкретизації загальних висновків.

Акцентовано увагу на тому, що дезінформація є ширшим поняттям, яке охоплює введення в оману держави, населення, армії та союзників супротивника. За тематичним скеруванням запропоновано авторську класифікацію видів дезінформації, де виокремлено воєнну, соціальну, культурну, коаліційну, кожна з яких має різний впливовий ефект на цільову аудиторію. Підкреслено, що російська дезінформація має досить розгалужену систему її тематичного скерування, це, у свою чергу, значно підсилює маніпулятивні ефекти. Також проаналізовано впливові ефекти, які досягаються розповсюдженням дезінформації в соціальних медіа, серед котрих провідними є: корегування картини світу населення держави-супротивниці у влас-

них інтересах, психологічна дестабілізація населення та армії, виправдання власної збройної агресії, а також зміщення найбільш невідгідної для неї меседжів зі світового та регіонального порядку денного. Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому поглибленому вивченні складників ІПСО в мегадискурсі, видів дезінформації, а також способів нейтралізації дезінформації в умовах гібридної війни, зокрема створенні формальної моделі виявлення та нейтралізації дезінформації в мегадискурсі.

Ключові слова: гібридна війна, дезінформація, ІПСО, маніпуляція, мегадискурс, наратив, фейк.

N. V. Kutuza,

ScD, Professor,

*Odesa National I University named after . I. Mechnikov,
Head of the Department of New Media and Media Design;*

D. M. Telpis,

Berdiansk State Pedagogical University Master Student

DISINFORMATION AS A PSYOP COMPONENT IN MEGADISCOURSE: MANIPULATIVE ASPECT (ON THE EXAMPLE OF FULL-SCALE INVASION PERIOD OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR)

The article is dedicated to the research on disinformation as a component of psychological operations (PsyOps) in megadiscourse. The purpose of the research is the emphasis of features of disinformation as the PsyOps component used against Ukraine. The aim is achieved by execution of a list of tasks: the terms “disinformation”, “fake”, “fake news”, “unconscious disinformation” were differentiated and clarified; the main features of disinformation as of a powerful manipulation and a significant instrument of hybrid warfare were distinguished; the author’s classification of the types of disinformation of the Russian-Ukrainian war by thematic focus is proposed.

The object of the research is the phenomenon of disinformation as the component of PsyOps in megadiscourse during the period of full-scale war, the subject of the research is the realisation of the types of disinformation in Ukrainian information field. The following methods of the research were used: descriptive – for distinguishing the features of disinformation as a phenomenon, its types; the method of analysis and synthesis for identification of the types of disinformation, establishing its functional characteristics and combining them into a single complex; the method of induction for specification of general conclusions.

Attention is focused on the fact that disinformation is a broader concept that encompasses military deception of the country, population, army and allies of the enemy. The author’s classification of the types of disinformation by thematic focus is proposed, where military, social, cultural, coalitional types were distinguished, each

of which has different influential effect on the target audience. It was emphasised that russian disinformation has got a broad system of its thematic focus, which in its turn emphasises its manipulative effects. The influential effects which are achieved by spreading disinformation in social media were also analysed, the leading of which are: adjusting the picture of the world of the enemy state's population in one's own interests, psychological destabilisation of the population and the army, justification of one's own armed aggression, and shifting the most unfavourable messages from the global and regional agenda.

We see the prospects of the research in further profound study of the PsyOps components in megadiscourse, as well as the ways of neutralisation of disinformation in the context of hybrid warfare, including the creation of formulaic model of detection of disinformation in megadiscourse.

Key words: disinformation, fake, hybrid warfare, manipulation, megadiscourse, narrative, PsyOps.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Одним із потужних маніпулятивних засобів є дезінформація, що в умовах гібридних війн набуває неабиякої ваги. Сучасна гібридна війна характеризується розповсюдженням великої кількості дезінформації в інформаційному полі супротивника, а окрім того, інформаційні атаки як один зі способів ведення сучасної гібридної війни не лише максимально актуалізувалися, а набули нових особливостей під час російсько-української війни періоду повномасштабного вторгнення. Сучасна російсько-українська війна, з одного боку, формує нові методи впливу на країну-суперницю, а з іншого боку – повертає людство до класичних методів пропаганди часів Другої світової війни та Холодної війни. Тому постає гостра потреба в ідентифікації та нейтралізації дезінформації як інструменту гібридної війни в мегахідискурсі, зокрема чітке розмежування понять «дезінформація», «фейк», «фейкові новини», конструювання чіткої класифікації видів дезінформації уможливить ефективну нейтралізацію маніпулятивності дезінформації в українському мегахідискурсі, що й увиразнює **актуальність** нашої розвідки.

Аналіз досліджень проблеми. Проблема російської дезінформації поставала предметом аналізу багатьох науковців. Серед українських вчених на внутрішній природі дезінформації увагу зосередив проф. Г. Почепцов, дослідженням дезінформації у межах стратегічних комунікацій, а також лінгвістичній експертизі соціальних мереж займається проф. Л. Компанцева, аналізу дезінформації в межах ІПСО велику увагу приділяє проф. А. Ковалевська-Славова та ін. Предметно досліджують російську дезінформацію й зарубіжні вчені. Зокрема, «забрудненням» (патогенністю) онлайн-середовища та методами верифікації дезінформації займається дослідниця К. Вордл, функціональне навантаження дезінформації розглядають Дж. Джонсон, Б. Німм, емоційний складник дезінформації досліджують М. Зімдарс та К. Маклеод, на методах російської пропаганди та дезінформації увагу зосередив П. Помаранцев. До цього предметом досліджень ставала переважно форма (жанр) дезінфор-

мації, однак все ще не класифіковано види дезінформації з огляду на смислове навантаження та впливовий ефект.

Мета розвідки – увиразнення особливостей дезінформації як складника ІПСО, що використовується проти України. Для реалізації мети виконано низку завдань: розрізнено та уточнено тлумачення понять «дезінформація», «фейк», «фейкові новини», «несвідома дезінформація»; визначено головні особливості дезінформації як потужної маніпуляції та вагомого інструмента гібридної війни; запропоновано авторську класифікацію видів дезінформації російсько-української війни за тематичною скерованістю.

Об'єктом дослідження є феномен дезінформації як складник ІПСО в мегадискурсі за період повномасштабної війни, **предметом** дослідження є реалізація видів дезінформації в українському інформаційному полі.

Досліджуваним **матеріалом** слугували унікальні (тобто не передруки) публікацій, розташовані в проросійських Телеграм-каналах («Типичная Одесса», «Украина.ру», «На самом деле в Херсоне», «Николаев live», «Военкор|Z|Писцын ZOV-TV», «I.Z.RU») за перший рік повномасштабного вторгнення – з 24.02.2022 до 24.02.2023 року. Загальна кількість досліджуваних публікацій складає близько 3000 текстів.

Методами дослідження стали: описовий — для виокремлення особливостей дезінформації як феномену, її видів; методи аналізу й синтезу для ідентифікації видів дезінформації, вичленування її функційних характеристик та поєднання їх в єдиний комплекс; метод індукції для конкретизації загальних висновків.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що увиразнено понятійні особливості дезінформації, а також вперше класифіковано дезінформацію за тематичною скерованістю. **Теоретична** цінність нашої розвідки полягає в поглибленні знань про особливості дезінформації; розмежуванні понять «дезінформація», «фейк», «фейкові новини», «несвідома дезінформація». **Практична** цінність реалізована через можливість застосування результатів дослідження у викладанні курсів та спецкурсів із сугестивної та комунікативної лінгвістики, медіалінгвістики, спіндокторингу в закладах вищої освіти, формуванні стратегічних комунікацій в умовах російсько-української війни, фахової підготовки майбутніх філологів, журналістів і спеціалістів із комунікацій тощо.

Виклад основного матеріалу. Гібридні війни відзначаються майстерним конструюванням маніпулятивного простору, що подекуди практично замінюють збройні ресурси. І саме у воєнний час така війна відзначається «підвищеною інтенсивністю, як правило, меншою тривалістю, агресивнішим використанням різноманітних методик інформаційного впливу, що пов'язано з тим, що короткострокові цілі інформаційного впливу в такому випадку мають пріоритет над довгостроковою стратегією» [2, с. 273]. Подібний впливовий ефект підкреслюють і зарубіжні дослідники П. В. Сінгер та Е. Т. Брукінг: «У кіберпросторі засоби «перемоги» в політичному чи військовому аспекті цього змагання практично ідентичні. Як результат, політика перейняла елементи інформаційної війни, тоді як на насильницький конфлікт дедалі більше впливає боротьба за думки у віртуальному просторі» [7, с. 303]. На вагомості такого потенціалу також наголошує, приміром, А. В. Ковалевська: «Мета інформаційної війни –

послабити моральні та матеріальні сили супротивника або конкурента та посилити власні. Вона передбачає заходи пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях. Головне завдання інформаційних війн полягає у маніпулюванні масами» [3, с. 176]. Проте надмір у мегадискурсі різноманітних видів маніпуляцій спричиняє деструктивний вплив на реципієнтів: «Активізація патогенних, маніпулятивних контекстів призводить до шкідливих наслідків для людини не лише в моральному плані, а й у психофізіологічному, тому знання теоретичних основ конструювання впливу, факторів, які зумовлюють його функціонування, загалом дасть змогу нівелювати його шкідливі наслідки в різних сферах, жанрах тощо» [4, с. 7]. До того ж, власне «реалізація впливу в медійному середовищі вимагає також більшої уваги, оскільки медіагенне середовище буквально «просякнуто» так би мовити «сумішшю» різноманітного контенту, що розпорошує увагу реципієнтів, позбавляє можливості в такий спосіб критично мислити через обмаль часу сприймання – т. зв. медіасприймання» [там само]. Відповідно задля нейтралізації шкідливих ефектів маніпуляції маємо глибше та чіткіше розібратися й у такому феномені, як дезінформація, що є складником інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО).

Констатуємо, що на сьогодні в розвідках українських та закордонних науковців найчастіше фіксуємо поняття «дезінформація», «фейк», «фейкові новини», «misinformation», однак повної та точної дефініції цих термінів із чітким виокремленням критеріальних ознак майже немає. На думку І. Мудрої, фейком можна назвати «підробку, фальшивку, яка розповсюджується спеціально для того, щоб дезінформувати аудиторію» [5, с. 184]. Однак, у цьому тлумаченні проігноровано впливову природу дезінформації та не враховано широке та вузьке значення феномену. Подібне визначення поняття «фейкові новини» подає старший науковий співробітник із захисту інформації Лабораторії цифрових криміналістичних досліджень Atlantic Council Б. Німмо – як «навмисне подану неправдиву інформацію як новину» [10]. Дослідники М. Зімдарс та К. Маклеод під фейковими новинами розуміють «навмисно створену, сенсаційну, емоційно насичену, оманливу або повністю сфабриковану інформацію, яка імітує форму основних новин» [12]. У цьому тлумаченні науковці, на відміну від інших, описують емоційний (найбільш впливовий) складник фейкових новин, однак не уточнюють мету розповсюдження таких повідомлень. Поняття «дезінформація» досить повно визначено у словнику Національної академії Служби безпеки України, де на основі документів НАТО, під дезінформацією розуміють «інформацію, що, передусім поширюється організаціями розвідки чи іншими спеціальними службами, завданням яких є викривлення інформації, шахрайство або вплив на рішення, що приймаються відповідальними фахівцями США, представниками армії США, коаліційними силами, ключовими об'єктами або окремими особами, шляхом використання непрямих або нетрадиційних засобів» [1, с. 197]. Проте в такому визначенні дезінформація подається лише як інструмент, що використовується спеціальними службами держави. Водночас західні науковці, зокрема дослідниця Л. Остін, розглядають й поняття «misinformation», розуміючи під цим «неправдиву

інформацію, яка поширюється без наміру завдати шкоди» [8, с. 17]. В українських дослідженнях таке поняття розглядають побіжно, а власне терміном послуговуються мовою оригіналу. Для терміна «misinformation» пропонуємо український відповідник «несвідома дезінформація».

Професор Г. Почепцов не дає точних тлумачень понять «фейк» та «дезінформація», проте розділяє їх, зосереджуючи увагу на інтенції авторів таких повідомлень. Так, обидва поняття «фейки та дезінформація описують світ неадекватно» [6], проте основна відмінність полягає в тому, що «фейк може це робити випадково, а дезінформація свідомо конструюється так, аби ввести в оману» [там само]. Відтак, справжньою загрозою постає комплексна дезінформація, тоді як поодинокий (допоки він таким залишається) фейк може бути створено звичайним користувачем мережі.

На нашу думку, найширшим поняттям можна вважати термін «дезінформація», а інші терміни – «фейк», «фейкові новини», «несвідома дезінформація» (імітація) – є значно вузкими і можуть потенційно розглядатися лише як прийоми дезінформації. Під **дезінформацією** ми розуміємо спеціально розповсюджену неправдиву інформацію (через різні канали комунікації: ЗМІ, соціальні медіа, соціальні мережі тощо), що сприяє викривленню реальності та корегує картину світу аудиторії, на яку вона розповсюджується, відповідно до потреб комуніката та/або замовника (держава, бізнес, медіа тощо). **Фейк** ми тлумачимо як один з прийомів дезінформації, що полягає у розповсюдженні в соціальних мережах та соціальних медіа емоційно насиченої неправдивої інформації, що неадекватно описує світ, серед заздалегідь визначеної аудиторії. **Фейкові новини** є прийомом дезінформації, який полягає у розповсюдженні неправдивої інформації під виглядом новин або ретрансляції фейків у медіа, що розповсюджувалися джерелами інформації / лідерами думок тощо. Під **несвідомою дезінформацією** слід розуміти ненавмисно розповсюджену неправдиву інформацію, яка впливає на сприйняття світу аудиторією.

Отже, дезінформацію ми розглядаємо як складник інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО), ще ширше – складник гібридної війни. Як підкреслює професорка Л. Компанцева, інформаційні операції, відповідно до стратегічних документів НАТО, розглядаються «як окремий вид діяльності, спрямований на підтримання загальнодержавного курсу і національних ідей» [1, с. 10]. Відтак, до головних суб'єктів проведення інформаційних операцій уналежнюють керівництво іноземної держави, спецслужби іноземних держав, ЗМІ, неурядові організації, інтернет-ресурси [там само]. Атаки, що ведуться в українському інформаційному полі, мають дуальний характер: з одного боку, вони скеровані на деформацію індивідуальної картини світу, а з іншого боку – покликані психологічно дестабілізувати усе населення, і, таким чином, мають консцієнтальну природу. І саме розгляд та аналіз видів дезінформації, яка функціонує в мегадискурсі, з подальшою класифікаційною характеристикою кожного виду дасть змогу нівелювати шкідливі, маніпулятивні ефекти.

Приміром, дослідниця К. Ворлд виокремлює сім типів дезінформації, серед яких сатира або пародія, оманливий контент, самозваний контент (наприклад,

фальшиві сайти, що видають себе за оригінали), 100-відсоткова брехня, неправильний зв'язок (наприклад, між текстом, заголовком та зображенням), хибний контекст, маніпулятивний контент [11]. На нашу думку, така класифікація дезінформації не є досконалою, адже фокусується на різних критеріях: зміст повідомлення, спосіб передачі, намір автора. Подібна критеріальна проблема у класифікації простежується і в типології дослідника Дж. Джонсона, який виділяє 100-відсоткову неправду, заангажовану інформацію, чисту пропаганду, помилку у використанні даних, неточна інформація [9]. Українська ж дослідниця І. Мудра за методом поширення виокремлює масмедійні фейки та мережеві чутки [5, с. 185], однак тут не враховані соціальні медіа як новий інструмент розповсюдження дезінформації, що також має мережеву природу. За формою науковиця виокремлює фотофейк, відеофейк і фейковий журналістський матеріал [там само], проте в такій класифікації сплутано власне форму дезінформації із джерелом її розповсюдження.

Враховуючи те, що рф використовує досить різномірну дезінформацію, на нашу думку, найбільш доцільно розподілити її за тематичним скеруванням. Отже, провівши моніторинг публікацій, розташованих у проросійських Телеграм-каналах «Типичная Одесса», «Украина.ру», «На самом деле в Херсоне», «Николаев live», «Военкор|ЗІПисицын ZOV-TV», «I.Z.RU» за перший рік повномасштабного вторгнення (з 24.02.2022 до 24.02.2023 року), та ґрунтуючись на теоретичному матеріалі дослідження поважних учених, пропонуємо авторську класифікацію видів дезінформації рф у війні проти України: 1) воєнна, 2) соціальна, 3) культурна, 4) коаліційна. Розглянемо їх більш детально та проілюструємо прикладами.

1. Воєнна дезінформація. Фокусується на власне перебігу воєнних дій, реакцій аудиторії на рішення вищого військового керівництва супротивника, стані (ліквідація / поранення) командувачів армії супротивника. Наприклад, низка російських медіа з посиланням на МО рф опублікувало недостовірне повідомлення про нібито розміщення вогневих точок ЗСУ на лікарнях: *«Главное: украинские вооруженные формирования оборудовали огневые точки и опорные пункты в больницах Харькова, Одессы и Краматорска»* (Telegram, «I.Z.RU», 31.05.2022). Сюди ж ми уналежнюємо коментарі з прогнозованим маніпулятивним ефектом, що розповсюджуються в соціальних медіа: *«Вы действительно думаете, что иностранные лаборатории нужны для того, чтобы защищать местное население? Впрочем, для людей хотя бы с зачатками ума всё очевидно»* (Telegram, «Типичная Одесса», 19.12.2022). Головна мета та очікуваний результат розповсюдження подібних наративів – підрич підтримки аудиторією армії суперника; розхитування довіри до війська з боку цільової аудиторії; залякування війська та населення противника; психологічний тиск на військо та населення; розповсюдження повідомлення, яке виправдовує наступні воєнні злочини.

2. Соціальна дезінформація. Описує стосунки головних (на період ведення гібридної війни) життєво важливих організацій і груп із суспільством: влади, волонтерів, медіа, комунальних підприємств, працівників критичної інфраструктури,

соціальних працівників, освітян тощо. Прикладом можуть слугувати масові повідомлення російських медіа, пропагандистів та анонімних Телеграм-каналів про нібито скасування Україною соціальних виплат мешканцям окупованого (на той час) Херсона: *«Киевская власть планирует полностью прекратить в Херсонской области все социальные выплаты, а также выплаты бюджетникам и пенсионерам. У правительства Украины накопились долги по выплатам перед жителями Херсонской области, уже более сотни миллионов гривен»* (Telegram, «На самом деле в Херсоне», 29.05.2022). До соціальної дезінформації ми уналежнюємо й подібні оцінні коментарі-підбурювання російських блогерів: *«Пора матерям и оставшимся людям ехать на Майдан как и мы в 2014 и сносить эту украинскую хунту, иначе и детей в полиэтиленовых мешках начнут возвращать семьям»* (Telegram, «Военкор IZI Лисицын ZOV-TV», 10.01.2023). Головна мета та очікуваний результат розповсюдження подібних наративів – підсилення внутрішнього невдоволення населення противника діями влади; підрич довіри до соціальних інституцій держави; формування відчуття «обдуреності» в цільовій аудиторії.

3. Культурна дезінформація. Стосується минулого обох держав-супротивниць, фокусуються на історичній ретроспективі стосунків держав-супротивниць. Чимало подібної дезінформації було розповсюджено про російський контекст заснування Одеси: *«В 1894 г., когда Одессе исполнилось сто лет, было решено поставить памятник тем, кто её основал и строил. В их числе — императрица Екатерина II»* (Telegram, «Типичная Одесса», 2.07.2022). Ще одним прикладом можуть слугувати коментарі в соціальних медіа: *«Пока во Львове работают кинотеатры – одесситы в темноте добираются домой. Единство страны в одной картинке. Супер! Спасибо!»* (Telegram, «Типичная Одесса», 18.11.2022). Відзначимо, що історичний контекст у цьому наративі (протиставлення різних регіонів України) преважує над власне повідомленням про електропостачання. Головна мета й очікуваний результат розповсюдження таких наративів – культурна експансія держави-супротивниці; формування хибного уявлення про спільне / різне минуле; виправдовування сучасної збройної агресії.

4. Коаліційна дезінформація. Фокусується на описуванні зовнішній коаліційних дій обох держав-супротивниць, може стосуватися зовнішньої підтримки противника, міжнародних санкцій, світових продовольчих криз. Наприклад, про російські медіа публікували недостовірну інформацію про причину здорожчання вартості яєць в Україні: *«На прошлой неделе были по 60 гривен. Кормить кур на птицефабриках нечем – всё зерно вывезено в Европу»* (Telegram, «Украина.ру», 20.10.2022). Подібні повідомлення почали публікувати на тлі дії т. зв. «зернового коридору», який уможливив експорт українського зерна за кордон. Ще одним прикладом можуть слугувати й повідомлення про фінансові надходження в Україну: *«ЕС выделил Украине 25,5 миллионов евро на поддержание энергосистемы. Так что, долго сможет Европа бить карту Калибра картой ТЭЦ. А если очки на кубике не те выпадут? Ну это так. Просто вопрос. Так где тут нация лохов и*

терпил? Вопрос риторический» (Telegram, «Типичная Одесса», 1.11.2022). Головна мета та очікуваний результат розповсюдження подібних наративів – дискредитація міжнародної підтримки України; розповсюдження сумнівів щодо надійності коаліції з підтримки України; формування відчуття «самотності», «покинутості» та «обдуреності» серед населення.

Отже, в українському мегадискурсі нами зафіксовано такі види тематичної скерованості російської дезінформації, як воєнна, соціальна, культурна та коаліційна, розповсюджується масово, емоційно насичена, має на меті психологічно дестабілізувати населення, тобто максимально деструктивно вплинути. Підкреслимо також, що російська дезінформація за тематичною скерованістю є більш розгалуженою, тобто стосується усіх сфер життя держави-супротивниці під час гібридної війни, що потребує подальшого дослідження.

Висновки та перспективи дослідження. Вагомим складником вторгнення РФ в Україну є інформаційно-психологічні спеціальні операції, основним інструментом яких є дезінформація населення, керівництва України та її союзників. Дезінформація як потужна маніпуляція – найширше поняття, яке стосується введення в оману держави, населення, армії та союзників супротивника. Вагомим маніпулятивним ефектом дезінформації вважаємо завдання моральної та психофізіологічної шкоди. Системна дезінформація здатна серйозно вплинути на інформаційне поле супротивника та сконструювати маніпулятивний простір: описати світ неадекватно, вплинути на картину світу населення держави-супротивниці у власних інтересах, психологічно дестабілізувати населення та армію, виправдати власну збройну агресію, а також змістити найбільш невідповідні для неї меседжі зі світового та регіонального порядку денного. Російська дезінформація має досить розгалужену систему її тематичного скерування і орієнтована на формування штучно викликаних відчуттів тривоги, страху, роздратованості. Виокремлюємо чотири види дезінформації: воєнна, соціальна, культурна, коаліційна. Кожен із цих видів має різний очікуваний результат та ефект від розповсюдження певних наративів у соціальних медіа.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому поглибленому вивченні складників ІПСО в мегадискурсі, видів дезінформації, а також способів нейтралізації дезінформації в умовах гібридної війни, зокрема створенні формульної моделі виявлення та нейтралізації дезінформації в мегадискурсі.

Література

1. Базові поняття стратегічних комунікацій: стандарти на основі документів НАТО (англійсько-український та українсько-англійський словник) / Л. Компанцева та ін. Київ: Нац. акад. СБУ, 2019. 335 с.
2. *Гай М.* Інформаційно-психологічні операції РФ щодо дестабілізаційних дій в Україні як система реалізації державної політики. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: колективна монографія. Київ: НА СБ України, 2018. С. 270-287.

3. Ковалевська А. В. Алгоритм нейтралізації патогенних текстів в українському інформаційному просторі. Одеська лінгвістична школа: модерні парадигми: колективна монографія / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса: ПолиПринт, 2018. С.175-185.
4. Кутуза Н. В. Фактор інтерактивної актуалізації в алгоритмі медіавпливу: теоретичні основи. Образ. Суми: Сумський державний університет, 2022. Вип. 2 (39). С. 6-15.
5. Мудра І. Поняття «фейк» та його види у ЗМІ. *Теле- та радіожурналістика*. Львів, 2016. Вип. 15. С. 184-188.
6. Почепцов Г. Фейки и дезинформация: что дальше? URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/21580/2018-08-05-feyky-y-dezynformatsyya-что-dalshe>
7. Сінґер П. В., Брукінґ Е. Т. Війна лайків. Зброя в руках соціальних мереж / пер. Я. Лебеденко. Харків: Клуб Сімейного дозвілля, 2019. 320 с.
8. Austin L. Managing Misinformation and Conflicting Information. *Advancing Crisis Communication Effectiveness*. New York, 2020. pp. 109-126.
9. Johnson J. Fake News: Defining and Defeating. URL: <https://medium.com/dfrlab/fake-news-defining-and-defeating-43830a2ab0af>
10. Nimmo B. Fake News: Defining and Defe. URL: <https://medium.com/dfrlab/fake-news-defining-and-defeating-43830a2ab0af>
11. Wardle C. Fake news. It's complicated. URL: <https://firstdraftnews.org/articles/fake-news-complicated>
12. Zimdars M., McLeod K. Fake news: understanding media and misinformation in the digital age. URL: <https://direct.mit.edu/books/book/4625/Fake-NewsUnderstanding-Media-and-Misinformation-in>

References

1. *Basic Concepts of Strategic Communications: Standards Based on NATO Documents (English-Ukrainian and Ukrainian-English Dictionary) [Bazovi ponjattja strategichnykh komunikacij: standarty na osnovi dokumentiv NATO (anghlijsjko-ukrajinsjkyj ta ukrajinsjko-anghlijsjkyj slovnyk)]* (2019), Нас. akad. SBU, Kyiv, 335 p.
2. Ghaj, M. (2018), *PSYOPS of the Russian Federation on destabilizing actions in Ukraine as a system of state policy implementation [Informacijno-psykholohichni operaciji r fshodo destabilizacijnykh dij v Ukrajinі jak systema realizacija derzhavnojji polityky]*, Strategichni komunikaciji v umovakh ghibrydnojji vijny: pohljad vid volontera do naukovcja: kolektyvna monohrafija, NA SBU, Kyiv, pp. 270-287.
3. Kovalevska, A. V. (2018), *An algorithm for neutralizing pathogenic texts in the Ukrainian information space [Alghorytm nejtralizaciji patoghennykh tekstiv v ukrajinsjkomu informacijnomu prostori]*, Odeska lindhvistychna shkola: moderni paradyghmy: kolektyvna monohrafija, PoliPrint, Odesa, pp. 175-185.
4. Kutuza, N. V. (2022), *The factor of interactive actualization in the algorithm of media influence: theoretical foundations [Faktor interaktyvnojji aktualizaciji v alghorytmi me-*

diavplyvu: teoretychni osnovy], *Obraz*, Sums'kyj derzhavnyj universytet, Sumy, vyp. 2 (39), pp. 6-15.

5. Mudra, I. (2016), *The concept of "fake" and its types in the media [Ponjattja «fejk» ta jogho vydy u ZMI]*, *Tele- ta radiozhurnalistyka*, LNU, Lviv, vyp. 15, pp. 184–188.
6. Pohepcov, Gh. (2018), *Fakes and disinformation: what next? [Fejky y dezynformacyja: chto daljshe?]*. Available from: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/21580/2018-08-05-fejky-y-dezynformatsyya-chto-dalshe/>
7. Singer, P. W., Brooking, E. T. (2018), *Likewar: The Weaponization of Social Media*. Translated from English by Ja. Lebedenko, Klub Simejnogho dozvillja, Kharkiv, 320 p.
8. Austin, L. (2020), *Managing Misinformation and Conflicting Information. Advancing Crisis Communication Effectiveness*. New York, pp. 109-126.
9. Johnson, J. (2018), *Fake News: Defining and Defeating*. Available from: <<https://medium.com/dfrlab/fake-news-defining-and-defeating-43830a2ab0af>>
10. Nimmo, B. (2018), *Fake News: Defining and Defe*. Available from: <<https://medium.com/dfrlab/fake-news-defining-and-defeating-43830a2ab0af>>
11. Wardle, C. (2017), *Fake news. It's complicated*. Available from: <<https://firstdraft-news.org/articles/fake-news-complicated/>>
12. Zimdars, M., McLeod, K. (2020), *Fake news: understanding media and misinformation in the digital age*. Available from: <<https://direct.mit.edu/books/book/4625/Fake-NewsUnderstanding-Media-and-Misinformation-in>>

• • •

УДК 81'33'373.233'42

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283889>

А. В. Бахчиванжи,

канд. філол. наук,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

старший викладач кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

РЕГЛАМЕНТАТИВНА КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено аналізу українського парламентського дискурсу в аспекті комунікативної поведінки його учасників, зокрема реалізації комунікативних стратегій його учасників. Визначено поняття політичного дискурсу і парламентського дискурсу як вияву останнього; виявлено жанрові особливості українського парламентського дискурсу та схарактеризувати парламентські дебати як основний мовленнєвий жанр. Окреслено основні комунікативні стратегії політиків – учасників українського парламентського дискурсу та проаналізовано мовні засоби реалізації комунікативних стратегій. Дослідження зосереджено на комунікативній поведінці голови засі-

дань Верховної Ради, який виконує комунікативну роль модератора та обирає регламентативну як основну стратегію комунікативної поведінки в парламентському дискурсі. Мета статті – визначити роль регламентативної стратегії в українському парламентському дискурсі. Об'єкт дослідження – український парламентський дискурс, предмет дослідження – мовленнєва поведінка «модератора» парламентських дебатів у Верховній Раді України. Матеріалом дослідження слугували стенограми засідань Верховної Ради України за 2022– 2023 роки. Розглянуто мовленнєву поведінку мовця – голови засідань є спікер Верховної ради або його заступник, який виступає модератором на парламентських дебатах: оголошує порядок денний, надає слово, підсумовує сказане тощо. Учасники парламентських дебатів по чергово виступають в обговоренні: здебільшого тему обговорення задає один політик, який представляє законопроект, а депутати критикують або підтримують його виступ. Регламентативна стратегія підпорядкована дотриманню процесуальних норм і правил під час парламентських дебатів, інформаційна передбачає повідомлення учасникам парламентського дискурсу нової й оперативної інформації. Дослідження поглиблює теоретичні засади політичної лінгвістики, дискурсології і лінгвопрагматики; теорії мовленнєвих жанрів і комунікативних стратегій.

Ключові слова: парламентський дискурс, комунікативну стратегія, комунікативну роль, мовленнєва поведінка, регламентативна стратегія.

A. V. Bakhchivanzhi,

PhD in Philology,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Ukrainian Language and LForeigners' Language Training Department Senior Lecturer

REGULATORY COMMUNICATIVE STRATEGY IN THE UKRAINIAN PARLIAMENTARY DISCOURSE

The article is devoted to the analysis of the Ukrainian parliamentary discourse in terms of the communicative behavior of its participants, in particular, the implementation of communicative strategies of its participants. The concepts of political discourse and parliamentary discourse as a manifestation of the latter are defined; genre features of Ukrainian parliamentary discourse are revealed and to characterize parliamentary debates as the main speech genre. The main communicative strategies of politicians - participants in the Ukrainian parliamentary discourse are outlined and the linguistic means of implementing communicative strategies are analyzed. The study is focused on the communicative behavior of the chairman of the Verkhovna Rada meetings, who performs the communicative role of the moderator and chooses regulatory as the main strategy of communicative behavior in the parliamentary discourse. The purpose of the article is to determine the role of the regulatory strategy in the Ukrainian parliamentary discourse. The object of the study is the

Ukrainian parliamentary discourse, the subject of the study is the speech behavior of the “moderator” of the parliamentary debates in the Verkhovna Rada of Ukraine. The transcripts of the meetings of the Verkhovna Rada of Ukraine for 2022-2023 served as the research material. The speech behavior of the speaker is considered - the chairman of the meetings is the speaker of the Verkhovna Rada or his deputy, who acts as a moderator at the parliamentary debates: announces the agenda, gives the floor, sums up what was said, etc. Participants in parliamentary debates take turns speaking in the discussion: in most cases, the topic of discussion is set by one politician who presents the draft law, and the deputies criticize or support his speech. The regulatory strategy is subordinated to the observance of procedural norms and rules during parliamentary debates, the information strategy provides for the notification of new and operational information to the participants of the parliamentary discourse. The study deepens the theoretical foundations of political linguistics, discourse studies and linguistic pragmatics; theories of speech genres and communicative strategies.

Key words: parliamentary discourse, communicative strategy, communicative role, speech behavior, regulatory strategy.

Постановка проблеми та її актуальність. Дослідження парламентського дискурсу передбачають актуалізацію лінгвопрагматичних параметрів аналізу комунікативної взаємодії його учасників. Насамперед в центрі увагу постає мовленнєва діяльність голови парламентських засідань – в українському парламентському дискурсі голови Верховної Ради або тимчасового виконувача обов'язки. Саме голова засідання виконує функцію модератора, надаючи слово учасникам парламентських дебатів, контролюючи дотримання ними правил поведінки в сесійній залі, регламентуючи процес обговорення законопроектів та обмін думками. Прогнозованість та етикетність мовленнєвої поведінки голови засідань Верховної Ради значною мірою обмежує його комунікативні дії, натомість потребує реалізації таких комунікативних навичок, що уможливають вплив на аудиторію й досягнення поставлених завдань. Пріоритетними завданнями «модератора» в такому разі є дотримання регламенту засідання та скерування учасників на результативну роботу, в це зумовлює вибір відповідної стратегічної лінії поведінки мовця. У центрі нашої уваги постала одна із засадничих комунікативних стратегій, представлених у парламентському дискурсі та реалізованих у мовленні голови парламентських дебатів, – регламентативна стратегія.

Мета статті – визначити роль регламентативної стратегії в українському парламентському дискурсі. Мета передбачала розв'язання таких завдань: окреслити поняття парламентського дискурсі; схарактеризувати український парламентський дискурс; проаналізувати комунікативну поведінку голови парламентських засідань у Верховній Раді; виявити специфіку регламентативної стратегії в українському парламентському дискурсі.

Об'єкт дослідження – український парламентський дискурс, **предмет** дослідження – мовленнєва поведінка «модератора» парламентських дебатів у Верховній Раді України.

Матеріалом дослідження слугували стенограми засідань Верховної Ради України за 2022–2023 роки (<https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr>).

Аналіз досліджень проблеми. Дослідження парламентського дискурсу перебуває в тісному взаємозв'язку із вивченням різновидів політичної комунікації, що обґрунтовано у працях зарубіжних дослідників з політичної лінгвістики (Р. Водак, Т. ван Дейк, Х. Куссе, Р. Шимуля та ін.). Переважно в центрі уваги мовознавців перебувають питання методів і визначальних параметрів політичної комунікації; мовні одиниці різних рівнів, що функціонують у політичній сфері, жанри і типи політичних текстів; стратегії і тактики спілкування в політичному дискурсі тощо. Зокрема стратегії і тактики українського політичного дискурсу висвітлено в розвідках Є. Богатирьової [1], Н. Дяченко і В. Халіна [3], Л. Завальської [4], К. Карасьової [5] та ін. Проблеми парламентського дискурсу було висвітлено насамперед політологами (Ю. Ганжуров, М. Гаврилова, Е. Ордуханян, К. Селіна та ін.), що передбачало й увагу до вербальних компонентів комунікативної взаємодії. У зарубіжному мовознавстві ґрунтовно проаналізовано парламентські дебати на матеріалі німецької мови (В. Белова, Г. Матвеева, І. Зюбіна, М. Лесняк, О. Саприкіна та ін.), англійської мови (Г. Косовцева, Л. Мінаєва, Л. Правикова, Т. Ширяєва, Ю. Черноусова та ін.), а також висвітлено загальні питання парламентського. В українському мовознавстві парламентський дискурс ставав об'єктом вивчення у наукових розвідках О. П'єцух, проте матеріалом для аналізу слугували парламентські дебати Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Український парламентський дискурс представлений поодинокими дослідженнями, виконаними здебільшого у зіставному аспекті (О. Гридюшко, П. Зернецький, Г. Рябоконт та ін.). На матеріалі українського парламентського дискурсу здійснено дослідження у статті одеських дослідників Н. Кондратенко, Л. Завальської та А. Кісельової [8].

Методи дослідження. Під час дослідження парламентського дискурсу було застосовано методи дискурсивного аналізу для визначення особливостей поведінки його учасників, зокрема характеристики комунікативної ролі модератора парламентських засідань; лінгвопрагматичний аналіз – для з'ясування специфіки стратегій мовленнєвої поведінки модератора парламентського дискурсу; лінгвостилістичний аналіз – для визначення вербального наповнення, зокрема стилістичних особливостей українського парламентського дискурсу.

Виклад основного дослідження. Робота народних депутатів, обраних до Верховної Ради, передбачає як участь у парламентських засіданнях, так і в профільних комітетах, де і готують закони до прийняття. Публічна презентація парламентського дискурсу здійснюється саме під час чергових засідань у межах сесій Верховної Ради, що доступні для перегляду й ознайомлення в текстовій версії на телеканалі «Рада» й на офіційному порталі Верховної Ради України. Для ґрунтовної характеристики парламентського дискурсу необхідно розглянути вербальні складники засідань та проаналізувати комунікативну діяльність його основних учасників.

Дослідження парламентського дискурсу ґрунтується на комунікативно-дискурсивному підході. О. П'єцух визначає парламентські дебати як «складну комунікативну подію, що проводиться у формі поступового розгортання та з чітким встановленням часових і тематичних меж обговорень, передбачає залучення великої кількості комунікантів – суб'єктів політичної діяльності, які мають чітко детерміновані статусно-ієрархічні ролі та входять до дискурсивного поля дебатов, об'єднуючись на основі спільних інтересів та вирішуючи обговорювані суспільно-політичні проблеми» [7, с. 46].

Парламентські дебати мають регулярний характер в українському парламентському дискурсі і полягають в обговоренні питань під час засідань Верховної ради. Дослідники визначають поняття парламентського дискурсу як впливового дискурсу, метою якого є «створення особливого семіотичного світу, зміна когнітивних настанов опонента, схилення його до тієї чи тієї точки зору з політичного питання і врешті-решт переконання прийняти відповідне рішення у певний спосіб» [6, с. 162]. Ю. Ганжуров наголошує на тому, що парламентський дискурс – це «багато в чому оцінювальне явище» [2, с. 110].

О. П'єцух визначає парламентські дебати як «складну комунікативну подію, що проводиться у формі поступового розгортання та з чітким встановленням часових і тематичних меж обговорень, передбачає залучення великої кількості комунікантів – суб'єктів політичної діяльності, які мають чітко детерміновані статусно-ієрархічні ролі та входять до дискурсивного поля дебатов, об'єднуючись на основі спільних інтересів та вирішуючи обговорювані суспільно-політичні проблеми» [7, с. 46].

У Верховній Раді України головою засідань є спікер Верховної ради або його заступник, який виступає модератором на парламентських дебатах: оголошує порядок денний, надає слово, підсумовує сказане тощо, напр.: *Загородній Юрій Іванович, група «Платформа за життя і мир». Після цього Бакунець, і після цього Кожем'якін. І після цього переходимо до розгляду питань порядку денного (6.02.2023); Шановні колеги, у разі повітряної тривоги буде оголошено перерву в пленарному засіданні, і ми всі маємо перейти до безпечних місць відповідно до схеми укриття, яка знаходиться біля вас (23.02.2023). Учасники парламентських дебатов почергово виступають в обговоренні, тривалість однієї репліки – 2 хвилини. Здебільшого тему обговорення задає один політик, який представляє законопроект, а депутати критикують або підтримують його виступ. І хоч проведення засідань Верховної Ради регламентовано чинним законодавством, певні його аспекти стають предметом дискусій, напр.:*

Климпуш-Цинцадзе І. О.: Буде коректно поставити на голосування саме так, як рекомендував комітет, комітет рекомендував визначитися в залі. То таке і треба ставити.

Голова: Справа в тому, що немає «визначитися в залі», ставиться пропозиція прийняти чи не прийняти, а вже зал визначається по голосуванню. Немає такого «визначитися». От уявіть, я ставлю визначитися, люди голосують «за».

Яке рішення? То це питання до комітету, як це визначитися. Ви маєте приймати рішення (6.09.2022).

Парламентський дискурс як різновид політичного дискурсу послуговується переважно аргументативними стратегіями, скерованими на переконання безпосередніх учасників взаємодії. Поміж аргументативних стратегій політики-депутати здебільшого обирають конфліктні стратегії комунікативної поведінки, звинувачуючи або принижуючи своїх політичних опонентів, напр.: Євтушок С. М. *Ви, пане Голово, закликаєте до безпеки, виключаючи мобільні телефони, а насправді серед нас є колаборанти, які можуть проводити ці речі в прямому режимі...* (3.11.2022); Ар'єв В. І. *І наостанок у мене є питання до колег в парламенті. Чому московський холуй, який вів Україну в «руський мир», досі очолює Комітет з питань свободи слова?* (16.11.2022).

У парламентському дискурсі кооперативні стратегії розраховані на продуктивне обговорення політичних і законодавчих питань, досягнення згоди між депутатами й результативне ухвалення рішень. Серед стратегій мовленнєвої поведінки дослідники виокремлюють регламентативну стратегію [8, с. 20]. Регламентативна стратегія полягає у визначенні процедури парламентських слухань і дебатів, а також у керуванні учасниками парламентського дискурсу. Соціально детерміновані ролі, які виконують політики під час засідань Верховної Ради, визначені регламентом парламентських засідань: модерування головою зборів, почергові виступи, обмеження тривалості промов, повага до інших учасників тощо, напр.: *Шановні колеги, я прошу займіть свої місця, ми знаходимося з вами в парламенті. До нас приїхали наші гості. Я розумію, що парламент від французького слова parler – говорити, але давайте, щоб говорив один, а слухали всі, а не говорили всі, а не слухав ніхто.* Дякую (23.02.2023).

За умови порушення чинних правил насамперед скасовують право виступу: видаляють мовцям мікрофон, щоб позбавити його можливості виголосити свою позицію.

Переважно регламентативну стратегію реалізовано в мовленнєвій поведінці голови Верховної Ради, який виступає модератором засідання, напр.: *Шановні колеги, на Погоджувальній раді ми домовилися перед початком розгляду питань порядку денного надати час по 3 хвилини для виступів уповноважених представників депутатських фракцій і груп. Тому я прошу представників депутатських фракцій і груп записатись на виступи. Будь ласка* (6.02.2023); *Рішення прийнято. Переходимо до прийняття закону в цілому, шановні колеги. Прошу приготуватися* (11.04.2023); *Рішення прийнято. Шановні колеги, можемо без обговорення? Ні, з обговоренням, добре. Тоді прошу записатися: два – за, два – проти* (2.05.2023); *Шановні колеги! Поправка перша народного депутата Геруса, вона комітетом була відхилена, ви почули позицію автора, позицію комітету, автор вимагає, щоб вона була врахована, тому ставлю поправку першу. Прошу визначитися, будь ласка* (9.10.2022). До основних функцій голови засідання належить надання права виступу депутатам, перевірка дотримання ними вимог до виступу, викладення й фік-

сація регламенту комунікативної взаємодії, напр.: *Пане Андрій, дивіться, я до вас хочу звернутись з проханням. Якщо ви вже берете по всіх своїх поправках, то доповідайте, будь ласка, по поправках. Я був би вам вдячний якби ви дотримувались цієї норми регламенту* (11.04.2023).

Вербальною формою презентації комунікативної позиції голови засідання є 1-а особа однини, тобто голова виступає від власного імені, хоч у стенограмах засідання Верховної Ради його прізвище не названо (лише на початку стенограми вказано, хто саме в цей день є головою зборів).

У такий спосіб наголошено на домінування соціальної функції в позиції мовця, а не його суб'єктивної думки: голова тут не є представником певної політичної сили (партії, фракції), а виконує соціальну роль модератора парламентського дискурсу. З огляду на це він не коментує й не оцінює зміст виступів, а стежить за виконанням формальних вимог – правил спілкування. Голова звертає увагу на тему виступу, тривалість і етику, що передбачає вживання мовленнєвих актів регламентативного характеру, напр.: *Дмитро Олександрович, я тоді попросив би, коли ви берете по процедурі, доповідати не по суті цього питання, а по процедурі. Ви ж знаєте Регламент, правда? Тому я попросив би все-таки більше по процедурі це питання розглядати* (1.12.2022)

На мовному рівні характерною ознакою цієї стратегії є інтерактивний характер, що зумовлює наявність у мовленні голови звертань і граматичних форм 2-ої особи на позначення безпосередніх адресатів мовлення, напр.: *Я прошу, **не розходьтесь**, через 5 хвилин, можливо, ми знайдемо компроміс* (3.11.2022); а також форм 1-ої особи множини для позначення інклюзивної дії, напр.: *Шановні колеги, **ми завершили** розгляд цього питання, тому **переходимо** до прийняття рішення* (7.10.2022). Основним адресатом є колективний – присутні в залі засідань депутати, з якими мовець перебуває у спільному комунікативному просторі, напр.: *Шановні колеги, ми завершили обговорення. Я прошу народних депутатів зайняти свої місця. Переходимо до голосування. Прошу, займіть місця* (10.04.2023); *Шановні колеги народні депутати, перелік питань, який попередньо був узгоджений Погоджувальною радою, вам надано* (11.04.2023); *Я ще раз звертаюся до **всіх народних депутатів України і представників уряду** із закликом неухильно дотримуватись безпекових правил у Верховній Раді України і не поширювати інформацію щодо перебігу пленарного засідання, прийнятих у парламенті рішень раніше ніж через годину після завершення нашої роботи* (13.12.2022).

Вербалізація кожного комунікативного кроку і експлікація дотримання регламентативних вимог становить основу мовленнєвої діяльності голови засідання. Діалогічний характер спілкування в межах регламентативної стратегії не актуалізує вербальну діяльність адресатів, а визначає їхню безпосередню поведінку під час засідання, тобто має перлокутивну силу. З огляду на це в межах цієї стратегії частотним є вживання перформативів різних типів, напр.: *Шановні колеги, далі*

ми домовлялися, **прошу** не розходитися, у нас три звіти тимчасових слідчих... тимчасових спеціальних комісій, перепрошую (20.03.2023); Шановні колеги, **звертаю** увагу, що відповідно до прийнятої Верховною Радою України постанови усі присутні на пленарному засіданні не повинні поширювати інформацію щодо його початку, перебігу та прийнятих у парламенті рішень раніше ніж через годину після оголошення перерви у пленарному засіданні (21.03.2023); **Нагадую**, необхідно, утримуючи сенсорну кнопку, натиснути зелену кнопку «за» та утримувати ці дві кнопки одночасно до завершення голосування, тобто до появи результатів на табло (10.04.2023); Я просто **інформую** вас, що всі виступаючі підтвердили готовність голосувати за основу і в цілому (21.09.2022). Насамперед використовуються директивні мовленнєві акти, скеровані на те, щоб спонукати адресатів до виконання певних дій, і саме в цьому полягає основна функція комунікативної поведінки голови засідання. Утім, в українському парламентському дискурсі зафіксовано й випадки порушення регламентативної стратегії з боку мовця, напр.: *Оскільки був названий Арахамія, він просить одну хвилиночку на репліку. І далі, шановні колеги, після репліки Давида, ми голосуємо, я так розумію, є воля на підтримання цих поправок і потім голосуємо одразу закон в цілому з урахуванням того, що буде в рішенні комітету, я вам дам слово* (21.03.2023). У цьому разі регламентативна стратегія поєднана зі стратегією обіцянки, характерної для політичного дискурсу загалом.

Модерація з боку голови засідання здійснюється відповідно до визначених протокольних норм і підпорядкована досягненню спільної кооперативної мети, звідси й прагнення мовців (і голови, і учасників) дотримуватися правил спілкування у парламентському дискурсі, напр.: *Займіть своєї місце за трибуною туди, щоб у нас не було ніяких питань, пов'язаних з належним дотриманням Регламенту* (21.03.2023). У такому разі мовці-політики виконують функцію регламентації в засіданні, перебираючи на себе обов'язки голови. Також це має місце за умови невиконання головою своїх функцій на належному рівні або повною мірою.

Регламентативна стратегія значною мірою визначена ритуальним характером спілкування в парламентському дискурсі: закріпленість комунікативних ролей і моделей поведінки за учасниками комунікації зумовлює й потребу в дотриманні протокольних норм мовленнєвої взаємодії.

Висновки і перспективи дослідження. В українській політичній комунікації парламентські дебати репрезентовані засіданнями Верховної Ради України, під час яких реалізується законотворча діяльність політиків і обговорюються важливі питання політичного життя. Головою засідань є спікер Верховної ради або його заступник, який виступає модератором на парламентських дебатах: оголошує порядок денний, надає слово, підсумовує сказане тощо. Учасники парламентських дебатів по чергово виступають в обговоренні: здебільшого тему обговорення задає один політик, який представляє законопроект, а депутати критикують або підтримують його виступ. Регламентативна стратегія підпорядкована дотриманню процесуальних норм

і правил під час парламентських дебатів, інформаційна передбачає повідомлення учасникам парламентського дискурсу нової оперативної інформації. *Перспективи дослідження* полягають у визначенні й характеристиці мовленнєвої поведінки усіх учасників українського парламентського дискурсу.

Література

1. Богатирьова Є. Політичні дебати як тип аргументативного політичного дискурсу. *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 21. С. 183–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2010_21_37.
2. Ганжуров Ю. Парламентський дискурс в публічних комунікаціях. *Політичний менеджмент*. 2005. № 6. С. 103–113.
3. Дяченко Н. М., Халін В. В. Комунікативні стратегії в сучасному українському політичному дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2019. № 1 (89). С. 56–62.
4. Завальська Л. В. Комунікативні стратегії і тактики в політичному інтерактиві: лінгвопрагматичний аспект: дис. на здобуття ... канд. філол. наук. Одеса, 2017. 220 с.
5. Карасьова К. А. Дискурсивна практика українськомовних політиків: автореф. дис. на здобуття ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2016. 23 с.
6. Кондратенко Н. В., Стрій Л. І., Билінська О. С. Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів: монографія; за заг. ред. Н.В. Кондратенко. Одеса: Астропринт, 2019. 236 с.
7. П'єцух О. І. Парламентські дебати Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в когнітивно-дискурсивній парадигмі: монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. 388 с.
8. Kondratenko N. V., Kiselova A., Zavalska L. Strategies and Tactics of Communication in Parliamentary Discourse. *Studies about Languages*, 2020, № 36, P. 17–29.

References

1. Bogatyreva, E. (2010), *Political debates as a type of argumentative political discourse [Politychni debaty yak typ arhumentatyvnoho politychnoho dyskursu]*. Linguistic studies, issue 21, pp. 183–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2010_21_37.
2. Ganzhurov, Yu. (2005), *Parliamentary discourse in public communications [Parlament-s'kyu dyskurs v publichnykh komunikatsiyakh]*. Political management, No. 6, pp. 103–113.
3. Dyachenko, N. M., Khalin V. V. (2019), *Communicative strategies in modern Ukrainian political discourse [Komunikatyvni stratehiyi v suchasnomu ukrayins'komu politychnomu dyskursi.]*, Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University, No. 1 (89), pp. 56–62.
4. Zavalska, L. V. (2017), *Communicative strategies and tactics in political interactive: linguopragmatic aspect [Komunikatyvni stratehiyi i taktyky v politychnomu interaktyvi: lnhvoprahamatychnyy aspekt]*: dissertation. for obtaining sciences. candidate degree philol. of science, Odessa, 220 p.

5. Karasyova, K. A. (2016), *Discursive practice of Ukrainian-speaking politicians [Diskursyivna praktyka ukrayins'komovnykh politykiv]*: abstract of the dissertation, Dnipropetrovsk, 23 p.
6. Kondratenko, N. V., Strii L. I., Bylinska O. S. (2019), *Linguopragmatics of political discourse: typology of speech genres [Linhvoprahamatyka politychnoho dyskursu: typolohiya movlennyevykh zhanriv]*, Astroprint, Odesa, 236 p.
7. Pietsuh, O. I. (2018), *Parliamentary debates of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland in the cognitive-discursive paradigm [Parlament-s'ki debaty Spoluchenoho Korolivstva Velykoyi Brytaniyi ta Pivnichnoyi Irlandiyi v kohnityvno-dyskursyvnyi paradyhmij]*, Yu. A. Chabanenko Publisher, Cherkasy, 388 p.
8. Kondratenko, N. V., Kiselova A., Zaval'ska L. (2020), *Strategies and Tactics of Communication in Parliamentary Discourse*, Studies about Languages, № 36, pp. 17–29.

• • •

UDC 83'23+371/3

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283891>

O. V. Gogorenko,

PhD in Philology,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding,

Head of the Psychology, Philosophy, Social and Humanitarian Disciplines Department

NEUROLINGUOSEMIOTICS OF TRAILER LEXIS AS THE APPLICATION OF METACOGNITIVE STRATEGIES FOR TRAINING PHILOLOGISTS

The article is devoted to the neurolinguosemiotic qualification of the lexical organization of trailers as special components of film discourse as the application of metacognitive strategies for training prospective philologists.

The author of this article makes the following conclusions: 1) the trailer belongs to the external components of film discourse, which is due to the presence of semantic and functional correlations with the concept of “advertising”; 2) between the concepts of “trailer text” and “advertising text” the relationship of the so-called approximate identity, because they have identical structural lexical elements, primarily of a reference nature; 3) the text of the trailer is more complex compared to the advertising text, because the linguosemiotic structure of the first introduced a larger number of typological types of lexical signs; 4) the linguosemiotic structure of the advertising text, in which there are different signs, has the form of meaningfully and formally interconnected remarks of actors who can perform different roles (average consumers of goods / services, professionals, celebrities, etc.), with the final thesis announcer (rarely – titrated on the screen graphically); 5) the linguosemiotic structure of the trailer text is a combination

of autonomous multifunctional monologue signs, nonlinearly related to each other by subject (signs of actor, expert, witness and announcer); 6) the vectors of influence of linguosemiotic units of advertising texts and trailer texts do not coincide, because in the former the metaprograms of centrifugal / centripetal motivation, activity, desired modality, comparison focus are actualized, and in the latter – metaprograms of time orientation, breakdown size, way of thinking.

The article therefore investigates also the attitudes of students to lexical organization of trailers and potential impact on the effectiveness of learning. For this purpose, the author uses a pedagogical experiment.

Key words: film discourse, trailer, advertising text, sign, lexis, metaprogram.

О. В. Гогоренко,

канд. філол. наук,

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
завідувачка кафедри психології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін*

НЕЙРОЛІНГВОСЕМІОТИКА ТРЕЙЛЕРНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ МЕТАКОГНІТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГІВ

Статтю присвячено проблемі нейролінгвосеміотичної кваліфікації лексичних компонентів трейлерів, тобто спеціальних компонентів кіно дискурсу, з погляду його застосування у метакогнітивних стратегіях для підготовки майбутніх філологів.

Авторка статті робить такі висновки: 1) трейлер належить до зовнішніх компонентів кінодискурсу, що зумовлено наявністю семантичних та функційних перетинів із поняттям «реклама»; 2) між поняттями «рекламний текст» і «трейлерний текст» встановлюються відношення так званої умовної тотожності, оскільки вони мають однакові структурні лексичні елементи, насамперед довідкового характеру; 3) текст трейлера складніший порівняно з рекламним текстом, оскільки до лінгвосеміотичної структури першого введено більшу кількість типологічних різновидів лексичних знаків; 4) лінгвосеміотична структура рекламного тексту, в якій наявні різні знаки, має форму змістовно і формально пов'язаних між собою ремарок акторів, які можуть виконувати різні ролі (пересічних споживачів товарів/послуг, фахівців, знаменитостей тощо), і дикторів; 5) лінгвосеміотична структура тексту трейлера є поєднанням автономних багатофункційних монологічних знаків, нелінійно пов'язаних між собою (знаки актора, експерта, свідка та диктора); 6) вектори впливу лінгвосеміотичних одиниць рекламних текстів і текстів трейлерів не збігаються, оскільки в перших актуалізуються переважно метапрограми відцентрової/доцентрової мотивації, активності, бажаної модальності, порівняння, а в других – метапрограми часової орієнтації, розмір розбивки, спосіб мислення.

У статті також виміряно потенційний вплив рекламної та трейлерної лексики (в разі використання як навчального матеріалу) на ефективність навчання здобувачів філологічної освіти.

Ключові слова: кінодискурс, трейлер, рекламний текст, знак, лексика, мета-програма.

Problem statement and the latest scientific researches and publications analysis. It is known that “meta” is “the derivational prefix which means the intermediate state, movement in space or time, change, transformation, transfer, release from something” [4]. Neurolinguistic programming frequently exploits the prefix for producing its terminology: metaprogramme, metacommentary, metamodel, metamessage, metasystem etc. Though it is as far back as Aristotle mentioned the concept “metacognitive cognition (knowledge)”, the term was introduced into psychology by J. Flavell who differentiated four components: metacognitive knowledge, metacognitive experience, metacognitive goals and metacognitive strategies [8].

Intensification of the system of blended or distant learning and, to some extent, some lack of experienced teachers adapted to contemporary challenges in education all over the world have become specific attractors for educators and methodologists in various teaching spheres who are cooperating with psychologists for predicting means and types of metacognitive strategies application to make independent learning and gain special competences more effectively.

The programme of forming metacognitive strategies by K. Dirkes have already been tested for reading problem-solving (foreign language learning) [7], for designing game methods (disciplines of humanities) (T. Chernokova), for academic text recognition (O. Lazareva), for listening and speaking tasks (L. Shiopu). However, there have not been developed the effective ways of applying metacognitive strategies for enhancing learning activities of philologists, particularly, speech technologists. Moreover, the relevance of their application for forming critical thinking skills when analysing videomaterials and especially trailers has not been proved and verified.

A trailer is considered a polysemantic term, one of the meanings being defined as “a short video composed of traditionally spectacular film fragments and used for announcing or advertising the film” [4] and it being often applied by researchers for analysing cinema discourses and there is much evidence of increasing interest to this genre. D. Hensford marks that American historians (L. Kernans, M. Johnston, J. Staiger) were the first who focused their attention on studying trailers [9] then market researchers (F. Blanco, M. Devlin, D. Jerik, S. Kalinaramen, M. Oliver), psychologists (V. Indic), art critics (M. Glazova), rhetorics specialists (G. Dornaletetche) and specialists in social communication (V. Puzanov, G. Sukovatykh, Yu. Shevchuk) got interested in its phenomenon. Linguists started to study trailers as the object of discourse (D. Bousfield, J. Liu, K. Mayer) and functional studies (R. Piazza, M. Bednarek, F. Rossi), then structural (S. Mandala, R. Montoro; S. Panchenko), communicative (O. Shaglanova), pragma- (Yu. Kolodna), media- (A. Brock, R. Kozinski)

and sociolinguistics (D. Sidiskyte), and translation studies (V. Alekseyenko). At present, the use of classic approaches have only enabled to identify specific phonetic parameters of verbal structures of English language trailers (L. Ancbopt, B. Hoag, D. Fekote) though they have revealed the impact potential of a variety of other language elements and the specific reception of recipients in spite of the fact that linguistics defines the notion as a particular type of advertising communication (creolized text) in which verbal and nonverbal elements create the combined visual, structural, content and functional whole which is directed to the complex pragmatic impact on the addressee. The Lithuanian researcher D. Sidiskyte states that “the deep linguistic and semiotic impact analysis of trailer language is usually neglected...; besides there is a lack of systematic analysis of trailer components, predominantly dealing with some particular components but not with their interaction” [16].

Therefore the comprehensive research based on the simultaneous use of neurolinguistic programming and semiotic methodologies for diagnostics of trailer language is required which has caused the topicality of the research. In addition, it should be stressed that determining the linguosemiotic status of Ukrainian language units used in Ukrainian documentary trailers has not been studied yet from the point of their metaprogramming marking.

The aim of the article is to focus on neurolinguasemiotic qualification of trailer lexis organization as the cinema discourse components. The research tasks are as follows:

- 1) to clarify the theoretical operational notion of the term “trailer”;
- 2) to determine the main structural lexical elements in trailer texts and to compare them with the corresponding elements of advertising texts in accordance with Ch. Pierce’s classification;
- 3) to explain the impact-specified characteristics of trailer texts;
- 4) to prove the relevance of applying neurolinguasemiotic qualification of trailer language organization for including metacognitive strategies into the system of training prospective philologists.

The object of the research is neurolinguasemiotic specific nature of language structuring of trailer texts.

The subject of the research is their expediency for applying metacognitive strategies in the process of training prospective philologists.

The resource base of the research involves 100 trailer videos of Ukrainian publicist films launched in 2022–2023 and installed in YouTube videohosting and 100 videos of Ukrainian TV commercials presented by Ukrainian central TV channels (“Inter”, “1+1”, “СТБ”, “Ukraina”, “M1”). The language bank comprises 1200 phrases (about 3500 lexemes) from trailers; 800 phrases (about 2650 lexemes) from advertising videos.

Main research material presentation. To prove the assumptions and to systematize the material selected, it was necessary to use both general and special scientific methods, the former being the descriptive method, the observation method, the methods of analysis synthesis, generalization, classification (for differentiating various classes of signs in the structure of trailer and advertising texts; the digetic and the extradigetic, the latter being

the method of structural-semiotic analysis to determine the semiotic functions of the research object, the techniques of metaprogramming marking, the method of contextual and interpretational analysis which made it possible to obtain the holistic understanding about the general impact orientation of trailers. Pedagogical experiment is also considered relevant to obtain the holistic recognition of the efficient application of trailer language neurolinguasemiotic analysis for developing metacognitive strategies.

According to D. Haydanka, the Ukrainian researcher, cinema discourse is “self-organized multilevel system different for narrative texts due to a number of and special features, the principal feature being the effect of “exterior overhearing” which conveys the essence of two-level communication in cinema discourse: the available “collective” author / watcher at the exterior level and the character-addresser / character-addressee at the interior level” [1]. Moreover, the exterior level of communication in cinema discourse is actualized both implicitly and explicitly: in the first case, the exterior level is actualized by the text itself (and relates to entocomponents, i.e. interior ones); in the second case the exterior level is actualized by trailers (relates to ektocomponents, i.e., exterior ones). Recognizing trailers as ektocomponents of cinema discourse is stipulated by the available sense and function correlations with the notion “advertisement”, its target praxis is concentrated in the formula AIDA, where “A is Attention (attracting the attention), I is Interest (exciting the interest), D is Desire (promoting the desire), A is Action (motivating to the action)” [2]. It is quite logical that the relations of the so-called approximate contiguity are set between the notions “a trailer text” and “an advertising text”.

It should be borne in mind that the nomenclature of the composition components of trailer texts and advertising texts is considered diversified though there are some observable concurrences. Thus, G. Leech differentiated a headline, illustrations, a main body, advertiser’s inscriptions (a brand-name, goods visual presentation) and some references (firm / company name, contacts, etc.) [11]. And V. Puzanov added that the obligatory elements include the names of the producer / sponsor / partner; film name, date of film release; packshot (a producer, performers; site email, logos of producers and sponsors), “subtitles which play the role of a “hook”; a number of additional elements – names of a director or a producer, star actors; an appealing phrase to preliminary successful films of the same director or to the original text the film is based on” [3].

It presupposes that, in spite of the availability of identical structural elements (mostly, references), a trailer text is more complicated than an advertising text because an advertising text is supposed to be short while a trailer text is 2–3 min. long. At present trailers became “a starting point of art subcultures emergence, and their texts are reproduced in a variety of contexts and formats” [9]. The corresponding functional transformation is also caused by introducing more sign varieties of linguasemiotic structures of text trailers in comparison with advertising texts.

The corresponding functional transformation was caused by introducing more typological varieties of signs to the trailer text linguasemiotic structure in comparison with advertising texts.

Let's prove the arguments by analysing the following examples.

Example 1. Advertising text.

[Narrator] Perfect skin.

A flawless smile.

What's her secret?

I go for

a run every morning

and I don't eat meat, dairy or food.

[Narrator] Maybe she's born with it.

[Announcer] Maybe it's a crazy diet.

[Narrator] Tousled hair.

How does she make it so effortless?

I have an intern,

two assistants, a life coach,

a dog walker, a stylist, a dog stylist

and a body double who lives my life

when I want to take a break.

[Narrator] Maybe she's born with it.

[Announcer] Maybe it's a team of 20.

[Narrator] Impossible lashes.

A sparkle in her eye.

What's in her bag?

Pills, I'm on a massive amount of pills.

[Narrator] Maybe she's born with it.

[Announcer] Maybe it's prescription meds.

[Narrator] Go ahead, ask her.

I get regular massages.

And I don't speak to my family.

I don't drink, do drugs

or socialize.

All I need is my nightly glass of wine.

And five hours of psychoanalysis.

[Narrator] Tell us your secret.

My secret.

I have a great chiropractor.

And 80 grand in student debt.

My secret?

I take a multivitamin

and have sex with strangers.

I stay young at heart.

And I sell my eggs on eBay.

*I use Maybelline makeup, that's it.
Nothing else,
just Maybelline.
And I drink lambs blood for vitality.
[Narrator] Maybe she's born with it.
[Announcer] Maybe it's Maybelline.*

The text demonstrates the combination of the following signs:

- 1) the dialogue signs which are used in catchwords / utterances and pronounced by the characters of the advertising clip. Firstly, this is the appeal which according to Ch. Pierce's classification [15] depends on signs-indices, because they perform a proper reference to a particular object.
- 2) the monologue signs which are available in the utterances of one character of an advertising clip or on an announcer without any verbal actions from side of other characters (see Narrator's catchphrases). They can be terms which have the identical functional status with the signs of the dialogue, because they do not only transfer specific information, it can be identified by an individual / individuals by referring to the corresponding term data base.

Let's note that in the catchphrases of the first order there can be available signs of other linguasemiotic status.

Thus, dialogue signs in advertising texts can be presented by particles: ("**No**, I'd have *"Morski"* ("Morski" is the brand of dried fish), interjections (**Oh!** Really? ("Potishki" sunflower seeds) which are signs-indices, colloquial words (*Our sonny is with the soup* ("Gala 3 in 1" – soap powder) which are signs-symbols, which are stylistically marked, the meanings of markers being revealed on the background of the existing social conventions.

Monologue signs are presented by terms, borrowings, slang, occasional, jargon, dialect words, historicisms and archaisms which acquire the characteristics of sign-symbols and depends on the functioning context: (*More **drive** on the way to fantastic success* ("Nescafe 3 in 1" – coffee brand)); signs-indices (*Maybe She's Born With It. Maybe It's **Maybelline*** ("Maybelline" – cosmetics brand)), less frequent signs-copies (*This is drive in **prime-time*** ("Prime" – vodka brand).

Finally, the linguasemiotic structure of an advertising text (both having dialogue and monologue specific features) of meaningfully and formally interrelated catchwords of actors who perform various roles (ordinary consumers of goods / services, specialists, celebrities, etc.), the conclusion being pronounced by the announcer (sometimes, is shown by subtitles on the screen, graphically).

Example 2. The trailer text to the documentary "Your Vasy!"

- (1) *All stand up, for the court!*
- (2) *Everybody must protest. Today they grab Ukrainians, tomorrow they will grab Jews, then – Russians.*
- (3) *This is provocation... frame up.*

- (4) *The hammer of this Russian regime. They saw that Vasyl Stus could be hammered.*
- (5) *If it can really be in secure it has to be destroyed ruined.*
- (6) *Almost all of my works were declared illegal. I was in such despair and I even thought of committing sniped.*
- (7) *To the Soviet Union – glory! Glory! Glory!*
 - (8) *Perhaps, if it had not been during the Olympic Games, they would not have imprisoned him.*
 - (9) *You know all these things. They are just toys.*
 - (10) *Vasyl Stus is to be sentenced for ten years imprisonment on the basis of Article 162, Part 1 of the Criminal Codex of the USSR (Ukrainian Soviet Socialistic Republic).*
 - (11) *It is quite clear to me what I am accused of, but I do not plead guilty.*
 - (12) *When a person is smashed, he usually signs and write everything (they want).*
 - (13) *I expect justice from you, not charity.*
 - (14) *Tell me if there is anybody who has any doubts that the well-known Ukrainian poet Vasyl Stus fought was fighting with the Russian regime?*
 - (15) *Stus Vasyl Semenovich was found especially dangerous.*
- (16) *Life sentenced. Your Vasyl.*

The following signs are fixed in the text:

- 1) the actors monologue signs which are used in the character's catchphrases/ utterances. For example, in this text the corresponding signs are available in catchphrases 6, 11, 13 and are pronounced by the actor who played the role of Vasyl Stus (the Ukrainian outstanding dissident poet). What makes these signs is their objectivization by means of personal pronouns (*I, me*): they indicate the person and are signs / indices.
- 2) the expert's monologue signs which are used in the catchwords / utterances of the person who is specially invited because he/she is competent for evaluating and making conclusions as far as the problems raised in the film are concerned. For example, these signs are catchphrases 4, 5, 8, 9, 12. They are presented in the words which meanings are focused on illocutions of assumptions, negations, confirmations and are demonstrated by modal words or discourse markers (*perhaps, usually, promptly*) or the structures (*if...then*). For these signs, the verbs in past tenses (*saw*) or the corresponding messages are relevant.
- 3) the witness's monologue signs which are used in the catchwords/utterances of the person invited because he / she was an eye-witness or a participant of the events the film is based on. These signs are available in catchword 14: *Victor Medvedchuk, the lawyer of Vasyl Stus, is giving some information as an eye-witness*. The language objectivation of these signs shows some coincidences

with the experts monologue signs, but in the witness's monologue there is some styling technique. For example, catchword 14 from the trailer to the film "Your Vasy!" is pronounced in the Russian language, but the subtitles are in the Ukrainian language. There are also colloquial or some mixed Russian-Ukrainian lexemes, e.g. in the trailer to the film "Believing, waiting for, praying": *He could only say "Mum" and that's all No contact – any more*. Therefore the witness's monologue signs, are often symbols, because they are rather "conventional" [12], though as T. Kovalevs'ka notes they express the evident disagreement "with trying to comply with elementary language correctness" [2].

- 4) the announcers monologue signs which are used in catchwords / utterances of the announcer who is reading the text (See catchwords 3, 7, 16). These signs are rather variable because their verbal context depends on the problems raised in the film.

Thus we can state that the linguasemiotic structure of the trailer text is the combination of independent, multifunctional, monologue signs which are nonlinearly connected as far as the topic is concerned.

To determine and compare the impact of advertising and trailer texts, we used the methodology of metaprogramming marking, i.e. the elements of neurolinguistics programming paradigm.

The metaprogram, as T. Kovalevs'ka states is "a particular power field", which concentrates the conceptual information about the cognitive and systematic orientation of the person, his / her reality segmentation and dominant coding / decoding of relevant sense units" [2]. Neurolinguistic programming is known to differentiate a number of metaprograms, their names differing in different researches, e.g.:

- 1) active / reflexive;
- 2) within / beyond;
- 3) reality sorting out;
- 4) motivation "to / from"
- 5) motives;
- 6) time orientation;
- 7) the desired modality;
- 8) spacing size;
- 9) reference;
- 10) modes of thinking;
- 11) comparison focus, etc. [5].

While the typical texts for the metaprogram are mentioned in our prior researches (firstly, the metaprograms of the centred / out-of-centred motivation, activity, desired modality, comparison focus [6]), within this article, we would like to concentrate our attention on the metaprograms which are distinguished by their high frequency in the texts of publicist film trailers.

There are, at least, three of them:

- 1) the metaprogram "**Time orientation**". "The past" is one of the most frequent

vectors which are actualized because it is caused by the genre itself: of top-priority importance there are the consequences “how the event was taking place” [5]. Therefore verbs in the past tense dominate, their semantics being many and varied: *Imagine there were players who were crying on the bench for the reserve* (trailer to the film “The Young”). Besides, a considerable number of the experts and witnesses catchwords are structured as compound sentences with cause / effect subordination: *All had changed when Communists led by Stalin came here in 1944, because there began the deportation*;

- 2) the metaprogram “**Spacing size**”. Bigger size dominates in trailers, which presupposes the speakers, actors or announcers presentation of the gist or general opinion of the events or facts, short-time focusing on details being obligatory [5]. In the narration there are used the forms of simple or complicated sentences, compound sentences and elliptical structures are used for presenting more details: *Mummy found us. We fell asleep lying together, pressing one to another. We got up at the morning. Mummy doesn't wake up... and every day after having meal: “Thank you, Comrade Stalin, for our happy childhood”*;
- 3) the metaprogram “**Ways of thinking**”. Trailers usually present two methods of information processing; a) by means of generalization (the inductive way of thinking – from the concrete to the general): *My granddad only speaks Ukrainian and I called him granddad*; by means of concretization (the deductive way of thinking – from the general to the concrete): *This film is dedicated to some special space... what we are looking for in the future, we will be able to see in the Central Department Store*.

Thus, the trailer is an ektocomponent of cinema discourse which main function is to advertise the film. However, linguasemiotic structural organization of the trailer text is more sophisticated in comparison with the advertising text because of a variety of monologue signs functioning in it (experts, actors, witnesses, announcers). Therefore there are distinctive divergences between the linguasemiotic language units of advertising and trailer texts as far as their impact vectors are concerned, the former actualizing the metaprograms of centered / out-of-centered motivation, activity, desired modality, comparison focus; the latter concentrating on the metaprograms of time, spacing size, way of thinking.

To prove the relevance of applying the neurolinguasemiotic qualification of the trailer language organization to train and develop metacognitive skills (See Task 4), we decided: 1) to clarify the notions “strategies” and “metacognitive strategies”; 2) to recommend the corresponding tasks / exercises; 3) to verify their expediency experimentally.

Teachers have benefited from a growing body of research that shows what learning strategies are and how they improve the acquisition of the necessary knowledge. Starting from the 90es, learning strategies are traditionally organized to three main categories:

- 1) social-affective strategies which include interaction and cooperation with others to assist learning;
- 2) cognitive strategies which involve manipulating the knowledge to be learned;

- 3) metacognitive strategies which encourage learners to reflect on thought processes, to plan, to control, to monitor, to evaluate various aspects of learning [14].

The strategy can be considered a valuable instructional tool especially for interpreting and decoding the information which is perceived for the content, e.g. the information obtained from advertising texts or trailers.

Although there are many prescriptions from researchers, syllabus designers and curriculum developers, very little training is provided on how actually use these strategies. As a result, students often experience difficulties in understanding the impact of advertising on their critical comprehension of the information it presents.

It is of special interest for those students who are majoring in speech technologies.

This article reviews some research on the complicated nature of a trailer as a specific multifaceted genre and presents some ideas on how to use metacognitive strategies to teach critical comprehension.

There are some definitions of metacognition:

- 1) "cognition of cognition";
- 2) "the conscious awareness of cognitive processes";
- 3) "knowledge about learning";
- 4) "knowledge that takes as its object or regulates any aspect of any cognitive endeavor" [8], the latter suggesting that it is not only the individual thought processing in learning but also self-monitoring and conscious regulation of cognition.

J. O'Malley and A. Chamot stress that metacognitive strategies include collective attention to the task, planning, self-monitoring and self-evaluating [14].

It is the information processing theory that assumes how metacognition makes learning strategies an automatic part of one's cognitive makeup. Firstly, it is known that knowledge consists of declarative and procedural knowledge or see fering to understanding what something is and procedural knowledge refering to understanding how to see it, how to put it into practice. In contemporary education it is of top-priority to transfer declarative knowledge into procedural knowledge [10].

It is not sufficient to present discrete lists of strategies; it is important to set particular contexts where the reasons for strategy use are made explicit and may help students to better appreciate strtegies and use them more effectively. As D. Nunan wrote 30 years ago "it is a mistake to assume that learners come into the classroom with a sophisticated knowledge of pedagogy or with a natural ability to make informed choices about own learning processes" [13].

Strategy training should be clearly sequenced, have a clear rationale for using specific strategies and incorporate metacognitive elements of planning and self-evaluation.

It is a draft version of undergraduate level students. The objective of the lesson is to instruct students how to use metacognitive strategies when analysing a trailer. The presentation and the guided practice may be divided into two sessions:

1. The teacher offers some different trailers for students who select one of them; and the teacher asks them about the reasons of their preferences. The students are then

asked to report on the gist: it is important that students concentrated on the first impression after the first watching.

- 1.1. The task is offered at the very beginning of the lesson, it is rather unexpected: the teacher utilizes the moment of confusion to start the discussion to elicit why people usually watch trailers: to catch the main idea, to comprehend specific details, to find supporting ideas.
 - 1.2. The teacher attracts the attention of students to the idea: how people watch is connected with why they watch. The teacher mentions that people traditionally watch documentaries, feature films, thrillers, romantic melodramas, but why trailers: different reasons for watching.
 - 1.3. The teacher wants to identify how these variable reasons determine the way they watch films. At this point, he/she explains: it helps to discover the plot, the characters, the place, the time, the actors or the main idea to make a quick decision whether it is worthwhile to download the film.
 - 1.4. Then the teacher demonstrates the importance of sign classification: classes of signs (indices, icons, symbols), their meanings, their language presentations, their role in communication.
2. Guided practice can be summed up and presented as a three-stage diagram.
- 2.1. Stage 1 reveals the general content schemata and discourse features to determine the genre, the place, the time, the plot organization: it activates any relevant background information and anticipations.
 - 2.2. Students are asked to determine a trailer can be with an abstract of an article or a book.
 - 2.3. The evaluation substage enables students to self-monitor the level of improving their abilities. If the success is not satisfactory, then it is necessary to come back to Stage 1.

On the basis of the above scheme we have developed the task “Trap Laboratory” and tested it with our applied linguistics students because the contextual and interpretational method is the basis of the text neurolinguasemiotic analysis, which application may cause some errors in the final results. The task relevance relies on the step-by-step independent execution:

- 1) to watch the trailer to the documentary which is proposed by a teacher;
- 2) to determine the corresponding keywords in audio and video presentations of the trailer;
- 3) to clarify how the italicized keywords correspond the narrators (those who pronounce them);
- 4) to identify the semiotic status of the words and their language “surroundings”;
- 5) to identify which metaprograms they activate (taking into account the data obtained in Step 4);
- 6) to verify the results by self-checking;
- 7) to correct the mistakes (if any);

- 8) to develop one's own matrix of the task execution or to add some new "operational steps" to the available one.

This task has been the basis of our experiment which consisted of two stages: the diagnostics stage and the statement stage, the experiment being made during the course "Cognitive linguasemiotics" for the applied linguistics student group of 28 persons.

At the diagnostics stage, which aim was to determine the level of the metacognitive competences available, we offered to execute the task during the first lecture of the course. The results obtained were as follows (see diagram 1):

- 1) high level of the formed corresponding competences (independent execution of all the steps and correctness which exceeds 85 %) was testified by 17 % of students;
- 2) medium level (the students asked the teacher for assistance, especially for the execution of Steps 5 and 8, the average correctness indicator being within 60–84 %) was shown by 46 % of students;
- 3) low level (the students asked the teacher for assistance, especially for the execution of Steps 4– 8, the average correctness indicator being lower 60 %) was demonstrated by 37 % of students.

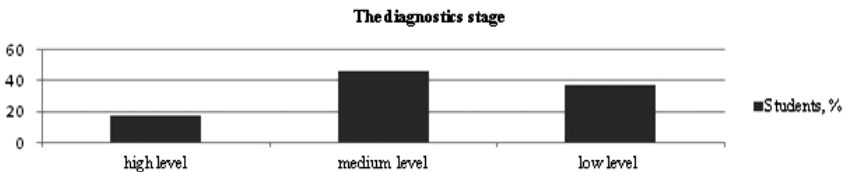

Diagram 1. Results of the diagnostic stage

During the last class on "Cognitive Linguasemiotics", after a series of regular sessions of the analysis of a variety of trailers to documentaries, we conducted the Statement Stage of the experiment, its aim being to clarify or improve the indices of the development of students' metacognitive competences. While observing and checking we noted that (see diagram 2):

- 1) higher level of the formed corresponding competences was testified by 38 % of students;
- 2) medium level – by 52 %;
- 3) low level – by 10 %.

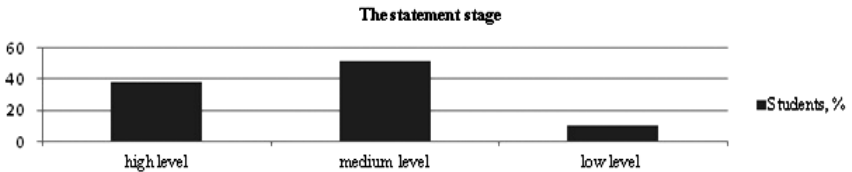

Diagram 2. Results of the statement stage

Research findings and prospects for further research. Thus, the results of the Statement Stage of the experiment proved the prediction of the expediency of the material and tasks for developing metacognitive strategies during training prospective speech technologists. Primarily, we explain the conclusion by the fact that trailer structuring in comparison with advertising text structuring is more complicated from the linguasemiotic point of view because though the former lack dialogue signs, variable monologue signs are evident and function: they are presented by actors, witnesses, announcers. This, in its turn, results in different vectors of linguasemiotic impact of trailer texts and advertising texts: the former activate the metaprograms of time, spacing, size, ways of thinking, while the latter reveal the metaprograms of “from the centre” / “to the centre” motivation, activity, desired modality, focus of comparison.

Література

1. *Гайданка Д. В.* Оказіональне словотворення у сучасному англomовному кіно дискурсі: лінгвокогнітивний і комунікативно-когнітивний аспекти: дис. ... канд. філол. наук, 2018. 312 с.
2. *Ковалевська Т. Ю.* Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса: Астропринт, 2008. 324 с.
3. *Пузанов В. М.* Трейлер фільму як тип рекламного повідомлення: структурно-функціональні особливості та стратегії оптимізації: дис. ... канд. наук із соціол. комунікацій. К., 2019. 254 с.
4. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/>
5. Сучасні технології нейролінгвістичного програмування: навчальний посібник / [Петрик В. М., Гнатюк С. О., Черненко О. Є., Гурєєв В. О., Курганевич В. І., Фесенко А. О., Рябий М. О., Смірнов О. А., Уткін Ю. В.]; за заг. ред. С. О. Гнатюка, О. А. Смірнова, В. М. Петрика. К.: Центр учбової літератури, 2020. 200 с.
6. *Щербак О. В.* Лінгвoseміотичні коди в дискурсі української комерційної телереклами: виміри впливу: монографія / Олена Щербак; за ред. Т. Ю. Ковалевської. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2021. 342 с.
7. *Dirkes M. A.* Metacognition: Students in charge of their thinking. *Roeper Review: A Journal on Gifted Education*. 1985. 8(2), pp. 96–100. <https://doi.org/10.1080/02783198509552944>
8. *Flavell J. H.* Metacognitive aspects of problem solving. In L. B. Resnick (Ed.), *The nature of intelligence*, 1976, pp. 231–235.
9. *Hesford D.* *The Art of Anticipation: The Artistic Status of the Film Trailer and its Place in a Wider Cinematic Culture*. PhD Film Studies. The University of Edinburgh, 2013. 284 p.
10. *Ihebuzor L. & Ihebuzor N.* Textbook Evaluation: The Communicative Imperativeness of Illustrative Materials for Effective Teaching Outcomes in Nigeria. *Open Access Library Journal*, 2015. N 2, pp. 1–6.
11. *Leech G. N.* *English in Advertising. A Linguistic Study of Advertising in Great Britain*. L.: Longman, 1966. 210 p.
12. *Lippmann W.* *Public opinion (with a new introduction by Michael Curtis)*. New York: Macmillan, 1992. 233 p.

13. Nunan D. *Language Teaching Methodology: A Textbook for Teacher*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1991. 300 p.
14. O'Malley J. M. & Chamot A. U. *Learning strategies in second language acquisition*; UK: Cambridge University Press, 1990. 243 p.
15. Pierce Ch. S. (*Selected Philosophical Writings (1893-1913)*); Bloomington: Indiana University Press, 1998. 624 p.
16. Šidiškyté D. Multimodal Language of the Intertitles in the Trailers of American Romance-Comedy Feature Films. *Research Journal Studies about Languages*. No. 27. 2015. P. 77–92.

References

1. Haydanka, D. V. (2018). *Occasional Word Formation in Modern English Cinematic Discourse from Linguo-Cognitive and Communicative-Cognitive Perspectives*: author's thesis [Okazional'ne slovtvorennia u suchasnomu angломovnomu kino dy'skursi: lingvokognity'vny'j i komunikaty'vno-kognity'vny'j aspekty': dy's. ... kand. filol. nauk],; Zaporizhzhya. 312 p.
2. Kovalevska, T. Yu. (2008). *Communicative aspects of neurolinguistic programming [Komunikaty'vni aspekty' nejrolingvisty'chnogo programuvannya]*: monograph; Odesa: Astroprynt. 324 p.
3. Puzanov, V. M. (2019). *Movie trailer as a type of advertising message: structural and functional features and optimization strategies*: author's thesis [Trejler fil'mu yak ty'p reklamnogo povidomlennia: strukturno-funkcional'ni osobly'vosti ta strategiyi opty'mizaciyi: dy's. ... kand. nauk iz sociol. Komunikacij]. Kyiv. 254 p.
4. *Dictionary of foreign words [Slovnny'k inshomovny'x sliv]*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/>
5. Petryk V. M., Hnatiuk S. O. and others (2020). *Modern technologies of neurolinguistic programming [Suchasni tehnologiyi nejrolingvisty'chnogo programuvannya]*: a textbook; Kyiv: Center for Educational Literature. 200 p.
6. Shcherbak, O. V. (2021). *Linguosemiotic codes in the discourse of Ukrainian commercial TV advertising: dimensions of influence [Lingvosemioty'chni kody' v dy'skursi ukraïns'koyi komercijnoyi telereklamy': vy'miry' vply'vu]*: monograph; Lviv-Toruń: Liha-Pres. 342 p.
7. Dirkes, M. A. (1985). Metacognition: Students in charge of their thinking. *Roepers Review: A Journal on Gifted Education*, 8(2), 96–100. <https://doi.org/10.1080/02783198509552944>
8. Flavell, J. H. (1976). *Metacognitive aspects of problem solving*. In L. B. Resnick (Ed.), *The nature of intelligence*, 231–235.
9. Hesford, D. (2013). *The Art of Anticipation: The Artistic Status of the Film Trailer and its Place in a Wider Cinematic Culture*. PhD Film Studies. The University of Edinburgh.
10. Ihebuzor, L. & Ihebuzor, N. (2015). Textbook Evaluation: The Communicative Imperativeness of Illustrative Materials for Effective Teaching Outcomes in Nigeria. *Open Access Library Journal*, 2, p.1–6.

11. Leech, G. N. (1966). *English in Advertising. A Linguistic Study of Advertising in Great Britain*; London: Longman. 210 p.
12. Lippmann, W. (1992). *Public opinion* (with a new introduction by Michael Curtis); New York: Macmillan. 233 p.
13. Nunan, D. (1991). *Language Teaching Methodology: A Textbook for Teacher*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 300 p.
14. O'Malley, J. M. & Chamot, A. U. (1990). *Learning strategies in second language acquisition*; UK: Cambridge University Press. 343 p.
15. Pierce, Ch. S. (1998). *Selected Philosophical Writings* (1893-1913); Bloomington: Indiana University Press. 624 p.
16. Šidiškytė, D. (2015). Multimodal Language of the Intertitles in the Trailers of American Romance-Comedy Feature Films. *Research Journal Studies about Languages*, 27, 77–92 p.

• • •

УДК 81'33'373.233'42

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283892>

Л. В. Завальська,

канд. філол. наук,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

докторантка кафедри прикладної лінгвістики

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ (НА МАТЕРІАЛІ КОМЕНТАРІВ У FACEBOOK І TWITTER НА СТОРІНКАХ П. ПОРОШЕНКА І В. ЗЕЛЕНСЬКОГО)

У статті схарактеризовано лексичні засоби реалізації конфліктної комунікативної поведінки користувачів соціальних мереж. Розглянуто мережеві коментарі, представлені на офіційних сторінках українських політиків – чинного Президента України Володимира Зеленського і попереднього Президента України Петра Порошенка – у соцмережах Facebook і Twitter. Визначено поняття вербальної агресії як засіб реалізації конфліктної комунікативної поведінки. Окреслено жанрову специфіку коментарів у соціальних мережах та визначено особливості їх функціонування. Проаналізовано лексичні одиниці, що є вербальними маркерами агресивної поведінки коментаторів у соцмережах.

Мета дослідження – виявити основні лексичні засоби реалізації вербальної агресії в політичному дискурсі соціальних мереж. Об'єктом аналізу є конфліктна комунікативна поведінка користувачів соціальних мереж; предметом дослідження – вербальна агресія коментаторів на офіційних сторінках українських політиків.

Матеріалом для аналізу слугували коментарі до дописів на офіційних сторінках українських політиків Володимира Зеленського і Петра Порошенка у соцмережах Facebook і Twitter за 2023 рік. Загалом проаналізовано понад 2000 коментарів. Лексичні засоби вираження вербальної агресії було проаналізовано на матеріалі тих коментарів, що характеризувати саме політиків, а не безпосередніх комунікантів – прихильників одного з українських президентів. Доведено, що основними засобами репрезентації вербальної агресії у коментарях до дописів українських політиків у Facebook і Twitter є антропоніми, стилістично знижена лексика, інвективи, жаргонізмами та ремінісценції й цитати виступів політиків.

Ключові слова: політичний дискурс, президентський дискурс, соціальна мережа, комунікативний конфлікт, вербальна агресія, лексичні засоби.

L. V. Zavalska,

Candidate of Philological Sciences

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Department of Applied Linguistics Doctoral Student

LEXICAL MEANS OF EXPRESSING VERBAL AGGRESSION IN SOCIAL NETWORKS (BASED ON THE MATERIALS OF COMMENTS ON FACEBOOK AND TWITTER ON THE PAGES OF P. POROSHENKO AND V. ZELENSKY)

The article characterizes the lexical means of realizing the conflictual communicative behavior of social network users. The network comments presented on the official pages of Ukrainian politicians - the current President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi and the previous President of Ukraine Petro Poroshenko - in the Facebook and Twitter social networks were considered. The concept of verbal aggression is defined as a means of implementing conflictual communicative behavior. The genre specificity of comments in social networks is outlined and the peculiarities of their functioning are determined. Lexical units, which are verbal markers of aggressive behavior of commentators in social networks, were analyzed.

The purpose of the study is to identify the main lexical means of implementing verbal aggression in the political discourse of social networks. The object of analysis is the conflictual communicative behavior of social network users; the subject of the study is the verbal aggression of commentators on the official pages of Ukrainian politicians.

The material for analysis was comments on posts on the official pages of Ukrainian politicians Volodymyr Zelenskyi and Petro Poroshenko on Facebook and Twitter for the year 2023. In total, more than 2,000 comments were analyzed. The lexical means of expressing verbal aggression were analyzed based on the material of those comments that characterize politicians, rather than direct communicators – supporters of one of the

Ukrainian presidents. It has been proven that the main means of representing verbal aggression in comments to the posts of Ukrainian politicians on Facebook and Twitter are anthroponyms, stylistically reduced vocabulary, invectives, jargonisms and reminiscences and quotes of politicians' speeches.

Key words: political discourse, presidential discourse, social network, communicative conflict, verbal aggression, lexical means.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Розширення комунікаційного простору за рахунок соціальних мереж, зокрема використання можливостей мережевого дискурсу для впливу на масового адресата, агітацію та пропаганду стає невід'ємним компонентом політичної комунікації. Публічні особи, якими є також є відомі політики, мають офіційні сторінки в соціальних мережах, де представлено актуальну інформацію щодо їхньої діяльності та здійснюється пряме спілкування в коментарях з читачами і між ними. Якщо основні дописи здебільшого містять контент інформаційного (новини, анонси, звіти), ритуального (привітання, подяки, запрошення) і розважального (кумедні історії, фотографії, жарти) характеру, то коментарі передусім скеровані на обмін думками пересічних користувачів. Мовці-політики, навіть через відповідних фахівців, не вступають у полеміку з коментаторами, натомість користувачі активно обговорюють контент та особистості політиків. Не є винятком офіційні сторінки українських політиків, зокрема чинного Президента України Володимира Зеленського і колишнього – Петра Порошенка. Під час виборів 2019 року вони були конкурентами на виборах, наразі мають велику кількість як прихильників, так і опонентів, тому в коментарях представлено активний обмін думками щодо діяльності політиків. При цьому коментарі, на відміну від основних дописів, майже не цензуровані, тому коментатори висловлюються відверто, не завжди коректно, послуговуючись широким комплексом мовних засобів. У такий спосіб здійснюється як кооперативна, так і конфліктна комунікація: одним із засобів реалізації останньої є вербальна агресія, скерована не на представлену в соцмережах інформацію, а на особистостях В. Зеленського і П. Порошенка. Фокус дослідницької уваги зосереджено на лексичних засобах конфліктної мовленнєвої поведінки коментаторів, що виявляють вербальну агресію щодо політиків.

Мета дослідження – виявити основні лексичні засоби реалізації вербальної агресії в політичному дискурсі соціальних мереж. Завданнями, що забезпечили досягнення мети, є: визначити поняття вербальної агресії та характеризувати мовні засоби його вираження; окреслити специфіку коментарів як мовленнєвого жанру мережевого дискурсу; проаналізувати комунікативну поведінку коментаторів на офіційних сторінках В. Зеленського і П. Порошенка; кваліфікувати лексичні засоби вираження вербальної агресії.

Об'єктом аналізу є конфліктна комунікативна поведінка користувачів соціальних мереж; **предметом** дослідження – вербальна агресія коментаторів на офіційних сторінках українських політиків.

Матеріалом для аналізу слугували коментарі до дописів на офіційних сторінках українських політиків Володимира Зеленського і Петра Порошенка у соцмережах Facebook і Twitter за 2023 рік. Загалом проаналізовано понад 2000 коментарів. Лексичні засоби вираження вербальної агресії було проаналізовано на матеріалі тих коментарів, що характеризувати саме політиків, а не безпосередніх комунікантів – прихильників одного з українських президентів.

Дослідження ґрунтується на таких **методах**: загально наукових принципах аналізу та синтезу, поєднаних з методами спостереження, узагальнення і типологізації мовних засобів; власне лінгвістичних методах лінгвопрагматичного, комунікативно-дискурсивного і мовностилістичного аналізу; також використано елементи компонентного і контекстуального аналізу.

Аналіз досліджень проблеми. Конфлікт як тип комунікативної взаємодії схарактеризовано в наукових розвідках Л. Білоконенко, Л. Войцехівської, А. Корольова, І. Фролової та ін. Н. Войцехівська наголошує на лінгвопрагматичній сутності конфліктної взаємодії, що передбачає «використання певних стратегій, тактик і прийомів, уживаних згідно з комунікативними намірами та контекстом задля досягнення власної інтенції, що, не збігаючись у мовців, становить об'єкт непримиримих суперечностей» [1, с. 94]. А. Корольова визначає конфліктну стратегію комунікативної взаємодії [4, с. 107], а Л. Славова – комплекс конфронтаційних комунікативних стратегій [10]. Л. Швелідзе, аналізуючи комунікативні стратегії мережевого дискурсу, характеризує конфлікт як «діалогічну або полілогічну взаємодію комунікантів, які мають протилежні або суперечливі позиції щодо певного факту, явища, ситуації, особи та активно доводять свою правоту у вербальній і невербальній формі» [14, с. 134].

У політичному дискурсі конфліктна комунікація ставала об'єктом дослідження в лінгвопрагматичному вимірі у працях І. Бублик, Н. Петлюченко, К. Серажим, Л. Славової, Н. Кондратенко, Л. Стрій та О. Билінської [3], зокрема дослідники виокремлюють конфліктні (конфронтаційні) комунікативні стратегії мовленнєвої поведінки політиків. Безпосередньо вербальна агресія як компонент комунікативного конфлікту проаналізована Е. Боевою, Г. Завражиною, С. Формановою та ін. Поняття вербальної агресії визначено як засіб «дисгармонізації міжособистісних стосунків комунікантів в умовах деструктивної комунікації» [5, с. 35]. О. Гуз вважає, що засадничою «функцією вербальної агресії у політичному дискурсі є завдання шкоди іміджу політичного діяча або цілої партії, оскільки саме імідж є сполучною ланкою між політиком та масовою свідомістю й вирішальним чином впливає на ставлення виборців до тих або інших представників політичних сил» [2, с. 54]. Дослідники наголошують, що «явище маніпуляції суміжне з явищем вербальної агресії, оскільки останню також характеризує спланованість впливу і його вигідність для адресанта (на відміну від комунікативної невдачі, яка є небажаним для адресанта порушенням процесу спілкування)» [9, с. 186]. На матеріалі мережевого дискурсу проблеми конфліктної взаємодії і вираження вербальної агресії представлено у наукових розвідках М. Малишевої, С. Нерян, Л. Швелідзе та ін. Утім, виявлення особливостей кореляції мережевого і президентського дискурсів в

аспекті вираження вербальної агресії в мовленнєвому жанрі коментаря в соцмережах не стала предметом аналізу в україністиці.

Виклад основного матеріалу. У мережевому дискурсі основними мовленнєвими жанрами взаємодії учасників спілкування є допис і коментар. Допис вважають основним жанром, якому підпорядковано коментар, що потрактовують як «інтерактивний комунікативний мережевий жанр, за допомогою якого відкривається унікальна можливість «відкритої комунікації» з он-лайн користувачами, перетворюючи сам процес спілкування на активну гру, видовище» [12, с. 42]. На думку С. Нерян, «коментарі надають спілкуванню в соцмережах багатовимірності, вони дають змогу розгортатися дискусії в різних напрямках із залученням великої кількості учасників» [8, с. 120]. Саме в коментарях користувачі активно висловлюють свої думки, часто переходячи в площину конфліктного спілкування. З огляду на це вербальна агресія стає невід'ємним компонентом такої взаємодії, що представлено насамперед на лексичному рівні. М. Малишева вказує серед лексичних засобів вираження вербальної агресії «інвективи, нецензурну лексику, слова та вирази, що створюють та поширюють негативні стереотипи щодо певних груп людей, фамільярні звертання» [6, с. 62].

У проаналізованих мережевих коментарях вербальна агресія насамперед скерована безпосередньої на особистості політиків, напр.: *Ти **імітатор** боротьби з кремлем. Де націоналізовані активи російських олігархів в Україні? Майно, рахунки? Це мільярди \$. Поки триває війна, гинуть люди, зруйнована інфраструктура, удаєш небритого **альфа-борця**. Ушьлопок ти і твій офіс злодійський* (Twitter, В. Зеленський, 23.05.2023); *А чому за 30 років при владі ви не привели Україну в НАТО? Ви **корупціонер, олігарх і злодій**, тому з вами ніхто не хоче мати справу ні тоді ні тепер* (Twitter, П. Порошенко, 21.05.2023). Такі коментарі подано до дописів інформаційного характеру, тому вони здебільшого не пов'язані за змістом з основним текстом. Іntenція коментаторів у цьому випадку – дискредитація конкретного політика, що зумовлює послуговування стилістично зниженою лексикою, обценізмами та інвективами.

Розглянемо основні групи лексики, використані в коментарях на сторінках В. Зеленського і П. Порошенка. Насамперед коментатори вживають антропоніми – імена і прізвища політиків, проте обирають зменшено-пестливу або фамільярну мовну форму таких номінацій, напр.: *Ой, **петюня**, ой, лицемір! ... Добре, що люди не сліпі, бачуть яке ти жалюгідне посміховисько* (Twitter, П. Порошенко, 19.05.2023); ***Петя** хватить нести свій ніар* (Twitter, П. Порошенко, 19.05.2023); *Ну, так – не **Пеці** ці гроші шукати. Гидко дивитись вже* (Twitter, П. Порошенко, 10.04.2023); ***Валодя**, ви казали що я президент, отже, відкрий джерело для запиття відео на цій сторінці ,хочу вам позаливати відео що б ви побачили якій срач зробили в країні ваші створенні закони* (Facebook, В. Зеленський, 25.05.2023). До цієї ж групи належать неофіційні антропоніми – прізвиська В. Зеленського (*Зеля*, *Боневтік*) і П. Порошенка (*Порох*, *Парашенко*, *Потрошенко*), напр.: ***Зсля** не то що стратегію не розуміє, він навіть половину слів не вдупляє, що каже **Порох***

(Twitter, П. Порошенко, 25.04.2023); *Ми тепер самі як Африка. Війна, розруха, зубожіння, біженці, корумповані еліти, диктатор на троні. Дякую за роботу, пане Боневіткі!* (Twitter, В. Зеленський, 25.05.2023); *Даже не сумнівалася що парашенко перший пропіариться. А те що грошей в бюджеті немає, то таке. От якби мільярдер парашенко відмовився повністю від зарплати депутата та ще б свою фракцію теж виступив з ініціативою щоб мільонери в ВР теж то був би непоганий приклад. А так ніар* (Twitter, П. Порошенко, 10.04.2023); *Параш-шенко* (Facebook, П. Порошенко, 9.05.2023). При цьому прізвиська не є маркерами вербальної агресії поза контекстом, переважно вони набувають негативної конотації саме під час функціонування з негативно оцінних коментарях: наприклад, лексема *Порох*, що виникла внаслідок онімізація відповідного слова, вживається як у нейтральних, так і в конфліктних комунікативних ситуаціях, напр.: *Наш президент найкращий президент України Зеленський Володимир Олександрович бореться з ворогом, а цей прихвостень порох з шалавою піариться* (Facebook, П. Порошенко, 6.05.2023). Також до цієї групи уналежнюємо вживання прізвиська *Голобородько* на позначення В. Зеленського, оскільки саме таке прізвисько мав персонаж серіалу «Слуга народу», якого грав чинний Президент, напр.: *Головне, щоби Голобородько щез з життя країни, бо цього дурачка ще один термін вона не витримає* (Facebook, П. Порошенко, 20.05.2023). При цьому антропоніми – як офіційні, так і неофіційні – переважно представлені як апелютиви. Апелютивація тут стає комунікативної стратегією мовця – перетворення власної на загальну назву має принизити відповідного політика, ім'я, прізвисько або прізвисько якого вказують як апелютив. Цей процес під час повномасштабного вторгнення набув особливого значення: написання як загальних назв топонімів (*росія, рф, москва, кремль* тощо) та антропонімів (*путін, медведєв, пєсков* тощо), пов'язаних з державою-агресором. Звернення до цього принципу демонструє ставлення коментаторів до політиків як зневажливе та образливе.

Лексеми з негативно оцінною семантикою передусім представлені іменниками, що містять у структурі значення негативну конотацію, та прикметниками негативно оцінної семантики, напр.: *Дякую народу України що відправив у небуття цю цинічну брехливу потвору* (Twitter, П. Порошенко, 12.05.2023). За тлумачним словником: Потвора – 1. Страхотлива фантастична істота; страховище; // Про велетенську тварину, що вражає розмірами свого тіла. // Про бридку, негарну зовні людину або тварину, що має непропорційну будову тіла, фізичні вади тощо. 2. перен. Про люту, жорстоку і т. ін. людину, що втратила кращі моральні якості; недолюдок [11, Т. 7, с. 399]; Цинічний – 1. Який виявляє цинізм (у 1 знач.), безсоромність. 2. Сповнений цинізму (у 1 знач.); безсоромний [11, Т. 11, с. 215]; Брехливий – 1. Який завжди говорить неправду; схильний брехати (в 1 знач.). 2. Який не відповідає правді, має в собі брехню; неправдивий. 3. Несправжній; нещирий. 4. Який часто гавкає (про собак) [11, Т. 1, с. 233]. Використання негативно оцінної номінації передбачає актуалізацію переносного значення слова, зафіксованого в словнику. Саме з такою метою у соцмережах використовують інвективи, що потрактовують визначають у межах

«маргінального коду» та відзначають емоційно-оцінний, експресивний і прагматичний компоненти у значенні [13, с. 121]. Іntenцією вживання інвектив є реалізація комунікативної стратегії дискредитації через тактики образи, приниженні і звинувачення, напр.: **Тварюка** шоколадна продажна, **зрадник** України, зникни з медійного простору!!!! (Twitter, П. Порошенко, 13.05.2023).

У коментарях використовують інвективи – «культурний феномен соціальної дискредитації суб'єкта шляхом адресованого йому тексту, а також стійкий мовний зворот, що сприймається в якості образливого для адресата» [7, с. 199]. Інвективи становлять основний прошарок лексики, що використовується для вираження вербальної агресії, напр.: *Бачиш, тварюко, яким боком вилазять людям твої шашлики?* (Twitter, В. Зеленський, 28.04.2023); *«ryzzkie тоже люди, ани стрілять не будут..» хто це казав, цинічна падлюка? Хто віддає наказ про обстріли, чому не збирається ООН, хто знищів ППО?* (Twitter, В. Зеленський, 22.03.2023); *Альо, шмаркля ти обнюхана, чому війна досі триває? Ти на ній заробляєш, чи ти і твоя зеко-манда перед виборами брехали? Чи і перше і друге одразу?* (Twitter, В. Зеленський, 28.04.2023). При цьому інвективи вжито як звертання, тобто коментатори звертаються до В. Зеленського і П. Порошенка як до адресатів, принижуючи їх та звинувачуючи. Характерною ознакою такої конфліктної поведінки є порушення принципу ввічливості та перехід на «ти» з політиками-адресатами, метою чого є зниження комунікативного статусу співрозмовника.

Також у соцмережах активно використовують зоосеміми – зооніми, вжиті в переносному значенні: *Тому всі твої проплачені гієни зі всіх боків кричать про недовіру до влади, розхитують і розділяють суспільство* (Twitter, П. Порошенко, 20.05.2023); *Що ти брешеш про єднання, ти баранів своїх держиш постійно підкормленими брехнею своїх ЗМІ* (Twitter, П. Порошенко, 21.05.2023); *Шакали, у вас нічого святого немає* (Twitter, П. Порошенко, 13.05.2023); *ти сам по собі військовий злочинець. ви продали свої землі і повели свій народ на війну чи евакуацію. тебе запам'ятають як собаку, яка кликала про допомогу на всю планету. немає честі* (Twitter, В. Зеленський, 11.04.2023); *Сива свиня забула ще написати, що готує контрнаступ, який скоро відбудеться...* (Twitter, П. Порошенко, 11.04.2023). Загалом використовують зооніми, що в тлумачному словнику мають переносне значення – негативна характеристика людини, напр.: Собака. – 1. Домашня тварина родини собачих, яку використовують для охорони, на полюванні і т. ін. 2. перен., неважл. Про злу, жорстоку, недобррозичливу і т. ін. людину; // Уживається як лайливе слово [СУМ, Т. 9, с. 430]; Свиня – 1. Парнокопитий ссавець родини свинячих, свійський вид якого розводять для одержання м'яса, сала, щетини, шкіри; самка кнура. 2. перен., лайл. Неохайна людина; // Непорядна, нечемна, невдячна людина [11, Т. 9, с. 72].

На позначення політиків вживають лексеми, що вказують на зовнішні ознаки. Експресивні номінації осіб за зовнішністю, зокрема йдеться про актуалізацію характеристик для політиків рис, – росту, кольору волосся тощо, напр.: *шо ж ти сивочолий не забезпечував членство України в НАТО будучи президентом. Не ганьбися – ти*

політичний труп! (Twitter, П. Порошенко, 21.05.2023); *Та заспокійся вже, бариґа сивочола!* (Twitter, П. Порошенко, 11.05.2023). Щодо П. Порошенка передусім актуалізовано ознаку сивого волосся.

Також активно вживають жаргонізми, зокрема залучено кримінальний жаргон, напр.: *І за всю історію України, козирний і не зсучений Президент!!! А ви підріпи відсоска, опущеного циркового клоуна, пітушину, якого треба до центра опорожнити і разом з другом секретарем кгебішним Єрмаком, по кулі в бошку...* (Twitter, П. Порошенко, 1.05.2023); *Підар і його команда* (Twitter, П. Порошенко, 23.04.2023); *Набрехав українцям про шашлики і віддав їх на поталу окупантам в Бучі, Маріуполі і т.п. Але не забув вивезти свою дружину та дітей. А тепер переживає про Саакашвілі. Який же лицемірний підар* (Twitter, В. Зеленський, 2.02.2023). Фіксуємо ненормативну лексику, зокрема обценізми, проте часто зі зміненою графічною формою, напр.: *Зелупень сука курва х...єс@с й@б@ний!* (Twitter, В. Зеленський, 15.03.2023).

Специфічним засобом вираження вербальної агресії у політичному твітінгу є використання у коментарях цитат або алюзій до висловів політиків, напр.: *О, сеньор голодомор. Шо ж ти гундос не смієшся? Тобі так весело було, падло* (Twitter, В. Зеленський, 29.03.2023); *О, сіньюр голодомор заспівав. Мерзота кінчена* (Twitter, В. Зеленський, 26.05.2023); *То милуйся наслідками твоєї праці – з 2019 по 02.2022. Шашличник... Ще тепер давай китайських комуняк запроси все «владнати»* (Twitter, В. Зеленський, 28.04.2023). Такий спосіб фіксуємо переважно у коментарях до дописів В. Зеленського, оскільки раніше чинний Президент України, зокрема під час акторської діяльності, критикував дії керівництва держави й політичні події. Окремі його вислови стали предметом вербальної агресії, оскільки є двозначними або навіть образливими. У цьому разі відбувається актуалізації прецедентної ситуації, що характеризує мовця негативно.

Висновки і перспективи дослідження. На офіційних сторінках Петра Порошенка та Володимира Зеленського коментатори насамперед вступають у конфліктну взаємодію як між собою, так і безпосередньо з політиками-мовцями. Комунікативні конфлікти в мережевих коментарях демонструють вияви вербальної агресії, вияскравленої на лексичному рівні. Основними засобами репрезентації вербальної агресії у коментарях до дописів українських політиків у Facebook і Twitter є антропоніми, стилістично знижена лексика, інвективи, жаргонізми та ремінісценції й цитати виступів політиків. Перспективи дослідження полягають у вивченні особливостей президентського дискурсу, представленого в соцмережах.

Література

1. Войцехівська Н. К. Конфліктний дискурс: структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 404 с.
2. Гуз О. П. Прояви вербальної агресії у політичному дискурсі. *Науковий вісник Чернівецького університету*: збірник наук. праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009. Вип. 484: Романо-слов'янський дискурс. С. 53–57.

3. Кондратенко Н. В., Стрій Л. І., Билінська О. С. Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів: монографія; за заг. ред. Н.В. Кондратенко. Одеса: Астропринт, 2019. 236 с.
4. Корольова А. В. Стратегії і тактики комунікативної поведінки учасників спілкування в ситуації конфлікту. *Studia-Linguistica*. 2008. № 1. С. 48–53.
5. Кузик О. А. Когнітивні та комунікативні особливості мовленнєвої агресії в політичному дискурсі (на матеріалі електронних видань США та Великої Британії): дис. канд. філол. наук. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. 296 с.
6. Малишева М. Вираження вербальної агресії в коментарях соцмережі Facebook. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. Сер.: Філологія. 2020. Т. 25, вип. 2 (22). С. 58–63.
7. Муратова І. С. Мовна інвектива як одиниця вербальної агресії в політичному дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Сер. Філологічні науки. 2009. Вип. 48. С. 198–201.
8. Нерян С. О. Аргументативний дискурс української інтернет-комунікації: лінгвопрагматичний аспект: дис. канд. філол. наук. Одеса, 2020. 221 с.
9. Рудик, І. М., Муратова, І. С. Мовні знаки як інструменти маніпуляції й вербальної агресії в політичному дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. Вип. 40. С. 186–189.
10. Славова Л. Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсоналогії: США – Україна. Житомир: Вид-во ЖДУУ ім. І. Франка, 2012. 360 с.
11. Словник української мови в 11 томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
12. Тірон І. Веб-коментар як жанр сучасного медійного дискурсу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. Серія «іноземна філологія». Вип. 44. С. 42–45.
13. Форманова С. В. Інвектива в сучасних інтернет-виданнях. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 9.1 (61.1). С. 121–124.
14. Швелідзе Л. Д. Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української та англійської мов): дис. канд. філол. наук. Вінниця, 2021. 240 с.

References

1. Voitsekhivska, N. K. (2018), *Conflict discourse: structural-semantic and communicative-pragmatic aspects [Konfliktnyy dyskurs: strukturno-semantychnyy i komunikatyvno-prahmatychnyy aspekty]*, Dmytro Burago Publishing House, Kyiv, 404 p.
2. Guz, O. P. (2009), Manifestations of verbal aggression in political discourse [*Proyavy verbal'noyi ahresiyi u politychnomu dyskursi*]. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Collection of Scientific Papers*, Chernivtsi National University, Chernivtsi, Issue. 484: Romano-Slavic discourse, pp. 53–57.
3. Kondratenko, N. V., Strii, L. I., Bylinska, O. S. (2019), *Linguopragmatics of political*

- discourse: typology of speech genres [Linhvoprahmatyka politychnoho dyskursu: ty-polohiya movlennyyevykh zhanriv]*, Astroprint, Odesa, 236 p.
4. Koroleva, A. V. (2008), Strategies and tactics of communicative behavior of communication participants in a conflict situation [*Stratehiyi i taktyky komunikatyvnoyi povedinky uchasnykiv spilkuvannya v sytuatsiyi konfliktu*], *Studia-Linguistica*. No. 1, pp. 48–53.
 5. Kuzyk, O. A. (2019), *Cognitive and communicative features of speech aggression in political discourse (on the material of electronic editions of the USA and Great Britain): diss. Ph.D. philol. of science [Kohnityvni ta komunikatyvni osoblyvosti movlennyyevoyi ahresiyi v politychnomu dyskursi (na materialy elektronnykh vydan' SSHA ta Velykoyi Brytaniyi): dys. kand. filol. nauk.]*, Ivan Franko Lviv National University, Lviv, 296 p.
 6. Malysheva, M. (2020), *Expression of verbal aggression in comments on the Facebook social network [Vyrazhennya verbal'noyi ahresiyi v komentaryakh sotsmerezhi Facebook]*, *ONU Bulletin*. Ser.: Philology, Vol. 25, issue 2 (22), pp. 58–63.
 7. Muratova, I. S. (2009), *Linguistic invective as a unit of verbal aggression in political discourse [Movna invektyva yak odynytsya verbal'noyi ahresiyi v politychnomu dyskursi]*, *Bulletin of Zhytomyr State University*. Ser. Philological sciences, Issue 48, pp. 198–201.
 8. Neryan, S. O. (2020), *Argumentative discourse of Ukrainian Internet communication: linguistic and pragmatic aspect: diss. Ph.D. philol. of science [Arhumentatyvnyy dyskurs ukrayins'koyi internet-komunikatsiyi: linhvoprahmachchynnyy aspekt: dys. kand. filol. nauk]*, Odesa, 2020, 221 p.
 9. Rudyk, I. M., Muratova, I. S. (2008), *Language signs as tools of manipulation and verbal aggression in political discourse [Movni znaky yak instrumenty manipulyatsiyi y verbal'noyi ahresiyi v politychnomu dyskursi]*, *Bulletin of Zhytomyr State University*, (40), pp. 186–189.
 10. Slavova, L. L. (2012), *Linguistic personality of the leader in the mirror of political linguistic personality: USA – Ukraine [Movna osobystist' lidera u dzerkali politychnoyi linhvopersonalohiyi: SSHA – Ukrayina.]*, Publication of the ZHDU named after I. Franka, Zhytomyr, 2012, 360 p.
 11. (1970–1980), *Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes [Slovnyk ukrayins'koyi movy v 11 tomakh]*, Scientific Opinion, Kyiv.
 12. Tiron, I. (2011), *Web-commentary as a genre of modern media discourse [Veb-komentar yak zhanr suchasnoho mediynoho dyskursu]* *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*. «Foreign philology» series, Vol. 44, pp. 42–45.
 13. Formanova, S. V. (2018), *Invective in modern Internet publications [Invektyva v suchasnykh internet-vydannyakh]*, *A young scientist*, 2018, issue 9.1 (61.1), pp. 121–124.
 14. Shvelidze, L. D. (2021), *Linguistic means of implementing communicative strategies in the discourse of social networks (based on Ukrainian and English materials): dis. Ph.D. philol. n. [Movni zasoby realizatsiyi komunikatyvnykh stratehiy u dyskursi sotsial'nykh merezh (na materialy ukrayins'koyi ta anhliys'koyi mov): dys. kand. filol. n.]*, Vinnytsia, 2021, 240 p.

А. В. Троян,

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
асистентка кафедри загального та прикладного мовознавства
і слов'янської філології*

ЛАНЦЮГОВІ ЛИСТИ ЩАСТЯ ЯК ОДИН ІЗ РІЗНОВИДІВ ЕЛЕКТРОННОГО ЛИСТУВАННЯ

Метою статті є дослідження та аналіз ланцюгових листів щастя як одного з видів електронного листування. Описано Інтернет-комунікацію та її основні риси. У статті подано дефініцію терміна «ланцюговий лист щастя» (лист щастя, магічний лист, ланцюговий лист щастя), розглянуто його особливості, способи поширення та подано приклади. Об'єктом дослідження виступають листів, дібрані із месенджера Viber. Виділено найбільш поширені їхні види («помолися і перешли молитву N кількості друзів»; «потрібно зібрати мільйон голосів, щоб «Viber» або «Facebook» не зробили платним»; «собачкам із розплідника потрібні господарі (або кошти), інакше їх присплять»; «батьки хворої дитини отримують 10 центів із кожного надісланого тобою листа»; «результат якогось тесту, який ти пройшов і там було сказано, що якщо не перешлеш покликання на цей тест певній кількості людей, то тебе чекає невдача впродовж декількох років»; «чудодейний засіб із маркету, що обов'язково вилікує найпоширенішу недугу»; «подарунок від відомого бренду/компанії на честь їхнього дня народження/відкриття») та виявлено наступні маніпулятивні тактики у них: «Якщо любиш, то...», «Експлуатація батьківського інстинкту», «Не будь вигнанцем» та актуалізація ситуації психозу з індикатором «брак часу». Не менш важливим є приклад використання апеляцій до «добрих почуттів» з метою інтимізації комунікативного простору між адресантом та адресатом. У перспективі плануємо детальніше розглянути листи щастя (у месенджерах, соціальних мережах, на електронній пошті, у блогах), класифікувати їх, виділити спільні ознаки та виокремити найбільш поширені маніпулятивні тактики. Це може включати аналіз комунікативних стратегій, що використовуються в таких листах, а також вивчення їхнього впливу на адресата, зокрема у контексті сприйняття, реакцій та способу поширення. Аналіз листів щастя забезпечить краще розуміння маніпуляцій та захистить від шкідливого вмісту, що може міститись у листах.

Ключові слова: Інтернет, електронне листування, ланцюгові листи щастя, маніпуляція, маніпулятивні стратегії.

LUCK CHAIN LETTERS AS ONE OF THE VARIETIES OF ELECTRONIC CORRESPONDENCE

The aim of the article is to investigate and analyze luck chain letters as one of the types of electronic communication. It describes Internet communication and its main features. The article provides a definition of the term «luck chain letters» (letter of happiness, magic letter, chain letter of happiness) and examines its characteristics, methods of dissemination, and provides examples. The research focuses on letters collected from the Viber messenger. The most common types of these letters are identified, such as «pray and forward the prayer to N number of friends», «we need to gather a million votes to prevent Viber or Facebook from becoming paid», «puppies from a breeding facility need owners (or funds), otherwise they will be put down», «parents of a sick child will receive 10 cents for every letter you send», «the result of a test that you took, which stated that if you don't forward the invitation to this test to a certain number of people, you will experience failure for several years», «amiraculous remedy from the market that guarantees a cure for the most common ailment», «in honor of their birthday/opening, a gift from a well-known brand/company». The following manipulative tactics are identified in these letters: «If you love, then...», «Exploiting parental instinct», «Don't be an outcast», and activating a situation of psychosis with a «lack of time» indicator. Equally important is the example of appealing to «good feelings» to foster intimacy in the communicative space between the sender and recipient. In the future, there are plans to further examine happiness letters (in messengers, social networks, email, blogs), classify them, identify common features, and highlight the most prevalent manipulative tactics. This may involve analyzing the communication strategies used in such letters and studying their impact on recipients, particularly in terms of perception, reactions, and dissemination methods. Analyzing happiness letters will contribute to a better understanding of manipulations and provide protection against harmful content that may be present in such letters.

Key words: Internet, electronic correspondence, luck chain letters, manipulation, manipulative strategies.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Актуальність теми дослідження зумовлена низкою причин, зокрема, активним використанням електронних засобів комунікації (таких як електронна пошта, соціальні мережі і месенджери) як одного із головних засобів сучасного спілкування. Листи масово поширюються серед користувачів і мають вплив на емоції та настрої отримувача. Вивчення цього явища допоможе краще розуміти походження листів щастя, їхнього поширення та впливу на адресата. Зростання використання електронного листування і комунікаційних техно-

логії робить актуальним вивчення способів маніпулювання та впливу на отримувачів. Ланцюгові листи щастя можуть містити різноманітні маніпулятивні тактики, такі як захоплення до розповсюдження, створення емоційного тиску або психологічного впливу. Дослідження цих тактик допоможе розпізнавати та протистояти маніпулятивній дії.

Таким чином, актуальність нашої статті зумовлена потребою комплексного студювання ланцюгових листів щастя як одного із різновидів електронного листування.

Аналіз досліджень проблеми. Інтернет став масштабним, різноманітним, цікавим і непередбачуваним у своєму розвитку, тому ціла низка науковців (О.О. Балабан, О.І. Горошко, О.О. Землякова, Н.Г. Лукашенко, О.О. Селіванова, І.Є. Фролова Т.В. Яхонтова), які представляють різні гуманітарні дисципліни, приступили до вивчення Мережі.

Мета і завдання. Метою роботи є дослідження та аналіз ланцюгових листів щастя з метою розкриття їх особливостей, способів поширення та впливу на отримувачів. Конкретні цілі дослідження можуть включати вивчення структури і змісту ланцюгових листів щастя, ідентифікацію їхніх комунікативних стратегій і тактик, а також аналіз їхнього впливу на емоційний стан та сприйняття отримувачів. Крім того, можуть проводитись дослідження щодо способів поширення цих листів, включаючи їхню роль у соціальних мережах і месенджерах. Основна мета полягає в більш глибокому розумінні ланцюгових листів щастя як явища електронного листування та їхнього впливу на спілкування та емоційний стан людей.

Завдання: 1) дати визначення ланцюговим листам щастя; 2) виокремити основні види ланцюгових листів та способи їх поширення; 3) зробити висновок щодо маніпулятивних стратегій і тактик, які реалізуються через листи щастя.

Об'єкт дослідження – ланцюгові листи щастя у месенджері Viber.

Матеріал дослідження: листи щастя, дібрані із месенджера Viber. Для аналізу матеріалу були застосовані такі **методи:** суцільної вибірки (для відбору з-поміж загальних листів ті, що мають ознаки ланцюгових) та описовий метод для подання визначення листів щастя.

Наукова новизна, теоретична і практична цінність отриманих результатів. Наукова новизна полягає у розширенні знань про різні форми електронного листування, особливості цього явища, механізми та способи його поширення.

Дослідження можуть виявити різноманітні комунікативні стратегії, використовувані в ланцюгових листах щастя. Це може допомогти краще розуміти, які елементи спілкування впливають на отримувачів та які тактики є найбільш поширеними.

Теоретична цінність отриманих результатів полягає у дослідженні ланцюгових листів щастя, що можуть призвести до розробки класифікаційних схем або моделей, які допоможуть систематизувати цей тип електронного листування. Це дозволить краще розуміти його різновиди, властивості та взаємозв'язки з іншими формами спілкування.

Практичною цінністю дослідження є розуміння механізмів та впливу на отримувача з метою протистояння можливим маніпуляціям. Дослідження допомагають

краще розуміти механізми, що лежать в основі ланцюгових листів щастя, а також їх вплив на адресатів.

Виклад основного матеріалу. Виникнення Інтернету наприкінці 60-х років як комунікативного середовища передання даних, а згодом як засобу масової комунікації в XXI столітті, призвело до появи нового глобального інформаційного середовища.

Спілкування через комп'ютерні мережі (computer networks) або інтерактивні мережі (interactive networking) з'явилося відносно нещодавно й було розроблене у Сполучених Штатах наприкінці 1960-х років для полегшення передавання комп'ютерних програм і даних між віддаленими комп'ютерами в інтересах національної оборони. На початку 1970-х комп'ютерні мережі майже одразу стали засобом міжособистісного спілкування вчених у галузі інформатики, а згодом стали невід'ємною частиною спілкування академічних та бізнес-користувачів, елітних університетів та організацій, після чого перейшло й до загального користування. Першою широкомасштабною мережею була ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network), яка була спонсорована Міністерством оборони США, проте на початку 1980-х рр. була замінена мережею Інтернет. Станом на січень 1999р. мережа Інтернет охоплювала понад 58 000 мереж, що підтримували близько 150 мільйонів користувачів [16, с. 1].

Так Інтернет створив умови для появи особливих віртуальних світів, мережевих спільнот, мережевої культури й мережевої мови, які є характерними для нового сегменту соціальної реальності. За М.О. Столяровою [13, с. 15] поняття «Інтернет» у вузькому значенні розуміється як «всесвітня павутина» (англ. World Wide Web, скорочено: WWW; іноді всемережжя, веб), яка сполучена за допомогою IP та інших протоколів. У цьому випадку поняття «Інтернет» пишеться з великої літери. У широкому значенні – це сукупність будь-яких мереж, які взаємодіють між собою. У цьому разі таке поняття пишеться з маленької літери. Цілком справедливо вважають, що «Інтернет – це «синтез ідей віртуальності, гіпертексту, мультимедіа, універсальної інформаційної мережі, мережевого суспільства та нелінійного мислення» [3, с. 8].

Активне впровадження в життя Інтернету впливає на комунікативні особливості соціуму. Зміна формату та способу комунікації трансформує лінгвальні одиниці, продукуючи видозміну значень слова, появу нових лексем, зміну граматичної структури, спричиняє появу нових особливостей у стилях і жанрах. Сучасні технічні можливості дають змогу реалізувати такі форми текстових повідомлень, які раніше не були відомими. Одним із таких форм є електронне листування. Так сформувався особливий вид дискурсу – інтернет-дискурс. І.Б. Карпа вважає, що інтернет-дискурс охоплює «тип спілкування у глобальній мережі Інтернет, спрямований на забезпечення інтерактивності, нелінійної комунікації, установлення та підтримки контакту, формування мовленнєвих жанрів емоційного й інформаційного обміну, здійснення впливу, переплетення комунікативних стратегій, що загалом забезпечує посилення пізнавального потенціалу мовлення, його збереження та поновлюваність відповідно до актуалізації потреб мовця» [7, с. 5].

Електронне, інтернет-, мережеве, інтерактивне, віртуальне, листування/спілкування (англ. Computer-mediated communication – комунікація опосередкована комп'ютером) – це особлива форма комунікації, в процесі якої відбувається взаємодія людей один з одним у мережі Інтернет та здійснюється шляхом обміну знаковими, та/або мультимедійними повідомленнями.

Ключовим аспектом інтернет-спілкування є власне сама мережа Інтернет, через яку цей тип спілкування реалізується. На думку Н. Г. Грабара, Інтернет є особливою сферою віртуального простору, яка сприяє взаємодії «людина – комп'ютер» та додає можливості комунікації «людина – комп'ютер – людина». Інтернет-мережа на сьогодні вже стала посередником у комунікації між людьми, а в новій реальності вже виникли віртуальні співтовариства, які набувають ознак окремого специфічного світу, сформованого саме інтернет-спілкуванням.

Інтернет-комунікація характеризується такими рисами як:

- поліфонічність (спілкування об'єднує в собі величезна кількість різних типів дискурсу);
- анонімність і дистанційність;
- заміщеність характером спілкування: мінімум інформації про віртуального співрозмовника ініціює особливу увагу до метатекстової інформації і її «добудовування» до необхідних висновків;
- гіпертекстовість та інтерактивність Мережі: вони повністю змінюють або вкрай видозмінюють породження і сприйняття тексту. Наприклад, можливість гіперспокликового апарату дає змогу читачеві не лише прямувати за авторським розгортанням тексту, а й здійснювати власну навігацію;
- емоційна насиченість спілкування: має компенсаторний характер в умовах практично повної відсутності невербальних засобів для передавання емоцій та опису емоційних станів (комунікація досягається як за допомогою графічних вербальних засобів (використання заголовкових літер, повторень пунктуаційних знаків, смайликів та інше), так і спеціальних програмних графічних засобів, наприклад «емотикон» або «емограма», або «смайл» (схематичне та графічне зображення або піктограми нелінгвістичного характеру, що виражають певну емоцію, додаються до будь-якого текстового повідомлення));
- розкутість, ненормативність і деяка безвідповідальність учасників спілкування;
- прагнення до нетипової (атипової) поведінки: часто користувачі показують себе з іншого боку, аніж в умовах реальної соціальної норми, проіграють ролі, що не реалізуються насправді, сценарії ненормативної поведінки (за Ф. С. Бацевичем).

Безмежний віртуальний простір Інтернету пропонує користувачеві широкий спектр майданчиків для спілкування: блоги, інформаційні сайти, електронна пошта, чати, форуми, соціальні мережі, месенджери і т.ін. Кожен мережевий майданчик відкриває різні можливості перед людиною, активізує її діяльність.

Оскільки різноманіття електронних сервісів для листування є надзвичайно великим, С.А. Чванкіним було запропоновано класифікацію сервісів за способом передачі інформації:

- 1) електронні повідомлення, передавані за допомогою стільникового зв'язку у стандарті GSM: SMS-повідомлення, MMS-повідомлення, голосові повідомлення;
- 2) передавання інформації через спеціалізовані додатки – месенджери: Messenger, Viber, Telegram, WhatsApp тощо;
- 3) листування, що відбувається за допомогою сервісів електронної пошти: Gmail, Ukr.net, Outlook Mail тощо;
- 4) повідомлення, передавані через соціальні мережі: Instagram, Facebook, LinkedIn та ін.;
- 5) електронні повідомлення, передані з використанням інших сервісів у мережі Інтернет.

Вважаємо, що до останнього пункту доцільно віднести, наприклад, можливість передання інформації в переказах у мобільному банкінгу, чати у платформах для розміщення та продажу товарів, форуми, файлообмінники та ін. До останніх варто віднести Discord як платформу обміну миттєвими повідомленнями та цифрового розповсюдження інформації з функціями VoIP. Користувачі можуть спілкуватись за допомогою голосових дзвінків, відеочатів, текстових повідомлень, медіа та файлів у приватних чатах або в рамках спільнот, які називаються «серверами». Discord працює на Windows, macOS, Android, iOS, iPadOS, Linux та у веббраузерах. Станом на 2021 рік у сервісі зареєстровано понад 350 мільйонів користувачів та понад 150 мільйонів щомісячних активних користувачів.

За формою передавання інформації в електронному повідомленні сервіси поділяються на: текстові, графічні, звукові, відео-повідомлення, комбіновані [15, с. 330].

Найзручнішими для спілкування є месенджери, до яких належать спеціальні клієнтські програми, котрі необхідні для здійснення комунікації в системі миттєвого обміну повідомленнями між користувачами. Головною функцією месенджера є передавання інформації в найбільш місткій формі за допомогою тексту. Обмін повідомленнями відбувається майже без затримувачь, час витрачається переважно на набирання. Месенджер надає змогу надсилати мультимедійні дані та інтерактивно взаємодіяти.

Одним із найпоширеніших та зручних месенджерів є Viber, який постає досить популярним завдяки своїй функції шифрування й секретного чату. За даними міжнародного агентства маркетингових досліджень рейтингу Kantar TNS на січень 2021 року Viber був встановлений на 97% смартфонів українців. Також експертне середовище та дані користувачів вказують на той факт, що Viber є найпоширенішим месенджером. Поряд із зручністю комунікації аналізованого месенджера існують надокучливі масові розсилання (спами), які, окрім засмічування, містять у собі маніпулятивні тактики та приховані мотиви. Такі розсилання можуть містити як нешкідливе, так і шкідливе програмне забезпечення. Найпоширенішим спамом у Viber є ланцюгові листи.

У Кембриджському онлайн словнику англійської мови подається таке визначення ланцюгового листа «a letter sent to several people, who are each asked to send copies to several others, that sometimes threatens that bad things will happen if they do not send these copies» «лист, що надісланий декільком особам, кожному з яких просять переслати копії листа іншим людям, іноді в листі застерігають, що трапиться щось погане, якщо ці копії не будуть надіслані».

Математик і в минулому військовий аналітик Даніель Ван Арсдейл (Daniel W. VanArsdale), який із 1973 року вивчає феномен «листів щастя», у своїй роботі «» подає термін «luck chain letters», де «luck» у перекладі з англійської – це щастя, успіх, удача, «chain» – ланцюг, «letters» – листи, тобто «ланцюгові листи щастя». Даніель Ван Арсдейл адресанта такого листа називає «the host of a chain letter», тобто господар листа щастя та подає до нього визначення «the host of a chain letter is a person that reads at least some of the letter and who may transmit copies to other hosts» «господар ланцюжкового листа – це особа, яка читає принаймні частину листа та може передавати копії іншим таким господарям» [19].

Ланцюговий лист, лист щастя, магічний лист, ланцюговий лист щастя (від англ. chain letters, luck chain letters) постає текстовим повідомленням, яке намагається переконати одержувачів скопіювати, поділитися, розповсюдити або іншим чином відтворити його. Додатково може містити в собі посилення, картинку, анімацію, відео та інше. Такі фальсифіковані повідомлення розсилаються з метою змусити одержувача повірити, що яка-небудь вигадана подія є правдою, водночас такі повідомлення часто супроводжуються проханням розіслати цей лист якомога більшій кількості людей (створюється ефект ланцюгової розсилки листів від одного користувача до іншого). Деякі повідомлення попереджають про віруси, інші містять недостовірну інформацію про політичні або суспільні події, іноді в повідомленнях міститься прохання про добродійність чи пропозиції комерційного характеру, наприклад, у повідомленні може знаходитися сертифікат на отримання безкоштовного подарунка, або покликання на сайт, де в подальшому вимагатимуть банківські дані користувача. Часто йдеться про чарівне лікування недуг єдиним засобом із відповідного маркету.

Найпоширенішими є такі види ланцюгових листів:

- помолися і перешли молитву N кількості друзів;
- потрібно зібрати мільйон голосів, щоб «Viber» або «Facebook» не зробили платним;
- собачкам із розплідника потрібні господарі (або кошти), інакше їх присплять;
- батьки хворої дитини отримають 10 центів із кожного надісланого тобою листа;
- результат якогось тесту, який ти пройшов і там було сказано, що якщо не перешлеш покликання на цей тест певній кількості людей, то тебе чекає невдача впродовж декількох років;
- чудодійний засіб із маркету, що обов'язково вилікує найпоширенішу недугу;
- подарунок від відомого бренду/компанії на честь їхнього дня народження/відкриття.

Якщо листи, що обіцяють призи або фінансову винагороду мають на меті отримати доступ до банківських карток та рахунків, то є й інший вид, що містить приховані маніпуляції, які, на перший погляд, видаються несуттєвими. До них відносимо ланцюгові листи зразка «помолися й перешли молитву N кількості друзів» або «перешли цей лист, або тебе спіткає невдача наступні N кількість років», такі повідомлення не вимагають грошей та не спонукають до поширення контактної інформації користувача, тож не виглядають небезпечними для адресанта. Просте натискання кнопки може переслати один лист до 10 осіб безпечно та без будь-яких втрат для відправника. Проте, якщо кожна особа надсилає лист десятком іншим людям, то дев'яте повторне надсилання призводить до мільярда отриманих електронних листів, що проходять через систему, перевантажують мережу та перешкоджають отриманню звичайних повідомлень на месенджер чи пошту. Додатково до таких листів часто прикріплюють інтерактивні дані (картинку, анімаційний жарт, відео, голосове повідомлення або посилання на веб-сайт і т. ін.), що можуть містити віруси або навіть шкідливе програмне забезпечення. Для досягнення даних цілей використовуються різні техніки маніпуляції, що створюють ефект «живого листа» реального користувача. О. Лянг вважає, що «маніпуляція – це психологічний вплив, спрямований на зміну напряму активності іншої людини, здійснений настільки вміло, що залишається поза її увагою» [11, с. 303].

Для прикладу розглянемо деякі з листів щастя, які були отримані через месенджер Viber.

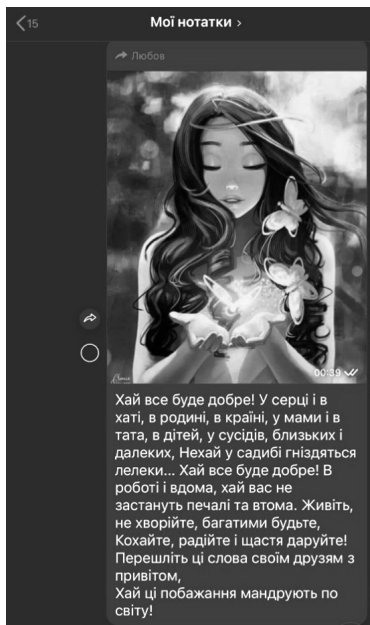
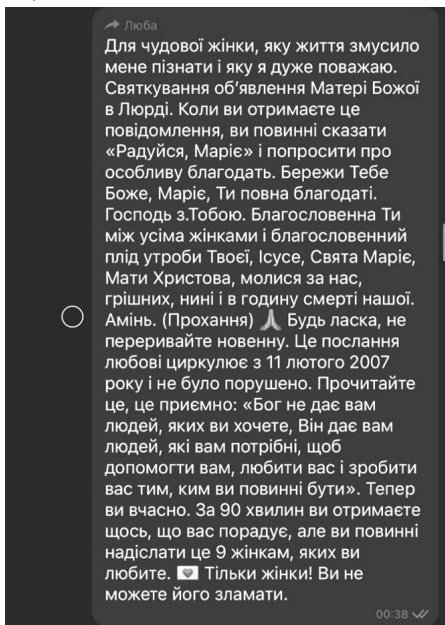

Рис. 1 та Рис. 2. Листи щастя «Хай все буде добре» та «Молитва»

Розглянемо перший зразок «Хай все буде добре!» (Рис. 1). Лист написано у віршованій формі як привітання для рідних та близьких. Вплив на свідомість реципієнта здійснюється через апеляцію до концептів (сім'я, Батьківщина) та цінностей (жалість, милосердя, вдячність): *«Нехай все буде добре! У серці і в хаті, у мамі і в тата, в дітей, у сусідів, близьких і далеких, Нехай у садибі гнізяться лелеки...»*. Тут використано техніку маніпуляції «Якщо любиш, то...». Основою такої маніпуляції є оголошення когось або чогось «святим». Наприклад: діти, батьки, робота або Батьківщина. Отже, вам дають зрозуміти, що відтак будь-які дискусії неприпустимі, а жертва маніпуляції автоматично мусить виконувати вказівки, покликаючись на той чи той концепт. Також помітна апеляція до «добрих почуттів», які виникають під час людської взаємодії (дружба, любов), відбувається своєрідна інтимізація комунікативного простору. Наявне використання таких методів маніпуляції як «Експлуатація батьківського інстинкту» (*«Нехай все буде добре! ... в дітей»*) та «патріотизм» (використання народного образу лелеки як символу благополуччя та достатку).

Наявні означено-особові речення, головний член яких виражений дієсловом наказового способу: *«Живіть, не хворійте, багатими будьте, Кохайте, радійте і щастя даруйте!»*. Уважається, що дієслова наказового способу недоконаного виду передають рішучість, різкість та мають відтінок побажання, доброзичливої поради, тож таке повідомлення сприяє досягненню головної мети маніпулятора – швидко вплинути на того, хто сприймає.

Завершує лист заклик до дії, тобто до поширення листа щастя: *«Перешліть ці слова своїм друзям з привітом, Хай ці побажання мандрують по світу!»*.

Доповнює повідомлення картинка, де зображена усміхнена дівчина, що тримає в руках метеликів. Не менш важливим є і підбір кольорової гами. Невипадково було обрано сині, білі та зелені відтінки як домінуювальні. Уважається, що колір є одним із найефективніших інструментів для емоційного забарвлення змісту, а також одним із засобів швидкого передання інформації внаслідок миттєвого привернення уваги [6, с.49]. Зелений заспокійливо діє на нервову систему. Блакитний та синій – зменшує тиск крові, нервову напругу, уповільнює ритм дихання, ефективніше діє на надто збуджену людину, тобто заспокоює [12, с. 20]. Білий колір – символ чистоти та цнотливості.

Важливими на фото є розставлення акцентів та деталей: дівчина, метелики, що сяють, вітер, що розвіює волосся. Основне завдання таких і подібних деталей – викликати позитивні емоції й цим посилити закладену автором мету. Невинна дівчина сприймається як проєкція на невинність тексту аналізованого повідомлення.

Модель листа щастя (Рис. 2) під назвою «Молитва» є дещо іншою, адже починається лист із шанобливого звернення до адресата «Для чудової жінки, яку життя змусило мене пізнати і яку я дуже поважаю». З метою швидко вплинути на адресата використовуються спеціальні оцінні мовні засоби, які називаються маніпулятивними прийомами в рекламних текстах: оцінювання адресата, що реалізується завдяки особливому різновиду оцінки – статусній «Для чудової жінки, яку життя змусило мене пізнати і яку я дуже поважаю».

Автор використовує лестоці «для чудової жінки», «жінку... яку я дуже поважаю», вважаємо їх псевдоширим позитивно-оцінним маніпулювальним синкретичним мовленнєвим актом, що характеризується наявністю в мотивації мовця розрахунку й корисливості, а також переважно збігом адресата й об'єкта позитивної оцінки. Окремі дослідники (Мурашкіна, 2004; Коробова, 2007; Селіванова, 2011) уважають комплімент засобом маніпулювання співрозмовником. Подібне розуміння компліменту справедливо, коли він використовується для відволікання уваги [2, с. 16].

Наявна у повідомленні релігійна та церковна лексика: «Матері Божої», «в Люрді», «Маріє», «Боже», «Аміль». Автор також використав молитву: *«Бережи Тебе Боже, Мріє, Ти повна благодаті. Господь з Тобою. Благословенна Ти між усіма жінками і благословенний плід утроби Твоєї, Ісусе, Свята Маріє, Мати Христова, молися за нас, грішних, нині і в годину смерті нашої. Аміль»* основним завданням має створення реального образу повідомлення – молитви.

Простежувана водночас і стереотипізація «жінки як оберега», «жінки-берегині»: *«Ти повна благодаті. Господь з Тобою. Благословенна Ти між усіма жінками і благословенний плід утроби Твоєї»* із метою возвеличити особу адресата та наділити відповідальністю та обов'язком щодо подальшого поширення такого «незламного» листа (*...ви повинні надіслати це 9 жінкам, яких ви любите. Тільки жінки! Ви не можете його зламати Він дає вам людей, які вам потрібні, щоб допомогти вам, любити вас і зробити вас тим, ким ви повинні бути»*), *«Будь ласка, не переривайте новенну. Це послання любові циркулює з 11 лютого 2007 року і не було порушено»*. Невипадково вживається трізізм *«Це послання любові циркулює з 11 лютого 2007 року і не було порушено»*, адже це твердження подано як загальновідома істина, тим самим змушує адресата дотримуватись правила, щоб бути «як усі». Тут працює маніпулятивна тактика під назвою «Не будь вигнанцем». Маніпулятор використовує слабкість людської психіки, навіюючи думку, що «всі жінки вже надіслали лист, всі вже виконали свою місію та помолились, а Ви залишитесь в меншості, якщо не надішлете лист 9 іншим жінкам».

Актуалізація ситуації психозу з індикатором «брак часу»: *«За 90 хвилин ви отримуєте щось, що вас порадує»*, що мотивує адресата на необхідність надсилання листа – і тоді адресат отримає винагороду.

Висновки та перспективи дослідження. Обмін інформацією за допомогою електронних ресурсів майже повністю витіснив усне спілкування і телефонні розмови, оскільки має низку переваг, таких як швидкість, інформування щодо статусу повідомлень (статус доставлено та прочитано), письмова фіксація важливих даних, можливість вести спілкування в ситуаціях, коли розмова є неможливою. Водночас поряд із перевагами існує також ризик отримати повідомлення зі шкідливим вмістом. Важливо вміти розпізнавати маніпуляцію, щоб вміло протистояти та не піддатись її впливу.

У перспективі плануємо детальніше дослідити листи щастя та виокремити основні методи маніпуляції в них.

Література

1. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 264 с.
2. Бігунова Н. О. Позитивна оцінка як засіб маніпуляції співрозмовником (на матеріалі англомовного літературного художнього дискурсу). *Наук. вісник*. Херсон: ХДУ, 2019. С. 12-18.
3. Гудзь Н. О. Інтернет-дискурс – невід’ємна складова сучасної комунікації. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 4. С. 228-232.
4. Гудзь Н. О. Інтернет-дискурс як новий тип комунікації: структура, мовне оформлення, жанрові формати. Сучасні лінгвістичні студії: навч. посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 61-87.
5. Землякова О. О. Комунікативні характеристики спілкування за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса: МГУ, 2019. № 39. Т. 3. С. 108-110.
6. Калиновський К. Ю., Вовк О. В. Психологія восприяття цвета в соціальної рекламі. Поліграфічні, мультимедійні та web-технології: матеріали Молодіжної школи-семінару V Міжнародної науково-технічної конференції. Харків, 2020. Т2. С. 48-50.
7. Карпа І. Б. Функціональні та прагматичні характеристики інтерактивної віртуальної комунікації (на матеріалі інформаційнодовідкового сервісу Yahoo!Answers): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Херсон, 2010. 22 с.
8. Карпушина М., Чистякова О. Сучасна комунікація: особливості мовлення в мережі інтернет. *Філологічний дискурс*. 2016. Вип. 4. С. 212–221.
9. Кулик Є., Бартош О. Культура віртуального спілкування. Київ, 2018. 65 с.
10. Лукашенко Н. Г. Англомовні інтернет-комунікації: комунікативно-прагматичний та лінгвостилістичний аспекти (на матеріалі форумів з проблематики родинних стосунків): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 254 с.
11. Лянг О. Маніпулятивний вплив у дискурсі комерційної реклами. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Сер.: Філологічні науки. 2010. Вип. 89 (5). С. 303-307.
12. Стефанишин Л.Р., Поліщук Л.К. Основи кольорознавства. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаніка. 2006. 54 с.
13. Столярова М. О. Етикет у віртуальній англомовній комунікації (на матеріалі чат-лайнних сесій): дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2005. 209 с.
14. Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США: дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2017. 551 с.
15. Чванкін С. А. Інформаційні технології у доказуванні в цивільному процесі: теоретичні та практичні аспекти: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2021. 518 с.
16. Herring S.S. Computer-Mediated Discourse. URL: <http://www.let.rug.nl/redeker/herring.pdf>.

17. McLuhan H. M. *Understanding Media: External expansion of a person*. London: Routledge, 1964. 464 p.
18. Dictionary.cambridge. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/chain-letter>.
19. VanArsdale Daniel W. «Chain Letter Evolution». Archived from the original on 19 August 2006. Retrieved 21 August 2006. 1998.

References

1. Batsevich, F. S. (2005), *Linguistic geneology: problems and prospects [Linhivstych-na henolohiia: problemy i perspektyvy]*, LNU named after I. Franko, Lviv, 264 p.
2. Bigunova, N. O. (2019), *Positive evaluation as a means of manipulation of the interlocutor (based on the material of English-language literary and artistic discourse) [Po-zytyvna otsinka yak zasib manipuliatsii spivrozmovnykom (na materiali anhlovmovnoho literaturnoho khudozhnoho dyskursu)]*, Nauk. Visnyk, KSU, Kherson, pp. 12-18.
3. Hudz, N. O. (2013), *Internet discourse is an integral part of modern communication [Internet-dyskurs – nevid’iemna skladova suchasnoyi komunikatsiyi]*, Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University, Issue 4, pp. 228-232.
4. Gudz, N. O. (2015), *Internet discourse as a new type of communication: structure, language design, genre formats [Internet-dyskurs yak novyy typ komunikatsiyi: struktura, movne oformlennya, zhanrovi format]*, Modern Linguistic Studies: Study Guide, Publication of ZhDU named after I. Franko, Zhytomyr, pp. 61-87.
5. Zemlyakova, O. O. (2019), *Communicative characteristics of communication using instant messaging programs [Komunikatyvni kharakterystyky spilkuvannya za dopomohoyu program myttyevoho obminu povidomlen]*, Scientific Bulletin of the International Humanitarian University, MHU, Odesa, No. 39, vol. 3, pp. 108-110.
6. Kalinovsky, K. Yu., Vovk O. V. (2020), *Psychology of color perception in social advertising [Psykhohohiya vospriyatiya tsveta v sotsial'noy reklame]*, Printing, multimedia and web technologies: materials of the Youth School-seminar of the V International Scientific and Technical Conference, Kharkiv, T 2, pp. 48-50.
7. Karpa, I. B. (2010), *Functional and pragmatic characteristics of interactive virtual communication (on the material of the Yahoo! Answers information reference service) [Funktsional’ni ta pragmatychni kharakterystyky interaktyvnoyi virtual’noyi komunikatsiyi (na materi’ali informatsiyno-dovidkovogo servisu Yahoo!Answers)]: autoref. for obtaining sciences. degree of candidate of philological sciences, Kherson, 22 p.*
8. Karpushyna, M., Chistyakova, O. (2016), *Modern communication: peculiarities of broadcasting on the Internet [Suchasna komunikatsiya: osoblyvosti movlennya v merezhi internet]*, Philological discourse, Issue 4, pp. 212–221.
9. Kulyk, E., Bartosh O. (2018), *Culture of virtual communication [Kultura virtualnoho spilkuvannya]*, Kyiv, 65 p.
10. Lukashenko, N. G. (2016), *English-language Internet communications: communicative-pragmatic and linguistic stylistic aspects (based on the material of forums*

- on issues of family relations) [*Anhlomovni internet-komunikatsii: komunikatyvno-prahmatychnyi ta linhvostylistychnyi aspekty (na materialy forumiv z problemaryky rodyynykh stosunkiv)*]: autoref. thesis for obtaining sciences candidate's degree philologist, Kyiv, 254 p.
11. Liang, O. (2010), *Manipulative influence in the discourse of commercial advertising [Manipuliatyvnyi vplyv u dyskursi komertsii noi reklamy]*, Scientific Notes [Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko. Ser.: Philological sciences], Issue 89 (5), pp. 303-307.
 12. Stefanyshyn, L. R., Polishchuk L. K. (2006), *Basics of color science [Osnovy koloroznavstva]*, Carpathian National University named after V. Stefanyka, Ivano-Frankivsk, 54 p.
 13. Stolyarova, M. O. (2005), *Etiquette in virtual English-language communication (on the material of chatline sessions) [Etyket u virtualniy anhlomovniy komunikatsiyi (na materiyali chatlaynovykh sesiy)]*: diss. philol. sciences, Kyiv, 209 p.
 14. Fedorenko, S. V. (2017), *Theory and methodology of formation of humanitarian culture of students of higher educational institutions of the USA [Teoriya i metodyka formuvannya humanitarnoyi kultury studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv SSHA]*: dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, Kyiv, 551 p.
 15. Chvankin S. A. (2021), *Information technologies in evidence in civil proceedings: theoretical and practical aspects [Informatsiyni tekhnolohiyi u dokazuvanni v tsyvilnomu protsesi: teoretychni ta praktychni aspekty]*: dissertation for the degree of Doctor of Law of science, Odesa, 518 p.
 16. Herring, S. S. *Computer-Mediated Discourse*. URL: <http://www.let.rug.nl/redeker/herring.pdf>.
 17. McLuhan, H. M. (1964), *Understanding Media: External expansion of a person*, Routledge, London, 464 p.
 18. Dictionary.cambridge. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/chain-letter>.
 19. VanArsdale, Daniel W. (1998), «*Chain Letter Evolution*». Archived from the original on 19 August 2006. Retrieved 21 August 2006.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ОСВІТЯНИНА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Стаття присвячена актуальному питанню формування мовної особистості освітянина в контексті інформаційного суспільства, зокрема в популярних соціальних мережах, таких як «Facebook», «Instagram», «TicTok». Зосереджено увагу на вивченні взаємозв'язку між поняттями «інформаційне суспільство» і «мовна особистість освітянина», зокрема у статті детально висвітлюється поняття «мовна особистість» та акцентується увага на значимості видалення нового типу особистості - «мовна особистість в інформаційному суспільстві», з'ясовано соціолінгвістичні та психолінгвістичні характеристики мовної особистості в цьому суспільстві та виділено фактори, що впливають на її формування. Між іншим підкреслено складні взаємозв'язки між мовною особистістю та знаннями, які циркулюють в інформаційному просторі.

Важливо зазначити, що особистість формується через мовлення, а також через використання інформації, зокрема із інформаційних соціальних мережу. Завдяки активному використанню соціальних мереж особистість отримує можливість виражати свої думки та ідеї, спілкуватися з іншими користувачами, а також отримує доступ до безлічі інформації. Однак це також несе ризики у вигляді некоректної, недостовірної або недостатньо обґрунтованої інформації, яка може негативно впливати на формування мовної особистості. Постає необхідність розуміння впливу соціальних мереж на формування мовленнєвих настанов, стереотипів та способів комунікації особистості.

Мета статті полягає в дослідженні й обґрунтуванні феномену мовної професійної особистості на прикладі вивчення МО освітянина у мережі, а реалізація її потребує виконання таких завдань: аналіз наукових праць щодо проблем розуміння мовної особистості; вивчення мовної та мовленнєвої поведінки освітянина на основі дослідження його професійної комунікації; характеристика і аналіз професійних мовних текстів (усні і письмові) як продукта мовної діяльності фахівця.

Об'єктом дослідження постає професійна мовна особистість, а **предметом** – мовна особистість освітянина у мережі. Серед методів дослідження можна зазначити: індукції та дедукції; теоретичного узагальнення та моделювання процесу формування професійної компетентності освітянина; порівняльний для аналізу змісту, форм і методів культури професійної мови.

Ключові слова: мовна особистість, інформаційне суспільство, соціолінгвістичні характеристики мовної особистості.

CHARACTERISTICS OF THE EDUCATOR'S LINGUISTIC PERSON EXPRESSION IN THE INFORMATION SOCIETY

The article is dedicated to the relevant issue of shaping the language personality of an educator in the context of the information society, particularly in popular social media platforms such as Facebook, Instagram, and TikTok. The focus is on exploring the relationship between the concepts of «information society» and the «language personality of an educator.» The article provides a detailed elucidation of the concept of «language personality» and emphasizes the significance of identifying a new type of personality - the «language personality in the information society.» Sociolinguistic and psycholinguistic characteristics of the language personality in this society are examined, and factors influencing its formation are identified. It is highlighted that there are intricate interconnections between the language personality and the knowledge circulating in the information space.

It is important to note that the formation of an individual's personality occurs through language usage and the consumption of information, including from social media. The active use of social media platforms provides individuals with the opportunity to express their thoughts and ideas, communicate with other users, and access a vast amount of information. However, it also carries risks in terms of encountering inappropriate, unreliable, or insufficiently substantiated information, which can negatively influence the formation of the language personality. Therefore, understanding the impact of social media on shaping linguistic attitudes, stereotypes, and communication styles of individuals becomes crucial.

The objective of the article is to investigate and justify the phenomenon of the language professional personality by studying the language personality of educators in the online environment. To achieve this, the following tasks are outlined: analyzing scientific works on understanding the language personality, studying the language and communicative behavior of educators based on research into their professional communication, and characterizing and analyzing professional language texts (both oral and written) as products of the language activity of professionals.

The research object is the professional language personality, while the subject is the language personality of educators online. The research methods include induction and deduction, theoretical generalization and modeling of the process of forming the professional competence of educators, and comparative analysis of the content, forms, and methods of the professional language culture.

Key words: language personality, information society, sociolinguistic characteristics of the language personality.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасному світі все більше і більше установ і окремих людей переходять у соціальні мережі, активно взаємодіють у них, створюючи новий тип особистості «мовну особистість освітянина в інформаційному суспільстві». Проблема дослідження мовної особистості саме у інформаційному суспільстві і у соціальних мережах зокрема постає усе чіткіше і чіткіше, з'являються певні напрацювання, проте вони носять досить фрагментарний характер.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні феномену мовної професійної особистості на прикладі вивчення МО освітянина у мережі, а реалізація її потребує виконання таких завдань:

- аналіз наукових праць щодо проблем розуміння мовної особистості;
- вивчення мовної та мовленнєвої поведінки освітянина на основі дослідження його професійної комунікації;
- характеристика і аналіз професійних мовних текстів (усні і письмові) як продукта мовної діяльності фахівця.

Об'єктом дослідження постає професійна мовна особистість, а **предметом** – мовна особистість освітянина у мережі. Серед методів дослідження можна зазначити: індукції та дедукції; теоретичного узагальнення та моделювання процесу формування професійної компетентності освітянина; порівняльний для аналізу змісту, форм і методів культури професійної мови.

Гіпотеза дослідження: професійна МО освітянина реалізується перш за все через освітянський дискурс, який забезпечує виконання повноважень освітян, а мовна поведінка зумовлена особливостями професії, соціальним статусом, а також суспільно-політичним й історико-культурним контекстом.

Аналіз досліджень проблеми. Українські науковці початку XXI століття мають різні погляди на феномен мовної особистості. Ф. Бацевич вважає, що мовна особистість - це особа, яка володіє комплексом здібностей і характеристик, які сприяють створенню й сприйняттю текстів з високим рівнем структурно-мовної складності та точністю відображення дійсності [1, с. 212].

Л. Мацько під мовною особистістю розуміє «узагальнений образ мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здібностей, культури і смаку, мовних традицій і мовної моди» [5, с. 3].

Л. Струганець визначає мовну особистість як особу, яка володіє мовою з високим рівнем володіння, усвідомленою творчою майстерністю, використовує мову в контексті національної культури як її духовне ядро, для самореалізації, самовираження, розвитку своїх інтелектуальних та емоційно-вольових можливостей, а також для соціалізації в суспільстві [1, с. 38].

Особистість, яка володіє мовними знаннями, формує власну мовну свідомість, яку П. Селігей пояснює як «форму свідомості, що охоплює знання, почуття, оцінки й надає відносно мови та мовної дійсності» [1, с. 13].

Словники визначають мовну особистість як носія мови, «який добре володіє системою лінгвістичних знань, репродукує мовленнєву діяльність, має навички ак-

тивної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку. Це мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, виявляє природне бажання повернутися в повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного спілкування літературною мовою» [6, с. 17].

Ґрунтуючись на позиціях українського вченого І. Огієнка, можливо стверджувати, що мовна особистість формується рідною мовою, за посередництвом якої здобути перші відомості про середовище [8, с. 14], а мовець перетворюється на мовну особистість тільки після пізнання психології, культури й етнографії свого народу.

Науковці традиційно розглядають мовну особистість на трьох рівнях: вербально-семантичному, лінгвокогнітивному та мотиваційно-прагматичному, де вербально-семантичний рівень знання мовної особистості охоплює знання про мовні структури, лексичний запас, граматичні правила та семантичні відтінки, відображає здатність особистості до вірного рівня розуміння та використання цієї мови у відповідності до загальноприйнятих норм, лінгвокогнітивний рівень мовної особистості уналежнює когнітивні процеси, пов'язані з розумінням, сприйняттям та обробкою мовної інформації, цей рівень визначає здатність особистості до аналізу, синтезу, планування та оцінки мовленнєвих актів, а мотиваційно-прагматичний рівень мовної особистості охоплює мотивацію та цілі, які викликають вплив на мовну поведінку особистості. Рівень показності особистості до адаптації свого мовлення до комунікативної ситуації, врахування аудиторії, культурних контекстів та інших факторів, що впливають на спілкування, - що дозволяє краще розуміти вплив мови на формування індивіда в суспільстві, а також сприяє розвитку мовної освіти та також вдосконаленню комунікативних навичок.

Додаткове дослідження мовної особистості може включати аналіз впливу нових медіа та інформаційних технологій на формування мовних установ та способів комунікації. Також варто звернути увагу на вплив культурного контексту та соціальних чинників на формування мовної особистості.

Оскільки мовна особистість є динамічною, вона може змінюватися та розвиватися впродовж життя особистості. Дослідження цього процесу може сприяти розумінню та підтримці індивідуального мовного розвитку кожної особистості.

В цілому, наукове вивчення мовної особистості є кроком для розуміння впливу мови на формування та розвиток особистості в сучасному суспільстві. Це сприятиме подальшому вдосконаленню мовної освіти та розвитку мовленнєвих компетенцій у суспільстві.

Характеристики мовної особистості інформаційної доби нині переглянуті. У наявній моделі мовної особистості до мовної, мовленнєвої, комунікативної і соціокультурної компетентності додають компетентність інформаційну – коректне сприйняття інформації, вміння її добирати, аналізувати, систематизувати, продукувати.

Таким чином, вивчення мовної особистості в науковому контексті дозволяє розкрити складність та багатогранність цього явища, а також сприяти розвитку на-

укових підходів до вищої мовної особистості. Дослідження поглядів вчених на різні феномени мовної особистості потрібно збагатити наше розуміння цього явища та розкрити його сутність з різних перспектив.

Виклад основного матеріалу. Проблема дослідження мови Інтернет-спілкування нині надзвичайно актуальна, оскільки інтернет-комунікація породила абсолютно нову віртуальну мовну особистість із трансформованим мовним статусом та неде-термінованими категоріями часу і простору. Сучасний філософ М. Кастельс визна-чає таке явище як «позачасовий час» [13].

Іншими важливими детермінантними ознаками віртуальної комунікації є:

- гіпертекст із чіткою ієрархічною системою, навігацією у вигляді гіперпо-силань, інтерактивними можливостями, нелінійністю, незавершеністю, децентралізацією, множинністю авторства та введенням стосунків «авто-рчитач-співавтор»;
- анонімність, яка спрощує процес спілкування, сприяє легшому встанов-ленню контакту, з іншого – сприяє неконтрольованості змісту викладених матеріалів і розв'язаності в поведінці автора, провокує на звільнення при-хованих рис її особистості, які в реальному житті обмежені психологічними комплексами, причому звільнення це відбувається саме в мовній сфері, бо сама людина існує в Інтернеті, перш за все, в мовній формі;
- фейкова (брехлива) мовної особистості (як вищий вияв анонімності); було зауважено, що у зв'язку з поліваріативність, багатоцентровість, гетерогенність, диференційованість інформаційної соціальної системи впливає на появу «модульної людини», яка здатна швидко змінювати типи діяльності, соціальний та культурний статус тощо [13, 14]. А сама мовна особистість у комунікації у мережі стає гнучкішою, більш децентра-лізованою, із відчутною мозаїчною ідентичністю та нецілісним характе-ром свідомості;
- віртуалізація реальності, що уможлиблює маніпуляцію свідомістю, пере-творює людину на «розірваного» «часткового» суб'єкта, «ретранслятора» повідомлень, наслідком чого стає втрата власного «Я», втрата особистості [3, с. 531];
- наявність внутрішнього діалогу: дистанційованість сучасної особистості від собі подібних (ізолюваність) призводить до внутрішньої вимоги діалогу, як необхідності комунікації;
- масовість багатьма вченими розглядається як адаптаційний механізм із роллю психологічного регулятора в житті суспільства й окремого індивіда [10, с. 35];
- інтерактивність розуміється як можливість не лише користуватися інфор-мацією, а й брати активну участь у процесах вироблення та циркуляції ін-формаційних потоків;
- оперативність;

- прилюдність обміну інформацією, спілкування в реальному часі зумовлюють появу нового стилю – книжно-розмовного (чи усно-писемного) із ознаками спонтанності, розмовності, економія мовних засобів.

Усе це впливає на зміну психології людини і, як наслідок, мовної особистості, а орієнтація на мережеву аудиторію змушує авторів мислити новими категоріями, викладати інформацію стисло, лаконічно. Однак це стосується лише жанрів масової комунікації. Офіційні документи та наукові праці існують як звичайні паперові тексти. Особливої уваги вартий культуромовний і загалом культурний рівень комунікації в мережі. Як зауважив С. Чемеркін [6, с. 234], розмовність актуалізувала в сучасній українській мові потужну хвилю обценної лексики, такі одиниці набули масового характеру, знижуючи загальний культурний рівень користувача чи його культуромовні запити. Відсутність наслідків такого спілкування стала причиною заповнення ненормативними одиницями Інтернет-текстів, нехтування кодифікованою нормою, однобокою тематикою комунікації, здебільшого розважального характеру. Однак толерантне ставлення реципієнта до мови продуцента створює прийнятні умови для такого типу комунікації. Аналізуючи мовно-стилістичні особливості Інтернет-тексту, варто зазначити тенденцію до використання комп'ютерного сленгу (юзер, конект), запозичення значної кількості слів з англійської мови, навіть якщо в українській мові є слово з подібним значенням (коуч, лук, пост, хаб, челендж), інколи додавання українських афіксів до кореня англійського слова: банити, гейтити, клікнути, офлайнвий тощо. Намагання швидко висловитися призводить до свідомого чи не-свідомого ігнорування норм літературної мови мовною особистістю, як-от: велика чи маленька літера, відсутність апострофа чи лапок. Нині дуже популярні та дуже розвинуті клавіатури або ж програми, що мають таку функцію, як автокорекція, однак вона не дає людині самій думати, як правильно писати слово. Негативним є те, що за висловлюванням людини неможливо зрозуміти її емоції. Частково цю проблему вирішують так звані смайли (емотикони, емограми), написання слова чи речення великими літерами, повторення літери чи розділового знака, що допомагає співрозмовникові передати експресивно-емоційне забарвлення висловлень. Потреба в осмисленні цього лінгвістичного факту спричинила появу нового терміна – «письмова вимова».

І мовна комунікація, і мовна особистість в інформаційному суспільстві набули нових характеристик: наявність електронного каналу передання інформації між комунікантами; опосередкованість технічним засобом комунікації, наприклад, комп'ютером; віртуальність, тобто знакова, символічна взаємодія; дистанційність; трансформація часопростору; гіпертекстуальність; багаторівневість; анонімність; заміщений характер спілкування, бо мінімальна кількість інформації про співрозмовника сприяє посиленню уваги до метатексту; добровільність спілкування, адже в будь-який час можна долучитися до нього чи завершити; креативність; креолізованість (поєднання вербальних і невербальних засобів передання інформації: текст, відео, аудіо, малюнки, фото, символи, шрифти); передання невербальних засобів

графічними; взаємопроникнення усного мовлення і писемного викладу; жанрова неоднорідність (чат, форум, блог, сайт тощо); своєрідність етики та етикету (*netiquette* – нетикет).

Аналіз сутності поняття «мовна особистість» перспективний для вивчення і формування мовної особистості засобами української мови, національної культури, системи ціннісно-оцінних орієнтирів (соціально-культурних та морально-етичних) із метою формування професійно досконалого, висококомпетентного, конкурентоспроможного фахівця відповідно до вимог суспільства і ринку праці. Хоч із розвитком Інтернет-технологій змінилися способи передавання й опрацювання інформації, незмінним має залишатися домінування слова в Інтернет-комунікації. І це слово має формувати життєві орієнтири, виховати смак, адже культура мови і мовлення завжди буде індикатором загальної культури та професіоналізму особистості.

Отже, мовна особистість освітянина в цифровому вимірі надзвичайно складний комплекс специфічних мовних здібностей, комунікативних навичок та професійної ідентичності, які проявляються в контексті використання цифрових технологій у навчанні та спілкуванні. А одним із ключових аспектів дослідження є вивчення впливу цифрового середовища на формування та розвиток мовної особистості, зміни комунікаційних практик, використання нових медіаформатів, поширення соціальних мереж та інших онлайн-платформ, які створюють нові виклики та можливості для мовної освіти. Розуміння впливу цифрового виміру на мовну особистість усім освітянам ефективно використовувати цифрові інструменти для навчання, спілкування та професійного зростання.

Особливості мовленнєвої взаємодії в цифровому середовищі вимагають розуміння специфіки мовних жанрів та стилів, адаптації до різних комунікативних ситуацій та аудиторій. Взаємодія через електронні листи, чати, форуми, соціальні мережі та інші цифрові канали має свої особливості, які вимагають від освітян вміння ефективно спілкуватися, адаптуватися до мовних норм та контекстів.

Один із важливих аспектів дослідження розглядає роль цифрових медіа у формуванні мовної ідентичності освітянина. Використання цифрових платформ дозволяє освітянам активно виражати свої думки, досвід та інтереси, а також спілкуватися зі спільнотами, які поділяють подібні цінності та інтереси. Це сприяє формуванню мовної ідентичності та збагаченню мовних компетенцій шляхом взаємодії з різноманітними мовними контекстами та культурами.

Окрім розглянутих характеристик мовної особистості освітянина, цифрові медіа вимагають наступних додаткових (рекомендацій ради ЄС для держслужбовця): цифрова грамотність: здатність ефективно використовувати соціальні мережі та інші цифрові платформи для спілкування, співпраці та навчання, уміння орієнтуватися в соціальних мережах, розуміти їхні правила та норми; цифрова комунікація: ефективна взаємодія з іншими користувачами через писемну форму спілкування (використання адекватної мови соціальних мереж, утримання аудиторії, розуміння та використання мовних жанрів та стилів, а також виявлення культурної та

етичної чутливість у взаємодії з іншими); інформаційна грамотність: уміння критично оцінювати інформацію в соціальних мережах, розрізняти правдиву інформацію від фейкової, уміння шукати та перевіряти джерела інформації, інформаційні ресурси для навчання, дослідження та саморозвитку; цифрова ідентичність: спосіб презентації себе в соціальних мережах і як його сприймають інші користувачі; цифрова безпека: обізнаність щодо цифрових загроз і ризиків, пов'язаних з використанням соціальної мережі, розуміння принципів конфіденційності, приватності та безпеки в цифровому середовищі, а також уміння захищати свої особисті дані та інформацію від несанкціонованого доступу; соціокультурна мережева компетентність: освітянин повинен мати розуміння культурних відмінностей і розмаїття в соціальних мережах. Він має бути свідомим та поважати різні культурні норми, цінності та погляди, а також вміти ефективно спілкуватися з людьми різних культур та мов; соціальна взаємодія: спілкування, співпраці та колективної роботи в соціальних мережах.

Проте інформаційна доба вносить у визначення мовної особистості певні специфічні корективи: різке зростання обсягів інформації, яку має опрацювати сам мовець (сприйняти, систематизувати, проаналізувати тощо) та надзвичайно активне використання нових засобів спілкування – електронної пошти, форумів, чатів та ін., які чинять серйозний вплив на зміст і форму спілкування, що відбивається в формуванні психосоціального мовця, який у професійній діяльності й особистісному спілкуванні все більше надає перевагу сучасним технологіям опрацювання інформації.

У літературі відзначено, що у суспільстві, яке ґрунтується лише на інформації, живе нова людина – Людина інформації (*homo informaticus*) – оригінальна комунікаційна модель, що є продуктом інформаційного суспільства, до моделі якої вже входять мовна, мовленнєва, комунікативна, соціолінгвістична компетенції, настав час додати й інформаційну. Записи в соціальних мережах, на наш погляд, є окремими жанрами публічного дискурсу.

Останнє десятиліття XXI століття відзначає стрімкий розвиток соціальних мереж, зокрема Facebook, Twitter, LinkedIn, Instagram, TikTok із обов'язовою наявністю сторінок не тільки приватних особ, аде й офіційних установ, завдяки чому можуть поширювати власні ідеї та погляди. Найбільшою одиницею мовленнєвої діяльності соціальних мереж є мовленнєва подія (стаття, інтерв'ю, лекція, семінарське заняття, урок у школі тощо). Здається, що всі умови були створені для розвитку особистості нового типу - «інфолюдини», яка характеризується інтелектом та знаннями. Однак, так само як будь-яка інша людина, *homo informaticus* повинен розвивати такі якості, як духовність, соціальність, моральність та реальність. Тому важливо знайти баланс між інформаційними технологіями та цінностями гуманізму.

У соціолінгвістичному аспекті на перший план висувається поняття модельної особистості – типового представника своєї соціальної групи, який ідентифікується за специфічними характеристиками вербальної та невербальної поведінки, пов'язаної з його ціннісними установками [14]. Зараз ми можемо такою моделлю назвати користувача комп'ютерних технологій.

Освітнянин під час виконання своїх безпосередніх обов'язків виступає в різних комунікативних ролях і складає різні тексти: веде ділове листування, формує тексти уроків, лекцій, статей, спілкується з іншими працівниками освіти та громадянами різного рівня культури. Недотримання та порушення освітянина мовних норм може стати причиною непорозуміння, викликати заперечну реакцію у співрозмовника і негативно позначитися на його подальшій кар'єрі. Крім того, освітянин має бути й оратором, а уміння правильно, ясно й чітко літературною мовою висловити свої думки, володіння мистецтвом публічної мови, які визначають його рейтинг і сприяють професійному й особистому становленню, є складовими іміджу освітянина. Кожна мовна особистість вибирає саме ті мовні засоби, які відображають її життєву позицію, її життєве кредо. Незважаючи на те, що мова освіти є досить формалізованим текстом, вона передбачає певний ступінь свободи. Вибір лексичних одиниць свідчить про комунікативну компетенцію мовця. Мова освітянина демонструє вміння мовця управляти комунікативним процесом, запобігати конфлікту, пом'якшувати реакцію співрозмовників, здійснювати управлінські процеси. Граматико-семантичний рівень, або граматикон, як і лексикон, відкриває доступ до «моделі світу» суб'єкта.

Професійний образ світу конкретного індивіда є твірним від більш масштабного явища – професійної картини світу [14]. На мовну детермінацію професійної картини світу вказують прислів'я та приказки, які відповідають тим чи іншим професійним нормам, правилам, якостям. Зазначений взаємозв'язок мови і професійної картини світу дозволяє стверджувати, що професійний дискурс, включаючи професійні смисли, необхідні і прийняті на рівні всієї спільності і не маючи яскраво вираженого індивідуального контексту, є мовним відбитком професійної картини світу. Отже, професійний образ світу суб'єкта як індивідуальний дериват професійної картини світу формується у процесі професійного спілкування і професійної діяльності.

Мовну поведінку освітянина і його мовні компетенції умовно можна розглядати на двох рівнях: індивідуальному та колективному. Проте кожна індивідуальна мовна поведінка реалізується в певному соціумі (макроколектив: суспільство, нація, етнос, етномовна спільнота тощо, мікроколектив: навчальний заклад, робота, вулиця, сім'я). Значною мірою колективна мовна поведінка – це сукупність і взаємодія мовної поведінки індивідів. Сукупність мовної поведінки індивідів є основою мовного середовища, однак і саме мовне середовище корелює індивідуальну мовну поведінку [14]. Для того, щоб досягти значних успіхів у кар'єрі та створити позитивний імідж мовної особистості [4].

В українських лінгвістичних дослідженнях останнього десятиріччя поняття мовна поведінка пов'язане найчастіше безпосередньо із практикою вибору мовного коду і перебуває у взаємодії з поняттями мовна стійкість, мовна свідомість, мовна лояльність, перемикання кодів, змішування кодів, інтерференція, білінгвізм, полілінгвізм, мовна ситуація, мовна компетенція, міжмовні контакти тощо [6, с. 29]. Соціолінгвістичні параметри мовної поведінки поділяють на два види – виявлення через мовну практику (повсякденне спілкування, вибір мови освіти, вибір мови ін-

формації, рівень мовної компетенції тощо) та через ставлення до мови (рідна мова, мова як суспільна цінність, мова як символ, етнічна мова, престижна мова, мова як ознака індивідуалізації особи тощо). Саме за цими критеріями мовна поведінка віддзеркалює рівень мовної свідомості суб'єкта. Перебуваючи у спільному полі мовної діяльності, ці соціолінгвістичні категорії перетинаються лише частково: коли мовний вибір відповідає принципам і засадам, на яких побудована мовна свідомість мовця. Мовна свідомість кожного формується у зв'язку з мовним довкіллям, мовною ситуацією, мовними пріоритетами в суспільстві, і мовна поведінка індивідуума є індикатором збалансованості його стану мовної свідомості з мовною дійсністю. Мовна свідомість формується в суспільній інституції: сім'ї, навчально-виховному закладі, спонтанному мовному середовищі (сфера обслуговування, транспорт тощо), під впливом засобів масової комунікації, мовного ландшафту тощо. Одні з цих чинників впливають опосередковано як вияв планового мовного виховання, інші – спонтанно: чую / бачу – (аналізую) – наслідую. Таким чином, мовна поведінка особи детермінована надіндивідуальними чинниками, «вона узалежнена від панівної матриці соціогрупової динаміки», є продуктом «колективного програмування свідомості» [14]. Не одномірним є також психічний склад людини. Важливою частиною його є уява, вона «розвинена настільки, що фактично живемо водночас у двох вимірах, у двох реальностях – справжній та уявній. Уявлюваний світ значною мірою визначає нашу поведінку» [14]. І мовну, зокрема. Тому мовна поведінка в соціолінгвістичному вимірі – це не тільки мовна практика, що часто зумовлена соціальним чи мовним середовищем і відповідно є рольовим вибором мови, а й мовна ідентифікація, що виявляється через ставлення до мови, найпоширенішими виявами якого є етномовна самоідентифікація та мовна орієнтація, що зазвичай є визначальними при виборі мови як рідної. Саме в цьому вияві мовної поведінки «мовна свідомість постає як сукупність культурно й соціально зумовлених установок щодо мови, які відбивають колективні ціннісні орієнтації» [6, с. 31] і є рушієм до зміни у мовній практиці особи. Характеризуючи мовну поведінку як категорію соціолінгвістики, О. Михальчук зазначає: «Мовна поведінка – це вибір мовного коду, що виявляється через мовну діяльність або соціально вмотивовані зміни в мовній свідомості окремого носія чи мовної групи і зумовлений системою взаємопов'язаних соціальних, правових, психологічних і соціокультурних чинників, які є визначальними у стосунках мова і людина, мова і спільнота, мова і суспільство» [6, с. 37].

Досить часто поняття мовна поведінка спрощують, визначаючи її як всю сукупність мовленнєвих дій і їх форм, що розглядаються насамперед у соціально-комунікативному аспекті. Для управління найчастіше їх зводять до мовленнєвих дій, які він виконує у професійному діловому спілкуванні. При цьому підкреслюють соціальні ролі, в яких виявляються управлінці і які передбачені видами їх контактів з іншими людьми: «виробник»-«споживач»; «продавець»-«покупець»; «клієнт»-«замовник»; «керівник»-«підлеглий». [7]. Кожна із соціальних ролей вимагає особливого типу мовної поведінки. З виникненням нових економічних відносин ці типи мовної поведінки змінилися.

Директивні мовленнєві акти залишилися в діловому спілкуванні в жанрах організаційно-розпорядчої документації: наказах, постановах, розпорядженнях.

Ділове спілкування має будуватися на принципах кооперації, урахування взаємних інтересів, паритету і рівності в ієрархічних відносинах. Не адміністрування, а відкритість для контакту і стимулювання підлеглих, не протиставлення інтересів, а прагнення до виявлення спільності інтересів і пошуку консенсусного рішення – основа мовної поведінки сучасної ділової людини.

Когнітивний аспект мовної особистості як ступінь пізнання людиною світу через мову визначає наявність різних типів спеціальних одиниць: номенів (урок, лекція, контроль,); власне термінів (ономастика, корінь); певних морфо-синтаксичних та лексикофразеологічних моделей (вікно) (власні записи). Особливість третього рівня моделі мовної особистості зумовлена її трансформованістю, варіативністю. Формування набору готовностей визначається далеко не суб'єктивними характеристиками та психологічними факторами, а передусім соціальними умовами та відповідними ролями мовної особистості [11, с. 125].

Специфіка професії освітянина, пов'язана з активною мовною практикою, робить актуальним виявлення асиметрії узусу і норми статусноорієнтованої мовної поведінки і проведення аналізу професійного мовлення чиновника.

Дійсно, освітянин – представник держави, від імені якого він здійснює свої посадові обов'язки, спілкуючись державною мовою країни, мовна культура для нього є важливою складовою професійної компетентності. Від рівня культури освітянина, в тому числі мовної, залежить репутація установи, в якій він працює, і авторитет органів освіти в цілому. Аналіз мовної особистості освітянина – не тільки важлива мовна, а й суспільна проблема, особливо у контексті сучасного стану мовної культури суспільства. Аналіз лінгвокогнітивного рівня в структурі мовної особистості освітянина свідчить про те, що він теж має яскраво виражену тенденцію до стандартизації. У професійному тезаурусі освітян кристалізуються роздуми про ставлення суспільства до освіти, які порівнюються з їх власним визначенням свого місця в сучасному житті.

Висновки і перспективи дослідження. Мовна особистість освітянина – це не просто особистість професіонала із характерною комунікативною замкнутістю та адресністю. Варто зазначити, що професійну мову освітянина відрізняє суспільно комунікативна значимість, обумовлена функціями освітянина: це мова, яку використовує освіта.

Мова – це потужне знаряддя в ідеологічному забезпеченні діяльності освітнього процесу та в формування освітньої ідеології. Сучасний соціум як глобальна комунікаційна система не лише продукує великий обсяг інформації, але й надає можливість брати активну участь у процесах обігу інформаційних потоків.

Глобалізація і розвиток сучасних технологій спричинили виникнення нового типу комунікації і цілком своєрідного тексту, сформувавши новий тип особистості – віртуальної, чії параметри і специфіка детермінуються технічними особливостями мережі, які принципово спростили процедуру обігу інформації, знизилися витрати

на це, розширивши когнітивні й комунікативні можливості особистості (здобуття нової (об'єктивної) інформації, індивідуальне творення інфопростору безвідносно до часопростору). Мовна особистість зіткнулася із низкою проблем:

- анонімність і дистантність значно полегшують встановлення контактів, проте призводить до нової проблеми: постійної потреби підтримування уваги, що провокує комунікативне новаторство, оригінальну мовотворчість, а письмовий вид висловлювання підсвідомо впливає на прагнення автора уникати граматичних, пунктуаційних або стилістичних помилок у своєму мовленні;
- погіршення стану здоров'я, дезорієнтація у часопросторі;
- перевірка грамотності комп'ютерними програмами знижує навички грамотного письма, надвеликий об'єм інформації перевантажує людський мозок, призводить до його перезбудження і розгубленості;
- анонімність – сприяє втраті контролю над висловленням, зниженню загальної культури мовця, дистанційна форма спілкування породжує відчуження, спроба швидко висловитися призводить до помилок або взагалі заміщення слова символом чи абрєвіатурою (поява уснописемного стилю), що не могло не відбитися на мисленні людини, викликавши незворотні зміни в психіці – зниження спроможності вербального вираження і сприйняття;
- відкритість не тільки для своєї культури, а й для інших культур;
- вдосконаленню професійних навичок та створення інтернет-стилю, що знаходить як навчально-методичну, так і практичну обумовленість виховання здатної до адекватного міжкультурного і монокультурного спілкування особистості;
- проблема інформаційної безпеки, зокрема захищеності інформаційного середовища, а також проблему захисту прав людини на отримання об'єктивної інформації;
- проблеми оброблення інформації: розрізнена інформація створює хаос і деструкцію людської свідомості.

Отже, перед особистістю постає вибір: використовувати інтернет-мережу як розвагу або за її допомогою ставати освіченішим, що напряму залежить від виховання й соціального оточення людини, рівня сформованості в неї уміння шукати й відбирати інформацію. Простір інтернету створює унікальну територію для саморепрезентування та реалізації віртуальної особистості, форматуєчи і змінюєчи її мовний статус, надаючи їй нових вимірів. Мовна особистість, існуючи в умовах поліекранності та гіпертекстуальності, набуває унікальної властивості – існуванню у взаємовиключному і взаємозумовленому поєднанні свого індивідуального суверенітету і творчого розчинення у світовому просторі. Таке позиціювання визначає і нове мовне самовираження, у процесі якого мовна особистість реалізує своє прагнення до публічності, залишаючись анонімною. Тож змінюються способи комунікації, що своєю чергою суттєво впливає на мову.

Отже, враховуючи всі ці аспекти, необхідно активно розвивати медіа- та мовленнєві компетенції, сприяти формуванню мовної особистості, здатної адаптувати-

ся до швидкозмінних умов інформаційного суспільства. Це можна зробити через введення спеціальної навчальної програми, підтримки критичного мислення.

Література

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія 2004. 344 с.
2. *Давидова В.* Фактори формування національної мовної особистості. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/158553638.pdf>
3. *Куцепал С. В.* Комунікація та діалог у контексті освітніх викликів сучасності. *Гілея*, 2012. Вип. 66. С. 38-45.
4. *Мазелова О. В.* Еволюція поняття «мовна особистість» у сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 48. 360 с.
5. *Мацько Л.* Аспекти мовної особистості у перспективі педагогічного дискурсу. *Дивослово*. 2006. № 7. С. 2-4.
6. *Михальчук О.* Мовна поведінка» як категорія української соціолінгвістики. *Мова і суспільство*. 2014. Вип. 5. С. 28-39.
7. Мовленнева культура державного службовця. URL: <http://www.vaas.gov.ua/news/movlennneva-kulturaderzhavnogo-sluzhbovcya/>
8. *Огієнко І.* (*митрополит Іларіон*). Рідна мова / [Упоряд., авт. передмови та коментарів М.С.Тимошик]. Київ: Наша культура і наука, 2010. 436 с.
9. *Скотній В. Г.* Філософія освіти: Екзистенція ірраціонального у раціональному. Дрогобич: Вимір, 2004. 347 с.
10. *Тищенко О.* Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта. *Дивослово*. 2011. № 12. С. 35-39.
11. *Чаус С. В.* Можливості вияву мовної особистості в умовах ритуалізованого дискурсу (на матеріалі судового мовлення Нюрнберзького процесу). *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ*. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. Вип. 30. 2015. С. 125-130.
12. *Чемеркін С.* Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ, 2009. 240 с.
13. *Castells M.* Communication Power. Oxford University Press. 2009. 502 pp.
14. *Northouse P. G.* Leadership: Theory and Practice. Los Angeles: Sage. 2022. 495 pp.

References

1. *Bacevich, F. S.* (2004), *Basics of communicative linguistics [Fundamentals of communicative linguistics]*, Kyiv, 344 p.
2. *Davidova, V.* *Factors of Formation of National Linguistic Personality [Faktry formuvannya natsional'noyi movnoyi osobystosti]*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/158553638.pdf>
3. *Kutsepal, S. V.* (2012), *Communication and Dialogue in the Context of Educational Challenges of the Present [Komunikatsiya ta dialoh u konteksti osvitynikh vyklykiv suchasnosti]*, Kyiv. pp. 38-45.

4. Mazepova, O. V. (2014), *Evolution of the Concept of «Linguistic Personality» in Contemporary Linguistic Research. Language and Conceptual World [Evolyutsiya ponyattya «movna osobystist» u suchasnykh linhvistychnykh doslidzhennyakh. Movi i konseptual'ni kartyny svitu]*, 360 p.
5. Mats'ko, L. (2006), *Aspects of Linguistic Personality in the Perspective of Pedagogical Discourse [Aspekty movnoyi osobystosti u perspectiveki pedahohichnoho dyskursu]*, Dyvoslovo, No. 7, pp. 2-4.
6. Mykhalychuk, O. (2014), *Language Behavior as a Category of Ukrainian Sociolinguistics. Language and Society [Movna povedinka yak katehoriya ukrayins'koyi sotsiolinhvistyky]*, Mova i suspil'stvo, Issue. 5, pp. 28-39.
7. *Contemporary Linguistic Research. Language and Conceptual World [Movlennyyeva kultura derzhavnoho sluzhbovtsya]*. URL. <http://www.vaas.gov.ua/news/movlennyyeva-kulturaderzhavnogo-sluzhbovcya/>
8. Ohienko, I. (metropolitan Ilarion) (2010), *Native language [Ridna mova] / [Uporyad., avt. peredmovy ta kommentariv M.S. Tymoshyk]*, Nasha kultura i nauka, Kyiv, 436 p.
9. Skotniy, V. H. (2004), *Language of Internet Communication: Style, Norm, Education. [Filosofii osvity: Ekzystentsiya irrational'noho u ratsional'nomu]*, Vymir, Drohobych, 347 p.
10. Tyshchenko, O. (2011), *Language of Internet Communication: Style, Norm, Education. [Mova internet-spilkuvannya: styl', norma, osvita]*. Dyvoslovo, No. 12, pp. 35–39.
11. Chaus, S. V. (2015), *Possibilities of Manifesting Linguistic Personality in the Conditions of Ritualized Discourse (Based on the Material of Nuremberg Trial Discourse) [Mozhlyvosti vyjavu movnoyi osobystosti v umovakh rytyalizovanoho dyskursu (na materialy sudovoho movlennya Nyurberz'koho protsesu)]*, Scientific Bulletin of the UNESCO Department of KNLU. Series Philology. Pedagogy. Psychology, Issue 30, 2015, pp. 125-130.
12. Chemerkin, S. (2009), *Ukrainian Language on the Internet: Extra-linguistic and Intra-structural Processes [Ukrayins'ka mova v Interneti: pozamovni ta vnutrishnostukturni protsesy]*. Kyiv,. 240 p.
13. Castells, M. (2009), *Communication Power*. Oxford University Press, 502 p.
14. Northouse, P. G. (2022), *Leadership: Theory and Practice*, Sage, Los Angeles, 495 p.

О. В. Черноус,*канд. філол. наук, доц.,**Кропивницький інститут державного та муніципального управління,
завідувачка кафедри загальної підготовки та соціальної роботи*

ВПЛИВ АНТРОПОНІМІВ (ПОГЛЯД ПСИХІАТРІВ ТА ПСИХОЛОГІВ КІНЦЯ ХІХ СТ. – ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

Пропонована наукова розвідка має на меті проаналізувати наукову спадщину психіатрів, психологів кінця ХІХ – початку ХХ ст., у фокусі уваги яких перебували випадки нав'язливого потягу або неконтрольованого страху щодо антропонімів, різноманітні емоційні реакції, викликані антропонімами, ситуації впливу особових імен та прізвищ на поведінку носія. Об'єктом дослідження є антропоніми як базові складники онімної системи; предметом дослідження – вплив антропонімів на різні аспекти життя носія на основі випадків, описаних у наукових працях психіатрів, психологів кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. З-поміж методів здебільшого послуговуємося методом аналізу наукової літератури, а також описовим і порівняльним. У результаті аналізу описаної в наукових розвідках консультативної практики психіатрів кінця ХІХ ст. було виявлено антропоніми в новому світлі – як предмет ірраціональної пристрасті (ономатоманія) або страху (ономатофобія). Небажані думки про імена, на переконання тодішніх лікарів, мали істотний негативний вплив на повсякденне життя їхніх пацієнтів, утім їхні сучасні колеги висловлюють сумніви щодо такого потенціалу антропонімів. У наступні роки дедалі частіше описуються дивні зв'язки між антропонімами та носіями, що в той чи той спосіб впливали на їхню поведінку: носії наслідували якості чи характер, «закладений» в імені або, навпаки, намагалися цілковито викреслити антропонім з пам'яті. У колі наукових проблем постають питання навмисної трансформації антропонімів задля розв'язання професійних чи побутових проблем, глибинні мотиви номінаторів, що впливають на їхній вибір імені для немовляти, а також механізм забування власних назв. У новому ракурсі постають імена, здатні викликати потужні асоціації, у такий спосіб впливаючи на різні аспекти життя носія, а також слугувати засобом маніпуляцій під час комунікації, демонструючи повагу чи зневагу до їхнього носія. Заслужують також на увагу спроби психологів дати відповідь на питання щодо можливої кореляції імені та особистісних характеристик носія. У дослідженнях 20-х років на основі зібраних попередниками випадків несвідомого впливу імені на поведінку носія були запропоновані три категорії, де такий вплив є найбільш помітним: загальний вплив на характер і поведінку, професійну сферу, а також особисті стосунки.

Ключові слова: антропонім, ономатоманія, ономатофобія, вплив на поведінку, носій імені.

O. V. Chornous,
*PhD in Philology, Assistant Professor,
Kropyvnytskyi Institute of State and Municipal Governance,
Head of Department of General Training and Social Work*

THE INFLUENCE OF ANTHROPONYMS (PERSPECTIVES FROM PSYCHIATRISTS AND PSYCHOLOGISTS IN THE LATE 19TH TO EARLY 20TH CENTURY)

The aim of this scientific research is to analyze the contributions of psychiatrists and psychologists from the late nineteenth and early twentieth centuries who focused on cases of obsessive attraction or uncontrollable fear related to personal names. The study examines the emotional reactions caused by personal names and surnames, as well as the influence of names on the behavior of individuals. The research focuses on anthroponyms as fundamental components of the naming system, exploring their impact on various aspects of individuals' lives based on the cases described in the scientific works of psychiatrists and psychologists from that time period. Through an analysis of the counseling practices of late nineteenth-century psychiatrists, anthroponyms were reevaluated as subjects of irrational passion (onomatomania) or fear (onomatophobia). Undesirable thoughts related to names were believed to significantly affect the daily lives of patients during that era, although contemporary colleagues express doubts regarding this potential influence of anthroponyms. Subsequent studies documented intriguing connections between personal names and the behavior of their bearers: some individuals emulated the qualities associated with their names, while others sought to erase their anthroponyms from memory entirely. The research explores topics such as intentional transformations of anthroponyms to solve professional or personal problems, motives of namers influencing their choices for baby names, and the mechanisms behind forgetting personal names. This new perspective highlights how certain names can evoke powerful associations that influence various aspects of an individual's life and can be used as tools of manipulation in communication, conveying respect or disrespect for the bearer. Additionally, psychologists have attempted to address the question of a possible correlation between a person's name and their personal characteristics. Based on cases of unconscious name influence on behavior, it was proposed three categories where such influence is most notable: general influence on character and behavior, professional sphere, and personal relationships.

Key words: anthroponym, onomatomania, onomatophobia, influence on behavior, name bearer.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. За спостереженням А. Загнітка, однією з особливостей сучасної науки, зокрема лінгвістики, є прагнення встигнути охопити й осмислити якомога більше нових явищ або тих, що постали в іншому світлі завдяки появі новітніх методів дослідження [1, с. 169]. Утім, як спра-

ведливо зазначає дослідник, високий темп опрацювання іноді може призвести до того, що питання, які не знайшли негайного розв'язання, на довгий час лишаються поза увагою. Таким в україністиці видається психолінгвістичний підхід до вивчення власних назв, зокрема антропонімів, інтенсивність застосування якого наразі можна вважати недостатньою.

Натомість в європейському та американському дослідницькому просторі студіювання психолінгвістичного потенціалу пропріальної лексики має тривалу традицію, попри те, що наукові пошуки так само супроводжувалися багатьма труднощами, зумовленими специфікою психолінгвістики як синтетичної науки. Так, за спостереженням психоаналітикині І. Флюгел, імена довгий час завдяки своїй здатності вказувати або символізувати певних осіб потрапляли до сфери інтересів філологів та істориків, тоді як важливе значення в психічному житті людини й навіть непомітний вплив на поведінку носія частіше оминалися [13]. І навіть з посиленням уваги до цього аспекту подекуди виникали непорозуміння через розбіжності в поглядах на мову представників різних галузей: «Лінгвісти більше цікавляться тим, що можна сказати, аніж тим, що насправді говорять люди, і це дратує психологів, тоді як останні наполягають на підкріпленні інтуїції об'єктивними доказами, що своєю чергою дратує лінгвістів» [21, с. 321]. Інакше кажучи, мовознавці тримали в полі зору мовну здатність, структуру, а психологи зосереджувалися на мовній активності, функції [2, с. 11]. У контексті ономастики спектр досліджень охоплював етимологію, варіативність антропонімів, їхні структурні та функціональні особливості, вплив суспільства тощо, тобто ономасти торкалися переважно свідомих і зовнішніх процесів, пов'язаних з антропонімами, тоді як підсвідомі та внутрішні процеси (психологічний вимір) лишалися за психологами. На сучасному етапі ситуація кардинально змінилася завдяки когнітивній науці, однак чимало перших спостережень психологів, психоаналітиків, психіатрів щодо важливого значення антропонімів у психічному житті людини так і не постали повною мірою предметом спеціального дослідження у вітчизняній лінгвістиці. Саме з цієї причини вважаємо за необхідне проаналізувати наукову спадщину психіатрів, психологів кінця XIX – початку XX ст., у фокусі уваги яких перебували випадки нав'язливого потягу або неконтрольованого страху щодо антропонімів, різноманітні емоційні реакції, викликані антропонімами, ситуації впливу особових імен та прізвищ на поведінку носія, що і є нашою **метою**.

Для реалізації поставленої мети вважаємо за необхідне виконати такі **завдання**: 1) проаналізувати наукові розвідки психіатрів кінця XIX ст. та на їхній основі окреслити поняття ономотоманії та ономотофобії, описати можливий вплив цих хворобливих станів на повсякденне життя людини; 2) схарактеризувати описані психологами та психіатрами на початку XX ст. випадки впливу імені на поведінку носія, різного типу емоційні реакції, викликані антропонімами, та відповідні наслідки; 3) простежити розвиток гіпотез щодо кореляції імені та особистісних характеристик носія, оприлюднених в наукових статтях початку XX ст.; 4) на основі описаних у зарубіжних джерелах спостереженнях означити сфери впливу антропонімів.

Об'єкт дослідження – антропоніми як базові складники онімної системи; **предмет дослідження** – вплив антропонімів на різні аспекти життя носія на основі випадків, описаних у наукових працях психіатрів, психологів кінця XIX ст. – початку XX ст.

У пропонованій роботі послуговуємося **методом** аналізу наукової літератури для виявлення випадків впливу антропонімів на носіїв, емоційних реакцій, спостережених психіатрами, психологами кінця XIX – початку XX ст., а також лексикографічних джерел – для уточнення понять ономотоманії та ономотофобії; описовим методом для ілюстрації теоретичних положень випадками з практичної діяльності тодішніх фахівців з психічного здоров'я; порівняльним методом для фіксації напрямів наукових спостережень щодо впливу антропонімів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній розширено уявлення про вплив антропонімів на різні аспекти життя носіїв, спостережені та описані в наукових розвідках психіатрами, психологами кінця XIX – початку XX ст. **Теоретична цінність** дослідження вбачається в поглибленні наукових знань про антропоніми як базові складники онімної системи. **Практичне значення** одержаних результатів виявляється в тому, що окремі висновки стануть при нагоді в дослідженнях антропонімів у психолінгвістичному аспекті.

Аналіз досліджень проблеми. Випадки впливу антропонімів на життя носії неодноразово були предметом наукового дослідження як до означеного в пропонованій статті хронологічного періоду, так і пізніше. Наприклад, у XIX ст. різні аспекти впливу власних назв студіювали Дж. Бренд, Р. Вотлі, І. Дізраелі, І. Занґвілл та ін. Зокрема, ще в 1836 р. автор з ініціалом Н., цитуючи рядки В. Шекспіра про ім'я, стверджував, що «їхній вплив відчувається в усі часи й за будь-яких обставин. У війні та мирі – у моралі, літературі та релігії – у світі моди – і насамперед у політиці...» [15, с. 549]. Ця думка лишалася актуальною й на наприкінці століття, коли вже інший дослідник І. Занґвілл резюмував: «наші імена керують нашими долями точніше, ніж зірки, бо вони не є безглуздим набором складів, а мають глибокий зв'язок з історією та способом життя наших предків» [32, с. 219]. Останнє твердження було неодноразово обґрунтовано в наукових працях вітчизняних (Ю. Карпенко, Р. Керста, С. Панцьо, Ю. Редько, М. Худаш, П. Чучка та ін.) та зарубіжних ономастів (В. Бланар, М. Кнаппова, К. Рімут, Р. Шрамек, В. ван Лангендок та ін.). Водночас психолінгвістичний аспект антропонімів, зокрема їх значення в психічному житті людини наразі потребує більш ґрунтовного студіювання.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XIX ст. знані французькі психіатри Ж.-М. Шарко і В. Маньян звернули увагу на особливу значущість, яку антропоніми набували для деяких з їхніх пацієнтів: хворі відчували просто неймовірні страждання, зокрема фізичні, коли не могли пригадати ім'я іншої людини [7, с. 159–165]. При цьому лінгвальні (як-от, етимологія, структура, уживаність) чи позалінгвальні (стать, етнічна належність носія) характеристики не мали жодної ваги: це могло бути будь-яке ім'я, наприклад, давнього знайомого або близького товариша, чи взагалі незнайомої дівчинки з трагічної історії, випадково прочитаної в газеті. Охоплені неперере-

борним бажанням тримати в пам'яті ті чи ті наймення, хворі вдавалися до записів, класифікували антропоніми за алфавітом, категоріями носіїв, використовували спеціальні позначки для ідентифікації імен членів родини та осіб з кола друзів.

Характеризуючи цей розлад, Ж. М. Шарко і В. Маньян оперують терміном «ономатоманія» [там само, с. 159–165], утвореним поєднанням грецьких слів «онома» – ім'я, назва та «маніа» – безумство, захоплення, а знаний німецький психіатр, розробник класифікації психічних захворювань Е. Крепелін називає цей стан «страсть къ именамъ» [3, с. 208]. Його колега Р. Арндт використовує поняття «name madness», тобто божевілля імен [10, с. 89]. Принагідно зауважимо, що сучасні лексикографічні праці (Farlex Partner Medical Dictionary; Medical Dictionary for the Health Professions and Nursing; Collins Dictionary of Medicine; Miller-Keane Encyclopedia and Dictionary of Medicine, Nursing, and Allied Health) [26] та деякі наукові статті [22, с. 110; 18] й нині послуговуються авторським терміном «ономатоманія» на позначення «неконтрольованого або нав'язливого вторгнення власної назви або слова в чийсь думки» (Macmillan Dictionary of Psychology) [30, с. 291]. Тривалі спостереження виявили, що хвороба супроводжується одержимістю іменем і потребою його багаторазового повторення, страхом забути й тривожними пошуками в пам'яті, наданням лексемам зловісного чи, навпаки, захисного значення, і навіть погіршенням здоров'я [20, с. 3]. Такі думки виразно домінують над іншими, а також мають небажаний характер, адже людина всупереч своїм звичкам чи волі змушена тримати у фокусі ті чи ті лексеми [31, с. 180].

Ще один вияв нав'язливого потягу до антропонімів інтерпретує в 1895 р. у дисертаційному дослідженні з психології асоціацій німецько-американський психіатр Г. Ашаффенбург: пацієнт під час маніакального збудження, згадуючи знайомих у нескінченній біографії, настільки захопився, що записав їхні імена одне за одним у кількості 589 одиниць [6, с. 326]. Це було абсолютно беззмістовне й непов'язане між собою нагромадження антропонімів, що іноді переривалося лайливими словами на адресу носія імені чи вказівкою на його місце проживання. Автор уналежнює більшість із цих назв до категорії звукових асоціацій, а також підсумовує, що граматична форма не має жодного значення.

З попередніми виразно контрастує випадок, описаний у 1894 р. британським експертом з психічних захворювань Д. А. Тьюком: читання книги або газети раптово викликало в пацієнтки огиду та роздратування кожного разу, коли вона натрапляла на складне слово, частина якого була репрезентована конкретним чоловічим ім'ям [31, с. 189]. Докладний аналіз допоміг досліднику виявити в основі такої неприязні до антропоніма глибокі почуття відрази до його носія. І хоч ця людина вже давно відійшла в засвіти, емоційна реакція на ім'я лишалася надзвичайно інтенсивною. У науковій літературі такий ірраціональний страх почути певне слово чи ім'я відомий під назвою «ономатофобія» [27], що поєднує дві грецькі лексеми: «onomatos» – ім'я, назва, слово та «phobos» – огида, страх [12]. Утім наразі функціонує ще один, на наш погляд, більш конкретизований стосовно особових імен термін «номатофобія» [24], що тлумачиться як страх називати людину або звертатися до неї на ім'я.

Протягом кількох наступних років були описані нові випадки, пов'язані з іменами [28, с. 530]. Наведені приклади, безперечно, ілюструють медичні явища, однак водночас дають змогу побачити антропоніми в новому світлі – як предмет ірраціональної пристрасті або страху.

У цьому контексті закономірно постає питання про вплив ономотоманії та ономатофобії на повсякденне життя людини. Ж. М. Шарко і В. Маньян, описуючи одержимість іменем понад століття тому, констатували істотні зміни в поведінці клієнтів: виснажені нав'язливими думками, вони не мали спокою ні вдень, ні вночі, часто почувалися змушеними обмежити спілкування з іншими людьми, шукали усамітнення [7, с. 160, 164]. Натомість інші фахівці мали нагоду працювати зі значно простішими випадками, що своєю чергою скоригувало їхні погляди на ономотоманію та ономатофобію: наприклад, Д. А. Тьюк погоджувався з колегами, що навряд чи можна вважати особу, яка не контролює свої думки так, як цього бажає, такою, що має цілковито здоровий глузд, однак наголошував на необхідності говорити про істотні зміни лише в разі трансформації того, що приносило задоволення (наприклад, прокручування в голові поетичних рядків протягом якогось часу) у джерело неприємностей (слова повторюються знову й знову, турбуючи своєю частотою й відсутністю полегшення чи спокою або їх надто короткою тривалістю) [31, с. 194]. До того ж, саме йому належить важливе спостереження щодо правового аспекту цього психічного стану: жодна «остання воля і заповіт» не будуть скасовані лише тому, що спадкодавець мав нестерпне захоплення певним словом, а спроби визнати божевіллям «хворобливі звички мислення та асоціації ідей» у кримінальному процесі будуть безперспективними [там само, с. 191]. На сучасному етапі деякі фахівці так само не вважають ономотоманію клінічним станом або психічним відхиленням і загалом не впевнені, що вона може якось позначитися на професійній діяльності чи особистих стосунках [23]. З-поміж аргументів наводяться непоодинокі факти появи повторюваних думок у шанувальників мови та осіб, схильних до літератури, а також випадки послідовного вживання тих самих слів, які, на переконання мовця, здатні якнайкраще пояснити щось навіть за умови доступності інших лексем. Водночас підхід до цієї ситуації може змінитися, якщо це нав'язливе мислення й воно викликає занепокоєння.

На початку ХХ ст. увага до підсвідомих процесів у зв'язку з іменами та прізвищами інтенсифікується, а спектр спостережень значно розширюється: спираючись на власну практику, психологи та психіатри докладно описують випадки впливу імені на поведінку носія, аналізують емоційні реакції, викликані антропонімами, фокусуючи увагу на їх трансформаціях. Так, австрійський психолог В. Штекель, консультуючи клієнтів з різними психічними розладами, звернув увагу на дивний зв'язок прізвища та неврозу, що набував доволі різних виявів: зобов'язання, непоко́ра, гордість, сором [29]. Більшість хворих відчували ніби обов'язок перед ним і прагнули в той чи той спосіб його виконати: пан Гросс (Herr Gross), прізвище якого походить від лексеми «великий», страждав на манію величі, натомість пан Кляйнер (Herr Kleiner) – носій прізвища, мотивованого лексемою «малий» – не міг позбутися

гнітючого відчуття власної нікчемності, пан Гайм (Herr Heim – «дім») почувався нещасливим у шлюбі, а пан Герц (Herr Herz – «серце») скаржився на безсердечність. Часом клієнти ненавиділи або раптово починали боятися навіть писати чи вимовляти свої прізвища, намагаючись усіяко їх позбутися, відчували дискомфорт від пов'язаних з ними асоціацій. Характеризуючи складні «стосунки» своїх пацієнтів з антропонімами, В. Штекель наводить також відомі йому приклади неоднозначного ставлення митців до своїх прізвищ та імен, що варіюється від неприязні (Р. Шуман, Ф. Грільпарцер) до навмисного спотворення (Стендаль) або ж цілковитого приховування за допомогою псевдоніма, намагаючись у такий спосіб забезпечити зв'язок між іменем та творчістю. Вдумливо осмислюючи ситуації з власної практики, дослідник виявляє ще один малодосліджений аспект – значення імені у виборі супутника життя, за яким, на його думку, безперечно, наявні комплекси та підсвідомі мотиви.

У 1912 р. результатами спостережень поділився німецький психоаналітик К. Абрахам, який у роботі з двома хворими на обсессивний розлад виявив відповідність між значенням їхніх імен і змістом нав'язливих ідей [4, с. 112–113]. Не вдаючись у деталі, дослідник описує випадок лікування гомосексуаліста, чиє ім'я повністю відповідало його жіночій природі, а також аналізує прізвище родини, яке зберегло в своїй антропооснові вказівку на сімейну рису, що насправді успадковувалася різними її членами з покоління в покоління. Аналізуючи відомі йому випадки, К. Абрахам акцентує на типовості ситуацій, коли хлопчики, наречені ім'ям видатної людини, починали її наслідувати або демонстрували особливий інтерес, як-от німецький історик Оттокар Лоренц, авторству якого належить історія про короля Богемії Оттокара II. Крім того, услід за В. Штекелем він порушує проблему трансформації антропонімів задля створення асоціацій митцями.

Критично осмислив ідеї попередників та підкріпив результатами з власної практики К. П. Оберндорф [25, с. 47–52]. Психолог був уражений, наскільки часто пацієнти говорили про ставлення до своїх християнських імен або вдавалися до змін у прізвищах. У його інтерпретації інтенсивність психологічних реакцій (сором, гордість тощо) зумовлюють вроджені почуття, які, на думку пацієнта, у певний спосіб відбиваються в імені, перетворюючи антропонім на своєрідну перевагу чи недолік. Коментуючи відомі йому випадки, дослідник тримає у фокусі не лише носіїв найменш, а й номінаторів: на його переконання, іменування на честь відомих людей або літературних героїв демонструє сподівання батьків на те, що в майбутньому нащадок наслідуватиме або й перевершить якості свого прототипу і яких, імовірно, бракує самим номінаторам. Абсолютно закономірно в роботі постає питання прізвищ: автор припускає, що носії найвірогідніше ототожнюють родинне найменування з характеристиками, приписуваними їхнім предкам. Негативне ставлення до цих якостей, своєю чергою, породжує неприязнь до прізвища. Такі почуття часто сигналізують про комплекс неповноцінності, що свідомо присутній в носіїві й підштовхує його до структурних, орфографічних та інших змін антропоніма: з-поміж багатьох клієнтів К. П. Оберндорф згадує італійця, який соромлячись соціального станови-

ща своїх співвітчизників в Америці, трансформував прізвище *Diprussi* в *de Russi* на французький (аристократичний) лад. Описана практика не обмежувалася певною національністю, а була поширеною серед представників різних етносів: греків, євреїв, німців тощо. Принагідно зауважимо, що виявлені дослідником факти становлять особливу цінність, адже порушують питання емоційного зв'язку між обраним іменем та номінатором, прізвищем та соціумом, антропонімом та носієм.

Своєрідним ілюстративним підтвердження до описаних К. П. Оберндорфом випадків може послугувати абсолютно реальна історія зміни імені одним з найвідоміших психіатрів того часу З. Фройдом, перша частина повного імені якого (Сигізмунд Шломо) була ім'ям його діда по батькові. Прикметно, що до зміни антропонімною формули учений вдався ще в 17-річному віці, дистанціюючись у такий спосіб від своїх єврейських предків [9, с. 73]. Досліджуючи власні назви, психоаналітик зосередив увагу на питанні забування імен: на його думку, забування можуть зумовлювати або саме це ім'я, або його асоціації – близькі й віддалені, причому іноді з пам'яті зникає не одне, а цілий ланцюжок імен, а феномен забування стає «заразним» [14].

З-поміж інших досліджень того часу вважаємо за необхідне згадати фундаментальну працю британського психоаналітика Е. Джонса «*Papers on psycho-analysis*» (London, 1913), у якій репрезентовано низку актуальних для нашої роботи висновків щодо психолінгвістичного та комунікативного потенціалу особових імен та прізвищ. Наше зацікавлення пояснюємо тим, що на відміну від попередніх наукових розвідок, де в центрі уваги зв'язок імені та його носія, означене дослідження актуалізує ще один аспект – «ім'я – носій – соціум». Так, за допомогою художніх образів продемонстровано, що деякі імена можуть викликати настільки потужні асоціації, що інформацію, пов'язану з носієм імені, оточення переносить на будь-яку іншу людину з таким самим або схожим за звучанням найменням: поет Цінна у поемі У. Шекспіра був проголошений змовником і вбитий лише через те, що його ім'я викликало в громадян асоціацію з реальним зрадником Цінною попри відсутність будь-яких інших зв'язків [16, с. 49]. Поза художнім світом найбільше імпонують зауваги Е. Джонса про можливості антропонімів слугувати засобом маніпуляцій під час комунікації: «немає більш витонченого способу образити когось, ніж вдавати, що забули його ім'я; у такий спосіб ми натякаємо на те, що людина настільки неважлива в наших очах, що ми навіть не турбуємося про те, щоб запам'ятати її ім'я» [там само, с. 49]. Описаний прийом працює і в реверсному режимі: звертання на ім'я з боку більш авторитетної людини лестить, підвищує самооцінку. У цьому контексті цілком слушним видається твердження автора про те, що ім'я є невіддільною частиною особистості, тож коли його забувають, носій відчуває гостру образу, адже інстинктивно розуміє, що справляє не настільки сильне враження, щоб його запам'ятали. Так само значущим є правильне написання імені, оскільки в разі його спотворення основне призначення – ідентифікація – не реалізується повною мірою й демонструється зневага до носія.

Новий спектр досліджень розгорнувся навколо можливої кореляції імені та особистісних характеристик носія. Зокрема угорський психіатр С. Коларітс припустив,

що візуалізація образу незнайомця відбувається шляхом перенесення мовцем рис знайомих йому людей, вибудовуючи асоціації на основі ідентичності професії, національності, віросповідання, характеру, а також тотожності чи схожості їхніх імен: уявляючи собі доктора Мадера з Цюриха як білявого, великого чоловіка років сорока, автор упізнає в цьому візуальному образі свого знайомого директора опери на ім'я Мадер, причому цей образ якийсь час продовжує виникати попри те, що Є. Коларітс дізнається про значно молодший вік Мадера з Цюриха, ніж він уявляв раніше [17, с. 230]. Його ідею підтримав швейцарський колега Е. Клапаред, на думку якого, звучання імені має афективний відтінок, що сприяє деталізації уявлення про носія, а також здатне викликати схожі ментальні образи в різних людей пропри відмінний досвід та особисті обставини: наприклад, імена, які структурно репрезентовані важкими або повторюваними складами, створюють образ товстих і трохи смішних людей, а короткі та звучні оніми ідентифікують струнких та активних осіб [8, с. 301–302]. Провідним аргументом при цьому послуговували літературно-художні антропоніми, дібрані письменниками з урахуванням названого прийому. З-поміж індивідуальних факторів, здатних впливати на уявну репрезентацію незнайомих, автор називає «*c'est l'audition colorée*», тобто звукосімволізм: залежно від того, які саме голосні домінують в іменах цих осіб, він уявляє їх блондинами чи брюнетами, наприклад, «забарвлюючи» в канарково-жовтий колір голосний *e* та особливо звук *et* в імені *Pierre*. Водночас саме Е. Клапаред торкається такої важливої проблеми, як помилки внаслідок впливу звукосімволізму.

Описані гіпотези ще століття тому привернули увагу наукової спільноти й послуговували основою для проведення серії експериментів з метою перевірки природи та умов появи образів, викликаних іменами. З-поміж них на особливу увагу заслуговує дослідження психологічної реакції на особові імена Дж. Інґліш. Учасникам експерименту пропонувалося прослухати імена видатних психологів, частково відомих респондентам, імена абсолютно незнайомих людей з наукового журналу, повністю вигадані антропоніми з проханням описати якомога точніше, як «має виглядати» така особа [11, с. 430–434]. Якщо результати перших двох експериментів виявили деяку подібність з висновками Є. Коларітса, то перевірка припущення Е. Клапареда на основі безглузких, штучно сконструйованих з різних складів та насичених тими чи тими звуками імен продемонструвала значні індивідуальні відмінності, а також відсутність постійної або єдиної тенденції уявляти собі той самий тип людини з тим самим ім'ям. Психологічна реакція варіювалася не лише залежно від типу уяви, а й під впливом асоціативних та світоглядних чинників, що істотно різнилися в учасників. У результаті автор підсумовує, що «з одного боку, власна назва – це лише слово серед слів, а з іншого – саме як власна назва є доволі сугестивною» [там само, с. 434].

Роком пізніше в науковій розвідці Е. М. Alspach були репрезентовані отримані в результаті нового експерименту асоціативні фактори, здатні визначати або підказати, яка людина найкраще «підходить» під певне ім'я: 1) національність; 2) схоже ім'я; 3) слухові вербальні асоціації; 4) звучання слова; 5) комбінація факторів [5, с. 437].

Ще один прикметний аспект зв'язку антропонімів з носіями був описаний у науковій розвідці китайського дослідника Т. Й. Ло. Пропонований ним експеримент мав на меті виявити кореляції між іменем та славою шляхом оцінювання 701 широковідомого імені за ступенем популярності [19, с. 319]. У результаті було виокремлено потужний зв'язок між іменами з прозорою семантикою (meaningful names) та популярністю носія.

У 1930 р. британська психоаналітикиня І. Флюгель звернула увагу наукової спільноти на те, що тема імен цікавить більшість людей, тож не випадково обговорення улюблених та неприйнятних для них наймень, а також причин такого ставлення викликає емоційні реакції та несподівані «відкриття» [13]. До таких дослідниць уналежнює спостережені особисто випадки несвідомого впливу імені на поведінку, які, на її думку, можна класифікувати в три основні категорії, хоча іноді він може виявлятися одразу в кількох з цих категорій: 1) загальний вплив на характер і поведінку; 2) вибір професії або роду занять; 3) вибір об'єкта кохання. Чимало прикладів впливу імені на характер авторка фіксує в особистому житті людей, а також деяких біблійних сюжетах (Матвія 16:18). Так само, як й інші психіатри та психологи, описує випадки протилежного сугестивного ефекту, коли людина відмовляється наслідувати характер, на який вказує її ім'я, натомість розвиває в собі протилежні якості (ідеться про вплив значення імені) або ненавидить своє ім'я виключно через його асоціації з конкретною людиною. У другій категорії є вищою ймовірність простого збігу, тому до неї І. Флюгель рекомендує зараховувати лише ті випадки, коли поєднання професії та імені є особливо вражаючим або навряд чи випадковим, а також якщо наявна достовірна інформація про вплив імені, як-от: визнаний найбільш авторитетним фахівцем з топіарної стрижки в Англії чоловік на прізвище Cutbush (cut – стригти, bush – куш) або співак Utteridge (utter – вимовляти звуки).

Висновки та перспективи дослідження. У результаті аналізу описаної в наукових розвідках консультативної практики психіатрів кінця XIX ст. було виявлено антропоніми в новому світлі – як предмет ірраціональної пристрасі (ономатоманія) або страху (ономатофобія). Небажані думки про імена, на переконання тодішніх лікарів, мали істотний негативний вплив на повсякденне життя їхніх пацієнтів, руйнуючи або цілковито змінюючи його, утім їхні сучасні колеги висловлюють сумніви щодо такого потенціалу антропонімів. У наступні роки психологи та психіатри дедалі частіше звертали увагу наукової спільноти на дивні, на їхній погляд, зв'язки між антропонімами та носіями, що в той чи той спосіб впливали на їхню поведінку: деякі з клієнтів починали наслідувати якості чи характер, «закладений» в імені, відчуваючи гордість, обов'язок, тоді як інші, навпаки, намагалися цілковито викреслити антропонім з пам'яті, позбутися, переживаючи гнів, сором, ненависть тощо. У колі наукових проблем психіатрів та психологів постають питання навмисної трансформації антропонімів задля розв'язання професійних (мистецька діяльність) чи побутових (національна належність) проблем, глибинні мотиви номінаторів, що впливають на їхній вибір імені для немовляти, а також механізм забування власних назв. У новому ракурсі постають імена, здатні викликати потужні асоціації, у такий спосіб вплива-

ючи на різні аспекти життя носія, а також слугувати засобом маніпуляцій під час комунікації, демонструючи повагу чи зневагу до їхнього носія. Заслужують також на увагу спроби психологів дати відповідь на питання щодо можливої кореляції імені та особистісних характеристик носія, у результаті яких їм вдалося виявити асоціативні фактори, здатні визначати або підказати, яка людина найкраще «підходить» під певне ім'я, а також експериментально підтвердити відсутність постійної або єдиної тенденції уявляти собі той самий тип людини з тим самим ім'ям. У дослідженнях 20-х років на основі зібраних попередниками випадків несвідомого впливу імені на поведінку носія були запропоновані три категорії, де такий вплив є найбільш помітним: загальний вплив на характер і поведінку, професійну сферу, а також особисті стосунки. Прикметною рисою більшості наукових розвідок є активне покликання на приклади з художньої літератури, особистий досвід психологів та психіатрів, власну консультативну практику. Окреслені напрями, на нашу думку, потребують подальшого студіювання з урахуванням нових досліджень у цій сфері.

Література

1. *Загнітко А. П.* Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання. Донецьк: ДонНУ, 2014. 464 с.
2. *Засєкіна Л. В., Засєкін С. В.* Вступ до психолінгвістики. Острог, 2002. 168 с.
3. *Крепелинь Э.* Учебник психиатрии для врачей и студентовъ. М.: Издание А. А. Карцева, 1910. 469 с.
4. *Abraham K.* Klinische Beiträge zur Psychoanalyse aus den Jahren 1907–1920. Band 10. 1921. 353 S.
5. *Alspach E. M.* On the Psychological Response to Unknown Proper Names. *The American Journal of Psychology.* 1917. Vol. 28(3). P. 436–443.
6. *Aschaffenburg G.* Experimentelle studien über association. 1 Theil. Leipzig: Wilhelm Engelmann, 1895. 373 S.
7. *Charcot J.-M., Magnan V.* De l'onomatomanie. *Archives de Neurologie.* 1885. Vol. 10 (28). P. 157–168.
8. *Claparède E.* De la représentation des personnes inconnus, et des lapsus linguae. *Archives de Psychologie.* 1914. Vol. 14. P. 301–304.
9. *Colín A.* Proper Names and Repression. A Freudian Finding. *Acta Scientific Neurology.* 2020. Vol. 3.9. P. 72–84.
10. *Cuzzolaro M., Fassino S.* Body Image, Eating, and Weight A Guide to Assessment, Treatment, and Prevention: A Guide to Assessment, Treatment, and Prevention. Springer, 2018. 439 p.
11. *English G.* On the Psychological Response to Unknown Proper Names. *The American Journal of Psychology.* 1916. Vol. 27(3). P. 430–434.
12. Fear of Hearing Certain Words or Names Phobia – Onomatophobia. Fearof.net: website. URL: <https://www.fearof.net/fear-of-hearing-certain-words-or-names-phobia-onomatophobia/>

13. *Flugel I.* On the significance of names. *British Journal of Medical Psychology.* 1930. Vol. 10. P. 208–213.
14. *Freud S.* Zur Psychopathologie des Alltagslebens. Berlin, 1904. 93 S.
15. *H.* Influence of names. *The Southern Literary Messenger.* 1836. Vol. 2. P. 549–552.
16. *Jones E.* Papers on psycho-analysis. London: Baillière, Tindall and Cox, 1913. 462 p.
17. *Kollarits J.* Observations de psychologie quotidienne. *Arch. de psychol.* Vol. XIV. 1914. P. 225–240.
18. *Leçons cliniques sur les maladies mentales et nerveuses* by J. Séglas. Paris: Asselin et Houzeau, 1895. Fourth Lecture: Obsessions. P. 106–111. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0957154X0001104106>
19. *Lo T.Y.* Correlation of name and fame. *Chinese J. Psychol.*, 1925, 3, No. 4, 1-10. *Psychological Abstracts.* 1927-06. Vol. 1. Issue 6. P. 319. No.1386.
20. *Magnan V.* Psychiatrische vorlesungen. II/III Heft. Über die Geistesstörungen der Entarteten. Leipzig, 1892. 54 S.
21. *Miller G. A.* Linguists, psychologists and the cognitive sciences. *Language.* 1990. Vol. 66. P. 317–322.
22. *Morselli E.* Dymorphophobia and taphephobia: two hitherto undescribed forms of Insanity with fixed ideas. *History of Psychiatry.* 2001. Vol. 12(45). P. 107–114.
23. Naseeruddin Shah says he suffers from Onomatomania: What it means, is it a psychological condition? Hindustan Times: website. URL: <https://www.hindustantimes.com/lifestyle/health/naseeruddin-shah-says-he-suffers-from-onomatomania-what-it-means-is-it-a-psychological-condition-101646629501732.html>
24. *Nomatophobia.* Segen's Medical Dictionary. 2011. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/nomatophobia>
25. *Oberndorf C. P.* Reaction to Personal Names. *Psychoanalytic Review.* 1918. Vol. 5. P. 47–52.
26. *Onomatomania.* URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/onomatomania>
27. *Onomatophobia.* Miller-Keane Encyclopedia and Dictionary of Medicine, Nursing, and Allied Health. Seventh Edition. 2003. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/onomatophobia>
28. *Starkey W.* Onomatomania in an Old Man at. 74. *Journal of Mental Science.* Vol. 56 (234). 1910. P. 530–531.
29. *Stekel W.* Die Verpflichtung des namens. *Zeitschrift fuer psychotherapie und medizinische psychologie.* Band III. Heft 2. 1911. S. 110–115.
30. *Sutherland S.* Macmillan dictionary of psychology. London and Basingstoke: The Macmillan Press LTD, 1991. 490 p.
31. *Tuke D. H.* Imperative ideas. *Brain.* 1894. Vol. 17. P. 179–197.
32. *Zangwill I.* The influence of names. *Without prejudice.* 1896. P. 219–224.

References

1. Zahnitko, A. P. (2014), *Modern linguistics: views and assessments: a scientific and analytical publication* [Suchasna linhvistyka: pohliady ta otsinky: naukovo-analitychne vydannia], DonNU, Donetsk, 464 p.
2. Zasiakina, L. V., Zasiakin, S. V. (2002), *Introduction to psycholinguistics* [Vstup do psikholinhvistyky], Ostroh, 168 p.
3. Krepelin, Je. (1910). *Text-book of psychiatry for students and physicians* [Uchebnik psihiatrij dlja vrachej i studentov], M., 469 p.
4. Abraham, K. (1921), *Klinische Beiträge zur Psychoanalyse aus den Jahren 1907–1920*. 10, 353 pp.
5. Alspach, E. M. (1917), *On the Psychological Response to Unknown Proper Names*. *The American Journal of Psychology*, 28(3), pp. 436–443.
6. Aschaffenburg, G. (1895), *Experimentelle studien über association. 1 Theil*, Wilhelm Engelmann, Leipzig, 373 p.
7. Charcot, J.-M., Magnan, V. (1885), *De l'onomatomanie*. *Archives de Neurologie*. 10 (28), pp. 57–168.
8. Claparède, E. (1914), *De la représentation des personnes inconnus, et des lapsus linguae*. *Archives de Psychologie*, 14, pp. 301–304.
9. Colín, A. (2020), *Proper Names and Repression. A Freudian Finding*. *Acta Scientific Neurology*. 3.9, pp. 72–84.
10. Cuzzolaro, M., Fassino, S. (2018), *Body Image, Eating, and Weight A Guide to Assessment, Treatment, and Prevention: A Guide to Assessment, Treatment, and Prevention*, Springer, 439 p.
11. English, G. (1916), *On the Psychological Response to Unknown Proper Names*. *The American Journal of Psychology*, 27(3), pp. 430–434.
12. *Fear of Hearing Certain Words or Names Phobia – Onomatophobia*, viewed 04 April 2023, URL: <https://www.fearof.net/fear-of-hearing-certain-words-or-names-phobia-onomatophobia/>
13. Flugel, I. (1930), *On the significance of names*. *British Journal of Medical Psychology*. 10, pp. 208–213.
14. Freud, S. (1904), *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*. Berlin, 93 p.
15. H. (1836), *Influence of names*. *The Southern Literary Messenger*, 2, pp. 549–552.
16. Jones, E. (1913), *Papers on psycho-analysis*, London, 462 p.
17. Kollarits, J. (1914), *Observations de psychologie quotidienne*. *Arch. de psycho*, XIV, pp. 225–240.
18. *Leçons cliniques sur les maladies mentales et nerveuses* by J. Séglas (1895). Paris: Asselin et Houzeau. Fourth Lecture: Obsessions, pp. 106–111, viewed 04 April 2023, URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0957154X0001104106>.
19. Lo, T.Y. (1927), *Correlation of name and fame*. *Chinese J. Psychol.*, 1925, 3, No. 4, 1-10 in *Psychological Abstracts*, 1(6), p. 319. No.1386.

20. Magnan, V. (1892), *Psychiatrische vorlesungen. II/III Heft. Über die Geistesstörungen der Entarteten*, Leipzig, 54 p.
21. Miller, G. A. (1990), *Linguists, psychologists and the cognitive sciences. Language*, Vol. 66. pp. 317–322.
22. Morselli, E. (2001), *Dysmorphophobia and taphephobia: two hitherto undescribed forms of Insanity with fixed ideas. History of Psychiatry*, 12(45), pp. 107–114.
23. Naseeruddin Shah says he suffers from Onomatomania: What it means, is it a psychological condition?, viewed 04 April 2023, URL: <https://www.hindustantimes.com/lifestyle/health/naseeruddin-shah-says-he-suffers-from-onomatomania-what-it-means-is-it-a-psychological-condition-101646629501732.html>
24. Nomatophobia (2011), Segen's Medical Dictionary, viewed 04 April 2023, URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/nomatophobia>
25. Oberndorf, C. P. (1918), *Reaction to Personal Names. Psychoanalytic Review*, 5, pp. 47–52.
26. *Onomatomania*, viewed 04 April 2023, URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/onomatomania>
27. *Onomatophobia* (2003), Miller-Keane Encyclopedia and Dictionary of Medicine, Nursing, and Allied Health. Seventh Edition, viewed 04 April 2023, URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/onomatophobia>
28. Starkey, W. (1910), *Onomatomania in an Old Man at. 74. Journal of Mental Science*. 56 (234), pp. 530–531.
29. Stekel, W. (1911), *Die Verpflichtung des namens. Zeitschrift fuer psychotherapie und medizinische psychologie*, III(2), pp. 110–115.
30. Sutherland, S. (1991), *Macmillan dictionary of psychology*, The Macmillan Press LTD, London and Basingstoke, 490 p.
31. Tuke, D. H. (1894), *Imperative ideas. Brain*. 17, pp.179–197.
32. Zangwill, I. (1896), *The influence of names. In Without prejudice*, pp. 219–224.

ЗМІСТ

CONTENTS

ФОНЕТИКА. ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ДІАЛЕКТОЛОГІЯ. ЛЕКСИКОГРАФІЯ

Т. В. Громко / T. V. Hromko

МЕТОДОЛОГІЯ ЛІНГВОГРАФІЇ МОВНОЇ СИСТЕМИ ГОВІРКИ: СИНТЕЗ
МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТІ ТА МІЖПАРАДИГМАЛЬНОСТІ 3

METHODOLOGY OF THE LINGUOGRAPHY OF THE IDIOM LANGUAGE SYSTEM:
SYNTHESIS OF INTERDISCIPLINARITY AND INTERPARADIGMATILITY

М. Л. Дружинець, О. В. Генова / M. L. Druzhynets, O. V. Genova

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ПРОЗІ Ю. ВИННИЧУКА:
ФОНЕТИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ 14

REPRESENTATION OF DIALECTISMS IN THE PROSE
OF YURIY VYNNYCHUK: PHONETIC ELEMENTS

Ю. Ф. Прадід / Yu. F. Pradid

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ТА ГРАМАТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ НЕБО 23

PECULIARITIES OF SEMANTICS AND GRAMMATICAL ORGANIZATION
OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE NEBO COMPONENT

А. П. Романченко, А. Е. Андронатій / A. P. Romanchenko, A. E. Andronatii

ГОВІРКОВА СПЕЦИФІКА ГУСТАТИВІВ 35

DIALECT SPECIFICITY OF GUSTATIVES

І. В. Лакомська / I. V. Lakomska

ІМЕННИКОВІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У МЕДІАЗАГОЛОВКАХ:
СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ 44

NOUN PHRASEOLOGISMS IN MEDIA HEADLINES:
SEMANTIC AND GRAMMATICAL ASPECT 45

О. М. Новак, Г. В. Сенік / O. M. Novak, H. V. Senyk

УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКИЙ ВЗАЄМОВПЛИВ
У ПОЛІЕТНІЧНОМУ АРЕАЛІ МЕЖИРІЧЧЯ ДУНАЮ ТА ДНІСТРА..... 53
UKRAINIAN-BULGARIAN MUTUAL INFLUENCE
IN THE MULTIETHNIC AREA OF THE DANUBE-DNIESTER INTERFLUVE

С. С. Поліщук / S. S. Polishchuk

ЛЕКСИКА ГОВІРОК СЕРЕДНЬОГО НАДБУЖЖЯ
В ДІАЛЕКТНОМУ СЛОВНИКУ 64
VOCABULARY OF THE MIDDLE BUG AREA DIALECTS
IN THE DIALECT DICTIONARY

ОНОМАСТИКА

Г. І. Віват, А. В. Лупол, О. І. Філіпенко / H. I. Vivat, A.V. Lupol, O. I. Filipenko

ЄВАНГЕЛЬСЬКІ ОНІМИ В ПОЕТИЧНОМУ ЛЕКСИКОНІ ВАСИЛЯ СТУСА 80
EVANGELICAL NAMES IN THE POETIC LEXICON OF VASYL STUS

І. Р. Процик / I. R. Protsyk

«ДОВБУШ», «МАЗЕПА», «ПЕТЛЮРА», «БУКОВИНА», «ДНІСТЕР», «КОЛОС»:
НАЗВИ БУКОВИНСЬКИХ ФУТБОЛЬНИХ КОМАНД У ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯХ 88
«DOVBUSH», «MAZERA», «PETLURA», «BUKOVYNA», «DNISTER», «KOLOS»:
THE NAMES OF BUKOVYN'S FOOTBALL TEAMS IN THE XX–XXI CENTURIES

Е. В. Боєва / E. V. Boieva

НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНІ НОМІНАЦІЇ
У ПРОЗОВОМУ ДИСКУРСІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ..... 104
NATIONALLY MARKED NOMINATIONS
IN THE PROSE DISCOURSE BY OLGA KOBLYANSKA

А. І. Вереш / A. I. Vehesh

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ
В ПРОЗІ ПРО ВІЙНУ – «ОБЛИЧЧЯ» ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ 114
PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES
IN THE PROSE ABOUT WAR – THE «FACE» OF THE LITERARY WORK

СЛОВОТВІР. ГРАМАТИКА

Л. В. Рева-Лєвшакoвa / L. V. Reva-Lievshakova

SINGULUS & PLURES В УКРАЇНСЬКІЙ, ТУРЕЦЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ,
КИТАЙСЬКІЙ МОВАХ: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
КАТЕГОРІЇ ЧИСЛА..... 130

SINGULUS & PLURES IN UKRAINIAN, TURKISH, GERMAN,
CHINESE LANGUAGES: LEXICO-GRAMMATICAL FEATURES
CATEGORIES OF NUMBERS

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

Д. В. Дергач / D. V. Dergach

ІНВАРІАНТНА ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ЖАНРУ МЕДІЙНОЇ РЕЦЕНЗІЇ 138
INVARIANT LINGUOSTYLISTICS OF THE MEDIA REVIEW GENRE

В. В. Любецька / V. V. Liubetska

БАЧЕННЯ СТИЛЮ В МЕЖАХ ДИСКУРСУ
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ГРАМАТИКИ..... 149
THE VISION OF STYLE WITHIN THE LIMITS
OF THE LITERARY GRAMMAR DISCOURSE

С. М. Івлєвa / S. M. Ivlieva

НАУКОВИЙ ТЕКСТ У СИСТЕМІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ЯК ІНОЗЕМНОЇ..... 157
THE SCIENTIFIC STYLE OF SPEECH IN THE CLASSES
FOR THE MOVEMENT TRAINING OF FOREIGN STUDENTS

Г. І. Сньозик / H. I. Snyozyk

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НЕЙТРАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У
ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ Ф. ПОТУШНЯКА..... 164
FUNCTIONAL-STYLE CHARACTERISTICS OF NEUTRAL VOCABULARY IN THE
POETICAL WORKS OF F. POTUSHNYAK..... 165

СОЦІОЛІНГВІСТИКА. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ. КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Р. В. Міняйло, А. М. Гейдел / R. V. Minyailo, A. M. Heidel

ЛІНГВО-СЕМАНТИЧНА ПАЛІТРА КОНЦЕПТУ ДОЛЯ
В СЛОБОЖАНСЬКОМУ І БОЙКІВСЬКОМУ ГОВІРКОВОМУ ДИСКУРСІ..... 174
LINGVO-SEMANTIC PALETTE OF THE CONCEPT OF FATE
IN THE SLOBOZHANSKY AND BOYKIVSKY DIALECT DISCOURSE

І. Д. Фаріон / I. D. Farion

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЯ АНГЛІІЗАЦІЇ В ОСВІТІ..... 185
LANGUAGE POLICY OF UKRAINE: METHODOLOGY
OF ANGLICIZATION IN EDUCATION

О. В. Яковлєва / O. V. Yakovlieva

КУМІВСТВО ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНОСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ ОБРЯДОВИХ ПІСЕНЬ)..... 197
NEPOTISM AS A PHENOMENON OF UKRAINIAN INGUOMENTALITY
(BASED ON THE MATERIAL OF RITUAL SONGS)

О. Г. Vasylichenko / О. Г. Васильченко

ARBEITSINSTRUMENT RUTELA FÜR DIE FÖRDERUNG VON UKRAINISCHEN
SCHULKINDERN BEI DER DEUTSCHANEIGNUNG IN ÖSTERREICH 209
RUTELA ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКИХ
ШКОЛЯРІВ ПРИ ВИВЧЕННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В АВСТРІЇ 210
RUTELA AS A TOOL FOR REVEALING THE POTENTIAL
OF UKRAINIAN SCHOOLCHILDREN WHEN STUDYING GERMAN IN AUSTRIA

Н. М. Філіппова / Nina Filippova

ПОНЯТТЄВИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ
КОНЦЕПТУ «ДОБРОЧЕСНІСТЬ» 220
NOTIONAL COMPONENT OF THE SEMANTIC STRUCTURE
FOR THE CONCEPT «INTEGRITY»

Ю. С. Бєвз / Yu. S. Bevz

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ 'МІФОЛОГІЧНА ІСТОТА'
В АНГЛІЙСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ:
ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ 229
PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE 'MYTHOLOGICAL BEING'
COMPONENT IN THE ENGLISH NATIONAL LANGUAGE WORLDVIEWS:
PHRASEOSEMANTIC CLASSIFICATION

В. Р. Дячук / V. R. Diachuk

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ БАТЬКИ
В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ГУЦУЛІВ 242

NOMINATIVE SPACE OF THE CONCEPT PARENTS
IN HUTSUL LINGUISTIC WORLD-IMAGE

СУГЕСТИВНА ЛІНГВІСТИКА. КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Т. Ю. Ковалевська, Ю. В. Швець / T. Yu. Kovalevska, Yu. V. Shvets

АСОЦІАТИВНИЙ ФОН КЛАСИЧНИХ ГУСТАТИВІВ..... 254

THE ASSOCIATIVE BACKGROUND OF CLASSICAL GUSTATES

A. V. Kovalevska-Slavova / A. B. Ковалевська-Славова

MODERN PSYOPS: COMMUNICATIVE PATHOGENICITY STRUCTURE..... 272

СУЧАСНІ ІПСО: СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОЇ ПАТОГЕННОСТІ..... 273

Н. В. Кутуза, Д. М. Тельпіс / N. V. Kutuza, D. M. Telpis

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК СКЛАДНИК ІПСО В МЕГАДИСКУРСІ:
МАНІПУЛЯТИВНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ) 282

DISINFORMATION AS A PSYOP COMPONENT IN MEGADISCOURSE:
MANIPULATIVE ASPECT (ON THE EXAMPLE OF FULL-SCALE INVASION
PERIOD OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR)

A. B. Бахчиванжи / A. V. Bakhchivanzhi

РЕГЛАМЕНТАТИВНА КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ
В УКРАЇНСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ..... 292

REGULATORY COMMUNICATIVE STRATEGY
IN THE UKRAINIAN PARLIAMENTARY DISCOURSE

О. В. Гогоренко / O. B. Гогоренко

НЕУРОЛІНГВОСЕМІОТИКА ТРЕЙЛЕРНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ОФ МЕТАКОГНІТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГІВ 301

НЕЙРОЛІНГВОСЕМІОТИКА ТРЕЙЛЕРНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ
МЕТАКОГНІТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГІВ 302

Л. В. Завальська / L. V. Zavalska

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ
В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ (НА МАТЕРІАЛІ КОМЕНТАРІВ У FACEBOOK
І TWITTER НА СТОРІНКАХ П. ПОРОШЕНКА І В. ЗЕЛЕНСЬКОГО) 316

LEXICAL MEANS OF EXPRESSING VERBAL AGGRESSION
IN SOCIAL NETWORKS (BASED ON THE MATERIALS OF COMMENTS
ON FACEBOOK AND TWITTER ON THE PAGES OF P. POROSHENKO
AND V. ZELENSKY)

А. В. Троян / A. V. Troian

ЛАНЦЮГОВІ ЛИСТИ ЩАСТЯ ЯК ОДИН ІЗ РІЗНОВИДІВ
ЕЛЕКТРОННОГО ЛИСТУВАННЯ..... 326

LUCK CHAIN LETTERS AS ONE OF THE VARIETIES
OF ELECTRONIC CORRESPONDENCE

Г. М. Труба / H. M. Truba

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ
ОСВІТЯНИНА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ..... 339

CHARACTERISTICS OF THE EDUCATOR'S LINGUISTIC
PERSON EXPRESSION IN THE INFORMATION SOCIETY

О. В. Черноус / O. V. Chornous

ВПЛИВ АНТРОПОНІМІВ (ПОГЛЯД ПСИХІАТРІВ
ТА ПСИХОЛОГІВ КІНЦЯ ХІХ СТ. – ПОЧАТКУ ХХ СТ.) 353

THE INFLUENCE OF ANTHROPONYMS
(PERSPECTIVES FROM PSYCHIATRISTS AND PSYCHOLOGISTS
IN THE LATE 19TH TO EARLY 20TH CENTURY)

3-324

Записки з українського мовознавства: Вип. 30.: 3б. наук. праць = Opera in linguistica ukrainiana: Fasciculum 30. / Головний ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса: Видавець С.Л. Назарчук, 2023, 374 с.

**ББК 81. 031. 4я5
УДК 81. 161. 2 (051)**

Наукове видання

**ЗАПИСКИ
З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА**

ВИПУСК 30
Збірник наукових праць

**Opera
in linguistica ukrainiana**

FASCICULLUM 30

Головний редактор **Т. Ю. Ковалевська**

Підписано до друку 14.07.2023.
Формат 60x84/16. Папір друкарський.
Гарнітура «Arial Narrow». Друк цифровий. Обл.-вид. арк. 21,86
Тираж 300 прим. Зам. № 23011.

Адреса редакції:

Кафедра української мови та мовної підготовки іноземців,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058.

Тел.: (0482) 776-14-80

E-mail: kafukrmoaonu@ukr.net

Видавець і виготовлювач

С.Л. Назарчук

65009, Одеса, Фонтанська дорога, 10

Тел.: 050 905 23 77

E-mail: selen_odessa@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7024 від 23.12.2019